

ВЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСЬКИЙ

ЛИСТИ ДО БРАТІВ-ХЛІБОРОБІВ

ПРО ІДЕЮ І ОРГАНІЗАЦІЮ УКРАЇНСЬКОГО МОНАРХІЗМУ

ПИСАНІ 1919—1926 Р.

Книга ця призначена
для тих сучасних і будучих,
якого-б вони не були обряду, мови і племені — мешканців Української Землі,
що хотітимуть окремої і суверенної,
рицарською дисципліною і вірністю провідників здобутої,
на співпраці класів — во ім'я Релігії, Землі-Батьківщини і Авторитету — побудованої,
Української Держави
і що в установленю власними місцевими силами, дисциплінуючої провідну верству,
Монархічної Влади
в формах діничного а не виборного Гетьманства
бачитимуть єдиний вихід з українського колоніального гниття.
Для позбавлених територіяльно-політичної свідомости і почуття соціальної ерархії,
розбиваючих Землю: племінно-націоналістичних, віроісповідних і демагогічних сект,
що живуть з цьування народу на панів або гризні місцевих вір і «націй» між собою,
і що із зненависти до своїх власних земляків волітимуть завжди чужоземну владу
книга ця не писана.

Вона присвячена
пам'яті того родового хліборобського рицарства XVII віку,
яке, бридчачись бути колоністами на своїй Українській Землі
і хочачи правити своєю Батьківщиною само, а не при помочі Варшавської метрополії,
пішло на чоло козацького повстання 1648 року,
намагалось дати його сліпій, анархічній і примітивній стихії
Українську Державну Ідею,
але не можучи республіканським методом організації опанувати український хаос
і стати фундаментом
Української Держави,
згнуло разом з нею від бунту,
нездатних без сильної влади до незалежного державного життя,
українських опришків і дейнеків,
оставшись вірним своїй
Державній Ідеї Українській
аж до смерти.

ТОГОЖ АВТОРА:

Szlachta na Ukrainie. Udział jej w życiu narodu ukraińskiego na tle jego dziejów. Kijów—Kraków. 1909.

Nasze stanowisko na Rusi-Ukrainie. (Zagajenie prywatnego zebrania w Kijowie w Lutym 1909 r.). Kraków 1909 (видано під псевдонімом Nobilis Ruthenus).

Данило Братковський суспільний діяч і письменник XVII ст. Вірші Данила Братковського в перекладі Василя Доманицького. Київ. 1909.

Генерал артилерії Великого Князівства Руського. З архіву Немиричів. Львів. 1909.

Аріяньський соймик в Киселині на Волині в Маю 1638 р. Причинок до історії аріяньства на Україні, Львів. 1910.

Z Dziejów Ukrainy. Księga pamiątkowa ku czci Włodzimierza Antonowicza Paulina Świącickiego i Tadeusza Ryłskiego. Pod Redakcją Wacława Lipińskiego Kijów—Kraków. 1912.

В ній надруковані

Nazwy „Ruś“ i „Ukraina“ i ich znaczenie historyczne

Echa Przeszłości: Przysięga panów wołyńskich na sejmie Lubelskim 1569 r. — Czołobitna do Króla Stefana Batorego od szlachty województwa bractawskiego 7 Lipca 1576. r. — Artykuły województw kijowskiego i wołyńskiego pod Sandomierzem uchwalone roku 1606. — Jan Szczęsny Heiburt w obronie Rusi. — List szlachty wołyńskiej do mieszczan łuckich w sprawie bractwa łuckiego d. 1 Września 1619 r. — Supplikacja w roku 1623 od ludzi zawołania szlacheckiego, religii starożytnej greckiej, postuśżeństwa wschodniego. — Szlachta unii. — List Metropolity kijowskiego Isaji Kopińskiego, pisany w r. 1631 do Kniazia Jeremiego Wiszniewieckiego w sprawie przejścia tego ostatniego z obrządku wschodniego niezjednoczonego na obrządek rzymsko-katolicki. — Szlacheccy przedstawiciele narodu ruskiego w r. 1632. — Szlachta ruska w przededniu powstania Chmielnickiego.

Niedośpiewana Pieśń: O Stanisławie Mrozowickim pułkowniku korsuński — Śmierć Danyła Neczaja pułkownika bractawskiego. — Śmierć kozaka-kobzarza.

Stanisław Michał Krzyczewski. Z dziejów walki szlachty ukraińskiej w szeregach powstańczych pod wodzą Bohdana Chmielnickiego.

Dwie chwile z dziejów porewolucyjnej Ukrainy: I. U szczytu potęgi. II. Na Przełomie.

Dokumenty Ruiny: List byłego generała artylerji W. Ks. Ruskiego Stefana Niemiryca do Wojska Zaporozkiego. — Uniwersał Hetmana zadnieprskiego Jana Brzuchowieckiego do Ukrainy Prawobrzeżnej. — Z pism Łazara Baranowicza Archiepiskopa czernihowskiego.

Szlakiem Bohdanowym: Duma Iwana Mazepy. — Portret Hetmana Mazepy, wręczony mu przez Akademię Mohilańską w Kijowie w r. 1708.

Mowa Samuela Zorki na pogrzebie Bohdana Chmielnickiego wedle Latopisu Welyczkowego.

Україна на Переломі. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім століттю. Відень. 1920.

Релігія і Церква в Історії України. Philadelphia. Pa. 1925.

ВЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСЬКИЙ

ЛИСТИ ДО БРАТІВ-ХЛІБОРОБІВ

ПРО ІДЕЮ І ОРГАНІЗАЦІЮ УКРАЇНСЬКОГО МОНАРХІЗМУ

Copyright by W. Lipinsky.

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО ДЛЯ ЧИТАЧІВ З ВОРОЖИХ ТАБОРІВ. VII—XLVIII	
ЛИСТИ ДО БРАТІВ-ХЛІБОРОБІВ. ЧАСТИНА ПЕРША.	1— 62
УКРАЇНЬСЬКА НАДНІПРЯНЬСЬКА ІНТЕЛІЖЕНЦІЯ І УКРАЇНЬСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ.	
Зміст цієї частини.	1 — 2
ЛИСТИ ДО БРАТІВ-ХЛІБОРОБІВ. ЧАСТИНА ДРУГА.	63—110
НАША ОРІЕНТАЦІЯ.	
Зміст цієї частини.	63 — 64
ЛИСТИ ДО БРАТІВ-ХЛІБОРОБІВ. ЧАСТИНА ТРЕТЯ.	111—343
ПРО НАЦІОНАЛЬНУ АРИСТОКРАТІЮ І ПРО ТРИ МЕТОДИ ЇЇ ОРІАНІЗАЦІЇ: КЛАСОКРАТІЮ, ОХЛОКРАТІЮ І ДЕМОКРАТІЮ.	
Зміст цієї частини.	111 — 112
ЛИСТИ ДО БРАТІВ-ХЛІБОРОБІВ. ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА.	344—470
ПРО ПОЛІТИКУ, ЯК УМІЛІСТЬ ВИБОРУ ТАКОГО МЕТОДУ ЗДОБУВАННЯ ТА ОРІАНІЗАЦІЇ ВЛАДИ І ОРІАНІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСТВА, ЯКИЙ-БИ УМОЖЛИВИВ БУДОВУ І ЗБЕРЕЖЕННЯ ОКРЕМОЇ ДЕРЖАВИ НА УКРАЇНЬСЬКІЙ ЗЕМЛІ І ЗАБЕЗПЕЧИВ ІСТНУВАННЯ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНЬСЬКОЇ НАЦІЇ.	
Зміст цієї частини.	344 — 346
ПОКЛИКАНЯ »ВАРЯГІВ«, ЧИ ОРІАНІЗАЦІЯ ХЛІБОРОБІВ?	471—580
КІЛЬКА УВАГ З ПРИВОДУ СТАТТІ Є. Х. ЧИКАЛЕНКА „ДЕ ВИХІД?“	
Зміст: Розділ I. Загальні уваги: — Метод оцінки варяжської теорії (ст. 471). — Мірило національної вартости (ст. 472). — Теорія варяжська, як теорія роспачі і невіри в можливість установаля українськими руками української влади (ст. 476). — Чи може українська монархія з чужоземним Королевичем і чужоземною гвардією знайти піддержку серед української інтелігентської республіканської демократії? (ст. 480). — Таку ідею піддержала-б ця інтелігенція лиш тоді, коли-б в цей спосіб можна було валити реально існуючу українську Гетьмансько-монархічну Владу (ст. 487). — Творча роля монархії, як сталої точки опори для всіх консервативних і державницьких сил в нації (ст. 493). — Теорія варяжська українській ідеї монархічній цю ролю творчу відбірає бо позбавляє її власне сталости, яка тільки з традиції, історичної спадковости і законности (лейтимізму) впливає (ст. 494).	

Розділ II. Оцінка варяжської теорії в зв'язку з двома основними проблемами української політики: як створити єдиний український фронт проти існуючих на Україні чужоземних метропольних влад як в хвилину їх упадку установити свою місцеву українську владу? — Чи можлива еволюція українського комунізму в напрямі створення незалежної Української Держави? (ст. 500). — Що треба розуміти під незалежною Українською Державою і при яких умовах вона може повстати (ст. 508). — Проблем „єдиного національного фронту“ при будові Української Держави (ст. 511). — Позитивне вирішення цього проблему можливе лише при існуванню одного сталого Верховного Проводу в нації, і при існуванню українського консерватизму побіч українського поступу (ст. 512). — Основні лінії ідеології та організації українського консерватизму (ст. 516). — Негативний „єдиний національний фронт“ можливий лише при існуванні одного об'єкту національної зненависти при поневоленю одним ворогом всіх класів і станів нації, тоб-то при умовах, яких на Україні нема (ст. 526). — Розгляд і оцінка трьох основних політичних ідей і методів здобування влади в умовах української дійсности (ст. 529). — Демократія (ст. 530). — Охлократія (ст. 538). — Класократія (ст. 551). — Небезпеки, які загрожують, єдиний в українських умовах державно-творчій, Гетьмансько-монархічній класократичній ідеї (ст. 575).

ВАЖНІЩІ ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ:

Стор.	Рядок.	Надруковано:	Має бути:
12	3 зг.	з	з
15	12 зг.	романтичного	ідеалістичного
22	13 зн.	Модовий	Медовий
26	9 зг.	що	то
29	15 зг.	від 1905 року	від першої на Наддніпрянщині газети „Хлібороб“ з 1905
88	10 зн.	Незвичайно	5. Незвичайно
97	бракує останнього рядка		Чи поширення національної свідомости іменно за часів теперішнього відродження Гетьманщини — що підкреслив навіть український соціаліст-небіжчик Ткаченко — це не явище того самого порядку?
126	19—20 зн.	віру, і залежать	віру. І залежать
268	} переставлені	268 має йти сторінкою 270	
269		269 має йти сторінкою 268	
270		270 має йти сторінкою 269	
294	8 зг.	духовною, і на	духовною, а і на
365	14 зн.	раціоналістичний і побудований	раціоналістичний, матеріалістичний і побудований
385	7 зг.	бо твореня	до твореня
436	17 зг.	частинкою	частиною
440	3 зг.	ч а с т и н н и:	ч а с т и н и:

ВСТУПНЕ СЛОВО ДЛЯ ЧИТАЧІВ З ВОРОЖИХ ТАБОРІВ.

Для скептиків. — Циніків. — Соціалістів і націоналістів. — Для інтелігентів скупинскої породи про моє «московфільство» і «полонофільство». — Чому мої «Листи» адресовані до Братів-Хліборобів? — Для кого ще вони призначені. — 8 основних проблемів буття Української Держави, розв'язання яких шукає ця книга. — Як і в яких умовах вона писана.

Коли в руках Ваших, читачу з ворожого табору, випадково опиниться ця книга, Ви запитаете: на що вона? Скептик скаже: це-ж нездійсненні мрії, утопійність яких виказало життя. Що-ж з того, що автор цих «Листів» від початку своєї громадської праці боровся з тупістю панів і інтелігентів? Що з того, що одним і другим він казав: без власної Української Держави не може бути Української Нації, а без Української Нації не може бути на Українській Землі людського громадського життя? Що з того, що в ім'я здобуття Держави, він панів кликав до національної єдності з народом і його представниками — інтелігентами, а інтелігентів — до піддержування українських державників панів, без яких Держави Української здобути неможливо.

Більшість панів відповідала: «варвар український шанує тільки силу. Сепаратизм нас позбавить сили. Силу нам дає піддержка московської чи варшавської метрополії. Коли ми з ними в боротьбу за незалежність нашої Батьківщини вступимо, інтелігенти українські, не дивлячись на наше українство, підіймуть проти нас народ тому, що ми будемо слабші ніж ці, що Москви чи Варшави держаться».

Знов-же інтелігентів більшість так казала: «Ваше державне самостійництво — це непотрібна народові видумка панів. Народ український потребує лиш землі і волі! А землю та волю для народу (і владу нам самім) здобудемо ми в боротьбі власне з Вами — ненавистними українськими панями — та в спілці з народами і такими-ж, як і ми інтелігентами цілої Росії».

Одначе, відповім Вам я, рік 1918 виказав неправдивість оцих слів. В ньому почали здійснюватись — по Вашому — «нездійсненні мрії». Нашадкові старого Гетьманського Роду вистало лицарської самопосягати і українського патріотизму, щоб забути про свої еґотичні панські інтереси. Замість зайнятись маєтками, зібрати готівку і спокійно виїхати за кордон, Він цілого себе віддав Батьківщині України. Він кинувся на її порятуюнок і не побоявся взяти на себе — страшний в українським хаосі — тягар Гетьманської Влади.

І у панів українських найшлося ще стільки українського державного інстинкту, чести і відваги, щоб здригнутись на згадку історичного Імени Геть-

манського. Вони відновили в лиці його Нащадка українську традицію державну. Вони одні зуміли цим вказати єдиний порятунок від страшних наслідків української безвласнодержавности і колоніального розкладу.

А інтелігенти українські? Чи не почали вони етапами своїх чотирьох «універсалів» йти, хоч і запізно, від «землі і волі» до «самостійности» — до ідеї Держави? І чи власне «нездійснима мрія» сполучення цією ідеєю панів з інтелігентами не почала була тоді творити Державу Українську, а в ній: — не літературну, не паперову, і не гайдамацько-опришківську на революційні сезони — а дійсну, реальну, всі класи обіймаючу і з нашої минувшини органічно виростаючу — Українську Націю!?

Але-ж скажете Ви, мої скептики, хто розвалив оцю Вашу Державу? Чи може натиск зовнішніх сил? Чи не самі інтелігенти українські підняли проти Українського Гетьмана українське народне повстання? І чи не вложили вони в оце валеня Держави Української весь свій український національний патос і порив? Чи не поставали вони самостійниками, але не тоді, перед війною, коли треба було і панам і народові цю ідею прищепити, а тепер, у власній Державі Українській, і то тільки на те, щоб гасло самостійности від панів вирвати, їх від України відогнати і самім їх місце зайняти? І хіба не злякались оцих розбриканих дівчаків пани Ваші, і хіба не повітікали вони назад під Москву та Варшаву, за винятком Вашого Гетьмана і горсточки Вас, на загибель обречених? Ось послухайте, що вони Вам тепер кажуть:

»Де-ж ця піддержка інтелігентів українських, і де-ж ця національна наша єдність з народними масами, во ім'я яких ми мали боротись за Українську Державу? Народ за ману землі відрікся всіх «українських націй», про які зрештою він ніколи й поняття не мав. Та й чи міг мати, коли вистало одної большевицької нагайки, щоб його усвідомителі інтелігенти позмінляли віхи і поставали з «самостійників», ревучих на Українського Гетьмана за фіктивну федерацію, німими покірними рабами реальної московської чревичайки. А нас, — що оце знов визнали Варшаву — хіба поважали інтелігенти українські тоді, як ми хотіли Державу Українську будувати? Зате рачки попрілазили, коли ми варшавською нагайкою весь повстанський дур з них повігнали. А тепер: чи домагаються вони від Варшави для Землі нашої територіяльної автономії, якої і ми-би з ними разом домагались, коли-б вони нам — як тільки поліції варшавської побудемось — різнею не грозили. Не домагаються! Натомість одні кличуть Москву до походу на Варшаву, а другі Варшаву до походу на Москву, пропонуючи і тут і там свої услуги, вирікаючись і тут і там оборони своєї Землі — політики державної. І чи за одну тільки візу та дозвіл жити під нашою владою не пише тепер такий гад: «Так, Польща!... Разом з Польщею по сю сторону демаркаційної лінії...» яку ми з Польщею самі-ж на його шкіді, поділившись ним з большевиками, провели. І чи зпід нашої варшавської цензури не кидася він болотом на Вас, одиноких державників українських? Коли-б Ваш Гетьман мав серед інтелігентів українських стільки прихильників, скільки явних і тайних агентів між ними маємо ми і большевики, то Ви може-б і здобули державу. Але вірности Українському Гетьманові, репрезентуючому Вашу нефальсифіковану традицію державну, з більшости інтелігенції української Ви не викрешете ніколи. За якимсь літературним гореотаманчиком, президентиком, чи якимсь дурним Іванцем, покутнім диктаторчиком, вона може й піде. Та й то тільки на короткий час, і тільки на те, щоб їм кілки на голові тесати, потім зрадити, а по їх смерті

іменами їхніми спекулювати. З Вами вона, на Ваше нещастя, чи може щастя — не піде!»

О, Ви маєте слухність читаче-скептику з ворожого табору! Але слухність малесеньку, однокхвилеву. Таку, яку має заяць, що слухно втікає від галасу гучків, не бачучи иначе, що біжить на стріл. Галас українського хаосу оглушив Вас. І Ви помиляєтесь, що порятунок лежить в утечі від нього в Москву або Варшаву.

Памятайте Ви, пани українські, що нічого Вам і Москва і Варшава не допоможе. Ними Ви можете справді загнuzдати на якийсь час українського варвара, але в громадянина, в члена організованої нації, в розумну і честну істоту Ви його Москвою і Варшавою не переробите ніколи. При першій, Вами навіть незаслуженій нагоді — при бунті якогось Вам невідомого полку в московській або варшавській казармі — він Вас на Україні переріже. Силу — необхідну для його цивілізації — не дасть Вам політичне неробство під опікою московського чи варшавського жандарма. Дасть Вам її тільки тяжка лицарська боротьба за свою Владу на своїй Землі. Боротьба ця — це Ваш шляхетсько-дворянський обов'язок, з якого Ви вирости, в яким вся суть Вашого панського на цій Землі буття. Без нього Ви не пани — а раби рабів, яких раби з їх землі видідичать. Тільки боротьба за свою Державу Українську відродить Вас. Тільки вона дасть Вам ідею й організацію, що творять основу всякого панування, всякої політичної сили, всякої влади.

І памятайте Ви, інтелігенти українські, що народ український визволитись може лиш тоді, коли з пащі московської і варшавської метрополії він свою голову вирве. Голова його — це пани. Не тільки сучасні, а всяка, у всякій добі, місцева верхня — провідна і правляча — верства, яку Ви — представники народу — своїм «очима завидощими і руками загребущими» всякий раз, як починає творитись Держава Українська, назад в Москву та Польшу заганяєте. Верству цю Ви мусите до народу притягнути і з народом в одну націю звязати. А зробіте це лиш тоді, коли панські сепаратистичні українсько-державницькі стремління всіми силами своїми, всім Вашим впливом на народ, піддержите. Без цього вся Ваша українська — соціалістична, націоналістична, чи як-би Ви її не називали — праця, буде конвульсіями живого кадовбу з прищемленим верхом. І не називайте екскрементів, які Ви, безвершники, будете в цих конвульсіях виділяти — «Україною», бо реальної України — Держави Української — з них не буде ніколи, ніколи.

Крім скептиків, будуть, читачі вороги, і циніки між Вами. Ось їх слова, коли вони з панів: «слухайте! — у Вас притуплений мабуть інстинкт самозахавчий. Бо чи-ж може людина нормальна і здорова »робити націю із хохлів«, що упорно від тисячі літ нацією не бажають бути. Інша річ якийсь озлоблений примітивнюк. Такому здається, що революційний народ сам зробіть Україну, а йому в ній будуть заготовлені лише найвищі достоїнства і посмертні памятки. Але Ви? — які знаєте, що боротьба за державу українську Вам — першим — може принести тільки терни! Що Вас туди жене? У Вас-же нема зненависти до багатших і культурніших, яка творить всю суть т. зв. демократичної України. Нема теж в Вас і страху »жаючихся дворян«, що ренегатством і підлизництвом юрбі мають надію врятувати своє цінне існування. Невже Ви не бачите, що це кождо злоби і зрадництва, до якого Ви, не змінюючи своєї істоти, йдете, Вас

ненавидітиме тим більше, що Ви будете для нього самотніми, доступними його злобі, панамі. Нас, що залишаємось Росіянами і Поляками — такими, якими зробила нас сама-ж історія Вашої України — раби бояться, бо за нами стоїть сила тієї чи іншої метрополії. Але Вас, що — безборонні — йдете поміж них! Вас, яких кожний з них може своїм пером і язиком в спільній з ним Вашій «українській мові» доторкатись! Вас, що в цій мові рабів — і серед задрости рабів — хочете творити вищу, благородну, не рабську Україну! Чи Ви знаєте, нещастні, що Вас жде? — Доля Юрійів Немиричів, замучених черню козацькою на втіху Москві Варшаві...

Врешті знайте коли якась «нація» в роді Ваших Українців, до яких Ви так легкодушно йдете, біжить на вірну смерть, то нема людської сили, що могла-б її від цього здержати. І розум, виразник інстинкту самозаховачого в людині, наказує завчасу відійти від глупої колоніальної юрби, побиваючої тих, хто міг-би допомогти їй в державу і націю обіднатись.»

Панам вторують такі-ж циніки інтелігенти. «Гей Ви, пани самогубці! — речуться вони. Невже Ви не бачите, що будуччина належить тільки до народу і до нас, його представників, інтелігентів. Невже Ви не бачите, що Ви українським селянам, робітникам і інтелігентам непотрібні і не вмієте навіть умерти? Бо на що Ви пишете оці свої «Листи» — предсмертні галюцинації верстви засудженої на смерть? Хіба на те, що хочете прискорити цю смерть!»

Інстинкт самозаховачий — відповім я Вам, пани — проявляється двоюко: одні живуть, оминаючи боротьбу, а другі власне боротьбою роблять собі місце в світі. І нема тут критерію «лучшого», бо це річ одідишеного типу, темпераменту. Так! — державництво українське це шлях для нас найнебезпечніший: найбільшого опору і найтяжчої боротьби. Але й предки наші, що колись мечем пустелі українські від кочовників і українських руйників одвоювали, теж не ходили найбезпечнішими шляхами. І повірте, що коли ми на продовженю цього предківського шляху переможемо, то себе і свій тип заховаємо не гірше ніж Ви свій. А як що згинемо, то не страгимо нічого, бо власне Ваш шлях пристосовування по лінії найменшого опору був-би для нас певною смертю, не життям.

Тому також ми не можемо прийняти Вашого фаталістичного «непротивлення злу». Ми віримо, що коли хто з діда прадіда, як ми, живе на Україні, то честь (чи відомо Вам, читаче-циніку, оце поняття?) наказує йому про свою Батьківщину дбати. Ми не знаємо, яку долю Бог судив Україні і хто помиляється чи Ви, чи ми. Але інстинкт і розум, дані нам од Бога, кажуть нам, що тільки в боротьбі за своє незалежне державне існування Земля наша Українська зможе витворити свою власну постать на хвалу Того, Хто творить все існуюче — існуюче тому, що сильне — а сильне тому, що моральне і розумне. Проти закону буття йдете Ви, що не хочете напружити всі сили, аби бути! За лінь, за бездушність, за брак ідеалізму, за повзання тільки в напрямі тілесного, матеріяльного, Бог Землю нашу «велику і обильну» карає. І не буде Вам на ній дано людського життя доти, доки напруженням всіх сил не здіймете з неї і з себе прокляття небуття прокляття колоніальної безвласнодержавности.

Для цього Ви мусите піти нашими слідами. Мусите прийняти мову тих, кого Ви називаєте рабами. Прийняти не на те, щоб упідлитись, зукраїнізувавшись, і щоб самім рабами стати, а щоб раби перестали бути темними, Вас і Україну вбиваючими, рабами. Хто скаже їм, що злоба, зненависть, зрадництво, брехня ім

не допоможуть і Україні не сотворять? — Тільки Ви, що кривди і злиднів від дитячих літ, і всіх їх наслідків на собі не зазнавали.

Які пани — такий народ; який народ — такі пани! Тільки в спільнім зусиллі, тільки в співпраці і в спільнім підчас цієї праці на себе впливанню, пани і народ на Україні зможуть позбутись своїх хиб. Оце спільне зусилля і ця співпраця — це і єсть власне, створена і панами і народом, Україна. Вона буде тільки така, або її ніколи не буде. А годі знов буде те, що було тисячу літ: підлі раби, вирізуючі періодично підлих панів, і підлі пани, продаючі свою панську честь тій чи іншій метрополії та накладаючі знов при її помочі намордник на збунтованих рабів...

Так само як і Ви, ми бачимо, що Українці — тоб-то ці, кого за представників державно-національної ідеї української уважають — біжать на вірну смерть і своєю діяльністю єдиний вихід з нашого колоніального гниття унеможлиwiająть. Але власне тому наш обов'язок (чи відоме Вам, читаче-циніку, оце поняття?) не відходити від них. І як що сили наші поглинула вже боротьба, то лягти їм впоперек дороги, хоч-би вони в своїм безглузді мали нас, як і попередників наших, затоптати. Оттак впоперек шляху до смерті України вважав я за свій обов'язок совісти і чести покласти Українцям те, на що мені ще стало сил: — оці мої »Листи«...

Врешті окремо кілька слів відповіді Вам, цініки інтелігенти.

Ви знаєте самі, що блахмана пускаєте, жонілюючи поняттями: »народ« і »демократія«. Народ і демократія — це не синоніми. Народ був, єсть і завжди буде. І до нього завжди належить будуччина, бо завжди старі провідні верстви сдмирають і завжди нові з народніх мас на їх місце підіймаються. Але разом з тим народ ніколи сам не править. І найлучше народові тоді, коли ним правлять добре коли енергія і активність вийшовших з його лона нових провідників здержується вірністю, честю, розумом і організаційним досвідом провідників старих. Як що це називати демократією, то я був завжди, єсть і буду демократом. Бо завжди кликав я старих панів до співпраці з панами народніми новими — співпраці, якої ціль: добро цілої Української Землі і цілого, її заселяючого, народу.

Демократія, яку Ви практикуєте, це не народ і не добро народу, а метод Вашого інтелігентського правління при помочі оббріхування народу. Анонімний фінансовий капітал дає Вам гроші, а народ — картки виборчі. За гроші Ви у народа купуєте картки, а лякаючи народом, Ви вимагаєте гроші. І це зветься демократія — правління народу! Коли-ж Ви таким правлінням до краю роздрочите і здеморалізуєте народ, Вас — демократів — проганяють при помочі народа войовничі грабінники між Вами — охлократи. Самодержавною диктатурою, яка дере сім шкір з народу, кінчиться Ваша, нічим і ніким не обмежена, »влада суверенного народу«! Фараони, що теж правили самодержавно, але Милостю Божою а не іменем народу, оставили по собі на віки вічні піраміди. А що оставите по собі Ви, інтелігентські самодержці іменем народу? Руїни знищеного Вами надбання попередніх поколінь і трохи гною від того, що Ви пожерли, використовуючи свій день. О, бо сьогодні дійсно Ваш день — день панування анонімного золота і Вас — інтелігентів-хамів...

Як методи правління, убийчі для моєї Батьківщини України, я поборював, поборюю і до кінця життя буду поборювати Вашу інтелігентську демократію і Вашу інтелігентську охлократію. Але не Вас »демократів« і »охлократів« в

розумінню людей виїшовших з народу. До Вас, як до людей виїшовших з народу, йшов я, і Вам протягував я руку ціле своє життя, прийнявши Ваш народний український говір і скрізь шукаючи спільної — державної і національної — мови з Вами. До цього самого кликав я і кличу всю свою верству. Вже скоро буде 30 літ, коли, кінчаючи ще в Києві гімназію, сказав я своїм товаришам, синам, як і я, українських шляхтичів-Поляків: «ходім всі разом до тих, з ким ми на одній Землі нашій живемо — в українську громаду!» І вступивши тоді в цю громаду, повторюю від того часу і їм і Вам, що тільки обіднання старих панів з новими витворить здатну до сотвореня України нову провідну верству.

Це Ви, інтелігенти, бажаючи собі неподільної влади, відштовхнули в р. 1918 протягнуту Вам нами, як цілою верствою, руку. Але Ви помиляєтесь, що тільки Вам належить будуччина. Розготорщить Ваш народ незабаром Вас, даючих провід сьогодня Україні — інтелігентів демократів і охлократів.

І помиляєтесь також, що ми поборюєм Вас тому, що ми вимираюча верства. Все, що єсть спорохнявілого між нами — воно власне з Вами, в Ваших ріжних «уенерах» і «уесрерах», або серед таких самих, як Ваша, польських та російських демократій. Помилка Ваша випливає з того, що Ви утотожуєте вічні людські типи з минаючою історичною верствою. З типу войовника-продуцента витворилась колись на Україні провідна шляхетсько-дворянська верства. Але завдяки колоніальному нашому існуванню, аналіз якого знайдете в цій книзі, тип цей серед верстви шляхетсько-дворянської давно вже, разом з руїною України, почав занепадати. Відродити його — залишаючись в своїй верстві — ось наше завдання. І він відродиться! Відродиться з останків старої шляхти, яку вже не раз винищували в Україні, а яка все-ж таки на Україну, в лиці своєї найздоровіщої частини, завжди повертала. Вибється він на верх і з того самого народу, іменем якого Ви всею прикриваєтесь. Для цього власне рідного нам лицарського продукующего типу, — якому, а не Вам, інтелігенти, належатиме будуча влада в Україні — писана через голови Ваші — шакали часів руїни — оця книга.

Коли-б Ви інтелігенти мали розум, то замість глупо реготатись, Ви вже тепер подану Вам руку нашу прийняли-б. Особливо Ви, що поборюючи большевиків, хочете зміни правлячої верстви на Україні. Пани, як і народ, були, єсть і завжди будуть. Краще, щоб народом правили пани добрі, ніж злі, що переможуть, коли Ви самі знищите тих, що добрими хотіли бути. Крім того досвід старої правлячої верстви, Вам — кандидатам на нову — міг-би у пригоді стати. Його Вам не замінять Ваші «соціальні науки» і «соціологічні інститути». Бо політичний досвід здобувається не тільки теорією, а перш за все практикою і вродженою традицією многих поколінь. Для даного народу він добрий лиш тоді, коли здобутий він власне серед того самого народу і в цих самих умовах, в яких Вам, бажаячим править Україною, доведеться здійснювати ці самі організаторські завдання, що їх здійснювала колись, Вами на самогубство засуджена, верства.

Так! наш досвід без Вашої свіжої примітивної сили мало вартий, бо хто-ж його буде здійснювати? Але ще менше варта Ваша примітивна сила без нашого досвіду, бо хто-ж нею на будову а не на руїну України покереує? Коли самогубці ми, то тим більше самогубці й Ви. Коли наше українство довело нас до Вашого сміху, то Ваше доведе Вас до ще гіршого сміху тих, що йдуть за Вами. Але між смертю нашою і Вашою буде все-ж таки ріжниця. Для одних смерть єсть радістним одходом од життя, звільненням од всіх земних турбот, кінцем несеного —

згідно наказам совісти і з любов'ю до попередників, сучасників і навіть до Вас — ворогів — життєвого хреста. А для других — вона єсть останньою судорогою злоби, останнім борсанням на хресті тих, що хотіли жити без любови, без покори, без хреста. Можете смерті нам бажати. Але пам'ятайте, що цим самим Ви готуєте собі смерть ще гіршу — оцю другу

Дух цієї книги: державництво і патріотизм. То-ж не диво, що найлютішими її ворогами будете Ви: соціалісти і націоналісти.

Для державного незалежнення України як від Варшавської так і від Московської метрополії ми хочемо всі класи і всі «нації» України об'єднати під спільним гаслом політичним (потрібно всім мешканцям України окрема, своя власна Держава) і під спільним гаслом патріотичним (спільна всім мешканцям України любов до спільної Батьківщини). Ви-ж піджуєте мешканців Української Землі до боротьби проміж собою: одні під гаслом зненависти соціальної, другі під гаслом зненависти національної. І Ви готові кликати метрополії проти власних земляків: українські соціалісти — соціалістів Москви чи Варшави, щоб знищити «українську буржуазію»; українські націоналісти — одні Варшаву (приклад: уенерівщина), щоб знищити українських Росіян, другі Москву (приклад: Петрушевиччина), щоб знищити українських Поляків; врешті соціалісти і націоналісти польські та російські на Україні: Поляки — соціалістичну або націоналістичну Варшаву проти Українців і Росіян, Росіяне — соціалістичну або націоналістичну Москву проти Українців та Поляків.

Ми хочемо окреслити відносини до Москви і Варшави з погляду політичних інтересів цілої Української Землі і уложити ці відносини так, щоб могла бути здобута перш за все державна незалежність України. Ви — соціалісти і націоналісти — навіть не в стані зрозуміти такого погляду. Бо відносини до Москви і Варшави Ви мислите не в образі Земель (територій), а в образі громад (партій і «націй») і укладаєте їх відповідно до того, кого Ваша громада (партія чи «нація») більше ненавидить на Україні: Росіян, Поляків, Українців чи «буржуазію».

В книзі цій поняття Нації утотожнюється з поняттям Держави. Нація для нас. — це всі мешканці даної Землі і всі громадяне даної Держави, а не «пролетаріат» і не мова, віра, племя. Коли я пишу в цій книзі про нас — «ми, українські націоналісти» — то це значить: ми, що хочемо Української Держави, обіймаючої всі класи, мови, віри і племена Української Землі.

Ви, українські соціалісти, утотожнюєте поняття нації з пролетаріатом і партією. Для Вас — не соціаліст — не Українець. Ви-ж українські націоналісти утотожнюєте поняття нації з мовою, вірою, племенем. І в цім хаосі, який панує в Ваших націоналістичних мізках, для одних — Українець єсть тільки той, хто говорить «українською мовою» і ненавидить «не Українців»; другі додають, що він ще мусить бути обов'язково православний, не уніят і не латинник; треті — обов'язково уніят, не латинник і не православний, а будуть незабаром і четверті, які ще вимагатимуть від нього «русько-малоросійської» чистокровності з прізвиськом на «юк», або на «енко».

Тому то всі Ви — і соціалісти і націоналісти в Україні — дєрв'іші а не державники. Ви не світські рицарі, вірні до смерти Гетьманові-Монархові — персоналіфікуючому Державну Ідею України — і не духовні, що всю свою душу віддають службі одному Богові в Його організованих і дисциплінованих християн-

ських Церквах. Ви дєрвіші дрібних поганських матеріалістичних сект. З політики Ви робите релігію, а з релігії політику. І живете Ви від капищ дрібноі сектанської злоби та зненависти.

Тому Ви будете ненавидіти цю книгу. Бо в її найглибшій підкладі — на її дні — лежить християнська релігія і кривава в своїм болю туга за відродженням під знаками хреста, вірним одному Богові і одному Гетьманові, українським рицарством.

Ми не робимо з політики релігії, ані з релігії політики — з діла світського — діла духовного, з діла Кесаревого — діла Божого, або навпаки. Політика — це меч і сила продуктивна, матеріальна. Але щоб ця сила матеріальна не обертала, як досі, Українців у взаємно себе поїдаючих звірів, українські люде меча, плуга і станка, ждуть від Вас, інтелігентів, ідеї — ждуть слова духовного, яке Ви, і тільки Ви, маєте обовязок їм дати. Ви не потрібуєте шукати та видумувати це слово. Воно вже сказано перед віками. Релігія християнська, що з руїн Римської Імперії і з взаємно себе поїдаючої Європи, витворила нову культуру і нові держави, здатна ще й нашу Україну відродити та з руїни большевицької Державу Українську сотворити. Тільки дайте їй, інтелігенти українські, цей вогонь, цю самопосвяту, цю безкористність, якими горіли колишні монахи-подвижники, такі самі інтелігенти як і Ви. Сьогодні і в світі Ви можете бути подвижниками духа, бо ніхто Вас — клерків — сьогодні не грабує, не вбиває. Але будьте подвижниками! Обеднані одним духом християнським, послужні кожний обрядові — православному, уніятському, латинському — своєї Церкви, поширте своїми словами і книжками оцей один — спільний всім обрядам нашим — дух християнський серед українських людей меча, плуга і станка. Навчіть їх своїм прикладом покори, вірности, послуху і дисципліни. Убережіть їх від найбільшої спокуси сучасности — збунтованої проти Бога гордості людського розуму — і покажіть їм своїм прикладом, що здобута в покорі і молитві Божа благодать швидко врятує кожного з них від мук, а цілу Україну від руїни, ніж найраціоналістичніща теорія про неминучий поступ і щастя без Бога. Навчіть їх любити, а не ненавидіти один другого. Скажіть їм що Україна — це не рай земний, бо раю на землі не може бути — а найкраще виконаний обовязок супроти Бога і людей. І скажіть їм, що Україна не сотвориться хитрими спекуляціями, а тільки великим і організованим ідейним поривом і що організацію містичної сили такого пориву дає чуття міри, яке єсть в одній лише християнській релігії. Скажіть їм, що Україна це перш за все дух, а не матерія, і що тільки перемогою духа може бути з хаосу матерії сотворено щось, що єсть, що має свою душу, що існує — власне Україна. Скажіть їм врешті, що у відвічний боротьбі духа з хаосом матерії нема середини: що в ній можна бути слугою або тільки Бога або тільки діавола і що нагорода за діло Боже одержується не на землі, а в небі — Царстві Духа. Тоді оцим поривом релігійним Ви підіймете українських людей сили матеріальної — меча, станка і плуга — на організовану жертву, без якої України не можна сотворити. І тоді тільки вони будуть йти вірно за своїми вождями під проводом одного Першого, Гетьмана, між ними; будуть слухати їх, і не будуть втікати з українських бойовищ щоб, бува, не стратити свого пайка в земнім матеріальнім українським раю. Тільки великим хрестовим походом Духа на українське пекло тілесних пристрастей і хаосу матерії, можна сотворити Україну. Чи здатні Ви, інтелігенти українські, що майже всі сьогодні соціалістами або націоналістами єсте, такий хрестовий похід Духа розпочати?

Ваш духовий анархізм, який для Вас дорожчий понад усе, не дає Вам стати організованими і дисциплінованими слугами одного Вівтаря. Ваші очі завидючі і Ваші руки загребуці — якими Ви славилися вже перед тисячу літами — не дають Вам змоги думати про щось інше, як тільки про тілесне, матеріальне. Тому Ви не в стані великим поривом духа, організованого і дисциплінованого релігією Христа, обєднати і підняти на верх — до Бога — українське громадянство. Ви як четвероноги повзаєте разом з ним з очима звернутими в землю з думкою тільки про земне, тілесне, матеріальне. І кожний з Вас у цім повзанню творить собі по образу своїх хотіннь своїх божків, якими він це громадянство нещасне розбиває. Ваші соціалістичні і націоналістичні секти, як колись пожираючі себе взаємно поганські віри, розбивають єдність Української Землі і унеможливають її незалежне державне існування. Бо власне ця сама духова анархія, що колись була причиною підданя Кїва північним Варягам, і яку Ви під іншими тільки таслами продовжуєте до нинішнього дня, оправдує владу, обмежуючих цю анархію, метрополій. В що-би обернулась Україна під Вашим проводом, без здержуючої нагайки метропольних влад? Ваш соціалістичний і націоналістичний містицизм, одинока сила яка пхає Вас до акції, це, не знаючий ніякої міри, містицизм поганський. Ви вірите що Ваш, Вами-ж самими, для Ваших потреб матеріальних, зроблений божок переможе чужого такого самого божка. Ці божки Ваші злобні, кровожадні, і Ви вимагаєте для них фанатизму звіря, бо вся їх сила чудодійна міряється земним, тілесним, матеріальним. І як що божок Ваш зараже тут на землі Вас не нагородить, як він не дає Вам посад, грошей, отаманій. Ви розгоруєте його, зміняєте свої віхи-віру і робите собі зараз другого «лучшого» божка. В пустелю троглодитів повертаються всі, забувши про одного Бога-Духа, матеріалістичні культури. В таку саму пустелю повернулась-би під Вашим соціалістичним та націоналістичним пануванням Україна. Тому, поки Ви репрезентуєте «культуру українську», Україна не може жити без нагайки метропольної. І тому Нація Українська повстане лиш тоді, коли в незалежній Державі Українській Ви всі місцеві інтелігентські підюжувачі соціальної та національної зненависти будете посажені всі в клітку, і коли Ваше зненавистне на себе гарчання у цій клітці буде живим образом того, якою була і якою не повинна бути Україна.

До української нації через українську державу — через обєднуючі всіх мешканців України державні політичні гасла — кажемо ми.

До української нації через соціалізм і соціальну зненависть — кажете Ви українські соціалісти.

До української держави через український націоналізм і (репрезентовану групою інтелігентів) національну зненависть — кажете Ви, націоналісти.

А за Вами йдуть також, як і Ви, соціалісти і націоналісти російські та польські в Україні. Коли соціалізм — кажуть вони —, то хай буде тільки один — російський або польський — при чім тут «Україна»? Коли націоналізм, то хай буде єдиний невідимий, руський православний, як споконвіку бувало, або «з трьох племен одна польська нація» — при чім тут «Україна»?

Щоб могла повстати Україна — кажемо ми — всі місцеві сили, що хочуть своєї держави, мусять одділитись од сил, піддержуючих держави метропольні. І це відділення — щоб перемогти могли ми, українські державники — мусить піти по лінії вертикальній: зверху вниз. Це значить, що в українськїм державницькїм таборі мусять обєднатись кращі і активніші частини всіх місцевих класів і всіх місцевих «націй»

поміщик, промисловець, робітник, селянин, місцевий Руський, Поляк, Українець. Як органічно, через свої верхи, входила і входить завжди Україна в склад держави метропольної, так само тільки органічно, від верхів, вона може від метрополій відділитись.

Крім цементу духовного — релігійного — цементом політичним, спаяючим місцевих українських людей в боротьбі за власну державу ми хочемо мати патріотизм — любов до спільної Батьківщини, а не Ваш соціалізм, — зненависть місцевих бідних до місцевих багатих, і не Ваш націоналізм — зненависть місцевих «Українців» до місцевих «не-Українців». Тільки наше гасло протиставляє всю Україну всій — тій чи іншій — метрополії. Тільки наше гасло може повернути проти метрополій їх головну на Україні опору: місцеві — польську і російську — «нації», і місцеві польські та російські правлячі та посідаючі верстви. Тільки тоді, коли державники українські всіх місцевих класів і всіх місцевих націй переможуть агентів, яких метрополії мають на Україні теж у всіх місцевих класах і всіх місцевих націях (також у «нації українській») — зможе повстати Держава Українська. І тільки в Українській Державі — тільки в процесі співжиття мешканців України на одмежованій державно території — може витворитись з них Українська Нація. Так наприклад, як повстає на наших очах Американська Нація з процесу співжиття різних націй і різних класів на території Сполучених Держав. Од свої метрополії одділились ці Держави не під гаслом націоналістичним (бий Англіїців) і не під гаслом соціалістичним (бий панів і буржуїв), а під гаслом політичним: творім всі мешканці Америки — яких-би ми не були націй і класів — свою власну Американську державу.

Ви — соціалісти і націоналісти — творити Україну хочете як раз протилежним способом поділом горизонтальним. Ви хочете відділити «чужі» верхи від «українських» низів і винищити верхи низами. При чім Ви рижніте між собою ні психікою, ні методом, ні типом, ні темпераментом, а тільки чисто словесним, зверхнім гаслом. Соціалісти хочуть знищити на Україні верхи низами під гаслом соціальним: «бий панів, бо вони буржуї»; а Ви — націоналісти — хочете зробити те саме тільки під гаслом племінно-національним: «бий панів, бо вони не-Українці». І ціль та самісінька: владу на Україні при допомозі «соціалістичного» чи «націоналістичного» народу захватити в свої, інтелігентські, руки. Тому то так легко з соціалістів Ви стаєте націоналістами і з націоналістів «зміновіховцями». І тому то одні і другі Ви засуджені, як Українці, на загибель. Бо бунти низів можуть валити держави, але з них ще ні одна нова держава в світі не повстала. Бо завжди спочатку буває держава, а потім нація. При допомозі дитини породити матір — неіснуючою ще і фіктивною «українською нацією» будувати реальну українську державу — можете намагатись тільки Ви, націоналісти українські, яких націоналізм єсть лише виразником вродженої анархічної вдачі, злоби, нікчемности і хаосу в думках.

Ми кажемо, що здобуття держави залежить в першій мірі од того, яким методом — добрим чи злим — буде зорганізована провідна, здобуваюча собі владу, верства. Тому розглядові трьох основних методів організації провідної верстви присвячена найбільша і найважливіша частина цієї книги. Тому на кожній сторінці вчить вона такої — в мові українській і демократичному духові українському — незрозумілої істини, що завжди активна меншість, а не пасивна («українська») більшість творить держави і нації. Тому ми — Гетьманці-монархісти, і гасло

возстановлення Гетьманства, в лиці законного і дідичного Українського Гетьмана, ми ставимо на першому місці. Бо зорганізувати, здисциплінувати і ублагороднити українську провідну верству може тільки об'єднання біля такого Гетьмана, якого право на Гетьманство випливає з його Родової і нашої державної історичної традиції, а не спирається на диктатури чи на виборах «з волі народу». Бо без такого зорганізованого, здисциплінованого і ублагородненого, провідна верства українська України не здобуде і її не збудує ніколи.

Вас ці питання не інтересують зовсім. Вони Вам так чужі, як факірові чужа політика. Що Вас — соціалістів і націоналістів — можуть обходити питання організації провідної верстви, коли по Вашому все твориться соціальними або національними емоціями мас, і коли ці емоції Ви, подібно факірам, «умієте робити».

Придумати щось таке, щоб підняти масу і на її спині виплисти на верх — ось на що скеровані всі Ваші умови потуги. І тому Вас б'ють і завжди бити будуть. Тому не бачити Вам незалежною Вашої, соціалістичної чи націоналістичної України. Її не здобуде Ваш соціалізм чи націоналізм, а дисципліна, організація і головне ублагороднення Вас самих: провідників. Вас б'ють і будуть бити за те, що Ви егоцентрики, анархісти, хами. За те, що Ви зовсім не думаете про те, яким методом організації, яким способом життя усунути оці Ваші гріхи первородні. І як зробити, щоб Ви могли, перше ніж «народ сорокамільонний», зорганізувати і об'єднати самих себе, десяток інтелігентів українських, що творите сотні взаємно себе, іменем «народу», пожираючих партій.

Коли Ви хочете Української Держави, то пам'ятайте, що штука будови і зберігання Держав лежить вся в умінню керувати існуючими вже інстинктами і хотіннями. Замість робити необхідне і можливе: організувати разом з нами тих, що вже хочуть Держави Української, Ви, націоналістичні шантеклери, думаете своїм кукуріканям «створити» націоналістичне хотіння України. Річ можливу і необхідну — Ваш власний послух Гетьманові України — Ви відкидаєте. А робите річ непотрібну і неможливу: український націоналізм серед мас, які ще навіть поняття про націю не мають. І в цьому Ви востократ шкідливіші від Ваших двійнят соціалістичних. Бо ці піджували існуючу принаймні соціальну злобу мас і підготовили цим реальне існування, хоч і рабської, хоч і безвласнодержавної, але все-ж таки соціалістичної «радянської України». Ви-ж, націоналісти, навіть не здатні дати реальні форми руїні. Ви тільки здатні без кінця її поглиблювати.

Так, українські соціалісти, Ви свою роль предтеч більшовизму — одні свідомо, другі несвідомо — вже виконали. І тому час соціалізму на Україні вже пройшов. Соціалізм український здійснений вже в більшовизмі. Нове життя України — яке йде проти більшовизму — піде тим самим і проти соціалізму — проти Вас. Честні, ідейні і благородні одиниці між Вами, побачивши з жахом несподівані наслідки своїх молодечих ідейних замірів, або зовсім відійшли від політичного життя, або з цим самим своїм ідеалізмом прагнуть в гетьманських рядах, прийнявши з братерським почуттям нашу братерську протягнуту їм руку. Кому такої честности, ідейности і благородства не стало, і кому не стало самоубийчої рішучости довести логічно свій соціалізм до більшовицько-жидівського багна, — ці всі стають сьогодні націоналістами. І як у руїні, що ми оце пережили, не всі соціалісти були руйніниками, але всі руйніники були соціалістами, так від тепер на націоналізм перехресчуються всі, що здатні тільки до одного: руйнувати Україну.

Голосними, але порожніми фразами ці люде з холодним як лед серцем і розпаленим самолюбною амбіцією мізком вмовляють в наївних слухачів, що вони будять »націоналістичний фанатизм« і розпалюють »національний ерос« мас. Це тільки Ви — інтелігенти українські, що в гріхах молодости загубили всі свої еротичні здатности, думаєте, що »ерос« може творитися книжками. Наш народ черноземний »еросу« і »фанатизму« має аж занадто, забагато. Його »ерос« Ви вже досвідчили недавно на своїй власній шкірі. Але, досвідом не научені, знов махаєте йому перед очима, тепер вже на націоналізм перефарбованими, але так само червоними революційними хустками.

Власне завданням книжок Ваших про »націоналізм«, коли-б вони були писані серцем і розумом, а не жовчею і манією егоцентризму, було-б цей примітивний народній »фанатизм« і »ерос« державною ідеєю та організацією здержувати і дисциплінувати і ними на будову а не на руїну України керувати. Для цього Вам треба було-б здисциплінуватись та зорганізуватись під одним Гетьманським монархічним проводом перш за все самім. Але власне цього Ви не хочете; Ви цього не переносите; і в цім Ваша руїнищяка природа виявляється, однаково, чи, як колись, соціялістами, чи, як тепер, націоналістами Ви себе називаєте.

Недержавні, анархічні та індивідуалістичні українські байстрята стадних кочовників московських, з соціялістів ставши націоналістами, цитують знов »сочиненія на западно-европейськихъ языкахъ« для тих, що ні одної західно-европейської мови не знають. Як колись соціялістичних Марксів, так тепер на своє анархічне і недержавне копито перелицьовують вони націоналістичних Барресів, продукт європейських, осілих і державних націй. І як колись Ви нам казали, що Вас держава українська нічого не обходить, бо Україну зробить сам »соціяльний розвиток« по Марксу, так тепер Ви нам знов кажете, що Гетьманство наше і взагалі форми української держави це нісенитниця, бо державу, байдуже в якій формі, зробить собі сама »українська нація«.

Ваш Маркс в реальних українських умовах виявився в розбиваню машин, фабрик, вирізуваню язиків у коней і врешті в неманах. Ваш Баррес і Ваш український націоналізм в реальних українських умовах виявляється в остаточнім занархізованю Вас, інтелігентів українських, і врешті в возстановленю єдиного націоналізму — який маси українські в сучасній безвласнодержавній стадії свого розвитку в стані зрозуміти: — націоналізму єдиної і неділимої Росії. А тоді Ви знов будете брехати, що ніколи не були націоналістами, так як сьогодні брешете, що ніколи не були соціялістами. І шукатимете знов чим-би замінити Ваш націоналізм, так як тепер Ви націоналізмом замінили соціялізм. Напевно знайдете! Бо нема такого ідеологічного абсурду, якого не найшов-би для прикриття своєї підлої анархічної вдачі тисячелітній руїник українського патріотизму і державної незалежности Української Землі.

Ще кілька слів для Вас — ворогів найгірших. Найгіршим не єсть ворог найлютіший. Між лютьими може бути ворог великий, честний і достойний. Щасливий, хто має таких ворогів!

Українство — в розумінню стремління до культурної і політичної окремішности — притягало до себе споконвіку два типи активних людей. Одних манило те, що можна сотворити з українського дикого поля. Других — що можна

наброїти і награтити на українському дикому полю. Щоб сотворити щось з дикого поля, треба його хаотичну і примітивну стихію в організаційні карби взяти. Щоб «китайку українську драти і в онучах топтати», треба всі здержуючі і організуючі сили на Україні нищити. Тому одні в поті чола намагаються хаос український організувати: в щось сталого і оформленого перетворяти. Тому другі всіма силами хаос український юдять, піддержують і всю працю перших, в інтересі власної безкарности, руйнують. Українство споконвіку і до нинішнього дня має в собі людей творчих, честних та ідейних, які відходять від метропольних — державних і національних — форм, щоб кращі і вищі форми українські сотворити. І побіч має воно завжди масу найгіршої мерзоти, яка втікає від усталених вже і зорганізованих на Україні форм московського та польського життя, щоб в українським хаосі робити свою руйницьку, а так легку в цім хаосі, карієру.

Давніше, побіч Січових Рицарів Хреста Святого, гасали в українстві XVII—XVIII ст. юрби дейнецтва. Вони рицарство козацьке вкінці знищили, і «без доброго християнського сумління, — як каже про них Величко — без оружя до війни приличного, з серцями до убийства тільки і грабіжу готовими», з українства — засуджене на знищення — гніздо підлости зробили. Сьогодні, коли одні всім серцем і розумом шукають такого Слова-Духа українського і такого методу організації державно-творчих сил, від яких могла-би зачатись реальна Українська Держава, вони, ці другі, всю майже пресу українську обсівши, перших своєю руйницькою їдою заливають. Подібно малому, злому і зажерливому сотворінню, що скунксом зветься, вони мають тільки одну зброю: свою власну, внутрішню «смердючу теч, якою вони прискають на все, що їм живитись з руйнування України заважає.

Принижуюча і зневірююча боротьба з оцими скунксами єсть найбільшим нещастям, прокляттям і трагедією тих, що йдуть в українство, щоб творити. З великою обридою мушу і я, захищаючи від скунксів нашу ідею і мою працю, цю боротьбу безплідну вести.

Не претендую на великого творця. Не вважаю себе, як кожний скункс-інтелігент, «українським генієм». Величчю своєю, а не брудом притягнуло мене ще в ранній моїй молодости до себе українство. Державником українським був я вже тоді, коли всім нинішнім націоналістичним і самостійницьким скунксам Держава Українська ще й не снилась. І маю сьогодні — по десятках літ праці — право вже сказати, що свою маленьку цеголку в будову того, що прямує до величчя України, я поклав. Не для самохвальства це пишу. Всякі похвали, а тим більше самопохвали, до часу поки ми, Українці, не сотворили України, вважаю річчю що найменше передчасною. Хочу тільки в нашім хаосі, де ніхто нікого не знає, оцею згадкою про мою працю показати, що я, і такі як я, маємо право навіть від ворогів найлютіших вимагати, щоб вони болотом на те, що єсть чисте, не кидали. Хай вони наступають на нас во імя іншої ідеї України. Але во імя ідеї! І хай вона буде протилежна по змісту, але така сама по своїм духовім напруженю і своїй духовій чистоті, як наша. І хай наступають чесно, по рицарськи на таких, якими ми дійсно єсть, не очернюючи нас, не перебріхуючи наших слів і діл. Тоді і ми так само по рицарськи зможем свою ідею захищати. І з нашої честної боротьби встане вкінці найбільше смілива, найсильніща своїм завзяттям і розумом, рицарська Україна. Але чи можна мечем рицарським воювати з скунксами?

І до чого доведе українство — ідею політичної і культурної незалежності України — оця інтелігенція скунксової породи, яка його обсіла?

Ось наприклад як один з них бореться зі мною. »Найвидатніший представник українського провансальства« — тоб-то глупого провінціоналізму, вайлуватости, небажання мати свою власну державу — так коротко характеризує він державницьку — ідеологічну і організаційну — працю українську, якій віддав я всі свої сили, все своє життя. »Москвофіл, що поборює ідею української самостійности« — бреше про мене він і йому подібні на підставі сфальшованих цитат з оцих моїх »Листів«. Інші його брехні поминаю. Кидає він на мене ними вже від ряду літ, хоч перший я його не заціпав і намагався це смердюче сотворіння обминати. Це не якийсь підрядний гад, якими повно українське болото і на сичання яких не звертається уваги. Це — редактор »найповажнішого українського журналу«. В голові його і тільки його одного мала »революційно зародитись« — як він про себе пише — дійсна націоналістична непровансальська Україна. Хто він? Що він зробив для України? Во ім'я чого він скромну але творчу українську працю своєю скунксовою смердючою течєю заливає?

Не в тім біда, що він Москаль. І з Москалів бували і єсть честні Українці. Зрештою, як нема чистокровних Американців — так нема і чистокровних Українців. Колонія єсть колонія: осідок людей ріжних племен, рас і вір. Українцем єсть всякий, хто хоче, щоб Україна перестала бути колонією; щоб з ріжних її племен, рас і вір повстала одна Держава Українська. А творцем України єсть той, хто в святе діло унезалежнення української колонії приносить все найкраще, що єсть в ньому: в тій культурі, з якої він до українства прийшов. Наприклад з московської культури принести можна почуття авторитету, організації, дисципліни — як раз те, чого українству так бракує.

Отже біда не в тім, що він Москаль. Навіть не в тім, що він революціонер московський. Бо як-би Україна мала таких, як московські, революціонерів, то вони не допустили-б до панування большевицької Москви на Україні. Біда в тім, що його егоцентрична і труслива вдача не могла перенести сміливости, дисципліни і організації московських революціонерів — єдиного що єсть доброго між ними. І тому він втік від них. Не дух Леніна для теперішніх проклятих антихристових часів приніс він і йому подібні на Україну, а дух того революційного сміття, яке Ленін знищив, щоб зорганізувати і здисциплінувати зло. Власного українського большевизму не потрапили зробити всі оці »українські недобольшовики«. І наш Мітька Щелкопєров (назв'ям його так по ним-же в українській публіцистиці заведеному звичаю уживання не прізвищ противників, а прозорих псевдонімів) ніколи ніякої революції на Україні не робив. Він тільки з нахабством революційного московського сміття шукав легкої кар'єри серед »дурних хохлів«.

Зпочатку вдавав він із себе »просвіщенного« петербургського еседека і лаяв »хохлів« за те, що вони дрібні буржуї, самостійники, націоналісти, не марксісти. Потім рішив спекульнути на націоналізмі і лає їх тепер за те, що вони марксісти, москвофіли, провансальці і не націоналісти. Будучи соціалістом москвофілом поборював він гнилий захід, шляхетську Польщу і буржуазні пересуди католицизму. Але, побачивши, що на цім кар'єри великої не зробиш, переодягнувся раптом в »западницький« костюм, став лаяти азіатську Москву і православ'я,

підшився під родство з кардиналом Мерсіє і став пропагувати орієнтацію зпочатку на Австрію, а тепер на Польщу.

Писання його так противорічіві, що він давно-би збожеволів, коли-б ставився до них хоч трошечки поважно. На своє щастя він їх тільки «пише». В одному місці пише, що Українці «мають жіночу психологію, себ-то логіка пасує у них перед чувством» («Підстави нашої політики»); в другому — що вони раціоналісти, тоб-то керуються логікою а не чувством («Націоналізм»). Раз пише, що найгіршою громадською прикметою єсть стадність, чого доказом погані Москалі; другий раз — що нестадність, чого доказом погані Українці (там-же). При цьому маса цитат з «західньо-європейських творів», яких він ніколи не читав. «Дурні провансальці» і так все це приймуть за геніяльність. Дісно «геніяльним» єсть тільки його скунксовий спосіб роблення собі літературної кар'єри. Як тільки у когось з Українців він винохає ідею, з якою можна щось сотворити в Україні, він присвоює її собі: Обертає цю ідею на свої власні персональні потреби, обливає смородом творчу працю ведену під її прапором, а з того, у кого він її вкрав, робить на підставі фальшованих цитат найбільшого її противника. Маю тверду надію, що — сьогодні «провансалець» і «ворог української державности» — завтра в Мігьчиних писаннях про «винайдену ним ідею українського класократичного монархізму» буду фігурувати як «найвидагніщий представник українського демократичного республіканства».

Може Мігьчине фразерське шарлатанство, яке, по московській приказці, «для краснаго словца (і себе прославляваня!) не жал'єть ни мать ни отца», має оправдана в великих Мігьчиних ділах, в сотворених ним українських організаціях? Може цей «геній України» потрапив злучити до купи в «українську націю» принаймні трьох таких як і він українських націоналістів? Може від своїх, взаємно себе заперечуючих, слововиливаній він сам став кращим, благороднішим?

Відповідь на це дасть його коротка біографія. Родився в тій частині України, що її московські колоністи прозвали Новороссією. Син одного з них, зраджує хазайовитих і заможних батьків, ставши соціалним проти них революціонером. Потім зраджує московських революціонерів і стає українським еседеком. Приймавши серед еседеків на свій рахунок назву «заржавілого цвяха», дану його партійним товаришем Винниченком типові нахабного фразера, зраджує еседеків. Переїхавши невідомо з яких причин до Австрії, стає від 1913 р. крикливим самостійником. Поборює самостійництво «української буржуазії», як він тоді самостійництво наше висміював, і взагалі самостійництво всіх, крім свого власного. Зробивши таким чином з українського самостійництва справу своєї власної літературної кар'єри і пропагуючи його з вродженим йому нахабством, він спинає розвиток цієї ідеї серед найкращої частини соціалістичної інтелігенції, яка мала причини ставитись з обридженням до всього, що од добре їй знаного Мігьки виходило. Коли в початку війни повстала дисциплінована і активна самостійницька організація — «Союз Визволення України» — він зраджує її, вирікається самостійництва, переходить на службу до Василька і пропагує прилученя України до Австрії. Далі зраджує Василька, а згодом і Австрію, яку зляяв останніми словами, коли вона упала. Використовуючи революційну завірху, вкручується між Гетьманців, одержує призначеня на начальника пресового бюро, яко такий не робить нічогоісінько для пропаганди ідеї Гетьманства, а навпаки: де може своїм товаришам по службі і самій справі Гетьманській

інтригами шкодить. Врешті зраджує в найпідліщий спосіб Гетьмана, написавши пашквіль, за який удостоюється високої посади в швейцарській місії Директорії. Але вважає, що його «геніяльність» не оцінена як слід і тому де може своїм інтелігентським побратимом підставляє ногу. Коли фонди уенерівщини, оділичені по Гетьманстві, вже в р. 1921-ім були на вичерпаню, пише книгу про «підстави української політики». В ній лає з одного боку Директорю, а з другого Гетьмана і пропагує.... орієнтацію на Польщу. Одержує розуміється польську візу і їде в Галичину. Там вступає в партію «загравистів», але з неї зараз-же на другий день, як і з всіх партій, по яких він в українстві кочував, — з допомогою своїх партайманів «виступає». Опиняється за ці всі свої заслуги на посаді редактора «найповажнішого українського журналу», що має витворити «сталу і ясну» (!) українську думку політичну. Тепер заповідає, що його любов до Польщі стільки-ж варта, що й любов Кавура до Франції. Зрештою і без цього можна бути певним, що і свою польську союзницю він зрадить, та мабуть буде ще, разом із другим таким-же як і він націоналістом, показувати в большевицьких кінах, як то колись по глупості своїй «на кошт польської буржуазії він займався українським бандитизмом»....

Оттакі-то слова і діла цього українського, вживаючи його-ж власного жаргону, обер-скупкаса. А претензії? Єсть тільки три геніяльні Українці: Тарас Шевченко, Леся Українка і він. При чім два перші геніяльні тільки тому, що вже померли. Бо як-би жили і своєю присутністю Мітьчиному монополеві на «геніяльність українську» заважали, то були-б хуторянами, провансальцями та представниками, низчої ніж Мітьчина, буддійської культури. Причालивши до України з московських азійських берегів, цей скупкс зве себе єдиним (оце головне — єдиним!) представником на Україні Заходу і Європи. Він теж єдиний на Україні спадкоємець Орлика і Колединського-Мазепи. Мабуть тому, що ці були польські шляхтичі, українські державники, визнавці засад родового аристократизму і соціальної консерватисти, які всіма силами боролись з тодішніми соціально революційними Мітьками, насиланими на Україну Петром, — а він, Мітька, єсть викидень на Україну соціальної московської революції і всею своєю злобною істоткою ненавидить родовий аристократизм, дідичне Гетьманство, консерватизм і державу в розумінню здержуючої всяких гоштанплерів — організованої сили.

В дійсности генеалогія Мітьки инша і простіша. Походить він в простій лінії не від Мазепи і Орлика, а від Тимошки Акундінова. Цього біглого на Україну московського бунтівника наш Богдан Великий у себе на ланцюху держав і на бояр московських, коли їх треба було залякати, випускав. Була це одна з найбільших помилок Гетьмана Богдана. Бо хоч Акундінови не були для тодішньої, в цілості західньою культурою ще перейнятої України небезпечні, але потурання анархії, хоч-би вона на вивіз і тільки для сусідів призначалась, завжди мститься на тих, хто їй потурає. Не Україна Москву, а Москва бунтівниками залила нашу козацьку Україну. Це вони — московські вихованці — всі бунти проти Гетьманів Українських піджували. Це вони підняли весь бруд дейнецький, що приліп до українства, проти всього, що на Україні було рицарського, творчого, честного. І це вони, нинішні Мітьки Щелкопєрови, єсть первопричиною і найбільше яскравим виявом провансальства Україні: єсть тим революційним сміттям московським, яке українську колонію заливає, і яке своїм

нищенням всіх творчих українських сил незалежне державне життя України унеможливиться.

Таким самим революційним сміттям, що й Москва, заливає українство Польща. Галицьке українство до краю переповнене, вихованими на польській демократичній анархії і на хаотичнім польським романтичним революціонізмі, вархоліками: — всякими по українськи пишучими »малопольськими шмоками«; поповичами ренегатами, піджуючими народ проти священників; шляхтичами-ренегатами, піджуючими народ проти шляхти; врешті ріжного рода продажною інтелігенцією і полуінтелігенцією, якої одна частина вже служить в польській та большевицькій контррозвідках, а друга ще жде своєї черги. Для Мітьок Щелкопєрових я — москвофіл. А для цих — я зненавиджений »польський шляхтич«, що хоче »панської України« — небезпечної та ненавистної їхньому польському опришківству в українські націоналістичні форми прибраному.

Чи варто з ними полемізувати, усовіщати їх і переконувати?

Полемізувати можна з людьми інших поглядів і іншої тактики, але того самого основного хотіння, такої самої доброї волі що до здійснюваня цього хотіння і таких самих основ світогляду.

Хіба Мітьки-дейнеки і галицькі опришки хочуть, як ми, Української Держави, недопускаючої дейнецтва, опришківства? Хіба хочуть вони, як ми, підпорядкувати себе одному проводові, без якого держави здобути неможливо? По власному вислову Мітьки, писати може він тільки в такій часописі, в якій він сам редактором. Скункси не здатні сполучатись в одну завойовницьку дисципліновану громаду. І українські скункси жеруть тільки поодинці, обливаючи своїм смородом все, що на обрїю свого жеровиська побачать. Сьогодні Мітька наприклад ще націоналіст. Допустім, що сьогодні-же появляється поважна націоналістична організація, яка каже: ходи, Мітька, працюй як дисциплінований член разом з нами. Мітька напевно відповість: націоналізм це найбільша провансальська глупота; в моїй голові зародилась сьогодні не націоналістична, а правдива Україна!

Хіба такі і їм подібні боліють душею над тим, що ми, мовляв, »помиляємось«. Хіба вони мають добру волю нас до себе притягнути так, як ми не раз намагались їх притягувати, кажучи, що без єдності ми, як Українці, не переможемо, згинемо всі і не сотворимо ніколи України? Їм-же власне треба, щоб ми були не такі як вони. Мітьки власне своєю »геніяльністю« — своєю иньшостою од всіх — серед »глухих провансальців« промишляють.

І хіба кочовник, що стратив серед осілого українського громадянства всі свої добрі стадні прикмети, заховав найгірші, і не придбав прикмет осілих, може зрозуміти патріотизм, любов до Землі, основну силу динамічну, як української, так і всіх осілих націй? Для нього це смішна утопія. Так само і труд — в розумінню продуктивної праці — і устрій Трудової Монархії, на продукуючих трудових осілих елементах, а не на кочових деревішах і чрезнавичайцях опертий. »Не утопіною« силою, здатною порушувати таких, як він, єсть на його думку, соціялізм або націоналізм кочової орди, викликуючої в собі виттям деревішів зненависть до тих, на кого вона хоче нападати. Але чи має він при цім політичну моральність кочової орди? Чи зненависть і розбишачтво обмежені у нього послухом вождев і загально обовязуючими орду нормами? Ні! такий бродячий поодинці серед осілого громадянства звироднілий кочовник не має

ніякої моралі. Щоб переконатись, досить почитати твори рабів чрезвычайки, українських так званих комуністів — цих здичавілих домашніх котів, що відпадками московських комуністичних тигрів живляться. І Мітька теж не тільки політичну аморальність пропагує, але її і практикує. »Знаю що я подлець, і горжусь тьмъ, что я подлець« — може він — як один з типів Достоевського — відповісти всім, хто доказав йому (наприклад в »Хліборобській Україні« і в »Старій Україні») фальшованя цитат. Навіть теоретично милої йому »прямої акції« не можна до нього в боротьбі прикласти. Бо коли один з наших Гетьманців, доведений до одчаю його підлими брехнями, хотів Мітьчині базіканя про »творче насильство« на Мітьці випробувати, то цей пропагатор »українського націоналістичного конквістадорства«, побачивши шпіцруту... за жінчину спідницю заховався.

Не для полеміки з українськими скунксами, а для оборони від них оцієї книги, показав я Вам, читаче-вороже, на прикладі одного з них, які вони. Їм можу лиш сказати: геть од чистої справи і не займай, коли тебе не зачіпають! Все инше було-б таким-же безнадійним, як наприклад доказуваня честности перед бандою злодіїв.

Запевняю, що ані скунксової вонючої їді розбирати, ані своїм згадуваням про Мітьок бажаної їм реклами робити, більше вже не буду. Можете всі Мітьки писати собі спокійно дальше все до схочу. Нічого з того не читатиму. Будьте спокійні: до одної з Вами »нації української« не належу і в жеровиськах та пантеонах Ваших місця Вам не відберу. Коли-б була можлива Ваша Україна, то це була-б смерть моєї України. Але ніякої України Ви ніколи не сотворите. Ви Українці тільки тому і на те, щоб не давати творити Україну!

Не скунксам, а Вам, що їх редакторами преси своєї робите і що на погибель українства їх розмножуєте, ще раз терпеливо поясню в чім лежить суть мого — скунксами перебреханого — »московільства« і »полонофільства«.

По Варяжській Державі, яка обєднала одною вірою і одною владою всі три руські племена, оддічило племя малоруське, що творить основу українського громадянства, свою політичну, віроісповідну і культурну спільність з всею Русю. Згодом спільність політична, через піддання племені великоруського впливам азійсько-татарським, а племені малоруського впливам західним литовсько-польським, значно ослабла, але спільність віроісповідна, що значить і культурно-національна, заховалась до нинішнього дня. Це один факт, про який мусять пам'ятати всі, що беруться будувати Українську Державу.

Другий факт. Позбавлене почуття активної окремішности малоруське племя — пасивне по своїй природі і східне по найглибшим основам своєї духової культури — знаходиться від віків під впливом активних елементів йдучих з Заходу, з Польщі, або через Польщу. Оці виходці з Заходу асимілюються з малоруською народною масою, але одночасно заховують свою активність і почуття окремішности супроти інших руських племен. Таким чином, потопаячи в малоруській стихії, вони викликають одночасно процес її відокремлюваня від інших руських племен. Цей процес — це і єсть власне українство, Україна.

Висновки з цих двох фактів.

Перший: українство по природі своїй єсть рухом верхів активних елементів, прибуваючих з Заходу і активних елементів, що виділяються з народніх мас та до перших прилучаються. Яко таке воно єсть рухом аристократичним хотінням провідної верстви, а не народніх мас.

І як рух аристократичний, воно може перемогти тільки тоді, коли всю свою увагу зверне воно на організацію українотворчих верхів і зуміє дати заміну єдність цим верхам. Кожний, хто українство опірає на народніх масах — всякий по своїй термінології український демократ або охлократ — утопить себе і українство в єдинім неділимім руськім морі, до якого маса народня малоруська по інерції своєю тяжкістю і пасивною прямує. Утопить і утопиться, хоч-би не знати як фальшував він »в народнім дусі« історію не народньої, а панської боротьби за окремішність і незалежність України.

Основною ріжницею України від Москви єсть не мова, не племя, не віра і не алетит селянина на земельку панську — одним словом не всі ознаки культурно-національні і не гасла соціальні — а инший, витворений віками устрій політичний, инший (класократичний, а не охлократичний, як дальше в цій книзі вяснено) метод організації правлячої верстви, инше взаємовідношеня верхів і низів, держави і громадянства — тих що правлять до тих ким правлять. І тільки опіраючись на цю ріжницю політичну, тільки під політичними, а не під культурно-національними чи соціальними гаслами, можна від Москви відділити Київ і можна в окремій Державі Українській перетворити малоруське племя в Українську Націю.

Другий висновок. Позаяк в Україну українотворчі активні елементи приходять з Європи, а не з Азії, і позаяк ціле українство, як рух державно-національний, єсть дитиною культури європейської, не азійської, то щоб зреалізуватись, народитись, воно мусить перш за все одрізати пуповиння од своєї матері: Заходу і Польщі. Без політичної сепарації від Польщі не може бути України. Так само, як не могло бути Польщі без політичної сепарації, без одрізаня в другій половині XII ст. пуповиння від її матері — Німеччини. Доки Україна політично не одсепарується від Польщі, всі йдучі з Польщі або через Польщу українотворчі елементи, чуючи за собою піддержку Варшавської метрополії, не будуть в стані вповні зукраїнізуватись, тоб-то злитись в одну цілість з малоруською народньою масою і перетворити цю племінну масу в націю. Україна, через свої творчі верхи в одно політичне тіло з Польщею звязана, буде гнити і умірати разом з Польщею, як умірає мати з дитиною, що не може від неї народитись.

Одсепаруватись од Польщі, але так, щоб не утопитись в руськім морі — ось проблем, остаточного розвязаня якого не знайшло українство в протязі тисячі літ.

Дві річі унеможлилювали завжди розвязаня цього проблему: війна Московою і московська поміч.

Війна з Московою розбиває українське громадянство на дві, взаємно себе поборюючі, частини. Малоруські, українобайдужі низи, що завжди в лиці своїх представників не хотіли, не хочуть і не будуть хотіти воювати з Московою. І українотворчі верхи, що із зненависти до Москви, і без помочі низів, потопають там, звідки вони колись культурно чи і фізично вийшли: в Польщі, або на дальшім Заході.

Поміч московська в боротьбі з Польщею робить те саме, хоч і иншим способом. Москва ніколи, і ні при яких умовах не дасть свою поміч Україні проти Польщі на те, щоб сотворити Україну. Вона поможе Україні побороти Польщу але на те, щоб одночасно знищити і Україну. І це їй завжди удавалось і буде удаватись тому, що поміч московську проти Польщі кликали, кличуть і будуть завжди кликати всі соціальні революціонери на Україні. Вони ніколи в боротьбі

з Польщею не висували і не будуть висувати на перший план момент політичний: відділення від Варшави Української Землі, що значить відділення від Польщі всіх українотворчих, польських або культурно колонізованих (= європеїзованих) верхів. Ні! Вони — всі ці, жеручі на українстві без думки про те, як українство в реальну Україну перетворити, опришки і дейнеки — піднімають низи проти верхів во імя кличів соціальних і кличів культурно-віроісповідних. І кличі їхні: »бий панів« і »за віру православну« (чи як тепер хвилево: за віру комуністичну або за націоналістичну віру українську) піддержувала проти Польщі і буде завжди піддержувати Москва. Бо підняття на Україні низів проти верхів во імя кличів соціальних і культурно-віроісповідних (націоналістичних), означає і буде означати завжди: 1. знищення українотворчих верхів, а з ними разом України; 2. возстановлення руської єдиної і неділимої єдності під гегемонією найбільше руської, бо найбільше від Заходу віддаленої, Москви.

В останнім п'ятсотліттю тільки один раз удалось цей найтяжчий український проблем провідній верстві українській хоч на час короткій розв'язати. Одділитись од Варшави при дружнім неутралітеті Москви, тобто без її фактичної помочі, і шляхом політичного союзу з Московією не допустити до її втручання у внутрішні українські справи. Одділити од Польщі польські і колонізовані (= європеїзовані) верхи на Україні і не допустити щоб Москва до спілки з українськими опришками і дейнеками ці українотворчі верхи при помочі народніх мас малоруських знищила — ось яке було, українотворче »московфілство« Богдана Хмельницького. Таке саме єсть і »московфілство« наше.

Тепер питаю я Вас: хто московфіл — чи родовитий шляхтич і старшинський Гетьман Богдан Хмельницький, який заключив союз з Московією, щоб відірвати від Польщі тодішню підставу Української Держави — польську і спольщену шляхту в Україні — і щоб хребет Держави, міцну дідичну Владу Гетьманську сотворити — чи такий-же як і Ви дейнека Пушкар, що із зневасти до Українського Гетьмана і українських панів Москву проти них на Україну впровадив? Чи Гетьман »Лях« Іван Мазепа-Колединський, який приятелював з Петром, щоб під прикриттям цієї приязни Гетьманську Владу і старшинську верству, а з ними і державність українську укріпити — чи такий, як і Ви ворог Москви Палій, засланий за революційність в Сибір і повернутий Петром звідти, щоб під Полтавою своїм революційним іменем маси на Україні проти замислів Українського Гетьмана підняти? Чи Гетьман з Гетьманського Роду Павло Скоропадський, який проголосив федерацію з Московією, щоб Державу Українську від переможної антанті і союзою з нею Москви урятувати, чи Ви, соціалісти і націоналісти, що підняли народ український проти Українського Гетьмана і Україну в рабство більшовикам московським віддали? Не брешіть, що Ви цього не хотіли. З московським Керенським йшли Ви, »московфоби«, за Центральної Ради проти нас гетьманців, самостійників; з більшовиками московськими пішли Ви проти Гетьмана України. А нинішнє Ваше емігрантське »московфобство« — як і »московфобство« всяких Мітьок Щелкопєрових — це політичний шантаж, яким всі Ви своє гниття в Польщі і свою безсилість супроти Москви прикриваєте.

Не політику, супроти Москви опришків і дейнеків, а політику цих Гетьманів, що зуміли Україну сотворити, продовжує ця книга. Сьогодні для цієї політики нашої традиційної умови навіть краці. Сьогодні Москва як і Україна стогне під ярмом жидівсько-інтелігентського інтернаціоналу. Сьогодні подавши

руку переможеним, ми можемо легше забезпечити собі на будуччину мир з ними і головне — їх невтручання в наші справи. Ви, бувші петербургські чиновники або революціонери, для яких вчора Польща була лиш «Привіслянським Краєм», йдете сьогодні з Польщею тому, що вона сильна. Ви не в стані зрозуміти, що може бути союз України з Московою такий, як союз монархічної Норвегії з монархічною Швецією, і що такий непринижуючий союз між країнами, які творили колись одну державу, можливий лиш тоді, коли вони — монархії. Для Вашої республікансько-націоналістичної демаґогії необхідне цькування невольницької Москові в союзі з Польщею так само, як для галицьких Ваших побратимів вся суть українства лежить в гавканю на Польщу в союзі з більшовицькою Московою. По собі судячи, Ви всякий «союз» уважаєте агентурною службою у «союзників». Ви, що завжди кличете Москову для боротьби з українськими верхами, не можете зрозуміти політики верхів, забезпечуючих Україну союзом з Московою од московського втручання у внутрішні українські справи. І Вам, що знаєте тільки або рабську підлеглисть сильному, або хамські насмішки над слабим, наша політика супроти слабої нині невольницької Москові видається смішною.

Помиляйтесь! Рицарськість, ідейність, благородство і предвиджування на дальшу мету — це теж політичні вартости. В їх імя ми хочемо урятувати від Вас і від ворогів України нашу легенду Гетьманську. Ми хочемо ідейного, благородного, а разом з тим дисциплінованого пориву тих, що всіма силами своєї душі хочуть України. Ми хочемо, щоб вони всі муром стали біля Гетьмана і його Роду, як одинокого, реального, живого Символу України. Бо тільки така точка опори України в самій собі, тільки такий сталий, з батька на сина переходячий, український центр дасть хребет українству — зародкові Української Нації. Без Гетьманства-Монархії — і без чести, дисципліни, ідейности та благородства, якими тільки можуть держатися монархії — нема чого й думати про Україну. Тим більше нема чого й думати про якусь зовнішню українську — супроти Москові чи Польщі — політику. Без Гетьманства — матки українського рою — цей рій не летітиме туди, куди сам хоче. Тільки Гетьманство може бути тою вісю, біля якої українство одвернеться од Польщі і не перевернеться в Москву; — встоїть проти всіх розкладаючих потуг Москові і не впаде від них у Польщу. Без Гетьманства українство може бути тільки млюю. Колихатиметься ця мля безсило то на схід то на захід, в залежности від того, хто на неї віє, а в ній добре почуватимете себе лише Ви — «Українці» хаосу і безпросвітної ночі.

І знаєте Ви прекрасно, що власне Гетьманство — як найкращий систем організації українотворчих сил — єсть основою нашої праці і нашого світогляду. Гетьманство, а не союз з Московою. Політика внутрішня, а не зовнішня. Організація, а не орієнтація, бо всі українські орієнтації фунта клаків варті без української організації. І тільки тому, щоб побити нашу ідею Гетьманську, Ви кричите про наше «москвофільство», про союз з Московою, який єсть у нас не провідною, а тактичною точкою програми: способом осягнення цілі, а не самою цілю.

Ви всіма силами поборюєте нашу легенду Гетьманську. Щоб виправдати Ваше зруйнування Гетьманської Української Держави, щоб одвернути очі від Вашого догнивання в Польщі, щоб прикрити Ваше хотіння монополію на все українство і на всю «Україну», Ви ширите брехні про наше москвофільство і в противовагу нам, Гетьманцям, творите легенду Ваших інтелігентських «носіїв державної ідеї». Пам'ятайте, що творчу силу мають тільки такі легенди, які

ореолом ідеї прикрашують дійсність. Але не ці, що фальшують дійсність. З руїників державности української Ви її «носіїв» не поробите ніколи. Брехнями про наше «москвофільство» Ви не закриєте факту, що власне Ваше повстання проти Гетьмана віддало Україну в рабство більшовикам московським і відчинило двері на Україну Варшаві. Оповіданнями про «непопулярність» нашого Гетьмана і нас, Ви не закриєте факту, що всі Ваші «популярні» східні і західні українські республіки розлетілись в порошок... бо народом українським можна багато збудувати, але для цього треба мати силу, якої Вас власне Ваше «популярне» республіканство позбавляє. Врешті наклепами на Українського Гетьмана і на нас, Йому вірних, Ви не здобудете пошани у чужих і од закидів в погромах та бандитизмі Ви себе в той спосіб не обороните. Так само не придбаєте собі і сили внутрішньої, бо серед тих, що прославляють валеня Українського Гетьмана завжди можна буде знайти таких, що зрадять і повалять Вас. І не виросте з Вашої, сьогодні на інтелігентсько-націоналістичний лад сфальшованої легенди будуча Україна, як не вироста сучасна з Ваших-же вчорашніх на соціалістичний лад пофальшованих легенд нашої минувшини.

Що-ж реального Ви можете зробити? Ви можете, як повалили так і дальше валити Гетьманство. Без Гетьманства — без опори України самої в собі — не можна відділити Україну від Польщі, не утопивши її в Москві, і відділити від Москви, не утопивши в Польщі. Але, щоб було Гетьманство, мусите піддержати його і Ви — сьогодні нам ворожі інтелігенти українські. Бо без Вас і проти Вас возстановити Гетьманство неможливо. Бо Гетьман Український тільки тоді може мати силу, коли він репрезентуватиме ціле українство.

Москва і Польща не розвалять Україну лиш тоді, коли проти законного Гетьмана України — законного, бо вже гетьманувавшего в своїй особі і в особі свого Роду — вони не зможуть підняти Вас — Ваших, не страшних їм, президентів, отаманчиків, диктаторчиків і найгірших, бо провокаційних, «гетьманчиків». Москвофобства Митьок Москва так само не боїться, як Польща не цинить їх полонофільства. Тільки їхнє зрадництво — їх невірність Гетьманській Українській Владі — потрібні і Польщі і Москві. Поборюючи законне Гетьманство брехнями і наклепами, Ви не допускаєте до реалізованя українства в формі незалежної Державної України. І більш нічого!

Не на суд писаної історії передаю я Ваше поборювання нас. Писану історію можуть писати такі самі, як і Ви. А на суд дійсности! Як що Ви, убивши нас своїм смородом, сотворите реальну Українську Державу:

без законного дідичного Гетьмана,

і при помочі більшовицької чи небільшовицької Москви в Вашій боротьбі з Польщею,

або при помочі Польщі в Вашій боротьбі з Москвою,

або врешті в боротьбі і з Москвою і з Польщею при помочі Вашого «республіканського суверенного народу» чи... кримських Татар і Азербейджану — то значить Ви мали слухність, значить помилялись ми.

Нарешті про моє «польське шляхетство» і «полонофільство».

Ніколи я не вирікався і не вирікаюсь того, що належу до польського шляхетського роду, од віків осілого на Україні. І чого-б я мав цього вирікатись? Шляхтичами польськими були: Конашевич-Сагайдачний, Богдан Хмельницький, Станіслав Кривецький, Іван Богун, Юрій Немичев, Богдан Стегевич, Іван Виговський, Мазепа-Колединський, Орлик, Кальнишевський. З культури шляхти

польської виросла вся лівобічна гетьманська старшина, а багато з неї було і польських шляхтичів по походженню. Дякую Богові, що маю в собі кров тих, що сотворили саму ідею, само поняття політичне сучасної нашої України. Щасливий я, що з кровю предків одіждив вроджений, інстинктовний нахил до українства — до боротьби за свою владу на своїй Землі. І тишуся врешті, що свідомости української не треба мені було черпати з книжок, доходити до неї шляхом раціоналістичним, опирати її на діалектиці, яка сьогодні «українська», а завтра вже «змінила віхи». Але чи коли небудь я з цього приводу Вами гордував?

Ніхто з Вас такого закиду мені зробити не посміє, бо йому перечили-б всі факти мого життя. І коли Ви мені «польським шляхетством» очі колете, то причина цьому инша. Ви хочете, щоб я став зрадником свого стану, своїх найрідніших і найблизчих. Ви хочете, щоб настрої моєї душі був такий, як Ваших — злобний, плюгавий, ренегатський. Ви хочете, щоб я з Вами разом скупався в бочці дьогтю, взяв ножа і пішов різати своїх братів. Ви хочете, щоб співав я разом з Вашим Мітькою: «мать свою я зарьзаль, отца своего я убиль». О! скільки раз в життю бачив я на лицах Ваших підлу надію, що знаряддя проти моїх удасться Вам зробити з мене. І як льстиво обіщували Ви мені за ренегатство й огайдамачення всі Ваші почести і ласки.

Ви казали: «дивіться — єсть-же і Ваші між нами. Ось хто дійсний Українець — а не Ви. Вони висьміюють свій шляхетський стан, — знак, що вони од нього краді. Вони не хочуть скоритись і служити Вашому символів Держави — Гетьманові, — знак, що вони пани. Вони не хочуть бути між Вами як рівні з рівними. І мають слушність. Серед нас, де виборче право сягає тільки до лікарського помішника — вони найвищі. З волі суверенного народу і Отаманів Української Народньої Республіки вони стають у нас навіть принцами. І двилячись на них, ми бачимо, яка смішна Ваша стара традиційна мрія опори Трону, чести, порядку і ладу. У нас кожний тільки самому собі опора — сам-собі-пан — і вони ми. Це-ж і єсть власне дійсний демократичний аристократизм — справжня, ніким і нічим не обмежена свобода. І неслухно Ви, слуги Гетьманські, все це хамством називаєте.»

«Хоч ми — чув я далі натяками від Вас — не любимо конкуренції, бо вважаєм, що чим менше Українців, тим легше жити з українства, але Вас, за Ваші історично-наукові заслуги, до себе прийемо. Тільки політику свою забудьте! Замість украденої у Вас земельки, ми Вам дамо республіканську посаду, або як впишitezь в соціал-революційну партію так, що-би не пізнати було що Ви поміщик, то може і земельку Вам повернемо, розуміється коли союзні демократії нам в цьому допоможуть. Отже обліште свої немодерні мрії про рицарську вірність родовому Гетьману Монарху. Покиньте свій шляхетський стан і свого Гетьмана. Хто зна, може ще й Вас отаманом або князем колись зробимо. У якому разі, як будете добре ляяти Гетьмана і своїх братів-хліборобів, дістанете почесний у нас титул «носія української державної ідеї!»

Не діждали і не діждете! Зрадником і ренегатом — не був я і не буду! Всіма силами своєї душі я хочу, щоб стан шляхетський в Україні, до якого цілою своєю істотою належу, почав робити те, що єсть його обовязком творити Державу Українську. Творити не для того, щоб згинути, а навпаки, щоб себе відродити, сил нових набрати і щоб придбане предками не знищити Україною, а урятувати. Тому то від початку своєї громадської праці поборював я, і поборювати буду, нашу — шляхти польської в Україні — колоніальну залежність

од Варшави. Бо ця залежність колоніяльна нас — як стан шляхетсько-хліборобський — політично ослаблює і убиває.

Чи це єсть ренегатство? Чи ренегатами були англійські виходці, що одділились од Англії і сотворили всі разом, для добра своїх дітей і своєї Батьківщини, свою окрему американську націю і державу? Чи ренегатським було германське франкське войовниче племя, що од Германів одділившись, французську державу сотворило, або племя нормандське, що одділившись од Франції, сотворило Англію? Славою вічною нашою — шляхти польської в Україні — було-б, як-би колись нащадки наші могли про нас сказати предки наші, з роду польського рицарства, осівши тут, одділились од Варшави і помогли сотворити нашу велику державу і велику націю — Україну! Але щоб оця наша найдорожча мрія могла бути здійснена, ми мусим бути станом. Як стан — мусимо бути єдині, солідарні, мусимо бути сильні і з собою спаяні.

І Ви знаєте, що од мого стану, од братів моїх, мене не відірвете ніколи. Ви знаєте, що до України йшов я від самого початку і досі, не викиднем, не одинцем, а разом зі своїми, з свої станом. Горстка нас була, але ми були собі свої; ми всіми фібрами душі розуміли себе так, як Ви з своїм «націоналізмом» себе не розумітимете ніколи. І ми решту братів наших були-б до себе притягнули, як-би Ви своїм націоналістичним повстанням проти нас не знищили зародків — всі класи і всі стани обіймаючої — Української Нації.

Сьогодні з руїн все треба на ново відбудувати. Але і сьогодні, як і вчора, вважаю, що тільки як стан — як громада спільною кровю, традицією, вихованям і працею спаяна — ми маємо для України державно-творчу вартість. Тому організації свого стану і свого класу для нової боротьби за державу присвячую, як і давніше, свою працю. Але власне ця праця Вам ненавистна. Ви боїтесь, Ви не хочете, щоб наш шляхетсько-хліборобський стан, як стан, почав в життю українським активну участь брати. Це-ж бо загроза Вам, що живете з визволення України так, щоб її не визволити ніколи. Це знищення Вашого руйніницького монополю на українство. Це кінець Вашого панування в ньому, бо отаманами, президентами і літературними геніями Ви можете бути тільки доти, доки нема реальної державної України, а ми — як стан український — можемо існувати тільки в реальній державній Україні і мусимо здобути її, або загинути. Тому Ви з моєї ідеї — ідеї найнебезпечнішої для гегемонії Варшави на Українських Землях — робите «полонофільство». Тому Ви — «полонофоби» — готові мене на радість Варшави задушити.

Чи пригадуєте собі, як, будучи Гетьманським послом у Відні, обороняв я тодішню справу поділу Галичини? Обороняв її не тільки з уряду, а ще й тому, бо як справа поділу територіяльного (а не Вашого націоналістичного, язиково-віроісповідного) була вона особливо близька мому серцю. І чи пригадуєте собі, як одночасно ширили підлі поголоски про «зраду віденського посольства» Ви, Наддніпрянці того типу, що потім Варшаві не тільки Галичину, а й цілу Україну готові були запродати, та свої услуги проти нашої «грізної для Польщи Гетьманської небезпеки» предлагати? І Ви, Галичане того типу, що з цілої ідеї України робите лиш один з додаткових способиків полагоджувания своїх особистих справ

Звільнений од присяги Паном Гетьманом, остався я з горечю в душі між Вами, щоб братів моїх і рештки державности української од Вас рятувати. Чи вибачили Ви мені зложену Вам зараз-же на вступі заяву: «пам'ятайте, що

я Гетьманець, і як за Гетьманства робив я все, щоб своїх схилити до співпраці з Вами, так тепер зроблю все, щоб привести Вас до возстановлення Гетьманства і співпраці з нами.» Чесність політична це річ, для якої Ви вибачення не маєте. І коли я, не присягнувши Директорії, покинув свій уряд після того, як Ви убили Болбочана, найспосібнішого тоді для возстановлення Держави вождя між Вами — Ви помстились на мені жорстоко. Тоді, як і тепер, Ви це могли і можете робити. Рік 1919 і далші це-ж були Ваші роки, роки Вашого панування. Всі світила Директорії — панове Винниченко, Макаренко і Швець, як сьогодні редактори української преси — Митьки всі і все на Україні сміття польське та московське — завзялись мене, за те, що я не ренегат, з болотом змішати. Але це Вам всім не удалось!

Болото Ваше до мене не пристало. Вами кинуте — над Вами й повисло. Пам'ятайте, що безкарно не можна пориватись на добру славу одиниць, бо добра слава одиниць — це скарб і добра слава нації. Від України Вашої Ви мене, і таких як я, навіки одігнали. І коли нашої України не дасте нам збудувати, то на Вас саміх та на нащадках Ваших остануться всі пашквілі і писання Ваші. — Купа гною, яку вороги України колись на світло денне виволочать, щоб нею діла минулі Ваші і будучі нащадків Ваших засипати і притоптати

Основну причину, чому оці »Листи« заадресовані до моїх братів-хліборобів, Ви — читачі вороги — вже з вищесказаного знаєте. Єсть ще й причини інші.

Сполучення найвище, яким єсть держава, складається зі сполучень низчих, тісніших. Чим міцніші оці низчі, основні сполучення — чим в данім громадянстві міцніші: родина, стан і клас — тим міцніше держиться побудована на цих фундаментах держава.

Стративши свою державу, життєздатна нація зберігає себе в родині, стані, класі. Туди, в ці найміцніші твердині, одходить по руїні держави одиниця. Там зберігається по руїні дух нації — її ідея державна. І чим оці твердині міцніші, тим швидче може бути возстановлена держава. Засудженими на смерть єсть такі нації, яких ідея державна переховується виключно в книжках. Ми хочемо державу нашу Гетьманську відродити. Тому ми намагаємось всіма силами зберегти її ідею серед тих, хто нам органічно найблизчий — в нашім класі.

За велику для нас милість Божу повинні ми вважати, що з руїн Держави Української винесли ми хоч обломки нашої класової хліборобської організації. Що в ній — в тім найбезпечнішій, бо серед своїх, місці — ми можемо берігти наш скарб найдорожчий: Гетьманську ідею державну — не тільки від ворогів, а — що тяжче і страшніше — від самих-же Українців. І що це оточення, природно нам найблизче, врятувало нас од повної роспачі при виді того, у що в руках Ваших, вороги, повернулись були само поняття і сама ідея України.

Де були-б ми сьогодні, коли-б кожний з нас сам один мусів одбиватись од чужих наскоків і од українських скунксів? Де були-б ми, коли-б не знали, що крім України, яку посіли Ви, єсть ще й інша: — Україна наша? Чи могли-б ми розпочати знов тяжкий і довгий шлях за возстановлення Української Гетьманської Ідеї і Держави, коли-б не мали ми своїх організаційних окопів, своєї бази?

Не смійтесь, українські опришки і дейнеки, що ці, для кого Україна єсть творчістю а не розбоем, мусять шукати для себе місця безпечного од Вас в своїх організаціях. Тільки розбивати можна одинцем — будувати можна лиш гро-

мадою. І не потішайте себе надією, що Вам удасться відогнати нас від України в Москву або Варшаву. Не тіштеся, що Україна буде тільки Ваша, що вона буде завжди тільки диким полем, по якому гасатимуть опришки і дейнеки. Сьогодні, завдяки власне класовій основі нашої праці, єсть в Україні чисте і тверде місце, в якому можна бути Українцем і не бути Вами. Сьогодні єсть вже місце, з якого можна похід за поширення іншої, не Вашої, України розпочати.

Навіть як-би нам перемогти Вас, і нашу Україну збудувати, ніколи не судилось, то твердо додержана вірність наша своєму класові і своїй ідеї виїде Україні на користь. Щоб випробувати, чи якась громада здатна чи ні до боротьби за свою ідею, не можна від неї утікати, а треба боротись до перемоги або до загину разом з нею. Навіть загибель людей вірних до смерти своїм і своїй ідеї більше варта, ніж життя з перебіганням від одної до другої політичної спекуляції. Отже і тому ця книга адресована до тих, хто мені найблизчий і кому хочу бути вірним і в життю і в смерті.

Але не тільки з внутрішніх побуд, і не тільки з того, що було на Україні вчора і що єсть сьогодні, випливає хліборобський характер оцієї книги.

Ідеї політичні не поширюються тому, що вони єсть найкращі об'єктивно. Ні один політичний пророк без зброї не перемагає. Зброєю ідеї політичної єсть не її об'єктивна вартість, а її здатність підіймати на діла тих, з чіми суб'єктивними хотіннями вона тісно звязана. Утопією єсть думати, що одною тільки пропагандою можна сотворити Гетьманську Україну на тій підставі, що, мовляв, ця ідея для України як найкраща. Наша державна українська ідея Гетьманська переможе лиш тоді, коли, поруч пропаганди, віддані їй будуть діла і жертви тих, для кого вона єсть символом їх існування і хто з її здійсненням вяже своє власне буття. Коли на Україні нема людей, які жити можуть лиш тоді, коли буде Україна, і не можуть жити, коли не буде України, то Україна вся єсть літературною утопією. Те саме з ідеєю Гетьманської України.

Всяка державна нація, в кожній історичній добі, має в собі групу людей, яка єсть основою її державного існування. Ця група існувати може лише тоді і лише тому, що існує дана держава. Такі групи, на яких спірається держава, своє відношення до підлеглого їм громадянства укладають при допомозі ріжних методів організації. Розглядові власне оцих методів — і форм державних, що з них випливають, — присвячена найбільша і найважніша частина цієї книги. Але позаяк Ви — читачі вороги — моєї книги в цілості не прочитаете ніколи, то вже тут, в цім короткім для Вас слові, мушу Вам сказати, що наш метод організації зветься класократія, а форма державна, яка з нього логічно випливає, зветься Гетьманством, з устроєм класократичної Української Трудової Монархії.

Земельний клас хліборобський — люде звязані органічно між собою однаковим способом існування — єсть одинокою групою людей на Україні, яких будуччина залежить від того, чи буде чи не буде Україна. Не в формі диктатури (охлократія), ані в формі правління при допомозі шахрайств виборчих (демократія), ці люде можуть уложити свої відносини до громадянства. А в формі класократії: допустивши до влади всі інші українські класи в Гетьманській Українській Державі, якої опорою, фундаментом і охороною буде український хліборобський клас. Не він має бути одинокою правлячою верствою в Гетьманській Україні. Але він має творити найважніщу, консервативну, оберігаючу державу, частину цієї верстви.

І щоб повстала ця держава, він своєю власною організованістю мусить переконати інші українські класи, щоб вони йому в будові Держави Гетьманської помагали. Він сам — без помочі інтелігенції, військових, промисловців, робітників, купців і фінансистів — цієї держави не збудує. Але щоб інші класи стали йому в будові держави помагати, він їх мусить переконати пропагандою, якої наймогутнішим аргументом мусить бути його власна сила.

Тому в першій мірі до хліборобів — як до здійснюючої сили — адресовані ці «Листи» про ідею і організацію української Гетьманської монархічної держави. До всіх хліборобів. Це значить до обох станів цього класу: хліборобів шляхтичів та дворян і до хліборобів селян. Давніше провід своему класові давали тільки перші. Сьогодні до проводу в ньому доходять вже і другі. І весь проблем організації хліборобського класу — а з ним і проблем возстановлення Гетьманської Української Держави — лежить в тому, щоб могла повстати нова, авторитетна серед хліборобських мас, сильна хліборобська провідна верства.

Скластися така нова провідна верства може тільки зі сполученя останків зросійщеного хліборобського дворянства, останків спольщеної хліборобської шляхти, і цих найбільше активних і найбільше войовничих елементів, які в процесі революції виділила з себе селянська маса. Тому каже оця книга :

Ви, хлібороби шляхтичі і дворяне! Єднайтесь поки час біля Гетьмана, символу Української Держави, бо инакше, як стан, загинете на віки. Не відштовхуйте себе взаємно ріжницями в культурах Ваших. Тим більше, що ріжниці ці не такі великі. Москва і Варшава дали Вам тільки зверхню плівку, що лежить на українським фундаменті колишньої старшини шляхетсько-козацької, з якої так чи инакше вирости ми всі. І цей спільний фундамент обєднає нас, як що тільки ми потрафимо викресати в собі волю й силу для урятування себе, для будови Української Держави.

Сини селянські, господарські! Ви, до кого пересунулось фактично все, що зрушила з місця революція. Ви, в руках яких лежить вся будуччина України. Ви, яким комуністи загородили шлях до поширення і влади. Памятайте, що сильних комуністів скинути і Державу Українську збудувати Ви зможете лише тоді, коли самі будете сильні як сталь. Як що послухаєте граючих на всіх найгірших Ваших нахилах українських інтелігентів демократів і охлократів, — як що захочете творити або демократичну республіку, або свою мужицьку диктатуру — загинете. В першім випадку тому, що переріжете самі себе в анархії такій самій, в якій погинули колись козацькі отамани. В випадку другим — що для диктатури своєї власної Вам культури і досвіду не стане. І Ви опинитесь знов під владою диктатури московської контркомуністичної, що так само як диктатура комуністична, маючи в собі старі досвідчені московські провідні верстви, немилосердно буде правити і буде, як хліборобами, по своїй кочовничій природі, помітувати Вами.

Нема для Вас і для України иншого шляху, як сполучитись зі старими українськими Гетьманськими панамі. Вони дадуть Вам досвід, ядро дисципліни і організації, а Ви їм свій розмах молодецький і свою буйну силу. Склонім в покорі свої, вроджені нам всім, анархічні індивідуалістичні вдачі перед Гетьманським Родом України — символом минулого нашої Української Землі і символом маєстату нашої будучої могутности і сили. Скажім собі, що тільки оця покора добровільна урівняє нас : що ані Ви нам, ані ми Вам, але всі разом, як рівні з рівними, будем служити одному Гетьманові — Господареві нашої

спільної батьківської Землі. Скажім собі, що тільки покора добровільна врятує нас од примусу до рабства, яке прийде з метрополією, коли ми між собою будемо битися за владу. Скажім собі, як англійські такі-ж індивідуалісти, як і ми: ми не раби, ми люде вільні і свободолюбиві, але щоб ми могли мати оцю волю і свободу, обмежмо добровільно самі себе одним тільки, всіх і кожного обов'язуючим, гаслом: пошана, послух, вірність Гетьманові Української Землі!

Памятайте врешті, що народ український, сьогодні баламучений підлюстю і хамством, завтра буде весь одним голосом кричати: дайте нам організаторів і провідників — дайте нам панів! Хлібороби українські з селян, зі шляхти і з дворян! Зумійте бути в цей рішальний для України час новими українськими панами. І дайте перший доказ свого панства: своєю честю, покорою і дисципліною возстановіть Гетьманство, здобудьте для себе і для народу українського Державу!

Без відродження рицарства — покори добровільної, чести, послуху і дисципліни — в консервативній хліборобській частині нової української провідної верстви, не може бути рицарського духу в цілій цій верстві — а значить не може бути на цьому духові побудованого Українського Гетьманства. Не єсть рицарем феллах, що тільки порпається в землі: — феллах, якого найвищим побажанням єсть зберігти своє життя, хоч-би для цього треба було зробити всяку подлість, всяку зраду. Феллахи — будь вони дворяне і шляхтичі, будь вони селяне — не надаються на нову провідну хліборобську верству в Гетьманській Україні. Перші тому, що вони своє предківське рицарство загубили, другі — що вони його ще для себе і своїх нащадків не придбали. Але не надаються на таку верству і рицарі кочовники, не зв'язані всім своїм єством з Українською Землею і з продуктивною працею на ній. Войовничими кочовниками, так само як і невоєвничими феллахами, не може бути здобута Гетьманська Україна. Вона буде, коли під її прапором стане рицарство всіх українських класів, маючи в своїй основі, в своїй базі рицарство продукуюче, осіле, хліборобське.

Без такої бази, Гетьманство може стати лиш найгіршою і найбільше руйнуючою політичною спекуляцією українських опришків і дейнеків. Не дай Боже, щоб цю ідею взяли колись в свої руки українські скункси зпосеред інтелігентів. Остаточне осмішення єдиної державно-творчої ідеї української, а з нею остаточне осмішення і самої ідеї України, настане тоді, коли Гетьманство перестане бути ідеєю організованої і сильної хліборобської рицарської провідної верстви.

Без осілого хліборобського рицарства, як основного консервативного ядра української — складеної з представників всіх класів — провідної верстви, нема Української Держави, нема Гетьманства. **Про це на будучі часи всею силою попереджає оця книга.**

І нема Гетьманства без законного Гетьмана. Такого Гетьмана, якого право на Гетьманство ані з його власного диктаторського бажання, ані з виборчих махінацій «суверенного народа», — а тільки з його Гетьманської Родової традиції — репрезентуючої державну минувшину нашу — випливає.

Нема Гетьманства без класократичного устрою. Устрою, опертого на політичнім співробітництві всіх класів, рівновазі між поступом і консерватизмом, і обмеженю Верховної Гетьманської влади законом, який стоїть над Гетьманом так само, як над всіми. Наш Гетьман не єсть ані самодержавним охлократичним установителем і розрушителем закону, ані вибираним для безкарного топтаня

закону безвладним демократичним президентським манекіном. Гетьман при класократії єсть найвищим охоронителем державного і національного закону при помочі меча: — свого, безкомпромісово йому вірного, рицарства.

Один єсть тільки сьогодні Рід Гетьманський, що вже в XVIII ст. гетьманував, що відновив в році 1918 своє Гетьманство, що виріс з нашої традиції державної, що минувшиною своєю репрезентує державну минувшину Української Землі, і що має тому законне право до Гетьманства — це Рід Гетьманський Скоропадських. До послуху і вірності йому кличе всіх українських хліборобів і всіх Українців інших класів оця книга.

Не вірте — каже вона — »гетьманам«, які будуть намовляти Вас до зради законному Гетьманові, бо основою Гетьманства єсть перш за все вірність, а не зрада. Не вірте їм, коли в глулоті своїй вони принижуватимуть цей Рід, бо тим самим принижують вони самі себе і своїх предків: кожна нація в минувшині своїй дає з себе лиш таких Гетьманів, які її прикметам і здатности відповідають.

Не вірте »гетьманам« з пройдисвітів, що своєю »диктатурою« і своїми »наполеоновськими здібностями« Вам Україну збудувати обцяють. Диктатори можуть виростати серед вже державних націй, але сотворені були всі державні нації династіями, а не найбільшими навіть здібностями одної людини.

Не вірте теж »гетьманам«, які казатимуть Вам, що »гетьманство« мусить бути виборне, а не дідичне; що воно може існувати лиш як демократична президентура. Власне така виборність Гетьманства погубила вже раз нашу Україну.

Не вірте »гетьманам« з провокаторів, яких проти законного Гетьманського Роду Скоропадських висуватиме Варшава чи Москва. Такі »гетьмани« призначені тільки на зруйнування України і Гетьманства.

Не вірте »гетьманам мужицьким«, які казатимуть, що Вам, сини селянські, »гетьмани панські« непотрібні. Знаючи, що монархій без участі старої провідної верстви ніколи не буває, ці »гетьмани« хочуть побити Вас Вашою темнотою і Вашими власними руками.

І не вірте врешті, коли інтелігенти українські скунксової породи будуть Вам казати, що це вони тільки справжні »гетьманці монархісти«; що монархістами, а не соціалістами чи націоналістами, були вони вже »в утробі матері«; що »гетьманство« буде, коли »гетьмана« Ви виберете собі з них; що в »нації українській« нема ні класів, ні панів, а єсть тільки народ і вони — інтелігенти. Такий скункс може бути всім. »Гетьманство« й »монархізм« будуть для нього одним лиш із способів жеровиська і літературного вивищування своєї персони. І він »змінить віхи«, як тільки Ви почнете його »монархізм« реалізувати та від нього відповідальности за те, що він пише, вимагати.

І знайте, — каже врешті оця книга — що не буде ніколи Держави Української, доки дейнецтво і опришківство, яке ідею України від віків обсіло, не буде прочищене українськими, а не метропольними — московськими чи варшавськими — руками.

Знайте, що не буде ніколи Великої України, доки українськими руками не буде переможена »Україна« підла і мала.

Знайте, що люде честні, які коли небудь, в якій будь добі нашої історії, захотіли-б боротись за Державу Українську, будуть убиті смородом скунксів українських, як що не забезпечать вони себе од них власною силою і організацією.

Знайте, що державна ідея Гетьманська з рицарського стану в класі хліборобським народилась, що в цім стані і класі вона відродилась, і що цим самим станом і класом — при допомозі інших класів — вона може бути здійснена.

Не роблю собі ілюзій, щоб ці заклики і перестороги були вислухані зараз і негайно тими, до кого адресовані мої »Листи«. Знаю що тепер одні не прочитають цієї книги, бо ще не знають української мови, хоч можуть зрозуміти зміст; а другі, бо... знають тільки українську мову, але не в стані зрозуміти змісту. Вірю, що прийде час, коли одні навчатися мови, а другі — під впливом кількох ще добрих »диктаторських« і »республіканських« прочуханів — навчатися розуміти її Гетьманський монархічно-класократичний зміст. Вірю, що перші не кидатимуть на мене, як тепер, каміннями за те, що як міг і як умів боронив я честь своєї верстви; а другі — за те, що я їм, новим, вказував шлях, збудований на досвіді старих

Вірю що буде Гетьманська Держава Українська. І що в ній мої адресати згадають оцю книгу, писану до них — хліборобів українських — в найстрашнішу для нас — хліборобів українських — ніч. Писану тоді, коли одно: — все що було вірного традиціям Української Землі, культурного і рицарського між нами — від старости і цькуваннв на силах упадало а друге — все, що мало бути колись вірним Україні, культурним і рицарським — ще в політичнім немовлятстві перебувало і не могло ще зі своїх, революцією забабраних, пелюшок на арену історичну видістатись

Адресовані до братів-хліборобів, не тільки для них призначені оці »Листи«.

Вони кажуть всім українським людям при нашім колоніяльнім хаосі, при вродженій нам нездатности до розуміння один другого, єднатися, як і ми, між собою по класам — групам Вам найблизчим — кожний з тими, з ким його в'яже походження, виховання, спосіб праці; кого він, а вони його, найшвидче, з пів слова розуміють.

Нашу ідею українську переуховуємо і поширюємо кожний в своєму класі. Хай українство — боротьба за політичне і культурно-національне унезалеження Української Землі — перестане бути підприємством декласованих відірванців. Хай в'яжеться воно чим раз міцніше з інстинктивними хотіннями класових органічних груп. Хай воно буде хотінням хліборобів, робітників, інтелігентів, військових, промисловців — органів, що творять життя і здоровля громадянства — а не хотінням відірваних комірчин, що бродять в громадянстві поодинокі і втворюють в ньому, як і в людськім організмі, страшну хворобу — рак. Хай українство не буде таким раком, що точить хворий колоніяльний організм Української Землі, бо з хвороби не виросте сильна і здорова Україна.

Збудувати Державу Українську, тоб-то здобути собі власними силами владу на Українській Землі, не зможе ніколи відірвана від класів, не звязана органічно з українським осілим громадянством, кочова орда. Така орда, як вчить історія наша, правитиме завжди Україною, як колонією. Вона ніколи не засимілюється політично з місцевим громадянством і не зорганізує його для боротьби за незалежність Української Землі. Своя влада на Українській Землі — Держава Українська — може бути лиш здобута тими, хто осів серед українського громадянства, хто органічно з нього виростає і хто має в ньому опору серед своїх найблизчих, в своїм класі. Коли ті, що правитимуть Україною, не будуть класовою аристократією, класократією — найсильніщими, найздатніщими і найбільше авторитетними в своїх класах — вони ніколи не зможуть і не захочуть правити Україною власними силами, боротись за державну незалежність Української Землі.

Бо правління Україною це так страшенно тяжка річ, що вроджений людині нахил до руху по лінії найменшого опору все буде спокушати кандидатів на українську правлячу верству перекласти цей тягар з себе на московську або варшавську метрополію. Боритись за свою владу на своїй землі, ризикувати життям і майном в боротьбі за Державу Українську, зможе тільки класова аристократія українських класів. Державниками українськими можуть бути лише зв'язані міцно з своїм класом, з своїм органічним оточенням — провідники, які знатимуть: 1. що їх боротьбу за Українську Державу піддержать їх рідні, їх найблизчі, їхній клас; 2. що їх відмова від боротьби за Державу Українську покриє їх вічною ганьбою в очах їх рідних, їх найблизчих, їхнього класу.

Русифікація і полонізація козацької старшини — тоб-то передача козацького старшиною правління Україною в руки Москви і Варшави — йшла в парі з внутрішнім розкладом козацького рицарсько-хліборобського стану, що було рівнозначне з розкладом цілого хліборобського класу, якому стан козацький давав тоді провід і організацію. Неуміння і нехотіння сучасних українських комуністів правити Україною самім, без помочі Москви, єсть наслідком того, що вони — кочова орда, а не робітничка класова аристократія. Вони не виростили з організованого класу українських промислових робітників, для яких авторитетними були-б тільки такі провідники, що правили-б Україною самі, а не при помочі Москви. Врешті, чи в стані витворити українську правлячу верству, не зв'язана ні з яким класом склака розпоршених інтелігентів, що можуть бути чим угодно — самостійниками, зміновіховцями, героями, провокаторами — бо це нікого на Україні, хто займається поважним класовим життєвим ділом, не обходить?

Українська Держава може бути здобута лиш класократією: політичною співпрацею авторитетних класових провідників, обмежених, в своїм бажанню як найбільшій для свого класу влади, послухом одному всекласовому державно-національному закону і зберігаючій цей закон одній Гетьманській Верховній Владі.

Тому »Листи« мої, хоч адресовані до мого класу, призначені і для класів інших. Любов до свого класу не означає у класократів зненависти до чужого класу. Навпаки: шануючи себе, ми шануєм других. Ми не хочемо ні за що бути рабами інших класів, але тому ми й не хочемо, щоб інші українські класи були нашими рабами. Ми від них, як і вони від нас, маємо тільки право вимагати, щоб всі ми позбулися нахилів до диктатури і анархії — щоб всі ми визнали над собою видимий символ нашої національної єдності і символ необхідної для нас всіх Держави — Українську Верховну Гетьманську монархічну Владу. Для всіх Українців, що думаться в колоніальному розкладі України, що не одбились од своїх найблизчих, свого класу, — і що всіма силами душі хочуть необхідної їм для життя Української Держави — призначена ця книга.

Отже в першій мірі для духовенства всіх трьох — православного, уніятського і латинського — українських обрядів, яке з релігії не робить російської, польської, чи української »національної« політики; яке не забуло, що за свою паству і за християнський мир на Україні воно несе відповідальність перед Богом; яке бачить, що не може бути на Землі Українській такого миру християнського без припинення її колоніального розкладу, прямого наслідку залежності од московської і варшавської метрополії; і яке знає врешті, що по большевицьким пануванню, дику і безбожну анархію українську припинити, мир Божий між мешканцями України і Верховну над ними Владу світську установити — без

участи і без благословення духовенства всіх трьох на Україні християнських обрядів — буде неможливо.

Далі для інтелігенції світської, яка не претендує на верховну політичну владу, бо розуміє, що для такої влади вона не має сили. Для інтелігенції, яку не спокушає роля демократичного і народньо-республіканського знаряддя в руках спекулянтського золота, або роля «робітничо-селянської» диктатури в повній залежності од грабіжницької воєнної чрезвычайки. Для інтелігенції, якої найбільшою амбіцією і найбільше гарячим бажанням єсть дати своїй нації одну об'єднуючу політичну ідеологію, а не жити з паразитарного розбивання нації на множество взаємно себе пожираючих партій та ідеологій. Тільки така інтелігенція своїм великим поривом духа, своєю покорою перед духовною і світською українською Владою прищепить всім класам українським поняття єдності політичної і національної. Її не спокусить приклад — витворюючих різні «народні» партії — софістів, що свої демократичні нації до повного упадку довели.

Єсть честні інтелігенти українські! Бачив я їх в своїх літах молодечих серед старших між ними і серед своїх ровесників. Їм я завдячую розвиток винесеної з дому любови до українства і до України. Сьогодні цю горстку залила згряя підлих скунксів, злодіїв, спекулянтів, гохштаплерів. З думкою сердечною про моїх друзів з молодих літ, про оцих честних і скромних робітників українського духа, писав я свої «Листи». О, як-би мені стало сил переконати їх, що тільки ними піддержаний один Верховний Український Авторитет Гетьманський в стані дати авторитет всьому честному і незаплямленому в українстві — дати авторитет в першій мірі їм. Без честної, дисциплінованої і організованої інтелігенції, яка своє добре ім'я і всю свою працю віддасть установленю одного і всіх обов'язуючого авторитету Гетьмана Української Землі, нема що думати про Державу Українську. Для такої інтелігенції, пройшовшої чесно через всі муки українства і не знайшовшої його здійснення ані в соціалізмі, ані в комунізмі, ані в націоналізмі, ані в демократії, ані в охлократії — призначена ця книга.

І для військових українських типу рицарів, а не ворохобників. Наприклад рицарів «зимового походу», що пішли з російської в українську армію не для того, щоб позбутись фронту й дисципліни. Або тих галицьких стрільців, що з армії австрійської в українську перейшли не для того, щоб уникнути тяжкої служби регулярної. Або тих сердюків Гетьманських, що підчас бунту біля Гетьмана України стали, рятуючи — єдині серед Українців — честь рицарську, яка не знає зради. І взагалі тих всіх, що мали в серцях своїх гарячу любов до України і що хотіли віддати своїй Батьківщині життя — те найбільше, що тільки рицар може дати. Памятайте — каже їм ця книга — доки Армія Українська не витворить свої власної легенди про жовніра, що на приказ свого Гетьмана готов був скочити на смерть, не буде Держави Української. Військові українські, яким бридка роля аполітичних кондотерів, об'язаних служити політиці всякого республіканського уряду, хоч-би сьогодні ця політика називала злом те, що вчора звала добрим; військові українські, які знають, що нову Армію в новій державі можна сотворити тільки безкомпромісовим послухом незмінному дідичному Монархові Вождеві — напевно прочитають оцю книгу, бо вона в найбільшій мірі призначена для них.

Для промисловців того типу, що в особистім (власною працею) керуванню своїм підприємством і в творчості технічній та організаційній, а не в обрізу-

ваню купонів від анонімних акцій, знаходять всю радість життя, все оправдання свого існування — теж призначена ця книга.

І для купців та фінансистів, що мають стільки розуму і чести, щоб задовольнялись невеликим але певним прибутком в контролюючій і обмежувачій їхні алетити класократичній монархічній державі, замість бажати собі непомірних спекулянтських зисків в даючій їм необмежену владу і свободу народній демократичній республіці.

Для робітників того рицарського типу, що кував колись зброї хрестоносцям і ставив величні Доми Божі, ведений не надією як найбільшого зиску, а радістним поривом творчості і віри. Для робітників, які занадто шанують себе і свою творчу працю, щоб виховувати в своїх серцях демократичну зненависть нікчемної голоти до багатших і себе на знаряддя виборчої політики декласованим інтелігентам віддавати. Для робітників, що не бояться дисципліни і організації, бо і одного і другого вчить їх машина, але поборюють визискуючий їх анонімний капітал, який єсть власне синонімом республіканської анархії і дезорганізації. Для робітників, які завжди шанують господаря власника, коли він дійсно єсть господар, коли він сам особисто своєю здатністю вождя розвиває свою фабрику, і які погорджують агентами анонімного капіталу, що дбають тільки про найбільший зиск, а не про фабрику. Для робітників, що не хочуть бути кочовою пролетарською юрбою, яку умисне з місця на місце, з фабрики на фабрику, жене — і анонімний капітал, щоб не мати супроти них ніяких обов'язків, — і демагогічна, застрашуваням революцією промишляюча інтелігенція, щоб мати в неосілому кочовому робітникові завжди готовий революційний матеріал. Для робітників, що хочуть мати при фабриці свій дім, свій огорог: робітників осілих, яким фабрика так само рідна, як селянинові земля, і які тому хочуть, щоб вона була ведена відповідально і особисто, а не безвідповідально, анонімно. Для всіх таких робітників призначена ця книга. Вона каже їм: демократично-республіканську спекулянтську анархію і безсоромне визискування Вас анонімним капіталом може знищити тільки класократична Трудова Монархія. В ній Ви, робітники, як стан і клас — а не як потрібна тільки інтелігентам соціалістична чи комуністична партія — будете мати свою участь — свої права і свою відповідальність — у владі. Настає час, коли Ваші міцні руки можуть взяти участь в керуванні державою. Але для цього Ви мусите виховувати в собі почуття правлячої верстви, а не юрби, бажаною тільки хліба і забав. Де сказано що робітник мусить бути тільки або большевицьким чрезвычайщиком, або республіканським демократом? Чому він — рицар продуцент — не може стати опорою Трону? Чому він не має взяти участі в будові Українського Гетьманства-Монархії? Чому цією участю не має він забезпечити собі в сильній Гетьмансько-монархічній Державі всі права, а одночасно не бажати собі самодержавної диктатури і дати права іншим класам? Де сказано, що дух рицарський не має бути ніколи духом робітника?

Для жіноцтва українського, що творить не окремий клас, а основну, бо родинну комірчину всіх класів — теж призначена ця книга. Вона каже жінкам Української Землі: коли не хочете, щоб діти Ваші були тільки мясом для колоніальної анархії і різні, то будьте віддані Верховній Гетьманській Владі Українській так, як матрони римські. Як вони, будьте релігійні і патріотичні. Виховуйте дітей Ваших від наймолодших літ в послуху Богові і Гетьманові. Инакше плакатимете всі вічно над своїми синами, що будуть під різними соціальними та »національними« гаслами гинути в братоубийчій — для Землі Української без-

плідній і руїницькій — війні. Памятайте врешті, що жінка може бути лиш дружиною і матір'ю, монахінею і сестрою милосердя, або гетерою. І що наймогутнішою буде завтра така Земля і Нація, яка позбудеться найшвидче сучасної, убийчої для націй, зарази гетеризму: гетер в політиці, в літературі, в подружжю, в товаристві... Од Вас, жінок Української Землі, залежить, щоб такою Землею і Нацією стала завдяки Вам власне Україна....

Врешті призначена ця книга і для народу українського, розуміючи під цим словом всіх тих, що собі влади не бажають, але хочуть для своєї праці і життя спокою, порядку та ладу, і що своєю більшістю творять фундамент громадянства Української Землі. Народе Український — каже оця книга — памятай, що Гетьманство Українське, це ані московський самовладний цар, ані польський безвладний президент. Це єдина влада, яка в стані обмежити самоволю панів — тих, що правитимуть Тобою — і забезпечити Тебе як від їх диктатури, так і від їх анархії. Отже коли Ти хочеш, щоб Тобою правили свої пани, коли Ти хочеш мати свою Державу Українську, то піддержи всею своєю великою силою законну Владу Гетьмана Української Землі. Бо тільки ця Влада в стані примусити панів, щоб вони як слід виконували супроти Тебе свої обовязки правлячої верстви. Инакше — коли даси себе панам українським на республіку або диктатуру спокусити — проклянеш свою Державу Українську і знов її на рабство у панів московських або варшавських промняєш.

Для тих ідейних соціалістів і комуністів, що в роспачі за комунізм і соціалізм вхопились, аби тільки при помочі цих ідей безмежно їм дорогу Україну рятувати — теж призначена ця книга. У них не Україна для соціалізму й комунізму, а соціалізм і комунізм для України. Тому вони побачать вкінці свою помилку. А любов до України, хотіння Держави Української і вроджений ідеалізм допоможуть їм зрозуміти оцю книгу.

І для Вас, оборонці покривджених, народники і опозиціоністи — поскільки Ви на цьому не робите кар'єри — призначена ця книга. Нема ідеального політичного устрою на землі. Нема і не може бути земного раю і книга ця не проповідує соціальних утопій простакам. Не єсть ідеальним устрій класократичної Трудової Монархії. І в ньому будуть надужиття, помилки. Проти них треба буде бути в опозиції і той чи инший ними покривджений народ обороняти. Ця книга не хоче знищити Вашу опозицію і Вашу оборону того чи иншого покривдженого народу. Вона хоче тільки, щоб Ваша опозиція будувала, поправляючи, а не руйнувала, розкладаючи. Для опозиції Його Величності буде завжди місце поруч уряду Його Величності в нашій Гетьманській Україні. Навіть більше: тільки при Українським Гетьмані може існувати українська опозиція. Тільки Гетьман може в одну націю сполучити «лівих» і «правих» Українців, які без Гетьмана будуть творити завжди дві взаємно себе виключаючі і тому засуджені на загибель «нації». Як не буде Українського Гетьмана, Ви будете опозиціоністами в Москві або Варшаві. Тому коли Ви дійсно хочете Держави Української, то мусите бути опозицією Гетьмана, а не опозицією проти Гетьмана. Ви мусите прийняти Гетьмансько-монархічну основну ідею оцієї книги.

Взагалі для всіх Українців, що хочуть Держави Української і мають Бога в серці, а розум в голові, призначена ця книга. Отже навіть і для Вас, вороги мої теперішні, як що Ви вимогам цим відповідаєте. Спаде колісь з Ваших очей полуда і тоді будете Ви з нами.

Нічого тільки не знайдуть в оцій книзі всі, що не мають ідеї — не мають Бога, ані віри. Такі в душі своїй не мають дна. І через них, як через бочки Данаїд, проходить все безплотно і безслідно. Не мають теж чого шукати тут свідомі агенти московської і варшавської метрополії — прихильники панування Москви і Варшави на Українській Землі. А також представники скунсової — інтелігентської, і дейнецько-опришківської «української нації». Бо це вони єть головною причиною того, що Україна з такими «націоналістами українськими» не могла і не може досі стати незалежною Державою — державною розвиненою Нацією. Бо це вони єть тим найстрашнішим українським лихом, в боротьбі з яким творилась оця книга.

Всім людям доброї волі, що хочуть Держави Української, представляє моя книга, читаче з ворожого табору, перш за все страшну трудність українського державного завдання. Вона каже їм, що так тяжкого політичного завдання, як здобуття Держави Української, нема на цілм світі. Що на шляху до Держави Української погинули з українських рук найкращі українські люде. Що повбивали їх колись люде татарські, потім чернь козацька, потім большевицька, що весь час заважала їм, і своєю їдо троїла їх, сама-ж інтелігенція українська.

Тільки дуже сильні люде можуть ступати на державницький український шлях. І дуже міцно зорганізовані. Коли-б всі Українці бачили ту страшну скаду, яку хочуть зрушити, то зрозуміли-б, що зденерованя їх всіх впливає з безмежної трудности завдання. А зрозумівши це, менше-б між собою бешкетували, тісніше-б в одну громаду об'єднались і природу цієї скали постарались-би всіма силами пізнати.

Таке зрозуміння хоче дати моя книга. Як міг і як умів старався я пізнати, в чім власне лежить суть нашого українського політичного державного завдання. Вісім основних проблемів розв'язати мусять ці, що ставлять собі метою здобуття Держави Української. Як розв'язати ці проблеми відповідним методом організації провідної верстви: — тих що перед в боротьбі за державу ведуть і цю боротьбу організують? — Відповіді на це питання шукає власне оця книга.

Держава Українська може повстати лиш тоді:

1. Коли боротись за Державу Українську захоче сильніща — краще зорганізована і більш між собою солідарна — частина тієї старої правлячої верстви, що до того часу правила Україною в імени і при помочі метрополії. Без цього Україна від метрополії не відділиться і останеться колонією — «окраїнами», «кресами», органічно через свої верхи з метрополією звязаними.

2. Коли цю сепаратистичну частину місцевої старої правлячої верстви піддержить всім своїм впливом на народ українська інтелігенція. Без такої піддержки ця сепаратистична частина не зможе прийняти народню мову та з народом в одну культурно-національну цілість об'єднатись, і не зможе устояти в боротьбі з частиною, яка буде держатись метрополії.

3. Коли завдяки цій піддержці інтелігенції настане сполученя в одну нову українську провідну верству старих українських панів з тими новими активними провідниками, які виділятимуться з народніх мас. Без такого сполученя не постане нова українська провідна верства, а значить не повстане і Держава

Українська. Старі пани будуть ослабі і законсервативні, а нові — замало до-свідчені і зареволюційні, щоб бути в стані одні без других Україною правити.

4. Коли витворена зі старих і нових панів нова українська провідна верства прийме такий метод організації, що виховає в ній благородство і рицарськість. Без виховання в собі прикмет рицарських, українство останеться на віки такою мішаниною хамства і рабства, яка до ніякої організованої акції, а значить і до здобуття Держави Української, не буде здатна.

5. Коли завдяки виховуванню в собі прикмет рицарських, нова українська провідна верства потрапить в безмірно тяжкій боротьбі за свою владу на своїй Землі заховати єдність і побороти первородні гріхи українства: анархію і зради-ництво. Без цього, при першій трудності, вона кинеється сама на себе і знищить себе у внутрішній усобиці.

6. Коли об'єднана і солідарна нова провідна українська верства потрапить власними руками — не кличучи собі на поміч ані Москву ані Варшаву — здавити внутрішній український бунт опришків і дейнеків. Він підніметься з хвилиною, коли вони побачать, що Влада Українська не потурає анархії і злочинам більше ніж владі метрополії. Без такого здавлення українського бунту українськими руками, Держава Українська останеться на віки — нездійснимим »сном про власну силу«.

Коли нова українська провідна верства потрапить скласти відносини між державою і громадянством — тими, хто править і тими, ким правлять — так, щоб уникнути а) анархії і хамства від переваги громадянства над державою; в) застою і рабства від необмеженої влади держави над громадянством. Без цього Держава Українська, не різнячись нічим від держав метропольних — московської і варшавської — буде лише дорожче ніж вони громадянству коштувати. Тому воно постарается її при першій нагоді повалити, а само під владу метро-польну повернути.

8. Коли нова українська провідна верства потрапить вивести Україну з її трагічного положення між Польщею і Московією так, щоб, одділяючись од Варшави, не утонувати в Московії, а одділяючись од Московії, не утонувати в Польщі. Без цього Україна останеться на завжди або недорученою Польщею, або недо-польщеною Руссю і вся боротьба за незалежність українську кінчатиметься завжди новим поділом України між Польщею і Московією.

Три тільки ідеї політичні і три тільки методи організації маємо ми для розв'язання цих основних проблемів нашого державного буття:

Охлократію з диктатурою.

Демократію з республікою.

Класократію з правовою — законом обмеженою і законом обмежуючою — монархією.

Розглядові цих трьох політичних ідей і методів організації, в приложенні х до реальних умов нашого існування і до впливаючих з цих умов восьми основних проблемів нашого державного буття — присвячені мої »Листи«.

Розуміється, читаче з ворожого табору, Ви не проминете і літературної форми оцінки книги. Ви скажете: вона зле, нерівно писана; задовга, забагато говторень, замало розділів, забагато полеміки, приміток і т. д. і т. д. Може звер-

нете увагу і на хиби в друку та виданню. Наперед Вам кажу, що у всіх цих закидах Ви матимете слухність.

Так, »Листи« мої написані недобре. Але їх злу літературну і архітектонічну форму мушу в деякій мірі перед Вами оправдати.

Перш за все по фаху і темпераменту я не літератор. Фах, до якого я готовився і яким займався — хліборобство. Крім того був я в життю своїм військовим і істориком. Всі ці зайняття люблю, до них лежить моя душа. Але царство літератури, царство слова, — хоч це і єсть царство де найлегче здійснюються всі мрії — мене ніколи не манило. Мій »імперіялізм«, як що можна так сказати, іншого ґатунку: мене не задовольняє панування над словами. Я люблю мати вплив на взаємовідношення між людьми, між реальними річима. Тому в життю своїм брався я до публіцистики, до літератури, тільки під примусом обовязку: тоді, коли не було кому іншому, більше здатному, сказати те, що в громадськім інтересі мусіло бути сказане. В цім теж лежить головна причина, чому я взявся до писання цієї книги. Сформулована нашої ідеології вважав я обовязуючим мене останнім актом моєї громадської праці. Стикаючись від дитячих літ із всіми громадськими верствами України, студюючи її минувшину, беручи активну участь в державній українській праці і переживши її руїну, я придбав таке знання моєї Батьківщини, якого »свідомі« інтелігенти українські не мали і не могли мати. Обовязком своїм вважав я оцим знанням при помочі друкованого слова поділитись. »Допоміг« цьому — викликаний руїною нашої держави — повний брак поля для практичної праці. Хоч сказати для будучини треба було те, чого сучасні умови не дали зробити

Далі — книга ця не тільки політична програма, а перш за все світогляд. Її програмову частину можна було-б виложити на кількох сторінках. Але хто з читаючих по українськи таку »коротку« програму зрозуміє? Попробували-б Ви, читачу-вороже, написати »ясно, коротко і популярно« про монархізм, консерватизм, про організацію провідної верстви, про залежні від цієї організації методи будови держави і т. п. мовою, в якій нічого про ці справи ніколи не писалось. Писалось натомість про анархізм, лібералізм, демократизм, націоналізм, соціалізм, про »народ, який все сам зробить«, і т. п. річі, як раз цьому, про що я пишу, діаметрально протилежні. Ви маєте слухність, що всяка істина коротка і ясна. Але щоб довести до неї тих, які нічого про неї ще не чули, треба пройти довгий і місцями закарлючуватий шлях.

Світогляд — значить спосіб думаня. Я не збирався і не збираюсь бути винахідником »доктрини«. Зрештою в політиці нема вже ніяких нових доктрин до винайденя. Всі вони — в тім числі і доктрина монархізму — старі як світ. Крім того знаю, що можна комусь накинати якусь доктрину, не змінивши одначе його світогляду. Хтось може напр. назватись монархістом і залишитись по способу думаня республіканцем, який монархістам весь час в їх роботі буде своїм фальшуванням заважати. Завданням моїм було вплинути на зміну способу думаня, світогляду, української провідної верстви. Замість способу думаня пасивного »фаталістичного« — мовляв, Україна сама зробиться — я хотів дати спосіб думаня активний, динамічний: що і як ми, Українці, повинні робити, щоб була, щоб здійснилась Україна. Тому моя книга не претендує бути »коротким і популярним« рецептом політичним, звільняючим од політичного думаня і діланя. Вона єсть довгим і тяжким шляхом, який я про-

поную пройти моїм Землякам, коли вони хочуть почати думати іншими категоріями, ніж ці, що привели до руїни України.

Легче написати загальну теорію держави, ніж призначену для практичного ужитку в реальних умовах даного громадянства. Власне оце трудніше завдання було моїм завданням. Для здобуття даної реальної держави в даних реальних умовах потрібне перш за все однакове, організоване ділання. Не може бути однакового організованого ділання без однакового способу думаня. Як довести до однакового способу думаня і ділання Українців, що завдяки своїй природі — своєму колоніальному, культурному і політичному, перемішаню — дуже трудно себе взаємно розуміють? — Ось тяжке питання, яке практично розв'язувати мусить кожний державник український.

Нації вже сотворені ріжняться від націй, які ще треба сотворити, перш за все тим, що мають вже історично вироблені спільні відрухи. Ці спільні відрухи улегчуют ім взаємне розуміння і однакове ділання, в протилежність до націй нерозвинених, що такого однакового — інстинктивного, а не розумового — реагування на ті чи інші явища — не мають. Те, про що Німці наприклад не потребують навіть між собою говорити, ми, Українці, мусимо собі логічно і діалектично вясняти. Чим тяжче себе люде розуміють, тим довше треба говорити. Отже вина за довгість цієї книги лежить не тільки на мені, а й на тяжких умовах для всякої взагалі творчої політичної праці в Україні.

Крім того, як хтось в правдивість своєї ідеї глибоко й непохитно вірить, у нього зявляється завжди забгато аргументів, щоб її правдивість доказати. А завелике число аргументів часто як раз затемняє те, що хотілось вяснити. Таким чином сила віри, завдяки якій повстала оця книга, спричинила парадоксально в деяких місцях її найважніщі хиби.

Але-ж, скажете Ви, читаче-вороже, коли дійсно Українці так трудно себе взаємно розуміють, то чому-ж не написали Ви своїх »Листів« по польськи або по російськи — мовою тих Українців, які Вам по походженю і вихованю найблизчі, або близчі, а написали їх як раз по українськи — мовою тієї інтелігенції, що Вас — при сучаснім стані її політичного розвитку — і не хоче і не може зрозуміти.

Тому, відповім Вам я, що вже маю довгий і повчающий досвід у ціх справах. Писав я і по польськи і трошки по російськи. Питання: чи по польськи і російськи кликати державно-творчу верству на Україні до української праці, — чи по українськи кликати українську інтелігенцію, щоб вона тих, кого Ви до України кличете, Україною-же не побивала і народу українського проти них не підіймала — мені знайоме вже віддавна. І знаю, що даремно кликати до активної участі в боротьбі за Державу Українську тих, кого інтелігенти українські уважають для України чужими, шкідливими і непотрібними. Для української реасиміляції державно-творчої верстви на Україні треба підготовити ґрунт серед інтелігенції української. Без цього така реасиміляція, а значить і Держава Українська, неможливі. Тому вважав я більше доцільним написати 40 аркушів по українськи, ніж 4 про це саме по польськи або по російськи для тих Українців, що цими мовами говорять. Ті, до кого адресовані мої »Листи«, прочитають про ім відому справу й трохи більше ніж ім цього було-б треба. А ті, для кого вони призначені — як що мова йде про дійсне зрозуміння і про перейняття світогляду а не програми — обійтись-би меншим і коротшим не могли.

Все це зрештою не найважніщі ще причини літературних хиб цієї книги.

Сім літ я працював над нею. І яких літ? І в яких умовах?

Коли на Заході перемогла по світовій війні »побідна демократія« і настало там царство золота і хама; коли на Сході запанувала кочова, грабіжницька і руйниницька орда; коли Батьківщина моя була »на твердо« поділена між ці два царства одного сатани — трудно було писати спокійно і »літературно« про монархізм, рицарство, осілу продуктивну працю, про патріотизм, вірність, честь, любов християнську. Кожного дня треба було боротись з тим, що єсть кругом. І себе треба було перемагати, щоб вірити, що не робиш безцільної, непотрібної Дон-Кіхотської праці. Це-ж бо часи, коли патріотизм уважається за найспритнішу форму ошуканства; коли, як наслідок демократичної віри у вроджену доброту людини, прийнялась аксіома, що людина засадничо не може бути честна. Часи — коли говорити про початкову суть монархії — як символу рицарства, благородства — вважалось в ці дні її упадку божевільям, або якимсь дуже спритним видом спекуляції

І як-би Ви, читаче-вороже, писали свою працю, коли-б всею істотою своєю Ви хотіли України, а бачили, що більшість Українців — це як раз найбільше промовистий і яскравий доказ неможливости існування України? Як-би Ви писали для Українців книгу про державність українську зараз-же на другий день по розваленю державности української самими-же Українцями? Поет український ще на світанку українства вже питав »чи варт вона вогню святого?« А що питати маєм ми, які вже руїну українства пережили?

Чи могли-б Ви — читаче-вороже — звернути належну увагу на гарну літературну форму такої праці, що виросла на руїнах Вашої найдорожчої мрії? Чи, перетворюючи в енергію слова енергію чину, якому не дано було здійснитись, могли-б Ви кождочасно уберегти себе од горечі, руйнуючої видержаність стилю? І як-би Ви — Українцем будучи — писали в часах повного розкладу українства? Коли не відомо було, чи Україна це Царівна, що на час заснула, чи труп, від якого — у відповідь на заклики і благання Ваші — заходить до Вас лиш сичання гада-групоїда.

Чи можна писати гарно, без критики і без дискусії, що йдуть від доброго бажання поправити, навчити, а не від злобної охоти осмішити і принизити? Писати гарно, коли не читають тебе не тільки ці, що лають, а й ці, що хвалять. Чи можна писати спокійно, рівно, по розділам і пунктам, коли спокуса в ухо шепче: »до кого і для кого це ти пишеш? Кому і на що потрібні всі ці жертви й муки? Ти хочеш переконати кровю серця тих, хто в одну мить дає себе переконати але не гарячим словом, лиш кием і карбованцем.« Сила любови до Батьківської Землі, почуття обовязку, перемагають ці тяжкі спокуси, але в них губляться форма, розділи, архітектоніка і стиль. Бо весь час виправляєш, поясняєш, додаєш — щоб таки переконати словом

До того, найважливішого, ще й руїна особиста хвороба, життя на еміграції, знищення і заборона маєтку революцією, повна непевність що до завтрашнього дня.

В таких умовах, за оцих 7 літ, ніколи я не знав, чи стане мені сил і коштів ще на дальший розділ. Друкувались мої »Листи« в видаваних з таким трудом книжках »Хліборобської України«. І при непевности, чи цьому, що пишу сьогодні, зможе бути дано завтра продовження чи ні, хотів я кожний раз виложити думки всі, які вважав необхідним сказати Землякам. Думок цих було багато. І не зважаючи на боротьбу з собою, на нищення занадто довгих скриптів, не можна

було уникнути повторень. Весь час треба було вертати знов, щоб їх ще ширше розвивати, до цих самих наболілих, основних проблемів.

І трудно було уникнути полемічних відходів од теми, а іноді й острих слів. Не міг я спокійно боронити від інтелігентів українських своє право бути Українцем — бути Українцем навіть в таких умовах. Кривдити і ображати неслухно нікого я не хотів. Персональних зненавистей не маю і співробітничати готов я навіть з найменше мені симпатичною людиною, як що тільки вона чесно визнасть і буде чесно вірна нашому законному Гетьманові. Посвідчити це може кожний, хто мене знає особисто. Як що в цій книзі, помимо волі, кого я неслухно скривдив чи образив, то прошу хай зверне на це мою увагу. Коли він має слухність, я завжди готов його перепросити. Але боронити свою працю і ідею, в якій — по моїй найглибшій вірі — лежить єдиний порятунок України, я мусів, я вважав за обовязок. А що при цім не міг писати я версальським стилем, то вина за це лежить не тільки на мені. Коли в пресі українській повилазили на верх розбійники пера, коли Мігьки скункси «найповажніщі журнали українські» редагували — неможливо було, будучи публіцистом українським, воювати тільки шпагою. Треба було також вживати — єдине для оборони від скунксів придатного — дрючка.

Також в умовах, в яких писана ця книга, знаходить своє оправданя і патос мій, над яким Ви, вороги, так дуже смієтесь. Не міг я захувати епічний спокій, коли валилось те, чому віддав я працю цілого життя: — коли в руїну валилась Україна. Тільки той, хто перейшов всі муки опановуваня почуття — в хвилині, як із смертю бореться те, що він кохає — зрозуміє чому так, а не инакше писана ця книга і скільки спалено ще з того, що в ній могло ще бути. Спалено в боротьбі власне з патосом «літературою», з словесним виявом своїх емоцій, почувань.

Врешті прошу Вас, читаче-вороже, не забувати, що поруч писаня цієї книги велась весь час — єдиним можливим на еміграції способом кореспонденції — організаційна праця. Нічого не варгі ідеї політичні, коли нема кому їх реалізувати. Політична теорія без організації, це тільки змарнований на друк папір і даром витрачений час. Тому більше ніж на книжний бік ідеї присвятив я часу на закріпленя її в організації в живих людях. Але це відбилось відемно на формі моєї праці. Бо мусив я виконувати весь час два зовсім відмінні і собі взаємно заважаючі завдання. Коли можна вжити такого військового прикладу: завдання глядача літуна, що мусить як найбільше об'єктивно досліджувати взаємовідношеня позицій ворожих та своїх, і завдання офіцера, що веде наступ суб'єктивною вірою в побіду, свідомо закриваючи очі на всі об'єктивні спротиви і небезпеки

Книга ця сама в собі становить цілість. Через зазначені вище умови, вона писана спіралью від низчого до вищого, від більше відомого, до менше відомого, все вертаючи до цих самих проблемів і освітлюючи їх все з інших і все вище положених пунктів. Перші дві частини, неначе вступ. Вони писані безпосередно по катастрофі (тому найслабші, бо серце ще занадто було переповнено горечю) і трактують проблеми нашого державного буття в звязку з біжучими подіями і політичними ідеями та ділами української соціально революційної, демократичної і республіканської інтелігенції. Дальші дві частини (III і IV), найважніщі, подають теоретичні основи нашого світогляду, нашої політичної ідеї та організації.

Врешті стаття «Покликаня «Варягів» чи організація хліборобів» єсть полемікою — такою, якою повинна була-б бути вся наша полеміка, коли-б, як в данім разі, ми все мали діло з честним і ридарським инакодумцем. Крім того, вона загальну теорію нашу прикладає до реальних українських умов і вказує, яка ідея політична і який метод організації надаються в цих умовах до боротьби за Українську Державу.

Що до друку і самого видання, то майте на увазі, читаче з ворожого табору, що брак коштів примушував нас шукати найдешевшої друкарні, а це мусіло відбитись некористно на зверхній формі книги.

Вона не скінчена. В ній ще мали бути: загальні висновки; далі, в скороченю, моя стаття про Церкву і Релігію, друквана в Америці; короткі спомини про мою громадську працю в звязку з розвитком і еволюцією ідеї українства серед консервативних (= не соціально-революційних) українських кол, врешті річевий показчик. Крім того хотів я, закінчивши книгу, скласти подяку всім, хто мені в її виданню помагав. Пану Михайлу Савур-Ципріяновичу, який в незвичайно тяжких умовах емігрантського життя, при моїй хворобі, з повною самопосвятою ніс вірно і без скарги свої обовязки переписуваня моїх нечитких рукописів, зносив з друкарнею і виконуваня всієї технічної праці, — і Пану Оресту Жеребкові, який, закупивши більше число примірників «Листів», дав мені тим змогу випустити їх окремо, цією книгою. Хотів я подякувати всім од кого чув я не раз слово добре і заохоту до праці. Перш за все Ясновельможному Пану Гетьману, Раді Присяжних нашого Українського Союзу Хліборобів Державників, товаришам по організації, Гетьманцям з організації інших, моїм приятелям, доброзичливим знайомим, однодумцям. Вони своєю підмогою моральною дали мені сили перенести всі кривди і зневаги. Завдяки їм написана ця книга.

Хоч і не скінчена вона, але — як сказано — становить цілість і замикає собою всю дотеперішню мою громадську працю. Тому, віддаючи цю книгу і Вам, читаче з ворожого табору, прошу і Вас поставитись до неї, хоч і вірже, але чесно. Це значить: поняття в ній уживані прошу розуміти так, як я їх розумію. Наприклад демократію розумію не як «походження народне», «не панське», «не аристократичне», а як метод організації, вживаний найчастіше як раз «панамі» по походженю, тими, кого Ви звете «аристократами». Аристократією натомість зву я всяку правлячу і провідну в даній добі верству (те, що в західньо-європейській літературі називають тепер «елітою»), без огляду на її походження. Інтелігентом не називаю всякого, хто скінчив вищу чи середню школу, бо таку школу скінчити може і хлібороб, і військовий, і промисловець, і робітник. Інтелігентами, по моїй термінології, єсть люде не зайняті матеріально-продуктивною працею, не володіючі ані засобами війни, ані засобами продукції, і здобуваючі собі прожиток взамін за працю свого ума і духа. Поясненя всіх мною вживаних понять соціальных і політичних знайдете в цій книзі.

Памятайте, що кожне слово в ній обдумане і писане з почуттям відповідальности. Хоч в часах щогодинних газет — потопу паперу, під яким дуситься сучасна демократична цивілізація — не прийнято поважно трактувати політичні і публіцистичні праці, але ця праця писана ще по старому колишньому звичаю:

пошаною до друкованого слова. Pamiętajте теж, що ідеологію і світогляд наш не можна брати або відкидати по частинам. Наш монархізм впливає з класократії, класократія з християнського і єрархічного погляду на світ. Все це в'язється з собою органічно. Світогляд наш — це не механічний зліпок цитат з

недочитаних книжок, а виростає він з нашої минувшини, з цілого нашого життя. Тому його можна взяти або відкинути лиш в цілості — таким, яким він єсть.

Наприкінці одна дрібна увага: в кожній книзі важний не тільки зміст, не тільки форма, але й ритм. Бо ритм чи не найглибше віддає настрої душі і темперамент. Може тому в старинних часах ритм грав таку велику роль. Одно з великих каліцтв наших, — яке теж не дає нам себе взаємно розуміти — що наголоси у нас у кожного інакші. Тільки спів і вірші, що нас духово лучать; в прозі ми себе не відчуваємо. Щоб ритм цієї книги зазначити, я хотів було скрізь наголоси ставити, але це технічно оказалось неможливим. Отже, бажаючи хоч трошки зарадити лихові, вживаю правопису, який подвоює в закінченнях шестестівки лиш там, де наголос на останнім або передостаннім складі (шукання, питання, натомість: закінчення, скороченя). Прошу при читанню моєї праці це прийняти на увагу, інакше її ритм останеться для Вас незрозумілим.

Оце і все, що мав я Вам сказати. Щасливий буду, коли ця книга і Вам, читаче з ворожого табору, у пригоді стане. Коли прочитаєте її перед, а не по катастрофі. До катастрофи веде Вас однаково: як українство охлократично-диктаторське і демократично-республіканське, так і нехтування українською ідеєю державною. Може ці мої попередження не зустрине доля моїх передвоєнних попереджень що до ідеї української державної незалежності. Може не будуть вони вислухані за пізно і може врятує Ідею Гетьмансько-монархічну од фальсифікаторів і спекулянтів....

Виконуючи волю Ясновельможного Пана Гетьмана, переїзжаю до Берліну для праці в Українськiм Науковiм Інститутi. Не знаю, чи наукова праця в Інститутi дасть мені змогу поділити свої сили так, щоб їх вистало і на закінчення оцих »Листів«. Можливо, що зростаюча недуга на це не дозволить і що книга ця не буде мати продовження. Дякую Богу Милосердному, що мені в так тяжких умовах дав змогу її написати. А Вас, читаче, прошу вірити, що — при всіх її хибках — вона писана так, як писати кожную книгу радив Марк Аврелій: »так, як-би вона була останньою в життю; так, щоб не було в ній ніякої нерозважності і ніякої незгоди з наказами розуму; щоб не було в ній лукавства, самолюбства, і щоб не подиктована вона була незадоволенням зі своєї власної долі.«

В. Липинський.

Закінчено у Вересні (Септембрі) 1926 р.

Reichenau N.-Oe.

ЛИСТИ ДО БРАТІВ-ХЛІБОРОБІВ.

ЧАСТИНА ПЕРША

(30 ЛИСТІВ)

Закінчена в початку Квітня (Апріля) 1920 р.

З М І С Т :

Українська наддніпрянська інтелігенція й українська національна ідея.

I.

Лист 1: В боротьбі Українців між собою не повинно бути нейтральних, бо Українську Націю і Державу зможе створити тільки внутрішня перемога найсильніших, а не пацифізм слабих боягузів та зрадливий нейтралітет політичних спекулянтів (ст. 3).

Лист 2: Боротьба ця буде творчою, коли вестиметься вона во ім'я України, а не во ім'я перемоги в ній тих чи інших сторонніх, чужих впливів (ст. 4).

Лист 3: »Самостійництво« української демократичної інтелігенції (ст. 5).

Лист 4: Для неї був рідніший Керенський, ніж український хлібороб (ст. 10).

Лист 5: Інтелігентське »відродження нації« під гаслом інтернаціоналізму (ст. 12).

Лист 6: Все-ж таки джерело сучасної трагедії української не в політичній шарлатанстві демократичної інтелігенції, а в денационалізації і безсиллі української хліборобської аристократії (ст. 14).

Лист 7: Розцінка на десятини української національної ідеї (ст. 15).

II.

Лист 8: Хто має творити тепер нову українську державно-національну ідеологію? (ст. 17).

Лист 9: Як не новий Галджа Андйбер: Раковський — і маршалок Пілсудський, то може політико-кримінальні установи, іменуємі українськими демократичними партіями? (ст. 20).

Лист 10: Політична формула панування всякої республіканської демократії: компроміс між золотом і злобою та темнотою (ст. 22).

Лист 11: »Державно-національне будівництво« української республіканської демократії, яка мала замало золота, щоб купити злобу і темноту (ст. 22).

Лист 12: Кішті цього »будівництва« заплатив своєю руїною український хлібороб (ст. 24).

Листи до Братів-Хліборобів.

Листи 13, 14, 15: Кілька ілюстрацій, як ставилась українська демократична інтелігенція до українських хліборобів тоді, коли вона »будувала державу« і »відроджувала націю« (ст. 25, 27, 30).

Лист 16: Світова боротьба між законом землі і законом капіталу (ст. 32).

Лист 17: Всяка інтелігентська демократія — це послухне знаряддя в руках інтернаціонального капіталу (ст. 34).

Лист 18: Українська інтелігентська демократія потрапила тільки знищити небезпечно для інтернаціональних капіталістів українську хліборобську аристократію і нічого крім нової руїни Україні не дала (ст. 35).

Лист 19: Бо демократичні республіки можуть повстати тільки серед таких націй, яких державно-організаційний національний апарат був сотворений перед тим аристократичними Монархіями (ст. 38).

Лист 20: Бо інтелігентська демократія це організм без спинного хребта, а спинного хребта: — армії і державно-організаційного апарату — який би могли обліпити інтелігентські демократичні слізники, у Нації Української не було (ст. 39).

III.

Лист 21: Тільки український хліборобський клас, об'єднаний владою українського Гетьмана-Монарха, може збудувати Українську Державу (ст. 41).

Листи 22, 23, 24: Тільки Українська Трудова Монархія дасть Нації Українській політичне, національне і культурне об'єднання (ст. 43, 46, 47).

Лист 25: Бо демократичне республіканство, як тепер так і в минувшині, змогло тільки Україну зруйнувати (ст. 48).

Лист 26: Згадка, про першу українську еміграцію 1710 року (ст. 50).

IV.

Лист 27: Класова боротьба, як джерело вічного відновлювання аристократії (стор. 50).

Листи 28, 29: Чотири теоретичні питання до українських большевиків, адресовані до тих між ними, хто творить нову творчу українську пролетарську аристократію, а не до тих, хто відроджує нашу стару демократичну руїницьку Брюховеччину та збирається відограти на Україні деструктивну роль найспритніщих агентів інтернаціонального фінансового капіталу (ст. 53, 54).

Лист 30: Postscriptum (ст. 61).

І.

Українська наддніпрянська інтелігенція й українська національна ідея.

І. Перший раз в життю доводиться мені публічно в пресі, виступити проти тих, кого я звик уважати за співробітників у праці для одної, хоч різнородної в формах, але здавалося єдиної по суті, української національної ідеї.

До революції для мене та моїх однодумців і ровесників, від часу, коли ми стали до громадської праці в початку дев'ятисотих років — політичне „вірую“ кожного з нас було справою другорядною: першою було „вірую“ національне. „Нашого брата прибуває“ — думали ми, давні, до воєнні й дореволюційні самостійники-націоналісти, передплачуючи кожному нову українську газету, купуючи кожному українську книжку, без огляду на її соціально-політичний напрям. І навіть гострі іноді політичні суперечки не псували дружніх близьких відносин, що вязали нас з людьми часто різних соціально-політичних світоглядів, тому, бо ці люде були для нас перш за все „свої“, „Українці“.

Вся боротьба наша зверталась у бік зовнішнього ворога й велась за визволення з під ярма чужих національних впливів тих, хто в Україну, так як ми, ще були не увірували. На поширення українства серед тих „незрячих“ — для мене персонально найближчих по крові: спольщених, а для моїх товаришів: зросійщених земляків — ішла вся наша громадська енергія. Боротьба Українців між собою, про котру нам дехто, особливо „ліві“ наші приятелі, все нагадували — здавалась нам чимось дуже далеким, нереальним. Зрештою ми так глибоко вірили в розум і такт українських національних учителів і провідників . . .

Але ця боротьба прийшла, бо дійсно прийти мусіла.

По законам Сольона кожний громадянин, що підчас внутрішньої, домашньої війни заховується неутрально, мусів бути засуджений на вічне вигнання. Старовинний світ у той спосіб боровся з деморалізуючим і розкладовим впливом тогочасних демократій, в яких маси, втягнені різними демагогами в політику і бачучи „діла“ своїх провідників, стали врешті пасивно піддаватись тиранії тієї чи іншої „народної партії“, пильнуючи тільки за тим, аби без найменшого ризику як найбільше хвилевих користей для себе від панування цих партій урвати.

І досвід історії дійсно підтвердив, що нації, де переважають „неутральні“ чи то у внутрішній, чи то в зовнішній боротьбі, неминуче засуджені на смерть на рабство. Боязливе полювання у внутрішній боротьбі на чужу перемогу робить кожну таку перемогу неповною й тому всякий внутрішній лад нетривким; а в боротьбі зовнішній все й безумовно кінчиться поневоленням тих, хто на чужу перемогу рахує.

Між іншим і наше історичне поневолення в певній мірі пояснюється тим, що ми підчас „Руїни“, в боротьбі поміж Москвою й Польщею, будували свою будуччину не на власній перемозі, а на перемозі то одного то другого сусіда. „Хай Бог тому помагає, хто нам добре бажає“ — так казали наші тодішні неутральні. В результаті нація наша опинилась у залежності і від Москви й від Польщі; всі наші войовничі творчі елементи спольщились та помосковились, а при українстві лишилися самі неутральні паціфісти — вічно покривджені, не зважаючи на свою щире миролюбивість та політичну неутральність, різного роду поступові демократи.

Отже кожному, кому дорога будуччина нашої нації, не вільно в тій домашній війні, яка тепер на Україні розгорілась, оставатися неутральним. Навіть якби ця неутральність впливала з глибокого патріотизму і щирої любови до всіх Українців. В таких хвиликах, коли важиться доля нації, історія не відріжняє поміж неутральними боягузів і політичних спекулянтів від чесних і щирих патріотів. Кожний із нас мусить зайняти своє місце в тих рядах, де його поставило життя, і мусить виконати свій обов'язок так, як йому наказує совість...

* * *

Внутрішня боротьба українська тільки тоді моглаби бути не руйнучою а творчою, коли б велась вона во ім'я повної волі й повної — державної й культурної — незалежності цілої без винятку української нації. Не існує ні одної європейської нації без спільної ідеї національної незалежності і без спільної боротьби за цю незалежність. І тільки коли існує об'єднуюча спільна ідея української національної незалежності, можемо говорити про існування української нації.

Тільки тоді кожна українська група, вносячи у внутрішню боротьбу свої індивідуальні ідейні програми, що на її думку краще й повніше визволять цілу націю, допоможе наростанню загальних, для цілої нації спільних, національних вартостей. В противному разі, коли спільної боротьби за спільну ідею незалежності не має, коли поодинокими національними групами кермуватимуть інші, зовні на націю впливаючі сили, і коли ці групи в боротьбі за свою ідею будуть монополізувати для себе право представництва цілої нації, всю решту своїх земляків не за Українців уважаючи, то така внутрішня боротьба мусить перемінитись в боротьбу за чужі національні впливи на Україну й принести для нас той самий занепад, який принесла була підчас першої „Руїни“ внутрішня боротьба Українців не за незалежну Україну, а за прилучення себе до ідеї східної російської чи до ідеї західної польської.

Використовування зовнішніх чуженаціональних чи інтернаціональних ідей, сил, та комбінацій тих сил, для скріплення своєї нації, або підпорядкування своєї нації зовнішнім силам, і розкол та руїна нації по лініям впливу цих сил — іншого виходу нема.

В цім листі хочу заналізувати деякі моменти нашої внутрішньої боротьби з точки погляду розвитку української національної ідеї і скріплення української нації, а зокрема хочу заналізувати національну творчість тих, хто себе за духовних провідників України вважає: української наддніпрянської інтелігенції. Про галицьку інтелігенцію наразі не говорю, маючи надію галицьку справу колись у однім з дальших моїх листів зокрема розглянути.

*

Ані нашої сучасної внутрішньої боротьби, ані теперішнього катастрофічного антракту в нашій боротьбі за визволення не можна абсолютно зрозуміти, коли не усвідомити собі того основного — на мою думку — факту: боротьба за сотвореня Української Держави — тобто за здобуття повної волі для української нації — була ведена людьми, які в державну незалежність України не тільки перед тим ніколи не вірили, але навіть до самої ідеї державної незалежності ставились з погордою й ворожею. Під гаслом осмішування самостійництва, як „буржуазного балакунства“ пройшов увесь період ідейної підготовки до національної революції в кінці XIX. і початку XX. століття. Під гаслом як найгострішого поборювання самостійників, як контрреволюціонерів і ворогів народа, пройшов увесь перший, найбільше горячий, найбільше творчий період діяльності Центральної Ради.

Тільки „по довгих і великих ваганнях“ — пише голова Центральної Ради професор Грушевський — „головні українські партії, соціалреволюціонери й соціалдемократи, рішили проголосити незалежність України“ — та й то так, „щоб відпали всякі підозріння чи надії на те, що самостійність України буде формою української реакції, чи української національної виключности“.*) В перекладі на звичайну мову ця послідня фраза значить, що соціалістичні українські партії порішили в певний момент ідею самостійности змонополізувати виключно для себе, викинувши просто, як „реакціонерів та гетьманців“, всіх давніх самостійників за межі української нації, котра від дня проголошеня четвертого універсалу мала стати вільною й незалежною нацією — промінявши автономію на самостійність — соціалреволюціонерів.

В кожному політичнім факті треба розрізняти два моменти: ідеологічну надбудову, що єсть продуктом теоретичного думання і складається під впливом ріжних пануючих в дану епоху теорій, і матеріальне підложжа — спосіб життя й праці даної групи — яке той політичний факт і ту ідеологію предрішає. Українська демократична інтелігенція, що творила головні кадри так званого свідомого українства в часах передвоєнних і належала до всяких так званих вільних російських професій, себе в ролі будівничих української держави

*) Американське „Нове Життя“, число 3 ц. р., стаття: „Роковини української незалежности“.

абсолютно увянути не могла і тому ідея своєї держави, збудованої якимись іншими українськими класами, була їй як не ворожа, то в найкращім разі абсолютно чужа. Натомість хотіла вона використати виключно для себе одну роль, до якої вона по природі своїй почувала себе здатною — роль посередників між російською державою й українськими народними масами, яких перші прояви національної свідомості вона намагалась у тій цілі всіма силами опанувати. Політичний опортунізм „Тула“ і його віра в російську „опозицію“; повільне усунування на бік старих „культурницьких“, по духу самостійницьких, „ширих“ елементів — елементами реальної політики „поміркowanими“; всі ці безконечні трансформації українських соціалістів в залежності від того, як ставились до „українського питання“ всякі російські соціалістичні центральні комітети, все це прояви одного й того самого вище зазначеного факту.

Колі провідники нації борються за повне визволення й за державну незалежність цілої нації — кожний член нації для них дорогий союзник, жовнір однієї й тої самої армії, без якої здобуття незалежності неможливе. Але коли ці провідники борються за право посередництва між чужою державою й своїм „народом“, кожний член нації, що до їхніх „партиї“ їхніх клубів чи товариств не належить, це чужий, це ворог і ложливо небезпечний конкурент. Монополізація виключно для себе української національної ідеї була кінцевим результатом способу життя й діяльності тих, хто на екс-пльоатації цієї ідеї в цілях посередництва будував усе своє політичне й матеріальне існування.

Членом „української“ нації міг бути тільки той, хто поступову й демократичну програму української інтелігенції визнавав і мандат на представництво народних інтересів в її руки складав. „Лівіші кадетів і правіші большевиків“ — ось були ті рамки, в яких могла існувати „українська нація“. Все, що було поза ними — це були не Українці, це були в найкращім разі тільки „культурники“, „українофіли“, або смішні оригінали-самостійники, а то просто „Малороси“, „Поляки“, і взагалі всі разом люде з національного боку непевні. При тім реальні сили отієї „нації“ серед 40,000,000 „непевних“ виражались круглою максимальною цифрою: 6000 передплатників українських журналів та газет.

Розвал російської імперії був катастрофічною несподіванкою для української інтелігенції. Довго невірючи своїм очам, вона всіма силами намагається виконувати далі свою роль посередництва, чипляючись при тім руками й ногами за послідні фікції старої російської держави. Допіру російській большевизм, знищивши всіх „поступових і демократичних“ Росіян, знищив разом з ними всі надії української демократії на здобуття „автономії“ — а будуючи на місці старої спорохнявілої держави російську державу нову, натхнув наших репрезентантів нації думкою: а чи не поспробувати, мовляв, і нам збудувати собі власну державу.

Іхні попередні „довгі й великі вагання“ зникли на протязі мало не 24 годин. Принаймні орган урядової партії соціалреволюціонерів „Народня Воля“ в початку тижня писала, що самостійність це контр-

революційне гасло панів, а в кінці того самого тижня появився четвертий універсал і стаття, що самостійність це гасло соціалреволюціонерів, і що найбільшими його ворогами є ті самі пани кровопійці поміщики.

Розуміється джерело тих вагань не лежало в українським народі. І не тому проголосили інтелігентські українські соціалістичні партії самостійність, що вони раптом відчули непереможне бажання мати свою власну державу, а просто тому, що нова Росія большевицька не захотіла з ними, як репрезентантами української нації, говорити. Не стало раптом того, перед ким можна було посередничити. Російські большевики, а не національна ідея українська, примусили наших провідників нації ступити на шлях повного національного визволення, шлях самостійности і державного будівництва.

Беручи в цім будівництві приклад зі своїх ворогів і учителів, забули тільки наші раптом народжені самостійники, що російські большевики мали за собою десятки літ державного й національного думання; що переворот большевицький був за довго перед тим підготовлений не тільки соціальною але й національно-державною працею російської інтелігенції. „Въ манифестахъ Пугачева — писав ще в 70-их роках російський революційний „Впередъ“ — было болѣе крѣпкихъ залоговъ неотвратимыхъ, грозныхъ пророчествъ для будущаго, чѣмъ во всѣхъ либеральныхъ и радикальныхъ проповѣдяхъ противъ алтаря и престола... Но смѣлый самозванецъ не сумѣлъ организовать возстанія... Гдѣ же летаешь ты, предсказанный Пугачевымъ и ожидаемый воронъ? Долго-ли русскому народу ждуть свое будущее?“ — „Ожидаемый воронъ“ — новий Пугачев — прийшов. Йому зосталось тільки зорганізувати те, що було підготовлене поколіннями російських революціонерів: державників і патріотів.

Не забула натомість наша ліберальна й радикальна, на соціалістичний колір під час революції перефарбована, українська інтелігенція нічого з того, чим жила вона до часів свого „самостійництва“. Монополія представництва української нації, вироблений нею в часах політичного посередництва, був задержаний нею й у часах будівництва української держави. Тільки вона має право українською державною роботою кермувати. Тому вона не хотіла допустити українських національних несоціалістичних елементів до Центральної Ради. Тому поборювала вона весь час зародки національно-українського большевизму. Тому бойкотувала вона врешті гетьманщину в першій чисто національній і чисто самостійницькій періоді її існування, коли премер Лизогуб при участі міністра закордонних справ Д. Дорошенка намагався всіма силами українські праві соціалістичні й демократичні кола до тієї, єдине тоді можливої, форми нашого державного будівництва притягнути. *)

*) Аналіз національної української політики в часах гетьманщини до теми цього мого листа не належить. Такому аналізу маю надію присвятити один з дальших моїх листів. Але щоб уникнути непорозумінь, мушу тут зразу зазначити, що, говорячи взагалі про нашу національну політику й усі її політичні форми, маю на увазі систему, а не поодиноких людей і що з точки погляду національної політики треба в гетьманщині розрізняти відразу ці два періоди: українсько-дер-

Російсько-французько-протофісівська провокація, якої жертвою став Гетьман і під впливом якої була проголошена посліднім тодішнім кабінетом федерація, допомогла українській соціалістичній інтелігенції наново опанувати і змонополізувати для себе провід української нації. Одинокий клас, дійсно і реально заінтересований в існуванні української держави й до державного будівництва здібний — клас репрезентуючий історичну, культурну й національну українську традицію — український клас хліборобський — був у лиці свого найвидатнішого представника, Гетьмана Павла Скоропадського, федерацією скомпромітований. За „самостійність“ проти „федерації“ було піднято повстання, зорганізоване при допомозі найбільше самостійницьких і патріотично настроєних галицьких військових частин, але на чолі повстання знов опинились ті, хто на протязі літ, у всіх довоєнних часописах і виданнях, що виходили на території бувшої російської України, доказували не за страх, а за совість, що самостійність противиться й духови й реальним потребам українського народу. Подібного роду національної політики й такої

жвавий хліборобський при кабінеті Лизогуба й російсько-федеративний протофісівський при кабінеті Гербеля.

Уступку фінансістам з Протофісу і проголошення федерації — навіть у тій формі теоретичній а не практичній, в якій вона була проголошена (бо та Росія, з якою малося творити одно державне тіло — а не міждержавний союз — тоді не існувала) вважаю політичною й національною катастрофою для українського хліборобського консервативного класу. Для цього класу питання державної незалежності — це питання чести, це — бути або не бути. Чи можна собі уявити, щоб тажж самі німецькі, англійські, французькі, польські, російські і т. д. консервативно-аграрні кола зрікались політичної незалежності своїх націй? Без національно-державної незалежницької ідеології не можемо собі помислити класу, якого моральна сила й політичне значіння полягає перш за все в збереженню аристократичної, не підданчої, вільної, незалежницької, не рабської національно-державної традиції — традиції його дідів і прадідів...

Перший і найдовший період Гетьманства Павла Скоропадського був безумовно періодом будівництва державної й національної української незалежності. Яко такий він дав максимум того, що до цього часу могла здобути українська нація, зденационалізована й здеморалізована попереднім російсько-петербургським періодом свого державного існування. І в ньому було найбільше задатків для дальшого нормального й буйного розвитку нашої нації, не зважаючи навіть на деякі великі політичні помилки й хиби, що були й у цьому періоді.

До таких найважливіших помилок причисляю: 1. Становище супроти Центральної Ради. Бо хоч вона була розігнана не Гетьманським Урядом, а вищим німецьким командуванням — але незапротестована проти цього факту, а значить мовчазна солідарність з ним — було з національного погляду таким-же самим деструктивним явищем, як знищення Центральною Радою українських хліборобів при допомозі Керенського і „єдиного російського революційного фронту“. 2. Заборона в самих початку гетьманщини селянського зїзду — заборона зовсім зайва, бо настрої того селянства вже тоді був виразно національний і патріотичний, ворожий до російської більшовицької інвазії. 3. Помилка найважливіша — безсилість і пасивність Уряду супроти „карательних експедицій“, організованих найбільше нікчемними і хамськими елементами — грабіжниками, пройдисвітами й провокаторами, що навмисне й свідомо дискредитували серед селянських мас ідею української держави. Але відомий факт, що Гетьман не раз просив представників української демократії, допомогти йому боротись з тим розкладовим явищем. В ої котуванням своєї власної держави, українська демократія несе за її помилки перед історією одвічальність не меншу, чим ті, що тоді на чолі української держави стояли...

внутрішньої національної трагедії не знає історія ні одної з європейських націй.

Все це зрештою оказалось розуміється безцільним. Реальні сили інтелігентських більш або менш соціалістичних Українців не вирости ані на йоту під впливом того, що вони замість на автономії рішили політично спекулювати на самостійности. Як давніше так і тепер, дійсна, жива сорокаміліонова нація була поза рамками „лівіше кадетів і правіше большевиків“, в яких жила й проявляла свою активність українська інтелігентська демократія.

Ми в своїй історії вже раз такий же самий поступовий і демократичний інтелігентський рух переживали. Це була наша релігійна унія в XVII столітті. Вона — поминувши її релігійний і культурний бік, про який тут не говорю, зазначивши тільки, що з того боку вона відограла величезну позитивну роль — під оглядом політичним намагалась примирити українські національні змагання з інтересами польської держави і якої провідники, освічені по європейські поступові інтелігенти, хотіли стати єдиними репрезентантами української нації перед польською державою і єдиними посередниками між цією державою й українськими народними масами. Для того вони хотіли знищити дві інші українські національні сили: тодішніх українських „реакціонерів“ та старовірів православія з одного боку, і провідників тодішньої соціальної революції, низове козацтво — з другого. Але це тодішнім політичним уніям не вдалось. Соціальна революція й православна шляхецько-міщансько-попівська реакція сполучились разом і під проводом Великого Гетьмана Богдана Хмельницького витворили дійсно всенаціональний рух, що розвалив польську державу й розігнав тодішніх серединців — українських уніятів.

Тепер подумаймо, що сталося б з нами в XVII століттю, коли б польська держава, кинувшись у проєктовану тоді турецьку війну й потягнувши за собою в цю війну, як цього хотів король Володислав IV, і українську козачину, була б війну прогнала й через те розвалилась. Що сталося б, коли б на чолі визвольного руху української нації стали вороги програвшого війну короля Володислава й української козачини — українські уняти, які, бажаючи потягнути за собою народні маси, а самі належачи до безземельної інтелігенції (цей факт між иншим усе підкреслювали тодішні оборонці православія), роздаровувалиб їм землі українських „королівських приятелів“ козаків і українських православних реакціонерів, „соціалізувавши“ при тім у Хмельницького його хутір Суботів, а в Київ-Печерської Лаври всі її численні маетки.

Очевидно сталося б тоді те саме, що сталося й тепер з державним будівництвом, веденим такими ж самими — й по своїй соціальній інтелігентській природі й по свому духу посередників — нашими сучасними політичними уніями.

Нова творча всенаціональна Хмельниччина могла б була за наших часів спалахнути тільки тоді, коли б Керенський, удержавшись при власті, віддав був нашим політичним уніям з Центральної Ради усю владу на Україні й коли б проти них і проти російської демократичної

держави, що їх би піддержувала й за ними стояла, повстали одночасно й ліві більшовицькі й праві монархістичні українські елементи — одно слово все, що було на Україні правіше кадетів і лівіше есерів — то б то вся сорокамільонна українська нація, невеличку тільки горстку політичних посередників і монополізаторів української національної ідеї виключаючи.

Така нова Хмельниччина ще гряде. Російська революція прийшла для нашої нації за рано. Процес демократизації й разом із тим розкладу Російської Імперії був ще далеко не завершений. Він піде далі, не вважаючи на хвилеве могутнє відродження, що дала російській державі перемога більшовицька. Але щоб той слушний час не застав нас знов неприготованими, всі дотеперішні помилки мусять бути ясно й виразно усвідомлені. Такому тільки завданню, а не звичайному й модному в нас бажанню дошкулити політичним противникам, служити має мій далший аналіз національної діяльності дотеперішніх провідників нації, які зрештою іншими, чим вони були, мабуть і бути не могли і які те, до чого вони були здатні, з енергією, посвятою й працьовитістю великою виконали

*

*

В початку революції я, як офіцер бувшої російської кінноти, мав під своєю командою більше сотні щиро мені відданих людей та мав у своїй розпорядимості пару сот прекрасних коней. Національний рух захопив розуміється й мій відділ, що складався майже виключно з саміх Українців. В Полтаві, де ми тоді стояли, вишито нам чудовий синьо-жовтий Штандарт, на якому було написано: „В своїй хаті своя сила і правда і воля.“ З великим одушевленням прийняли ми цей новий Штандарт і він ще міцніше об'єднав нас у одну дружню сім'ю, до якої всяка „шатія“, що почала тоді скрізь верховодити в армії, не мала абсолютно ніякого доступу. Не можу без глибокого зворушення ще й сьогодні згадати ті гарні, найшасливіші для мене хвилини й того чесного, доброго українського солдата, котрому пізніше, під час більшовизму я мав завдячувати своє життя.

На Штандарт наш ми ще повинні були всі присягати, тільки-ж робити цього без наказу начальства, без санкції Держави, в поняттю законности організованої військової маси, не можна. Інша річ, як би ніякого начальства не було, але воно вже тоді існувало. Отже по нараді зі своїми солдатами й по нашій однудушній постанові поїхав я до Києва, до нашого Генерального Секретаря по справам військовим з проханням затвердити нашу частину, дати їй ім'я й дозволити мені формувати більший український кінний відділ.

Формальности всі я виконав, посвідчення, що я „дійсно Українець“, якого від мене пп. адютанти п. г. Секретаря вимагали, я представив, але все ж таки дозволу не одержав, хоч такі дозволи тоді роздавались тисячами. І так я відділу свого не сформував. Зважитись бути несолідарним, недисциплінованим супроти „своїх“, „Українців“, я не зміг.

Дозволив я собі згадати цей дрібний епізод тому, що він не самотній. Для тодішніх провідників нації — а ними були виключно українські інтелігенти — „пан“ та „поміщик“, який „не состояв у національній меншості“, не виголошував демагогічних промов і не записався в партію ес-ерів, а ще до того по своїм переконанням давній український самостійник, був людиною в високій мірі національно й політично непевною, хоч би він був „найсвідоміший Українець“ і хоч би він хотів тільки виконати свій звичайний національний обов'язок.

Весь перший період Центральної Ради в внутрішній політиці пройшов — як було сказано — під гаслом боротьби з самостійниками взагалі, а з самостійниками несоціялістами зокрема.

Ми українські самостійники несоціялісти хотіли тоді негайного проголошення незалежності України, миру з Центральними Державами та війни з Керенським, якого ми вважали ставлеником анонімного міжнародного фінансового капіталу. Завданням того ставленика було — як ми думали — зробити російську революцію коштом зруйнування „аграріїв“, тоб то фактично коштом зруйнування України в першій мірі. Але навіть на самостійників-соціялістів дивилися — як пише В. К. Винниченко в своїм „Відродженню Нації“, як на „людей занадто вже хоробливо пронятих національним чуттям. Щож до самостійности, то навіть уважали небезпечною для революції ідею сепаратизму, бо вона могла розбити революційні сили всієї Росії“.*) Щож допіру говорити про нас — самостійників і несоціялістів

В результаті українська інтелігенція, замість во ймя національної ідеї та єдності української нації подати братню руку українським хліборобам, облобизалась во ймя єдності російського революційного фронту з Керенським, одержавши за це від нього обвинувачення в „30 сребренниках“. Замість миру з Центральними Державами, який тоді не зруйнований ще Україні міг запевнити силу й будучину, відбулось знамените „Тарнопольское наступление“, зроблене тоді по голосним, у пресі російській і українській опублікованим, військовим наказам Керенського й Петлюри. Потім прийшов „третій універсал“. Український хлібороб був зруйнований до щенту, а антантський фінансист потирав із задоволенням руки.

Оповідать, що Клемансо був дуже злий, коли довідався, що ці самі Українці, які так приязно балакали з генералом Табуї, заключили берестейський мир. Для нього очевидно одразу стало ясно, що на Україні влада опиниться в руках природних союзників німецьких консерваторів — аграріїв українських і що ці аграрії відплатять ліберальній антантофільській московській буржуазії за Керенщину миром з ворожими Керенському, Антанті й капіталістам російськими більшовиками. „Прийдуть ще до мене ці Українці!“ — так мав покрикувати тоді „старий тигр“ європейського фінансового капіталу. Де-які потім дійсно прийшли, де-які ні.

*) Відродження Нації I ст, 43--4,

При такій міжнародній констеляції народилась Українська Народня Республіка. На чолі її стояли українські інтелігенти демократи, що в справах внутрішніх відзначались принципіальністю, російською революційною щирістю і чесністю, а в справах міжнародніх бездонною, дитячою несвідомістю.

Коли б така сама голубиня чистота й невинність, як у справах міжнародніх, була у наших провідників і в справі національній — ми б може вийшли з російської революції переможцями. Але тут на жаль наша інтелігенція вкусила вже од дерева пізнання добра й зла.

Понадкласова національна ідеологія в сучасній своїй європейській формі єсть твором міщанської демократії, яка в часах „весни народів“ своїм романтичним ентузіазмом, своєю фанатичною відданістю ідеї нації, зуміла цю ідею прищепити всім класам, всім членам своїх етнографічних колективів.

Ми мали нагоду пережити свою „весну народів“ тепер під час російської революції. І верствою, що була покликана цей прапор чистої понадкласової національної ідеї піднести і з ним у бій піти — була українська міщанська демократія, тоб то та сама наша українська інтелігенція. Стара міщанська Європа ще й досі виглядає нашого українського Гарібальді. Ніяка невдача під оцим всенаціональним прапором для української інтелігенції не була би страшна. Ідея — чиста, ясна, безкомпромісова, для всіх Українців без різниці класів єдина національна ідея булаб лишилась. І вона в кінці перемоглаб.

Але наша національна „весна“ прийшла тоді, коли в Європі була вже національна „осінь“, коли понадкласова ідея національності стала вже там старенькою європейською міщанською демократією в достаточній мірі зогиджена й запаскуджена. Форм новітнього європейського національного руху наша інтелігенція, з чужоземними мовами мало знайома, на жаль зовсім не знала. А в російській літературі, на якій була вона вихована, відбивалась тільки вся гостра й заслужена зрештою критика націоналістичної російської буржуазії. І наша молода міщанська демократія в молодечу, романтичну національну ідею своєї старшої європейської сестри вже не вірила та й завдяки свому становищу автономістів і посередників — повірити не могла. Вона була по російському „соціалістична“ й сама в загальнонаціональну, об'єднуючу всі класи ідею не віруючи, не могла такої всенаціональної віри дати українським народнім масам, які знов, з ніякими літературами не знайомі, в своїй чистоті духа власне під синьо-жовті прапорі до такої ідеї йшли, такої всенаціональної, визвольної, повстанської, „противочужинецької“ ідеї шукали та її від проводирів своїх сподівались. І вийшов із того всього страшний трагічний розгартдіаш.

Перед самим відкриттям І-го Всеукраїнського Військового З'їзду — основи Української Армії — коли вже всі численні учасники були в залі і з напруженням ждали прибуття ініціаторів, раптом

на естраду вискочив „хтось у сірому“, розуміється інтелігент-офіцер, і став несамовитим голосом плюгавити нашу минувшину, а особливо лаяти Гетьманів, що тільки, мовляв, з народу кров ссали і його в неволю продавали. Тих самих Гетьманів, про яких — як це не одному з учасників зїзду було відомо — згадав не раз добрим словом Шевченко, про яких і „батько Грушевський“ стільки гарних книжок написав. Зробилося в залі так, як бува на великім селянськім празнику хтось підвипивши скаже якусь дурницю. Всі стараються в це місце й не дивитись. Але в міру того, як „оратор“ говорив, починали в очах деяких солдат появляти злі вогники. „А де вони ети саміє, що отих гетьманів хотять?!“ чулося виразно в ціх поглядах, звернених жєстами оратора на нас, групу українських самостійників, що зібралась була в однім куті.

Для нас ця „передмова“ до зїзду майбутніх ідейних провідників української армії, була гіркою, болючою образою. Мій знайомий — полковник Олександр Сахно-Устимович, зрештою спокійний і як дитина лагідний чоловік, з шаблею хотів кинутись на хулігана. Ледве ми його здержали. Але від відповіді „ораторові“ здержати таки не змогли. Та тільки він став говорити — урочисто вїшла президія. Сахно-Устимович замовк. Демократичний настрої був попереднім „оратором“ зроблений.

Поки життя не забуду отого моменту. Того й ще одного.

В яку годину по відкритті зїзду й цій хуліганській передмові, появляються раптом на сцені коло президії козаки з прапорами й портретами... Чийми? .. Тих же самих тільки що обляяних та оплюгавлених Гетьманів! Мало того. На ці гетьманські портрети вони, ці козаки, вмерти за „федеративну Україну“ клянуться.

Мене аж у горлі здавило. Зболілі, напружені нерви відчули одразу настрої солдатської маси. Її почуття законности, почуття чесности й моралі було тяжко ображене. Оці „українські буржуї“ з неї кепкують, сміються — такий тільки висновок міг зробити з того всього в справах політичних ще недосвідчений український солдат. І в „зраді“ Сагайдачників, Полуботковців, Богдановців, Дорошенковців і тих усіх інших полків, що ймена українських Гетьманів у інтерпретації українських ес-ерів носили — зовсім не винна чесна, моральна, законна українська солдатська маса. Винні ті „книжники й фарисеї“, що свою національну пустопорожність хотіли затушувати перед „народом“ підкреслюванням мертвої національної форми; ті, що своє власне духове каліцтво, свою невіру й погорду до ідеї власної державности, вважали врожденним каліцтвом цілого українського народу, який на їх думку їхню ідею нації тільки як „земельку“ та зненависть до „панів“ міг зрозуміти й прийняти

І винні може більш од усіх ми самостійники-гетьманці, що тоді зараз же, не чекаючи, з вільним козацтвом, зі зброєю в руках, в оборону традиції національної, чєсти національної й своєї власної чєсти не стали...

* * *

„Коли московські учені з великим старанням і любовю досліджують московську старовину — то це робить їм честь. Але коли нашим дітям, що породились у Києві й узагалі в нашім краї, дають тільки найбільш неясні представлення про історію рідної землі, то це глибоко неправильно. Треба вміти сказати правду навіть тоді, коли це нам не подобається. А ця правда полягає в тім, що після періоду, коли, хоч у тіснім кругу осіб, був інтерес до місцевої історії, наступив період байдужости й холодности“ — так писав у своїй „Малой Руси“ В. В. Шульгін в січні 1918 року.

Це велика істинна правда. Коли клас хліборобський, клас землі, що у всіх націй і в усіх країнах світу єсть носителем традицій цієї землі, тобто національної традиції — починає до тієї традиції ставитись байдуже й холодно, коли замість традиційної любови до України й аристократичної пошани до себе виховується у ньому рабська „преданність Москві“, або „Варшаві“ й хамська погорда до своєї національної індивідуальности, то це знак, що нація починає вмирати. Й у тім, а не в інтелігентській демагогії була наша найбільша трагедія . .

Тодішню національну слабість та політичну нерішучість єдиного державно-творчого українського хліборобського класу, такуж слабість та зденационалізованість класу революційного: українського пролетаріату — використала інтелігентська українська демократія.

Її перемога означала: з боку ідеологічного — мішанину російського брошуркового соціалізму з українським театральним козацьким жупаном; з боку політичного — шукання здекласованою інтелігенцією, яка раптом опинилась в ролі державних будівничих а не політичних посередників і опозиціоністів, того, чого нема — творчої ідеології здекласованого селянства, ідеології пів-пролетаря, пів-хлібороба . Поки землі нема — большевик; раз землю придбав — хлібороб-монархист; політичної лінії здекласованого селянства, для якого в масі й приватна власність не підходить, бо землі не стане й соціалізація не йде, бо йому не нового соціального ладу, а землі треба; купити землю без держави не може, держави сам збудувати не в силі, а даром землі не бере; і всесвітня революція з братерством народів і тут же „геть чужинців“, та на шот Жидів неблагополучно; до того українське традиційне — „хай Бог тому помагає, хто нам добре бажає“ — і в результаті не творча боротьба класів за такий чи інший новий соціальный та національний лад, а безплідна, всі нації й усі держави все руйнуюча, а не будуюча, боротьба бідних з багатими, „дуків“ з „голоотою“, „куркулів“ з „босовиками“, десятидесятинників з парусотдесятинниками, потім двохдесятинників з десятидесятинниками, врешті взагалі всіх, кому хочеться взяти, зо всіма, кому не хочеться віддати — боротьба без ціли, без пуття, без краю — одно слово наша сьогоднішня нещасна Україна .

Врешті з боку державного перемога української демократії означала олігархію соціалістичних партій, що держатись могла тільки при допомозі якоїсь чужої сили. З початку, за часів автономізму, це була не розложена ще вкрай армія російська, потім армія німецька до гетьманського перевороту й урешті в часах Директорії армія

галицька. І може одним із наших найбільших національних нещасть послідніх часів було те що соціалістичний республіканський наддніпрянський уряд втягнув у свою півнаціональну руйнуючу політику одинокую що ще була лишилася, національну силу й гордість нашу — Галицьку Українську Армію — армію виховану в принятій віддавна Галичанами самостійницькій державній ідеології, армію патріотичну й національну, що одначе в справах наддніпрянських проявила стількиж героїчної посвяти й доброї волі, скільки темноти й невідомости.

*

Коли відродження націй відбувається без національного ідеалізму, без любови до цілої нації в усіх її класах і групах, без того ідейного національного пафосу, того романтичного захоплення образом пової волі й незалежности нації, що йшло в парі з відродженням усіх європейських народів, то в наслідок того з самого поняття нації викидається весь його живий творчий зміст. Остається тільки форма — мертва шкарлупина без зерна.

„І вигадалиж буржуї прокляті. Подделуються под мужицький разговор і думають, що ето комусь интересно“ В тих майстерно підхоплених Винниченком („Між двох сил, — драма) словах відбилась уся реакція народньої психології на оту обкарнану, „соціалізовану“ й у єдиний російський революційний фронт утиснену національну ідею. Ніякої легенди, ніякого образу, що захоплював би чутку селянську душу. Замість патріотизму героїчного, патріотизму посвяти, патріотизму любови, ми витворили ніде в світі не виданий якийсь патріотизм меркантильний з розцінкою на земельну валюту. Досі принаймні не було відомо, щоб якась нація відроджувалась під гаслом прирізки землі. Ірландці, наприклад, у яких питання аграрне в тисячу разів гостріше від нашого, та й то обднуваюсь всі не коло гасла „бий льордів і хапай землю“, а під державно-національним гаслом „Home Ru'у“. А у нас за Україну давали десятини.

Один мій знайомий політик довго морочився над статистикою, щоб вирахувати, скільки треба дати селянинові землі, щоб його задовольнити й у той спосіб патріотизм національний у ньому розбудити. Радиться він раз у цій справі й зі мною. Про суть патріотизму вже з ним і не говорю, знаючи з гіркого досвіду, що це справа безнадійна, питаю тільки: „а як будете давати даром, чи по купчій?“ — Аж підскочив мій знайомий: „Розуміється, даром!“ — „То знаєте — кажу — мабуть як тому дякові з побрехеньки — коли даром і з закусю — так до безконешности“. Всеж таки такса була врешті знайдена, але позаяк вона була оперта на правдивій статистиці, то розуміється була ріжна.

С-д. приміром віддавали всі землі по над 40 десятин; с-фи здається по над 60, с. с. не пригадую, а с-ри, так ті за голоси на український список N I віддавали всю землю з лісами, водами й не-трами. Але й цього було за мало. Де-які селяне на це заявляли, що коли земля буде їм уся, але при тім нічия, то б то „казьонна“, то їм кривдно буде на ній без „жалування“ працювати, адже робітники на

казьонних залізницях ось яке жалування велике мають та ще й „забастовки“ роблять, „прибавки получають“, а тут тобі тільки „вся земля всім“, а „пользи“ з того ніякої. Не знаю, чи була якась фракція ес-ерів, що до „всеї землі трудовому народу“ ще йому й „жалування“ державне обіщувала, але що це деякі агітатори мусіли на власноруч робити, це напевно. І досить було появись якійсь новій українській партії, як зараз перше питання: скільки десятин, як і коли. Хвиля демагогії, як лявина котилась із верху в низи, ширячи скрізь спустошеня й деморалізацію. І ці, що стояли на горі й перші грудочки кидали, думали, що в той спосіб будеться держава і нація.

Цей національний меркантилізм глибоко розложив і здеморалізував усю без винятку нашу націю. Україна — десятина... Бери й бий! Не дай і бий! Тому Центральна Рада, братаючись із Керенським, видала свій знаменитий третій універсал і пустила з димом усю цивілізаційну хліборобську працю на Україні. Тому „земельні собственники“ раділи, коли Німці розігнали Центральну Раду. Тому послідній кабінет міністрів за Гетьманщини пішов на вудку провокаторів і проголосив федерацію. Тому Директорія, піднявши повстання проти Гетьмана, розвалила свою власну українську державу і т. д. і т. д.

Нації творяться перемогами, або нещастями психольогічно спільними для всіх членів одного національного колективу. Де наші спільні перемоги й де наше спільне горе? Гетьманці вважають за винуватців руїни всяких українських соціалістичних демократів, авторів братання з Керенським, третього універсалу і провідників повстання. Демократи думають, що все зло пішло від гетьманців, що розігнали Центральну Раду. Почавши повстання проти Гетьмана разом із українськими більшовиками й Галичанами — всі вони в кінці пересварились. Більшовики думають, що справа програна тому, що народові зрадили демократи, а демократи думають що через здеморалізованя народу більшовиками. Наддніпрянці всю вину складають на Галичан за те, що вони передались до Деникіна, а Галичане на Наддніпрянців за те, що ті передались до Поляків...

Побили себе ми самі. Ідеї, віри, легенди про одну єдину, всіх Українців обєднуючу, вільну й незалежну Україну провідники нації не створили, за таку ідею не боролись і тому розуміється така Україна здійснитись, прибрати реальні живі форми не змогла.

Натомість створила українська інтелігенція ідею про залежну від перемоги тієї чи іншої сторонньої сили і з ціми сторонніми силами обєднану, а внутрі розєднану й непримириму в собі Україну, і таку распорошену, здеморалізовану націю українську ми тепер маємо. Єсть нова руїна національна зі старим поділом на ріжні орентації зовні, з безнадійною й безвихідною боротьбою бувших бідних і бувших багатих унутрі.

Безнадійна й безвихідна ця наша внутрішня боротьба тому, що якби вдалось навіть сучасне покоління бувших багатих чи багатших (бо де критерій і мірило для багатства взяти) знищити, то куди дінуться ці міліони, що провідники бідних при цій оказії награбували.

Хіба нема таких наївних, що вірили-б, що ці мільйони будуть пожегнуті разом зо „всею землею трудовому народу“. Повстає отже нове покоління багатих, що від старого різнитиметься тільки тим, що не матиме вже ніякої культури, ніякої традиції, крім хіба злодійської, й буде своїх награваних мільйонів з такою самою завзятістю, з якою перед тим робило революцію, боронити. Таких прикладів повно в історії людства.

Або цілковита зміна соціального ладу на цілім світі, — знищення самої можливости нерівного поділу багатств, або — як що така соціальна революція не можлива — міжкласовий компроміс во ймя ідеї держави й нації, і жертва кожного класу для спільної ідеї нації. Іншого виходу з цього становища нема.

Соціальна пролетарська революція для збудування нового соціального ладу, або всенационально-всекласова революція для збудування спільної й усім класам потрібної держави й нації. — Все, що посередині, це політично й економічно: грабіж, а ідеологічно: фарисейство й деморалізація. Тільки на ідейно й морально чистих підставах може народитись нова творча національна українська віра.

Чи дійсно така творча нова віра українська повстає?

II. Сьогодні в Києві сидить представник нашої соціальної революції й нашої „восточної“ орієнтації, отой традиційний український, нікому на Україні невідомий й не знати звідкіль прибувший „отаман голоти“ Ганджа Андибер — у своїй модерній персоніфікації — Раковський. В західних наших землях панує й учить нас „західної культури“ соціаліст і демократ, представник антантського самоозначення націй — Пілсудський. А ми всі, хто так чи йнакше приймав активну участь в українським державнім чи національним життям — на еміграції або на окупації. Й ті, хто соціалізував, і ті, кого соціалізували — всі однаково. Тепер на еміграції маємо час подумати над тим, що ж далі? Маємо час обдумати й намітити дальші наші ідейні шляхи, дальшу нашу національно-політичну лінію. Чи в стані ми принаймні зробити це одно? Зробити чесно, розумно, розважно? Ніяка цензура нас не гнітить. Совість національна кожного з нас може проявити себе в усій своїй, нічим не обмеженій дійсности.

Ідеї з небес не спадають, а творяться людьми для людей. Виростають вони зі стихійного матеріального життя й предопреділяються оцею найглибшою основою громадського існування людської стихії, а служать на те, щоб цю стихію кожний раз опановувати, щоб вона в зрості своему самого громадського звязку між людьми — в формі нації-держави і звязаної з тими формами — культури й цивілізації — не розсадила. Але сила тих ідей, їх вплив, їх значіння, залежать од індивідуальної вартости тих людей і тих груп, що ці ідеї часу висловлюють і їх у життя проводять.

Люде ж і групи людські бувають ріжні. Єсть розумні й добрі, єсть злі й дурні. Дуже часто власне ці послідні. Якби не те, то занизька ідейність та занизька мораль при зависокім матеріальнім розвитку не розсадили б Вавилону й Риму. Особливо індивідуальна

вартість ідеотворчих груп відіграє велику роль у розвитку й життю громадських сполук національних.

Сучасна європейська національна ідеологія немислима у людських колективів, які в процесі матеріального розвитку не перейшли від кочового життя до осілого, не витворили поділу на класи і машинової техніки продукції взагалі, а друкарської штуки зокрема. Але у тих колективів, що вже мають усі дані для розвитку національної ідеології, така чи інша національна форма тієї ідеології залежить виключно від індивідуальної вартості тих, хто ту ідеологію репрезентує. Тому одні етнографічно відмінні людські колективи стали націями, а інші так само етнографічно відмінні колективи націями не стали.

І тому хоч матеріальний розвиток України війшов тепер у таку стадію, що наша етнографічна маса мусить бути зорганізована в модерну європейську націю, але чи зорганізується вона в націю українську чи в націю російську, а почасти в націю польську — це залежить тільки від індивідуальної моральної вартості тих груп, що у нас ці три відмінні національні ідеології ширять. І нам — репрезентантам національної ідеології української — нема чого на „об'єктивні дані“ а не на себе рахувати, та на „мову“, „писанки“ й „Маркса“, а не на власну індивідуальну вартість покладатись.

Німець південний тяжче розуміє Німця північного, як „Малорос“ Москаля, або „Русин“ Поляка — а проте творять вони одну націю. І всякі „писанки“ провансальські, хоч може й кращі й ще старіші від наших, провансальців од національної смерті в хвилях французької революції не врятували. Щож до віри в безпомилковість евангелія соціалістичного автоматизму: феодалізм породив капіталізм, капіталізм породив соціалізм, а соціалізм породить Українську Республіку — то така віра добра — вживаючи терміну католицького — для соціалістів віруючих, але не практикуючих.

Та українська національна ідеологія, та віра українська, з якої виріс Шевченко, з якої виросло наше відродження, з якої виростили ми — це стара віра колишньої старшини козацької, це індивідуальна моральна вартість тих — народною масою козацькою з посеред себе в війні й праці виділених найкращих людей: гетьманів, полкоєників, осавулів, сотників, що газет тоді не маючи, живим словом про свої діла й заміри лицарські оповідали, про них думи складали, а народ весь український через своїх оборонців козаків ті думи старшинські підхлював, далі в степи широкі ніс, з ними голови за Україну клав і пам'ять тих, кого він за честь, за відвагу, за мораль лицарську шанував і за провідників нації вважав, у пам'яті своїй неграмотній і по цей день заховав. І хоч пропало славне Запоріжжя, та не пропала його слава...

Послідній його відгомін це оті „оселедці“, оті „чорні“ й усякі інші гайдамаки, що за оту, ще не зовсім забуту, хоч життям новочасним і покалічену, славу предківську, а не за червоні брошурочки, голови свої в останніх боях за Україну поклали. І тую стару славу запорожську серед усіх отих Богдановців, Полуботковців, Сагайдачників провідники нації не тільки відродити не зуміли, але, як сини

марнотравні, вже всі її останки сьогодні зрощували й прогендлювали

Їдучи на мотоциклеті з газеткою в кешені, старих дум запорожських творити вже не можна. Але той самий дух громади-нації може творити тепер ідеї-думи інші. Можна з оціми самими мотоциклетами сформувати кулеметний загін, що, може статися, в рішучій битві вільне, гарне людське життя для української нації здобуде. Тільки людей на ці мотоциклети не треба сажати з оселедцями на голові, в довгополих жупанах і давніх козацьких шараварах. Нова машина вимагає нової національної форми — це раз. Чим складніша машина, чим більшої зорганізованості людей вимагає вона для своєї праці, тим дужчий мусить бути об'єднуючий дух людей, що нею володіють, тим вища мусить бути їхня суспільна ідея, їхня суспільна мораль — це два.

А порода людська все остається та сама. Бо людина, в проти-лежности до звіря, бореться з природою не переміною свого організму, а удосконаленням своїх машин. І чи в камяній, паровій чи електричній добі, чи за капіталізму чи за соціалізму — люде все ті самі однакові люде, що в усяких епохах для опанування й використання своїх машин, для боротьби з природою їм потрібних, мусять у першу чергу опанувати самі себе, свої антигромадські, антиорганізаційні інстинкти, мусять творити в собі нові складніші соціальні вартости, мусять разом з новою кращою й більш скомплікованою машиною творити нову вищу громадську національну мораль, виробляти в собі нову, більшу силу духа. В противному разі „вежа вавилонська“ падає, сотворена людьми техніка та цивілізація повертається їм же на погибель, з цілого „поступу“ лишається смішна й глупа байочка, й усе треба починати наново „від Адама“.

Нація, що перейшла до осілого хліборобського життя, мусіла свою національну працю не тільки зорганізувати, але й оборонити. Щоб виїхати було для оборони України козакові Запорожцеві кінно в поле на герць із ворогом, треба було мати віру в свою справу й треба було мати відвагу. Цю відвагу й цю думу-віру українську, без якої сама відвага козацька була б неможлива, тодішня старшина українська для своєї нації силою свого духа сотворила. І Україна існувала доти, доки ця віра жива була, доки вона людей на діла й на жертви підіймала.

Але яку незрівнано дужчу віру й більшу відвагу треба мати сучасному та все тому самому, тільки инакше вбраному козакові, щоб за ту саму Україну лежати годинами не ворухаючись під гурагановим огнем, сигналу до атаки на дряготи загороди дожидаючи

Де ви, сучасна старшино українська, що новітньою зброєю духа — пресою й книжкою — володіючи, силою свого духа нову віру українську творите? І яку нову думу вашу сучасний грамотний народ український прочитавши та діла ваші побачивши, за свою прийме і з нею голови свої на боротьбу, на смерть за Україну понесе?

* * *

Патріотизм — національне громадське чуття — проявляється очевидно не тільки на фронті. Іноді побороти себе — свій егоїстичний антигромадський руйнуючий інстинкт — не менше важко, пишучи статтю до газети, або розмовляючи з земляком про справи нації, чим стоячи на позиції в обличчю ворога. І силу духа кожному членові нації можна проявляти все й скрізь — навіть на еміграції.

Те що тепер на еміграції українській — де майже вся інтелігенція українська опинилась — пишеться й робиться, це не тільки ліквідація української національної ідеї, а й ліквідація саміх себе, її носителів. Правда, після кожної програної мусить наступити депресія й деморалізація, але моральна сила, „дух“ кожної армії, міряється її здатністю наново переорганізуватись після програного бою. Бо на війні й програні мусять бути битви. І програна страшна тільки тоді, коли армія вже сама в свою боєздатність не вірить.

Вражіння отакої смертельної зневіри робить наша сучасна еміграційна національна деморалізація. Старі наші національні організації війну програли, значить вони не здатні, значить їх треба зреформувати. Між тим немає ніякої психічної можливості для спроби нової організації. Все нищиться в самім зародку, завдяки повній безпринципності, повній національній байдужості та безідейності й якійсь тупій зненависти до саміх себе.

Наші політичні громадські організації переродились у якісь дійсно — як де-хто в Європі називає — „політико-кримінальні“ установи, зорганізовані для опанування остатків державної казни й для оборони себе від своїх же Українців. Та й навіть такі партії не можуть зорганізуватись, бо зараз діляться на під-партії, якими кожний видатніший член забезпечує собі тил од своїх же партійних товаришів. Ніхто нікому не вірить, усі один другого бояться. Ніхто нікого не поважає й не любить .*)

Найстрашніше обвинувачення в „зраді“ стало на стільки звичайним і загально вживаним розговорним словом, що на нього навіть ніхто не реагує. Злодієхпство зробилось якоюсь поголовною манією. При чім, як звичайно, найбільш голосно й завзято „ловлять злодіїв“ ті, що бояться, щоб їх саміх не зловили. Знов ті, що самі нічого не вкрали, а державою й нацією матеріально не забезпечені, бачучи цей гвалт і zagrożені голодом, з фурією кидаються на право й на ліво, шукаючи помсти на тих, що вкрали й себе від голоду врятували. В той спосіб навіть чесність, яка скрізь є чинником будуючим, підставою спокою й сили духа — у нас розпорошена й незорганізована, перероджується в чинник руйнуючий, в джерело злоти й зненависти.

*) Те саме діялось і під час першої нашої Руїни, по знищенню держави нашої, збудованої Богданом Хмельницьким. Ось якими словами малює сучасний стан Архієпископ чернігівський Лазар Баранович у своїх віршах писаних 1676 року:

Tatarzyna minawszy, bijecie się z sobą.

Ukraina tą ciężką choruje chorobą

Krew ciecze jako woda, Jódka nasza płynie
We krwi, a człowiek jako mucha łatwo ginie.

Ojciec synu nie wierzy, a syn ojcu równie.

Zgaś, Panie, w Ukrainie zapaloną głównię i t. d. i t. d.

Жаль не за гріхи, а за чесність — так треба б назвати оцю нову нашу, ніде ще не видану, моральну хворобу.

Невже так і далі має бути? Невже це справді прийшов кінець українства, української національної ідеї? Бо щоб оцей національний яд, що тепер скрізь, де єсть тільки українська інтелігенція, твориться, загинув разом із нею — це неможливо. Чим же далші думаючі покоління української нації будуть жити? Може під Пілсудським і Раковським зацвіте буйним цвітом духова творчість українська? Памятаймо, що на еміграційній літературі виховувались і гартувались до дальшої боротьби всі хвилево розбиті й поневолені нації. Та ми самі — сучасне зріле українське покоління — чи не на емігранті Драгоманові, чи не на „закордонних виданнях“ політично виховувались і вчилися. Чому навчить слідуючі молоді українські покоління сучасна українська еміграція?

Наші предки-козаки теж не все бували переможцями. Мали й вони свої Солониці, Кумейки, Берестечка й Полтави. Але вони вміли дуже скоро залічувати свої рани. Для хворих і немошних ветеранів вони мали свої монастирі, для здорових моральну піддержку й джерело нової сили — свою козацьку організацію. Тільки це була організація класова, це був органічний колектив однаково працюючих, однаково борючихся, люблячих і поважаючих себе сімей, який поруч з іншими такими ж класовими колективами боровся за спільне, органічно їм усім потрібне, діло нації.

В тім власне, в способі, в методі національної організації наших предків лежало джерело їхньої моральної сили. І причина нашої страшною сучасною деморалізації полягає не в тім, що наші інтелігенти індивідуально гірші від інтелігентів інших націй, або що ми індивідуально нищі від наших предків. Ні! Беру на себе смілість твердити, що наш пересічний інтелігент не гірший від пересічного інтелігента Європейця. Що в ньому в потенції багато більше ідейности й навіть — хай вибачить мені читач української преси — більше чесности. Гіршими тільки єсть його методи національної організації, гіршими єсть способи національної боротьби. Бо коли приміром з гасла політичної незалежности нації робиться, як у нас, партійно-політичну спекуляцію, то це гасло й сама державна робота збирає коло себе в кінці кінців самих політичних спекулянтів, що в конечнім результаті всі разом заінтересовані тільки в одному: щоб найбільше з поміж них моральною й фізичною смертю загинуло, бо тоді „посад“ державних більше і спекулятивна конкурентийна боротьба лекша.

Критика методів організування нашої нації, які я вважаю одинокою причиною зла, а не критика поодиноких людей, що самі по собі часто в робленій ними руїні невинні — ось завдання, які я ставлю собі в цій дальшій частині мого листа.

* * *

Старі ідеалісти-республіканці — пише Chesterton — будували демократію на тій ідеї, що всі люде рівно й однаково інтелігентні. Але сучасна здорова, трівка демократія буде себе на переконано, що всі люде рівно й однаково ідіоти.*)

Наша нація в останніх часах і тепер організувалась і організується по принципам і методам демократичним. Романтичної ідеології старих демократів і віри старого демократичного індивідуалізму в людину й націю, як колектив однаково розумних і добрих людських одиниць, наша демократія, як було сказано, не перейняла й перейняти не могла. Отже мусіла вона перейняти ідеологію демократії нової — оцей, як каже вище цитований автор — демократії здорової й тривалої.

І коли прирівняти націю до військової кольонни, що під проводом такої новітньої демократії машерує „до світла, добра й поступу“, то, вживаючи російського військового терміну, „равнение“ такої кольонни буде все на найтемніших і найзлюбніших. Бо коли бува про цю власне категорію хоч на хвилину провідники демократичної нації забудуть, то вона на підставі демократичних законів народовластія, негайно зорганізується в нову народну, більше демократичну партію, що негайно-ж замало демократичних провідників покидає. Тому ці провідники, памятаючи про оту, всім їм погрожуючу небезпеку, мусять так писати й так поступати, щоб і своєю духовою діяльністю і своїми ділами отих найтемніших і найзлюбніших задовольняти.

Для першої цілі служить демократична преса, для другої влада й одинока сила демократії, сила золота. Компроміс між золотом і злобою та темнотою така коротка формула політичної рівноваги в кожній республіканській демократії. Ця формула фатально тяготіє над кожним демократичним суспільством і їй мусять служити навіть найкращі, найбільш ідейні одиниці, що до нації по демократичним методам зорганізованої належать. Про це треба памятати кожному, хто помилково думає, що в демократіях одиниця може нести особисту за свої ідейні громадські діяння відповідальність.

Модовий місяць нашої інтелігентської демократії, коли вона вся в „одній сімі“ була в Центральній Раді, при тім сама й єдина, без „большовиків“ і без „гетьманців“ — давно вже минув. Тепер, підчас свого дальшого поступу, вона вже пересварилась, поділилась і має вже очевидно свою лівицю, а через те має й свою правицю. Але при тім єсть такі демократичні партії як приміром партія ес-єрів, що належать і до республіканського Уряду й до демократичної правиці (в Національній Раді в Кам'янці) і до антиурядової лівиці (в Радянськім бльоку в Відні). Питання: кого й що репрезентує така партія? І чи взагалі всі ці демократичні, більш або менш соціалістичні партії, це представниці якихось органічних, економічних і політичних класових інтересів чи просто хвилеві товариства демо-

*) G.-R. Chesterton: Le Napoléon de Notting Hill.

кратичної інтелігенції, формовані з одною метою — „попользоваться властью“ при всяких можливих конюнктурах?

Політична тактика цих партій найкраще виявила себе у відношенню до головного представника української демократії, до її вождя — Головного Отамана Петлюри. Коли він виступив проти української влади й „скидав Гетьмана“ — всі як один муж були за ним і коло нього. Але як тільки він сам став владою, негайно „партії“ без ніякої реальної, політично-національної ідеологією обоснованої причини стали повертати свій фронт проти нього. Кажу без реальної причини, бо для кожного навіть політичного анальфабета було ясно, що підіймаючи повстання проти власної Держави, проти своїх же українських хліборобів і йдучи війною на Німців та на російських большевиків, мусиш абсолютно й безпомилково опинитись у залежності від Антанти й від Польщи, коли не хочеш помириться з тими іншими силами. Спроб такого помиренья — не вважаючи на поради українських хліборобських кол — українська демократія не робила. Отже чому вона Петлюру покинула й у більшості виїхала за кордон, коли його політика єсть абсолютно льобічною політикою, введеною від початку революції цілою українською демократією?

Про Галичан не кажу, бо ті давши свою армію й своїх людей для організації повстання проти Гетьмана України, дійсно опинились потім у трагічній паложено. За моє, мовляв, жито та ще мене й побито. Але звідкіль ця опозиційність у наддніпрянців, і чи не лежить вона в самій природі демократії, а не в такій чи іншій національній політиці, в такій чи іншій національній ідеології?

Єдиного російського революційного фронту, який міцно держала наша демократія тоді, коли залежала вона від єдиної російської влади, вже немає для тої простої причини, що отієї єдиної російської влади не стало. Немає вже так само й єдиного демократичного всеукраїнського „національного“ опозиційного фронту, зверненого проти єдиної всеукраїнської влади гетьманської, бо та влада гетьманська впала. Маємо натомість тепер дві українські демократичні й соціалістичні самостійності. При чім одна з них залежить од влади Пилсудського, а друга — Раковського. Чи в стані українська демократія сотворити свою власну — від чужої влади незалежну всенарціональну українську владу?

Поки що національна ідеологія української інтелігентської демократії поділилась на ці самі споконвічні дві руйницькі українські орієнтації: польську та московську. Батьки лили свою кров за „Москву й Варшаву.“ А що кращого роблять сини й онуки?

І пощо було давних українських Гетьманів лаяти? Пощо було всю нашу стару гетьманську традицію опльовувати, коли малося в кінці кінців задержати все її сміття, всіж добрі зерна, що в ній були, викинувши? Пощо було так завзято поборювати тих, хто з цієї традиції — єдиного запасу нашої національної енергії — хотів викресати новий вогонь; хто хотів, старі гріхи змивши, не стару руйницьку: чи москвофільську, чи польнофільську, а нову, творчу, дійсно самостійницьку традицію для синів наших підготувати?

„Гадки про відновлення гетьманства — пише в цитованій вже мною вище статі, часи Центральної Ради згадуючи, її Голова проф. Грушевський — про відродження козацького війська, українського панства, національної аристократії, про сильну українську владу, Україну для Українців і можливо найбільше поширення української держави — все те не могло подобатись українським кругам настроєним демократично й соціалістично. Вони бачили в таких бажаннях погрозу для свободи й демократії, тому виступали проти самостійників“.

Так, дійсно ми самостійники-несоціалісти, ставши до державної роботи за Гетьманства Павла Скоропадського, всього того хотіли. Нам не допомогли, нас саботували, а потім силою скидали українські соціалісти і демократи. Але що кращого для України вони зробили досі, а головне, що кращого намагаються робити далі і як вони тепер до нової національної роботи, після погрому й руїни підготовляються?

*
*

Не створивши досі одної, всю українську націю, всі її класи об'єднуючої ідеї і справу свою через те програвши, може намагаться тепер демократія українська, після гіркого досвіду, таку об'єднуючу національну ідею створити?

До українських большевиків українська демократія, що все береться рятувати Європу від большевизму, з природи річей мусить ставитись вороже. Ще більш вороже вона мусить ставитись до них з мотивів внутрішніх, конкурентийних. Але большевики для демократії конкурент енергійний і дуже небезпечний, бо без їхньої піддержки та їхньої симпатії вона політичний нуль — вона ніщо.

Єдина реальна соціальна сила, що демократію українську як піну инколи підкидає вгору, це здеклясоване, здеморалізоване, дійсно покривджене й на все й уся озлоблене малоземельне й безземельне селянство. Та сила в усіх демократіях іде завжди за політичним та соціальним максималізмом і конкурувати тут з большевиками наша демократія не може. Але тієї сили доконче потребуючи, вона мусить весь час із нею кокетувати й то так, щоб зверху ті кому треба думали, що демократія може оті незадоволені селянські маси вдержати, й навпаки — маси ці щоб думали, що вона за них до загину стоїть. В тім ключ до розв'язання цілої української демократичної політики.

Всіж такби сказати розходи отакої національної політики мусимо заплатити ми, свідомі національно українські хлібороби-гетьманці, бо в нації по демократичним методам зорґанізованій ми не єсть „найзлобніщі й найтемніщі“ й тому ніякої небезпечної демократичної народньої опозиції проти правлячої демократії зорґанізувати ми не здатні і як конкуренти для демократичної влади ми не страшні. А коли до того за нами не стоїть ні антантський міжнародний капітал-переможець, ні Польща, ні Росія, то власне нашим коштом можна й народ із низу вдовольнити й начальству зверху догодити.

Бо коли частина наших земель під видом „некультурних“ хазяйств буде роздана найбільш неспокійним селянам, то це заспокоїть „народ“. А коли друга частина під видом „культурних хазяйств“ — які українська демократія присягається зберегти в цілості й непорушності — буде „соціалізована“, а потім передана в аренду міжнароднім акційним цукроварняним підприємствам, то антантський капітал тільки на цьому вииграє, бо замість із твердим українським „куркулем“ і „кулаком“, він матиме діло з урядом симпатичної молоді республіканської держави. Щож до того, як треба говорити з урядами не тільки молодих недосвідчених і симпатичних, але навіть старих і вибагливих республік — то ціх панів із акційних товариств просвіщати не треба. Вони самі — найбільшими республіканцями й демократами будучи — по цьому ділу спеціалісти.

Отже поки українського хлібороба ніхто з сильних мира цього не боронить і поки він сам тільки ще думає до своєї власної хліборобської самооборони взятись, то вся так би сказати честь, політичний і національний провід та де-які матеріяльні блага при будіванню Української Народньої Республіки спочивають у руках української демократії, а всі кошти цієї будови своєю особою й кешенею платить він — український хлібороб! А позаяк така роля йому не зовсім подобається і він од часу до часу пробує-покищо легенько, протестувати, то тому він, хоч і Українець, єсть найбільший ворог для української демократії. Ворог, якого во йма існування української демократичної нації треба знищити й до гла іскорінити.

Так виглядає обєднующа загально національна українська демократична ідея.

*

*

Для поясненя — пара ілюстрацій.

Ось приміром бувший міністр освіти У. Н. Р. п. А. Крушельницький малює такі кошмарні для почуття української демократії перспективи: „Подають собі руку — пише він у числі I-му „На переломі“ — різні типи: так московський чи польський поміщик на Придніпрянщині, як польський і жидівський поміщик у Галичині. Поруч із ними гідно стане український поміщик тут і там. Обєднає їх економічний інтерес. Подасть їм руку український багатий мужик-кулак, загрожений на рівні з ними в своїм клясовім інтересі і весь цей гурт працюватиме під проводом споріднених із ними економічно, культурно й політично людей, які промовлятимуть і вестимуть акцію на політичній арені в імені української нації Усякі гетьманські політики за кордоном — це відповідне для них товариство, це гурти, з якими їм найлекше буде обєднатись і вести на спілку злочинну роботу: руйнування української демократичної держави Два українські табори стоять сильно проти себе. Перший (до нього причисляє себе п. Крушельницький): виковеує свою силу й обєднання в кривавих змаганнях на полях бою — в серці України. Другий: в секретних дипломатичних сальонах шукає спільної мови, щоб збудувати монархічну буржуазно-поміщицьку Україну, розуміється збудувати її на руїнах того, що здвигнув укра-

їнський народ і що стараються закріпити при його помочи сторонники самостійної, демократичної, менше чи більше соціалістичної України... і т. д. і т. д.“

Отже, як бачимо з цього короткого витягу (опускаю всі численні прикраси в демократичнім стилі й лайку, яка чомусь вважається необхідним способом вислову всіх письменників, що підкреслюють свою любов до народу), коли помосковлений та спольщений поміщик і хлібороб стали б національно Українцями, та захотіли б будувати хоч монархічну, але всеж таки Україну — що це з національних поглядів Української демократії було б для української нації велике нещастя.

Ми давні передвоєнні самостійники й хлібороби весь свій вік думали инакше й увесь свій вік працювали, щоб національно свідомих „поміщиків“ було на Україні якнайбільше. Бо ми, як люде, що хотіли української держави, були певні, що поки український поміщик буде вважати себе за Росіянина або Поляка, то збудувати державу, навіть республіканську, не вдасться. І тому я особисто навіть польської мови часто в своїх українських по змісту виданнях уживав, щоб тільки швидше національну свідомість українську серед своїх спольщених земляків поширити. Але вже тоді, здається в 1908 р. — бо цитую по пам'яті — зустріла мене з боку одного нашого суто демократичного органу перша осторога. Мені закинули, що я не йду слідами свого ідейного учителя Володимира Антоновича, який — не так як я — вирікся був зовсім свого класу й тому став цілковито Українцем. Хоч це й не зовсім у відношенню до особи В. Антоновича вірно, але не про це тут на разі мені йде. Важна сама інтерпретація з боку українських демократичних кол певного соціального факту. Українська демократія тільки тоді може визнати члена українського хліборобського класу Українцем, коли він здеклясується, стане як вона відірваним від усякого суспільного класу інтелігентом і побільшить своєю особою силу групи, що живе не з якоїсь продуктивної матеріальної класової праці, а з експлоатації української національної ідеї і з „любови до українського народу“.

Тоді це ще не було для мене так ясно, й так само неясно було для мене й моїх товаришів звідкіль узялись у Центральній Раді сильніщі від неї самої „національні меншости“, й чому нас, українських національно свідомих хліборобів, туди, для збільшення хоча б сили національної, не пускають. Щось по за двісті чоловіка — саміх тільки Лубенських — ходили ми до Центральної Ради про це питати. Але так ми тоді нічого путнього й не довідались.

І тому нічого я й не міг відповідати тим українським братам хліборобам-католикам, що тодіж таки приходили до мене й зі словами на очах оповідали, як їх у всяких їхніх справах відгоняють з українських установ і шлють до польських комітетів, на тій підставі, що якіж із них мовляв Українці... не ес-ери, в Київським клубі українським, сидючи на селі, не бували, в „малоросійських“ спектаклях не участвували й займаються інтензифікацією а не соціалізацією сільського господарства. А ще до того й католики, — отже геть від української нації та гайда до національної меншости!...

* * *

Зненависть, заздрість і помста, се — як каже великий теоретик французького робітничого синдикалізму Сорель — підстави кожної демократії. Без тих основних прикмет не можна собі помислити і демократії української. Щоб існувати, вона мусить мати внутрі нації об'єкт не тільки соціального, але й національного цюкування. Колиб раптом сталось таке чудо, що одного дня всі наші помісковлені та спольщені хлібороби стали Українцями — се була б для української демократії найстрашніша катастрофа. Її провідна політична й національна роля в українській нації була б скінчена. Від кого тоді національні інтереси „народу“ боронити, коли ті, проти кого звертається „національна зненависть“ того народу, самі стали Українцями. І тому вона яко мога береже національне відокремлення денационалізованих українських класів, бо це відокремлення є підставою її політичного й разом матеріяльного існування.

Кожному бо відомо, що більш або менш соціалістична українська демократія соціальної революції робити не збирається. Вона знає, що це для неї експеримент занадто небезпечний. А раз так, то вона мусить погодитися з існуванням т. зв. „буржуазних“ класів на Україні. Щоб ці класи, особливо клас хліборобський, стали національно свідомими й національно активними, вона у власнім інтересі — як ми бачимо — не хоче. Отже їй лишається признати існування цієї буржуазії в виді „демократичних національних меншостей“. І це вона з найбільшою завзятістю проводить.

Така українська „національна політика“ дає їй зразу багато козирів. Найсамперід вона — представниця найбільш поступового національного лібералізму й єсть чим перед ліберальною Європою похвалитись. Потім їй здається, що ці буржуазні „національні меншости“ на провідну політичну ролю в Україні претендувати не можуть, а на „Народню Республіку“ радо пристануть, коли їх матеріяльні інтереси будуть у цій Республіці забезпечені. За ціну ж забезпечення тих матеріяльних інтересів можна здобути від них протекцію у Антанти, усікі блага для республіканського Уряду і т. д. Оцим усім пояснюється цей незрозумілий на перший погляд факт, що та сама більш або менш соціалістична демократія, що всіма силами бойкотувала й у кінці збройною силою поборювала українську хліборобську Гетьманщину, говорить тепер дуже радо з частиною тих самих українських хліборобів, що самі здемократизувавшись, махнули рукою на Україну й „яко Поляки“ пішли під опіку Польщі.

Щоб оцю національну політику консеквентно провести, треба знищити перш за все всіх національно свідомих українських хліборобів, бо вони самою своєю присутністю на цім світі Божім усю ту політичну гру псують і всі оті пляни плутають. Які для цього вживаються засоби?

Отже, як кажуть наші більш або менш соціалістичні демократи, всі хлібороби гетьманці — не тільки не самостійники, але навіть бояться „обличча самостійної й суверенної України“.

Досі, від 20 літ, я особисто все чув від наших соціалістів, що самостійництво це буржуазна видумка і що тільки моєю „буржуа-

зною породю“ пояснюється моя політична „самостійницька позиція“. Сьогодні чую, що я й ми всі ніколи не були й не можемо бути самостійниками, бо самостійництво це виключно соціалістична прикмета.

3-го листопада 1917 року Генеральний Секретаріат України відозвою оповіщав населення, що „всі чутки й розмови про сепаратизм, про відокремлення України від Росії — це тільки контрреволюційна пропаганда, або просто несвідомість. Центральна Рада й Генеральний Секретаріат твердо та ясно заявили, що Україна повинна зостати в складі федеративної російської республіки“. А 22 січня 1918 року таж сама Центральна Рада видала 4-й універсал, в яким писалось, що „Рада Народніх Міністрів повинна безпощадно боротись з усіма протиревольційними силами й кожного, хто призиває до повстання проти Самостійної Української Народньої Республіки й до повороту старого ладу, карати яко за державну зраду“.

Живемо ми в часах чудес. І слава Богу, що таке чудо з українською демократією сталося, що вона нарешті прозріла й у можливість вільного й незалежного існування української нації повірила. Алеж, коли ті часи чудес пройдуть і наша нація оглянеться назад на тяжку пройдену путь, то вона скаже, що за часів російської революції можливе максимум самостійности й державної незалежности України було здобуто за Гетьманування Павла Скоропадського й за його першого хліборобського Уряду під головуванням українського хлібороба Федора Лизогуба.

Отже ми не самостійники. За цім першим нашим гріхом іде другий: той клас, що ми до нього належимо, взагалі для нації української зовсім непотрібний. „Земельна буржуазія“ — читаємо наприклад в „На переломі“, ч. 3 — „Поляки та Москалі (між Українцями, на думку того журналу, очевидно таких земельних буржуїв не має й не може бути), як культурний чинник за часів поневолення України Московщиною не приносила ніякої користі українській національній ідеї“. Розуміється не знати, яке значіння має в демократичнім лексиконі слово „земельна буржуазія“; чи вживається там протилежний термін — „городський аграрій“, і яке число десятин треба посідати, щоб називатись на Україні „польським та московським земельним міщанином“ і яке, щоб одержати рангу „українського соціалреволюціонера“.

Але в усякому разі ми досі думали й навіть були певні, що до класу родових землевласників — того класу, що в наших селян називається „пани“ — належали: Гребінка, обидва Гоголі, Микола Маркович, Олекса Стороженко, Квітка-Основьяненко, Метлінський, Куліш, Костомаров, Білозерський, Максимович, Лазаревський, Чубінський, Потебня, Опанас і Марія Марковичі (М. Вовчок), Панас Рудченко (Мирний), Олександр Кониський, Драгоманів, Гринченко, Старицький, Леся Українка (Косач), Микола Лисенко і т. д., — все для нашої сучасної демократії „московська земельна буржуазія“. А тепер такаж „земельна буржуазія польська“: Ходаковський, Олізаровський, Падура, Михайло Чайковський, Спиридон Осташевський, Антон Шаш-

кевич, Павлін Свенціцький, Михальчук, Познанський, Йосип Юркевич, Антонович, Рильський і т. д.

Думали ми також, що не безземельною буржуазією засновано Українське Наукове Товариство у Львові (фундатори „поміщики“: Єлисавета Милорадович і Михайло Жученко), Відділ Географічного Товариства й Археологічна Комісія в Києві, Історичний Музей Богдана Ханенка в Києві, Національний Музей Фундації Митрополита Шептицького у Львові, Музей Скаржинських у Полтаві, Музей Тарновських у Чернігові, Музей Поля в Катеринославі, Волинський Музей Штейнгеля, Херсонський Гошкевича і Глуховський Шугурова; що будинок Полтавського Земства — велика пам'ятка українського стилю теж єсть продукт тогож самого культурного індеферентизму полтавської „земельної буржуазії“ і що на кошти українських представників тієїж самої антикультурної „земельної буржуазії“ повстала й видавалась уся українська преса від 1905. року почавши, включаючи сюди значну частину преси соціалістичної. .

Але мало того всього. Ми українські хлібороби яко такі не існуємо, ми єсть фікція, мана. Наш Гетьман Скоропадський — це-ж не Українець, а Москаль, „царський генерал“, якого ймя наша демократична преса ставить усе поряд з іменем Денікіна, Колчака і т. д. І ми всі очевидно такі самі: або Москалі, або Поляки.

У Польщі, як відомо, підчас німецької окупації існувала Рада Регенційна. Після перемоги Антанти, вона звичайно мусіла уступити, але нам невідомо, щоб члени цієї Ради Регенційної були за свою політичну діяльність виключені з польської нації. Натомість ми знаємо добре, що Гетьман Мазепа, якому так само як і Гетьманові Павлові Скоропадському „Бог не поміг збудувати Української Держави“, був тодішніми нашими демократами прозваний „Ляхом“ і потім яко „Лях зрадник“ був по царському наказу більше 100 літ проклинаний усіма українськими священиками во всіх українських церквах цілим українським народом. Чи якби тепер польський уряд наказав антантській Українській Республіці в українських церквах проклинати Гетьмана Павла Скоропадського як „Москаля й германофіла“ — чи протестувалаб проти цього сучасна українська демократія? Чи може вона вважалаб, як її духові предки в XVIII. століттю, що це власне єсть така „уступка“, яку „польському союзникові“ можна й слід навіть зробити. Але ця гра в виклинання для нації небезпечна. В розумінню наших демократів репрезентант українських хліборобів Павло Скоропадський, потомок старого гетьманського українського роду, це провокатор, який на те став Гетьманом України, щоб зробити з неї Росію. Чи моглиб чужинці видумати на українську націю й на одного з видатніших її представників більш плюгавий наклеп, чим видумали самі на себе Українці? Бо коли нащадки старих панських гетьманів можуть бути в своїй національній діяльності провокаторами, то — як що ви в такім переконанню свою націю виховуєте — де запорука, що ліпшими будуть нащадки ваші, нових українських соціалістичних гетьманів? І що виявляє із себе така нація, яка в своїм власнім про себе пересвідченю на чоло свое одних тільки зрадників і одну тільки мерзоту виставляє?

Для демократів українських голова українських хліборобів Павло Скоропадський — „Москаль і зрадник“. Для українських ідейних большевиків голова українських демократів Петлюра, вживаючи термінології ідейно-большовицької „Нової Доби“ — „польський запроданець, хам, шантажист і дурний бухгалтер-отаманчик“. Для большевиків практичних один з голов українського ідейного большевизму професор Грушевський „буржуї і властитель многоповерхових камяниць, що запродав Німцям Україну“. Тільки про голову цих практичних большевиків, про неукраїнця Раковського — ніхто нічого не говорить. Він один у нас на Україні порядний, незаплямований, чистий! Тільки він один, хоч єсть для декого політичним ворогом, але разом із тим він один на Україні національно неопльований і авторитет. І тому то має він стільки шанс і даних на перемогу.

Єсть історичною неправдою міф про те, що нас на Україні знищили Москалі. Коли почались у початку XVIII. століття перші так звані „гонення на українство“ в сфері духовного й релігійного життя, то тоді — як це вже виразно підкреслив Драгоманів — „з початку XVIII. століття на протязі 30 ліг не було в Росії висвячено ні одного архиєрея Великороса, а все Українці — які й урядували по всіх єпархіях від Київѣ до Сібіру“.*) І це-ж вони, а не хто инший „Ляха Мазепу“ прокуляли. Старе „не было, нѣтъ и быть не может“ було тільки формуловане Валуєвим, а народилось воно серед самих Українців, було підготовлене їх власними руками, їх власною зневажистію до самих себе, їх власним моральним розкладом і моральною нікчемністю часів першої Руїни.

Нове „не было, нѣтъ и быть не может“ підготовляється ділами сучасних українських демократичних партій, творами української еміграційної та краєвої преси й публіцистики, розмовами й духовою отрутою українських самоїдів по віденських і всяких инших еміграційних кавярнях.

Або єсть українська нація, яку обовязують закони всіх инших націй, а перш за все закон певної мінімальної національної самоповаги й мінімальної національної солідарности — або єсть українська партія. Коли сучасне українство це партія, до якої члени приймаються, але також і виключаються, то це — у власнім її про себе переконанню — найбільш погана зо всіх поганих партій, що коли небудь витворили з поміж себе на протязі віків люде без спільної національної ознаки, що живуть між рікою Приптю й Чорним та Азовським Морем

*   *

Експропріювати нам українським хліборобам нашу національну свідомість і нашу приналежність до великої української нації, буде нашим демократичним українським партіям мабуть тяжче, чим експропріювати нам нашу предківську рідну землю. Ми для сучасної демократії української — не Українці. Добре, хай буде так! Але-ж нація — нація, а не партія — це не тільки ті, що тепер на Україні єсть, а й ті, що на ній були й будуть.

*) „Чудацьки думки“, вид. 1915. року, ст. 89.

Від тих, що були, нас ніяка в світі сила відірвати не може. Бо ми їх рідні, найрідніші сини та нащадки. Тих, що в дружинах князівських стару Київську Русь сотворили; тих, що ту Русь стару в своїх брацтвах, церквах і монастирях, на своїх соймах і соймиках у Польській Річпосполитій своїм завзяттям одгояли; тих, що з Великим Гетьманом Богданом свою вільну державу козацьку будували; тих, що з Гетьманом Мазепою Князівство Київське возстановити хотіли; що з Гетьманом Пилипом Орликом підчас першої української еміграції порятунку в Європі для України шукали; тих, що одного з „предводителів дворянства“, Капниста, до Берліна за помочю для України посилали; тих врешті, що „козакофільство“ й „культурництво“ українське сотворивши, фундаменти під сучасне політичне й культурне відродження української нації поклали. Від наших батьків нас відділити не можна.

А перед тими, що будуть — раз українська демократія нас за Українців не визнає — то й одвічальности за її діла ми на себе не беремо. Хай вона відповідає перед історією за свій єдиний російський революційний фронт, за свою народню республіку й за всі свої союзи то з Пільсудським, то з Раковським, при помочи котрих вона цю республіку сотворити думала. А ми відповідаємо за гетьманщину, за ту її добу, коли ми, хлібороби, під головуванням Лизогуба у владі були й коли ми українську державу з Холмщиною, з Підляшшам, з відділеною від Польщі Галичиною, з Кримом і Бесарабією — в союзі з німецькою державою, а в мирі з державою польською та з російською державою большевицькою збудувати намагались.

І наша гетьманська держава й їхна демократична республіка не вдержались. Чи тому ми тепер маємо кинутись на себе й вирізати себе взаємно...? Коли й це вкінці станеться, то вина за остаточне знищення та зруйнування України спаде на тих, хто ту взаємну різню пропагує, хто її хоче, хто з неї живе.

Ми тієї української братовбивчої війни не хочемо. Але ми все-ж таки єсть, ми існуємо, ми ще поки живемо й єсть тільки одна єдина Україна на якій ми всі разом, у купі з нашою демократією, жити мусимо. Який-же з того вихід?

Три пропозиції ставить нам хліборобам українська демократія: 1. Усунутись зовсім від політичного й громадського українського життя; 2. остатись на віки на еміграції, або 3. піти в „приюти“ старців тим, що, викинені з землі, мусілиб загинати.*)

До приютів, що їх має для нас заготовити Українська Республіка, ми не підемо. На еміграції дуже можливо, що з голоду загинемо. А що до того, щоб від громадського політичного життя усунитись, то чи можливо, щоб цілий суспільний живий клас міг добровільно на політичну смерть пристати?

Очевидно на це моглиб піти тільки найсвідоміші з поміж нас національно групи, ті, котрі-б во ймя українського патріотизму своєю присутністю „шкодити“ українській демократії в її

*) Ці тези на всі лади повторюються в цілій демократичній пресі. Найясніше їх формує журнал „На Переломі“ (ч. 2 і 3) й тому ми його вислови берем.

творчій національній роботі не хотіли. Бо решта малаб інші, далеко простіші виходи.

Отже: продати завчасу свою земельку якому небудь акційному цукроварняному бельгійському або англійському товариству й, або жити спокійно за кордоном, або зробившись комерсантом, завязати „торговельні зносини“ з совітською Росією чи Польщею й через одну або другу в великім почоті на Україну поїхати.

Другий вихід ще простіший. Поступить любісенко в якусь національну меншість: розуміється в польську на території Української Народньої Республіки й жидівську, або як віри шкода — то російську — на території Совітської Республіки.

Вмерти політично можемо отже тільки ми, ті, що з Україною найміцніше звязані, ті, про яких у обох наших республіках знають, що ми Українці й як таких, ані нас туди не пустять, ані землі нам продати не дозволять; ті врешті, що до ніякої національної меншости не підуть. Але як би глибока віра, що ота демократична національна творчість дасть дійсно будучину українській нації, то й смерть прийняти можна. Мало то предків наших із рук власного народу погинуло. „Щоб тебе мовляв чужі не мучили, то ми вже тебе самі заріжемо, бо ти таки був добрий пан“. Так каже українська приказка, вислів як відомо народньої мудрости. Традиція, як бачимо, навіть почесна.

Отже хай собі конфіскують наші хуторі для антантських цукроварних товариств. Хай вже нам землі рідної повік не бачити й тут на чужині загинати. Хай ми „пани, кулаки, куркулі, гетьманці“ може дійсно нації нашій зовсім вже непотрібні. От, як казав мій один знайомий демократ — нащо нам якісь хлібороби здалися: коли вибирати президента республіки тільки раз у життю й тільки на пів року й платить йому в американській валюті, то з самих лише президентів за пару літ своя українська буржуазія буде“. Хай-би врешті запанував у нас той політичний республіканський лад, при яким — як кажуть у Європі — тільки дві професії не вимагають ніякої технічної фахової підготовки: політики й куртизани — одно тільки призначення, щасця, вміння подобатись і годі. Може-б нація наша це все переболіла й врешті могутньою, великою, світовою нацією стала...

Але чи це можливо? Чи можемо ми, доживаючи свого віку в стороні, мати віру, що українська народня, більш або менш соціалістична селянсько-робітнича республіка таки нарешті повстане й будучину нашій нації забезпечить? Бо хоч і кажуть нам наші соціалістичні демократи, що яке вам мовляв до цього діло — але для нас справа нації, за яку предки наші свої голови клали, не байдужа.

*

В цілім світі йде тепер боротьба не на життя, а на смерть двох законів: закону землі й закону капіталу. Старого права цивільного, опертого на посідання землі, й нового права торговельного, опертого на посідання капіталу.

Це боротьба двох непримиримих світоглядів. Людини, як голови власного сільського господарства — й людини, як члена анонімного акційного товариства; хлібороба — й біржового игреця. Продуцента необхідних для життя матеріяльних цінностей, що бореться безпосередно з природою — й обрізувача купонів, що придумує біржові комбінації. Віри у власну працю, власні руки й у конечність боротьби та війни з твердими законами землі — з вірою в сприт, щастя, необмежені спекулятивні можливості й можливість „загального миру“. Потреби релігії, ідеї, як консерватора сили в тяжкій боротьбі з природою — і повного релігійного індіферентизму та науково-бухгалтерської самовпевненності мешканців банкірських контор. Естетизму в цілім щоденнім життю: в садку, в хаті, в полі, в мережених ярмах, у вишній сорочці — зі штукою на продаж, штукою „по обіді“, штукою люксуsom...

Це боротьба двох виключаючих себе взаємно соціяльних укладів. Пошана для імени хлібороба й войовника, обороняючого свою землю, хоч його індивідуальність тісно обмежена законами обовязку, законом хліборобської праці й війни і повна байдужість до призвища і походження якогось биржовика чи властителя „фірми“, хоч його особа ліберальними законами капіталу звільнена від всяких обмежень. Повага хліборобської сімї до свого голови, як керовника господарства і неповага сімї капіталіста до свого голови, як пасивного держателя паперових цінностей. Жінка, яка єсть помічницею господаря хлібороба, але в певних випадках може й має право стати самій господинею і монархинею — і жінка, яка не має права бути президентом республіки, але зате має всі рівні права розпустити міщанської сімї і може своєю присутністю остаточно осмішувати і дискредитувати міщанські демократичні парламенти. Батько, який має обовязок передати синові ту землю, яку унаслідував від свого батька — і батько, який необмежено розпоряджається капіталом, що він його сам зробив, або щасливо унаслідував од якогось американського дядька. Покоління, що уважає себе тільки часовим держателем національних цінностей і почуває себе за своє ними розпорядження відповідальним, як перед предками, так і перед нащадками — і покоління, для котрого „нація це я“, це тільки таке хвилеве угруповання соціяльних сил, на якім можна або заробити або програти. Психологія хліборобська: відповідальність за кожний крок, зроблений у власнім господарстві й у господарстві національнім у державі — і психологія биржових гешефтсмажерів, що на стільки багаті, що можуть купувати не тільки акції, але й державних мужів і провідників нації. Режім капіталіста-комерсанта, що відповідає перед своїми кредиторами тоді, коли вони творять одну анонімну цілість, „масу“ („партію“) — і режім хлібороба, у якого кожний кредитор має своє точно означене місце на гіпотечі його господарства („стан“, „клас“).

Це смертельний поєдинок між селом і сучасним капіталістичним містом. Державою-господарством і державою-биржою. Принципом аристократичним класовим, що єсть принципом продукції, праці і організації праці й що відповідає відомій селянинові біологічній нері-

вності та законів асиметрії в життю природи і людства*) — з принципом демократичним, числовим, принципом егалітарної утопії міста і капіталу: рівності всіх в обличчю золота — нерівності тільки цифр а не одиниць. Це врешті велика боротьба між принципом монархічним . республіканським, що тепер в цілмі світі загоряється...

Між законом землі і законом капіталу не може вже бути компромісу. Один з них мусить уступити і загинути. За кожним стоять живі люде, живі соціалні сили. Це інтернаціональна фінансова буржуазія з одного боку і аграрні сільські хліборобські кола в кожній нації з другого. І або оборонці закону землі знайдуть в собі досить сил, щоб деморалізацію, внесену в їх ряди законом капіталу, побороли, ряди свої скріпити і панування золота зо всіма його прибічниками скинути — або культура європейських націй, на цивільнім праві римським побудована, мусить з упадком того права і соціалізацією землі зчезнути.

„Перемога Антанти“ — пише в своїх „Матеріялах до теорії пролетаріяту“ Сорель — це тріумф демагогічної плітократії. Чи погром Германії означає кінець феодальної аристократії старої Пруссії, чи кінець ліберальної буржуазії? Я швидше схилився-би до думки, що ця друга гіпотеза більш правдоподібна від першої“.**) Так думає великий французький синдикаліст і соціолог.

*

Наша інтелігентська більш або менш соціалістична демократія це рідна сестра такоїж демократії всесвітної, це послухне знаряддя в руках інтернаціональної, ліберальної, капіталістичної буржуазії. І її доля тісно звязана з долею, інтересами і намірами тієї капіталістичної буржуазії.

Те, що наші „соціалізатори землі“ суть одночасно горячими прихильниками в теорії, а ще більше на практиці „американізму“ — це не річ їхнього індивідуального смаку, а льогічна консеквенція цілого їхнього світогляду. Сполучені Держави, це власне країна, де закон капіталу одержав повну перемогу, де демократія святкує повний тріумф, де кипуче народне політичне життя з цілою хмарою інтелігентських народних політиків кермується за кулісами кількома великими анонімними трестами; де — як пише той самий соціолог Сорель — всі засоби для того, щоб дійти до багатства, добрі, де панує повна байдужість до того, що становить шляхотність (*noblesse*) життя, де безсоромність фінансістів є ідеалом — покищо нездійсненим — (слова ці були написані перед війною!) для всіх європейських біржових спекулянтів.

Також не простий тільки випадок те, що проект соціалізації землі, задовго до видання третього універсалу, бо ще в червні 1906. року був „ґрунтовно“ обоснований в парижській „Revue Internationale

*) Тільки в такім значінню тут і скрізь далі вживаю терміну „аристократія“, Отже він не означає у мене лише утитурованих нападків в колишньої аристократичної веретви, особливо таких, які організаційно-громадські здібности своїх предків загубили і тим самим аристократією бути перестали,

**) Georges Sorel; „Matériaux d'une théorie du prolétariat“, page 53. Paris 1919.

du Commerce de l'Industrie et de la Banque“, органі міжнародних конгресів торгівлі й промисловости, що виходив під патронатом французьких республіканських міністрів торгу, промисловости, закордонних справ і фінансів і під патронатом Торговельної Палати в Парижі, під редакцією Гайема і Шльосса і при діяльнім співробітництві Ед. Когена, Раффаловича, А. Наймарка й інших.

Крім основної засади, що „приватна власність на землю повинна бути скасована“, теоретично обґрунтовується в тому проекті друга, ще в нас поки універсалами не проголошена теза, а саме: понеже всі люди мають однакові права до всіх земель, то випадок народження людини в тій або іншій країні повинен бути зрівноважений (contrebalancé) її правом вільно пристати (libre accès) до всякої країни світу.

Я-би дуже радив нашим ідейним соціалізаторам і експропріаторам землі познайомитись з тим проектом, бо думаю, що між всіма соціалізаторами землі на світі панове з „Інтернаціонального Огляду Комерції, Індустрії і Банків“ суть єдині свідомі й практичні соціалізатори, що знають, чого вони хочуть і бавитись в рятування людства при допомозі ідеальних устроїв не мають ані часу, ані охоти.

В старих республіках, як приміром у Франції, вся суть політичного життя полягає в тому, що там капіталістично-фінансова буржуазія не править державою сама особисто, а при допомозі демократичної інтелігенції. При поділі впливів в сучасних демократичних республіках інтелігенція одержує монополію на експлоатацію політики. Кошти на це при помочи прогресивних податків і всяких добровільних фінансових проявів „громадського почуття і обовязку“ жертвуються на безпосередньо народними масами, а буржуазією, яка сама вже способами економічного визиску мусить відбивати ці розходи на „народі“. Народ отже звертає всю ненависть свою на буржуазію, яка й борониться від нього як може за допомогою народніх політиків. Коли-б буржуазія раптом зникла, ці політики мусілиб від оборони народніх прав перейти самі до збирання коштів на своє удержання безпосередно з народа, а це, як показує практика, діло для народніх трибунів дуже небезпечне.

Тому то демократична та народолюбна, більш або менш соціалістична інтелігенція мусить в інтересі самозаховання так республіканську політику вести, щоби, лякаючи буржуазію народнім гнівом, не залякати її аж до смерти, а заступаючись всіма силами за народ, не допустити його до соціальної революції. І наша молода республіка з правлінням тієїж самої інтелігентської демократії, моглаби удержатися тільки в такому випадку, колиб:

1. Не побідила на Україні соціальна революція, що цю демократичну інтелігенцію, як політичний чинник, змете;

2. коли-б не зорганізувались й не скріпились українські національно активні й політично сильні та чесні, неполохливі аристократичні продукуючі класи, отже, або клас робітничий, про-

летарський, або клас хліборобський в першому світі, які посередників при правлінні державою не потрібуватимуть.

А натомість, коли-б:

1. Сучасне, національно пасивне, спольщене та помосковлене поміщицтво й українські філії міжнародної фінансової буржуазії, побачивши вплив української демократії на українські народні маси, цей вплив у своїм власнім інтересі піддержали й віддали їй правління українською республікою з тим, щоб вона за всякі фінансові, економічні, особисті і т. п. уступки забезпечила їм спокійне паразитарне існування.

2. Колиб українська демократія той вплив свій на народні маси на ділі доказала й здержати їх у своїх руках зуміла.

Політика нашої демократії, що полягає в тому, щоб за посередництвом з польщених демократичних, переляканих поміщиків звернути на себе увагу Польщі, а через Польщу здобути для себе признання від антантської плютократії — це єдина можлива й консеквентна, коли вже Керенського не стало, її політика. Це логічне продовження братання Центральної Ради з єдиним російським небольшовицьким революційним фронтом, переговорів з генералом Табуї, „тарнопольського наступлення“ і закона про національні меншости. Свій хвилевий протиприродний союз у формі Берестейського миру з аграрною монархічною Німеччиною „спокутувала“ наша демократія війною зі здезорганізованими Антантою Німцями і знищенням власної української Гетьманської Держави. Тепер тільки треба, щоб усяка „Антанта“ оцю покуту й оці чесноти оцінила, та мандат на посередництво між своїми інтересами й українськими народніми масами демократії нашої у руки дала. В той тільки спосіб моглаб бути збудована Українська Народня Республіка.

Але чи це можливо?

Перш за все, як бути з отим нашим модерним Ганджою Андибером-Раковським?

Історія наша вже сотні разів нас навчила, що наша демократія, всі оці канцеляристи і писарі по фаху, демагоги по тактиці й карєристи по духу — всі оці Брюховецькі, Тетері, Петрики й їм же „несть числа“ — на одне були тільки здатні: знищити власну українську державно-творчу аристократію, а з нею й українську державу. Хоч плакав кат, як Сомкові голову рубали, але її таки відрубали. Військово-хліборобський, козацько-шляхецький аристократичний клас, що відродився був і сформувався знов за Великого Гетьмана Богдана — потім був демократією нашою вирізаний і винищений до коріння.

Але збудувати щось нового, свого на тім порожнім місці українська демократія ніколи не змогла. Не тому, розуміється, щоб між нею не було людей, які по своїй індивідуальній вартости не змоглиб місце старої вирізаної аристократії зайняти, а тому, що дух між ними панував руйнуючий, зазидуючий, зловний, а разом із тим облесливий, брехливий і рабський. Тому, що всі ці, поодинці іноді й гарні, здібні й чесні люде, всі разом творили руйнуюче розкладове тіло, якому на ймя — демократія.

Цей „дух“ це необхідна моральна, ідеологічна надбудова самого матеріального життя й існування кожної демократії. Живучи з експлоатації „любови народа“, вона може розвиватись і рости тільки доти, доки існує можливість опозиції й зненависти народа до тієї чи іншої аристократії. В міру того, як ця аристократія дегенерується та слабне й цькування проти неї стає все менше безбачим, демократія все більше орієнтується „на ліво“ — туди, де виростають усе нові, конкурентні й усе більш радикальні, демагогічні й безпринципні народні трибуни. Коли настає катастрофа й об'єкт цькування й зненависти — стара аристократія — падає, демократія зараз же починає розкладатись. Ті елементи психіки, які вона витворила в собі в часах революційної й опозиційної боротьби, звертаються тепер проти неї. Лякання аристократії народнім бунтом розвинуло в ній самий панічний страх перед народом. Її повна матеріальна залежність від любови того народу примушує її кинутись на своїх давніх товаришів, а тепер — коли вже аристократії не стало — на своїх конкурентів і вжити проти них тих самих старих противаристократичних засобів демократичної боротьби, доведених тільки до найвищих розмірів. Рабське толерування найнищих інстинктів юрби й руйнуюча гра на цих інстинктах, це ознака перемоги кожної демократії — це знак, що в боротьбі людських громад зникли вже послідні здержуючі, у благороднючі моменти, які стара аристократія давніше, перед своєю дегенерацією й упадком, у цю боротьбу вносила й ними навіть свою противницю демократію, в героїчних добах її існування, аристократизувала й убагороднювала.

„Егалізація (вирівнюваня) класів по типу найнищому — пише Сорель — веде неминуче до упадку й дегенерації“. Такого власне роду вирівнювання по типу найнищому відбувалось у нашій українській демократії в усіх добах її історичного існування. Тим пояснюється факт, що наша нація в своїх аристократичних по духу й до демократії української — як це і послідні події показали — ворожих селянських „низак“ має надзвичайну притягаючу асиміляційну силу, а в своїх демократичних „верхах“ надзвичайну силу відпихаючу, яка все, що єсть на Україні політично чесного, творчого, сильного й здорового від взятої нашою демократією в монопольну експлоатацію української національної ідеї й „любови до українського народу“ відганяє.

І тому українська демократія по знищеню власної аристократії ніколи нічого збудувати не могла. Її вирівнювання себе, а разом із собою й нації — коли вона на чолі нації стояла — по типу найнищому, тільки дорогу для всяких Ганджів Андиберів прочищало. Вони приходили вже на готове й зі своєю безоглядністю чужинців, яким ніякі звязки з краєм, з його традицією, з його будучиною і з місцевими людьми не заважали — брали вони найнищий, найбільше лівий демагогічний курс і в той спосіб ітоги всім демократичним революціям українським підводили.

При тім розуміється за себе не забували. Отой наш давній легендарний Ганджа Андибер був майстерно використаний тодішньою Москвою й Польщею для остаточного винищення всього того, що їх-

нім інтересам на Україні заважало, що хоч трохи про Україну думало, що Україну в серці, а не на словах мало. Не знаю, які завдання має п. Раковський. Але що буде, як він, допустім, ставить собі такі самі завдання, як і наша демократія, тільки, розуміється, в далеко ширшій маштабі й при допомозі більш радикальних засобів: стати посередником між антантським, чи взагалі інтернаціональним фінансовим капіталом і українськими народними масами? І що буде, як він візьметься при тім завести ці маси назад у „єдину неділиму“ совітську Росію, бо купець, фінансіст і капіталіст любить мати діло з великими фірмами й ніякі „національні ріжници“, коли їх тільки можна обминути, його не обходять.

Зробити повстання „на право“ — проти Гетьмана України — це не новина. Українських хліборобів і гетьманців по цілім світі розігнати й до смерти зацькувати, це все для української демократії діло звичайне. Тим лекше, коли в данім випадку Німці, кажучи їхніми словами: „відплатили Україні за зраду тим, що повстання толерували й зброї багато залишили. Виріжте мовляв самі себе, коли вам держава ваша не потрібна, хай принаймні Антанта, як прийде, пусте місце замість вашої України застане“. Але зробити повстання „на ліво“, вигнати Ганджу Андибера з України, а тоді українську, а не польську державу збудувати — ось де пробний камінь творчости й сили цілої української демократії, без огляду на те, які вона до свого властивого призвища більш або менш соціалістичні псевдоніми причіпляє.

Крім того історія всіх республік усього світу, що повстають із революцій проти аристократичного монархічного ладу, вчить, що тільки ті з поміж них можуть якийсь час вдержатись, котрі — при допомозі так чи йнакше, в інших соціальних формах відродженої, не zdeгенерованої частини старої аристократії — зуміють захопити в свої руки старий адміністративний апарат і більшу частину армії. Старий монархічний адміністративний апарат існує й по сьогоднішній день у Франції; весь старий апарат зістався в Німеччині й від нього в великій мірі доля Німецької Республіки залежить; весь австрійський апарат зістався в Чехії й непорозуміння з Словаччиною пояснюються найбільше тим, що там адміністративний апарат инший, угорський; всі державні клопоти польські випливають із того, що Польща має три ріжні адміністрації; а чи моглаб удержатись совітська Росія, колиб у большевицьких рядах не опинився ін сопроге теніяльний і до-свідчений старий російський жандарм.

Патріотична державно-національна ідея в самих найріжнородніших соціальних формах, і війна за цю ідею — ось спосіб, якого кожна нова революційна організаторська неструктивна сила, коли вона часово навіть „демократичні“ зовнішні форми приймає, мусить уживати для опанування старої адміністрації й армії. Війни за свободу й Наполеон, це підстава сучасної Французької Республіки. Війна за поширення польської „цивілізаційної місії“ на Сході, це одинока сила, якою держиться Пилсудський і Польська Республіка. Війна за світове

значіння Росії, за возстановлення її сили й єдності — це ідея, що об'єднує Леніна, Брусілова й Куропаткіна й дає всю міць і розмах совітській Республіці Російській.

Без частини старої аристократії, що прибірає для своїх революційних цілей інші соціальні форми, але заховає весь свій давній аристократичний, творчий будуючий дух — повстання ніякої республіки на руїнах монархії неможливе. Така революційна аристократія французька віддала всі свої організаційні здібності Наполеонові. Революційна частина польської шляхти, сотворивши бойову аристократичну „польську партію соціалістичну“, дала Польській Республіці Пілсудського й польську армію, до якої згодом уся польська аристократія пішла. У нас такою аристократичною революційною організацією могла бути стара Револуційна Українська Партія, коли-б згодом вона радикально не здемократизувалась. Та мабуть і Ульянов не бувби Леніном, колиб у його жилах і в жилах його ідейних помішників — Чичеріних, Бухариних, Калініних, Каменевих (начальник головного штабу — не Нахамкес) — не текла кров старого московського служилого дворянства, що опричиною й терором врятувало й відбудувало московську державу за Грозного, за „смутного времени“, за Петра Великого — рятує й відбудовує й тепер під прапором большевизму по раз четвертий...

Деж наш аристократичний і монархічний лад, що виховавби для будучої Української Народньої Республіки армію, адміністрацію й ідейних проводирів? Богдан Хмельницький помер, не встигши виконати свою найбільшу ідею: сотворити наслідственну владу гетьманську й уґрунтувати українську монархію. Після його смерті з початку на короткий час фактично, а потім на цілі століття „ідейно“, запанувала українська демократія. А тепер? — Була знов спроба, зроблена Гетьманом Павлом Скоропадським, відродити козацькі гетьманські традиції, але ця спроба не вдалась і знов українська демократія, як і давніше під час „руїни“, святкує свою повну перемогу

*

Кожна демократія в чистім виді, така, як наша сучасна демократія українська — це організм без спинного хребта. Спинний хребет кожної державної, отже й державної демократичної організації — армія, не твориться „виборами“, ані демократичною, найбільшине „народолюбною“ політикою. Армія твориться силою, зверху вниз, а не знизу вверх — монархічними, колиж монархія в даний мент неможлива — то аристократичними, хоча-б навіть большевицькими — диктатурами. І наша Народня Республіка могла б армію сотворити тільки в таким разі, коли-б у самім початку російської революції найшовся був український диктатор. Подібно як Хмельницький зумів сполучити українську „чернь“ з українською шляхтою — так він мусівби сполучити соціальний селянський фермент з творчим українським аристократичним елементом у одній понадкласовій всенациональній армії й армію цю кинути в війну — за оборону віри, за здобуття єгипетських пірамід, за світову соціальну революцію, за захист цивілізації перед варва-

рами, за священні права людини, за винищення „буржуїв“ усього світа. Гасло це справа другорядна, аби армія й аби війна, бо без того ні одна держава в світі на руїнах революції повстати не могла й не може. А гасло само тоді напрохувалось — це війна за волю України з Росією временного правительства — з Керенським. За цим гаслом пішла була вся „большовицька“ Україна, пішлиб були всі праві хліборобські й монархічні круги, що всяких „кадетів“ російських не переварюючи, з хвилиною абдикації Царя могли вважати, що переяславська умова й злука Московщини з Україною перестала існувати.

Ми хлібороби-гетьманці могли тільки це провідникам нашої демократії радити. Але виділені з нації ціми провідниками в окрему групу „ворогів народніх“, не мали можности цього зробити. Це були часи для українського Леніна. Леніна ми не знайшли. І в тім уся трагедія Української Республіки, — трагедія, якої коріння спочиває в традиційній українській демократії.

Бо коли замість війни за повну волю цілої української нації пропонується українському „народові“ автономія й земля, а українські „пани“ виділяються в якусь окрему категорію й говориться про них народові: ось це твій найбільший національний ворог, а це ми твої оборонці — то чесний селянський народ одвертається від хитрих „народолюбних“ політиків і йде туди, де єсть велика ідея, де єсть творчий розмах, де єсть війна за цю ідею.

Соціалізацією землі, федералізмом і національними меншостями українська демократія знищила не тільки нас — ненавистних їй „контрреволюціонерів, хліборобів, самостійників і гетьманців“ — вона зарізала й сама себе. Подделівання под мужицький розговор — для мужика неінтересно. Ця геніяльно схоплена істина мусить бути вогненними літерами вписана в „книги битія“ української демократії для науки як не сучасного, то принаймні всіх будучих її поколінь.

„Державна“ роля нашої демократії для сучасної історичної доби вже скінчена. Вона може лише продовжувати далі єдине діло, до якого вона по природі своїй єсть здатною — діло політичного посередництва між чужими урядами на Україні й українським „народом“. Посередництва між старою Росією й народом, між Керенським і народом, між Антантою й народом, а тепер між новою Польщею й народом та між новою Росією й народом.

При тім доля нашої демократії звязана нерозривно з долею сучасної Польщі й сучасної Росії. Коли Пілсудський і Ленін поділять поміж собою Україну й кожний із них сотворить державний апарат та нову польську й російську аристократичну верству в підляглих їм українських землях, то діло нашої демократії буде — творити там демократичну опозицію. Кричати або шопотіти „кривда нам сядіє“ й гостро або лагідненько підбунтовувати народ проти його „гнобителів“ — з таким напруженням патріотичної енергії, якє буде відворотно пропорціональне силі тих „гнобителів“. Чим сильніші будуть Пілсудські та Леніни, тим слабший буде патріотизм української демократії, — чим вони будуть слабші, тим більше ростиме

патріотичне українське демократичне завзяття доти, доки з новим упадком сучасної Росії й Польши не буде воно „після довгих і великих вагань“ примушене знов вирости аж до жадання самостійності, з таким самим очевидно як і тепер результатом . . .

Смертельно нудна була б історія України, колиб вона вся дійсно була демократична. Але іноді бувають у життю нашої нації й не демократичні епізоди. Повна ліквідація цих епізодів так, щоб і сліду по них не лишилось, це внутрішнє хатнє завдання нашої демократії. Й тому народолюбні демократи з орієнтацією на уряд російський, наші новочасні Брюховецькі, й такіж деморати з орієнтацією на уряд польський — наші новочасні Тетері, мусять ще взяти на себе той самий обовязок, який брали їхні історичні прототипи: повбивати й зліквідувати своїх „недемократів“ — Сомків, Нечаїв, Немиричів, Богунів, Нелюбовичів-Тукальських, Дорошенків, Мазепів-Колєдинських, Орликів — фізично знищити й злобою своєю одлюгавити всіх, хто цілою душею вірив і вірить у „шалені думи“ гетьманські Богдана Хмельницького про свою власну вільну, незалежну, велику й сильну Українську Державу — і тих, хто за таку Державу не „з примусу“, а з власної волі, не хвилевою агітацією, а працею цілого свого життя боровся

III. Така єсть природа української демократії й тому ми в будучність і можливість існування Української Народньої Республіки, яку ця демократія будувати береться, не віримо. Але вважаючи одночасно, що без власної держави нема й не може бути нації української, ми від політичного життя мовчки відійти й на тиху смерть національну пристати — як того від нас демократія наша жадає — не почуваємо себе в праві. І віруючи глибоко, що поміж нашою демократією єсть чесні, чисті й доброї волі люде, до них звертаємося й кажемо:

Тільки єдиний хліборобський, до землі міцно привязаний і з рілничої продукції а не з політики живучий клас заінтересований кровно — життям а не словами — в існуванні власної, незалежної Української Держави. Він по класовій своїй природі не може бути національним посередником між чужими урядами й „народом“. Він українським може бути тільки у власній державі, або мусить бути неукраїнським у державі чужій. І хліборобові — Українцеві нема життя ані під Леніним ані під Пілсудським. Нема життя навіть у тих „українських республіках“, що під патронатом Москви й Польши моглиб на якийсь час явитись. Його жде там доля Петра Дорошенка, Науменка й інших убитих українськими сторонниками Москви, доля Миколи Устимовича, Болбочана й інших, убитих українськими сторонниками Польщи. Отже коли клас наш хліборобський національно організується, коли його активність національна, як це було за гетьманування Павла Скоропадського, зростає, то не заганяйте нас назад силоміць у „національні меншости“, не руйнуйте земельної під-

стави, без якої нема й не може бути Української Держави, нема й не може бути Української Нації.

Завдяки українській демократії не зміг появитись великий український Диктатор революції. Чи завдяки тій же демократії не зможе появитись і великий український Господар Землі, Ладу й Праці? Чи справді вічно тяготітиме над Україною це прокляття демократичного вирівнювання нації по найнижчим типам — і людей, і ідей?

Часи революції вже минають. І на цій руїні, що по ній залишилась, знов той самий український плуг, як це робилося віками, мусить нові пустирі, нові пожарища зайняти, розорати й засіяти. А це вже не революція, це повільна, тяжка, будуюча праця.

Для праці цієї потрібні спокій, лад і порядок. І вже не революція, не большевицький диктатор зможе тепер Україні такий твердий лад дати. Момент морального душевного підйому революційних класів, з якого можна було найвище напруження сили й творчості викресати й Державу Українську сотворити, пройшов провідниками революції не використаний. Тому запанував там розлад, поворот до „вирівнювання на низ“ й деморалізація. Тепер тільки на клас, що ніколи в революцію не вірив і її упадком не здеморалізувався — на хліборобський клас, що ладу й порядку найбільше потребує, випаде завдання будувати Українську Державу такою, якою він по духу, по психології, по звичаям своїм привик державу мати й бачити.

Не може бути хліборобського господарства без голови-господаря, — не може бути без Господаря й Держава. Й тому ми — Української а не чужої Держави бажаючи — хочемо свого Господаря Землі Нашої мати. Тому ми „гетьманці“, тому ми оце будуче Гетьманство-Господарство в формі наслідственої монархії собі уявляємо.

Але ми не хочемо розуміється старого царського самодержавя, цієї півазіятської демократичної деспотії, що себе в хвилинах небезпеки все при допомозі юрби — погромами рятувала. Не хочемо теж, щоб отой наш будучий Господар Великий був Гетьманом самих тільки „панів“ чи самих тільки пролетарів — „робітників“. Не хочемо, щоб він мав свій „двір“ з непотрібними двірськими чинами, камаріллями, нічого нероблячими родичами, апанажами, фаворитами і т. д. Не хочемо, щоб це був часовий диктатор, залежний від тої партії, що його на чолу держави винесла, залежний од чрезвычайок, комісарів і своїх товаришів — все непевний, чи за його спиною не стоїть товариш-конкурент, і в результаті, коли він не зуміє самому стати наслідственным монархом, оставляючий по собі ще більшу руїну, ще більший не порядок.

Натомість той Господар — Монарх, якого ми хочемо, повинен стояти понад класами, понад партіями, понад цілою Землею і понад цілою Нацією. За свої діла він повинен нести відповідальність і перед своїм власним потомством, перед своєю сімєю, перед своїм сином-наслідником так, щоб за будучину нації, на чолі якої він стоїть, відповідала своєю будучиною і його сім'я.

Він не „перший дворянин“ і не „перший пролетарій“ — а Господар національної Праці. Працюючи сам, як людина, що стоїть на чолі армії й державної адміністрації, він працю цілої нації охороняє на зовні й забезпечує потрібний їй порядок і спокій унутрі. А як, у яких формах буде виконуватись ця праця — про це хай рішають між собою, зорганізовані в свої професійні організації, в свої „Ради“, самі працюючі: творці хліба, товарів і техніки, науку й штуку, як авангард техніки, сюдиж включаючи.

Хай про діла фабрики говорить безпосередно робітних із техніком-фабрикантом, про діла хліборобства село само хай рішає між собою.* Тільки з безпосередньої акції й боротьби продукуючих класів політично-парламентарним шарлатанством не загидженої, родиться дійсний поступ і культура.

Коли той фабрикант і той пан, по своїй працездатности й по своїм організаторським аристократичним здібностям робітникам і селянам для більш інтензивної, більш корисної праці потрібний — хай лишається й у купі з ними живе та працює; як ні — коли він тільки народолобець-демократ, а фабрики чи господарства сам зорганізувати не вміє — хай собі йде геть.

Хліб і товари мусять у державі бути. І так фабрика, як і село мусять твердо знати, що хліб дається тільки за товари, а товари — тільки за хліб. Ані погромів міст, ані пролетарських реквізій у Трудовій Державі Монархічній бути не може тому, що влада Господаря стоїть понад селянином і понад промисловим робітником — що в інтересі такої держави лежить до компромісу, до співжиття й до єдності праці між тими обома силами довести, а не взаїмну зненависть між ними в інтересі тієї чи іншої, селянської чи робітничої диктатури піддержувати.

Колиж нам хтось скаже, що такої Трудової Монархії ще ніде на світі немає — то ми на це відповімо: А чомуб їй у нас на Україні вперше не бути? Невже ми, що всі дані для такої Монархії — міцне консервативне хліборобське селянство, півселянське робітництво, слабу республіканську фінансову буржуазію й нечисленну республіканську інтелігенцію — в себе маємо, будемо ждати, аж хтось її десь сотворить, в чужій національній формі до нас уведе й буде знов нашими руками свою, а не нашу націю будувати? Невже со-рокаміліонна нація може житись тільки відпадками європейської цивілізації, ще до того на демократичне копито їх переробивши? Невже ми маємо починати безнадійну боротьбу за демократичний республіканський романтизм тоді — коли в Європі такі „романтики“, стали найзвичайнішими, тільки менше розумними політичними спекулянтами — й боротьбу за народню республіку тоді, коли всі європейські більш або менш народні республіки себе зовсім здескредитували й банкрутують, як що це не збанкрутували

*

*

Нація наша розєднана політично, ідейно й культурно. Щоб не загинути на віки вона мусить сотворити свою державу, свою одну національну державну ідею таку, яку в формі національно-державної

незалежності мають Москалі, Поляки, Чехи, Угри, не кажучи вже про всі інші великі культурні кації, — й одну національну культуру таку, що об'єднує кожна націю на цілім світі в одно тіло.

Те, що тепер на Україні єсть — це республіка, доведена до своїх льогічних консеквенцій. Коли вся влада спочиває в народі, коли він є сувереном, то народ у Житомері чи Полтаві має такі самі права, як народ у Києві й нема чого йому посилати своїх виборних до Київ, коли він їх може мати й у себе в Житомері чи Полтаві, чи врешті в кожному українськїм селі. Коли кожний виборець має право сам бути вибраним на міністра й правителя держави, то чому таких міністрів коло державної казни має бути всього десять на цілу Україну, як кожне село може мати своїх міністрів доти, доки в селі яка небудь своя казна, а з нею й ознака влади існує? Коли для того, щоб стати правителем і міністром треба зорганізувати якусь народню більш або менш соціалістичну партію, то чому не можна таку партію ще й озброїти й тоді так само при її допомозі, але тільки значно певніше, виконувати волю народа.

Коли свобода дається всім із низу, а зверху нема для неї ніяких обмежень, коли вона є еманациєю влади народа в пусто-порожній наднародній простір, то яка різниця між проявами тієї свободи в формі заведеня Народньої Республіки Української чи тільки Народньої Республіки Гуляйпольської. Отаман Махно, це найбільший, найконсеквентніший і може політично найчесніший республіканець на всій Україні. Не дурно його пришествіє було предсказано мало не сто літ тому назад:

Гей я козак — звуся: Воля,
Українець з Гуляйполя

— так писав у другій половині минулого століття один із наших шляхецьких правобічних поетів. *) Льогічною, неминучою консеквенцією нормального розвитку кожної дійсно народньої, дійсно демократичної республіки єсть анархія.

Тільки Господар Землі Української — тільки Монарх Український може сотворити силу, без існування якої свобода це анархія. Тільки одна людина, один провід, одна воля, тільки він, Господар, може сотворити підставу Держави — Українську Армію. І тільки стоячи сам один на чолі тієї армії, він буде авторитетом, що свободу українських громадян загарантує і тільки він один дасть дійсну свободу, бо свобода без гарантії авторитету це пустий згук без ніякої вартости.

Для того, щоб зорганізувати державу нація мусить виділити із себе найкращих, найздібніших організаторів. „Для того, щоб перемогти нашу господарчу розруху ми повинні використати людей з досвідом, які дісталися нам від попередніх буржуазних класів“ — так сказав у одній зі своїх послідніх промов Ленін. Невже тих людей з досвідом для будівництва свого організованого, значить державного життя не потребуватиме українська нація? Але може вони вийдуть з п'ятихвостих виборів?

*) Коли мене память не зраджує — а замітки мої всі підчас революції пропали — здається Бонковський.

Може демократична народня конституанта дасть нам зразу парусот найкращих організаторів? Тількиж по яким прикметам маса виборців, що всі разом показали себе до державної організації нездібними, пізнає й вибере тих, хто як раз таку організацію здатний сотворити?

Досі кандидати до державного будівництва маніфестували свою присутність в „партіях“ гласом велім і обіцтованням своїм виборцям усіх земних і небесних благ. Що з того вийшло, ми бачили і, як кажуть, тут коментарі непотрібні. Чи вдруге отой демократично-республіканський експеримент удасться? А що буде, як отаман Махно не захоче вибрати до української конституанти?

Найкращих організаторів знайти і до праці державної притягти не може навіть найкраща виборна влада, бо вона перш за все мусить числитися не з талантом а з партійним цензом людини. До того вона заінтересована в тім, щоб ніхто здібніший, ніхто дійсно талановитий коло неї при праці державній не опинився, бо виборець тоді готов стратити любов і довіря до своїх народніх представників. Врешті всяка виборна, часова влада тільки використовує час свого правління і принаймні незареєстровані історією всіх республіканських демократій такі факти, щоб виборні кабінети міністрів і виборні президенти старались улешити працю і забезпечити славу своїм більше щасливим конкурентам і наступникам.

Тільки той, хто стоїть понад всякими виборами й понад всякими партіями — той хто заінтересований у зрості, в скріпленню, а не використуванню держави, — хто несе за цю державу не часову, а постійну аж до смерти і по смерти перед своїми нащадками відповідальність — тільки Господар Монарх захоче й зможе тих найкращих організаторів знайти, до діла державного поставити, а негодящих — що не менше важно — не вжучись ніякими партіями, від партацької роботи усунути.

Держави у нас немає, але села українські, хоч з великою бідою, досі ще живуть, орють, сіють і якое самі управляються. Народ навіть в тій страшній руїні поволі виділяє із себе найкращих організаторів — нову українську аристократію. І вона повстає там, де від початку світа кожна дійсна аристократія повставала: при праці й при війні, при обсіві ланів і при обороні села від бандитів і реквізичій.

Тільки на місцях: по селах і волостях, тільки в продукующих класах: в селянстві, в робітництві, в культурнім працюючім поміщицтві, в технічно творчім міщанстві — виробляться й найдуться організатори держави. Забезпечити цю природню й єдине раціональну людську селекцію якнайширшою децентралізацією й якнайбільшим збереженням чистоти класового принципу — ось велике завдання будучої Української Держави.

Ні одного ні другого не може зробити Народня Республіка. Всяка демократична республіка, що повстала з монархії, при децентралізації розпадається. Тому мусіла знищити всі місцеві самоврядування Франція, тому все більше централізується Німеччина, Чехія, Польща і т. д. Бо тільки влада єдиного центрального парламенту

означає єдність республіки, бо тільки один центральний парламент приємний для фінансової буржуазії, яка при допомозі всенародніх послів усіма республіками править. І тільки, перемішавши всі класи в одну демократичну виборчу масу, можуть виходити з виборів демагоги політики-інтелігенти, що ні до якого продукуючого класу не належать і тільки з політики республіканської живуть і в пір'я поростають.

Натомість Господар-Монарх, всею Нацією і всею Землею признаний, що стоїть понад усіма класами й понад усіма селами, в якого особі принцип єдності Нації й Землі зберігається, може без ніякої шкоди ні для Землі ні для Нації якнайширшу автономію й кожному класові й кожному селу дати. Але разом із тим тільки він один у силі примусити всіх найкращих людей із сел і з класів пожертвувати інтересами свого села й свого класу для спільних інтересів Нації й Держави. Бо він, Господар, особисто зв'язаний з будучиною Нації й Держави. Бо сила держави, це його сила. Він сам росте з її зростом і падає з її упадком. Тільки президенти республік, чи єсть чи немає держави, виїжджають собі на спочинок. Адвокати не відповідають за підсудних, але голова господарства за своє господарство все й скрізь головою своєю відповідає. Коли єсть відповідальність за ослаблення держави й нації, то нести її може тільки один наслідственний Монарх.

Авторитет, влада й відповідальність у народа внизу, а свобода й безвідповідальність зверху — це державний принцип Народньої Республіки. Свобода внизу, а авторитет, влада й відповідальність зверху — це державний принцип Трудової Монархії.

Старе бюрократичне, зцентралізоване кулачно-отаманське самодержавіє з правлінням парусот, чи парудесятків невідповідальних ні перед ким демагогів — це єсть Народня Республіка. Ряд автономних, класових, професійних і сільських республік, об'єднаних владою відповідального за будучність нації й держави своїм життям і життям своїх нащадків Господаря — це єсть нова, грядуча Трудова Монархія.

Вся влада Великому Господарю-Монарху української землі — вся свобода Українському Народові! Діло Монарха — організувати армію й державну адміністрацію; діло Народу — уладнати найкраще своє життя й свою працю в селах і містах, у полях і фабриках. Під таким тільки гаслом може бути збудована Українська Держава.

*

В який спосіб може бути об'єднана ідейно наша нація?

В демократичну, всенародню й всеклясову ідею, яка-б нам таке об'єднання могла дати, ми не віримо. Не створила такої ідеї й такого об'єднання наша демократія досі, не створить тим більше в будуччині. Добу міщанського патріотичного романтизму вона прогавила й вертати до неї, це дійсно безплідна і непотрібна реакція.

„Національні меншости“, складені з Українців, що органічно не можуть стати більш або менш соціалістичними демократами, ось те обєднання, що нам його готує республіка. І можна з певністю сказати, що „меншости“ ці будуть рости з кожним днем нашого республіканського існування, аж поки на чолі їх не стане якийсь новий, свій же Українець, Галаган, що як той Січ Запорожську, так цей Українську Республіку українськими-ж руками зруйнує. Денаціоналізація — обмосковлення й спольщення — всіх наших конструктивних державно-творчих елементів, це був наслідок козацької республіки. Такий же самий наслідок, тільки в глибших, бо захоплюючих народні маси, а через те смертельних для нації нашої розмірах, дасть нам нова республіка народня.

Всі великі європейські нації були обєднані монархіями. Чи можна без монархії помислити собі: зєднання Німеччини, Франції, Італії або відродження менших націй, як Болгарія, Румунія, Норвегія. Чому ми маємо бути винятком? Чи тому може, що національна свідомість у нас менша?

Тільки Господар української землі, тільки українська монархія може обєднати українську націю. Тільки вона в силі пробудити й відродити ту стару національну традицію, що спочиває в підсвідомості навіть найбільше зєдєнаціонованих „гетьманців“ і навіть усіх отих, республікою розігнаних, а для держави необхідних „фаховців“. Тільки національний принцип, проведений з гори, покриє собою всю розпорошену нашу націю, а не розсадить її на смерть, як це робить республікансько-гайдамацький спосіб переведєна національного принципу знизу. Тільки Маєстат Українського Монарха відродить Маєстат Української Нації. Тільки він урятує повагу імени українського, потоптану нашою демократією, яка навіть свої власні авторітети, навіть своїх власних найкращих українських людей уже встигла й у своїх і в чужих очах принизити та осмішити...

Ми ще й досі не витворили одної всєнаціональної культури. Наш „сутий демократизм“ довів партійно-демагогічну боротьбу до того, що сотворив для партійних політичних потреб у лоні одної й тієїж самої нації три літератури й три культури. Нація з трьома душами це абсурд, це негація самого поняття нації, що власне одну культурно-духову спільність означає. Чи зникне в нашій республіці наше москвофільство й польонофільство?

Можна наперед з цілою певністю сказати, що власне в республіці з правлінням української демократії й москвофільство й польонофільство зацвітуть новим пишним цвітом, стануть культурами „національних меншостей“ і ними в кінці не тільки політично, але й культурно й духово націю нашу розсадять.

Тільки українська монархія, тільки знищення республіканського демократизму з його поділом на висловлюючі „волю народу“ парламентсько-плебісцитові партії покладе кінець як польонофільській так москвофільській і українофільській демагогії. Тільки українська монархія знищить „вицисть“ на „панскість“ наших власних обще-

руських та вшехпольських деструктивних хамів і одночасно врятує українську мову й культуру від монополію української демократії. Тільки при українським монархічним ладі, що один в стані відділити культуру від політики, українське слово й література перестануть бути партійною зброєю більш або менш соціалістичних демагогів і тільки тоді „діти в політиці“, а великі люде в нашій науці і штуці, перестануть творами свого духа „збивати політичний капітал“ для антикультурних політичних кареристів.

І тільки тоді українська культура стане не партійним як досі, а всенаціональним добром. В її піддержці найбільше буде заінтересований Великий Господар землі нашої, бо ця культура, це слава його нації, а тим самим і його власна слава. Тому Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний уписався зо всім запорожським військом до Київського Брацтва. Тому Гетьман Іван Виговський, виконуючи заповіт Великого Богдана, дві академії хотів у козацькій Україні мати. Тому Гетьман Іван Мазепа, „маючи рейментарську патронствующую прихильність“, київську академію возвеличив. Тому Гетьман Павло Скоропадський встиг навіть підчас свого короткого гетьманування два українські університети й українську академію наук заснувати. І тому нарешті наш будучий Господар українську культуру поставить на таку височінь, яка великості й силі сорокміліонної нації буде відповідати...

Алеж демократична й республіканська наша нація ніколи на монархію не пристане — так скажуть наші свідомі Українці-демократи. Чи дійсно вірна оця легенда про демократичність і республіканство нашої української нації?

Коли возьмемо минуле наше життя в цілому, то побачимо, що кожна українська республіканська демократія була в кінці кінців українськими руками повалена і знищена. В тім власне й трагедія, що сучасне свідоме українство причепило себе до традиції тих, кого завжди в минулому наша нація після завзятої внутрішньої боротьби з посеред себе викидала.

„Це тому, що вони були за мало ліві й за мало за народ стояли“ — так пояснюють той факт наші сучасні республіканські демократи. Не знаю, чи можна зробити щось більше „лівого“, як це зробили давні провідники наших демократичних груп знищивши наприказ і до тла зруйнувавши під гаслом „оборони черні й народа“ всю стару козацьку Україну. І чому, як що вони й дійсно були „за мало ліві“, народ наш ішов у кінці власне за „зовсім правими?“

Бо факти нашої історії говорять, що існували ми як велика держава й як велика нація за Великих Київських Князів і упали з упадком князівської влади. Після нашого першого „лихоліття“ пристали ми до Литви й Польщі тоді, коли там була сильна монархічна влада й підняли повстання проти Польщі тоді, коли там влада Короля ослабла, та запанувала шляхецько-республіканська демократія. Державою й нацією стали ми знов за Гетьмана Богдана, що єдиний із посеред Гетьманів був не тільки на словах а й на ділі „самодержцем

руським“. І не виконавши його заповіту, не створивши після його смерті власної наслідственої монархії, після послідньої спроби Гетьмана Івана Мазепи стати „самовладним князем в Україні“, перехилились ми цілою вагою — власне маси народньої — на бік монархії московської, проти якої підняли всенародне повстання тільки тоді, коли Царя в Петербурзі не стало. Трудно в тім усім бачити вродженне демократичне республіканство.

Всякий же соціальний фермент: дейнеччина, гайдамаччина, колівщина, опришківщина — це не демократичне республіканство. Це часові явища, що як скоро приходять, так скоро згорають і зчезають. На таким „демократичним“ фундаменті ні нації ні держави будувати не можна. І тепер з хвилию, коли земельний голод нашого селянства буде заспокоєний, з хвилию, коли він дістане „купчу“ й знов почне коло своєї землі поратись — його революційна й республіканська отаманщина зникне як роса, а зостанеться та сама вічна психольогія господаря-хлібороба, однакова від Рюрика й до сьогднішнього дня.

І що буде, як у цей день повернення до праці, все „українство“ — поняття незалежного національного індивідуального життя — буде звязано з поняттям більш або менш соціалістичного демократичного республіканства? Що буде, як одночасно Москва, пройшовши через свою соціальну революцію й нову державу, та нову міцну аристократію створивши, заведе у себе лад, селянській психольогії й потребам відповідаючий?

Що це не буде демократична народня республіка, показують усі дотеперішні події, що перемогу диктаторській єдиноличній недемократичній владі скріз і в Московщині й на Україні дали.

Що буде врешті, коли, так як і перед двома століттями, народ наш від московської держави одержить оту „купчу“ і лад, і порядок? Тоді це дало нам національний занепад на два століття, тепер це може знищити нашу націю на віки.

Селянська, така сама як і ми, Норвегія, відділившися від Швеції, завела у себе по дуже короткім республіканськім істнуванню монархічний лад. Бо тільки свій власний монархічний лад забезпечував її від повороту назад до монархічної Швеції. Крім того — як писалося в тодішній пресі — хотіла Норвегія бути монархією а не республікою тому: 1. щоб воскресити власну стару національну традицію, 2. мати внутрішній мир і спокій, 3. придбати через монарха потрібні звязки в Європі й 4. мати дешеvu адміністрацію, бо республіканських бюджетів селяне норвежські приймати не хотіли.

Може подібні міркування малиб де-яку підставу й у нас. Може крім тисячи інших причин, що оборонці монархічного ладу в Європі приводять для націй західно-європейських, ми б мали ще другу тисячу причин власних, політичного, культурного й релігійного характеру, що у нас за монархію, а не республікою промовляють. Не маю змоги тут усіх їх перечисляти, але думаю, що й вище ска-

заного досить для того, хто, особисті симпатії та антипатії в сторону відклавши, захоче спокійно й чесно про будуччину України подумати. І коли він дійсно патріот, коли він дійсно душею за зруйновану націю нашу боліє, то може цей патріотизм здержить його од розбивання й нищення послідніх українських резервів і руйнування надій на Трудову Монархію Українську, що, на нашу думку, одна тільки зможе сильну й незалежну Державу нації нашій дати.

* *

Підчас першої нашої еміграції, представник консервативних гетьманських кругів, Пилип Орлик, і представник запорожської демократії Кость Гордієнко, склали якраз 210 літ тому назад, у Квітні 1710 року, відомий компроміс — Орликову конституцію — що хоч тоді не здійснена, осталася „вікопомною Війська Запорозького й всего народа Малоросійського славою й памяткою“. Тоді й ці „дуки“ гетьманці, й ці „козаки нетяги“, що проти „гетьманського самовладства“ повставали, були всі однакові по духу, і лицарі, і патріоти.

Сьогодні й для такого компромісу й для переведення його в життя реальних даних значно більше. Але чи єсть сьогодні в нас той дух, що був тоді у предків наших?

IV В послідніх часах у нашій демократії наступив виразний розкол. З неї виділився „Радянський блок“, складений з частини с.-д. й частини с.-р., що став виразно на болшовицькій платформі. Хоч до чисто пролетарської ідеології намагаються повернути й інші соціал-демократичні групи, але між усіма ними нема досі єдності й порозуміння. Правду кажучи, прикро з боку дивитись, як у лоні представників одного й того самого українського класу йдуть руйнуючі суперечки й як при тім понижується людей, яких імена не тільки одна партія, але всі Українці звикли поважати.

Український болшовизм, як вислів чисто класового, робітничого руху, репрезентований досі на Україні нікому невідомими й мало свідомими людьми, тепер, як бачимо, дістає поважніше скріплення від давніх українських соціалістичних кол. Не бувши ніколи зроду соціалістом, ані тим паче большевиком, думаю, що ми хлібороби-гетьманці можемо з нашого становища цей факт привітати, пожалівши хиба, що він прийшов так пізно

Вітати ж ми його можемо тому, що, на мою думку, всяка класова організація єсть організацією творчою, будующею, а не так, як демократія, руйнуючою. Клас робітничого пролетаріату на Україні єсть. Він буде рости з розвитком нашого фабричного промислу. За демократією українською цей клас ніколи не піде й раз він не буде мати своєї української організації болшовицької, то він стоятиме під проводом ворожих нашій нації болшовицьких організацій російських, жидівських і польських, так як це було й досі. Знаючи становище

нашого класу хліборобського, розуміємо ми аналогічне становище класу робітничого, пролетарського.

Ця внутрішня класова боротьба, що її українські більшовики приносять у нашу націю з собою, для нас зовсім не страшна. Бо ми знаємо, що на боротьбі продукуючих класів (а не на демократичній бійці багатих з бідними) виросла вся людська цивілізація й культура, виростає на ній і культура нашої великої нації.

Розпочалась ця боротьба класова з хвилиною, коли розпочалась сама цивілізація: коли в людській кочовничій громаді знайшовся перший розумний, сильний і працьовитий чоловік, що взявши добру палицю в руки, позганяв своїх товаришів із гіляк, на яких вони, живучи з дня на день і лускаючи „семушки“ гойдалися, а заставив їх коло землі тяжко трудитись і працювати, одночасно від сторонніх напасників та грабіжників їх своєю силою й відвагою охороняючи. Боротьба між обуреною за таке насильство громадою й отим сильним, розумним, працьовитим чоловіком була першою й з того часу вже вічною класовою боротьбою.

І з того часу, хоч під впливом праці виросла цивілізація, хоч эта перша примітивна палицю прибрала інші форми, але суть класової боротьби лишилась вічно та сама. Як тільки сильні, розумні й працьовиті люде — організатори праці й оборонці своєї громади — під впливом ріжних причин, а перш за все під впливом вродженого людині нахилу до неробства, самі залізли на гіляку і, гойдаючись на ній, дивились тільки, як інші зі страху перед ними працюють — як тільки ці люде ставали самі слабими, нерозумними й ледачими й не встані вже були організаторську палицю добре в руках держати та свою громаду від зовнішнього ворога охороняти, зараз же починалась соціальна революція. Під її впливом сильні люде або відроджувались, набірали нових сил і далі працю людської громади організували, або, як що були вже зовсім нікчемні, гинули, а їх місце займали зараз же найсильніші з поміж революціонерів-працьовників, що ту саму палицю в свої руки брали й так само далі людську працю організували й плоди її охороняли. Постійне відновленя аристократії — ось вічний і незмінний наслідок кожної боротьби творчих, продукуючих, працюючих класів.

Але іноді — особливо у націй, які вродженної людині зневажати до праці під впливом довгої цивілізації ще не позбулися — місце старих скинутих організаторів займали невиховані в продукуючій праці, організатори нові, а ті, що самі нічого не продукуючи вміли тільки словесно народ проти старих „гнобителів“ бунтувати. Не вміючи продукції й праці зорганізувати, вони на верху могли держатись тільки доти, доки вони „народ“ од праці увільняли й доти, доки було що зі старих, нагромаджених попередньою працею скарбів народів роздавати. Й тому така нація, де народолобні демократичні провідники бунту, а не революціонери з посеред продукуючих класів перемегали, падала й котилась по руїні своєї цивілізації вниз доти,

доки не прийшов хтось чужий і наново її до праці та до своєї — чужої вже для неї — цивілізації не запряг.

Вирівнюваня класів по типу найвищому, це дорога розвитку працюючих націй, що мають, як приміром Англія, найгострішу класову боротьбу при найвищій техніці, найкращій аристократії й найкраще зорганізованому пролетаріаті. Вирівнюваня ж класів по типу найнижчому, це дорога упадку націй, що воліють гоїдатись на гиляках, чим творити техніку матеріяльного життя; яких уся духова творчість іде в красне письменство; які в своїх степах і лісах мають сильну опозиційну демократію, але не мають ніякої боротьби продукуючих класів і тільки періодичні всенаціональні кулачні розправи численних демократичних партій; у яких стара аристократія відзначається тільки тим, що не говорить „тутешньою“ мовою, вважає себе інородцями й глибоко не вірить у власний розум, а за те сильно вірить в „Антанту“, — а кандидати в аристократію нову, самі не здатні по природі своїй організаторську палицю в руки взяти, „пропонують“ лускаючому „семушки“ народові, щоб він їх вибрав у пани за їхнє щире й безмежне народолобство

Московський болшовизм завдяки своїй давній, фанатичній класовій виключності зумів себе зберегти від демократичної зарази. Проголосивши й провівши диктатуру свого класу, він намагається врятувати свою націю й свою державу від усіх фатальних наслідків демократичної революції Керенського. Він дав нації московській нову, сильну аристократію, до якої все, що було живішого між її старою аристократією вже пристало, пристає і, як що тільки болшовиків світовий фінансовий капітал на здемократизує і не розложить, буде приставати чим раз більше.

Разом із тим диктатура пролетаріату в Московщині поклала кінець ще одній з незлічимох людських утопій — утопії соціялістичного демократизму.

Модерна раціоналістична й „наукова“ соціялістична утопія обіщувала людям у своїм конечнім здійсненю знищення законів розвитку цивілізації, з яких свідомості вона виросла й якими весь час сама держалася. Ці великі закони вперше ясно сформуловані учителями соціялізму, це залежність усього цивілізаційного розвитку людства від класової боротьби й залежність усяких ідеологій, всяких ідейних моторів людського громадського життя від способу життя й матеріяльної продукції тих, хто ці ідеології творив. Під впливом перемоги соціялізму ці закони розвитку цивілізації мали безслідно счезнути. В соціялістичнім раю вже боротьби класів не повинно було бути й соціялістичні янголи від матеріяльних умов свого існування мали бути зовсім незалежні.

Коли до цього факту прикласти великий марксістський метод матеріялістичного розуміння історії, то він дасться пояснити хіба тільки тим, що сини Ізраїля, які в такім великім числі в ряди соціялістичні вступили, перенесли на соціялізм свою стару ідеологію кочовничої безземельної нації й свою віру в себе, як в народ вибраний

од Бога, до якого закони всіх інших осілих націй, а значить і закони цілого людства не стосуються...

Вірою в оцю соціалістичну утопію пояснюється нарікання наших „марксистів“ на соціаліста й революціонера Пілсудського за те, що він, ставши начальником польської держави, не вирізував польської буржуазії, не віддав Львова „українським товаришам“ і підчас прийомів не кидає бомб на представників реакційних буржуазних держав. Таксамо бідкаються вони, чому соціальна революція в пролетарській Московщині, з її гаслом визволення націй „вплоть до отдѣлення“, фабрикується вже там тільки на експорт.

Тому так діється, каже матеріалістичне розуміння історії й так думаємо ми, що революціонер творець а не руйнік робить революцію й рятує ціле людство тільки доти, доки сам не стане організатором праці. З хвилиною, коли він сам починає будувати й організувати працю — як це намагаються вже робити московські більшовики — він перестає бути революціонером, а робиться аристократом-консерватором і коли він ще з мотивів національно-економічних ширить світову революцію, то тільки серед інших народів поза межами своєї влади. Таксамо зрештою, як Наполеон ширив революцію й визволяв Європу від „тиранів“, як французькі революціонери, поширюючи гасла „свободи, рівності й братерства“, ограбили в кінці XVIII. століття Італію і т. д., і т. д.

Трудно наразі зорентуватися, чи цей наш новий український більшовизм це дійсно класовий пролетарський рух, що в стані прискорити на Україні появу нової творчої аристократії — чи це просто прихильники російського більшовизму, наші самі крайні народолюбці-демократи. Коли це дійсно організація українського пролетарського класу, то будемо надіятись, що як російський більшовизм, усунувши здеморалізовану демократію й здегенеровану частину старої аристократії, повертає Росії світовий вплив і значіння, таксамо український більшовизм верне Україні державну незалежність і дасть нації нашої нову міць, занапащену в довгих демократичних добах нашої історії.

Але коли це тільки крайні демократи, тоб то найнижча демократична формація, що від інших відрізняється тільки ще більшим народолюбством і орієнтацією не на соціалістичну Польщу, а на більшовицьку Росію, то це найнебезпечніша зо всіх українських демократій. Бо в прогилежність до безсилої навіть у своїй деструктивній роботі демократії польнофільської, вона для тієїж самої демократичної руїни може використати сильні антипольські й москвофільські інстинкти наших народніх мас. Це в такім разі відроджена Брюховеччина тільки в ще гірших і небезпечніших формах, що нашим народнім масам готує таксамо нову національну й економічну неволю, а їх провідникам ту саму роль московських „розлагателів“ і агентів.

На превеликий жаль новий рух виступає анонімно. Про призвища, про живих творчих людей можна тільки здогадуватись. Говорять і деякі газети пишуть, що до „Радянського бльоку“ належить професор Грушевський. Спростовання не було, отже тому дозволяю собі призвище професора Грушевського зачитувати, пригадавши одночасно те, що він писав на весні 1918. року про „Кінець московської орієнтації“:

„Я вважаю“ — цитую слова цієї статті — „визволення від „песього обов'язку“ супроти Московщини незвичайно важним і цінним. Роздумуючи над цим моментом я думаю, що недаремно пролилася кров тисяч розстріляних українських інтелігентів і молоді, коли вона принесла, чи закріпила духове визволення нашого народу від найтяжчого й найшкідливішого ярма, яке може бути: добровільно прийнятого духового чи морального закріпощення. Я скажу різко, але справжніми словами: се духове холопство, холоуйство раба, якого так довго били по лиці, що не тільки забили в нім всяку людську гідність, але зробили прихильником неволі й холопства, його апольгетом і панегіристом... Таким холопством вважаю ту вірність, ту служебність не за страх а за совість, глибоку й непобориму, поколіннями виховану, яку українське громадянство виявляло, в одних частях менше, в інших більше супроти державних, культурних і національних інтересів Росії й великоруського народу.“*)

Таких слів на вітер не говориться. Отже будемо разом із професором Грушевським надіятись, що кров найкращої української молоді під Крутами не пролилась даром, що народ наш уже до добровільного рабства не поверне й що „Радянський Блок“ це не відроджена холопська Брюховеччина, а нова творча течія найкращого, принаймні в своїх власних очах, отже значить аристократичного по своїй природі українського пролетарського класу.

*

В цій надії дозволю собі звернути увагу представників нашого українського більшовизму на кілька питань, зв'язаних на мою думку з будучиною українського пролетаріату й буду дуже щасливий, коли ці мої скромні замітки зможуть викликати про цю важну справу обмін думок у пресі. Застерігаюсь зараз же, що не про „соціальний мир“ мені йде, бо зрештою кожному, хто прочитав цей лист, ясно, що я такого „гнилого миру“ не єсть прихильником і волю чесну й отверту боротьбу, між инчим і тому, що вона дозволяє противникам без облесливих обманств чесно й отверто між собою говорити.

Отже 1. Коли навіть допустити, що в цілм світі відбується соціальна революція й скрізь аристократія пролетаріату замінить пануючу міщанську демократію (бо земельна аристократія з упадком Німецької Імперії ніде вже тепер не править), то проте трудно довести, щоб у цілм світі повстала тепер одна держава, де людина,

---

*) М. Грушевський: „На порозі нової України“ Стор. 10.

кажучи словами В. Левинського, „матиме змогу користуватися *ius cosmopoliticum*, цебто правом бути громадянином кожного закутка землі“ й яка знатиме „тільки один природний поділ людей, цебто поділ на язиково-культурні національні спільноти“.*)

Щоб уявити собі таку світову державу з поділом на екстериторіальні язиково-культурні спільноти, яких усі культурно-національні права будуть забезпечені й які не потрібуватимуть тому власної держави — треба допустити, що кожна з цих екстериторіальних націй буде виконувати в цій світовій державі якусь окрему й спеціальну функцію. Приміром Українці, повернувши до своєї забутої півкочової системи переложного господарства й вільних на підставі *ius cosmopoliticum* займанщин, будуть тоді хліборобами, Німці — індустріальними робітниками, Жиди — керівниками світового господарчо-економічного апарату, Кіргізи — провідниками по Європі і т. д. Бо в противному разі, коли тільки в одній нації буде кілька професій і коли кожна з націй захоче займатись хліборобством на своїй власній території, то зараз же їй буде потрібна своя національна держава, без якої не можна буде зорганізувати цих ріжних професій у один національний організм праці, і без якої не можна буде оборонити власної території на випадок, коли-б якась инша нація захотіла в більшім числі стати громадянами чужої національної (допустимо кращої, чорноземної) території.

Раз будуть після соціальної революції національні держави — що зрештою признає й цитований вище В. Левинський — то розуміється та нація, яка матиме свою територію, але не матиме своєї держави, мусітиме належати до чужої держави, отже хоч і буде пролетарською нацією, але нижчого так-би сказати сорту.

Допустивши при тім, що будучі пролетарські держави будуть дуже миролюбиві й дуже ліберальні, всеж таки на всякий мовляв случай, вони мусять мати для оборони свою армію й уже доконче, щоб споживати свій власний хліб, мусять мати свій власний господарчий апарат. Отже коли якась пролетарська нація не матиме своєї власної армії і не матиме своєї власної організації праці в формі окремого господарського апарату, то вона буде нацією залежною від чужої армії й чужого господарського апарату, значить буде нацією не власновільною, нацією поневоленою.

Пролетаріят же, як відомо, змагає до знищення всякої неволі, в тім числі й національної. Й досі принаймні не відомо, щоб наприклад більшовики англійські пропонували для здійснення у себе соціальної революції, окупацію Англії російськими червоними військами. Для знищення класової неволі пролетаріят сотворив ідею соціальної революції й безкомпромісової боротьби з буржуазією. Мабуть для знищення національної неволі пролетаріят кожної поневоленої нації повинен сотворити ідею національної революції й безкомпромісової бо-

---

*) В. Левинський: „Народність і держава“. Стор. 125. Про *ius cosmopoliticum* пор. вище наведений аналогічний погляд „Інтернаціонального огляду індустрії, комерції й банків“.

ротьби з гнобительською нацією. Бо коли-б пролетаріят сотворив був для себе фікцію про добровільну уступчивість буржуазії й можливість компромісу з нею, то все напруження його класової енергії булоб пропало й він ніколи не змігби дійти до перемоги. Чи зможе поневолена пролетарська нація визволитись з під гнобительської пролетарської нації, коли її провідники вчитимуть, що гнобительська нація добровільно, під впливом компромісу, сама піде на уступки?

І як супроти всього вище сказаного пояснити, зі становища українського пролетаріату, факт, занотований у 4. числі „Нової Доби“, що „на нараді комуністичної партії України в Києві прийнято постанову, щоб вільна, самостійна, українська республіка була в союзі з російською республікою, при чому господарський устрій і військова сила мають бути спільними“

2. Чи можлива єсть тепер така диктатура українського пролетаріату на Україні, під проводом якої українська нація моглаб здобути повну національну й державну незалежність? То-б то, другими словами, чи знайдеться на Україні стількиж, скільки й у Московщині офіцерів, жандармів, чиновників, фабрикантів і поміщиків, які-б цю диктатуру визнали й під її проводом до будови держави приступили. І як що така диктатура неможлива і як що українська держава мусть бути відбудована під проводом інших класів і іншими методами, чим держава російська, то чи з погляду інтересів українського пролетаріату краще во ім'я національної волі пристати до спільної державної роботи з іншими українськими класами (як це робив досі приміром пролетаріят англійський, німецький і и.), а тоді вже в своїй незалежній державі зробити соціяльну революцію, чи краще во ймя соціяльної волі знищити при допомозі російських большевиків інші українські класи й пристати на становище поневоленої нації в пролетарській державі російській. Хочби це останнє мало навіть грозити повним знищенням української нації, як це бачимо на прикладах інших не розвинених у нації етнографічних колективів, як Кательонці, Бретонці, Кельти й и.)*

При цім розуміється треба пам'ятати, що чи буде світова революція, чи її не буде — це в мінімальній мірі від українських большевиків залежить. Але чи буде Україна, чи її не буде, то за це між пролетаріатом цілого світа тільки пролетаріят український несе повну й єдину відповідальність.

3. Коли прийняти, що скрізь відбудеться соціяльна пролетарська революція, то чи можна одночасно допустити, що ця революція

---

*) По скільки напі большевики думають іти вмісті з російськими большевиками, то вони повинні тямити, що російський большевизм вже не одноцільний. В ньому все виразніше зарисовується течія національно-патріотична, що перш за все буде боротись за інтереси Росії зо всякими інтернаціональними впливами, й течія інтернаціональна, що все буде готова йти на уступки коштом Росії. — Вживаючи призвищ людей не персонально, а як синонімів певних течій, можна напевно сказати, що Ульянов-Ленін й Бронштейн-Троцький вмісті Росією правити не зможуть. Хтось з них мусть уступити. А хто з них має бути учителем і провідником українських большевиків?

разом із тим знищить усю приватну, а в дальшій консеквенції й національну власність на землю та поверне нації до кочової чи півкочової доби їх існування. Колиж така гіпотеза неправдоподібна то в боротьбі між городом і селом, яка все гостріше скрізь, а особливо у нас на Україні зарисовується, чи пролетаріят український стане по стороні города проти села, чи з селом піде проти города. Перекладаючи це питання на політичну термінологію: чи політичні, соціальні й національні інтереси в сучасній мент вяжуть український пролетаріят міцніше з інтересами буржуазії, чи з інтересами аграріїв. Думати, що городські капіталісти й аграрії творять разом „одну й ту саму буржуазію“ — це справді улєкшувати значно собі самому умову працю, але розом із тим закривати очі на дійсність. Це значить забувати про недавню гостру боротьбу між аграріями й буржуазними капіталістами в Німеччині, про такуж боротьбу в Англії й Франції, про сучасні гострі протівенства між аграрними й буржуазними колами в усіх новоповсталих державах, це врешті не знати про такі свіжі й наші власні події, як боротьба „Всеукраїнського Союзу Хліборобів“ з „Протофісом“ в послідніх часах Гетьманства Павла Скоропадського.

Від того чи пролетаріят знищить панування капіталу й при допомозі хліборобського, опертого на праві приватної земельної власности села збудує нову промисловість, нову фабрику, нову техніку, новий город і нову городську цивілізацію — чи вступить у боротьбу з селом і в цій боротьбі між законом землі й законом капіталу загине з усею сучасною капіталістичною городською цивілізацією — залежить на мою думку вислід цілої сучасної чергової європейської кризи

4. По скільки я добре, як не соціаліст, розумію Маркса, то він думав, що світова пролетарська революція й знищення капіталізму наступить тоді, коли її зробить пролетаріят продуцентів (отже не тільки „робітників духа“ й людей „неопредѣлєнныхъ професій“), які придбали здатність (капацитет) економічну, розуміння праці й чуття законности, вироблені в них під впливом самих умов попередньої капіталістичної продукції.

Отже пролетаріят мавби знищити буржуазію не для того, щоб зайняти її помешканя й поділивши між собою нагромаджені попереднею працею багатства, споживати їх у буржуазній обстановці, — а мав би сотворити вищу законність і вищу мораль праці, потрібну для зорганізованя вищої продукції при вищій, більше скомплікованій техніці. Перейняти од буржуазії найвищу форму продукції, таку, яку буржуазія вже не в стані була би сама зорганізувати, і повести її далі на вищу ступінь, таке, — думав Маркс — малоби бути завдання пролетаріяту. Через те треба допустити, що дійсна пролетарська революція могла би відбутись тільки в момент найвишого розвитку економічного життя, а не в момент його розвалу й упадку.

Соціальну революцію в момент розвалу техніки продукції Європа вже раз переживала. Це був упадок Римської Імперії,

завершени страшною економічною руною, наїздом варварів, і продовжений середніми віками. Чи часом тепер соціалістичних проповідників вищого економічно соціалістичного устрою не жде така сама доля, яка в середніх віках зустріла християнських пророків, „громовий голос яких, в інтерпретації св. Єроніма — пише Ренан у своїй „Історії Ізраїля“ — наганяв страх на багатих і можних, не даючи ніякої змоги, во ймя оборони інтересів бідних, чи тих, кого за бідних рахували, розвинулись індустрії, науці й взагалі земним ділам“ (в протилежності до справ небесних, справ абсолюту)

У всякім разі дуже сумнівно, щоб Україна, де буржуазія не була здатна збудувати ні одної фабрики без „казенного пособія“, вже дозріла до пролетарської соціальної революції й навряд чи наш пролетаріят придбав уже здатність економічну, розуміння праці й почуття законности в організації цієї праці. Але позаяк це зводиться в кінці до питання віри, то дискусія тут виключена. Ми не віримо, а інші вірять, та й годі.

Алеж, навіть віруючи в соціальну пролетарську революцію, можна допустити, що вона не вдасться. Отже тоді, коли ми не вернемось — що теж дуже можливо — до середньовіччя, знищена промислової техніки а з нею й самого пролетаріату, то для підготовки пролетаріату до нової будучої революції й до опанування цілої людської продукції — для вироблення в його свідомости чуття законности, моралі й розуміння праці — який лад краший: чи демократична народня республіка, чи класова трудова монархія?

Дозволю собі нагадати, що думали про республіку й монархію дотеперішні ідеологи пролетаріату, що мали на увазі очевидно монархію стару, а не нову монархію трудову, про яку говоримо й яку обстоюємо ми.

Маркс уважав кращою республіку, бо — на його думку — в республіці увага пролетаріату не одвертається в бік боротьби з монархізмом і земельною аристократією, а через те легше розвивається в ньому класова свідомість і свідомість класової боротьби з буржуазією. Він очевидно брав під увагу факт, що в знищеню монархії заінтересована була перш за все буржуазія, яка втягає до цієї боротьби пролетаріят і тому цей союз її з пролетаріатом затемнює його класову свідомість.

Алеж від часу, коли ці слова були написані, наступило багато змін, і республіки показали себе зовсім не такими, як думав Маркс.

„Револьта бідних може послужити базою — пише коментатор і континуатор Маркса Сорель — для сформування народньої держави (l'état populaire), збудованої буржуазією, що хоче продовжувати свій буржуазний спосіб життя й що піддержує ідеологію буржуазну, але видає себе одночасно за представників пролетаріату. Така народня держава примушена все ширше й глибше запускати свої щупальці, бо маси стають усе менше податливі до обманства з хвилиною, коли перший момент боротьби пройшов, а коли проте

треба піддержувати їх ревну відданість у спокійних уже часах. Це вимагає скомплікованих виборчих машин і в результаті великого числа всяких милостей до роздавання. Все збільшуючи число своїх урядовців, народня держава допомагає витворенню класа інтелігенції, якої інтереси різняться від інтересів пролетаріату-продуцентів, і в той спосіб така держава збільшує оборонну силу буржуазної форми проти революції пролетаріату. Досвід учить, що оця буржуазія державних комісіонерів, не зважаючи на свою низьку культуру, дуже привязана до буржуазних ідей, і коли який небудь пропагандист революції опиниться на урядовій посаді, він з найбільшою легкістю стає прекрасним буржуа“.*) Це було писано в 1908. році, а з того часу досвід хочаби одної нашої республіки мігби дати багато більше матеріалів для характеристики республіканських, народніх „популярних держав“.

Усвідомленням цієї деструктивної для пролетаріату ролі народньої республіки пояснюється факт, що французський пролетаріат до республіки ставить крайнє вороже, що республіканські емблеми нищать там підчас робітничих демонстрацій і що в своїй антіреспубліканській акції він часто йде рука в руку з найбільшими французькими патріотами і націоналістами, що завзято борються за свою, таксамо антіреспубліканську і антіпарляментарну, неомонархічну ідею.

І дотеперішний досвід підтверджує, що пролетаріат найкраще і найповніше організується в монархіях. Найсильніші пролетарські організації повстали в монархії німецькій, а особливо в монархії англійській, де хоч Король, як кажуть — „царствує, але не править“ — але де весь устрій життя, на традиції монархічній опертий, наскрізь монархічний, класовий, аристократичний. Цей факт був таксамо підмічений ідеологами й провідниками пролетаріату, що між иншим знайшло вираз в цікавій дискусії між Жоресом і Бебелем, яка завязалася на цю тему на соціалістичнім конгресі в Амстердамі в 1904. р. і яку дозволу собі тут в коротких словах нагадати.

Приводом до дискусії послужив сконстатований на цьому конгресі факт, що за попередніх дванайцять літ у Європі найбільше крові робітників було пролито в Республіці Французській.

„В певній мірі — казав тоді Бебель Жоресові — я мушу супроти Вас виступити адвокатом монархії. Монархія не може заангажуватись до краю в боротьбу класів. Вона мусить рахуватись з народніми масами. У всіх республіках сконстатовано інтервенцію військ підчас страйків. І правительство французьке це правительство класове“.

— „Алеж ми маємо загальне право виборче“ — боронив республіку Жорес.

— „Ви його одержали від Наполеона“ — відповів Бебель.

— „Тільки республіка розвиває всі горожанські чесноти“.

---

*) G. Sorel: La décomposition du marxisme, p. 27.

— „Ви ж її одержали від Бісмарка, що полонив вашого імператора“ — коротко на це замітив Бебель.

— „Монархи, коли й дбають про народні маси — закінчив свою оборону республіки Жорес — то роблять це не з обов'язку, але з егоїзму і то свідомого егоїзму“.

Алеж цєю послідньою фразою Жорес не хочачи підкреслив один з найбільше позитивних боків монархічного ладу. Бо як це може не сумно, але егоїзм являється послідньою й останньою інстанцією в усіх ділах людського співжиття. І тільки той лад може бути для мас народніх найкращим, де права їхні обороняються з мотивів егоїзму, а не задля любови, справедливости чи обов'язку

Сьогодні Республіка Французська, вигравши при допомозі американських трестів і Англійської Монархії першу частину світової війни, відплатила Німецькій Імперії за Бісмарка тією самою монетою: дала Німцям республіку. І взагалі скрізь падають старі монархії, а як гриби по дощу ростуть республіки. Стара велико-поміщицька і бюрократична монархія — послідній слід старого феодалізму — не вернеться очевидно ніколи. Але чим більше в Європі республік народніх, тим швидше прийде скрізь монархія нова, монархія не феодальна, а трудова.

Монархія, що забезпечить сталим і сильним державним апаратом, вирваним з рук політичних спекулянтів, повну волю продукції й праці. Що не дасть можливости буржуазії оборонятись од тяжкого обов'язку організаторів праці й захищати своє паразитарне існування при допомозі підкуплених народніх трибунів. Що врятує пролетаріат од деморалізуючої надії, що захоплення політичної влади звільнить його від обов'язку праці, від обов'язку зорганізувати й повести цю працю краще, чим це робить і робила буржуазія. Що у власнім егоїстичнім інтересі Голови Держави й Нації буде захищати тих, хто для збільшення продукції держави й нації потрібний: всіх робітників і продуцентів, а не експлоататорів політики й керовників виборчих машин. Що техніку людську буде постійно розвивати, при кращій фабриці організуючи вищі пролетарські формації, при синдикатах хліборобських продуцентів-власників, об'єднуючи в одно національне тіло розпорошене селянство. Що цю техніку зі зняття нищення нації й визиску людей поверне в знаряддя боротьби з природою, поширення людської сили матеріальної з необхідним для такого поширення збільшенням сили моральної, сили людського духа. Що віджене від пролетаріату оту хмару агентів, яка його тепер оточує і, підюджуючи робітників на грабунок буржуазії, у нихже награвлене золото й брилянти скуповує, инший чужій буржуазії перепродує й у той спосіб консервуючи закон капіталу, ліквідацію революції й ще гіршу неволю пролетаріатові готує. Монархія врешті, яка одна тільки встані забезпечити можливість безпосередньої класової боротьби між незахищеною парламентами буржуазією й нездеморалізованим партійно-політичними провідниками пролетаріатом і через те одна тільки встані виробити в пролетаріаті здатність до економічної творчости, почуття закон-

ности й моралі праці, без якої ніяка соціальна революція й перемога пролетаріату не тільки тепер, але й у будуччині не буде ніколи можлива

Така Трудова Монархія прийде, бо прийти мусить. Коли не збудуємо ми її тепер самі добровільно й свідомо, рештки старої цивілізації, культури й націю нашу при тім зберігши, то збудує її за деякий час людський інстинкт самоохорони під впливом економічної руїни, політичної анархії, голоду, тифу, холери й чуми, які собою сучасну соціальну революцію й усі повсталі з неї народні республіки завершать.

До боротьби за повну державну й національну незалежність української нації провідники пролетаріату нашого в часах до революційних себе духово й ідейно не підготували, найвищого напруження національної волі та енергії не сотворили й тому в часах революції по лінії найменшого опору покотилися. Тому між ними не міг появитися ні один творець, не міг прийти український Ленін. Невже, не підготовлять вони себе й до прийняття нової грядучої політичної форми існування вільних, незалежних, працюючих націй, без якої життя й нашої нації буде неможливе, а будування якої без активної допомоги українського пролетаріату, силами самого тільки монархічного по своїй природі, хліборобського селянства, буде з попередньою, тяжкою і непотрібною руїною звязане.

За трудову монархію, чи за республіканську анархію? За національну волю чи за національну неволю? — Ось ті питання, на які ті, що на чолі пролетаріату українського стоять, перед ним і перед цілою нацією, як не тепер, то колись відповісти мусять.

* *

„Той, хто сфабрикував утопію, призначену на те, щоби ушасливити людство, вважає себе посідачем права власности на свій винахід. Він думає, що ніхто краще від нього не може прикласти до практики його системи. Він уважавби за річ дуже нерозумну, колиб його література не принесла йому державної посади. Але ми абсолютно нічого не винайшли, ми навіть твердимо, що не існує нічого до винайдення “*)

Навівши на прикінці ці слова нераз вже цитованого мною великою ідеолоґа синдикалізму Сореля, прошу читачів цього листа мене до таких фабрикантів соціальних утопій — про яких говорить Сорель — не причисляти. Думок своїх не опатентую, бо вони не мої. Вони тільки сформуловані мною, а виніс я їх з того оточення, серед якого я виріс, з того хліборобського класу, до якого душею й тілом належу, і який так мусить думати з хвилиною, коли знов національно-українським стає. Тим паче ними до ніякої по-

*) G. Sorel: *Réflexions sur la violence*, 4-me édition, p. 51.

сади державної дороги собі не промощую. Я нічого нового не винайшов і вважаю, як і Сорель, що в справах суспільних, в справах нації, нема нічого до винайдення. Есть — думається мені — одно й тільки одно ірраціональне громадське життя; есть понад ним більше або менше наближені до дійсности спроби розуміння того життя, його найближих тенденцій, його найближчого розвитку; есть врешті в кожному з нас зі способу його класового життя й праці впливаючий громадський інстинкт, що примушує за своє таке а не инше розуміння будучини цілої громади, за свою громадську ідею боротись і її силою праці духової та фізичної в потік ірраціонального громадського життя вводити.

Трьох синів рідних має сьогодні наша мати — спільна наша людська громада — Україна: хлібороба-гетьманця і неомонархіста, більш або менш соціалістичного інтелігента-демократа й республіканця, і пролетаря-большевіка та інтернаціоналіста. Мати наша тяжко хвора. Всі сини її поріжнені, кволі, слабосилі й сильної, об'єднуючої їх всіх національної ідеї вони досі для громади своєї сотворити, були не в силі.

Тільки один інстинкт любови сина — громадянина до матери — громади може подиктувати нашому розумові, те що до врятування України, для зорганізування нашої громади в націю потрібно. Наша власна нами ж кожного дня творена будучина покаже, чи був взагалі за наших часів на Україні отой український національний громадський інстинкт і з окрема — у кого з синів України любов до матери — у кого з нас національна ідея українська — була найглибша й найсильніша.

ЛИСТИ ДО БРАТІВ-ХЛІБОРОБІВ.

ЧАСТИНА ДРУГА

(6 ЛИСТІВ)

Закінчена в Жовтії (Октобрі) 1920 р.

З М І С Т :

Наша „орієнтація“.

Лист 1: Про головну підставу нашої »орієнтації«: ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її не збудуємо і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути (ст. 65—67).

Лист 2: Як досі у нас розвязувався і як повинен розвязуватись проблем організування такої сильної і авторитетної групи, коло якої могла-б національно об'єднатись і політично організуватись Українська Нація (ст. 67—72).

Лист 3: Як від об'єднання та організування українського хліборобського класу залежить об'єднання і організування цілої Української Нації, і як об'єднання та організація хліборобів зможуть відбутись тільки при двох умовах: 1. сполучення здорових останків старого помосковленого і спольщеного дворянства повонародженою селянсько-хліборобською аристократією, і 2. сотворення української дідичної Гетьмансько-Монархічної влади, без якої український хліборобський клас знов поділиться на різні політично, економічно і національно ворожі собі групи (ст. 72—80).

Лист 4: Як стихійне і неусвідомлене національне почуття наших народніх мас зможе виявитись і усвідомитись тільки в такій політичній формі національного існування, при якій українська національна ідея була-б персоналізована в особі одного і єдиного Голови Української Національної Держави, символізуючого собою повагу, силу, єдність і неподільність цілої Української Нації (ст. 81—88).

Лист 5: Про різницю між виборною персональною демократичною диктатурою і традиційним, законним, родовим та дідичним Гетьманством-Монархією і про те, як тільки відродження традиційного Українського Гетьманства в формах Трудової Монархії поставить український хліборобський клас в такі умови, при яких він, шануючи традицію, поступиться своєю більшою силою во ім'я ідейних, всенациональних інтересів Держави і Нації, здобуде в той спосіб для себе в очах інших класів моральний авторитет і тому зможе вжити свою більшу матеріальну силу на будову Української Держави і на об'єднання Української Нації (ст. 88—97).

Лист 6: Ідея відродження традиційного Українського Гетьманства в формах Української Трудової Монархії — це ідея нового аристократизму та нового монархізму і тільки відроджена і нова українська державно-творча національна аристократія зможе своїми ділами здійснити цю ново-монархічну українську державно-національну ідею (ст. 97—110).

II.

Наша „орієнтація“.

1. Питання »орієнтації« це під теперішній час найважливіше питання для всіх політиків знесилоного Сходу Європи, в тім числі і для політиків українських. З ним у першу чергу звертаються до всіх, хто так чи йнакше хоче брати участь в політичнім життю. »Якої ви орієнтації?« — питають розуміється й нас; її шукають в нашій програмі й діяльності. Але що наша »орієнтація« загально прийнятому серед українського громадянства значінню того слово не відповідає, то оцінки її даються дуже різні, при чім більшість із них оперта на непорозуміннях. Вияснити оті непорозуміння хотів-би я в цьому листі.

На думку одних наших земляків ми »зиркаємо на Німеччину«. Інші кажуть, що ми »вже дістали від Французів«. »Федералізм і »москофільство« бачить де-хто в нашій відозві »До українських хліборобів«. Але єсть і такі, що вже знайшли в ній небезпечну »польську інтригу«. А хто до політичних дослідів не має охоти, той рішив, що »ясної орієнтації« у нас немає й тому ми просто »авантюра«.

Що в Україні означає слово »орієнтація« і чому в таких різних формах прикладається воно до нас? Думаю, що в розгядяші й толкучці сьогодняшнього політичного життя добре иноді звернутись до самих основ сучасного політичного думаня і вияснити походження та дійсне значіння де-яких ходячих і витертих політичних термінів.

Орієнтацією серед політиків на Україні (без огляду на їх національну приналежність) називається спосіб знайти собі по-за межами України союзника, заповнити його в своїй безмежній відданости і, одержавши в той спосіб його ласкаву допомогу, захопити з цею допомогою владу над своїми земляками. Але-ж ці земляки теж мають свої орієнтації. Отже, виходить, єсть орієнтації добрі й злі, — орієнтації користні й некористні, — такі, що заповняють перемогу над инакше зорієнтованими земляками, і такі, що боротьби з чужою орієнтацією не видержують. І досвід показав, що доброю орієнтацією на Україні єсть орієнтація тільки на такого закордонного союзника, який: сам має велику силу, це раз, — сам потребує для своїх цілей зорієнтованих на нього Українців, це два. Всі-ж наші

орієнтації, і добрі і недобрі, мають одну спільну рису: вони звільняють політиків на Україні від тяжкої внутрішньої, організаційної, будуючої політичної праці, яка зовсім зайва там, де завдання політично зорганізувати рідну землю й рідну націю покладається відповідною орієнтацією на ту чи іншу зовнішню силу.

Під сучасну хвилину на нашій політичній біржі марку «ясної й доброї» мають аж три орієнтації 1. орієнтація на Польщу, 2. орієнтація на Росію протибольшовицьку і 3. орієнтація на світову революцію та на Росію більшовицьку — при чім до кожної з цих орієнтацій привязані надії то на допомогу антанті, то на допомогу німецьку. Але як усе з добрими річами на цім світі буває, орієнтації ці вже давно зайняті й розібрані. І Польща, і російські антібольшовики, і російські більшовики, всі вже мають своїх «самоотвержених малоросіянь», а конкурувати з тим типом наших земляків, це справа безнадійна. Отже хоч-би тому ми «ясної й доброї орієнтації» не можемо мати, що вже такої орієнтації для нас не залишилось і з цього боку вся наша політична діяльність, як влучно й дотепно висловився один з поважних політичних органів, це дійсно «муштарда по обіді . . .»

Крім цієї зовнішньої та од нас, мовляв, незалежної причини, для якої ми не можемо мати «ясної й доброї» орієнтації, єсть ще для того причини внутрішні, від нас вже вповні залежні. І, розуміється, тільки ці останні відіграють для нас рішачучу роль.

Коли метою «доброї» української орієнтації єсть захоплення влади над своїми земляками при допомозі якогось закордонного союзника на те, щоб при цій допомозі зорганізувати Українську Державу, то ми думаємо, що будова власної держави на Україні при допомозі якогось закордонного союзника в теперішні часи неможлива. І коли дійсно таку мету (а не просто власний особистий інтерес політичних установ іменуємих «партіями») ставлять собі різні такого роду політичні орієнтації, то з цього боку вони єсть на нашу думку безцільні й безнадійні. Бо якби і знайшовся такий союзник, що захотів-би своєю силою посадити на Україні українську владу, складену із зорієнтованих на нього Українців, то зробив-би він це, розуміється, в інтересі власнім, а не в інтересі України. Ані Польща, ані більшовицька, ані протибольшовицька Росія не будуть будувати Україну, бо їм ніякої України не потрібно. Їм тільки треба в даний мент використати фікцію України при допомозі зорієнтованих на них Українців. Аж ніяково писати про такі речі, настільки вони елементарно зрозумілі.

Як-би нас було не 40 мільонів, а 1 мільон і як-би ми жили в якихось пустинних горах, або болотах, а не на найкращій в Європі землі, то, «діставши» відповідну суму франків, марок чи стерлінгів та трохи «вже готової» поліції, можна-б було від біди завести у нас свій державний лад і порядок. Але маючи землю, за яку власне б'ються між собою ті зовнішні сили, яких ми для політичного визволення гріє землі хочемо вжити, і маючи замість свідомої, зорганізованої нації сорок мільонів національно неусвідомлених, а політично збаламучених різними демагогами, взаємно себе ненавидячих і ненавидячих усяку владу одиниць, розбитих зверху на сотні ворогу-

ючих »партій«, а знизу на тисячі воюючих між собою »республік« — трудно допустити, щоб у сучасній виснаженій і хворій Європі знайшлась поза нами сила, яка-б, всупереч иншим ворожим до нас силам і всупереч нам самим, збудувала для нас на нашій землі державу і зорганізувала нас в модерну європейську націю. Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її собі не збудуємо і ніхто з нас не зробить нації, коли ми сами нацією не схочемо бути. Ось перша й основна точка нашої — як де-хто каже — »в'язної, недоброї і авантюристичної« орієнтації.

А без збудування власної держави та без зорганізування мешканців нашої землі в націю, ми станемо кольонією, в якій періодично (судячи по дотеперішньому досвіду, через кожних сто літ приблизно) буде відбуватись вирізування »панів«, тоб-то тих, або багатших, або більш освічених і визначніших туземців, які не єсть найкращими представниками своєї землі і своєї нації, а тільки репрезентують в ній інтереси метрополій і користуються протекторатом цих метрополій. Одночасно з оцим вирізуванням відбуватиметься поголовна бійка поміж рештою туземців за те, хто з них має зайняти вакантне місце »панів« і кому з них дістанеться агентура та представництво метропольних інтересів на Україні. Отже сотворення инших, кращих ніж дотеперішні, державних і національних форм громадського життя в Україні; відбудування зруйнованої державности на нашій землі, не в невдахах чужих, а в більше відповідаючих умовам сучасного життя своїх власних національних формах і зорганізування темної, розпорошеної, взаємно себе винищуючої людської громади на Україні в розумну, культурну й себе самої свідому націю — ось єдине завдання кожної поважної і творчої української політичної праці.

Якою для здійснення цієї мети мусить бути українська політика внутрішня і як до політики внутрішньої, до наших власних потреб та інтересів, пристосувати українську політику зовнішню, а не на відворот — ось питання, на які мусить дати відповідь кожний, рахуючий тільки на власні внутрішні сили свого народу, український політик. Отже рецептів на те, як треба будувати Україну, орієнтуючись на Польщу, або-ж як її будувати, орієнтуючись на Росію протибольшовицьку, чи на большевиків та на світову революцію, у нас немає. Натомість ми хочемо знайти відповідь на питання, чи може бути збудована Україна самими Українцями, і коли так, то як при цій будові власної держави Українці мусять ставитись до своїх сусідів, до инших сусідніх, впливаючих на Україну, зовнішніх сил.

* * *

2. Почнемо з нашої »орієнтації« внутрішньої.

Без світової революції не може бути України — голосять наші ліві: комуністи, частина есерів та есдеків. Без Росії нема України — пишуть наші федералісти й москвофіли. Без допомоги Польщі й Антанти не збудуємо України, не визволимось з під Росії — ось гасло тих, що репрезентують Українську Народню Республіку. Де-ж правда?

А правда на нашу думку ось яка. Коли представники цих усіх наших головних «орієнтацій» не помиляються, коли дійсно без допомоги сторонньої сили не може повстати Україна, то це знак, що ніякої України нема, і що поняття нації української — це фікція. І всі, хто в той спосіб «катає та валяє, аби лиш гаряче» українську політику, продовжує тільки нашу двохсотлітню руїну. Найбільший український руїнник — це zarazом і найбільший український реакціонер. Розуміється він сам того не знає, бо минувшина України для нього чужа, бо досвіду історичного, традиції та національної індивідуальності в ньому немає, бо він — так само, як і його предки часів «Руїни» — безбатченко, маріонетка, одна з тих, що періодично висакають на нашій землі і, відогравши свою ролю в чужих сиритних руках, счезають з історичної сцени, не зіставивши по собі нічого «ні науки, ні завітів» своїм нащадкам. І власне з діяній таких безбатченків і маріонеток повстала відома теорія, що Українець це недомосковлений Поляк, або недопольщений Москаль; що «Малоросія» була-б собі спокійним російським провансом, де процвітав би культ аполітичних галушок, гопака й бандури, як-би не сусідство Польщи, яка від часу до часу підіймає в цьому провансі ірриденту; що «Русь» була-б найбільш патріотичною «малопольською» провінцією Польщи, як-би не сусідство Москаля, який усе хоче Польщу з допомогою її внутрішньої «Русі» прозвалити. Збунтований Москвою проти Польщи «Русин», і збунтований Польщею проти Москви «Малороссь» — ось як дивляться на нас сторонні аранжери «українських політичних комедій». Чому повстають такі теорії, звідки беруться українські політичні маріонетки?

Ми маємо надзвичайно здібну, сильну, здорову народню масу з окремою мовою, окремою своєрідною культурою, масу, що компактно живе на точно означеній території. Маємо отже основні статичні елементи нації, які в теорії завжди можуть служити підставою для бажання перетворити їх в елементи динамічні: для сформування з нашої несвідомої етнографічної маси, свідомої та зорганізованої державної нації. Але на практиці, за винятком двох діб у нашій історії: варяжсько-князівської та шляхецько-козацької, зорганізування нашої етнографічної маси в націю і державу не вдавалось. Не вдавалось же воно тому, що за винятком тих двох діб не знайшлось на нашій національній території групи людей, настільки авторитетної, щоб вона зуміла біля себе об'єднати величезну більшість української етнографічної маси і настільки сильної, щоб вона могла всі зовнішні, ворожі наскоки відбити та всі внутрішні деструктивні руїницькі течії серед власного народу побороти, міцну власну державну організацію для цього сотворивши.

Проблем зорганізування такої сильної і авторитетної групи, коло якої могла-б національно об'єднатись і політично зорганізуватись Українська Нація — це єсть основний проблем нашого національного й державного будівництва. Без теоретичного та практичного розв'язання цього проблему ніякі, навіть найкращі орієнтації не допоможуть нам стати нацією ані державою. Це зрештою не стільки

розуміють скільки відчувають усі сучасні провідники нашої політики і хоч несвідомо, хоч «намацуючи собі емпірично дорогу» — як що вжити образного вислову лідера есерівської партії — всі вони прямують до тієї самої мети.

Але хто «намацує собі емпірично дорогу» тоді, коли його сусіди прекрасно свої дороги знають і твердо ними йдуть, мусить опинитись в залежності від цих сусідів, мусить у своїй темноті та безрадності до кого-небудь із цих сусідів пристати. Так зробили вкінці наші сучасні кандидати на провідну, об'єднуючу і організуючу українську групу. Не зумівши стати такою групою, не зумівши власними силами організувати та повести за собою націю, вони пристали до сусідів. Але як-би до одного та всі разом, то це ще було би пів біди. Вийшло-ж таке, що одні пристали до Польщі, другі до світової революції, треті до єдиної-неділимої Росії. І сталося з нашими незрячими політиками «емпіриками», знесиленими до того внутрішньою ворожнечою та розєднанням, те, що завжди в таких випадках буває: вони опинились у ролі безвольних маріонеток в руках чужих, зрячих, сильних, свідомих своїх цілей людей.

Група політиків, що в основних питаннях національної політики не має своєї власної, одної, точно означеної лінії; група політиків, що замість попередити організувати саму себе, розбилась, поділилась і, покликавши сусідів на поміч, кинулась на себе взаємно з ножами — розуміється до організації нації в одно національне й політичне тіло нездатна. Хто вони та група і де коріння її політичного безсилля?

Українська матеріально непродуктивна інтелігенція, що досі творить оту групу кандидатів у політичні організатори України, має дуже великі заслуги перед нацією на полі культурної аполітичної праці. Без її співучасті важко було-б розвинути українській науці, штуці, літературі, навіть українській кооперації. Але до політичної праці інтелігенція українська показала себе абсолютно нездатною. Причини цієї нездатності зрозуміємо, коли прикладемо до інтелігенції той самий метод матеріалістичного розуміння соціальних взаємовідносин, якого вона сама так залюбки вживає у відношеню до інших класів. Хто вона, українська інтелігенція, в розумінню соціальнім? Яка її соціальна класова природа? Які вона має інтереси?... Про це я говорив ширше в моїм першій листі, а тепер тільки додаю те, що потрібно для зрозуміння її політичних орієнтацій і політичної орієнтації нашої.

Перш за все констатуємо факт. Всі провідники й діячі наших трьох головних орієнтацій — польонофільської, москвофільської і світово-революційної — нічим не різняться між собою по своїй соціальной природі: всі вони належать до одної групи здекласованої, матеріально непродукуючої, безземельної та безверстатної інтелігенції. Всі вони жили або живуть з умовою праці, тоб-то творення певних нематеріальних духових цінностей — всі вони продукують на ринок, яким являється працююча фізично, продукуюча матеріальні цінності нація.

Теоретично можна гадати, що, взявшись за національну політику, всі вони: і С. Петлюра, і В. Винниченко, і М. Грушевський, і федералісти (вживаючи імен розуміється не персонально, а для означення головних українських політичних напрямків) почнуть творити

духові політичні цінності в одному напрямі, по одній лінії. Тоді очевидно їх політичний вплив на націю, як одиноких продуцентів цих цінностей, був би страшенно великий. Нація почала-б думати і поступати так, як думали-б і вчили-б вони. Вони — здеклясовані інтелігенти — могли-б і стали-б тоді групою, коло якої політично зорганізувалася-б і національно обєдналась уся нація, провід її над собою признавши. І основний проблем нашого існування був-би таким чином розв'язаний. Але показалося, що в життю, на ділі це неможливе.

Для цього (поминаючи інші моменти, про які тут не говоритиму) бракує здеклясованій, матеріально непродукуючій інтелігенції — тоді, коли вона береться за політику — перш за все спільного економічного інтересу. Вона не має інтересу в тім, щоби бути політично об'єднаною супроти ринку, на який вона викидає свою умову продукцію, і бути об'єднаною супроти інших груп, що мають інші інтереси. Навпаки: тільки роз'єднання, тільки боротьба поміж собою, тільки політична конкуренція дає змогу такій інтелігенції вибитись політично, забезпечити собі кращі умовини свого матеріального існування. Чим більше зростає число такої інтелігенції, чим більше її бере участь в політиці, тим гострішою стає її конкуренція поміж собою, тим вона більше «диференціюється». Лідери партій можуть існувати тільки тоді, коли існують партії. Чим більше політично розбита нація, чим більше завзяту боротьбу вона веде сама з собою, тим більше в ній політичних партій, більше лідерів, більше всяких політичних посад для інтелігенції. Політикуюча інтелігенція живе з політичного розбивання та роз'єднання нації. Думати, що біля неї зорганізується і об'єднається в одно тіло вся нація — абсурд.

Кожна суспільна група, що хоче будувати, організувати суспільство, мусить черпати свої сили сама з себе. Тільки її власна внутрішня сила, її удільна вага, рішає про її здатність притягання, про її вплив на ціле суспільство. Для того, крім спільного економічного інтересу, вона мусить ще мати спільну традицію, тобто певну суму історичного досвіду, здобутого її попередніми поколіннями в боротьбі за існування й переданого «з молоком матері», з вихованням, поколінням слідуючим. Оця сума певних суспільних вартостей — що в боротьбі за існування себе оправдали та в досвіді покоління показали себе для самозбереження тієї групи найкращими — творить те, що ми називаємо культурою. Без культури нема нації, без традиції нема культури. Без об'єднуючої спільної традиції і спільної культури не може існувати група людей, біля якої має об'єднатись і зорганізуватись нація.*)

Яка спільна традиція може бути у нашої інтелігенції, яка по походженню своєму належить до різних класів: духовенства, збанкрутованого дворянства, селянства, міщанства, всякого «разночинства» і яка має одну тільки, спільну рису — здеклясованість, тобто розрив зі всякою зборною громадською традицією. Ніякого одідишеного досвіду, ніяких одідичених цінностей — все можна й треба пробувати і при тім нема нічого до страчання. Група поодиноких осіб, одірваних од тради-

* Ці проблеми, порушені тут поверхово, будуть ширше опрацьовані в моїй книжці Гетьманство. (Теорія Української Трудової Монархії.)

ци, а через те позоавлених усякої культури (хоч може дуже цивілізованих, учених і освічених) і не обєднаних ані власною спільною традицією, ані спільним економічним інтересом — не може мати ніякої внутрішньої сили, не може мати сили притягання, не може обєднувати й організувати націю.

Нам трохи дивно читати в книжці лідера найбільшої української політичної (єсерівської) партії, професора Грушевського, що »йти з народом це не значить ним командувати і водити його точно по своїм плянам і діспозіціям« і що »ті, що йтимуть з ним (тоб-то проф. Грушевський з єсерами) тільки до певної міри моглитимуть ним кермувати, а часто він вестиме їх, а не вони його і заводитиме не туди навіть, куди вони хтіли-б.*) І ми розуміємо обуреня та розпуку того селянина, який на зїзді в Станіславові, в марті 1919 р. — інтелігентам, що йдучи за народом, читали у селян поради що до політичної орієнтації — сказав : »а на що-ж ми вас по школах учили, на що ми за вашу науку свою останню корову продавали? На віщо ви нам всі здалися, коли ви в трудну годину до нас по розум приходите? Про те сам факт вповні ясний і зрозумілий : не можуть вести когось за собою ті, що не мають ніяких внутрішніх даних на те, щоб самих себе повести. Сила і авторитет — дві прикмети, без яких не може зявитись в нації провідна, обєднуюча та організуюча її група — це не прикмети політикуючої інтелігенції.

»Йти з народом« — ось її теорія ; »йти за народом« — ось її практика. Шукати, »намадувати« чого той народ хоче і, кидаючи в нього демагогічні кличі, дивитись на яку вудку рибка ловиться — ось її політична тактика. »Союзъ руссакаго народа«, єсери, комуністи і назад — ось природна еволюція її реальних масових політичних форм (99% виборців !), всяких форм кабінетних і »поміркованих партій« не рахуючи. Коли-б Японія була заінтересована в Україні так, як заінтересована в ній Польща, большевики й російська реакція, то можна з певністю сказати, що появилась-би японофільська українська політична партія, яка на свому прапорі виписала-б гасло »без Японії нема України«. Хто сам в собі не має сили, той мусить шукати її поза собою. В тім суть усіх численних, взаємно себе виключаючих українських інтелігентських політичних орієнтацій.

Тільки така суспільна група, яка міцно звязана спільним економічним інтересом; тільки така група, яка має спільну традицію та євільну культуру й одну, випливаючу зі спільного інтересу та спільної традиції і культури, спільну і ясну, свою власну політичну лінію — тільки така група може обєднати і зорганізувати біля себе всю націю. Заклик до нашої інтелігенції одного з найвидатніших її представників В. Винниченка : зливайтесь з класом, йдіть на службу класові (автор має на думці пролетаріят) — це єдиний для неї політично чесний і розумний клич. Він знаменує заслужене політичне банкруцтво української інтелігенції та служить показчиком усвідомлення нею того факту, що суспільною групою, яка здатна обєднати націю, групою, що має всі вищенаведені прикмети — спільний інте-

*) „Борітеся — поборете“, No. 1, стр. 17.

рес, спільну традицію, спільну культуру і одну власну політичну лінію, а тому може мати силу і авторитет — єсть клас.

На нашу думку класом, що єдиний може мати на Україні потрібні для об'єднання та зорганізування цілої нації силу й авторитет — єсть найдужчий з усіх українських класів наш клас хліборобський. Ми не маємо і ще довгий час не моготимо мати сильного класу міщанського, буржуазного, такого, який став підставою національного об'єднання скажім сучасної Чехії та Польщі. Наш слабкий і нечисленний пролетаріят теж до такої ролі нездатний. Тільки український клас хліборобський встані власною силою і власним авторитетом політично зорганізувати і національно об'єднати нашу етнографічну масу, тоб-то створити Українську Державу і Українську Націю — ось друга основна точка нашої політичної «орієнтації».

В який спосіб мусить український хліборобський клас вести свою політику, щоби 1. скріпити свою власну внутрішню силу і 2. здобути в очах інших класів потрібний для національного об'єднання і державного зорганізування цілої нації авторитет?

* * *

3. Коли-б український хліборобський клас — клас найдужчий в Українській Нації — сам був політично і національно об'єднаний і зорганізований, то біля нього напевно вже-б досі об'єдналась і зорганізувалась уся Українська Нація. Коли-ж того немає, коли Нація наша національно розбита і політично незорганізована, то це знак, що найдужчий її клас сам розбитий і дезорганізований. Від об'єднання та зорганізування українського хліборобського класу залежить об'єднання та зорганізування цілої Української Нації — ось третя основна точка нашої політичної «орієнтації».

«Але-ж дозвольте» — скажуть нам — «хто-ж на Україні думає инакше? Хліборобів а не хлібоїдів організують і комуністи, і есери, і есдеки, і С. Петлюра «серед селянства, а не серед пролетаріату популярний», і наші федералісти готують разом з демократичною Росією аграрну, користну для селянства реформу і т. д.» Як розуміють організацію нашого класу його дотеперішні організатори — здекласовані безземельні інтелігенти — і як розуміємо свою організацію ми самі, що в тім класі породились і від нього не відірвались, ось що хотів би я в'яснити в цьому листі, говорячи про нашу політичну орієнтацію.

Перш за все, що розуміти під поняттям хліборобського класу? На нашу думку групу родин, які посідають власну землю і на цій землі власною працею продукують хліб. Число землі і форма праці в класовій свідомості хлібороба не відіграють рішачої ролі. Рішачим для цієї свідомості єсть факт індивідуального посідання землі та індивідуальної праці на землі. Але чи хлібороб має одну десятину,

чи має сто десятин, він і в однім і в другім випадку хоче ці десятини зберегти. Чи він землю сам оре, чи наймає когось для оранки і сам організує цю оранку, він заінтересований у тому, щоб землю якнайкраще обробити, якнайбільше хліба випродукувати і урожай з якнайбільшою користю для себе зреалізувати. І бідна вдова, що наймає плугатяря для своїх кількох десятин і дрібний хлібороб, що на своїй землі садить буряки та підчас сезону донаймає для шарування чи копки робітників, такі-ж хлібороби, як і владитель парусот десятин, для якого організація від ранку до пізнього вечора найманої праці єсть в його господарстві законом а не винятком.

Класова свідомість определяється тут способом хліборобської продукції, якої основною ознакою єсть індивідуальна здатність хлібороба випродукувати якнайбільше хліба на власнім участку землі. Хліборобство — як слушно каже Сорель — це мистецтво і оцім характером індивідуального артизму воно різниться засадничо від сучасної машинної, трафаретної фабричної промисловости. Наймана праця в хліборобстві це тільки поширення індивідуальної, мистецької здатности хлібороба. І найманий робітник в хліборобстві це помішник хозяїна, а не, як в індустрії, додаток до машини, якого можна иноді теж замінити машиною.

Опреділення класової свідомости хліборобської по числу найманої праці, по числу помішників у хозяйстві, не відповідає дійсности. І тому всякі розлагателі хліборобського класу покинули поділ на «трудових» і «нетрудових» хліборобів, а взяли за те, що дійсно єсть підставою існування нашого класу — за приватну власність на землю. Бо тільки знищення приватної власности на землю може розвалити хліборобський клас, винявши з хліборобства його душу, усунувши момент творчости праці хлібороба, що цю свою індивідуальную працю перетворює, культивує свій власний учасок землі. Тільки соціялізація землі може знищити нашу теперішню класову свідомість, впливаючу зі способу індивідуальної хліборобської продукції, так само як фабрика, вивласнивши верстати, знищила цехи і сучасною буржуазно-соціялістичною тенденцією знівечила цехову артистичну творчість. Але що вдалось в промисловости, те не вдасться ніколи в хліборобстві.

Антагонізм між бідним і багатим хліборобом так само, як антагонізм між багатим і бідним пролетарем, не єсть антагонізмом двох ріжних класів, двох ріжних способів продукції та двох ріжних світоглядів з тих ріжних способів продукції впливаючих. Бідний хлібороб хоче мати більше землі, хоче стати багатим хліборобом багатий хлібороб дбає, щоб йому землі своєї не втеряти. Але обидва вони хлібороби, обидва мають спільний економічний інтерес супроти інших консумуючих хліб класів, мають спільну традицію праці на власній землі та спільну ідеологію і спільну культуру з цієї традиції впливаючу. Полагодження антагонізму між бідними й багатими хліборобами — це внутрішня справа самого хліборобського класу, а не боротьба двох класів.

Натомість одбиваються од свого класу, декларуються, як дрібний землевласник селянин, що здає свою землю сусідові в оренду, а сам займається «отхожими промислами», так і більший землевласник

дворянин, що таксамо здає свій маєток в оренду і або бе байдки в городі, або займається фінансовими чи промисловими спекуляціями, а на свою землю дивиться, як на побічний, додатковий доход. Цікаво між іншими, що власне ці два здеклясовані типи, що самі вже на землі не працюють, мають найбільший нахил вирішати «аграрну проблему» і своїми здеклясованими способами її вирішування вносять найбільшу колотнечу в середину хліборобського класу.

Оцей посідаючий власну землю і на своїй землі працюючий український клас хліборобський через різні історичні причини, про які тут говорити не буду, розбитий і ослаблений внутрі сильними економічними, політичними і національними антагонізмами. Як їх усунути, як нам об'єднатись, як витворити зо всіх нас хліборобів таку міцну скелю, об яку всі ворожі наскоки розіб'ються і на якій держава та нація наша побудується, це справа нашої щоденної громадської політичної праці. Теоретично обговорити це маю надію в одному з дальших листів. Тут зазначу тільки провідні лінії, поскільки вони для зрозуміння нашої політичної «орієнтації» потрібні.

Усунення внутрішнього антагонізму економічного між бідним і багатим хліборобами — це завдання будучої аграрної реформи і аграрного законодавства. Вони, на нашу думку, мусять спиратись на оціх трьох китах: 1. Земля українська дана Богом Українській Нації не на те, щоб ми собі взаємно ізза цієї землі голови розвалювали, нею спекулювали, або щоб на ній усякі «міжнародні банки» чи інші посідачі «закордонних валют» могли буряковими гешефтами займатись. Дана-ж вона нам на те, щоб ми на цій своїй землі найкраще й найрозумніше — по Божому — своє життя владнали. Чим хто з нас більше української землі має силу посідати, тим більші обов'язки мусить він, відповідно до своєї більшої сили, і супроти Держави Української, і супроти цілої Нації Української, і супроти місцевої громади мати та виконувати. Тому кожний власитель землі мусить перш за все свою власну індивідуальну силу та здатність хліборобську (а не силу свого гроша, свого капіталу) докзати і наколи він хоче землю за собою задержати, то він сам особисто мусить на ній хозяйювати, сам особисто своє хозяйство організувати. Задержати-ж цієї землі матиме він право стільки, скільки йому, відповідно до його індивідуальної сили, здатности й потреби, місцеві хліборобські органи самоврядування під контролем Держави присудять. Тільки розв'язання аграрних антагонізмів на місцях і по принципу індивідуальному, а не в центрах по принципу егалітарному, оздоровить хліборобський клас, викине з нього всякі паразитарні та спекулянтські елементи; багатших хліборобів примусить бути потрібними й користними громадянами, а не кольтоністами «помещиками» — у бідніших же хліборобів знищить землекрапство і зненависть до «панів» тоді, коли вони побачать, що з більшим посіданням землі зв'язані більші державні, громадські й економічні (більш інтензивна культура і т. д.) обов'язки. Законна ліквідація всякої паразитарної земельної посілости і наложєня на всіх властителів землі державних, громадських і економічних обов'язків пропорціонально до їх індивідуальної здатности й сили — по принципу: кому більше дано (землі,

освіти, культури і т. и.) з того більше й вимагається — це перша основа аграрної української політики. 2. Крім внутрішнього спіршення хліборобського класу ще й скріплення його чисельне шляхом побільшення через плянову парцеляцію числа середніх, економічно сильних, соціально задоволених селянських неподільних хозяйств — це основа друга. 3. Врешті забезпечення Українською Державою економічної експанзії для українського хліборобського класу — це основа третя.

При якій формі державного ладу можлива така аграрна реформа — це буде видно з мого дальшого викладу, а про подробиці цієї реформи не говорю, бо вони до теми мого листа не належать.

Антагонізм політичний, виторений на Україні російською державною політикою, яка в своїм інтересі насильно задержувала різкий поділ хліборобського класу на два політично нерівноправні стани «дворянство і крестянство», мусить бути знищений. Але не так, щоб одна частина хліборобського класу зіла другу частину, а так, щоб ці два стани злились в один: щоб з останків хліборобського дворянства і хліборобського селянства повсталала нова провідна українська хліборобська верства, яка-б своєю працею, своєю здатністю та своєю потребою собі серед цілого хліборобського класу пошану й авторитет здобула.

В XVII століттю за Великого Гетьмана Богдана такою новою авторитетною українською верствою стало козацтво, що обєднало під цією новою назвою здорові останки старої української шляхти і найкращу частину сміливого, войовничого, готового на жертви за цілу націю селянства. Сотворення такої нової хліборобської, провідної, авторитетної верстви — це на тепер найважніша, кардинальна проблема нашого класу.

Отже не законсервованя дворянства, а тим менше поворот до давнього стану, маємо ми на меті. Як огидливі, хамські карательні експедиції на селян, так і хамське вирізування дворян уважаємо карою Божою за історичні гріхи Української Нації. Бо як слушно кажуть — коли Бог хоче кого покарати, то йому розум відбірає. Ніхто краще від нас не знає, що в масі своїй все наше — помосковлене і спольщене дворянство — вже у великій мірі виродилось і що ці послідні могижане шляхецько-козацької доби нашої державности мусять вкінці зникнути так само, як зникли їхні попередники: — останні могижане доби варяжсько-князівської, бо такий суворий закон природи. Але таким самим законом природи єсть і те, що здорове зерно тільки на дозрілім дереві родиться. І що старе дерево, заким загине, мусить оцим своїм здоровим зерном землю круг себе засіяти та з того здорового зерна нове, відроджене життя розпочати.

Тієї класової традиції, класової культури, яку має в своїй селянській масі наш хліборобський клас, для збудування держави замало. Ця традиція допоможе нам тільки відбитись од ворогів. Як²б ще політичні кунштюки не викидали наші й чужі комуністи, есери й уся демократична братія, приватної власности на землю вони на Україні не знищать, а тим самим хліборобського українського класу не зруйнують. За для цього стане нашому класові того традиційного уміння боронитись од руїників зовнішніх і внутрішніх, яке він

унаслідуював од своїх предків. Але від пасивного опору до активного державного будівництва лежить ще велика дорога. І власне до державного будівництва наш клас хліборобський у своїй селянській масі ще не дозрів.

Державну, політично-організаторську традицію серед хліборобського класу тепер, в сьогоднішній день, має лише одно дворянство. Тільки воно одно в державній роботі вже дозріло. І тому той, хто тепер, а не через двісті літ, хоче Державу Українську будувати, той без збереження і використання останків українського дворянства не обійдеться. Здобутого рядом поколінь досвіду державної, організуючої праці, традиції державности — не дасть ніяка наука. Хоча-б усі наші здекласовані інтелігенти найвищі школи соціальних наук покінчили, вони не навчатися там основи кожної творчої політики, а саме політичного такту. Це єсть вроджена, класова, традиційна здібність, а без неї в політиці або перескочиш, або недоскочиш. То будеш скромненьким автономістом, то знов сугубим самостійником, — то еволюціоністом-демократом, то революціонером-комуністом, — то європеїзатором, то ворогом гнилої Європи, — то гнатимеш »Ляхів за Сян«, то віддаси їм половину України, — то ширим серцем цілуватимеш Керенського, то різатимеш на Україні »Москалів« і т. д. і т. д.

Ми знаємо, що не останкам пережитого українського дворянства брати в свої старечі руки тяжкий державний український меч. Ним володітиме новий державний стан, що сформується з посеред здорового, молодого українського селянства. Але володіти цим мечем мусять цей новий стан повчитись від дворянства. Без старої державної традиції й державної культури нові наші державні меченосці в своїй зброї залпуються, своїм мечем себе пораняють і його вкінці на поталу чужинцям покинуть.

Без морально здорових та до громадської роботи здатних останків як помосковленого так і спольщеного українського дворянства не може бути сотворена нова хліборобсько-селянська державна провідна верства, не може бути обєднаний нею хліборобський клас, а значить не може бути обєднана Українська Нація і зорганізована Українська Держава — ось четверта основна точка нашої політичної »орієнтації«.

І для усунення всяких непорозуміннь ще раз повторюємо дворянство українське само без селянства не збудує Української Держави й Нації, але хто знищить тепер послідню, соціально здорову ще горстку українського дворянства, той не тільки не збудує Української Держави, але знищить заразом знов на цілі століття Українську Націю. Будучі українські покоління матимуть змогу правдивість цих слів провірити. А тим, хто сьогодні всі надії на інтелігентську демокрацію покладає, не слід забувати, що літературна продукція часів Руїни була у відношенню до літературної продукції московської й польської процентово більша чим наша інтелігентська літературна

продукція сучасна. Де вони ці твори тодішніх княжників і що з літературної праці і з політики тієї інтелігенції вийшло?

Знищення предків сучасного українського дворянства — української шляхетсько-козацької старшини — стало в XVII столітті причиною руїни козацької держави та української нації. Та частина, що залишилася, не змогла боротись на два фронти: з Польщею і з Москвою та ще і з власною козацькою «черню», яку все підіймали проти старшини української московські та польські агенти. Щоб спасти своє фізичне існування вона пішла по лінії найменшого опору: одірлася державних плянів своїх батьків Хмельничан, покинула Гетьмана Мазепу, не захотіла на правім березі вювати з Польщею. Пішовши на російську та польську службу державну, дворянство українське в одній своїй частині помосковилось, в другій спольщилось. Звідси той третій найнебезпечніший національний антагонізм, який державні верхи єдиного українського хліборобського класу поділив на дві національно чужі й ворожі собі частини.

Засипати це провалля, знищити оцей накинутий нам зовні національний антагонізм поміж рідними братами, поміж синами одної української землі — це перше завдання внутрішньої політики українського хліборобського класу. Помосковлене та спольщене дворянство мусить обднатись біля нової, національно ще не покаліченої і примітивно суцільної хліборобської селянської аристократії. І воно мусить передати їй свій історичний досвід, перестерегти її перед старими політичними помилками. Бо тільки одно українське дворянство, яке само вже перейшло через москофільську й польнофільську традицію, знає, що традиції ці себе не оправдали. Що ні Москва, ні Польща українських хліборобських верхів од вирізання й винищення не оберегли і що тільки національна єдність тих верхів з цілим хліборобським класом, тільки поворот до традицій української старшини з часів перед Руїною, тільки сотворення власної держави спасе нову українську аристократію від загибелі.

Відомо, що навіть найкращі підручники історії для нижчих, середніх, вищих і найвищих шкіль ще нікого в світі історії не навчили. Бо історії — як що дивитись на неї, як на «учительку життя» — не можна навчитись: її треба в своїй крові, в своїй традиції і у своїй культурі мати. Нові українські, досі ще не державні верстви, що власної державної традиції та культури не мають, все будуть у своїх політичних блуканнях odkривати на Україні політичні «Америки», не зважаючи на сотні томів написаних про нашу минувшину.

Ім все буде здаватись, що тільки союз з Польщею, або тільки «єдина Росія» дадуть їм змогу скріпитись і своє існування на Україні забезпечити. Але все це на Україні вже було. Тільки та верства, яку власна кривава традиція навчила досвідом, що дотеперішніми нашими державними методами ані державного ладу і порядку на Україні збудувати, ані собі своє існування забезпечити не можна — тільки та верства може свідомо своєю державну культуру на будову Держави Української повернути.

Будування Української Держави без українського дворянства, що вже й московську й польську державну школу перейшло, це тра-

йичне повторювання дотеперішньої нашої казки-безконешника не сподобавши собі Польщу, пішли у Москву; не сподобавши Москву, пішли назад у Польщу, і так ходили доти, доки їх Москва з Польщею не поділили, а тоді... не сподобавши таки Польщу і т. д. Без повороту назад до своєї нації як спольщеного так і помосковленого дворянства — визволення України під Москви і з під Польщі, налаження з ціми народами добросусідських відносин і збудування розумної, свідомої себе України — неможливе.

Але чи можливий сам отой поворот? — Можливий, бо до цього прає історичний традиційний досвід, сама державна культура українського дворянства. Одначе цього замало. Державна культура українського дворянства це те саме, що окрема мова наших народніх мас. Без цієї окремої мови звичайно не буває націй, але, маючи окрему мову, можна на віки лишитись етнографічною масою і ніколи не стати нацією. Без державної культури не може бути збудована держава, але маючи на Україні державну культуру не все можна збудувати Українську Державу. Для того, щоб мову народню розвинути в мову нації і державну культуру нашого дворянства вжити на будову Української Держави — треба як цю мову так і цю культуру поставити в сприятливі зовнішні умови розвитку. Для державної культури такими сприятливими умовами розвитку являються такі чи інші форми державного ладу. Від сприятливої форми державного ладу на Україні залежить поворот українського помосковленого і спольщеного дворянства до рідної нації, залежить використання його державної культури для будови Української Держави і Нації.

Якою повинна бути ота нова форма нашого державного ладу, щоб вона могла прийняти поворотові до рідної нації зденационалізованих державних українських верстов? — Розуміється не такою, якою була та форма державного ладу, при якій ці верстви власне зденационалізувались. І тут хай мені буде вільно ще раз »повторитись« та ще раз нагадати головні моменти історії нашої »Руїни«.

»Руїна« наша, а з нею й денационалізація державних українських верстов, почалась по смерті Великого Гетьмана Богдана Хмельницького і почалась вона з того, що республіканська, демократична старшина тодішня, спіраючись на »волю козацького народу«, повалила нелюбі їй монархічні й династичні пляни старого »самодержавного« Гетьмана. Булава була віднята від законного наслідника гетьманського, Юрія, який по волі свого батька повинен був одідичити верховну гетьманську владу в козацькій державі. Рада козацька — »вільний народ«, вибрав вільними голосами більш достойного »кращого« кандидата — Виговського. Таким чином джерело влади в козацькій державі, а з нею політичний і національний авторитет України були перенесені з верху в низ від Гетьмана, що одержав владу по наслідству від свого »Богом даного« (»а через те Богданом прозваного«, як казали сучасники) Б а т ь к а, до Гетьмана, що одержав владу з рук народа. Сувереном, джерелом влади в козацькій Україні став народ. І з того часу кожний Гетьман, кождохасна влада верховна, мусіли бути вибрані народом.

Кого і в який спосіб вибірав у свої верховні правителі козацький народ на своїх »чорних« і нечорних радах і скільки ті вибори кошту-

вали царській та королівській казні — це факти загально відомі і над ними зупинятися не буду. Скажу тільки, що головною ознакою цього нашого козацько-республіканського державного ладу, при яким почалась денаціоналізація наших державних верхів, було те, що теоретично джерелом державної верховної влади й носієм національного авторитету був народ, а фактично залежала ця влада і фактичними авторитетами на Україні були: Царь московський, Король польський і Хан татарський, ці два останні до часу поки існували польська й татарська держави.

Наші політично активні державні верхи поділились у своїй козацькій республіці на три орієнтації: московську, польську й турецько-татарську — орієнтації, відповідаючі трьом головним політичним течіям, робленим нашими сусідами серед козацького «Суверена-народа». Таким робом ці наші державні верхи ослабили себе і, знесилені до останку внутрішньою політичною боротьбою, пішли по лінії найменшого опору. І хоч не були вони ще тоді есерами, але гасло їх було таке саме: йти за народом. Народ же наш, як і кожний народ, ішов розуміється за силою. Поки ще с'як так сильні були польська й татарська держави, йшов він по трохи за Польщею, по трохи за Татарами, але в міру зросту сили московської, він почав усе більше хилитись «до востоку». «З народом» ішла туди і старшина.

Послідня її спроба викресати з себе вогонь посвяти, обтрусити себе моральну гниль і замість кормитися темнотою й безрадностю народною, пійти на жертву, стала на чоло свого народа і повести його за собою — не вдалася. За «Ляхом-Мазепою» не пішов узятий вже в міцні московські шори український народ. І старшина поспішила поправити свою «помилку». Вона відреклась від «честолюбних», «лядських», «ворожих народів», — «буржуазних», кажучи по теперішньому — Мазепиних «видумок». Вона пішла за народом і, бючи себе в груди, з плачем кинулась під Полтавою до побідних ніг Петрових. З того часу — як залюбки підкреслює проф. Грушевський — «З якою антипатією трактовано в сих (українських народницьких) кругах зусилля української буржуазії коло збудування клясової національної держави, всупереч соціалістичним мріям мас!»*)

Ця страшна антипатія до власної української держави не приносила зрештою «народницьким», «свідомим» верхам українським багато турбот. Вона не вимагала від них великої жертви, посвяти та великого морального зусилля. Навпаки, вона давала повний спокій душевний їх народолобному «соціалістичному» нутру, а їхні потрібуючі реального корму тіла примощувала на спокійних «казенних» посадах по петербургських та всяких інших — хоч не «протинародних, класових, національно-українських», але все-ж таки державних установах.

Теорія українського народовластия, української демократії, довела на практиці до повної залежності України від позаукраїнської «чужої верховної влади. Сполучення цієї теорії і практики в одній

*) «Борітеся — поборете», Нр. стр. 16.

»недержавній і народолюбній« ідеології породило політично-моральну, кажучи делікатно, двоєдушність творців цієї ідеології — »народницьких, національно-свідомих« українських верхів. Вони свою теорію »народовластія й любови до українського народу« намагались сполучити зі своєю фактичною безсилостю й рабською лютяльністю супроти московського державного кнута. Оце політично-моральне лукавство представників української національної ідеології та осмішення і скомпромітованя всякими »хитрими Малороссами« ідеї суверенности і авторітету Української Нації — ось були причини, чому всі політично-чесні, державно-творчі українські елементи, які рабської двоєдушности перенести не могли, пішли просто за дійсною владою і дійсним авторітетом на Україні — тоб-то остаточно спольщились і помосковились.

Тільки такий державний лад сприятиме національному повороті старої й народженню нової політично чесної, сильної, державно-творчої, провідної української верстви, який усуне головні політичні причини нашої Руїни; причини політичної деморалізації, нікчемности, слабости і недержавности дотеперішніх репрезентантів української національної ідеї. А тому це мусить бути такий державний лад, при якому: 1-о джерело верховної влади на Україні буде перенесено — з низу — де воно було від початку і за весь час Руїни — на верх — де воно було в часах могутности нашої нації: за Київських і Галицьких Князів і за Гетьмана Богдана Хмельницького. І це мусить бути такий лад, при якому: 2-о це джерело верховної влади на Україні буде від сторонніх позаукраїнських сил і всяких відповідних орієнтацій вповні незалежне. Такий лад, це дідичне Гетьманство, тоб-то Українська Монархія, а приймаючи на увагу ще її новочасні соціальні відносини — це Українська Трудова Монархія.

Без української Монархії — в формі дідичного а не виборного Гетьманства — не може повернути до Української Нації політично-чесна, державно творча частина помосковлених і спольщених дворянських верхів хліборобського класу; не може бути сформована при її участі нова, здорова й сильна, селянсько-хліборобська аристократія; не може бути об'єднаний авторітетом цієї нової селянської аристократії український хліборобський клас.
Значить: тільки при гетьмансько-монархічній формі українського державного ладу український клас хліборобський зможе об'єднатись, зорганізуватись і придбати ту внутрішню силу, без якої не може ним бути об'єднана Українська Нація і не може бути збудована Українська Держава — ось пята основна точка нашої політичної »орієнтації«.

4. Без внутрішньої реальної сили український хліборобський клас не зможе виконати свого завдання: об'єднати Українську Націю і збудувати Українську Державу. Але самої сили для того замало. Класові диктатури, як показує досвід диктатури пролетаріату, не в стані удержати зорганізованої ними держави. Щоб збудувати міцну і трітку Українську Державу і об'єднати Українську Націю український клас хліборобський мусить придбати для своєї реальної сили в очах інших класів ще й необхідний моральний авторитет. Без морального авторитету хліборобського класу — тоб-то без добровільної і законної згоди інших українських класів на те, щоб клас хліборобський ужив свою більшу реальну силу на будову спільної для всіх класів Держави і на об'єднання Нації — Держава Українська не може бути збудована і Нація Українська не може бути об'єднана. Реально більша сила хліборобського класу замість на будову й об'єднання буде вжита тоді на руйнівну боротьбу класів всередині Держави і Нації і на збільшення руйни Української Держави і Української Нації.

Коли і в який спосіб — якою своєю політикою — український клас хліборобський зможе придбати серед інших українських класів потрібний для будови Держави і для об'єднання Нації авторитет?

Тільки тоді, коли він дасть доказ, що свою реально найбільшу силу він використовує не виключно на оборону своїх власних егоїстичних інтересів. Тільки тоді, коли він одмовиться від диктатури кулака. Тільки тоді, коли над собою, над своїми реальними інтересами, він поставить вище ідейний інтерес Української Держави і Української Нації. Тільки тоді, коли во ім'я понадкласового закону Держави і Нації він поступиться своїми класовими інтересами і своєю реальною більшою силою в користь оправданих цим ідейним моральним законом інтересів інших, слабших українських класів.

Щоб український клас хліборобський поступився своїми егоїстичними інтересами і своєю більшою силою во ім'я ідейного інтересу Української Держави і Української Нації — цей інтерес Держави і Нації мусить бути поставлений понад егоїстичними інтересами всіх класів. Не тільки клас хліборобський, але і всі інші українські класи, мусять ідейний інтерес Держави і Нації ставити вище своїх реальних, егоїстичних інтересів. Ідейний інтерес Української Держави і Української Нації мусить стати Маєстатом Української Держави і Української Нації, Маєстатом, якого закон і повага обов'язує однаково всі класи. Без такого всіма класами і всіма членами нації однаково ушанованого Маєстату Держави і Нації не можна помислити існування модерної європейської держави і нації.

Хіба модерний демократичний принцип самоозначення націй був-би можливий там, де не існує оце спільне поняття Маєстату Нації, однаково дорогого й однаково спільного всім членам нації? І в що вилилось би самоозначення такої нації, де кожний клас, або кожна партія стали б на становищу: нація — це я, і мій інтерес — це інтерес нації? Або чи можливе самоозначення такої нації, в якій існують групи і партії, отже цілі частини нації, що в свою націо-

нальну індивідуальність і свою державність не вірять і існування своєї нації та потребу власної держави заперечують? Поняття нації може існувати тільки у таких етнографічно-відмінних людських колективів, які в своїм історичнім розвитку зуміли витворити спільне для всіх і всім дороге поняття Маєстату своєї Нації і зуміли цей Маєстат поставити вище класових, партійних, групових, індивідуальних і всяких інших егоїстичних інтересів, поставити понад одиницями, групами, партіями, класами

В історичнім розвитку Української Нації всіми шанований, усім дорогий, понадкласовий Маєстат Української Нації існував за часів держави Київських і Галицьких Князів і особливо за Гетьмана Богдана Хмельницького. Від часів Руїни він став знярядом класової і партійно-політичної демагогічної боротьби: його осміслили і скомпромітували, б'ючись між собою, внутрішні українські руїнники; його оплюгавили підкупамі і провокаціями всякі чужі на Україні агенти. Затоптаний в болото Маєстат Української Нації перестав бути всіми Українцями поважаним, для всіх Українців спільним, дорогим — дійсним Маєстатом. І з тою хвилиною Нація Українська перестала існувати. Зі смертю Української Держави заумерла Українська Нація. Чому так сталося?

Сталося так тому, що Маєстат Української Нації — персоніфікований цілою нацією в реальній, дійсній особі Голови Держави, «Богом даного» Великого Гетьмана Богдана — був повалений з хвилиною повалення династії Хмельницьких. «Нехай тая слава буде, що Хмельницький Гетьман!» — ціми словами прийняв цілий народ український радісну звістку про перехід булави по наслідству до молодого, недосвідченого, але всеж таки Богдановою сина — Юрія. В тій славі, звязаній з дідичним іменем Гетьмана, народ бачив свою власну славу. І поважаючи персоніфіковану в особі гетьманської династії свою славу, він учився-би поважати сам себе. Ідейний Маєстат Нації, втілений в реальну пануючу гетьманську династію, був-би став для народа зрозумілим, реальним і дійсним, всіми поважаним, сталим і незмінним Маєстатом Нації. Але перенесений в часах нашої Руїни разом з джерелом верховної влади державної на саму народню масу, він став фікцією. Фікцією, якої кожному стало вільно вживати для своїх цілей, тому власне, що це фікція; тому, що державний лад, який на цій фікції, на «суверенности народа» спірається, не в силі забезпечити од використання для власного вжитку, од образи, од насмішки, од приниження Маєстату Нації, що в фіктивному «суверенному народі» спочиває.

Хіба не «во ім'я народа» вибраний народом «кращий» Гетьман Виговський повалив законного дідичного Гетьмана Юрія Хмельницького, заключив Гадацьку Умову з Польщею і розпочав війну з Москвою? Хіба-ж не «йдучи з народом» Пушкарь повстав проти Виговського і перший закликав на Україну проти «вибраного» Гетьмана і його союзниці Польщі московських вовод? Хіба-ж не «во ім'я на-

рода« Українська Народня Республіка повалила дідичного Гетьмана і бореться тепер в союзі з Польщею проти московських большевиків? Хіба не »виконуючи волю народа« Українська Радянська Республіка повалила виборного Головного Отамана і в союзі з московськими большевиками бється з Українською Народньою Республікою і її союзницею Польщею? Хіба не на підставі »волі народа« править Україною Раковський і хіба не »з волі народа« став Головним Отаманом С. Петлюра? Хіба врешті не виконують »волі народа« наші федералісти і москвофіли, пропагуючи ідею єдиної й неділимої федеративної, демократичної, народовладної Росії?

«Оця Руїна наша скінчиться з хвилиною, коли ми політично і національно усвідомимо джерело влади: народ. З хвилиною, як ціле джерело влади — народ — усвідомиться, то й сама влада народня стане суцільною і свідомою» — таку відповідь дають на ці факти наші республіканці демократи.

Але-ж знов-таки факти нашої минувшини кажуть, що і Виговський, і Пушкар, і Брюховецький, і Тетеря, всі вони так само всіма силами народ політично і національно усвідомлювали, і всі вони з того усвідомлювання свою силу політичну черпали. І можна, з певністю сказати, що послідній козак український був більше »усвідомлений« своїми »народолюбними« провідниками, ніж наприклад перший боярин московський. Бо коли московський боярин тільки накази понаднародної і понаднаціональної, традиційної і дідичної влади царської дисципліновано виконував та цеглину за цеглиною до будови своєї держави клав, то український козак увесь час »усвідомлювався« на своїх чорних радах, вислухував усіх, хто його мав усвідомлювати і, зрозумівши з цілого того усвідомлювання тільки одно: »хто дужчий, той і лучший« — хилився врешті за всякою, хочби і сторонньою силою, туди-ж і своїх усвідомителів за собою потягаючи.

В результаті з Московщини »темної і неусвідомленої«, але гордої почуттям власної сили і власної »слави«, персоніфікованої в особі єдиного дідичного Царя — витворюється свідомо себе, єдина й неділима, міцна нація московська. А наша, усвідомлена в своїй демократичній козацькій республіці, нація українська, стративши почуття своєї сили, слави і єдності, персоніфікованої в особі єдиного Гетьмана, та придбавши натомість багато усвідомителів, дійшла до того, що поділилась на москвофілів, польонофілів і українофілів і що треба тепер наново починати »усвідомлення народа« та доказувати йому демократичними засобами, що він єсть нацією, хочби такою-ж, як і нація московська. Та чи можливо-ж це »доказати«? Чи в стані демократія своїми демократичними засобами »народ« національно усвідомити?

В основі поняття нації лежить містичне ядро. Скільки-б ми прикмет нації — як мова, культура, література, територія, раса і т. д. — не вичисляли і не аналізували все в кінці кінців дійдемо до того чогось невідомого, до того, що прийнято звати »душею« нації. І психологічне розуміння нації приймають в кінці кінців усі чесні й по-

важні дослідники національного питання.*) Доказати факт існування нації раціоналістичними методами неможливо. Ще менш можливо раціоналістичними методами «усвідомити» якусь націю.

Хоч ми й дуже поважаємо авторитет «звісного педагога Ушинського», але ми завжди думали й тепер думаємо, що неможливо завести «рідну мову» в школах на Україні, покликаючись лише на цей науковий авторитет. Ми думали і думаємо, що українська мова в українських школах буде введена тільки тоді, коли кровю українською й українською силою буде відроджена українська державність; коли буде знайдена відповідна політична форма виявлення несвідомої, містичної, ірраціональної волі народа до вільного, незалежного існування.

Правдивість цієї нашої тези найкраще доказало зрештою само життя: всі наші дореволюційні «свідомі Українці» — культурники, демократи і автономісти — перетворились в самостійників, коли революція вивела їх на якийсь час з редакцій, клубів і кабінетів та поставила лице в лице з отим реальним «не науковим» життям.

Всяка усвідомлююча — культурна і політична праця — єсть необхідним проявом національного життя. Без неї не можна навіть помислити існування нації. Але усвідомлювати можна тільки те, що вже існує, що вже єсть в стані несвідомості. Всі, як їх звать, поневолені і несвідомі народи відродились і усвідомились в своїх школах тому, що вони хотіли мати свою школу, що вони хотіли усвідомлюватись. І питання усвідомлення якогось несвідомого народу полягає перш за все не в тому, щоб раціоналістичним методом — школою, наукою, «Марксом» і економією — доказувати йому, що він єсть нацією, а в тому, щоби здобути для нього змогу себе усвідомлювати, змогу ставати нацією.

Здобути цю змогу можна тільки силою його несвідомої, містичної, ірраціональної волі бути собою. Не вмючи зорганізувати ту несвідому ірраціональну силу народньої волі і не вмючи тією силою здобути змоги усвідомлюваня народу — покладати одночасно всі свої надії на оце усвідомлення; — з початку усвідомити народ — джерело влади — а тоді будувати і організувати владу, це один з багатьох абсурдів, якими наша демократія намагається маскувати свою нездатність до політичної і національної творчости.

Коли якийсь народ буде «усвідомлюватись» виключно раціоналістичними методами сучасної демократії, то можна з певністю сказати, що такий народ ніколи не усвідомиться і ніколи свідомою нацією не стане. Раціоналістичними, хоч-би найбільш демократичними

---

*) Дозволю собі навести тут коротеньку цитату з послідньої праці найбільше тепер у нас авторитетного дослідника національного питання Іп. Бочковського. „Всі дотеперішні спроби — пише він — об'єктивно-наукового збагнення істоти нації за посередництвом зовнішніх ознак не вдалися. »Треба, сказати завважає Челден, що як лінгвістичне, так і генеальоїчне (а ми додамо також і територіальне) палагодження сеї справи збанкрутовало.« Зовсім зрозуміло, що ся невдача змусила дослідників нашої проблеми шукати розясненя її істоти иншим шляхом, а саме психологічно суб'єктивною методою. Новочасна наука здебільшого прийняла се психологічне розуміння нації.“ (Національна справа. Відень 1920, стор. 86.)

методами не можна доказати на Україні вищість чи кращість »українофільства« над »москвофільством« або »польонофільством«. Чому мешканець бувшого »Юга Росії« має стати »Українцем« а не »Русским« ? Чому в Галичині латинник (римо-католик) — одірвавшись од тамтешньої містичної основи нації, греко-католицької церкви — має оставатись »Русином«, а не стати »Поляком« ? — На ці всі питання раціоналістичної розумової відповіді знайти не можна. Коли в данім етнографічно-відміннім колективі містична ідея нації не існує хоч-би в найбільш примітивнім стані, але як щось само для себе, щось не вимагаюче доказів, то »доказати« національну окремішність такого колективу раціоналістичними »ученими« доказами, »видавництвами і школами« усвідомити національно-такий колектив неможливо.

Що-ж допіру, коли з ідеї нації зробити ще до того знаряддя внутрішньої політичної боротьби, яка все йде поруч зо всяким демократичним усвідомлюванням народу. Що буде, коли кожна наша демократична політична партія буде в поняття нації на Україні вкладати інший культурний, соціальний, економічний і політичний зміст і прийнятими в демократіях методами буде при свому усвідомлюваню народу паскудити поняття нації, яке пропагують і усвідомлюють її політичні противники ? Що буде, коли замість Української Нації окажуться в кінці кінців на Україні нації Російська і Польська, а поруч них тільки слаба, розбита в собі, демократична українська партія ?

Почуття національної індивідуальности, в містичному і психологічному розумінню цього слова, задержалось, завдяки нашій демократичній минувшині, тільки в неясному, примітивному стані серед нашого етнографічного колективу на нашій землі. Це те, що прийнято в наших інтелігентських раціоналістичних колах називати »стихийною свідомістю«. І тільки тому, що ми маємо ще трохи оцієї недонищеної нашою історією »стихийної свідомісти«, ми можемо стати модерною європейською нацією. Але щоб стати такою нацією і щоб у боротьбі за свою національну ідею видержати конкуренцію з іншими вже розвиненими, історично більш щасливими націями, ми мусимо цю нашу містичну, примітивну, неусвідомлену ще масами стихийну волю до буття нацією — поставити в такі зовнішні умови розвитку, щоб вона стала свідомою ідеєю, ідеєю зрозумілою і дорогою для наших мас так само, як розуміють і кохають свою національну ідею інші великі розвинені європейські нації.

Тими засобами і методами, яких уживає сучасна демократія, немислимо національно усвідомити несвідомий народ. Немислимо тими засобами і методами зорганізувати силу його несвідомого, стихійного національного почуття і тією силою здобути для нього такі зовнішні форми існування, які-б дали йому змогу усвідомитись і стати свідомою нацією. Ані Німці, ані Французи, ані Москалі, ані Поляки, ані жадна інша нація не усвідомлювались, не ставали націями в дорозі демократичного плевбісциду, демократичної, політичної і літературної агітації і демократичних установчих зборів. В розвитку всіх великих історичних європейських націй (а наша нація, що має тисячелітню історію і сорок мільонів, до »маленьких« ніяк не може

бути причислена) помічається одна спільна риса. Всі вони перейшли через фазу персоніфікації вродженого їм містичного ірраціонального почуття нації в образі так само містичного, так само ірраціонального по своему походженню монархічного державного ладу.

Тільки тоді дримаюче в народніх масах містичне, ірраціональне почуття своєї національної окремішности усвідомлювалось ними, ставало ідеєю творчою, динамічною — ідеєю національною — коли ці народні маси персоніфікували його в особі Маєстату Голови Держави і Нації. Маєстату, який стоїть понад усіма і який однаковий і один для всіх. Якого нікому не вільно, завдяки його дідичному, традиційному характерові, підмінити. Якого нікому не вільно ображати, і якого всі мають однаковий обов'язок поважати та обороняти.

Французська революція «на місці божественного права Монархів поставила божественне право народу». Ці клясичні слова служать найкращим доказом, що «божественне право народу», основа сучасних демократій, могло без небезпеки для нації і без знищення самої нації прийти тільки тоді, коли в дорозі історичного розвитку витворилось було «божественне право Монархів» і коли народ в особі права свого Монарха навчився розуміти й поважати своє власне право. «Суверенітет належить народові. Він один, неподільний, його неможна вивласнити, він не підлягає передавненню» — ці слова французької конституції 1791 р. та їх логічний висновок: «Франція єдина і неподільна» — стали можливі тільки тоді, як французька нація стала дійсно єдиною і неподільною завдяки своїй попередній, не підлягаючій, ані вивласнюванню, ані передавненню, ані поділу, єдиній монархічній державній владі. Для Французів ідея нації стала Маєстатом нації і вони навчилися поважати Маєстат своєї нації не тоді, коли вони стали Народньою Республікою. Монархії дали великим європейським націям оцей їхній свідомий патріотизм; дали не підлягаюче дискусії, всякому ясне, поняття Маєстату нації; дали несвідомим народнім масам настільки велику національну свідомість, що їй досі ще не змогли знищити ані демократичні, торгуючі патріотизмом парламенти, ані оточені півнасмішкуватою байдужністю, виборні національні президентури.*)

І наша нація, як що вона має стати нацією, мусить перейти через стадію персоніфікації свого містичного ірраціонального, стихійного почуття національної індивідуальности в особі репрезентуючого цю націєнальну індивідуальність Голови своєї національної Держави. Ми досі не розвинулись в націю через те, що підчас Руїни знищили свою козацьку монархію. Весь час од смерті Великого Богдана був для нашого національного розвитку, як слушно каже Драгоманов, «пропащим часом». Без надолуження того «пропащого часу», без збудованя Українського Гетьманства-Монархії — в формі Монархії Трудової, яка найкраще відповідає нашим сучасним соціальним відносинам — ми на віки останемось нацією недорозвиненою, нацією в

*) Ось що пише між иншим відомий французький соціолог Сорель: «Демократія в усіх краях намагається зруйнувати сили, які ще хоч трохи піддержують в життю національні традиції.» (Matériaux d'une theorie du prolétariat, p. 16)

літературі, нацією-калькою, одною з тих, яких оагато було і єсть ще й тепер в Европі.

Народ, в якому 90% не знає письма, не можна національно усвідомити демократичними »метеликами«, »видавництвами« і партійними »лозунками«. Кожний національний державний лад мусить відповідати степені стихийної національної свідомости нації, степені її культурного розвитку і її внутрішнім соціяльним взаємовідносинам — в противному разі нація не матиме свого власного державного ладу, а не маючи свого власного державного ладу, вона не буде нацією.

Пустопорожній інтелігентський фразер — для якого байдуже, чи буде існувати нація, а важно тільки те, що про його »літературу« скаже »публіка« і »історія« — може собі дозволити на »последній модний фасон« якоїсь соціял-літературної утопії. Але кожний патріот (розуміється в Граматичному, а не в демократичному розумінню того слова), для якого доля батьківщини єсть його власна доля, мусить в своїй практичній політичній праці обминати »літературні моди«, особливо у нас, де війшло в звичай »додумуватись і дочитуватись до українства«. Зі стихийної, а не з літературної свідомости може вирости наша нація, і кожний з нас, хто життям а не літературою з рідною землею звязаний, мусить перш за все з проявами тієї стихийної свідомости числитись.

Виростаючи самому національної ірраціональної стихії, маючи її в собі, в крові свого серця, старатись своїм розумом, своїм знанням повести її за собою, творити для неї розумні, раціональні, відповідаючі степені її стихийного розвитку, державно-національні форми життя — а не зі своєю літературою приходити до стихії і потім, безсилу борсаючись, плисти по її потоку — ось на нашу думку завдання кожного »чесного з собою« українського політика, для якого Україна це життя, а не література, і українська літературна праця це тільки засіб усвідомлювання і оборони того життя, а не ціль, сама для себе вистачаюча.

І коли прояви нашого стихийного національного життя трактувати поважно, з любовю, так як своє власне життя, коли не плювати на них і не дивитись на них з комічного боку, як це прийнято в нашій демократичній літературі, то обовязком кожного політика єсть старатись усіми силами поважно зясувати собі і чесно усвідомити собі ці прояви.

Хлібороби малі, середні і великі, зібрані в Київі в Квітні 1918 р. проголошують Гетьманом Всеї України нащадка старого гетьманського роду, і тільки за Гетьмана існує фактично, а не в теорії, Українська Держава. Розуміється можна сказати, вживаючи висловів наших інтелігентських »народолюбних« літераторів, що все це була »циркова комедія буржуйських і куркульських морд, розіграна під режисерством фельдфебельської німецької палиці«. Але хто не має приємности належати до світил і творців сучасної української демократичної літератури і хто бачив тоді в Київі цих пригноблених, але завзятих українських людей — що хотіли спасти свою працю і культуру своїй рідній землі від рук ідейних і кримінальних руїників — той мусить задуматись над питанням: чому ці люде, з яких 99½% не читали »усвідомлюючої« української літератури, в момент, коли

важилась їх доля, проголошують українську форму державного ладу, проголошують Гетьманство, як найблизчу і найбільше їм зрозумілу форму того ладу і чому за того власне ладу твориться дійсна Українська Держава, починає дійсно усвідомлюватись в своїх масах Українська Нація.

І коли знов таки не стояти на українським демократично-літературнім становищу, що Українець це «дурень або злодій»,*) то треба гадати, що в Квітні 1918 р. було не зібрання якоїсь банди такого роду »Українців«, а зібрання представників великої частини Української Нації і що в цьому зібранню знайшла собі вираз ота сама стихійна національна свідомість, що являється основою існування кожної нації. Ця наша національна свідомість, в своїй містичній ірраціональній суті не гірша і не інша від національної свідомости всякої іншої великої європейської нації, у нас, в питанню національного державного ладу, знайшла якраз такий вираз, усвідомила себе в такій формі, яка степені її розвитку відповідає. При тім на тому зібранню хліборобів знайшла вона якраз ту саму форму, яку менше ясно, менше виразно приймає взагалі вся наша народня маса.

Бо тільки одним нашим демократичним літераторам не видно, що в реальнім, дійснім життю вся наша народня маса весь час намагається персоніфікувати свої національні змагання, усв. звязуючи їх з іменем то одного то другого популярного діяча. І робить вона це, не зважаючи навіть на всю завзяту агітацію, яку проти такої персоніфікації ведуть коло тих діячів їхні демократичні політичні приятелі. Нам здається, що в однім і другім випадку ми маємо до діла з одним і тим самим фактом прояву стихійної національної свідомости мас; з фактом усвідомлювання собі нашої національної душі в тій формі, в якій ми поки що в стані її собі усвідомити. І більше звязані зі старою національною традицією хлібороби, проголошуючи більше свідомо діичного традиційного Гетьмана, — і позбавлені тієї національної традиції народні маси, менше свідомо персоніфікуючи »Україну« в особі того чи іншого »отамана« — всі ми, вся нація наша намагаємось знайти для виявленя нашої стихійної містичної національної душі таку реальну зовнішню форму національного існування, яка степені розвитку тієї нашої національної душі відповідає. Такою формою єсть персоніфікація нашої національної ідеї в особі одного і єдиного для цілої нації Голови національної держави, символізуючого собою повагу, силу, єдність і неподільність цілої Української Нації.

Незвичайно трудно писати для читаючої, вихованої на »літературі« публіки про питання, які літературними, раціоналістичними і діалектичними методами не можуть бути доказані. Для нас, українських хліборобів, питання Українського Гетьманства це питання життя. Справа стоїть для нас надзвичайно просто: або буде Укра-

*) Прикладів такого відношеня до своєї нації, до саміх себе, цікавий читач може знайти скільки завгодно в численних сучасних творах демократичної української політичної літератури і публіцистики, особливо еміраційної. Найсумніше те, що оцей такий її тон і дух санкціонують своїм співробітництвом і співучастю імена поважних і чесних старших представників української демократії.

їнське Гетьманство і ми, яко українські хлібороби, будемо існувати, або Українського Гетьманства не буде і ми, яко українські хлібороби, перестанемо існувати. Ми, яко клас, будемо тоді Росіянами, Поляками, Китайцями, інтернаціоналістами, ким угодно, тільки не українськими хліборобами. Наша стихийна національна свідомість, не знайшовши собі усвідомлення в єдине відповідаючій їй формі національно-державного існування, умре і яко такі ми умремо разом із нею, так само, як уже раз в історії національно були умерли наші предки. В таких питаннях життя і смерти нема нічого страшнішого від всякої літератури. Условеснюючи життя вона виймає з нього живчик і душу. Ціль життя: зробити, творити — підмінюється цілю літератури: висказатись, написати

Але в теперішніх часах від літератури не оборонишся. Особливо на Україні, де вся дотеперішня свідомість національна була літературою, а не життям. І в даному разі, коли питання Гетьманства, Української Монархії, єсть для нас питанням ірраціонального життя, питанням діла, оборони і утвердження свого життя, — стає перед нами український демократичний літератор і питає: звідкіль Ви додумались до того, які Ваші аргументи, де Ваша льюгіка?

Розуміється найкраще було-б йому не відповідати, тільки своє діло робити. Але ба! український демократичний літератор має в своїх руках, як кажуть, шосту демократичну й у наших демократичних часах мабуть найсильніщу »державу« — має пресу. Він не в силі нічого реального сотворити, але він усе може »ідейно« опоганити, оплювати, знищити і зруйнувати. І коли у нас на Україні обставини складаються так, що 99% людности мають національний інстинкт життя і стихийну національну душу, але не в силі собі цієї душі в творах розуму усвідомити, свого ірраціонального життя в льюгічні, раціональні, літературні форми убрати — а 1% тільки пише, мудрствує і усвідомлює, але не має в собі ані національної душі, ані національного інстинкту життя — то муситься вживати раціоналістичних методів літератури для оборони ірраціональних фактів життя. Мусить ся літературою обороняти національну душу од наших національно бездушних літераторів.

»І чого вам непременно захотілось Гетьманства, Монархії? — питають нас літератори. — Така форма державна не відповідає сучасним здобуткам соціальної науки, вона абсолютно не підходить до сучасних демократичних часів і теорій, а тому її не можна провести в життя«. »Ну хай по вашому народ наш дійсно намагається персоніфікувати свою національну ідею — додають інші, більше уступчиві. — Отже він це зробить в особі якогось вибраного демократичним способом президента чи отамана і вам останеться теж обіднатись коло того признаного народом вождя. Це буде і демократично, а разом з тим матимете і персоніфікацію«.

Отже в цій демократичній літературній діялектиці знаходить собі вираз один дійсний факт сучасного життя. Нова монархія, нова династія не може повстати в часах, коли над життям панує преса і література. Родоначальники монархій і династій: »Богом дані« провідники нації не можуть появитись в добі, в якій загинула епічність

життя. Богатирі не родяться при благосклонній участі кінематографів і репортерів. При пануючій тепер банківсько-бухгалтерським погляді на світ торжествуючої демократії абсолютно немислима поява національного епічного героя. Його зараз візьмуть «на екран», зареєструють в пресі і літературі під рубрикою: «національні герої» і в кінці опажеться, що на новоявленого національного героя вже взяла патент якась спиритна інтернаціональна фірма.

Коли для якоїсь нації, щоб спасти своє існування, приходиться заводити у себе відповідаючий степені її стихійної національної свідомості монархічний лад — тепер, підчас всевітнього панування демократії — то вона мусить одмовитись од мрій про нову власну династію. Питання для неї стоїть так: або обставлена демократичною формою вибору персональна диктатура, як суррогат монархії, як демократичний спосіб обдурення демократії, або реставрація Монархії в формі проголошення Монархом нащадка одної з давніх, традиційних національних династій, що мають за собою те єдине, чого демократія сфабрикувати не може — силу національної традиції. В такій тільки формі стоїть це питання і перед нашою Українською Нацією або виборний, демократичний популярний Диктатор, або дідичний традиційний Гетьман.

Вага монархії для нації, як було вже вище сказано, полягає в тім, що оточена загальною пошаною єдина для цілої нації Особа Монарха персоніфікує в собі єдиний і обов'язуючий усю націю Масштаб Нації. Отже і всяка демократична диктатура, коли вона має стати суррогатом Монархії, мусить бути всенародня, єдина і національна. Народившись в демократії, будучий диктатор, опрацюючись на волю народа, мусить знищити всіх своїх так само демократичних конкурентів і мусить остатись сам один. Тоді він буде єдиним і всенароднім. А щоб до того він став ще й диктатором національним, боротьба між будучим диктатором і його конкурентами мусить вестись під гаслами національними. Тоді тільки він, як диктатор найбільше з поміж інших вождів демократії національний, притягне до себе всіх репрезентантів національної традиції і при їх допомозі, прийнявши містичне хрещення традиції (коронація Наполеона), завершить свою перемогу над конкурентами, тоб-то перемогу над демократією, яка його породила і з якої він вийшов. Така була, єсть і буде історія всіх Наполеонів.

Чи може появись український Наполеон? Перш за все сама можливість такого питання означає факт, що Наполеона ще у нас нема. Появись же на Україні український а не якийсь инший Наполеон міг-би (поминаючи вже такі досить важні моменти, що персонально мусів-би він мати хоч деякі спільні риси з Наполеоном і т. д.) при цій рішальчій у данім разі умові: найбільше крайні елементи української демократії, які все рішають у боротьбі демократії між собою, отже і в боротьбі будучого Наполеона з його конкурентами, мусіли-б бути настільки національно свідомі, що вони-б дали перевагу іменню українському, а не чужонаціональному Наполеонові. Але власне та піддержка, яку досі країні ліві елементи

української демократії давали дотеперішнім кандидатам в українські Наполеони, свідчить, що поява такого українського Наполеона неможлива. Для того народ наш мусів-би вже мати усвідомленою своєю стихійну, неусвідомлену національну душу.

Тільки тоді, коли-б народні маси вже мали розуміння свого «божественного права нації», коли-б вони вже були національно усвідомлені, демократія, що народ для своїх цілей використовує, могла-б і мусіла-б вжити для боротьби між собою усвідомлене вже народом його право нації. Але народ, що не пройшов через свою власну монархічну форму виявлення своєї стихійного національного почуття, не може усвідомити собі того почуття, не може мати національної свідомости. Без попередньої коронації Українського законного, дідичного, родового Гетьмана-Монарха, не може відбутись коронація безтрадиційного, маючого за собою тільки закон удачника, Наполеона-Отамана.

Якаж основна різниця між українським дідичним Гетьманом і українським майбутнім Наполеоном? Та сама різниця, яка була вже в нашій історії між Юрієм Хмельницьким і Іваном Виговським. Перший, хоч молодий, недосвідчений, може навіть не зовсім своему становищу відповідаючий, був у поняттю цілої нації наслідником Батька, законним Гетьманом. Другий, хоч досвідчений, незвичайно здібний, розумний, був у поняттю цілої нації узурпатором. За першим стояла національна традиція, отже сила так само містична і ірраціональна, як містичною і ірраціональною єсть сила стихійної національної свідомости мас, на якій кожна національна традиція спирається. За другим тільки стояв факт його особистого щастя і сприту.

Щоб Гетьман-узурпатор міг зайняти місце Гетьмана-дідича, він би мусів мати за собою ще один ірраціональний факт, факт сили. Але сили у Виговського не оказалось для тої самої причини, для якої не може бути сили і у майбутнього українського Наполеона. Він не зміг при допомозі крайньої демократії, яка одна тільки піддержує все і скрізь узурпаторів, побити своїх конкурентів, так само узурпаторів. І коли він, будучи чесним українським патріотом, кликав народ: за Україну, то його конкуренти кинули клич: геть з Україною. А що боротьба за Україну вимагала великого морального зусилля, була боротьбою по лінії найбільшого опору, а клич: геть з Україною ніякого морального зусилля не вимагав, ішов по лінії найменшого опору, то народ, який не мав у собі ґрунту для того великого морального зусилля, бо не встиг ще усвідомити собі своєї стихійної національної душі, все вибрав у боротьбі між узурпаторами тих, що йому предлагали лінію найменшого опору. Виговського замінив Пушкарь, Пушкаря — Брюховецький, Брюховецького — московський воевода.

Петлюру, коли він тільки удержиться і скличе «предпарламент», побє Грушевський, Грушевського Винниченко, Винниченка Раковський. І нічого не допоможе таким українським патріотам, якими безумовно єсть і Петлюра, і Грушевський, і Винниченко, чеплятись всіма силами за народ. Демократичний узурпатор, щоб перемогти, мусить обдурити демократію. Але обдурити нашу демократію «У к р а ї н о ю», стати українськими Наполеонами нашим узурпаторам не сила. Не

сила тому, що для опори української демократії — для найбільше лівого «народа» — Україна — це поки що фікція. Україну можна там підмінити землею, комуною, чим угодно, бо вона фікція. І фікцією буде вона там доти, доки єдина поки що українська національна сила: сила національної традиції, не зможе Україну в особі Голови власної національної Української Держави персоніфікувати. Хто підняв повстання проти дідичного, традиційного Українського Гетьмана, мусить сам підробитись під Гетьмана і сотворити нову Гетьманщину, або счезнути. Це загальний закон, не тільки закон одної України.

Тому наприклад наші представники інтернаціональної соціал-демократії, підіймаючи повстання проти Гетьмана, раптом запускають традиційні оселедці і стають отаманами. Тому наші пророки світової революції, замість спокійно підготовляти в соціологічних інститутах до своєї майбутньої провідної ролі в новім соціальному всесвітнім устрої, раптом повертаються спиною до прекрасної будуччини і починають халливо вигрбати давно зотлілі кістки українських «татарських людей» та завзято шукати по українських демократичних родословниках родства між собою і старим огайдамаченим запорозьським Мамаєм.*) Але ці фальсифікати національного, традиційного Гетьманства не вдаються.

Традиційно-національна коронація народнього вождя Наполеона могла відбутися тому, що сам обряд національної коронації вже мав в очах цілого народу свій зміст, вложений в нього попередніми, законними, дідичними традиційними Монархами. І стала вона можливою тому, що «Імператор» Наполеон в очах народніх мас перевисив, переріс старих Монархів «Королів». Він показав свою дуже руку, якої вони вже не мали; він знищив усіх своїх ворогів, чого ті не могли вже зробити; він відновив старий державний апарат і спас Францію від рабства.

Неможливо кандидувати в національні Наполеони там, де народ не має ще в собі традиції національних Монархів. І неможливо кандидувати в творці держави тим, хто виростає з традиції руїни й нищення держави. Які-б панегірики не виписували гайдамаччині наші вчені і як-би щиро та сердешно не позували на отаманів наші літератори, — народні українські маси мають про гайдамаччину і про отаманів свій незмінний і вироблений погляд. Згадують вони про них і говорять з пів-соромливою, пів-поблажливою усмішкою.

Бо ці маси народні інстинктом своїм і своєю традицією відчують те, що відомо кожному дослідникові нашої нефальсифікованої минувшини. Мамай і всякі інші «татарські люде», як традиційні руїники Української Держави, як ті, що кликали Татар і когось завгодно проти своїх Князів і Гетьманів, нічим іншим, як тільки руїниками власної держави не були і нічим іншим по природі своїй не можуть бути. Весь їхній внутрішній зміст, образ, який вони своєю діяльністю в уяві народніх мас по собі залишили, це образ руйнування всякого державного ладу, це боротьба зо всяким урядом. Вони персоніфікують собою тільки ту внутрішню українську деструктивну силу, яка витворилась на нашій землі в процесі хаотичної,

*) Див. І число журналу «Борітеся — поборете».

неунормованої, примітивної ооротью між ріжними цивілізаційними впливами і з якою зрештою кожному будівничому державного життя на Україні треба дуже серйозно рахуватись. Але Мамай сам в ролі Гетьмана; Мамай і »татарські люде« в ролі творців і будівничих Української Держави, це тільки дрібні, трагікомічні фіґури. Їх любочний, несерйозний характер в такій ролі не стане розуміється иншим і від того, що до Мамає — під його традиційне дерево, з повішеними на ньому »Жидами« і всякими розбитими »поміщицькими фортепянами« — підмоцуються сучасні демократичні літератори і деякі модерні університетські професори.

Демократичними засобами національно обдурити українську демократію і під видом демократичного Мамає проскочити в Українські Гетьмани — не вдасться нашим кандидатам в Наполеони доти, доки само традиційне українське Гетьманство, яке вони намагаються в той спосіб сфальсифікувати, не стане реальним фактом. Фальсифікат можливий лиш тоді, коли вже єсть, коли реально існує те, що мається на меті фальсифікувати. І коли признати, що без персоніфікації несвідомої, стихійної національної ідеї мас, ці маси не можуть національно усвідомитись, то єдиним засобом для персоніфікації української національної і державної ідеї єсть реставрація старинного, традиційного національного українського Гетьманства. Фальсифікат, або суррогат Гетьманства, в образі висунутого українською демократією демократичного Отамана, або в образі »вибраного на установчих зборах« Президента — неможливий при сучасному стані витвореної нашою минувшиною, стихійної, національної свідомости наших народніх мас.

Тільки реальна, дійсна, нефальсифікована державно-національна традиція може стати основою для будови реальної, дійсної, а не »літературної« Української національної Держави. Ця реальна, дійсна, державно-творча, а не державно-руйнуюча українська національна традиція звязана нерозривно з поняттям Українського Гетьманства. З упадками Гетьманства падала й Україна. Хто хоче воскресити, відродити Україну, той мусить реставрувати Гетьманство. Всякий ворог Гетьманства, це свідомий або несвідомий ворог державного й незалежного існування Української Нації.

В старім нашім виборнім козацькім Гетьманстві було багато хиб, що не дали йому змоги здійснитись, втілитись у життя, стати тим, чим воно весь час, від Гетьмана Хмельницького починаючи, намагалось бути: формою державного незалежного існування Української Нації. Ідеї, думи Богдана Хмельницького не здійснені ще й по нині. І падало українське Гетьманство не тому, що воно вмерло, що ідейний образ Гетьманщини, витворений підчас найбільшого напруження нашої національної енергії — за Хмельниччини — став реальним фактом життя, дозрів у життю і дозрівши, виявивши себе, вмер, стратив свою душу, загубив усю внутрішню, творчу, динамічну силу. Ні! »Слово« Гетьманщини не стало ще й по нинішній день її »тілом«. І тому-то ніхто з нас не може, як коло задубівшого трупа, спокійно й байдуже пройти коло питання Українського Гетьманства. Воно дратує і захоплює, воно викликає

страшенну зненависть і родить безмежну любов. Над ним неможна поблажливо-байдуже посміхатись.

Бо Гетьманство Українське ще не збулось і не пережилося. Воно в тім образі, який сотворила про нього за Першого Великого Гетьмана Богдана Українська Нація, ще не здійснилось і не втілилось у життя. Всі хиби Гетьманства, всі його дотеперішні помилки, це боригання ідеї з життям, це опір хаосу, який він усе ставить творчий, активній ідеї, що хоче і може його по своєму образу і подобию перетворити. Викликаний ціми хибами та помилками упадок Гетьманства в XVII століттю і його упадок в 1918 році — це не агонія, а тільки спроба сил. Це не послідне зітхання того, хто вже набувся, хто перейшов уже через свій апогей, хто показав уже все, до чого він здатний, хто виявив уже весь заложений в ньому його творчий внутрішній зміст. Це тільки хвилева невдача, тільки помилковий крок того, хто може і хто хоче бути; того, хто бореться з хаосом життя, маючи вже дані на те, щоб його побороти: маючи вже свідомість самого себе, свідомість тієї своєї внутрішньої творчої сили-ідеї, яку він мусить втілити в життя, мусить в матеріяльні, життєві форми убрати.

І тому навіть зо всіма своїми хибами, зо всіма своїми помилками, традиція Гетьманська, образ та ідея Гетьманщини, це поки-що єдина наша національна сила, здатна до життя і до національної творчости. По за нею, як підтверджує досвід, нема иншої сили, яка-б могла відродити нашу Націю, яка-б могла нам збудувати Державу. Кожний раз, як на поверхню життя виринатиме Україна — вирине неодмінно разом із Нею і Гетьманство. І так буде доти, доки воно не збудеться, доки не втілиться в життя та ідея, яку поставила перед собою в хвилині найбільшого національного екстазу, розбуждена Великим Гетьманом Богданом, Велика Українська Нація. Без реставрації її завершення Гетьманства не може і не буде існувати Україна. Тільки після здійснення, розвитку, апогея і натуральної смерти Гетьманщини може прийти якийсь инший український державний і соціяльний лад. Без здійснення Гетьманства всякий инший лад, що прийде на Україні, не може бути і не буде ладом національно-українським

Кожна нація має тільки таку традицію, яку вона сама собі в своїй історії витворила. Кожна нація може мати тільки таку форму національно-державного ладу, який з цієї традиції виростає і на який цієї традиції вистачає. Нищити свою власну державно-національну традицію, тому, що в ній єсть хиби й помилки, це значить не будувати, а руйнувати націю, це значить нищити самих себе. Досконалити цю традицію — тоб-то обережно відкидати з неї все, що в життю нації показало себе шкідливим, все, що для національної творчости оказалось нездоровим, і з любовю та пієтизмом розвивати те, що виказало свою творчу силу і житездатність — ось завдання тих, хто будує, хто творить, хто живе життям нації, хто з життям нації звязує своє власне життя.

В нашій творчій, будуючій, державно-національній традиції Гетьманства дві його прикмети показали себе в життю нації шкідливими: його виборність і його залежність від чужих держав. І як-раз ці дві прикмети хотів знищити в Гетьманстві творець української

гетьманської ідеї Великий Гетьман Богдан Хмельницький. Він під кінець свого життя всіма силами намагався установити дідичну владу гетьманську, а союзом зі Швецією хотів він вибитись з під залежності від московського Царя, однак необхідний для України тій союз з Москвою при тій заховуючи. Це завдання, не здійснене підчас »пропащого часу«, що настав для України по смерті Хмельницького, стоїть знов сьогодні перед нами.

Ідея незалежності і суверенності Української Держави стає вже чимраз більше життєвим фактом. За свій гріх проти цієї ідеї заплатило в 1918 р. хвилевим упадком відроджене Гетьманство, хоч цей гріх мав навіть за собою поважні тактичні причини міжнародного характеру. І це найкращий доказ, що в теперішній стадії нашої національної свідомості неможливо помислити собі існування Українського Гетьманства, яко форми несуверенного, залежного існування Нації. В поняттях тієї нашої теперішньої національної свідомості тільки одно Гетьманство на Україні не має права зрікатись ідеї повної незалежності Нації. Бо Гетьманство під чужим протекторатом, це вже пройдена нашою нацією, це вже усвідомлена собі стадія життя, це вже випробувана форма нашої національної традиції, і при тій це форма, що в життю нації себе не оправдала. Вертатись до неї — це значить іти назад, творити шкідливу реакцію. В боротьбі за життя та існування не можна безкарно задержувати те, що для існування власне показало себе небезпешним і шкідливим.

З тих самих причин неможливо вернутись до Гетьманства виборного. Виборне Гетьманство перестало-б бути Гетьманством, стало-б неможливою до здійснення демократичною диктатурою. Коли вся сила Гетьманства, все його величчє, творчє, динамічне значіння для Нації лежить в творчій силі того образу нашої державно-національної традиції, який воно собою для цілої Нації виражає, то носителем цієї традиції, Гетьманом України, може бути тільки той, хто на підставі традиційного діличного права ту традицію персоніфікує. Гетьманом України може бути тільки нащадок гетьманського, звязаного з нашою державно-національною традицією роду.

І тільки тоді, коли-б ні один з наших Гетьманських родів не оказався до Гетьманства здатний, могла-би бути мова про покликаня якоїсь чужої династії, звязаної тільки посередно з традицією нашого національно-державного життя.

Бо тільки той, хто має за собою свою родову, дідичну гетьманську традицію, має право собою, своєю особою нашу державно-національну гетьманську традицію персоніфікувати. Тільки такої дідичної гетьманської традиції неможна нікому ані сфабрикувати, ані придбати так само, як не можна сфабрикувати традиції державно-національної. На традицію державно-національну не може претендувати і не може її монополізувати якась одна партія чи частина нації. Так само і особи Гетьмана, який має за собою гетьманську дідичну традицію родову, з державно-національною традицією тісно звязану, не може використовувати для своїх цілей одна партія чи частина нації. Особа дідичного, родового Гетьмана належить цілій нації і стоїть понад всіма класами, тимчасовими урядами, партіями, групами і членами Нації так само, як цілій Нації належить і понад усіма її частинами стоїть

та традиція державно-національна, що її Гетьман дідичний законно, на основі своєї традиції родової, персоніфікує.

Маєстат Української Нації, коли він дійсно має бути єдиним і однаково дорогим для всіх Українців Маєстатом, а не товаром на політичну спекуляцію, мусить бути вирваний з під ніг партійних політиків, мусить бути поставлений за межі їх досягнення, мусить бути врятований од їхнього партійно-політичного вжитку. В противному разі не буде на Україні Української Нації, а буде тільки самоідстувуюча українська партія. Але це може статися тільки тоді, коли Маєстат Нації буде персоніфікований Головою Національної Держави, який єсть Головою на підставі чогось, що від нього особисто не залежить. Отим чимсь, чого не можна придбати ані спритом, ані щастям, ані за гроші, ані силою — єсть право родової традиції, впливаюче з традиції цілої Нації.

Тільки перед таким понадособистим, традиційним, загально-національним правом схилять свої булави, здобуті в тяжкій, кривавій праці, всі наші чесні патріоти-отамани. Тільки біля Особи, на яку жадна партія не може взяти партійного патенту, бо ця Особа не з партійної сили, а з сили всенациональної традиції виростає — обєднаються всі наші посварені між собою, розєднані і розбиті українські партії. Тільки тоді буде знайдена нарешті ота гаряче бажана всім нам єдність національного фронту, коли на чолі цього єдиного фронту стане Особа, що має на це зверхнє над всіми нами — будь ми отамани, лідери, заслужені патріоти, чи звичайні українські громадяне — всенациональне, традиційне, не нею особисто, а минулим життям, традицією цілої нашої Нації придбане право.

І тільки такому, впливаючому з усенациональної державної традиції і персоніфікованому в Особі родового, дідичного Гетьмана, Маєстатові Української Держави і Української Нації скориться найдужчий на Україні наш хліборобський клас. Він ніколи не піде, він не може піти за безсилим демагогами-диктаторами, що свої партійні або особисті цілі прикривають ріжними фальсифікатами Гетьманства. Тільки традиційному, а через те всенациональному і понадпартійному Українському Гетьманові, а в його Особі — понадпартійній, понадкласовій і всенациональній Українській Державі буде вірою і правдою служити нова, чесна, державно-творча селянська хліборобська аристократія, займаючи в Державі своє місце поруч з такою-ж аристократією духовною, пролетарською, військовою, інтелігентською, промисловою і т. д. Тільки во ім'я персоніфікованого в такій Державі Маєстату Нації та ідейного інтересу цілої Нації найдужчий клас хліборобський поступиться своєю реальною більшою силою і своїми єгоїстичними інтересами перед інтересами інших слабших українських класів.

Без відродження її реставрації державно-національного традиційного Українського Гетьманства в особі проголошеного Головою Держави родового, дідичного Гетьмана, не буде сотворено на Україні таких умов, при яких най-

дужчий на Україні хліборобський клас зможе поступитися своєю більшою реальною силою во ім'я ідейних, всенациональних інтересів Держави і Нації, зможе здобути для себе в очах інших класів необхідний моральний авторитет, і тому зможе вжити свою більшу силу на будову Української Держави і на об'єднання Української Нації — ось шоста основна точка нашої політичної «орієнтації».

* * *

6. Єдиною основою, на якій може відродитись Українська Нація і зорганізуватись Українська Держава єсть наша державно-національна традиція, зв'язана тісно з традицією Гетьманства. Ця традиція єсть. Вона існує, вона здатна до життя, як показали нещодавно минулі події: факт реставрації Гетьманства і фактичне існування Держави Української тільки за Гетьманства.*) Як би тієї традиції державно-національної у нас уже не було, то поняття Української Нації було-б літературною фікцією, а будова Української Держави — політичним блефом. І всяка державно-національна українська політика була-б тоді не творчою, будуючою, громадською працею, а мексиканським спортом «для любителів — як кажуть Росіяне — сильныхъ ощущений». Кожний порядний і чесний Українець, який би

*) Навіть В. Винниченко — якого не можна запідозрити в бажанню умисне вишукувати і підкреслювати існування нашої державно-національної традиції — в одному з романів писаних ще перед війною, підмітив факт впливу тієї традиції на розбудження національної свідомості. В психології одного з персонажів цього роману — звичайного собі, як і 99% нашого народу, зденационалізованого Малороса — наспуває глибокий переворот, коли він довідується від героя роману Вадима про те, що колись дійсно існували українські Гетьмани. Ось як змальовує автор цю картину з життя: «Ну, коли так — раптом рішуче тріпнув головою Генадій Трифонович — то розговор тепер буде другой. Позвольте вас спитати: чи ето єсть десь у книжках? — Вадим навіть назву одної книжки йому сказав. Старий, дивлячись у стелю, кілька раз повторив наголовок... Гетьмани, видно, серйозно і глибоко схвилювали його. Він не міг їх забути і весь час вставав до них. дивувався, хмикав і, помітив, все більш і більш приймав у свою свідомість. Але гетьмани не могли-ж самі по собі існувати. Як ні як, а царі. Всякий же царь мусить мати своє царство, державу, царедворців, військо. І все це було хохлацьке, малоросійське. Тоді який небудь зайда-кацап не міг сказати природному малоросові на його землі: «пашол вон. бо я тут хочу сісти!» (це вже чорта з два! — І от ще що з неохочою цікавістю одмітив Вадим (це улюблений автором герой роману, соціаліст і літератор В. Л.) як тільки старий серйозно повірив в існування гетьманів, він зразу ж немов чудом яким став далеко чистіше говорити по українському. Він, левно, не брехав, кажучи, що одвик, що все життя не балакав на українській мові. А тут раптом згадав і заговорив, і що далі, то вільніше, без ніяковости, а навіть з завзяттям якимсь, з викликом гордості. Мало того: коли він говорив про «кацапів», в тоні його чулась вже образа.. І видно було, що не тільки за те образа, що у нього хотіли однять службу, а за щось більше, давнє, за щось таке, про що він і сам не знав, що воно — образа. І тим більше вона тепер виростає, чим ясніше йому ставало, що це була образа, що він міг би вже давно образитись...»

Чи стихийне поширення української мови та пошани до самих себе, взагалі поширення національної свідомості іменно за часів теперішнього відродження Гетьманщини — що підкреслив навіть в одній зі своїх промов інший український соціаліст, небіжчик

не бажав стати агентом, авантюристом чи шарлатаном і хотів би зберегти своє добре ім'я, мусів би тоді, яко мога швидше, всяку українську політику покинути і, вибравши літераторську, професорську, чи якусь іншу філософську професію, задовольняти свої громадські інстинкти або глибокими студіями над майбутнім соціальним ладом, або писанням »общеполезныхъ и дешевыхъ книгъ для малороссійскаго народа«, наприклад »Про різачку«, »Про те, як земля наша стала не наша«, »Про те, звідки пішло слово Україна і куди воно шезло« і т. д. і т. д.

Але, не бажаючи бути утопістами, ми мусимо рахуватись з сумним фактом, що наша державно-національна традиція під теперішній час ще надзвичайно квола. Як би не те — ми б уже досі, розуміється, були і державою, і нацією. Двісті літ пів-державного і пів-національного існування не можуть для ніякої нації пройти безслідно, не викликавши духової руїни. А до того наша державно-національна традиція, ослаблена історичним лихоліттям, ще поборюється безперестану ворожими до нас зовнішніми силами; вона завзято нищиться нашими власними внутрішніми українськими руїниками і врешті їй найбільше погрожує розеднаність та слабкість тих, хто має обов'язок і хто береться її обороняти.

Ніяка зовнішня сила до реставрації і відродження нашої державно-національної гетьманської традиції нам не допоможе. Хіба така, яка сама заінтересована в існуванні великої і сильної Української Держави. Але навіть у тім випадку, як показує досвід недавнього минулого, союзник починає іноді лякатись тієї Гетьманської України, яку він будувати допомагав і починає одною рукою нищити те, чому він допомагав другою. Українська Гетьманська Держава, побудована на основах нашої старої національно-державної традиції, усвідомлює стихійне національне почуття сорокамільйонного народу і тому не підходить до ролі скромненького українського буфера, ані до повернення України в чемну, слухняну колонію. Таким завданням, як показує досвід, більше відповідають народні і радянські республіки.

В даний момент ніхто в Європі сильною і великою Українською Держави собі не бажав. Навпаки, єсть багато сил, що власне заінтересовані в тому, щоби ніякої України не було, або щоб вона була якнайслабша. Тому при відбудовуванні нашої державно-національної традиції і при реставрації Гетьманства ми не тільки не можемо покладати надії на допомогу якоїсь »орієнтації«, а навпаки мусимо бути готові, що різні зовнішні сили будуть нам у тому на скільки можливо заважати.

Так само не повинні ми забувати й того, що нашу державно-національну гетьманську традицію будуть поборювати ріжними демагогічними засобами всякі внутрішні українські руїники під проводом великого числа наших невдалих Наполеонів. Удалий Наполеон (у тих розуміється націй, які здатні мати своїх Наполеонів), повставши проти старої національно-державної традиції і здобувши силу та владу при допомозі найбільше »лівого« народу, все вертає в кінці кінців до тієї традиції і все продовжує її далі в дещо змінених формах. Наші-ж невдалі кандидати в Наполеони, повстаючи так само

проти старої державно-національної традиції — проти Гетьманщини і Гетьманів — але не маючи сили здобути собі владу і сотворити щось кращого, рішають, що їх самотнім, мовляв, історичним призначенням єсть тільки нищити та донищувати останні сліди тієї старої української державно-національної традиції.

Вони звичайно, як показує наше минуле й сучасне, не хочуть чесно допомогти іншим українським силам будувати Українську Державу, переконавшись, що вони самі до того не здатні, що ґрунту в нашій народі для українських Наполеонів немає. Замість поступитись во ім'я патріотизму своїми егоїстичними інтересами, вони халяються за зовнішні сили, коли вже своїх власних не стало, заключають різні «угоди» з сусідами України і в кінці кінців стають їхніми звичайними агентами. Або-ж нищпорять вони поміж «народом» та ширять завзято серед нього внутрішню руйну, перетворюючись поволі в Махновщину політичну та літературну.

В своїх низах український руйник палить бібліотеки, музеї, двори, нищить пам'ятники, муровані будівлі — одно слово все, що нагадує про минувшину і культуру. А в своїх верхах він іде на службу до дужчих сусідів і творить для них українські васальні держави-буфери, або-ж кидається в науку та літературу і оправдує там «немінучу варваризацію життя», доказуючи, що вже й сам Шевченко належав «по складу своїх поглядів» до партії есерів, що руйнування власної держави вихвалювали всі українські історики, мало не від Нестора Літописця починаючи, — що найбільшими й найрозумнішими державними мужами на Україні були всякі давні «люде татарські». Бо-ж і воїни — ці «люде татарські» — так само, як їх теперішні нащадки по духу, своїх Князів та Гетьманів виганяли, всяких «Татарів» проти тих Князів та Гетьманів на Україну кликали і — в нагороду за ласкаву допомогу — їм синів своїх, замість до свого гетьманського війська, в яничари посідали, а дочок Ханам та всяким баскакам в дарунку до гаремів оддавали.

Пам'ятаймо, що для великого числа здеклясованої, позбавленої стихійного, вродженого українського патріотизму, української інтелігенції, яка отим політичним та літературним руйництвом промишляє, ідея власної Української Держави зовсім чужа, а сама ця Держава непотрібна. Пару літ тому назад кожний український державник був для неї або «дурень», або «провокактор». Так само чужа, ворожа та зненависна для неї єдине тепер реально можлива Гетьманська Українська Держава. Але навіть своїх власних державних творів вона в решті решт не хоче піддержувати. Народня Республіка — занадто отаманська і права. Радянська — занадто комісарська і ліва. Вожді тих республіканських українських держав ідеальні, поки «виганяють Гетьмана». Вони одіозні, коли самі стають отаманами чи комісарами.

Гетьманщину на думку цих інтелігентів будували «чужі пани» і тому її треба було знищити. Але коли стали будувати республіку свої-ж таки патентовані, літературні, соціалістичні, демократичні і «свідомі» Українці, то ті-ж самі інтелігенти, придержуючись мабуть демократичної мудрости, що «не буде з Івана пана», охрестили самі себе устами найдемократичнішого українського письменника «гер-

гепами» та виїхали за кордон. І вся ця державна імпотенція та якась патологічна зненависть до самих себе і до власної держави прикривається у них гаслами »добра народу«, сполучається з фарисейською тугою за ідеальною, райською, безкласовою, безцентровою, безурядовою, всесвітньою, федеративною, народовладною республікою, яка управлятиметься вченими волюхами та кудесниками без всякого примусу, а самими тільки магічними заклинаннями, в роді: »борітеся-побере» і т. д.

Чи може українська частина такої ідеальної всесвітньої республіки бути збудована при допомозі Польщі, большевиків, світової революції і інших зовнішніх сил, яким передають державну творчість на Україні українські літератори-анархісти — це діло вождів і пророків отих ідеальних республік. Чи можна пересажувати дерево гіллям у землю, а корінням до гори, і чи можна завести у себе соціальний лад, витворений іншими націями на підставі інших національних традицій — це питання для тих, хто не маючи ні одної путної фабрики, збирається заводити на Україні »соціалізацію промисловости і пролетарський комунізм«. Як можна зорганізувати на Україні упорядковане, розумне громадське життя, культивуючи »рідні звичаї« самовирізування, варварства і анархії — це можуть в теперішніх демократичних часах знати тільки теоретики державного права Мамайв і »татарських людей«, люде, що мають академічну, професорську освіту.

Звичайний же український громадянин — якому грамотність дана Богом не на те, щоб дурити простаків та недолітків, проповідуючи їм чудеса, в які він сам не вірить — і політик, який політикує не для слави, а щоб мати для своєї праці, для своїх дітей і для своєї нації упорядковану національну державу — мусять бути готові на таку болочу несподіванку, як зненависть багатьох пишучих українських інтелігентів до будови власної держави. Бо нищеня державно-національної гетьманської традиції, на якій тільки й може бути побудована Українська Держава, стає єдиним оправданям власної безсилости для всіх непризнаних українським народом кандидатів в народні вожді.

І коли зникнуть послідні державні субсидії, якими ще сьак-так піддержується український »державний інстинкт« отого роду літераторів, то »нерішучість і вагання, з якими — кажучи словами професора Грушевського — соціалістичні українські партії приймали гасло незалежної України«,*) воскреснуть напевно з вибуховою стихійною силою Для безтрадиційної, »додумавшоїся до українства« інтелігенції багато вигідніше в решті решт бути провідниками і вождями українських партій та монопольними представниками екстериторіяльної, недержавної, співаючої та пишучої вірши »української нації« в демократичній Росії та Польщі, чим займати відповідне своїм літературним здібностям становище в міцній і дужій класовій національній Державі Українській. Відродження і реставрація української гетьманської державно-національної традиції буде мати серед багатьох здеклясованих, занархізованих і

*) »Борітеся-Побере«, N. I, стор. 47.

політично імпотентних українських інтелігентів найбільше завзятих, найбільше непереміряючих у засобах боротьби противників. А що в їх руках майже вся українська преса і література, то з отим трагічним для України фактом треба на жаль серйозно рахуватись.

Але і ці зовнішні і ці внутрішні ворожі сили в кінці кінців не так вже дуже страшні. Вони виявляють собою звичайний опір, який стихія життя все ставить кожній ідеї, що намагається цю стихію по своєму образу перетворити, що здатна по своєму образу творити нові форми життя. Внутрішня, власна сила ідеї од тих ворожих до неї сил не залежить. Вона міряється і буде мірятись силою завзяття, силою віри і творчої здатності тих, кого ця ідея захоплює, хто її репрезентує, її ширить і втілює в реальні форми життя. Чи зуміємо ми, Гетьманці, нашій українській державно-національній, традиційній, гетьмансько-монархічній ідеї всею душою віддатись, її оборонити, скріпити і провести в життя — ось від чого залежить будучина Гетьманства, наша власна будучина і будучина Української Держави і Української Нації.

І тут, щоб знов таки не бути наївними мрійниками-утопістами, ми мусимо ясно усвідомити собі ті великі небезпеки, які серед нас же самих нашій власній ідеї погрожують.

Отже перш за все ми ще ідейно не обеднані. Образ Гетьманської України, який ми всі винесли з нашої історичної традиції, з народніх переказів, з наших родинних памяток і родинних спогадів — у всіх нас далеко ще не однаковий, не однаково ясний. Неоднаковий і неясний він тому, що в нашій минулім історичнім лихолітті покалічилась, поділилась і упестрилась сама наша державно-національна традиція, з якої наша ідея виростає.

Для одних з нас Гетьманство — це вже тільки пуста форма без змісту: шапка, булава і військовий парад — маріонеточна, театральна бутафорія. Для других воно вяжеться з поняттям якогось напівнаціонального і напівдержавного, провінціонального існування: то щось в роді малоросійського генерал-губернаторства в залежності від Москви, — то знов щось в роді комісарства над послушними польській Річипостолитій козацькими отаманами, в залежності від Польщі. У третіх врешті це звичайна літературна романтика, побідні мрії про старе Запорозьке козацтво, ніжні пахоші лавно зівялої квітки, мелянхолійна любов до давно померших форм національного життя — любов без сили екстазу, без здатности творити нове життя.

Між тим силу творчу, здатність до втілення в сучасне реальне життя може мати тільки ясний одноцільний образ живого будучого Гетьманства, виростаючий з творчої суті нашої державно-національної традиції, а не з її померших ріжноманітних, випадкових і, як показалось, нежитездатних форм. Творча суть нашої державно-національної традиції — це традиційне змагання великої і дужкої Української Нації до здобуття собі вільного та незалежного, організованого та розумного національного існування на своїй власній землі. Образ будучини, який ця традиція минулого ставить перед нами, це образ Гетьманства, як єдине можливої форми такого існування: але Геть-

манства дозрілого, розвиненого, визволеного з давніх помилок, Гетьманства завтрішнього, а не вчорашнього.

В кім велика любов до рідної української землі не оживила її державно-національної традиції, не примусила пережити в собі ту традицію на те, щоб придбавши її великий досвід, далі її своєю власною творчою працею продовжувати — у цього ясного і творчого образу будучого Гетьманства не може бути. Бо творчий образ Гетьманства — це не розпливчаті тіні мертвого минулого, які не можуть бути провідниками життя, а виростаючий з живої, пульсуючої в крові нашого серця державно-національної традиції, реальний, живий і ясний дороговказ.

Він стоїть перед нами, а не за нами. Він стоїть над хаосом реального життя, що своїми важкими зломами завалило всі шляхи кругом нас. Контрастом між своїми ясними виразними формами і оточуючою нас хаотичною дійсністю він викликає непереможне бажання боротись за втілення в життя тих його форм. Ці ясні й виразні форми хочемо ми коло себе мати, а не румовища руїн і не безладний хаос. Не лякатись хаосу, не плакати над руїнами, марно не надіятись обдурити хаотичну дійсність, а перемогти хаос — ось в тім категоричнім імперативі вся творча життєва здатність кожного ідейного образу. Бо тільки з хаотичної дійсности можна на подобі ідейного образу будувати нові форми життя.

Але щоби бути здійсненим, щоби бути втіленим в реальне хаотичне життя, образ ідеї Гетьманства мусить бути для всіх нас, Гетьманців, однаковий і ясний. Він мусить виразно виділятись над хаосом і мусить він бути один. Тільки тоді він дасть нам ту єдність і ту організовану силу, без якої не можна перемогти хаосу, не можна зрушити з місця його тяжких глиб. Коли кожний з нас бачитиме перед собою інший образ Гетьманства, — коли ми не знайдемо в собі стільки захоплення і стільки любови до своєї ідеї, щоб прийти до собі подібних, — обеднатись зо всіми, хто в цю ідею вірить, — знайти і вихопати в цьому об'єднанні єдність образу спільної ідеї і тоді всім разом, єдиним організованим фронтом, за здійснення цієї ідеї в бій пійти — то праця всіх нас буде Сизифовою працею. Вона стане в кінці тільки ще одною відміною безплідної української літератури, стане оляповатим і бездушним, політичним »малоросійським» любительським спектаклем»

Ми досі ще ідейно не об'єднані. Але це станеться в процесі громадської політичної творчости. Багато небезпешніше те, що ми в великій мірі здеморалізовані, що в нас самих єсть елементи розкладу, які, в свою пору не знищені, можуть нас зробити до всякої політичної творчости нездатними.

Ідея Українського Гетьманства — це ідея нового монархізму і нового аристократизму. Їй погрожують — з одного боку: гниль, яку залишив по собі серед нас розвал старого монархізму і старого аристократизму. З другого: зараза модерного республіканства і модерної буржуазної, соціалістичної, комуністичної та всякої іншої демократії, яка залазить з усіх усюд в наші ряди.

Ми монархісти. Але ми не хочемо повороту помершого монархічного ладу ані відродження монархії в її минулих, виродившихся

формах. Ми не хочемо, як ті монархісти з часів розкладу монархії, використовувати для себе монархію, яку хтось колись сотворив, а хочемо творити в образі Гетьманства нову монархію. І ця наша нова монархія, Гетьманство, не може бути диктатурою одної касты, за яку та каста зубами держиться, а вся решта з її зубів шматок за шматком, через поширення »конституційних і демократичних прав«, собі вириває.

Гетьманство — це символ єдності Української Нації і сили Української Держави, персоніфкований в особі традиційного, національного дідичного Гетьмана. Воно стоїть понад всіма кастами, партіями, класами і до нікого в нації спеціально не належить так само, як не може до когось спеціально належати і чийсь монополем бути само традиційне поняття Української Нації. Гетьманство об'єднує собою в одну національну цілість поодинокі класи людей, що живуть на Українській Землі — класи, прирочно зорганізовані в своїх автономних політично-економічних »радянських« чи інших формах власної класової організації.

Гетьманство — це Трудова Національна Монархія, це персоніфковане в особі Гетьмана єдино-владство ідеї Нації над цілим працюючим, продукуючим трудовим народом і всіма його класами, а не монархія-єдиновладство одної якоїсь касты — чи бюрократів, чи комуністів, чи конституційної демократії — над рештою нації. Воно, як верх піраміди, коронує собою труд цілої Нації, зорганізований в класових трудових установах всіх класів, а не приголомшує брехнею і терором розбите і розпоршене тіло нації, щоб використовувати національну працю на користь тільки одної касты: комуністів, бюрократії чи конституційної демократії.

До Гетьмана приходять в своїх окремих класових організаціях усі ті, кому дорога єдність Нації, кому потрібна єдина державно-національна організація всієї національної праці. Приходять на те, щоби біля нього свої окремі класові організації об'єднавши, національну єдність усіх класів, єдність цілої Української Нації сотворити і Державу Українську збудувати. Вони йдуть, щоб традиційному Гетьману Українському зруйновану всенациональну єдність та державну силу воскресити допомогти, його іменем руїну побороти, а не використовувати його Особу і персоніфковану в його Особі українську державну, об'єднуючу монархічну ідею кожний для себе, кожний для своїх власних егоїстичних інтересів.

Хто заражений трупним ядом виродившогося бюрократичного чи конституційного монархізму, або божевільям його покидька: диктатури комуністів; хто приходить до Гетьманців, щоб забезпечити собі заздалегідь двірську, комісарську чи якусь иншу посаду, щоб одержати нагороду, концесію чи привілей, щоби здобути собі про запас вигідний монополъ на будучі блага нового державного ладу — тому місце серед нас немає. Бо Гетьманство Українське це не виродніла монархія — не дійна, вигодувана батьками корова, яку сини, по батьках одидичивши, перестали годувати, а тільки доять. Гетьманство це нова форма державного життя нашої Нації, яку ми для синів і нащадків своїх тяжкою працею, жертвами й посвятою ще повинні допіру сотворити. Хто хоче посад, нагород, концесій і всяких інших благ од

свої зручної політики — хай собі йде в республіканську, буржуазну, соціалістичну чи комуністичну демократію. Там при виборах президентів, при змінах правителів настановлених «волею народа», заховались ще всі темні сторони старої монархії. Спонуляризувавшись і здемократизувавшись, вони там стали тільки більш доступними. Підлещуватись, дурити, підкуплювати, бути куртизанами далеко легше і зручніше при президентах, совнаркомах і при «сувереннім народі» ніж це було при виродившихся монархах

Ми хочемо аристократії, але здорової, міцної, до творчости здатної, а не штучного консервування аристократії здегенерованої і безсилої. Ми думаємо, що таку нову аристократію витворить в своїх класових організаціях кожний український клас на підставі власної класової традиції і власної класової селекції. Найкращі між хліборобами, найкращі між військовими, найкращі між робітниками, найкращі між інтелігентами, найкращі між промисловцями і т. д. — ось нова українська аристократія.

Мірилом вартости кожної дійсної аристократії єсть її здатність творити нові цінности, будувати, організувати життя. Остаточне завдання кожної демократії захопити в свої руки сотворене предками національне добро і його ріжними «справедливими» демократичними способами поміж себе поділити — вже у нас на Україні майже виконане. Тим нащадкам старої аристократії, що приходять до нас і питають, чи не можна би на підставі своїх старих аристократичних привілеїв одержати більший пайок при демократичнім грабіджі національних складів — ми кажемо національні українські склади вже розграбовані, а поділом награбованого ми не промишляємо. Ми хочемо обіднати тих, хто здатний почати творити нові склади, а не тих, хто знає «последній і найсправедливіший спосіб», як їх з користю для себе дограбувати. Ті хай ідуть до буржуазної, соціалістичної, комуністичної і всякої іншої демократії.

Нащадки старої шляхецько-козацької аристократії—дворянський і козацький стан хліборобського класу — при реставрації Гетьманства повинен і має обовязок відограти велику ролю. Бо-ж серед них — людей землі — найбільше жива ще наша стара державно-національна традиція; бо-ж вони по природі своїй, як і всі хлібороби, мусять бути стихийними монархістами-гетьманцями, а маючи більшу освіту, повинні перші гетьманську ідею для себе і для других усвідомити. Але на жаль демократична зараза вносить страшні спустошення в ряди нашого дворянства, ослаблюючи тим самим ряди і силу цієї частини українських Гетьманців.

Багато нашої старої аристократії на жаль забуло вже про свою первістну й основну аристократичну традицію: традицію жертви во ім'я держави і творчости державної; забуло про ту безліч праці і посвяти, яку поклали її предки в будову минулих форм нашого державного життя. Звикши в часах розвалу старої монархії та старої аристократії тільки використовувати для себе пануючу форму державного ладу — обідатися в дословнім і переноснім значінню цього слова — та частина нашого дворянства нездатна вже ідеєю нової дер-

жваної творчості захопитись і на жертви, яких ця творчість вимагає, пійти.

Вона намагається пристосуватись до хвилевої переможниці — демократії; вона хоче лише урвати що можна для себе від пануючого демократичного державного розвалу, так само, як намагалась вона використовувати для себе померший, звироднілий монархічний лад. І ми бачимо, що всяка буржуазна, соціалістична і комуністична демократія має на своїх послугах князів, графів, баронів і дворян, які одержують од неї всякі блага взамін за своє ім'я, за свою більшу культуру, вихованість і політичну здатність. Але це не єсть державна творчість, тільки пристосовування себе до форм державного розвалу. Не боротьба за нові, вищі форми державности, а болязливе, хамське втікання з небезпешного аристократичного фронту на безпешніший демократичний тил — втікання, сполучене з глибокою погордою, якою здемократизовані і здеморалізовані аристократи платять в глибині душі тому, кому вони допомагають руйнувати різними демократичними способами останні сліди організованого, державного, національного життя.

Доля цих здемократизованих і здеморалізованих дворян для нас в решті решт байдужа, бо вяжеться вона не з нашою долею, а з долею цілої демократії. Не байдужим для нас натомість мусить бути те, коли здемократизовані дворяне приходять до нас і намагаються прищепити нам, Хліборобам-Гетьманцям, свою демократичну політичну тактику, свій деморалізаторський демократичний світогляд.

Коли нам пропонують перетворитись під фірмою Гетьманства в дворянську велико-землевласницьку демократичну партію, викинути з поміж себе не-дворян і, здемократизувавши відповідно до поняття »простого народу«¹ свою ідеологію, піти з отими демократичними гаслами »в народ«, щоб його по методу всіх інших демократичних партій обдурити — то ми мусимо зразу-ж заявити, що ми на таку демократичну тактику ніколи й ні завіщо не пристанемо. Дворянство наше — як те, що було помосковлене, так і те, що було спольщене — ми щиро і всім серцем бажаємо бачити в наших рядах. Але дворянство для нас — це не право на найзручніше демократичне дурисвітство, а обов'язок державної і національної творчості: обов'язок, впливаючий з родинної традиції, з більшої вихованости, з більшої політичної і державної культури. »Noblesse oblige«² — як казало старе гасло предків, не нащадків.

Кожний безродний, але заслужений ділами предок більше вартий пошани, ніж нездалий і чванливий нащадок. Так само найбезродніший і найбідніший хлібороб-селянин, що творчі організаторські здібности має, що тепер за свою національну Українську Державу готов во ім'я добра будучих поколінь своє життя в жертву принести — більше заслуговує чести і поваги, ніж здемократизований нащадок дворянський, що перед пануючою демократією ласки і змоги ще з пару сот смашних обідів попоїсти забігає. Такий безродний і бідний селянин — державник і патріот — наш найрідніший брат, з яким нас ніяка сила не розлучить. І так само братом — рівним співробітником, а не демократичним конкурентом — буде для нас усякий інший не-дворянин і не-хлібороб, будь це робітник, міщанин, інтелігент, який

в своїй власній класовій організації поруч з нашою класовою організацією при Гетьмані України стане і якому тоді ми перші руку до згоди простягнемо, перші всі минулі взаємні кривди і образи забудемо, і рука в руку йдучи, як рівні з рівними до спільної національної і державної творчої праці візьмемось. Як що це називати »демократією« то на таку »демократію« ми все і завжди широко підемо.

Змонополізувати ідею Гетьманства для одної касти та, наче од большовиків втікаючи, прибрати її для непознаки в модерний крамний демократичний піджачок, це значило б сотворити ще одну імпотентну українську демократичну інтелігентську партію, це значило б єдину українську державно-творчу ідею — ідею Гетьманства — загубити.

Під покришкою демократизму Гетьманство не може бути реставроване. Ідея наша, облутана демократичним туманом, стратить свою ясність і не зможе бути втілена в життя. Конкуренції зі спеціалістами по обдуруванню »суверенного народу« ми не видержимо і коли опинимось в демократичній компанії, нас тільки висміють і заключають. »Народ«, якому ми »запропонуємо вибрати себе« на тій підставі, що ми народолобці-демократи, найкращі поміж усіми іншими народолобцями-демократами, матиме повне право сказати, що ми тільки від решти демократів дурніші. Бо ті за вибори платять землею та всяким іншим розграбованим з національних складів, хоч не своїм, але реальним добром, а ми пропонуємо тільки вексель на будучі блага, які ще треба допіру сотворити.

Так званий »холодний« раціоналістичний аналіз »політичної дійсности«, яким у декого широко прикривається бажання штовхнути нас во ім'я цієї дійсности і »реальної політики« на демократичні експерименти, має одну кардинальну хибу: він — як кажуть Росіяне — тільки »заднимъ умомъ крѣпокъ«. Він показує лише чого не треба було робити. Того самого зрештою вчить вища школа »реальної політики і політичної мудрости« — вся сучасна патентована т. зв. академічна соціологічна наука.

І академічні соціологічні теорії треба розуміється знати, щоб не odkривати політичних »Америк« і не думати наприклад, що комунізм це »последнє слово соціальных наук«, бо таких »последних слів« було вже в історії людства чимало. Але при тім треба твердо пам'ятати, що ні один патентований соціолог ніколи ні одної нової форми громадського життя не сотворив, і всяка »реальна політика« дуже добра, але тільки для використання вже кимсь сотворених і ustalених форм якогось політичного ладу. Будуччина і творча сила всіх соціальних, зокрема національних політичних ідей опрeдeлялась від початку світа не їхньою »науковостю« чи »політичним реалізмом«, а степеню завзяття, відданости, захоплення й фанатизму, які вони в своїх визнавцях, а через них у цілих людських громадах викликали.

»Ce qu'il y a de vraiment fondamental dans tout devenir, c'est l'état de tension passionnée que l'on rencontre dans les âmes*«) — пише Сорель. Цей факт усякого соціального життя підтверджує досвід минушини і обсервація сучасности. І тому, коли ми хочемо бути тепер, в часах демократичного руїництва, дійсно політичними ре-

*) G. Sorel: »Vues sur les problèmes de la philosophie«, p. 76.

пістами — але не імперентними критиками чи спритними ліквідаторами минулого, тільки творцями будучого, — то перш за все ми мусимо цей факт собі усвідомити. Ми мусимо твердо пам'ятати, що ідея наша переможе тільки тоді, коли викличе вона в душах наших єдино-творчій в громадському життю вогонь захоплення, посвяти і завзяття.

Ніяка армія, ніяка політична організація не переможе, коли в ній немає «духа». Найрозумніше обчисленими «десантами», найраціональніше заготовленими проєктами всяких демократизацій, соціалізацій, парцеляцій і всяких народніх установчих зборів, одно слово — самими лише кулеметами і політичними хоч би найдемократичнішими «платформами» не можна ніколи перемогти большевизму, який залляв нашу Україну. Бо большевизм це віра, яка своєю силою здатна творити свої діла. Цій чужій вірі можна протиставити тільки свою віру. І переможе наша віра чужу віру тільки тоді, коли вона матиме своїх вірних, коли підійматиме вона їх на свої діла. І тоді, коли ці діла нашої віри будуть вищі, будуть кращі, будуть більше відповідати стихійним потребам законности і моралі даного громадського організму ніж діла віри чужої.

Якими мають бути ці діла нашої віри вказує нам само сучасне хаотичне, стихійне громадське життя. До ідеї Гетьманської і до Гетьманців ставляться на Україні більші моральні вимоги. Тільки Гетьманські уряди не мають права поступатись перед сусідами Українською Землею; тільки їм не вільно зрікатись моральних суверенних прав своєї Держави і Нації.*) Тільки у Гетьманців уважається за непростимий гріх те, що нормально і само собою зрозуміло у всяких, в тім числі і комуністичних, демократів та республіканців. Коли який небудь гетьманський староста брав хабарі і крав державні гроші, то він в поняттю законности і моралі нашої народньої маси вважався зовсім слушно за злодія, якого за це треба вбити. Але коли це саме робить який небудь «народний комісар», то ці самі маси вважають це явище зовсім нормальним. Бо в поняттю законности і моралі нашої чесноі і морально здоровоі народньої маси сама революція єсть неморальна — і чесність не може бути обовязковою моральною прикметою тих, кого революція винесла на посади, на керовництво громадського життя.

Наша сила й будучність в отих непорушених революцією поняттях законности й моралі українських народніх мас і в тому, що вимоги тієї законности й моралі громадського життя прикладаються до нас, Гетьманців. Тим знаменем переможемо, коли тільки його вірою своєю скріпимо і розумом своїм усвідомимо. Бо це знак, що підстави всякого організованого громадського життя: почуття законности і громадської моралі істнують ще в нашій нації. І це знак, що сама стихія життя, ставлячи до нас більші моральні вимоги, допоможе нам перемогти нашу внутрішню слабість, викресати з себе максимум енергії і завзяття, без яких не можна перетворити в організовані форми

---

*) Нагадую хоча би те обурення, яке знялось з приводу неправдивої звістки причиною одмову Гетьманського Уряду від поділу Галичини, не кажучи вже про повстання підняте тому, що той Уряд проголосив федерацію. І нагадую ту байдужість, з якою зустрічало громадянство акти всяких федерацій, всяких принижуючих союзів, уступок цілих великих територій і т. д., які робили уряди демократичні і республіканські.

хаотичної стихії життя. Вона приймає нас, вона зростає нас своїми буйними потугами, але тільки тоді, коли ми станемо того варті — тільки тоді, коли ми самі, своєю власною моральною вартістю виправдаємо ті більші моральні вимоги, які ставить до нашої творчої ідеї, до нашої більше моральної віри сама оця стихія життя.

Всяка віра без діл мертва єсть. І сила, живучість нашої віри, нашої ідеї, не в демократичних словах, які мали-б обдурити виборців, а в тих ділах, на які здатна підіймати наша віра перш за все нас самих, її визнавців.

Коли, увірувавши в свою ідею Національної Гетьманської Української Держави, побудованої зорганізованими творчими і продукуючими українськими класами, ми під впливом цієї ідеї самі національно усвідомимось і станемо самі в своїм класі більше дисциплінованими, об'єднаними, більше здатними до організованої, творчої громадської праці. — Коли під впливом нашої ідеї ми скинемо з себе всі ознаки демократичної зарази боягузство, хамство, жадність, спекулянтство, політичний анархізм, всяке »покутне отаманство«, злобу, брехливість, інтригантство, бажання політичної помсти, кар'єризм, гадюче лукавство і зрадництво, запобігання перед сильними і перед юрбою, одно слово все те, що ми бачимо тепер в добі торжества демократії. — Коли наша ідея, во імя збереження потрібних для її здійснення наших сил, зробить нас більш розважними, здержливими, скромними в щоденнім життю і громадській праці, — відучить нас від шкідливих розкошів, від інтелігентського позерства і руйнуючого словоблуддя. — Коли викличе вона в нас любов і пошану до своїх братів по ідеї і посіє між нами взаємне довіря, солідарність і альтруїзм, знищивши вроджене Українцям самоїдство і будівання своєї кар'єри на очернюванні ближніх; але zarazом примусить нас ставити взаємно до себе більші вимоги во імя здійснення ідеї, а не для підкреслювання хиб своїх співтоваришів. — Коли ми будемо служити нашій Гетьманській ідеї хоч би так, як предки наші служили своїй за часів Великого Гетьмана Богдана Хмельницького. — Коли, одним словом, ми самі під впливом нашої віри-ідеї станемо більш моральними, станемо кращими, здатнішими, духом сильними і спокійними, і коли за ідею нашу говоритимуть не слова, а діла, — вартність і здатність кожного з нас — то ідея наша мусить перемогти і переможе.

Бо по кожнім пануванню демократії все наступала і тепер наступить перемога аристократії. В противному разі людство б загинуло. І у нас на Україні по періодах демократичного самовирізування і демократичної руїни, все наступав період аристократичного будівництва. Так само і тепер, коли вже все буде у нас дограбоване, переспекульоване і донищене; коли провідники демократії, безконечне »лівіючі« та шукаючи свого Наполеона, винищать себе і своїх сторонників; коли одним словом завершиться діло демократії і наступить — як каже проф. Грушевський — »неминуча варваризація життя« — то народ наш, по природі здоровий, добрий і сильний, кинеється зі стихійною силою будувати на ново громадський лад, на ново творити з безладного хаосу організовані гієрархічні форми життя.

Коли українська демократія, поспекулювавши невдало на українським державнім патріотизмі, піде собі спокійно на службу до польських і московських демократичних Наполеонів — а слово «Гетьманець» одночасно стане на Україні назвою найзавзятішого і непримиримого українського державника і патріота та синонімом чесного громадянина: коли воно означатиме чесного офіцера — не шкурника і не грабітеля, чесного українського державного урядовця — не злодія і не хабарника, чесного хлібороба — не глитая, чесного робітника — не чрезвычайщика, чесного промисловця — не визискувача, чесного купця — не спекулянта, чесного інтелігента — не шарлатана, чесного політика — не кар'єриста і не демагога — то тоді ідея наша Гетьманська переможе не якоюсь демократичною програмою, а тим, чим перемагають всі ідеї силою свого творчого, виховуючого творчих людей, внутрішнього змісту.

І тоді Народ Український зустрине свого Гетьмана і своїх Гетьманців так само, як він вже раз в історії свого першого Великого Гетьмана і його помішників зустрічав. Не виборами, не голосуванням, не демократичними установчими зборами, а радісним плачем усіх давнів Святої Софії і традиційним благословенням Патріаршим прийняв тоді в Києві народ український Великого Богдана, що визволив його з під панування і «брикання» вільної і свободолюбивої, республіканської і антімогархічної, руйнуючої і жадної чужої та й своєї демократії.*)

До тої хвилини жде час ще довга й терниста путь. Але памятаймо, що в природі тільки гнучку лозу і пустопорожню бузину швидко жене в гору. Дуб росте новолі і з великим трудом. І коли ідея наша має дійсно сотворити трівку силу нашої Надії і Держави, то вона мусить розвиватись по тяжкій лінії найбільшого опору.

І ми, розуміється, могли-б «добре зорієнтуватись в політичній ситуації», винюхати куди в цаний момент «народ хилиться» і, забігши туди поперед нього, заздалегідь там собі тепленьке місечко і добру «посаду» забезпечити. Ми-б може могли навіть собі таким чином «високе» становище придбати та, народолюбними демократами ставши, адмініструвати своїм народом іменем тієї чужої правлячої сили, яка його до себе прихилила. Але цей шлях по лінії найменшого опору ми мусимо залишити нашій демократії, якої спеціальністю власне єсть іти завжди «за народом». Бути непопулярним і зненавидженим — це необхідний стаж і спроба сил для тих, кому належить творча будуччина. Коли ми підемо по демократичній лінії найменшого опору і будемо пристосовувати себе всякий раз до хвилевих політичних обставин, то зайдемо туди, куди зайшли наші демократичні предки з часів Великої Руїни. Шлях демократії заведе нас туди, куди він завів їх — під панування чужої аристократії.

---

*) Историчний аналіз боротьби між козацько-шляхецьким аристократичним монархізмом часів Богдана Хмельницького і тодішньою польською магнатсько-шляхецькою республіканською і демократичною олігархією читач знайде в моїй книжці *Україна на Переломі (1657—9)*. Замітки до історії українського державного будівництва в XVII ст. (Відень 1920).

Тільки в тяжких справах може виховатись в Нації, зорганізуватись і підготуватись до своєї творчої праці міцна, здатна до громадської творчості і до державного будівництва, верства. Без такої своєї власної верстви не існуватиме Українська Нація. Бо по добі руїни мусить наступити доба творчості і відбудови. І коли та людська громада, що живе на Українській Землі, здатна зодягати в свої власні індивідуальні національні форми лише демократичні, руїнницькі періоди свого існування; коли український демократизм єсть прикметою, яка неодмінно має бути звязана з поняттям національної свідомості, то така однобока і виспеціалізована на демократію »нація« могла-би проявляти своє окреме індивідуальне існування тільки періодично, в добах руїни і перемоги демократії. Періоди громадської творчості і державного будівництва, періоди панування аристократії, були-б періодами завмірання оттакої однобокої, »демократичної української нації«.

Хто хоче не періодичного, а сталого існування цілої Української Нації і хто не хоче дальшого безплідного повторювання нашої трагічної минувшини, той мусить приготуватись на тяжку путь по лінії найбільшого опору, путь вихована своєї власної, сильної, загартованої, творчої національної аристократії. Бо тільки по лінії найбільшого опору ростуть в силу не ефемерні, а сильні і великі нації і будуються не паперові, чи »буферні«, а сильні, великі і тривалі держави.

Без відданих всею душею своїй ідеї і готових за для неї на жертви, без морально вартних, політично чесних, дисциплінованих і зорганізованих, до творчої громадської праці здатних Гетьманців — не зможе бути реставроване традиційне, національне Українське Гетьманство, не зможе прибрати українських національних форм період відбудови і творчості, що настане в Україні по теперішнім періоді демократичного руйнування. Бо без Гетьманства не зможе витворитись нова авторитетна державно-творча національна українська верства, не зможе хліборобська частина тієї верстви обєднати і зорганізувати свій хліборобський клас і не зможе біля того найдужчого українського класу обєднатись Українська Нація та зорганізуватись Українська Держава — ось сема основа точка нашої політичної »орієнтації«.

Закінчено в Жовтні 1920 р.

ЛИСТИ ДО БРАТІВ-ХЛІБОРОБІВ.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

(28 ЛИСТІВ)

Розділ 1-ий закінчений в літі 1921 р.; розділ 2-ий — в зимі 1922 р.

З М І С Т :

Про національну аристократію та про три основні методи її організації: класократію, охлократію і демократію.

1.

Лист 1: Роля письменника-публіциста в процесі національної творчости (ст. 113).

Лист 2: Слово — слуга стихійного хотіння. Сотворити хотіння словом — можливо (ст. 115).

Лист 3: Перше творче завдання слова: усвідомлювати і формулювати несвідоме стихійне хотіння (ст. 116).

Лист 4: Еволюція сотворених словом образів-ідей в залежності од сили стихійного хотіння, з якого ці образи-ідеї повстали (ст. 120).

Лист 5: Раціоналізація методів боротьби за ідеї і раціоналізація самих ідей (ст. 122).

Лист 6: Друге творче завдання слова: дати раціональні, на обсервації та історичнім досвіді оперті, методи для здійснення ірраціонального стихійного хотіння (ст. 126).

Лист 7: Як треба розуміти термін: національна аристократія (ст. 129).

Лист 8: Од витвореня чи винищення своєї власної національної аристократії залежить скрізь і завжди доля даної нації (ст. 132).

Лист 9: Процес зміни національних аристократій (ст. 132).

Лист 10: Без матеріальної сили і морального авторитету не може бути національної аристократії, а без національної аристократії не може бути нації (ст. 136).

Лист 11: Матеріальна сила всякої національної аристократії спірається: на володінню засобами війни і на володінню засобами продукції (ст. 137).

Листи 12, 13, 14, 15: Приклади аристократій, не володіючих засобами продукції: червоношкурі Індійці, українські отамани, правління Бріана у Франції, влада інтелігенції (ст. 140).

Лист 16: Сучасна демократія — це новий період старої боротьби за світську владу між володіючими засобами продукції войовниками і не володіючими засобами продукції пацифістичними інтелігентами (ст. 150).

Лист 17: Інтернаціональний соціалізм, як найбільше яскравий прояв сучасного бажання не володіючої засобами продукції і матеріально непродукуючої інтелігенції захопити в свої руки світську владу на цілм світі (ст. 155).

Лист 18: На Україні це бажання знайшло собі вираз в есеровщині (ст. 164).

Лист 19: Хлібороб і кочовник (ст. 172).

Лист 20: Вікова українська боротьба між кочовниками та осілими і володіючими засобами продукції хліборобами. Не володіюча засобами продукції і тому матеріально безсила інтелігентська демократія своїм зажерливим бажанням влади дезорганізує хліборобів, і в той спосіб спричиняється до перемоги кочовників та до повного обезсилення України (ст. 175).

Лист 21: Про моральний авторитет національної аристократії і метод аналізу цього складного питання (ст. 185).

Лист 22: Розвиток матеріальної культури і громадська мораль (ст. 196).

Лист 23: Взаємовідношення між моральним авторитетом національної аристократії і матеріальним та технічним розвитком даної нації. Три типи цього взаємовідношення, відповідаючі трьом основним методам організації національної аристократії: класократії, демократії і охлократії (ст. 199).

Лист 24: Взаємовідношення між моральним авторитетом національної аристократії і расовими прикметами, одіиченими даною нацією по тім чи іншій сполученю рас, що відбулось на її території (ст. 209).

Лист 25: Тип перший взаємовідношення між расою активною і расою пасивною: — органічний; по своему організаційному методу: — класократичний (ст. 216).

Лист 26: Тип другий взаємовідношення між расою активною і расою пасивною: — хаотичний по своему організаційному методу: — демократичний (ст. 230).

Лист 27: Тип третій взаємовідношення між расою активною і расою пасивною: — механічний по своему організаційному методу: — охлократичний (ст. 261).

Лист 28: Гомогенність (однородність) хотіннь активних і пасивних елементів нації, як підстава морального авторитету всякої національної аристократії. Приклади класократій, охлократій і демократій, взяті з історії та життя різних націй (ст. 284).

III.

Про національну аристократію та про три основні методи її організації: класократію, охлократію і демократію.

1. Темою одних дальших моїх »Листів« мала бути наша політична тактика, отже наша політична самоорганізація і наші відносини, як до інших політичних груп, проявляючих себе всередині України, так і до впливаючих на Україну політичних сил зовнішніх. Другими словами, я мав намір подати методи, яких, на мою думку, повинна вживати в політиці для організації і побільшення своєї сили і для здійснення своїх завдань та активна частина хліборобського класу, що має волю (хотіння) творити і організувати українське національне життя.

Але тут, ще більше ніж в попередніх »Листах«, я зустрів великі труднощі при викладі своїх думок. Думаю, що ці труднощі стають перед кожним українським письменником-публіцистом, для якого писання не ціль, а тільки засіб; який би хотів своїм писанням побільшити творчу українську національну силу, а не тільки дати своїм землякам ще одну »раціональну« раду на тему »як треба будувати Україну«.

Таких порад і рецептів, більше або менше логічних, більше або менше раціональних, можна надавати скільки завгодно. Але яка користь з тих вправ в публіцистичній стилістиці? Що з того, що існують численні писані рецепти для українських національних політиків, коли на Україні не знайдеться людей, що матимуть волю і силу творити українську національну політику? І чи всі ці численні українські політичні рецепти своїм методом, по якому вони писані, не ослаблюють часом, замість зміцнювати, того стихійного хотіння і тієї ірраціональної сили, без яких не може повстати Україна?

Всяка соціально-політична теорія може бути дуже розумною, раціональною і дуже логічною в межах тих предположень, на яких вона спирається. І між теоріями України інтелігентської: демократично-республіканської, України пролетарської: комуністично-республіканської і України хліборобської: трудово-монархічної, між всякими рецептами на орієнтацію східну чи західну — нема

ніякої логічної, розумової різниці. Всі ці різно побудовані і різно орієнтовані України теоретично можливі по стільки, по скільки вони являються зробленими пером на папері — по однаковим для всіх теорій законам логіки — висновками з певних прийнятих на віру предположок.

Але зо всіх оцих, існуючих в теорії, раціональних і логічних »Україн«, в реальнім дійснім життю зможе повстати тільки одна реальна, тільки одна дійсно правдива Україна. Саме та Україна, яку своїм ірраціональним, стихийним хотінням сотворять люде, що, увірувавши в оцю свою Україну, матимуть силу і матимуть уміння, свою волю, своє хотіння тієї України, в яку вони вірять, перевести ділами в життя. Тільки реальні діла оцих живих реальних людей покажуть, котра з українських політичних теорій правдива, а котра при всій своїй раціональності, логічності і науковости — брехлива.

Хоч обставини, в яких я тепер живу, а перш за все надломлене здоровля, дають мені змогу тільки ділами пера працювати для здійснення нашої державно-національної віри, але я не хочу бути тільки літератором, або фабрикантом політичних порад та творів для показчиків української літератури. Я хочу, щоб дійсно була Україна, щоб дійсно, реально, а не тільки на папері існувала Українська Нація. Я хочу, щоб люде, що живуть на моїй рідній землі, де я вродився, виріс і виховався, витворили з себе сильну, розумну, добре зорганізовану і поважаючу себе Націю, переставши бути темною, од всяких позаукраїнських націй залежною, себе саму ненавидячою, розпорошеною і зрадливою юрбою. Я хочу врешті, щоб найрідніщий мені, і по крові і по духу мені найблизчий український хліборобський земельний клас, сам перш за все зорганізувавшись і якнайкраще виконуючи свої обовязки супроти Української Нації, зайняв серед неї йому належне місце. І коли я за для цього всього пишу та друкую, то хочу оцим способом передачі своїх думок, оцим якнайбільшим зусиллям думаня, допомогти до здійснення того стихийного хотіння, яке обедує всіх нас — всіх, що в одно віруємо і одного хочемо.

В який спосіб друкованим словом — тоб-то працею розуму, теоретичними законами логіки і діалектики — допомогти до того, щоб було реально зроблено, щоб здійснилось те, чого ми хочемо, в що ми віруємо? Яка роля письменника в організації перемоги для армії, до якої він належить; для армії, що вся бореться своїм ділом, своїм рухом, за перемогу своєї спільної віри і яка, щоб перемогти, мусить мати в собі найбільше людей діла, людей руху, і можливо менше людей тільки слова, тоб-то якраз письменників? Як писанням, тоб-то

раціоналістичними методами друкованого слова, розв'язувати проблеми чисто ірраціональні, якими єсть проблеми волі і сили, тієї волі і тієї сили, од яких залежить здійснення так само ірраціональної в своїм заложеню і в своїх предпосилках кожної громадської політичної віри? Ось ті великі труднощі, перед якими опинився я, приступаючи до писання своїх »Листів« про нашу тактику. Ось ті питання, які болуче мусять ставати перед совістю кожного, хто хоче чесно служити словом спільному ділу, хто хоче словом »робити«, хто тільки словом може брати участь в процесі дійсної, реальної громадської творчости. І перше чим приступити до самої теми оцих моїх »Листів«, хочу поспробувати намітити шляхи, на яких можна знайти на ці всі болучі питання відповідь. Може оці мої думки допоможуть стати на вірний шлях молодшому поколінню наших публіцистів-письменників: тим з посеред наших Братів-Хліборобів, кому доля, як і мені, судила на якийсь час покинути зброю чи плуга, та примусила по таборах, на еміграції і на вигнанню словом продовжувати спільну нашу боротьбу за перемогу нашої спільної віри.

---

2. Слово, коли воно має бути творчим, повинно служити життю, а не безплотно намагатись нагинати життя до своїх законів. Раціональні, розумові закони слова: закони логіки, закони діалектики, тільки тоді можуть придбати творчу силу, коли вони служать не самім собі, а тому ірраціональному, нелогічному, стихийному хотінню, з якого родиться все життя, в тім числі і само слово. Бо коли прийняти, що остаточною метою соціальної теорії має бути: творити а не сказати, — то логічно сказане не завжди значить: зроблене.

Берегтись та уникати мертвої теоретичности, пустопорожньої літературности, логічних утопій та інтелігентського словоблудія, мусять перш за все всі ті, хто словом береться робити своє громадське діло. Спокусу стати на Україні тими »найрозумніщими людьми«, яким тільки »нещасливі обставини« не дали нічого розумного з робити, мусять од себе гнати геть письменники, що долю свою звязали з долей України, що цілим своїм єством хочуть тієї України, і знають, що сотворити її писаними порадами для літературної, метафізичної »сорокамільйонної нації« не можливо. Бо оця »сорокамільйонна нація« існує тільки в уяві літераторів і тільки в їх писаннях живе вона по логічним, але тільки на папері, законам якогось автоматичного, на оцих законах книжної »науки« побудованого розвитку

Українська Нація не поза нами, а в нас самих. Вона твориться повсякчасно творчею працею кожного з нас. Од цієї нашої власної праці, од її вартости, залежить наша внутрішня сила, якою кожний

з нас і ми всі всімі зможемо проявити себе і одстояти себе серед оточуючих нас інших, таких самих як і наша, колективних громадських сил, і серед всякої »політичної конюнктури«, тоб-то хвилевої комбінації цих сил. Всякі більше напружені моменти боротьби між собою різних громадських груп — чи називаються вони війнами чи революціями — проявляють тільки степінь і якість попередньої щоденної внутрішньої праці, яку проробила в собі, в кожній своїй одиниці, кожна з цих груп, і по своїм наслідкам являються безмежно правдивим і справедливим показником внутрішнього, індивідуального змісту та внутрішньої індивідуальної сили цих груп.

Знайти об'єктивно правдивий соціальний закон, який автоматично, без ніякого суб'єктивного внутрішнього зусилля, зробив би з нас націю — неможливо. Зв'язувати »українську справу« з перемогою соціальних теорій, витворених зусиллям і внутрішньою працею інших націй, або думати, що спочиваючі спокійно в бібліотеках різні об'єктивні »наукові закони розвитку людства« зроблять для України те, чого не в силі зробити для неї своєю суб'єктивною працею, своїм власним стражданням, своєю власною посвятою ми самі — це значить прикривати звичайним літературно-словесним шарлатанством свою власну внутрішню нікчемність, трусливість і нездатність.

Ми абсолютно не віримо, щоб найрозумніші професори якогось соціологічного інституту, перечитавши навіть всі мільони існуючих наукових соціологічних творів, могли знайти об'єктивний закон, по якому могла би бути сотворена Українська Нація. Бо коли у людей на Україні не буде суб'єктивного хотіння оцю свою націю творити, то ніякі об'єктивні, наукові закони нам стати нацією не допоможуть. Ще менше віримо, щоб професори соціології могли, як хіміки, знайти закон, по якому могло би бути зпрепаровано оце хотіння, або, як астрономи, означити час, коли воно на нашій землі зможе появитися. Натомість, коли таке стихійне ірраціональне хотіння вже єсть, то, обсервуючи власне життя і життя інших націй, ми можемо пізнати що помагає і що заважає його розвиткові. І може пізнання тих умов, при яких ірраціональне суб'єктивне хотіння розвивається і перетворюється в такуж суб'єктивну, але вже свідому себе волю і в активну силу, буде користніше, ніж шукання раціональних та об'єктивних соціальних законів, які мали-б увільнити нас од всякого зусилля.

3. В кожній соціальній групі, об'єднаній однаковими матеріальними і моральними умовами спільного громадського життя, все може бути, як і у окремої людини, ірраціональне, стихійне хотіння до буття собою, до заховання, проявлення і поширення себе. Але поки оце сти-

хійне хотіння даної групи не усвідомлене нею, поки ця група не має свідомости себе і своїх бажань, то її хотіння дримає і ніякими проявами руху, проявами сили не дає про себе знати. Цілі століття може тривати такий стан, аж поки в певний історичний момент певна частина цієї групи не усвідомить собі свого стихийного, досі неусвідомленого хотіння. З того моменту група, досі пасивна — стає групою активною; її хотіння, досі неусвідомлене, хотіння стихийне, сліпе — стає свідомим хотінням, свідомою волею, здатною творити діла.

Усвідомлювання собі оцього ірраціонального стихийного хотіння і виявленя його в виді прибраного в словесні льогічні форми образу — стає першим завданням і обовязком праці нервів та розуму тих членів групи, що належать до її думаючої і пишучої, оперуючої словом частини.

Всяка соціяльна теорія мусить бути зразу продуктом індивідуальної творчости. Але мірилом її сили і вартости являється не її »оригінальність«, »обективність«, »науковість«, »льогічність« — а здатність підіймати живих, реальних людей на творчі громадські діла. Для доказу правдивости всякої соціяльної теорії більше варте одно добровільно віддане за неї людське життя, ніж сотні »науково« написаних томів. Але знов, щоб люде віддавали за якусь соціяльну теорію своє життя, вона мусить бути для них усвідомленою, вона мусить захоплювати їх образом, який вона викликає в їх душах і який відповідає їх стихийному ірраціональному хотінню. Вона мусить бути зформулована в живім — усвідомлюючім слові, здатнім порушувати стихийне хотіння людей.

І ось тут в цім способі формулювання ірраціонального хотіння в раціоналістичнім слові проявляється вся чесність, вся моральна вартість письменника. Коли він до ніякої громадської групи органічно, всіми фібрами своєї душі не належить, коли в ньому немає безмежної любови до свого колективу, коли він не живе сам його життям, то в ньому не може бути громадського інстинкту і тієї ірраціональної інтуїції, яка одна тільки — а не вправи в льогіці чи стилістиці — дає можливість письменникові зформулувати в слові ірраціональне хотіння своєї громади. Тому чесність і моральність вимагала-б од людей, які в собі такої великої любови до своєї громади не мають, од людей позбавлених громадського інстинкту, щоб вони твореням соціяльних теорій і публіцистичним письменством не займались.

Крім того громада має право вимагати і звичайно вимагає від письменника, щоби він, усвідомлюючи і формулюючи заложене в нім

самім, як частині громади, спільне громадське хотіння, не вносив в цю свою працю своїх персональних, егоїстичних інтересів. Мірилом чесності і zarazом найбільшою нагородою для чесного письменника-публіциста повинно служити те, що його власна, його розумом, кров'ю і нервами сотворена теорія, вийшовши на люде, перестає бути його теорією, а стає теорією-вірою всіх людей, що належать до даного колективу. Не повинно бути більшої радості для чесного письменника, коли він, зформувавши в слові своє власне стихийне хотіння, зустріне серед своєї громади радісне признание, що це не його власні думки, що всі вже давно так думали, що вже давно всі того самого хотіли . . . .

Алеж чесність в громадській публіцистичній праці і чесність в політичній думаню, це одна з найрідших прикмет, особливо тепер, в часах панування »преси«, в часах не виданих ще в історії оргії літературної брехні і літературного шарлатанства.

Бо рідко хто може встояти проти спокуси замінити свою громадську пустопорожність і свій тупий анти-громадський егоїзм легкою компіляцією з підручників »політичної економії«. Своєю злобною заздрістю до розумніших чи багатших прикрити ідеалістичною теорією якогось »визвольного руху«. Своє особисте стихийне бажання зробити політичну кар'єру і добратись до державної скарбниці прибрати в словесні форми якоїсь »патріотичної філософії«. Своєю гадючу зневажність до своїх найблизчих подати в якійсь блискучій своїм стилем прозі, або зробити з неї ідеологічну »оборону народу«, де може навіть якась справедлива думка затроюється по дорозі між мозком і пером персональною злобою такого гадючого, безчесного письменника. До чого-ж веде оце літературне шарлатанство бачимо добре ми всі, сучасники упадку і руїни європейської культури і цивілізації, що колись була сильна епічною правдою свого громадського життя, а тепер гниє, оплутана брехнею усвідомителів і виразителів того життя.

Та й наша сучасна Україна може служити чи не одним з найбільше яскравих прикладів руйнуючої ролі всякої брехливо-усвідомлюючої літератури. Подумаймо тільки, чи так би закінчився сучасний великий стихийний рух нашого народу, коли-б наші письменники, наша інтелігенція, ті, що цей стихийний рух усвідомлювали і в слові формулували, чесно виконували кожний своє завдання, чесно усвідомлювали хотіння тієї соціальної групи, до якої кожний з них по способу свого життя, по своему уродженню і вихованню належав. Коли-б різні наші наддніпрянські політики-учені з поміщиків, міщан та духовного стану, не писали в своїх публіцистичних творах неправди, що вони так політично хочуть і так політично

думають, як хочуть і як думають безземельні або малоземельні селяне і в той спосіб на селянській біді не робили-б своєї персональної публіцистично-політичної кар'єри. Коли-б письменники з посеред нашої шляхецько-дворянської верстви — замість усвідомлювати і об'єднувати свій стан для того, щоб він міг виконувати традиційну, по батьках одідичену державну роль супроти своєї рідної землі — не спекулювали на різних екстериторіяльних, не звязаних з рідною землею: «російських», «польських», кадетських», «кресових» і т. п. словесних «політичних програмах», з яких кожна мала на меті спасти тільки шкуру свого автора, віддаючи одночасно на заріз його-ж власних, менше дотепних, сусідів та братів. Коли-б інтелігенти, що вийшли з патріархальної і чесної селянської хліборобської сім'ї, не соромились і не соромили цієї своєї сім'ї, в молодості одріжняючись од неї своїми калошами і червоними косоворотками, а в дозрілому віці своєю літературною ріжноманітною есерівщиною і публіцистичним бандитизмом та хуліганством. Коли-б на пророків комуністичної чи соціалістичної моралі не позували крикливо і брехливо сини священників або статечних міщан домовласників. Коли-б ідейними провідниками українського робітництва, яке, як всякий клас, бажало класової ідеології і класової організації, не ставали люде ні з яким класом органічно не звязані: здеклясовані, позбавлені всякого громадського інстинкту, хоч може иноді персонально ідейні політики, що замість об'єднати робітничий клас, розбили його на взаємно поборюючі себе політичні партії. Коли-б виховані в «общерусской» безнаціональній і руйнуючій інтелігентській культурі фразери, що з найбільшим призирством самі ставились до всякої «національно-самостійницької» ідеології, що не вмiли самі завести ладу в своїх дрібних балакучих інтелігентських «партіях» і прожити з кимсь тиждень, щоб не посваритись, не стали раптом творити «європейського, демократичного і республіканського» самостійного державного ладу, національно усвідомлювати народ і формулювати норми співжиття для «сорокамільонної нації» і т. д. і т. д.

І чи не зовсім природним, безконечно правдивим і справедливим було те, що та людська громада, яка живе на Україні, викинула в кінець кінців з поміж себе всіх своїх «усвідомителів». «Усвідомителів», що не зуміли чесно усвідомити хотіння тих частин громади, до якої кожний з них належав; «усвідомителів», що одбившись од своєї громади, не живучи її органічним життям, тільки спекулювали словесно, тільки шукали літературних способів, щоб стати «політичними вождями», — «батьками й отаманами народу» і «про-

відниками нації», з якою вони нічим іншим, крім словесно-політичної спекуляції, не були зв'язані . . . .

Коли неграмотний солдат, посланий на розвідку, карається смертю за брехливе донесення, бо брехливе усвідомлення армії може грозити їй катастрофою — то яка має бути кара грамотним інтелігентам-письменникам, що за для особистих своїх інтересів нечесно виконують свій обов'язок, що брехливо усвідомлюють свою націю і брехливо формулюють оте стихийне хотіння, од якого залежить буття або небуття нації?

4. Зформулований в слові усвідомлюючою працею письменників образ стихийних соціальних бажань даної групи, будить серед неї ці дрімаючі досі в її підсвідомості бажання. Він об'єднує досі розпорошену енергію групи для боротьби за здійснення оцих вже усвідомлених, вже всіма уявлених собі бажань. Група, перед тим об'єднана механічно, організується, її пасивне хотіння перетворюється в свідому себе волю та активну силу.

Чим чесніше усвідомлене і зформуловане в слові оце стихийне хотіння, чим більше в цю працю вложено любови письменника до своєї громади, чим більше виражений ним образ відповідає стихийним бажанням даної групи і чим більше зі здійсненням цього образу вяжеться в уяві цієї групи її життя, а з нездійсненням її смерть — чим більше, одно слово, в цім образі життєвої правди і катастрофічності — тим більша його сила, більша його здатність підняти людей на діла. Чи возьмемо ми обявлене Сином Божим християнство, з його зформулованими пізніше в творах отців Церкви образами страшного суду, перемоги добра над злом і вічної муки для грішників; чи первісний, сотворений фанатиками соціальної справедливості, соціалізм з образом соціальної революції і перемоги та помсти пролетаріату над буржуазією, яка на думку соціалістів, подібно як диявол для середньовічних християнських письменників, є причиною всього зла на землі; чи могутні національні рухи з їх образами повної національної свободи, без якої існувати не можуть ці, що репрезентують націю — скрізь у всіх тих великих соціальних рухах ми бачимо великі, катастрофічні, в слові зформуловані образи, які настільки вяжуться з самим існуванням даної групи, що примушують її свідомих членів віддавати за здійснення тих образів своє життя; по вічному прикладу Бога-Людини: »смертю смерть попрати і суцям во гробі живот дарувати« . . . .

Але всяка акція викликає реакцію. Боротьба за здійснення образу своїх бажань, свого соціального ідеалу, абсорбує і

вичерпує енергію даної соціальної групи. З другого боку занадто великі протиріччя між образом-ідеалом і його здійсненням в реальнім життю викликають зневіру, родять моменти слабости. І тут в цих моментах кризисів волі, знов страшно відповідальна роля припадає слову. Його завдання: побороти зневіру, знов усвідомити і знов сформулювати нові напрями стихийного громадського хотіння, знов підготувати нову атаку за здійснення спільних бажаннь даної соціальної групи.

Але чи дійсно слово в цих моментах упадку стихийного хотіння, в моментах упадку епічности і правдивости життя, в часах панування літератури, виконує завжди як слід своє завдання?

Моменти зневіри в певні соціальні ідеали, моменти упадку віри в соціальні образи все йдуть в парі з ослабленням свідомої волі тих людських громад, які, усвідомивши собі своє стихийне хотіння, ці свої ідеали та цю віру в свої ідеали сотворили. І повний занепад якоїсь соціальної віри являється або наслідком фізичної смерті тієї громади, серед якої дана віра повстала, або-ж наслідком повного виродження, повної переміни під впливом ріжних обставин і в результаті повного занепаду того первісного стихийного ірраціонального хотіння, з якого ця віра була народилась.

Наприклад соціально-демократична теорія звязана з існуванням і свідомою волею витвореної капіталістичним ладом здеклясованої інтелігенції, яка сформулювала в слові стихийне незадоволення і революційні змагання неволодіючого фабриками пролетаріяту. Теорія есерів звязана з існуванням інтелігентів з посеред ріжних «кающихся дворян», які свою індеферентність до посідання землі і свою нелюбов до землі переносять на селян в моменти, коли селянство, бажаючи власне заволодіти в повну свою власність поміщицькою землею, дуже радо годиться на її «соціалізацію». Національні ідеології звязані тісно з існуванням певних соціальних груп, які можуть існувати тільки тоді, коли сотворять на певній території, серед певного етнографічного колективу свою власну державно-національну організацію. Певні ідеології релігійні, які не звязані з економічним і матеріяльним існуванням якихось соціальних груп, звязані з існуванням своїх організацій, своїх церков і існують доти, доки ці церковні організації здатні піддержувати свою віру. І розуміється неможливо було-б відродити писаними творами соціал-демократію, коли-б зникла здеклясована інтелігенція, або пролетаріят, заволодівши фабриками, загубив своє первісне «революційне» хотіння; відродити журналами есерів, коли-б зникли «кающієся дворяне» і селяне заволоділи-б нарешті їхньою землею; словесно відродити якусь націю,

коли-б в її існуванні був заінтересований тільки якийсь клуб літераторів і не було на даній території ані одної міцної соціальної групи, якої існування залежало-б од існування даної нації; відродити якусь релігію, коли-б її церковна організація розвалилась, або сама перестала в свою релігію вірити і т. і т. д.

Думати, що словом можна відродити ідеологію групи, що перестала існувати, або виродившись чи переродившись, загубила те первісне стихійне хотіння, з якого дана ідеологія повстала, це те саме, що ставити, як кажуть Французи, воза поперед волів, або, як це бувало у нас, збиратись доїхати до «Самостійної України» в «курерським поїзді російської революції», забувши, що не од пасажирів-літераторів залежить рух соціальних «курерських поїздів»

5. В двох напрямках звичайно ведеться робота слова в моменти зневіри і упадку свідомої волі тих соціальних груп, які ще не виродились або не переродились і не загубили ще свого первісного стихійного хотіння. В напрямі раціоналізації самої соціальної віри, самого соціального образу і в напрямі раціоналізації методів боротьби за віру, раціоналізації способів здійснення даного соціального образу.

Одні письменники намагаються своїм словом відновити саму віру, зробивши її більше раціональною, більше переконуючою; інші знов шукають нових методів, якими-б краще можна було боротись за стару віру. Одні думають, що коли не вдалось здійснити соціального ідеалу, то треба словесно поправити сам той ідеал — наприклад зробити його більше раціональним, науковим, поступовим; інші кажуть, що ідеал все мусить оставатись той самий, тільки методи для його здійснення мусять бути кращі. Попробуємо розглянути окремо ці два завдання слова.

Всяка раціоналізація самої віри в моменти зневіри і упадку свідомої волі має на меті: 1. переконати противника в об'єктивній правдивості даної віри і тим захитати його віру в себе та зменшити тим його силу спротиву і 2. переконати самих стомлених і зневірених борців за віру, що їхня перемога мусить прийти навіть незалежно од їх ослабленої волі, бо того вимагає сама «об'єктивна природа», «науковість і логічність» їхньої віри. З оцих двох бажань родиться переважна частина численних наукових соціологічних видань, які прикрашують собою бібліотеки письменників і політичних діячів, віруючих, що слово самс

по собі має силу лікувати недужих, має властивість магічних заклинань.

Треба зазначити, що в часах творення держав і націй ніколи не бачимо розвитку соціальної літератури і соціальних теоретичних утопій. Теорії найкращого і найрозумнішого будучого соціального ладу, оперті на «об'єктивних і наукових даних, взятих з законів розвитку людскости», появляються все в часах упадку і руїни старих форм людської організації, витворених волею і силою попередніх поколінь. Народи, чи якісь інші соціальні групи в періоди творення своїх організацій інтересуються звичайно двома речами: о р у ж ж а м і п р а к т и к о ю а н е т е о р і є ю віри. Оружжам, як обороною і панцирем для тіла і практикою віри — моралю а не теософією — як обороною і панцирем для духа. Натомість появи різних теорій віри і раціоналізація вір все знаменують собою часи упадку і розкладу старих організацій.

Розвиток раціоналізму в лоні католицької Церкви йшов у парі з таким моральним упадком і внутрішнім розвалом її організації, що викликав Реформацію, яка в початках була рухом протесту проти раціоналізації віри, рухом містиків і фанатиків первісного християнства. Згодом Реформація, вичерпавши своє стихійне хотіння, витворила організацію з далеко більшою перевагою раціоналізму ніж у відродженій пізніше католицької Церкви. Раціоналізація соціалізму в формі «позитивної і наукової соціалістичної теорії» йшла в парі з дегенерацією робітничих організацій в дрібно-буржуазні парламентські партії і викликала серед соціалістів комуністичну ересь (III інтернаціонал), яка на наших очах, вичерпуючи в російській революції своє стихійне хотіння, падає і одночасно раціоналізується, творячи «наукові» комуністичні теорії. Так само раціоналізація в XVIII віці, сотвореної стихійним хотінням наших предків за часів Богдана Хмельницького гетьманської національної української ідеї — раціоналізація, яка прийняла врешті «наукові» форми з одного боку теорії «возсоединенія Руси» а з другого теорії «триединої Польщі» (Польща, Русь і Литва і т. зв. «поляньська теорія») — йшла в парі з фізичним винищенням (засланням найбільше активної гетьманської старшини в Сібір, зведенням зі світу цілої плеяди Виговських і Богунів, яких розстріляла Польща), сильною політичною дегенерацією і національним упадком носителів цієї ідеї: української козацької та шляхецької верстви і викликала українську демократичну реформацію, яка тільки «в народі» стала бачити спасення української національної справи. Ця наша демократична національна реформація — народившись з опозиції шляхецьких і козацьких синів до своїх, загубивших первісну

стару національну віру, батьків та перейшовши через літературне романтичне народолюбство, — вичерпала врешті своє стихійне хотіння в твореню різних поступових, радикальних, демократичних, еседейських, есерівських, комуністичних і т. п. »програм«. Але й ці льогічні, наукові і раціоналістичні теорії, як показав досвід послідніх літ, не змогли потягнути за собою »народ«, для якого вони призначались, і йшли в парі з дезорганізацією і повним моральним упадком української здеклясованої інтелігенції, якою вони фабрикувались.

З цих прикладів бачимо, що всяка раціоналізація тієї чи іншої соціальної віри нічого крім шкоди для даної соціальної групи не приносить. Творити »переконуючі і наукові« утопії такого чи іншого будучого соціального ладу, раціоналізувати і условеснювати до безконешности витворені в первісних стадіях стихійного хотіння первісні прості соціальні образи того хотіння — це значить далі продовжувати діло упадку і руїни. Бо раціоналізація не тільки не відроджує, а навпаки ще більше присипляє стихійне хотіння даної групи; вона родить руйнуючий всяке хотіння квістизм, опортунізм, тупе та мертве доктринерство і безконешну толерантність (в надії на »неминучу« перемогу теоретичної »вічної і правдивої науки«) до тієї реальної щоденної моральної гнилі, яка все більше дану соціальну групу розідає. З другого боку, вона притягає до даної групи найслабші і найгірші елементи інших груп, які, давши себе »науково« переконати, приходять зі своїм кволим, але все-ж таки відмінним стихійним хотінням і тим ще більше в самих основах дезорганізують та розкладають »переконавшу« та прийнявшу їх групу.

Тільки в напрямі регенерації старої віри, в напрямі відродження живих і захоплюючих старих ідеологічних образів новими методами, відповідаючими зміненим зовнішнім умовам існування даної групи, може вестися творча робота слова в моменти зневіри і упадку свідомої волі. Бо дійсно переконати противника можна тільки ділом, а не словом, тільки силою, а не теорією. Бо наприклад доказати утопічність теорії диктатури пролетаріату зуміло багато краще своїми ділами наше селянство, ніж своїми книжками всі теоретики противо-соціалістичної науки. Бо тільки від суб'єктивної а не об'єктивної вартости залежить здатність даної віри піднімати людей на діла. Бо будучина твориться ділами, а не »робиться сама« і вона закрита навіть перед тими, хто її творить, але належить вона до них, а не до тих, що її тільки, хочби й науково, предсказують. Бо ніхто не може знати, що єсть за тою темною стіною, перед якою кожної хвилини зупиняється в своїм поході поділене на

тисячі своїх соціальних вір, працююче і воююче людство. І не роздумувати перед стіною; вгадуючи різними способами, що там буде за нею, а перетворити, тесати її по образу своїх стихійних ірраціональних хотіннь — ось одинокі завдання всіх дійсних соціальних творців.

Католицьку Церкву спасали у всіх часах від розкладу і упадку не учені диспути з іновірцями, диспути, що були лише раціоналістичною обороною і чисто зверхніми проявами руху, — не запевнення, що перемога католицтва передірена Богом, а спасли її монаші ордени, що своїм завзяттям і відродженням чернечої моралі, відродженням організованого релігійного фанатизму, відродили відповідно до змінених умов саму суть католицтва, як воюючої Церкви, як організації того авангарду небесних святих, що на землі бореться за перемогу добра і старих та непорушних Божих законів. Православна українська Церква відродилась в XVII столітті не полемікою з католиками, яка була вже наслідком відродження, а відродженням аскетичного православного монашества і уморальнюючих, воюючих за свою віру Православних Брацтв. Робітничий соціалізм не «наукою і пресою», а робітничими синдикатами і «прямою акцією» намагається спасти себе з одного боку од деморалізуючого впливу «всякої — кажучи словами синдикалістів — наволочі із інтелігентських політиків», а з другого од руйнуючого самі засоби продукції примітивного і варварського комунізму. Український національний рух не спасе себе фабрикацією словесних соціальних утопій, які-б на стільки мали подобатись «народові», що він захоплений талантом письменників, зробиться національно свідомим, аби тільки мати приємність взяти участь в будучім предсказанім і змальованім цими письменниками соціальнім устрої. Не літературою відродиться Україна, а моральним відродженням, зростом і боротьбою тих соціальних груп, які стихійно хочуть і можуть Націю Українську творити і які без Нації Української не можуть жити . . . .

Так само наша національна віра, усвідомлена і зформулована в образі українського Гетьманства-Монархії — образі, за який боролись зі своїми республіканцями, з Польщею і Москвою наші предки за Богдана і Юрія Хмельницьких, за Самойловича, за Мазепи, за Розумовського*), буде спасена од упадку не раціоналізацією її і не словесним та льоїчним переконуванням комуністів, соціалістів та республіканських демократів, що наша віра більше наукова і більше раціональна од їхніх вір. Не слова, а діла наші переконують наших

*) Боротьба між українськими монархістами і республіканцями в XVII і XVIII ст. за установлення дідичного, а не виборного Гетьманства і за скріплення та врятування в той спосіб козацької Української Держави представлена коротко в примітках до моєї праці „Україна на Переломі“. Цю тему маю надію опрацювати незабаром ширше.

супротивників, що віра наша правдива. Тільки відродженням — регенерацією а не раціоналізацією — самої тієї старої, по предках одіди-ченої і нашому власному стихійному хотінню відповідаючої віри, відродимо себе ми самі — ці, од кого залежить її здійснення. І це відродження нашої старої віри, а з нею і нас самих залежить од того, чи зуміємо ми знайти нові методи, відповідаючі сучасним умовам нашого існування, які-б допомогли нам наново нашу стару віру оживити, усвідомити і в живім слові зформулувати. А вдруге, чи зуміємо ми витворити такі нові раціональні форми нашої організації, які-б знов об'єднали нас, які-б морально скріпили нас і які-б дали нам ту саму внутрішню силу, що в колишніх, тепер вже занепадших і загинувших організаціях забезпечила перемогу нашим предкам під Жовтими Водами, під Корсунем, під Пилявцями, під Конотопом і у всіх тих їхніх ділах, завдяки яким не пропала стара віра в сильну, велику і незалежну Гетьманську Україну ще й досі

6. Методи для зформування в слові стихійного хотіння даної групи все однакові, чи маємо до діла з новою групою, яка тільки що повстала і допіру вперше усвідомлює собі в словесних образах своє хотіння, чи маємо до діла з групою історичною, старою, яка, знесилившись і вже раз зуживши в боротьбі свою свідому волю, відроджує наново свої старі образи, наново формулує своє первісне стихійне хотіння, наново організується до нової боротьби за свою стару віру, і залежать ці методи, як вже вище було сказано, од тієї ірраціональної інтуїції письменника, яка дається тільки тим, хто в своїх серцях має великий вогонь любови до своєї громади, хто цілим своїм еством живе її колективним, спільним життям і хто чесно, без страху і не для персональних користей виконує своє письменницьке, усвідомлююче завдання....

Натомість не од інтуїції, а власне од науки, од логіки, од точної і пильної обсервації фактів життя і од здатности робити логічні висновки з цих фактів залежить здатність письменника-публіциста подавати своїй громаді методи для здійснення спільної соціальної віри, методи найкращої, забезпечуючої громаді найбільшу внутрішню силу, громадської організації. І тільки тут, в цій сфері громадського життя можливе повне панування раціоналістичних законів науки, діалектики і логіки....

»Науковість« якоїсь соціальної віри або дуже мало, або зовсім не допомагає до її здійснення. Натомість соціальна група, що не має розумних, наукових, на даних обсервуючого і критикуючого розуму опертих методів тактики і організації, навряд чи зможе коли-небудь

здійснити свою соціяльну віру. Святого вогню захоплення певними соціяльними образами-ідеалами не можна сотворити наукою, але в боротьбі за здійснення своїх ідеалів муситься пізнати добро і зло соціяльного життя; і від розумної, раціональної моралі цього соціяльного життя — моралі, якою живе дана людська громада, залежить в першій мірі перемога або упадок її соціяльних ідеалів.

Католицька Церква — найкраща організація, яку знає історія людства — може служити прикладом рівноваги між стихійним хотінням і свідомим себе розумом; між тим, що наукою і критикою руйнується і тим, що наукою і критикою будується. Тільки оця рівновага між непорушністю догм віри і все більше раціональною моралю — між постійним піддержуванням живучості і творчого напруження первісних образів первісного стихійного хотіння і постійним зкеруванням того хотіння (в даному прикладі релігійного містицизму) в будуєчі а не руйнуєчі форми все більше раціональної і розумної церковної організації — заборона своїм вірним дискутувати і піддавати розумуючій критиці незмінні догми віри, а заразом найбільше заохочування цих вірних до практикування своєї віри в рамках раціональної та розумної церковної організації — ось що спасло католицьку церковну організацію на протязі тисячеліть од тих страшних небезпек, через які вона проходила. Тільки раціональна організація ірраціонального стихійного хотіння дала католицькій Церкві перемогу з одного боку над розкладовим, руйнуючим самі догми віри, а значить і саму віру раціоналізмом, а з другого над взриваючим віру з середини, вибуховим, неорганізованим фанатизмом та всяким необузданим стихійним релігійним містицизмом...

Було-б річчю абсолютно безнадійною намагатись сотворити наукою і письменством хотіння Гетьманської України. Раціоналізація цього хотіння: змагання точно, критично, логічно, науково і переконуючо окреслити образ, догму цього хотіння — породило-б, так як і в соціялізмі чи демократизмі наприклад, ціле множество інтелігентських словесних гетьмансько-монархічних програм і ціле множество взаємно себе поборюючих доктринерських гетьмансько-монархічних політичних партій. Але так само, коли це хотіння єсть, коли воно в масах жевріє, коли воно вже раз стихійно проявило себе в образі відродженого в 1918 році стихійного і неорганізованого Гетьманства, то покластися спокійно на саму тільки стихійність цього хотіння, на саму стихійну політичну творчість мас, на те, що здійснення цього хотіння передрішено, мовляв, »об'єктивними даними« — це значило-б допустити по прикладу демократії до появи різної політичної і літературної отаманії та кандидатоманії, що почне бушу-

вати вже не під демократичними, а під гетьмансько-монархічними прапорами. Це значило-б допустити до повного виродження цього хотіння в гарні, стихійні, романтичні, але zarazом руйнуючі своєю неопанованою, незорганізованою стихійністю всякі »жупани та оселедці«, всякі авантюри різних самозванних »претендентів«. Це значило-б допустити, щоб страшна сила стихійного соціального хотіння попустому перегоріла так, як в хлистовщині наприклад перегорає і згорає хотіння релігійне, як скрізь і завжди згорає даремно всяке неопановане розумною організацією, стихійне хотіння мас....

Пропаща та армія, яку літератори своїми творами і промовами думають повести в бій. Але так само пропаща та людська громада, що хоче боротись, а не може витворити з себе розумної, раціональної, моральної і дисциплінованої організації; громада, що не має свого грамотного і чесного генерального штабу, який-би на підставі даних науки, даних обсервації, дав-би їй найбільш раціональні, найбільш розумні методи об'єднання і в той спосіб стихійне, неорганізоване хотіння перетворив-би в свідому волю і активну силу моральної, дисциплінованої, раціонально зорганізованої і по своєму стихійному хотінню готової до бою армії. Гігієна нічого не варта для людини, що не хоче жити, але людина, що хоче жити, без знання гігієни обійтись не може

Постаратись намітити головні закони політичної гігієни державно-національних рухів; намітити раціональні методи, які-б допомогли всім нам, посідаючим однакове стихійне державно-національне хотіння, сотворити найбільше раціональні форми організації і в той спосіб покласти перші основи для реальної, — не словесної перемоги оцього нашого стихійного хотіння — ось завдання, яке я поклав собі в цих своїх »Листах«.

Всі ми, як християне, хочемо Царства Небесного, і так само всі ми, як Українці — українські комуністи, соціалісти, демократи і гетьманці-монархісти — хочемо України. Але як християне ми йдемо до Царства Небесного через таку або іншу Церкву; так само як Українці до України ми можемо дійти тільки через таку або іншу громадську політично-національну організацію, якої внутрішня сила і здатність довести своїх вірних до цілі залежатиме од її більшої внутрішньої моралі, од її кращих, розумніших, більше раціональних та більше моральних методів спільної акції і спільного громадського життя. І може оця чисто письменницька праця над пізнанням методів політичної організації державно-національних рухів, дорогою пильної обсервації і критичної оцінки фактів націо-

нального громадського життя; праця, якої спробою хочу, по мірі скромних сил моїх, дати в оцих »Листах« — допоможе знайти шляхи до перемоги Вам, Брати-Хлібороби, що єдино-творчим і реальним ділом, а не помішним тільки словом, тяжко боретесь в наших ще розпорошених, ще не обєднаних, ще не зорганізованих українських хліборобських рядах

7. Коли, бажаючи пізнати методи політичної організації державно-національних рухів, приглянемося до життя людських громад то побачимо, що існування якогось колективу з певними ознаками окремішности, як відмінна розговірна мова, инший тип, характер, звичаї і т. д., ще не означає його національної індивідуальности. Ця індивідуальність, тоб-то національна а не етнографічна чи провінційна окремішність, це продукт історичного процесу соціального життя даного колективу — це твір, формація історії, як кажуть одногосно всі дослідники національного питання.

Алеж творами історії являються всі взагалі форми людського співжиття, яких поза поняттям часу помислити не можна. Твором і формацією історії єсть не тільки нація але й політична партія, професіональна спілка, співоче чи наукове товариство і т. д. Мало того — твором історії єсть однаково як і те, що єднає людей, так і те, що їх розєднує, — однаково, як народження, життя і розвиток нації, так і її руїна, занепад і смерть.

І коли під поняттям нації розуміти зовсім окремих і індивідуальний, живий і життєздатний, з покоління в покоління переходячий твір людського співжиття, то нація єсть формацією не тільки взагалі історії, а історичного наростання і розвитку серед певного етнічно-відмінного людського колективу іменно конструктивних а не деструктивних, іменно організуючих а не руйнуючих політичних вартостей. Витворювання і здійснювання оцих політичних конструктивних вартостей — починаючи від якоїсь політичної організації, обєднаної одною національно-політичною ідеєю і кінчаючи найвищою формою національної організації: національною державою — має на меті усвідомити і зорганізувати даний людський колектив, звязаний механічно певними вродженими йому рисами подібности і одним стихийним ірраціональним хотінням, в одну органічну, свідому себе цілість, що вже свідомо бореться за своє існування, за свій розвиток, за здійснення свого вже усвідомленого спільного національного хотіння.

Доки такий людський колектив фізично існує і доки він на підставі однієї вродженої йому зовнішньої подібності, на яку складається звичайно розговірна мова, спільна територія, зближений фізичний тип, характер і т. д., розвиває в собі свої власні індивідуальні об'єднуючі і організуючі політичні вартості — доти існує, живе і розвивається нація. Коли-ж колектив фізично гине, або-ж перестає розвивати і укріпляти в собі одні свої окремі об'єднуючі і організуючі його для цілей самозбереження і розвитку політичні вартості, то нація розкладається, гине, перестає яко нація існувати.

Хто і як в данім етнічно відміннім колективі і на даній території, яку цей колектив займає, веде перед в процесі його організації і об'єднання? Хто і як творить в ньому вищі громадські національно-конструктивні вартості? Хто і як, кажучи образно, відіграє в ньому ролю дріжджів, на яких пасивне етнографічне тісто того колективу росте і перетворюється в активну націю?

Бо що це не робиться автоматично, в силу якогось, обов'язуючого всіх людей, «наукового соціального закону», найкращим доказом служить те, що одні етнічно відмінні колективи, посідаючи свій окремий характер, тип, територію, окрему розговірну мову (напр. провансальці, бретонці, шотландці, різні германські племена, кашуби і т. д.), націями не стали, а інші також етнічно відмінні колективи в собі прикмети окремої індивідуальної нації розвинули. Значить не етнографічна маса, яко така, не тип, не характер, не мова, не окрема територія творять самі по собі, автоматично, націю, а творить націю якась активна група людей серед цієї етнографічної маси, група, що веде серед неї перед в розвитку об'єднуючих, організуючих, будуєчих націю політичних вартостей.

Що така група, чи такі групи людей в кожній нації дійсно існують, це ми побачимо, коли уважно глянемо на життя націй. В кожній з них є більша або менша, така або — в залежності од історичної епохи та відмінних умов існування — інша група людей, що кермує нацією, стоячи на чолі її політичних організаційних установ, що втворює певні культурні, моральні, політичні і цивілізаційні вартості. які потім присвоює собі ціла нація, і якими ця нація живе і держиться. Хто вони ці «Божії люде» нації? Які їх зовнішні і внутрішні прикмети? Яка їх історична еволюція? Яких методів вживають вони для здійснення своїх цілей? — ось ряд питань, що від них «одмахнутися» не вільно тому, кому дійсно дорога справа. буття чи не буття власної нації; тому, хто в поті чола хоче знайти вихід з тієї руїни, в якій його нація опинилась.

Щоб не вживати довгих окреслень, назовім ці групи людей »національною аристократією«. Цей термін я вважаю кращим від інших, бо він в первіснім своїм значінню власне цих, з точки погляду завдань об'єднання і організації, найкращих людей означає. Пізніше його стали вживати для означення родової аристократії, в протилежність до аристократії не родової. Але як родова аристократія, тоб-то нащадки аристократії, бувають неподібними до своїх предків і в процесі проводу і організування націй, якому ці предки служили, не відіграють іноді ніякої ролі, так знов »безродні« організатори і правителі націй, коли вони дійсно виконують оце вічне аристократичне завдання, стають новою аристократією, предками нової національної аристократії.

Отже підкреслюю, що тут і завжди, вживаю слово аристократія не в тім насмішкуватім значінню, яке надає йому сучасна інтелігентська демократія, не для означення нащадків тієї чи іншої посадаючої своєю історією верстви (яку зрештою все можна і слід називати її власним іменем: шляхта, козацтво, патриції, лицарство, самураї і т. д.), а в значінню первісному того слова, так би мовити в його значінню граматичному, для означення тієї групи найкращих в даний історичний момент серед нації людей, які найкращі серед неї тому, що власне вони в даний момент являються організаторами, правителями і керманічами нації.

Рішаючим тут єсть факт, що ці люде стоять в даний момент на чолі нації, що нація їх провід признає і, під їх проводом організована, вона живе, росте і розвивається. Значить ці люде серед своєї нації найкращі, без огляду на це, чи в порівнанні з аристократією інших націй, вони стоять на вищій чи низчій степені цивілізаційного, морального і політичного розвитку. І тому в цім значінню аристократією треба називати і лицарів-феодалів за часів розвитку феодалізму, і двірську французську шляхту за часів абсолютизму, і офіцерів Наполеона, і пруських »юнkerів« часів розвитку Германської Імперії, і фінансову буржуазію, що править сучасною Францією чи Америкою, і російську бюрократію часів Петербургської Імперії, і англійську робітничу аристократію, зорганізовану в англійських робітничих організаціях, яка поруч старої аристократії починає грати все більшу ролю в національнім життю Англії. Так само, як аристократією прийшлося би назвати навіть сучасні російські »совнаркоми«, коли-б вони не пограбували російську націю, а змогли її зорганізувати і забезпечити їй дальший розвиток, і як предками нової української аристократії стали-б сучасні українські інтелігентські

соціалісти та демократи, коли-б вони своїми республікансько-демократичними політично-організаційними методами зуміли перетворити і зорганізувати українську етнографічну масу в свідому і незалежну націю, коли-б вони здатні були стати тим, чим вони хочуть бути: провідниками і організаторами нації, тоб-то власне національною аристократією!

---

8. Одночасно з процесом організації: конструкції і об'єднання, в життю кожної нації існує, а в певні історичні моменти з великою силою вибухає, процес деструкції і роз'єднання. Суть того деструктивного процесу, як я вже вище зазначив, лежить в протиположності егоїстичних, індивідуальних, безпосередніх інтересів одиниці чи групи одиниць і інтересу посереднього, загального, спільного цілому національному колективові. І коли це протиположність, ця сутичка індивідуальних і спільних інтересів вирішується в користь спільних інтересів нації, ми бачимо перемогу тієї чи іншої аристократії і слідом за тим далі життя та розвиток нації. Коли ж беруть верх індивідуальні, егоїстичні інтереси одиниць чи певних груп одиниць і коли ні одна з тих груп не в силі в той чи інший спосіб об'єднати націю, тоб-то стати національною аристократією, ми бачимо занепад нації, іноді її повну руйнування і смерть.

Боротьба поміж собою цих двох течій — будуючої і руйнуючої, об'єднуючої і роз'єднуючої — заповнює собою історію всіх націй. І перемога першої чи другої течії, перемога всередині нації організаторів чи руйнівників, витворення національної аристократії чи її винищення — рішає скрізь і завжди про долю нації.

Які причини викликають боротьбу егоїстичних інтересів всередині нації і при яких умовах ця загрожуюча існуванню нації внутрішня боротьба стає для нації нешкідливою? Іншими словами: що лежить в основі деструктивних процесів всередині нації і в який спосіб нації поборюють ці деструктивні процеси, витворюючи в своїм розвитку все нову — здатну до нового об'єднання і до нової організації нації — національну аристократію?

---

9. Візьміть якийсь небудь момент в історії, коли процес об'єднання і організації нації, відповідаючий тогочасним умовам її існування досяг свого апогею; коли принцип аристократичний святкує перемогу коли деструктивні течії, загубивши свій руйнуючий і небезпечний розмах, прибрали характер нормального і необхідного внутрішнього ферменту. Візьміть наприклад період якогось »золотого віку« в історії

націй, хоч би період »золотого віку« французького феодалного лицарства.

Національною аристократією тоді власне єсть воно — феодалне лицарство. Воно править нацією, воно стоїть на чолі політичних організаційних форм її громадського життя. Під охороною сили меча феодалного лицарства, селяне займають під плуг нові землі, гуртуючись коло нових оборонних замків; міщане і купці в городських мурах займаються промислом і торгівлею; духовенство по монастирях дбає про освіту і культуру нації. І в поняттю законности, — в поняттю громадської моралі тодішньої нації — феодалне лицарство має законне право на провід. Це право воно здобуло собі своєю внутрішньою моральною вартістю і чесним виконанням свого громадського обов'язку оборони і організації нації; сотворенням для своєї нації таких політичних організаційних форм існування, які дають можливість нації жити, працювати, рости і розвиватись.

Оце, для тодішніх розуміється умов, спокійне, нормальне і працювате життя в часах »золотого віку« панування феодалного лицарства сприяє інтензивному економічному розвитку нації. Нація розвиває свої технічні засоби для боротьби з природою: свої технічні засоби продукції, а також технічні засоби для боротьби з сусідами: технічні засоби війни, потрібні їй для займання все нових земель і для оборони своєї власної землі і продукції від чужих націй.

Під впливом розвитку тих матеріальних чинників — розвитку техніки і засобів продукції: отже інтензифікації хліборобства і промислу, поширення торгівлі; далі розвитку техніки і засобів війни: отже зросту державної та військової організації; врешті під впливом нагромадження в процесі продукції великих багатств — глибоко міняється внутрішнє взаємовідношення громадських сил внутрі нації. Під охороною феодалного меча зросло число селянства; зорганізувались в своїх цехах і гільдіях ремісники і багаті купці; винахід пороуху перемінив і ускладнив цілу оборонну систему краю.

В результаті принцип законности і моральности панування феодалної національної аристократії, який був витворився при попередніх технічно низчих умовах матеріального існування нації, падає в поняттях нації тоді, коли вона під цим пануванням зросла, збагатилась і перейшла в нові, технічно вищі умови свого матеріального існування. Одночасно зменшується внутрішня сила цієї феодалної аристократії. Її методи політичної організації, вироблені при низчій техніці війни і праці, при більше примітивній формі державного і економічного життя, не вистачають вже для зорганізування і опанування

вищої техніки і більше складних форм цього життя. Крім того загальне збогачення і більша легкість існування нищать серед значної частини феодального лицарства його первістну войовничість, невибагливість, витривалість, розвиваючи натомість нахил до ліні, неробства, до пацифізму і м'якотілості. Дальше панування і дальша провідна роля в нації феодального лицарства, в його старих політично-організаційних формах, стають неможливими.

І тут в певний момент зароджується гостра суперечність між дотеперішніми політичними формами об'єднання націй, витвореними феодальною національною аристократією, і між тими новими громадськими силами нації, які під пануванням цієї аристократії народились і розвинулись. Стара феодальна аристократія, колись сильна і поважана, тепер, стративши силу і авторитет, стає предметом зненависти і гострих обвинувачень. Зовнішні прояви її сили, які колись вважались зовсім моральними і законними і які служили для об'єднання нації, тепер, при її внутрішній безсилості, стають гріхами, що в розумінню опозиціоністів кличуть помсти у Бога; стають актами, що руйнують націю. Егоїстичний інтерес новонароджених і окріпших під пануванням феодальної аристократії соціальних груп пхає їх на боротьбу зі старою аристократією. Так само егоїстичний інтерес примушує цю стару аристократію захищати свої устарівші методи організації нації, свої, вже для нікого не зрозумілі, привілеї. І боротьба між нездатною вже до організації нації старою аристократією і нездатними ще до цієї організації кандидатами на аристократію нову — загрожує в такі моменти самому існуванню нації, загрожує перемогою внутрішніх руйнівників, а значить знищенням і упадком нації.

У тих щасливих націй — як скажимо, в данім випадку у Франції де в той момент переміг принцип об'єднуючий, аристократичний — цей конфлікт вирішився в той спосіб, що частина старої феодальної аристократії, морально відродившись у внутрішній боротьбі з новими претендентами до влади, пожертвувала во ім'я своїх традиційних обов'язків перед нацією своїми устарілими феодальними правами та привілеями і признала над собою владу, піддержаного новою аристократією, єдиного абсолютного Монарха. Супроти персоніфікованого в особі того Монарха маєстату нації і держави, ці відроджені останки старої національної аристократії признали себе рівними новій, витвореній з визволеного селянства, міщанства і т. д., новій аристократії чиновній. Злившись з цією новою аристократією, вони передали їй свій старий традиційний організаторський досвід і свою стару національну культуру та спричинились до зформування того чиновного дворянства що в часах »золотого віку« абсолютизму стало, після упадку феода

лзму, новою французською національною аристократією. Інші нації, які від zdeгенерованої феодальної олігархії до відповідаючої тодішнім матеріальним умовам свого існування такої або іншої монархії перейти не змогли — нації, серед яких в цей критичний момент переміг принцип антигромадський, егоїстичний, руйнуючий, і які не здатні були витворити нової національної аристократії — заплатили за це своїм упадком і довголітньою руїною, як це сталося наприклад з нацією польською, українською і багатьма іншими.

Те саме бачимо пізніше, коли під впливом централістичних організаційних форм національної аристократії часів французького абсолютизму, вирости під пануванням оцієї нової чиновної аристократії міста, розвинувся промисел і торгівля і народилась нова сильна верства промислового і фінансового міщанства та численна верства всякої »разночинной« інтелігенції, яка вже в бюрократичних державних установах абсолютизму не вмещалась. Дегенерація національної аристократії часів абсолютизму, великий зріст сили міщанства та порив оцієї zdeклясованої і безробітної інтелігенції до захоплення політичної влади — привели в кінці до нової »весни народів« і панування цієї нової аристократії міщанської. І знов дегенерація міщанської аристократії та внутрішній розвал витворених нею ріжних демократичних і парламентарних політично-організаційних форм; заміна »весни народів« різнею народів, а одночасно відродження під впливом війни прибитого було містами села і поява під впливом розвитку промислу нової верстви організованого робітництва — викликали новий кризис національної аристократії, який оце тепер в тій чи іншій формі переживає весь цивілізований світ.

Взагалі, який би історичний момент в життю якої небудь нації ми не взяли, все бачимо, що в часах панування тієї чи іншої національної аристократії, матеріальний розвиток нації — розвиток її технічних засобів війни і праці — завжди переростає розвиток політичних організаційних форм цієї аристократії. Це значить, що всяка добра політична організація нації, яка дійсно сприяє матеріальному розвиткові нації, все остається позаду того розвитку. В добрім політично-організаційнім устрої відбувається інтензивний розвиток матеріального життя, продукційної та воєнної техніки; і під впливом матеріального розвитку, політично-організаційний устрій, при якому відбувся цей розвиток, стає недобрим. Разом з тим недоброю стає і стара національна аристократія, що цей старий добрий

політично-організаційний устрій була сотворила, і нація для опанування та зорганізування вищих форм свого матеріального життя, мусить творити аристократію нову. Це єсть вічне »perpetuum mobile« людського, громадського, політичного життя; вічна причина деструктивного процесу і боротьби різних егоїстичних інтересів внутрі націй.

10. Перше ніж шукати відповіді на питання, в який спосіб нації борються з цим деструктивним внутрішнім політичним процесом, щонеминаче слідує за процесом їх економічного розвитку, і в який спосіб витворюють вони все нову, більше здатну аристократію — мусимо окреслити ті матеріальні і моральні прикмети, що характеризують всяку національну аристократію, без огляду на історичний момент і без огляду на методи, завдяки яким вона повсталала.

В постійному рухові громадського життя, в цій людській лавині, що поділега на різні нації, котиться в часі, борючись між собою за шматок хліба і добуваючи його тяжкою працею в боротьбі з природою — кожночасна національна аристократія мусить так об'єднувати і так організувати свою націю, щоб під її проводом нація мала якнайкращі матеріальні і моральні умови для перемоги в тяжкій боротьбі за існування.

І тому коли-б якась група людей в нації, претендуючи стати національною аристократією, поставила свою націю в умови боротьби за існування гірші в порівнанні з іншими націями, то така група людей або згине разом зі своєю нацією, або буде усунена від проводу іншою, більше до проводу здатною групою серед нації, або-ж, коли вона одна тільки серед даного етнічно-відмінного колективу репрезентує національну ідеологію, то її змете якась чужа національна аристократія, яка оцьому етнічно-відмінному колективові забезпечить необхідні кращі матеріальні і моральні умови в боротьбі за існування і одночасно дасть йому свою національну ідеологію, перетворить його на свою націю.

З цієї простої аксіоми, виведеної з очевидних фактів всякого соціального життя, ясно, що повсякчасна національна аристократія, для того, щоб змогти виконати як слід і не на жарти свою надзвичайно небезпешну і надзвичайно тяжку організаційну ролю в нації, в умовах повсякчасної і повсюдешної тяжкої боротьби за матеріальне існування, мусить сама мати матеріальну силу і то силу більшу, ніж яка небудь інша група в нації. Це перше.

Друге: використання кожночасною національною аристократією своєї більшої матеріальної сили для виконання своїх органі-

защитних національних завдань, мусить мати в розумінню цілої нації законну підставу, мусить відповідати тим поняттям законности і громадської моралі, якими живе в даний історичний момент ціла нація. Іншими словами, кожночасна національна аристократія мусить мати крім матеріальної сили, ще й моральний авторитет в очах своєї нації.

Без цих двох основних прикмет: матеріальної сили і морального авторитету — немає і не може бути національної аристократії. А без національної аристократії — без сильних і авторитетних провідників та організаторів нації в її тяжкій боротьбі за існування — немає і не може бути нації.

11. Звідки черпає національна аристократія свою силу?

Перш за все зі свого власного стихійного ірраціонального хотіння. І тут, як часто при студюванню різних фактів громадського життя, стаємо перед чимось непоясним. Чому у одних людей є та воля до організування, до громадської творчости, до провладу, до звязаного з ним риску, до жертви для громади, до влади і до сили — а у інших цієї волі немає? Чому у одних людей є та стихійна воля до влади «ставити ніщо розкоші, покой, користи, інтрати і всі привати» — як каже відома характеристика Богдана Хмельницького — а знов інші бажать тільки особистого спокою, бажать тільки, щоб ними добре правили, дали їм добру соціально-політичну організацію, в якій вони могли-б собі спокійно жити і працювати? Відповіді на ці питання знайти не можна. Отже констатуємо лише самі факти.

Перший факт: в кожній нації є елементи політично пасивні і елементи політично активні, або кажучи іншими словами: є люде здачі войовничої, лицарської і люде вдачі пацифістичної, обивательської.*) Другий факт: без стихійної волі до влади, до сили, до риску, до саможертви, до панування — не може повстати серед нації національна аристократія. Тому між іншим, такі етнічно відмінні колек-

*) Ці останні теж часто, не зважаючи на свою пацифістичну вдачу, простягають руки до політичного панування. Але це буває тільки в таких історичних моментах, коли до влади і панування можна дійти не ризикуючи своїм життям, і коли для «політики» це тільки не треба жертвувати, але можна з неї прожити і на ній добре заробити. Цілий демократичний метод організації національної аристократії за допомогою виборів преси — словесної агітації і анонімних писань — власне збудований на цьому баченню таких пацифістичних елементів, які за лінивості до економічної продукційної творчої праці, зробити «політичну кар'єру», тоб-то без праці, без потрібної для інших занять технічної підготовки і без всякого риску, пролізти в правителі нації та, плещучи язиком на тій чи іншій публічній трибуні і прикриваючись «посольською неоторканістю», вдавати лицаря, що ділом і ризиком бореться за свої ідеали.

тиви, серед яких активні войовничі, лицарські елементи — зі стихійною волею до влади і здатністю до саможертви для своїх політичних ідеалів — слабі, не добре зорганізовані і нечисленні, все мусять опинитись в залежності од чужих національних аристократій. І чесні та патріотичні, але пацифістичні обивателі, які серед таких етнічно відмінних колективів навіть щиро захоплюються справами рідного краю, не спасуть своїх земляків од підданчої долі національно недорозвинених »провінціалів« доти, доки серед них не появляться оці войовничі лицарські елементи, здатні конкурувати і боротись за владу з пануючою чужою національною аристократією

Отже без такої стихійної волі до влади і сили, без політичної активності, без психології і моралі войовників-лицарів, не може бути національної аристократії. І мабуть тільки сама оця стихійна, ірраціональна воля рішала про факт повстання аристократії серед тих примітивних людських громад, які живилися тільки тим, що знайшли, і у яких одиницями технічними засобами для боротьби з природою і для боротьби з іншими людьми були лише такі палиці і таке каміння, які кожний, хто тільки хотів, міг взяти і ними користуватись.

Але вже від моменту, коли люде навчилися гострити палицю і обробляти камінь, одна лише воля до влади і сили не вистарчали. Той хто хотів людьми правити і людей організувати, щоб придбати потрібну для цього матеріальну силу, мусів не тільки хотіти правити, але ще й заволодіти і уміти володіти загостреною палицею і ошліфованим камінем, або-ж мусів уступити своє місце тому, в чийх руках ця палиця і цей камінь опинились. І хоч потім, через сотні тисяч літ, ця палиця і цей камінь сильно перемінились, хоч прибрали вони всі різноманітні могутні форми сучасної техніки продукції і техніки війни, але суть матеріальної сили національної аристократії осталась та сама, що тоді що й тепер.

Як тоді, так і тепер, національна аристократія, щоб мати потрібну для виконання своїх організаційних завдань матеріальну силу, мусить: 1. хотіти правити, організувати та за для цього уміти жертвувати і ризкувати своїм життям, 2. мусить володіти технічними засобами війни та оборони: державою, зброєю та армією, і 3. мусить володіти технічними засобами економічної продукції землею, фабриками та

машинами.*) При чім мусить вона володіти такими технічними засобами війни і продукції, які в даний момент матеріяльного розвитку людства являються необхідними для економічного життя і для матеріяльної оборони нації в її тяжкій боротьбі за існування. Ця вічна істина стверджується фактами з історії всіх націй у всіх історичних добах; вона освітлює і дає ключ до зрозуміння численних, на перший погляд незрозумілих прояв сучасного громадського життя.

Наприклад група людей, що на даній національній території володіла-б землею і фабриками і тому вважала-б себе аристократією, може стати дійсно національною аристократією тільки тоді, коли вона захоче сотворити ще й власну державу, тоб-то крім засобів продукції, якими вона вже володіє, ще схоче заволодіти засобами оборони своєї продукції і разом з тим засобами оборони своєї нації, якими володіла досі якась чужа аристократія. До того часу назву аристократії присвоє вона собі зовсім неслухно, бо вона єсть в дійсности тільки смирною і пасивною юрбою, якої працю та продукцію завоювала і організувала своєю державою, своєю армією, своїм риском, своїми жертвами якась чужа національна аристократія. Тому теж всяка нація, коли вона дійсно хоче стати нацією, не може зупинитись на пів дороги і вдовольнитись якоюсь »автономією«, бо без власної держави вона не

*) Для читача, який серйозно ставиться до питань громадського життя і який сам для себе хоче знайти правду цього життя, особливо підкреслюю, що ознакою матеріяльної сили кожнокласної національної аристократії єсть володіння засобами (знарядям) продукції: землею, фабриками, машинами, а не володіння грошима, тоб-то попередньою продукцією, скапіталізованою в формі умовних грошових знаків, які посідають тільки номінальну, а не реальну матеріяльну силу. Грошове багатство навпаки нищать, ослаблює і розкладає кожную національну аристократію, бо звільняє її од дальшої жертви, од дальшого ризику і од дальшої праці Найкращі аристократії світа: напр. земельна аристократія англійська і німецька, римські патриції, японські самураї, в добах свого розцвіту не були багаті, але володіли землею, при чім напр. японські самураї дуже невеличкими клаптиками землі. Дегенерація лордів, юнкерів, патрицій і самураїв все йшла в парі з їх непомірним грошовим збагаченням. Так само перюд розвитку міщанської аристократії припадає на часи »героїчної промисловости«, коли промисловці будували свої фабрики і заводили свої машини з небезпекою для свого життя і самі ними персонально володіли. Переміна промисловця в образуючого спокійно купони і спекулюючого на біржі багатого баньїра, йде в парі з дегенерацією міщанської аристократії. Отже напр. матеріяльну силу для того, щоб стати національною аристократією мають однаково як великоземельні так і малоземельні хлібороби. І одні і другі, володючи персонально землею і продукуючи хліб власною працею, можуть, коли того схочуть, стати аристократією, сотворивши власним риском і власними жертвами для своєї нації таку відповідну політичну організацію, яка їм дасть змогу правити нацією. Але правління багатого землевласника-рентієра, тоб-то капіталіста, володіючого землею за допомогою грошів і найманих управителів, звязане з не-персональним правлінням всього фінансового капіталістичного міщанства і залежить од долі того міщанства та од вічно змінливої долі і умовної вартости гроша. Анонімне, оперте на умовній силі гроша правління багатого фінансового міщанства не має нічого спільного з правлінням персонально володіючих основним реальним незмінним засобом хліборобської продукції — землею — великоземельних чи малоземельних хліборобів-продуцентів.

матиме власної національної аристократії, а не маючи власної аристократії вона ніколи не стане нацією і лишиться по віки балакаючим на іншій мові племенем, підлягаючим державно-національній організації чужої аристократії.

Але знов таке балакаюче на іншій мові племя не перетвориться в націю і не сотворить своєї національної держави тоді, коли серед нього появляться володіючі тільки пером, хочби при тім найзавзятіші «самостійники». Бо доки свою власну державу не захочуть своєю волею, своїм ризиком, своїми жертвами творити ті, що серед такого племені володіють землею, фабриками і зброєю, доти всяке «самостійництво» буде в цій країні тільки словесною політичною спекуляцією, тільки книжним чи газетним державно-політичним гаслом, пустопорожнім доти, доки в нього не віллється реальний зміст якоїсь реальної матеріяльної сили.

12. Як відомо в Сполучених Штатах Північної Америки живуть ще й досі, в одведених для них американським урядом загородах, нещасні, виміраючі червоношкурі Індійці. Між ними ще й сьогодні є багато хоробрих і войовничих з великою волею до влади вождів, що правлять своїми націями і мають в їх очах великий авторитет як по числу убитих на ловах звірів, так по числу здобутих у всяких сутичках скальпів. Але-ж як би ця індійська національна аристократія захотіла була навіть в часах, коли число Індійців було ще більше або рівне числу білих Американців, зайняти місце національної аристократії Сполучених Штатів, то це могло-би статися тільки тоді, коли-б: або біла американська нація сама знищила у себе всю свою рільничу, промислову і військову техніку та вернулась до стану, коли про силу людини рішало її володіння та уміння користуватись томагавком, — або коли-б Індійці завоювали Сполучені Штати, тоб-то витворили самі у себе таку воєнну техніку, таку державну та військову організацію, яка-б перевищила воєнну техніку і державну та військову організацію білої американської аристократії. До того часу, поки такий переворот неможливий, хоробрі, лицарські і по деяким рисам свого характеру морально дуже цінні індійські вожді не можуть правити Сполученими Штатами.

Концепція «світової революції», якою орудують московські більшовики, пояснюється в першій мірі тим, що російська більшовицька аристократія може удержатись при владі тільки тоді, коли весь світ знищить у себе свою рільничу, промислову і військову техніку, тоб-то дійде до такого стану, при якому зможуть ним, як і в Росії, правити хоробрі і войовничі червоноармійці. І хоч ця концепція не має нічого

спільного з теорією Маркса, яку ісповідують більшовицькі вожді — бо ця теорія вчить, що пролетаріят, усунувши від влади буржуазію і заволодівши сам технічними засобами продукції, знищить засоби війни, тоб-то держави і армії — але проте ця концепція вповні відповідає стихійним бажанням войовничої — захопившої зброю від своєї і чужої »буржуазії« — російської червоної армії поширити своє панування, грабуючи та винищуючи скрізь на своїм шляху засоби економічної продукції і економічної техніки. І відповідає ця концепція матеріальному та моральному розвитку тих численних елементів сучасної російської нації, яких виразом єсть більшовицьке панування і крім того відповідає вона тим вимогам, які ці елементи ставлять до своєї аристократії. До цього питання ще поверну, коли говоритиму про методи зміни аристократії.

---

13. Сучасний державно-політичний стан на нашій Україні трохи нагадує часи народження феодалізму в Західній Європі. Наші повстанчі отамани, як тодішні войовники-лицарі з часів упадку останніх державних слідів старої Римської Імперії, мають підлегли їмньому мечу округи і ведуть постійну війну як з чужоземцями, так і самі поміж собою. І коли-б весь цивілізований світ міг повернути свій технічний та економічний розвиток назад до часів феодалізму, то ми мали-б дані, що наші повстанчі отамани нас зорганізують в націю. В постійній боротьбі поміж собою вони мабуть вкінці натрапили-б на одного найздатнішого і найсильнішого, цей підчинив-би собі всю решту, став »першим серед рівних« Монархом і його династія-сімя своєю традиційною, династичною упертою і розумною політикою могла-б зібрати до купи всі українські землі, так, як наприклад династія Капетів збрала землі французські і сотворила французську націю та державу.

Але коли весь цивілізований світ не зробить у себе »російської соціальної революції«, коли він задержить свою техніку рілничу, промислову і военну, то нація наша, щоб вижити в цьому цивілізованому світі і щоб не попасти в ярмо до якоїсь чужої нації, не зможе собі дозволити на середовічну боротьбу отаманів між собою. Вона мусітиме витворити у себе таку державну організацію, при якій можна було-б знов відновити наше зруйноване хліборобство і знов почати працювати не сохами а нашими-ж власними кільккалемешними плугами, косарками і молотилками; знов пустити в рух наші-ж власні зруйновані цукроварні; відбудувати наші-ж власні розторочені залізниці, телеграфи і телефони; закласти »Хліборобські Банки« і ріжні інші економічні організації, і врешті побудувати фабрики зброї та зорганізувати армію, якою можна-би було продукцію фабрик і плугів

наці од всяких напашників оооронити. Одно слово, муситиме вона зробити те, що нашим отаманам, добрим організаторам нації в добі переложної системи рільництва, общинного володіння землею і при великих незаселених степах — тепер, при сучасній цивілізації, не під силу.

І тільки коли за державну організацію нації візьмуться ті, що володіють її засобами продукції: землею і фабриками — тоб-то хлібороби, промисловці і робітники — тоді ті, що володіють її засобами війни: зброєю і організаціями озброєних людей — тоб-то отамани і їх повстанчі відділи — зможуть повернути свою лицарську войовничу вдачу на оборону, а не на нищення та руйнування нації. Державно-національна організація України не може бути ділом тільки військового стану тому, що технічний і матеріяльний розвиток Української Нації переріс вже ті організаційні державно-національні форми, які може витворювати сам із себе оцей військовий лицарський стан. Тільки в рамках державно-національної організації, опертої на продукуючих класах: хліборобах, промисловцях, робітниках — не змарнується той величезний і надзвичайно цінний запас стихійної національної енергії, який виділяє з себе наша нація в формі свого найкращого військового лицарського елемента: своїх повстанчих, воюючих (а не політикуючих) отаманів.

Тільки при міцно зорганізованих продукуючих класах, заінтересованих в збереженю національної матеріяльної продукції, од якої залежить само існування цих класів, зможе наш лицарський стан із розпорошених войовничих банд перетворитись в організовану національну армію, захищаючу продукцію і матеріяльну працю нації. В противному разі лицарська енергія наших отаманів пропаде для нації безслідно так само, як вже раз в нашій історії надаремне пропала, як попустому перегоріла енергія лицарів старого Запоріжжя, що зі своїми »клями« і нерозораними »широкими степами«, але без власного плуга і без мушкетів — роблених на власних фабриках — встояти проти завойовників чужинців не могли .

---

14. Коли нація, що стоїть на досить вже високім щаблі хліборобської та промислової техніки, не може управлятись і не може бути зорганізована виключно шаблями войовничих отаманів, то ще менше можуть нею правити та її організувати фільольоги, поети, оратори, белетристи, професори, учителі, адвокати, бугальтери, фелстоністи, ректори і т. п. представники т. зв. свобідних — тоб-то не володіючих і не звязаних засобами продукції і війни — інтелігентських професій.

Але-ж дозвольте — може тут сказати читач: а професор Вільсон, а доктор Клемансо, а оратор Бріан, а всі видатні державні мужі і правителі сучасних демократичних, тоб-то народоправних націй — хіба вони всі не належать до інтелігенції, хіба володіють вони якими небудь засобами матеріальної продукції — а проте правлять націями.*)

Чи дійсно вони правлять? Чи дійсно вони сотворили той державний апарат нації, при допомозі якого вони ніби-то правлять? Чи методи, якими вони доходять до своєї нібито влади, скріпляють той організаційний апарат нації, тоб-то сприяють дальшому розвитку і дальшому існуванню нації, чи може вони його руйнують і тим самим ведуть націю до загибелі? Ось ряд дуже складних питань, на які проте мусіла-б знайти відповідь така нація, серед якої най-

*) Знов таки для тих, хто хоче зрозуміти факти громадського життя, підкреслюю, що інтелігентами можна назвати тільки ту категорію людей в нації, які: 1. зовсім загубили органічний зв'язок з яким небудь матеріально продукуючим класом, тоб-то здекласувались, і по способу свого життя і по способу свого думання не можуть бути зараховані ані до хліборобів, ані до промисловців, ані до працюючих фізично робітників; 2. які не володіючи ані зброєю, ані засобами матеріальної продукції: землею, фабриками, машинами — не мають власної реальної, матеріальної сили; 3. які живуть по інтелігентськи тому, що посідають більшу суму освіти, науки, і тому, що ця здобута в школах більша освіта забезпечує їм необхідний дохід за їхню інтелігентську, розумову працю та звільняє їх од необхідности жити або з продукції хліба чи товарів, або жити з війни, тоб-то з жертви і ризику свого життя. Отже, щоб не заблудити в лабіринті складних шляхів сучасного громадського життя і щоб уміти розрізнати основні движущі сили цього життя: його ріжні колективні хотіння — не можна до інтелігентів зараховувати фахового вояка, який, не дивлячись на ступінь своєї освіти, живе з однакового для всіх вояків ризику життя і який володіє реальною, матеріальною силою: зброєю. Так само не належать до інтелігенції більше освічені, «інтелігентні» хлібороби, промисловці, робітники, які не здекласувались, тоб-то не перестали органічно належати до своїх класів, не перестали персонально володіти засобами своєї класової продукції і не перестали жити спільними і однаковими, не дивлячись на ступінь освіти, громадськими хотіннями свого класу.

Здекласовані і більше або менше учені спеціалісти в різних свобідних професіях, якими єсть по суті інтелігенти. діляться по всім громадським хотінням на дві зовсім відмінні групи. Одна, яка себе, свою більшу освіту, використовує на службу для громади (нації, держави, класу) і друга яка при допомозі своєї більшої освіти використовує громаду (націю, державу, клас) для себе. Перша живе зі своєї фахової служби для громади, а друга живе з громади, яку використовує при допомозі свого фаху. Перша віддає свої більш знання або на удосконаленя продукції і організації того чи іншого класу (техніки, що служать в хліборобстві і промислі, в класових політичних і економічних організаціях), або на громадську службу цілій нації (священики, письменники, учителі, суді, адвокати, лікарі, сторожі порядку, служачі в шляхах сполученя, державні урядовці, що виконують накази влади і т. д.) і виконує тим самим одну з найбільше почесних і найбільше тяжких громадських ролей в життю націй. Друга використовує свої більш знання для політики, тоб-то на підставі свого більшого знання претендує не на служебну, а на провідну роль в громаді (нації, державі, класі). В своїх «Листах» говоритиму тільки про оцю другу категорію інтелігенції, отже тільки про здекласовану інтелігенцію, яка живе з політики і яка при допомозі своєї освіти преться до політичної влади, а не про інтелігенцію, яка свій тяжкий шматок хліба заробляє своєю чесною, потрібною, фаховою службою громаді (нації, державі, класові).

більш рухливими кандидатами до влади єсть власне неволодіючі засобами продукції і війни інтеліґенти і яка з такими кандидатами ніяк не може сотворити своєї власної державно-національної влади, ніяк не може стати дійсною, реальною, пануючою на своїй землі нацією.

Бо уявім собі наприклад, що у Франції, якою сьогодні в літі (бо в осени вже може бути инший) править бувший лівий соціаліст і оратор, бувший гарячий пропаґандист антидержавного генерального страйку і найзавзятіший ворог постійної державної армії — Бріян, — що у тій Франції всі засоби хліборобської і промислової продукції, отже земля, фабрики, машини, а також засоби воєнної і оборонної техніки, отже державний апарат і армія, знаходяться в руках якихось національно-індеферентних, скажім поіспанцених Французів і що національно свідомою єсть тільки антидержавна і антимілітаристична ліво-соціалістична партія Бріяна, до якої належить дуже багато інтеліґентів і яку иноді піддержують в моменти незадоволення правлінням поіспанцених Французів ті з них, що не володіють ще засобами війни і продукції, отже скажім ще безфабричні і ще не допущені до влади робітники, і ще безземельні і так само ще не допущені до влади селяне.

Ясно, що при таких умовах, уряд і вся політична влада Бріяна (коли-б такий уряд випадково при якійсь катастрофі міг повстати) не маючи ані власної поліції, ані власної армії, ані власної — збіраної при допомозі державного апарату з продукуючих класів — державної скарбниці, сидів-би десь у приймах, скажім у Бельгії, позичав-би гроші у Бельгійців, і вся державна, національно-організуюча діяльність правителя Бріяна обмежувалася-б, як і давніше, за часів його ідейної ліво-соціалістичної молодости, тільки руйнуванням державно-національної організації на території Франції і тільки підбунтовуванням тих її мешканців, які не володіють засобами продукції і війни проти тих, що, володіючи цими засобами, дійсно правили-б такою поіспанщеною французькою нацією.

Отже коли оратор Бріян раптом, переставши бути соціалістом, опинився на чолі уряду Франції, на чолі тієї самої держави і армії, яку він намагався колись руйнувати, то це могло статися тільки тому, бо: 1. ці, що володіють землею і фабриками та вносять податки на державу і армію, і ті, з кого складається державний та військовий апарат у Франції, почували себе вже давно такими французькими патріотами, яким тепер раптом рішив стати Бріян, і тому, що цей патріотизм вони винесли кожний зі своєї власної сімейної та класової традиції і у всякому разі не з тих соціалістичних і антипатріотичних газет, які ви-

давала партія Бріана; 2. що ця національна традиція, якою живе більшість французької нації, була сотворена в часах панування не ворогів традиції, ліво-соціалістичних ораторів Бріанів, а за панування французьких лицарів і продуцентів — володіючих тодішніми засобами хліборобської національної продукції (отже в першій мірі землю) озброєних хліборобів-землевласників — на чолі яких стояв в ті часи перший лицарь і перший власник землі — Король; 3. що так само за цих Королів був сотворений військово-оборонний апарат французької нації, отже французька держава і французька армія, які по інерції і по патріотичній традиції слухають ще й досі того, хто стоїть на чолі уряду нації, хочби навіть цей хтось, як в даному випадку Бріан, прославився в молодих літах тим, що хотів знищити державу і армію;*) 4. що ці люде, які тепер володіють у Франції засобами економічної продукції і військової техніки: — землями, фабриками, машинами, державним апаратом і армією — за для ріжних політично-парляментарних причин годяться на те, щоб нацією правив хоч не володіючий засобами ані економічної продукції, ані військової техніки, але зате популярний інтелігент Бріан.

Значить: Бріан і подібні йому, не володіючі засобами продукції і війни, інтелігентські правителі правлять Францією на підставі часових мандатів, тоб-то лише по дорученю тих, хто дійсно володіє у Франції землею, фабриками і зброєю. Іншими словами: матеріально непродукуючі здеклясовані інтелігенти правлять націями не як національні аристократи — дійсно володіючі матеріальною силою правителі організатори націй — а як комісіонери такої здегенерованої вже національної аристократії, що з ріжних причин — про які мова низче — сама персонально своїми особами боїться правити націями і тому заміщає себе відповідними комісіонерами — здеклясованими інтелігентами — яким вона це правління на підставі часових мандатів доручає.

---

15. Волхви, жреці, знахарі, астрольоги, магіки, ворожбити, कुдесники і т. п. матеріально непродукуюча інтелігенція примітивних націй могла дійсно правити націями, водити їх на війни і походи тільки доти, доки ці нації, кочуючи, не сіяли та не жали і вірили, що боротись з природою та з іншими людьми можна перш за все закли-

---

*) »Ми мусимо покинути часткові страйки і за допомогою генерального страйку враз заатакувати державу, бо щоб знищити буржуазію треба знищити державу« — так казав Бріан, коли він ще не правив Францією. Гарно-б виглядала Франція, коли-б ті, що служать у французській армії і державі і при допомозі яких тепер править Бріан, ставились серйозно до слів і намірів інтелігентів, що стоять часово на чолі сучасних урядів Франції.

наннями та доступним лише ученим інтелігентам умінням здобути собі допомогу ріжних надприродних сил.

І правління цієї тодішньої інтелігенції трівало лише доти, доки не появился перший плуг, перша найпримітивніща фабрика зброї і доки перший озброєний цією кращою фабричною зброєю хлібороб не розігнав і не розторощив підоджені своїми маґами, але не добре озброєні, не звязані з землею та не зорганізовані своєю хліборобською працею на землі, ріжні кочові або напів-кочові народи. З того часу, коли ці народи самі перейшли до осілого хліборобського життя, волхви, жреці, маґи, заклинателі перестали правити ними, а замість того стали вони виконувати єдино їм належну і доступну ролю: морального і духовного проводу тодішніх примітивних, але вже осілих, хліборобських націй. І цю свою дійсно інтелігентською духовною працею стали вони допомагати правити тим, хто своїм мечем і своїм плугом здобув собі реальну матеріяльну силу для правління націями. Скрізь на цілім світі, державний організаційний апарат осілих хліборобських націй був сотворений не словесністю таких чи інших здеклясованих інтелігентів, а кровю, працею і розумом тих, що володіючи мечем і плугом, володіли реальною матеріяльною силою серед своїх націй.

Але боротьба за світську політичну владу між матеріяльно непродукуючими інтелігентами і озброєними продуцентами все від часу до часу вибухає з великою силою і пізніше в історії осілих хліборобських націй. Основна причина цієї боротьби завжди одна і та сама: велике матеріяльне збагачення націй під проводом і правлінням, володіючої засобами війни та продукції, дійсної національної аристократії.

Число здеклясованої інтелігенції, тоб-то число людей в нації, не зайнятих війною та обороною нації і не зайнятих витворюванням матеріяльних, необхідних для життя цінностей, зростає сильно в націях всякий раз тоді, коли ці нації багатіють, тоб-то під проводом своєї продукуючої і воюючої національної аристократії нагромаджують таку силу багатств, що ці нагромаджені багатства звільняють велику частину людей в нації од обовязку війни і матеріяльної праці, та дають їм змогу віддатись всяким свободним, не звязаним ані з війною, ані з продукцією професіям.

І доки ці, звільнені від обовязку війни і матеріяльно-продуктивної праці, інтелігенти творять не матеріяльні а духові цінности націй, доки вони служать нації чи то словом (як інтелігенція духовна) чи то ділом (як вишколені фаховці: адміністратори, лікарі, техніки, толкувателі законів і т. д.) — доти вони допомагають пану-

ючим воякам і продуцентам, тоб-то дійсній національній аристократії, найкраще виконувати своє завдання організації нації, доти роля інтелігенції це одна з найбільше почесних ролей в нації: роля духовників і фахово-освічених помішників національної аристократії.

Крім того в постійнім процесі боротьби між конструктивними і деструктивними течіями в нації — процесі, якого суть ми вже вище зааналізували — тій здеклясованій інтелігенції, що рветься до проходу в політичнім життю нації, припадає роля ідейних вождів опозиції; вождів тих нових, витворених економічним життям нації, громадських сил, які незадоволені методами правління і організації дотеперішньої національної аристократії. Така здеклясована, не володіюча засобами війни і продукції, не звязана своїм способом життя ні з яким класом, а через те не маюча нічого до страчення і тому більше вражлива на всякі несправедливости громадського життя, інтелігенція, що рветься до влади, все зосередковує свою політичну діяльність на найбільше покривджених і найбільше незадоволених правлінням тієї чи іншої національної аристократії частинах нації. І там, де в своїх методах правління і організації національна аристократія робить помилки і зловживання, там де ці методи не доростають вже до нових потреб матеріяльного життя нації, там — одно слово — де з правління національної аристократії росте незадоволення витворених під пануванням цієї аристократії нових громадських сил, там зараз появляється здеклясована інтелігенція в ролі вождів і організаторів оцих незадоволених елементів нації. І коли її опозиційна і критикуюча роля, завдяки добрій організації національної аристократії, викликає лише потрібні реформи з боку тієї правлячої аристократії і коли інтелігенція своєю політичною організацією опозиційних елементів допомагає до народження нових верстов аристократії з посеред незадоволених було правлінням старої аристократії нових продукційних класів, то тоді ця ідейна політична праця інтелігенції не приносить шкоди нації, навпаки, вона дає той необхідний і нормальний фермент, який піддержує життя і розвиток націй.*)

Словесне шарлатанство і руйнуюча політична роля здеклясованої інтелігенції в життю націй починається допіру з хвилиною, коли ця інтелігенція — замість критикувати старих правителів або вчити і організувати нових — намагається сама правити націями; коли вона

---

*) Між иншим варто зазначити цікаву увагу відомого письменника професора Роберта Міхельса, що в правових західно-європейських монархіях, де міністри призналися Монархом, а не вибірались із парламентської більшости, ідейний рівень провідників соціалістичних партій був значно більший і зрадництво та корупція між ними були розвинені значно менше ніж в краях, де ці провідники могли ставати міністрами, завдяки своїй зручній парламентській політиці.

в цій правлінні займає місце заляканих нею вояків і продуцентів; коли вона сама, не маючи потрібної за для цього матеріальної сили, намагається стати національною аристократією.

В корінні цього політичного руїнництва здеклясованої інтелігенції лежить звичайна людська хиба перемішування причин з наслідками. Будучи твором і наслідком збагачення націй та інтензивного економічного життя, сотвореного мечем, плугом і фабрикою національної аристократії, інтелігенція думає, що це вона і видумані нею всякі словесні »наукові теорії поступу« являються творцями того життя і що тому їй, посідаючій секретри »соціальної науки«, належиться провідна, керуюча роля в життю націй. І коли стара національна аристократія даної нації — старі вояки і продуценти — настільки вже отупіли, ослабли, здеморалізувались і вже настільки здегенерувались, що вони здатні вірити і піддаватись словесним теревеням кандидуєчих до політичної влади інтелігентських магів — а з другого боку, коли цими теревенями захоплюється так само нова аристократія, яка допіру народжується з нових заволодіваючих засобами продукції класів і яка ще проходить наївний період дитинства та прорізування перших зубів — то на чоло націй в таких історичних моментах висуваються політики і організатори з посеред непродукууючої і невоюуючої зброєю, але зате воюуючої словом, пишучої і балакауючої інтелігенції. З тієї хвилини і до часу возмужання нової аристократії, починається період остаточної деморалізації старої національної аристократії, деморалізації правлячої інтелігенції і деморалізації цілої нації, період деморалізуючого правління тих, що — не маючи необхідної для всякого правління своєї власної матеріальної сили — тільки підступом, дурисвітством і брехнею можуть правити націями.

Страшний моральний упадок і руїна західно-європейських націй в середніх віках ішли в парі з бажаннями тодішньої інтелігенції, організованої в релігійній організації католицької Церкви, захопити в свої руки світську владу і, усунувши здегенероване феодальне лицарство, стати скрізь на його місце правлячою національною аристократією. Але довга боротьба між Папами та Імператорами, хоч мала свої Каносси, всеж-таки закінчилась перемогою Імператорів в світі реальному і великим моральним відродженням католицької Церкви та перемогою тодішньої інтелігенції в світі духовному. Імператори — вожді відроджених вояків і продуцентів — стали знов правити націями, а духовна інтелігенція, переконавшись, що її влада »не от мира сего«, стала знов творити ті найвищі людські духовні і моральні цінності, які одні, поруч машин, одріжняють людину од звіря і здержують Імператорів, вояків і продуцентів, щоб вони зі своєю матеріаль-

ною силою, забувши мораль, не повернули людства назад до стану, в якому жили колись в печерах наші предки. Чесні і моральні, очищені од бажання захопити світську матеріальну владу, духовники та моральні цензори Імператорів, вояків і продуцентів принесли своїм націям добро, тоді, коли воїнствующі єпископи, які при допомозі ними збунтованої, ними зфанатизованої і ними обдуреної середньовічної черні хотіли зайняти місце правителів націй, нічого крім зла і крім руїни по своїх безплідних змаганнях захопити світську владу не лишили.

Позитивістична утопія Огюста Конта, яка каже, що націями повинні правити виборні найбільш освічені інтелігенти, останеться певне на віки неосягнутою мрією тому, що од початку світа і мабуть до його кінця, націями правили, правлять і будуть правити **н а й с и л ь н і щ і**.

Свої власної матеріальної сили у здекласованої інтелігенції, яка ані не завойовує ані не продукує хліба та товарів, бути не може. Хтось в нації мусить її своєю зброєю, своїм ризиком та своїми жертвами од інших націй і од внутрішніх руїників захищати, своєю матеріальною продукуючою працею годувати і зодягати. Її правління все залежатиме од іншої матеріальної сили, все залежатиме од волі тих, хто маючи ту матеріальну силу, правити-б інтелігентам дозволяв. Правлячі інтелігенти, щоб правити, мусять запобігати ласки, мусять підлещуватись і підроблюватись під тих, хто їм дає можливість правити. Правителі, що не мають в собі самих матеріальної сили, щоб правити; правителі, що правлять з чужої ласки; правителі, що своїм облесливим підхлібством деморалізують тих, ким вони правлять — це моральна хвороба а не здоровля націй, це перша ознака упадку і виродження, а не відродження, розвитку і зросту сили націй.*)

*) Кому доводилось брати участь в наших військових, селянських і т. п. зїздах в початках російської революції, той напевно пригадає собі, як поводитись на цих зїздах інтелігенти, що хотіли бути вибрані до всяких комітетів, що хотіли захопити в свої руки політичну владу. Гасло «йти з народом», що проголосили оці інтелігенти, було доказом не їх «народолюбства», а присущого всім політикуючим здекласованим інтелігентам матеріального безсилля, яке примушує їх підлещуватись до своїх мандатодатців навіть тоді, коли хвилеві, навіяні тим чи іншим масовим гіпнозом, бажання «мандатодатного і суверенного народу» грозять йому самому найбільшою катастрофою. Цим самим матеріальним безсиллям пояснюється пізніше лівіння («вплоть до самоотрицання» — яке замінило початкове «самоопредѣление») оцих інтелігентів і їх безконечне політичне зрадицтво та перебігання з одної «партії» в другу. Ті що правлять, маючи потрібну для цього власну матеріальну силу, можуть бути собою, можуть здержувати ворожі їх ідеям сили, можуть врешті, коли треба, вернуться до своєї продуктивної праці і одмовитись на якийсь час од політичної влади. Але ці, що не маючи власної матеріальної сили, живуть з політики, мусять руками і ногами держатись за політичну владу, примінюючи свої «політичні ідеали» до потреб «політичного моменту». Чим більше політично неморальна політикуюча здекласована інтелігенція, тим більше вона має даних удержатись при владі. Але думати, що декласовані інтелігенти можуть вибороти владу, наприклад можуть здобути самостійність« для своєї нації, це те саме, що вірити в можливість збудування дому тільки самими проектами-плянами — будування без цегли, без заліза, без дерева, і будування без тих, що володіючи і орудуючи цеглою, деревом, залізом, одні тільки можуть, коли схочуть, свій власний дім для себе збудувати...

І те, що у відродженій по війнах Пап з Імператорами Західній Європі, найбільше освічені і найбільше моральні тодішні інтелігенти покинули світські оборонні замки, якими вони не уміли і не могли правити, та вернулись до убогих монастирів, де вони сотворили найбільші духові цінности, що лягли в основу буйного розвитку дальшої культури Європі — це повчаюча наука не словесних теорій, а наука найглибшої мудрости: мудрости фактів життя.

---

16. Сучасний новий період старої боротьби за світську політичну владу воєнків та продуцентів — хліборобів, промисловців, робітників — з матеріально непродукуючою і не володіючою засобами продукції інтелігенцією — звязаний тісно з народженням і розвитком так званої демократії. Про демократію, як про один із методів організації національної аристократії, буду говорити низче. Тут тільки для ілюстрації попереднього кілька слів про те, звідки повстало оте нове сучасне світське панування інтелігенції, що тепер прибрало назву демократії.

Як світська політична влада інтелігенції в середніх віках повстала там, де zdeгенерована і zdeморалізована стара феодальна аристократія, щоб удержати свої матеріальні привилеї, уступила провід духовній інтелігенції і заховалась сама за авторитет Пап і католицької Церкви — так світська влада інтелігенції сучасної явилась там, де zdeгенерована і zdeморалізована сучасна стара національна аристократія, щоб не ризкувати і не жертвувати, щоб спокійно користуватись своїми багатствами, не править особисто, а ховається за авторитет інтелігентських »заступників народу«, популярних »народніх вибранців і представителів«.

Крім того, як завжди так і тепер, сучасна світська влада інтелігенції могла повстати тільки там, де нації в часах свого попереднього розвитку нагромадили такі великі запаси багатств, що ці нагромаджені запаси дали змогу цілим масам інтелігенції не працювати, не творити нові багатства, а займатись виключно політикою, яка в демократіях стає спеціальною інтелігентською »штукою« виборів і словесної агітації, парламентарного та пресового обдурювання націй.

Процес дегенерації старої національної аристократії і повстання світської влади інтелігенції в сучасних демократіях представляється схематично так:

Період перший під пануванням чиновної і земельної аристократії часів абсолютистичних і конституційних монархій зростають міста і росте в силу промислове, а головним чином купецьке та фінансове міщанство. Запаси багатств, нагромаджені в попередніх часах, тепер капіталізують ся, прибірають все більше

форму мобільного грошового капіталу, при допомозі якого можна купувати працю і жертви вояків та продуцентів, і в той спосіб їхню працю та їхніми жертвами творити нові цінності для властителів капіталу — оцього збагаченого грошового купецького і фінансового міщанства. Одночасно, як все під пануванням кожної аристократії, витворюється за часів монархій серед широких мас працюючого і продукуючого селянства та працюючого і продукуючого робітництва елементи незадоволені з існуючих організаційних форм правління старої аристократії і на чолі цих незадоволених працюючих елементів висувається поки-що ідейна інтелігенція, що починає ідейно боротись за порушену під пануванням старої аристократії соціальну мораль і справедливість.

Період другий: фінансове і купецьке міщанство, придбавши велику фінансову силу, бажає відсунути від влади стару національну, чиновну і земельну, монархічну аристократію, яка — переважно володіючи іммобільним добром: землею — скільки може здержує швидкий зріст експанзивної сили ворожого їй, мобільного, інтернаціонального, переважно жидівського капіталу. Але це фінансове міщанство, володіючи засобами продукції не безпосередно, не персонально, а тільки посередно за допомогою свого капіталу, за допомогою номінальної, умовної сили гроша, може усунути стару національну аристократію не своєю власною реальною матеріальною силою, якої у нього нема, а тільки матеріальною силою тих, чия працю і жертви, чия реальну матеріальну силу воно купує за свій капітал. Ліберальна фінансова і купецька буржуазія піддержує скрізь в боротьбі проти старої чиновної і земельної монархічної аристократії ідейну демократичну інтелігенцію, яка веде до бою незадоволені, матеріально продукуючі, селянські і робітничі маси. І стара національна, чиновна та земельна, аристократія в цій боротьбі падає скрізь там, де вона вже настільки здегенерована і вже настільки розложена та здеморалізована впливом нової сили гроша та капіталу, що сама вона лібералізується, сама піддається розкладовим впливам ліберального фінансового міщанства і демократичної інтелігенції. Через те ця стара здемократизована і побуржуазнена аристократія вже не в силі сама зарістократизувати селянські та робітничі маси, збільшивши їх долю володіння засобами війни (державою і армією) і засобами продукції (землею і фабриками), і не в силі сама вирвати в той спосіб ці маси з під деструктивного впливу фінансового міщанства та інтелігентської демократії. В результаті політично-організаційні монархічні форми правління старої земельної і чиновної націо-

нальної аристократії завалюються і настає час правління фінансової буржуазії при посередництві інтелігентської республіканської демократії.

Період третій: Правління своє інтелігентська демократія завдячує: 1. дегенерації і безсиллю старої земельної і чиновної монархічної аристократії, 2. допомозі та згоді на це фінансового міщанства і 3. матеріяльній, фізичній піддержці незадоволених старою аристократією продукуючих селянських та робітничих мас. І тому дальше її правління можливе тільки там де: 1. zdeгенеравана стара чиновна і земельна аристократія, щоб задержати рештки своїх посад і рештки свого багатства, передає остаточно під провід революційної демократичної інтелігенції витворений цю аристократією старий державно-національний організаційний апарат (державну адміністрацію і армію); 2. де фінансове і купецьке міщанство може більше заробляти при республікансько-демократичній інтелігентській формі правління ніж воно заробляло при формі правління конституційно-монархічній і де воно може ще збільшувати свій капітал, спекулюючи, обрізуючи купони та все більше безсоромно купуючи працю і жертви вояків та продуцентів; 3. де незадоволені продукуючі та працюючі селянські і робітничі маси на стільки вже міцно оплутані сіткою куплених фінансовим капіталістичним міщанством інтелігентських політиків і дрібних економічних агентів капіталу, що вони сліпо вірять запевненням цих політиків і агентів про можливість здобути для себе засоби продукції: землю і фабрики — тоб-то про можливість стати самім національною аристократією при допомозі виборів цих інтелігентських політиків в правителі нації; 4. де, завдяки витвореній в попередніх століттях традиційній моралі праці, маси, не зважаючи на всю цю демократичну політичну і моральну руїну, всеж-таки далі працюють і продукують, даючи змогу капіталістам спокійно спекулювати і обрізувати свої купони, а інтелігенції займатись своєю політикою і далі правити націями.

Метод правління цієї інтелігенції єсть очевидно продовженням методу, який довів її до влади. В боротьбі проти «старого режиму» вона здобула собі довіря покривджених і бідніщих, які думають, що це власне учені інтелігенти — за допомогою своїх словесних заклинаннь, своєї науки, своїх промов та писаннь — зуміли не тільки знищити старий лад — усунувши від влади Монархів, «поміщиків, фабрикантів та генералів» — але зуміють так само сотворити лад новий. Система виборів, яка єсть основним способом правління демократичної інтелігенції, вся приладжена до того, щоб цю віру в масах піддержати. Підбунтовуючи й далі «народ» проти «багачів», інтелігентські канди-

дати до влади все обіцяють йому при тій ріжні матеріяльні блага. Але позаяк інтелігенція сама в процесі твореня цих матеріяльних благ не бере ніякої участі і позаяк ці блага підчас її правління знаходяться не в її руках, а в завідуванню капіталістів, то за ціну спокою оцих капіталістів, захованих за спиною правлячої інтелігенції, за ціну удержаня бідних од погрому багатих, од дійсної соціальної, а не тільки виборчої і парламентарної перманентної словесної революції — інтелігенція видає подачки з рук капіталістів і цими подачками живе сама та заспокоює ними найбільш подразнені апетити своїх найбільше революційних виборців.

Вся ця демократична система інтелігентського правління може держатися доти, доки існує державний організаційний апарат і армія, витворені колись під пануванням вояків і продуцентів, і доки існує ще в масах витворена старою національною аристократією громадська мораль, свідомість права і поняття нації. Во ім'я нації, під примусом громадської моралі і під фізичним примусом державного апарату, демократичний »невідомий солдат« складає свою голову за демократичного »невідомого капіталіста-спекулянта«. Во ім'я нації, во ім'я збереження громадської продукції і праці і при допомозі права та державного апарату, демократичний правитель-інтелігент здержує своїх виборців од занадто сильного напору на багатих, а од багатих видерає якусь подачку для себе і для своїх виборців. Інтересом нації, патріотизмом, націоналізмом, національною моралю і т. д. оперують весь час інтелігентські патріотичні шарлатани, які при допомозі грошового, рухомого, мобільного, отже незв'язаного ані з даною територією ані з даною нацією, інтернаціонального анонімного капіталу усунули і усувають від влади дійсну територіяльну національну аристократію — тих, що володіють землею, фабриками, зброєю, що володіють засобами продукції і засобами оборони нації. Державно-організаційний національний апарат і національна продукція — саме ядро і підстава нації — а з ними національна мораль і сама нація нищаться в корінь під пануванням інтелігентської »патріотичної і націоналістичної« демократії.

Коли на чолі національної армії, на чолі національного державного організаційного апарату і на чолі національної продукції не стоять персонально ті, що самі володіють зброєю, що самі продукують хліб і товари, що володіючи засобами продукції (землею і фабриками), мають матеріяльну силу для правління і для одповідальности за правління націями; коли капіталісти та їхні інтелігентські політичні та економічні агенти (всякі »виборні« демократичні президенти, виборні міністри, послы, парламенти, всякі ано-

німні комерційні і фінансові спекулянти) не несуть персональної — своїми особами і своїм матеріальним добром: землями і фабриками — відповідальности за свою владу, за своє правління; коли сама влада стає врешті на зразок грошей і грошових банків номінальною і анонімною; коли вкінці невідомо, хто дійсно править націями — то все трудніше стає знайти серед нації такого »невідомого солдата«, який би хотів умірати за невідому владу і такого анонімного »пролетарія«, який би хотів продукувати під проводом анонімного безвідповідального хазяїна. Фінансовий грошовий капітал і його рідна дитина: правляча по його дорученю демократична інтелігенція, мусять шукати для своєї оборони нових кондотерів: різних »чорношкурних« та нечорношкурних найманих кольоніяльних військ; мусять спроваджувати для »національної продукції« різних »хунхузів і китайців«; мусять озброювати національною економічною та військовою технікою юрби варварів, які тільки ждуть моменту, щоб можна було захопити продукцію нації, щоб можна було найнявшу їх демократичну націю зруйнувати.

Розуміється ця нова сучасна світська влада безземельної і безфабричної інтелігенції упаде від тих самих причин, від яких падала світська влада такої самої матеріально непродукуючої і здеклясованої інтелігенції в попередніх століттях. Моральне відродження старої земельної аристократії та її визволення з тієї ліберально-капіталістичної гнилі, якою її заразило панування гроша і капіталу; народження нової аристократії з посеред заволодівшого вже засобами хліборобської продукції — землею — селянства і з посеред заволодіваючого вже засобами промислової продукції — фабриками — робітництва; переродження змобілізованого селянина кондотера, оцього »невідомого солдата« в свідомого свого імени, своєї честі і своєї ідеї лицаря; і врешті упадок національної продукції під пануванням демократії, а разом з тим сконсування продукції попередніх покоління і як наслідок цього повне обезцінення гроша і винищення капіталу — ось знамена упадку нової світської влади безсилої здеклясованої інтелігенції. Знамена упадку оцьей новочасної »симонії«, при якій тепер, як і тоді підчас світського панування Пап, за гроші, за капітал можна було купувати все, отже і духовну а разом з нею і політичну владу правлячої духовної інтелігенції.*)

---

*) Слово »симонія«, яким означали в середніх віках продажу духовного, священничого стану, походить од Симона Маїка, що хотів купити від Апостолів силу робити чудеса. Між иншим варто тут зачитувати слова Сореля: »Досвід учить, що надужиття влади, роблені дідичною аристократією, менше загалом небезпешні для правової свідомости мас, ніж надужиття, викликані режимом пютократії. Зовсім певно, що ніщо так не нищить поваги до права, як видівище злочинів, роблених всякими вискочками, які на стільки забагатіли, що можуть купувати правителів держави.« (Les illusions du progrès, ст. 297.)

Сучасні інтелігентські правителі, як і попередники їх, мусять скоритись грядучим Імператорам, вождям відроджених і новонароджених вояків та продуцентів. Вони мусять вернутись в свої теперішні монастирі — в ті ріжні аполітичні культурно-національні установи — і до тієї ідейної, вказуючої тільки на соціяльні несправедливости, але не захоплюючої владу політичної діяльности, яка одна достойна інтелігенції і яка єдине відповідає її позбавленому матеріяльній сили станіві. І ці культурні, уморальнюючі, педагогічні, духовні завдання, до яких мусять вернутись інтелігенція, такі безмежно великі, що в порівнанні з ними сучасні демократичні опереткові президентури та й загалом все парламентарське і пресове інтелігентське політичне шарлатанство перейде до історії таким дрібним і мізерним, як дрібним і мізерним у величній історії морально відродженої католицької Церкви здається нам сьогодні період світської влади Пап.

---

17. Одною з найбільше яскравих прояв сучасного бажання матеріяльно непродукуючої інтелігенції захопити в свої руки світську владу на цілім світі єсть так звана «найбільше послідовна демократія»: інтернаціональний революційний і політичний соціялізм.

В політичнім соціялізмі зійшлись часово дві діаметрально собі протилежні течії сучасного громадського життя. З одного боку, з гори: єще бажання найбільше властолюбивої непродукуючої інтелігенції — інтелігенції найбільше незадоволеної своєю політично-фінансовою залежністю від капіталістів в сучасних «буржуазних демократіях» — визволитись з під цієї залежности, знищити владу капіталістів і неподільно правити світом, використавши для цього революційну, переворотову енергію пролетаріяту. З другого боку, з долини: стихійне хотіння новонародженої продукуючої громадської сили — промислово-фабричного робітництва — заволідіти тим, чим хоче володіти всяка продукуюча громадська сила: — засобами продукції і війни — в данім випадку фабриками і державою, та стати в той спосіб національною аристократією, усунувши від влади сучасних правителів нації, отже в першій мірі всяких правлячих тепер, демократичних, в тім числі і соціялістичних інтелігентів. І гостра протилежність між цими двома течіями зарисовується що разу більше в міру того, як зростає реальна матеріяльна сила робітництва, як воно чим раз більше відомо і організовано (а не тільки по найму, механічно) починає брати участь в національній продукції, як збільшується його уділ у володінню національними фабриками і національною державою.

Інтелігентському інтернаціональному революційному соціалізму в мірі зросту матеріальної сили продукуючого робітництва усувається ґрунт під ногами. Соціалістичні інтелігенти бачать чим раз виразніше, що їх жде доля їхніх демократичних побратимів. Як ці, »зробивши демократичну революцію«, опинились в результаті в наймах у фінансового капіталу, так ті, »зробивши пролетарську революцію«, мусять опинитись в наймах у заволодіваючого фабриками і державою продукуючого пролетаріату. І бороняться від тієї політично-комісіонерської ролі властолюбні соціалістичні інтелігенти так само, як боронились від неї у всіх часах і у всіх націй всякі інтелігенти, що покинули єдине їм доступний ідейно-політичний, духовний або технічно-аполітичний світ і, замість чесно служити своїм націям, хотіли захопити непосильну для них світську політичну владу. Одиною зброєю позбавлених матеріальної сили, але бажаючих влади людей єсть скрізь і завжди словесне політичне обманство.

Для прикладу наведу тут тільки кілька найбільше яскравих зразків оцієї відміни інтелігентського словесного і політичного обманства, яке зветься »науковим« інтернаціональним революційним соціалізмом.

Коли вірити основній тезі тієї науки, яка спірається на даних, стверджених історією розвитку людства — тієї науки, яку зрештою визнають і самі соціалістичні інтелігенти і яка каже, що »спосіб матеріального життя править світом ідей і передопреділяє хотіння« — то з факту, що ідею інтернаціонального соціалізму і світової диктатури пролетаріату сотворили люде, що жили по інтелігентському, не звязаному з матеріальною продукцією способу життя, треба зробити льогічний висновок, що ця ідея єсть ідеєю оцих інтелігентів, а не живучого по иншому способу матеріального життя, працюючого біля засобів матеріальної продукції — біля фабрик та машин — матеріально продукуючого робітництва.*) І дійсно образ, який викликає в уяві ідея

---

*) За винятком двох дійсних робітників, Августа Бебеля і Бенуа Мальона і то зрештою дуже добрих організаторів-політиків, але дуже слабких соціалістичних теоретиків, вся решта теоретиків (тоб-то людей усвідомлюючих в раціоналістичнім слові своє ірраціональне хотіння), як »утопійного«, так і т. зв. »наукового« соціалізму були інтелігенти буржуазного походження. Отже інтелігентами-міщанами були теоретики соціалізму філософічного: Сен-Симон, Фуріє, Овен — далі теоретики соціалізму політичного: Люї Блян, Блянкі, Лассаль, врешті теоретики соціалізму наукового: Маркс, Енгельс, Родбертус. Так само до інтелігентів міщан належить професор Едвард Давід, доктор філософії Франц Мерінг, адвокат Карл Лібкнехт, скінчивший університет Карл

інтернаціонального соціалізму — образ одної світової держави, що регулює цілу світову соціалізовану продукцію — єсть образом, що неминуче в'яжеться з пануванням касти, яка сама участи в матеріяльній продукції не братиме, а тільки, сидючи в своїх кабінетах серед всяких статистичних і наукових книг, буде »регулювати« і правити продукцією соціалізованою, тоб-то такою, якої засоби — земля, фабрики, машини — будуть відібрані від продуцентів і, по скасованю приватної власности на них, будуть передані в завіду-

Кавтський і взагалі всі ті, що творять сучасну величезну соціалістичну літературу і пресу і що зроду віку самі матеріяльно продукуючою працею не займалися і нічого спільного з засобами матеріяльної продукції — з землею, фабриками, машинами — не мали. При тім треба згадати давно всім відомий, але з амало усвідомлений факт, що більшість творців і провідників інтернаціонального соціалізму, почавши од самого Маркса, належали до екстериторіяльної, звязаної міцно своєю інтернаціональною конфесійно-купецькою організацією і не звязаної з землею, полукошовою жидівської раси, і що в хотіннях інтернаціонального соціалізму, усвідомлених і зформулованих його інтелігентськими теоретиками — Жидами, захована значна доля ірраціонального стихийного хотіння оцієї інтернаціональної жидівської раси: захопити знов, все од віків утікаючу ім з рук і все для них недосягну політичну владу над цивілізованим, осілим, хліборобським, технічно-промисловим світом. Як сильний єсть вплив Жидів в інтернаціональнім соціалізі свідчить факт, що бажання напр. соціалістів Німців, як доцента університету Евгена Дюрінга в 70-х роках минулого століття, далі спроба бувшого теолога, потім соціаліста, Ріхарда Кальбера в 90-х роках, захистити соціалізм від жидівських впливів — скінчились повним крахом і соціалістичний конгрес в Кольонії в жовтні 1893 р. раз на завжди »предав анафемі« всякі антисемітські течії в соціалізі. Факт цей стане зрештою зрозумілим, коли згадати, що перший основоположений для дальшої соціалістичної преси соціалістичний орган в Німеччині був видаваний за гроші Карла Гохберга, багатго жидівського купця з Франкфурту на Майні; що акціонерами найбільшого соціалістичного французького дневника *L'Humanité* були жидівські капіталісти; що перший соціалістичний організаційний конгрес в 1879 р. у Франції був фінансований Жидом Ісааком-Адольфом Крем'є, який був алжирським губернатором за часів правління французького патріотареспубліканца Жиди Іамбетти і т. д. і т. д.

Врешті для зрозуміння інтелігентські здеклясованого — отже не класового, не традиційного, не органічного — характеру інтернаціонального революційного соціалізму, не без значіння також факт, підмічений таким видатним знанцем соціалістичного руху, як проф. Роберт Міхельс (в його книжці: »Політичні партії — спроба аналізу олігархічних тенденцій демократії«, зібраний надзвичайно багатий фактичний матеріял до історії соціалізму), що діти соціалістичних діячів і провідників майже ніколи не ісповідують соціалістичної віри своїх батьків. Цей факт бачимо скрізь, де якась ідеологія вироста на ґрунті таких цілей і таких бажань (в даному разі інтелігентського бажання правити світом очевидно во імя »добра« цього світу), які не звязані з органічними потребами матеріяльного життя даної групи і од нездійснення яких ніяка матеріяльна катастрофа даній групі не грозить. Матеріяльне життя непродуючої інтелігенції зовсім не залежить од того, чи здійсниться інтелігентська ідея інтернаціонального соціалізму, чи не здійсниться, і тому діти і семі провідників цієї ідеї, а часто і самі провідники, можуть спокійно, без ніякого ризику для себе, од цієї ідеї відмовитись, знайшовши якийсь инший, більше моральний і більше відповідний для них від інтернаціонального соціалізму — інтелігентський фак. І тому наприклад, коли соціалізм хліборобських дітей єсть проявою морального спантеличення і класового виродження хліборобської дитини, над яким страшно боліють душею і на який иноді дуже гостро реагують батьки, бо в цім вони слушно бачать загрозу для існування хліборобської сімі, то »буржуазний світогляд« дітей соціалістичних інтелігентів не тільки не турбує, а дуже часто своєю більшою практичністю тішить навіть їхніх батьків. Не диво отже, що соціалісти хліборобського походження це загалом рідкі винятки, а інтелігентська »буржуазія« соціалістичного походження це шоденне зявище.

вання оцієї пануючої касті. Цєю кастою, виконуючою інтелектуальну працю правління по дорученю одного анонімного, інперсонального, соціалізованого економічного підприємства, може бути розуміється тільки «освічена», сама матеріально непродукуюча інтелігенція.

Але ця інтелігентська «наукова» утопія, впливаюча з нездійсненого інтелігентського хотіння влади, з бажання захопити цю владу над соціалізованими (тоб-то відібраними від дійсних продуцентів) засобами продукції при допомозі диктатури пролетаріату, що в дійсно-сти мусить бути диктатурою інтелігентських вождів пролетарських політичних партій, — оця інтелігентська нездійснима утопія розбивається і нищиться образом з дійснимого хотіння робітництва: заволодіти в своє — робітниче — посідання власною національною фабрикою; мати 'право, усунувши посередника капіталіста, одержувати од інших класів нації (хліборобів, купців, інтелігентів) повну плату за свою працю, і охоронити власною зброєю та власною державою свою власну національну працю і свою власну національну фабрику так, щоб її не захопив часом і не підчинив собі якийсь «інтернаціональний», добре озброєний, але ледачий і до праці нездатний інший пролетарій.

Реальне життя все більше поглиблює широку безодню, що лежить між тими двома, зовсім відмінними хотіннями. Коли на Дрезденським соціалістичнім конгресі інтелігент Göhre розказав, як він «з любови до соціалізму» зрікся карери, майна, відрікся навіть власної «буржуазної» сім'ї, то йому відповіли, що все це дуже гарний сентименталізм, але робітникам нема до цього діла, бо інтелігенти, коли і роблять жертви, то думають все-ж таки про себе, а не про робітництво. В країнах найбільше промислових, з найбільше розвиненим і найбільше здатним до участі в продукції робітництвом, це робітництво скидає з себе чим раз більше словесний гіпноз політичного соціалістичного інтернаціоналу, всяких кермованих інтелігентами большевицьких і меншевицьких, комуністичних і напівкомуністичних партій. Провідну роллю здобувають там собі не ці партії з їх утопічними максимальними програмами і вульгарним виборчим утилітаризмом програм мінімальних, а могутні професіональні організації, споживчі та витворчі (консумційні і продукційні) робітничі кооперативи, що під проводом найкращих організаторів з посеред самих-же робітників найкраще підготовляють робітництво до заволодіння фабриками, до заволодіння засобами їхньої промислової продукції. Ці професіональні економічні робітничі організації, збудовані звичайно на монархічнім і аристократичнім принципі твердої влади своїх персонально автори-

тетних і персонально відповідальних та здатних провідників, — організації дуже далекі од інтелігентської словесности, демагогії і республіканства — чим раз більше витворюють з робітництва ту нову частину національної аристократії, що, володіючи матеріальною силою, в правлінню і організації своєї нації виконуватиме таку роллю і займатиме таке місце, які припадають фабричному промислу в загальному матеріальному життю, в національній продукції цілої даної нації.

Розвиток наприклад найбільше культурного і працьовитого англійського робітництва — розвиток так несимпатичний всяким інтелігентським соціалістичним партійним політикам — показує, яка велика нова національна сила родиться серед здатного до володіння засобами своєї промислової продукції робітничого класу. Робітнича англійська аристократія, обєднана в свої сильні, дійсно класові організації, чим раз більше забирає провід цілого робітничого руху в свої руки. І як всяка дійсна (а не словесна) аристократія, що дійсно володіє, або заволодіває засобами продукції, вона так береже ці свої засоби продукції, так шанує і береже цю свою частину національного добра, що для найбільше навіть консервативного англійського хлібороба можливість правління Англією робітничого міністерського кабінету не виявляє вже сьогодні небезпеки знищення національної продукції і небезпеки для самого існування нації. Бо робітничий клас, здобуваючи собі свою активною і свідомою участю в національній продукції реальну матеріальну силу для влади, і одночасно скидаючи з себе гіпноз словесних інтелігентських політичних інтернаціональних утопій, вступає тим самим в ряди старої національної аристократії і разом з силою здобуває собі моральний авторитет в очах цілої нації.

Знов з другого боку приклад Америки — де інтернаціональний соціалістичний рух був досі дуже слабо розвинений тому, що тамошнє робітництво, завдяки непочатому багатству краю, легко переходило в ряди власників промислових підприємств — показує, що дійсне, реальне володіння засобами продукції скрізь нищить серед робітництва інтернаціональний соціалізм. Він держиться міцно тільки ще в таких країнах, де соціаль-демократичні політичні партії дають надію робітникам увільнитись при допомозі політики від обов'язку продукційної економічної праці зробити в рядах цих партій інтелігентську політичну кар'єру — так само, як були часи, коли організація католицької Церкви давала можливість селянам і дрібним міщанам позбутись своєї праці, вирватись зі свого класу і дістатись в характері священників в найвищі ряди тодішньої інтелігенції. Але

там, де р'єб'їтник стає чим раз б'їльше собою, де росте його самоповага, де в'їн аристократизується, де в'їн любить і ум'є працювати і де завдяки тому росте його участь у волод'їнню засобами промислової продукції і в правл'їнню нацією, там пануванню интернаціональної соціалістичної інтелігенції приходить швидкий кінець

І як всяка інтелігенція у всіх історичних добах, так і сучасна інтелігенція соціалістична спасає своє панування суг'єстією, що вона одна т'їльки в процесі боротьби волод'є секретом використання допомоги надприродніх сил і одна волод'є їй т'їльки доступним ум'їнням скермовувати в бажаному напрямку ділання цих сил. В даному разі оцей секрет називається »науковим соціалізмом«, який, спіраючись на науков'їм аналізі економічної продукції, дає наукові підстави для боротьби пролетаріату з буржуазією і науково предопреділяє будучий кінцевий результат цієї боротьби. Але й тут позбавлені власної матеріальної сили інтелігенти плутаються самі в своїй словесній »науці«.

Бо коли наприклад Ленін і Троцький, думаючи, що соціалізм єсть дійсною, непереможною науковою істиною, рішили його просто прикласти до життя (а це можуть зробити очевидно т'їльки люде освічені, спеціалісти від соціалістичної науки, отже т'їльки вони: — інтелігентські вожді диктатури пролетаріату), то знов інші такіж наукові соціалісти, і то в країнах б'їльше розвинених промислово, отже б'їльше підготовлених, як каже соціалістична наука, до диктатури пролетаріату, рішили, що ця наукова істина вимагає ще підтвердження в образі тайного, безпосереднього, рівного і т. д. демократичного голосування. І коли одні інтелігентські соціалістичні магі, стоячи на ґрунті відомої їм »істини«, думають зовсім слушно, що вона, як всяка істина, не потребує підтвердження, та ще підтвердження анонімного, зі страхом, в одиночній камері виборчих льокалів, і на тій підставі заводять свою диктатуру, відкидаючи всякі демократичні »конституанти« — то знов інші такі самі магі кажуть, що по відомим т'їльки їм »науковим законам« ще не настали »наукові об'єктивні дані« для здійснення чуда соціалістичної істини. Обидві-ж ці магії означають на ділі: в перш'їм випадку, в країні здійснення соціалістичної істини, повне знищення технічних засобів продукції, які нібито мав під диктатурою своїх інтелігентських вождів удосконалити пролетаріат; а у випадку друг'їм збереження всіх найтемніших сторін — отже спекуляції, визиску, брехні, моральної руїни — того міщанського капіталістичного ладу, якого неминучий кінець »науково« предсказує інтелігентська соціалі-

лістична наука, але який заразом вона зберігає, щоб мати можливість весь час його «науково» підривати.

Розуміється робітництво, яке «не добре» розбірається в законах інтелігентської соціалістичної маїї, рішає зовсім слухно, що для соціалістичної інтелігенції потрібний мабуть настільки сильний капіталістичний лад, щоб пролетаріят його не міг знищити до часу, поки того не забажають самі інтелігенти, які самі, як астрологи по ріжним небесним знакам, рішають на підставі своєї науки, що вже цей лад «дозрів» до знищення. А позаяк інтелігентські соціалістичні вожді разом з тим дуже люблять при ріжних нагодах запевняти «буржуазію», що якби не їх мудра політика та не їх мудре кермування робітничими масами, то ці маси давно-б уже знищили капіталістичний лад, буржуазію і зробили соціяльну революцію, — і позаяк отой міщанський капіталістичний лад цілим своїм тягарем лягає власне на продукуюче робітництво, а не на матеріяльно непродуктивну інтелігенцію, то нічого дивного, що робітничий клас все більше одвертається од своїх інтелігентських проводирів і все менше вірить тим, хто во імя словесних «наукових даних революційного соціалізму» не дозволяє робітникам цей капіталістичний лад своєю дійсною реальною матеріяльною силою або «передчасно» усунути, або в бажанім для себе напрямку реформувати.

Найсильніший аргумент, який висувують проти «російської комуністичної ереси» оці представники «більше наукової» соціалістичної науки гласить, що пролетаріят тільки тоді переможе, коли зуміє сам власними силами зорганізувати продукцію. Але на те, щоб перемогти — вчать ці самі люде науки — він мусить бути зорганізований в соціалістично-демократичні політичні партії, на чолі яких, як вже слухно зауважив було навіть сам Маркс, стають «адвокати без справ, лікарі без хворих і без науки, студенти від біліярд, комівояжери та інші комісіонери торгівлі, а головним чином журналісти маленької преси. які в Інтернаціоналі знаходять для себе вихід і кареру».*) Що спільного маюють оці провідники соціалістичних політичних партій з «продукцією» і як під їх проводом робітництво навчить ся краще володіти засобами продукції, це знов один з секретів інтелігентської соціалістичної наукової маїї.

Такий самий зрештою секрет, як і те, чому не потрібна для інтернаціональної інтелігенції боротьба націй за охорону і збільшення потрібної і робітникам своєї власної національної продукції єсть «реакцією і злом», а потрібна для

---

*) L'Alliance de la démocratie — цитую за Сорелем. La décomposition du marxisme, ст. 56.

інтернаціональної інтелігенції руйнуюча національну продукцію боротьба класів єсть »поступом і добром«.

Чому сучасна держава, як вчать теоретики соціалізму, єсть »насильством і виразом панування буржуазного класу«, а будуча соціалістична держава, де мають панувати (як напр. тепер в Росії) соціалістичні інтелігенти, буде філіантропійною установою і формою панування добра.

Чому досі розвиток людства — на думку тих-же соціалістичних теоретиків — все витворював незадоволені з існуючої форми політичного ладу »революційні класи«, а той самий розвиток людства, який відбуватиметься вже під проводом соціалістичних магів, буде йти »по науковому пляну«, по якому очевидно не предвидиться творити нові, незадоволені з соціалістичного політичного панування, »революційні класи«.

Чому інтернаціональний соціалізм, як гласить його теорія, єсть рухом класовим, і чому соціалістичні проводирі на практиці підчас виборів звертаються, як і всяка инша інтелігентська демократія, не до свого класу, а до »цілого народу«, якому вони обіцюють так само різні виборчі чудеса. І чому в результаті такої соціалістичної практики появляються серед »класового руху пролетарів« такі організації »Parteidiger-ів«, як напр. »берлінська ліга соціалістичних власників готелів і ресторацій«— організації настільки сильні серед »пролетаріяту«, що під їх впливом на кількох соціалістичних конгресах падали внески про боротьбу з алькоголізмом, бо соціалістичні проводирі боялись порушити інтереси тих, в чіих руках були »алькогольні« осередки соціалістичної пропаганди серед вибіраючого до парламентів »народу«.

Чому мілітаризм єсть »найгіршою формою класового насильства«, яку так завзято поборювали в парламентах опозиційні пацифістичні інтелігентські соціалістичні послы, і чому червона соціалістична армія це тільки »озбрений народ«, що бореться »за найвище добро людства« — це така армія, за яку не гріх держатися руками і ногами соціалістам, що поставали на якийсь час республіканськими правителями або совітськими комісарами.

Чому, коли соціалісти ще не правлять і тільки добиваються влади — повинна існувати »воля преси«. А коли вони вже дійшли до влади, то можуть, як напр. в Росії, виходити тільки урядові газети, або-ж, як пропонував на випадок перемоги соціалізму ще Бебель: »повинна бути призначена компетентна комісія, яка рішатиме тоді, що можна і чого не можна друкувати«.*)

*) Цитую за Р. Міхельсом: Політичні партії, французьке видання, ст. 290.

Чому »знищення панування буржуазії« можливе тільки »шляхом революції«, а знищення панування соціалістичних комісарів відбудеться шляхом лагідної симпатичної еволюції, бо як що вірити соціалістичним магам, їх »держава сама одмірає«, її правителі-янголи, самі добровільно зречуться свого панування і т. д. і т. д.

Розуміється було-б річку безнадійною словом боротись з оцим словесним шарлатанством. Воно зникне само собою тоді, коли зникне можливість політичного правління інтелігенції, яка, щоб правити, оцього шарлатанства вживає. Доля »інтернаціонального революційного соціалізму« звязана з долею всеї — однаково як »буржуазної« так і »соціалістичної« — інтелігентської демократії. І, як ціла інтелігентська демократія, зчезне він тоді, коли народні продукуючі маси, ставши віч-навч з голодом, перестануть вірити в »науково доказану« перемогу »соціалістичних програм«; тоді, коли вони самі переконуються, що »новий і краший лад« твориться новою і краще зорганізованою працею, а не заклинанням і ворожінням соціалістичних магів; коли нації, зруйновані пануванням безсилої інтелігенції, муситимуть так інтензивно і тяжко працювати, що харчування цілої хмари інтелігентських політиків стане для них неможливим; і коли в наслідок цього всього сучасний інтелігент-правитель, подібно як його предок з часів середновіччя, перетвориться із зітхалочого до всесвітньої »інтернаціональної« влади політичного властолюбивого діяча, або в чесного фаховця: помішника правлячого нацією озброєного продуцента, — або в дійсно ідейного, своїм власним життям стверджуючого свою укохану істину — новочасного убогого пустельника-монаха: працюючого для культури, духовного учителя і просвітителя своєї нації.

А поки що інтелігентський інтернаціональний соціалізм мусить далі руйнувати нації. І то тим більше, чим більше дана нація темна, неграмотна, — чим більше вона не любить і не вмє працювати, — чим більше вірить вона в спасательну і чудодійну силу партийних »соціалістичних програм«, — чим більше вона наближається до тієї стадії розвитку націй, коли замість добре горати та інтензивно обробляти поле, кликали знахорів, які своїми словесними заклинаннями повинні були спровадити добрий урожай.

І у нас нічого, крім повної руїни, не лишиться од тієї політичної боротьби, яку ведуть проміж собою за владу, при допомозі розагітованих інтелігентською словесністю наших темних мас, соціалісти II-го, III^{1/2} і соціалісти III-го інтернаціоналу. Всі ці українські інтелігенти, що під проводом соціаліста Петлюри, при піддержці соціаліста Пілсудського, намагаються нищити тих українських інтелігентів, що при піддержці соціаліста Леніна і під проводом соціаліста Раков-

підставу всякої хліборобської політичної сили; перетворити гордих селян-хазяїв, що з посмішкою ставляться до всякої міської інтелігентщини, в незв'язану тисячними нитками приватної власності з землею, покірливу, рабську, тремтячу перед всяким інтелігентом (будь це петербургський чиновник, український соціально-революціонер, чи большевицький комісар) общинницьку череду; дати такий общинний стадний земельний устрій селянству, щоб воно в цім стаднім земельнім устрої не могло витворити само з себе своїх-же власних сильніших правителів і тому не могло обійтись без інтелігентських проводирів — ось стихийне бажання, як старих петербургських »мирових посередників« і »земських начальників«, так і їх духовних спадкоємців: всяких українських і неукраїнських есерів. Бажання всіх тих, кого старий петербургський, общинницький і по духу кочовий, не хліборобський, російський уряд підготовляв по своїх школах на більших або менших бюрократів, на більших або менших доглядачів і погоничів »благоденствующого« під пануванням тієї чи іншої інтелігентської бюрократії »хліборобського народу«.

»На село, на організаційну роботу між селянством, повинні піти всі трудово-інтелігентські елементи ,які не мають якоїсь конкретної цінної роботи по містах« — пише провідник українських есерів і ніколи нічого спільного з селом не мавший професор. Грушевський. *)

А що міст на Україні дуже мало і що вся »конкретна і цінна робота по містах« була вже у нас зайнята інтелігенцією російською, польською і жидівською, то інтелігенція українська вся дійсно кину-

---

*) »Борітеся-поборете« — закордонний орган У П. С. Р., ч. 4. Там же подана проф. Грушевським така зворушлива ідилічна картина соціалізованого села, яка хіба тільки в золотому снімолга приснитись якомусь старому російському бюрократові. Уявлю собі таку в'юсть — пише він — де єсть громадська цегельня, тартаки, бровар, винокурня, одна або дві цукроварні і всякі інші заводи. Працюють в них місцеві селяне під проводом місцевих механіків і інструкторів в часах, коли робота в полі не вимагає всієї енергії. Викопавши і звізши буряки, ячмінь (!?) і бараболо, селяне зварили собі за шість місяців цукор на цукроварні, накурили пива, горівки, скільки треба для спожитку (»согласно табели о винокурении« додав-би тут старий бюрократ), виткали полотно з льну і коноплі, нашили обува і всякого иншого реміння з шкіри. Робочий день при сім був невеликий, шість годинний що найбільше, працювано по дві, три, чотири переміни... Коли на оранку, косовицю і жнива вийде вся трудова людність громади, коли являться до помочи ще й машини, 16 годинна робота на полі теж спаде може до 8—10 годин в середнім рахунку. Селянин тепер прогудує не тільки своїй, він прийме охоче чимало всякої сторонньої людности, перед усім кваліфікованих робітників, всякого рода техніків, а також і культурних робітників. Він може обставити їх зовсім прилично з матеріальної сторони. Потяг з міста на село піде на зустріч запотребованія села-громади у всякого рода спеціалістах професіоністах і т. д. і т. д. Найбільше сумним одначе, а заразом найбільше характерним являється те, що ці милі есеровські фантазії про ідиллю соціалізованого села не перешкодили проф. Грушевському в літі 1921 р. предлагати свої реальні послуги большевикам, які реально і на ділі винищують те саме українське село, за долю якого так ніби турбувався есерствующий інтелігент Грушевський.

лась »на організаційну роботу« на село. І як захоплення влади над міським пролетаріатом, під гаслом інтернаціонального соціалізму, стало політичною »конкретною і цінною роботою« інтелігенції по містах — так захоплення влади над селянством, під гаслом соціалізації землі і знищення »панів та куркулів« землевласників, стало політичною »конкретною і цінною роботою« інтелігенції по селах.

Теорію спільного володіння землею, на якій можна було-б оперти »українську соціалізацію землі« оці інтелігенти і півінтелігенти застали вже готову. В єдино доступній їм російській літературі, ця теорія була зформульована: з одного боку ріжними нездатними і залінивими до хліборобської праці, романтичними »каючимися російськими дворянами«, а з другого — ідеологами офіційної бюрократії, для якої община, тримаюча міліони російського селянства в одній сліпій, темній, примітивній юрбі, здавалась зовсім слушно підставою і опорою петербургського самодержавія. Треба було тільки оцю мертву раціоналістичну теорію оживити силою свого ірраціонального стихійного хотіння політичної влади і проводу над українським селом. І подібно тому, як утопійний ідейний соціалізм, під впливом зросту властолюбивого хотіння міщанської політикуючої інтелігенції, перетворився у всякі політичні, бажаючі влади, соціаль-демократичні партії — так само старе, з одного боку ідейно-утопійне, а з другого мертвоказьонне російське »общинництво« перетворилось раптом, під впливом хотіння державних посад здемобілізованої в 1917 році інтелігенції, в величезну політичну українську партію соціалістів-революціонерів.

І так само, як в політичній городській соціалізмі зустрілись часово дві діаметрально собі протилежні — міщансько-інтелігентська і пролетарсько-робітничя — громадські течії, так і в українській політичній сільській есеровщині, здеклясовані, до продукційної праці нездатні, бюрократичною російською школою покалічені інтелігенти, в своїх бажаннях захопити політичну владу, зустрілись зі стихійним бажанням безземельного і малоземельного селянства не дати нізащо в руки заможнішим сільським хазяям пустуючої хвилево, під впливом розбоїв і погромів, сусідньої поміщицької землі.

Розуміється не есеровської соціалізації хотіли оці, голосувавші за есеровські виборчі списки, безземельні та малоземельні селяне. Розуміється ніхто з них не збирався віддавати в общинне і соціалізоване володіння свого города, чи своєї одної або двох десятин. Розуміється нікому з них не спадало на думку вимагати од багатшого сусіда, щоб він пожертвував »обществу« в »громадське користування« свою власну, по батьках одідичену землю. Вони хотіли тільки, щоб поміщицька — як у нас на Правобережжі кажуть: »скарбова« —

земля, що віками давала їм прожиток і заробіток, не дісталася на власність в руки посідаючих інвентар заможніщих селян, у яких, при сучасній системі їх хазяйства, це бідне селянство прожитку і заробітку вже не мало-б. І як давніше, при касуванні напр. сервітутів, за удержання цих сервітутів, тоб-то за удержання старих, пережитих, реакційних форм землеволодіння, стояли завжди оці бідні малоземельні селяне, бо, маючи небагато землі, вони випасали свою худобу в поміщицькому лісі і на спільній з поміщиком толоці — так тепер за удержання неподільності і непродажності «скарбової» землі, за право користування (а не за право общинного володіння!) цією поміщицькою землею, іншими словами за своє старинне право сервітута до цієї землі, стали, як один, всі ті селяне, які, не маючи своїх коней, волів, возів і плугів, не могли мати надії, що їм, як багатіям, вдасться цю землю на власність купити

Але крім цієї категорії «есерів» була ще багато небезпешніща категорія інша. Ті самі, що вже в XVII столітті (при тодішніх земельних просторах!) скаржились на «дуків», що за ними «всі луги і луки» і що «козаку-нетязі нема де коня попасти». Ті самі сучасні козаки-нетяги, що, як тоді так і тепер, з найбільшою погордою ставлячись до тяжкої хліборобської праці, ненавидять всею душею той плуг, що займає все нові землі і все урізає пасовиська, де можна було так легко, свobodно, без тяжкої праці табуни коней та овець випасати. Це весь той, на жаль ще численний у нас, нашою нацією на протязі віків ще не вповні засимільований східний кочовий елемент, який хоч мусів з бідною пристосуватись до нових умов існування, але своєї дідичної расової зненависти до осілого хлібороба не позбувся.

Він все органічно потребує коло себе пустих, порожніх земель. Йому завжди, чи в XVII-ім чи в XX-ім столітті все треба «прирізки» і то прирізки розуміється «без викупа», бо-ж він цієї прирізки не хоче так як хлібороб: для збільшення, для інтензифікації своєї хліборобської праці — а для того, щоб власне менше працювати, менше горати, а більше випасати, щоб вільніше, свobodніше, безробітніше можна було жити. Земля на власність йому не потрібна; він її не любить, бо він з неї не живе. Коли йому стає «тісно» він не добуває, як західний європеєць, як український хлібороб, як китаєць, з тієї самої землі замість одного — два пуди зерна. Він просто оцю «бісову тісноту» кидає і шукає нових порожніх земель. Або-ж . . . в рядах тієї чи іншої «красної армії»

Йде він огнем і мечем на сусідні хліборобські культури, йде на захід »ширити ідеї Карла Маркса«.

Велике відродження оцих східних кочових елементів, їх страшна радість, їх безконешне щастя, що вони можуть поторощити косарки, порозвинчувати трактори і молотилки, поламати плуги, попалити »економії«, заводи і фабрики, поздіймати рельси і шпали, порізати телеграфні дроти — це одна з найбільше характерних рис російської так званої революції. Не на пасивному, прибитому бідному мало-земельному і безземельному але працьовитому хліборобові, який тільки і мріє, щоб десь доробитись земельки, — а ось на цьому активному войовничому, скрізь на мітінгах виступаючому »свідомому соціалістичному сільському елементі« будували свої пляни захоплення на Україні політичної влади всі есерствующі інтелігенти. Однаково як старі: хоч розумні та енергійні, але егоїстичні, політично криводушні, хитрі і лукаві амбітники, духові спадкоємці наших колишніх прототипів Максимів Філімонових*), — так і молоді: в своїх бажаннях »будувати соціалістичну Україну« щирі та ідейні, але наївні, недоучені і збаламучені по школах »воєннаго времени«, наші гарні зде-мобілізовані хлопчаки.

Багато більше практичні в ділах політичної влади і адміністрації, посідаючі вікову традицію панування кочовників над хліборобами, російські большевики багато швидше ніж наші старі і молоді есери зрозуміли дійсний стан річей на українському селі. Знаючи, як і есери, що головний і найнебезпешніший ворог панування всякої інтелігентської бюрократії — однаково чи петербургської, чи есеровської, чи большевицької — це селянин-хазяїн землевласник, вони рішили його вкрай знищити і обезсилити, але знищити не утопійною есеровською соціалізацією, з якої цей селянин-хазяїн сміявся, а реальною »Вохрою« (воєнною внутрішньою комуністичною охороною, складеною з надійних, переважно інородних елементів) і так само реальними, як стара петербургська поліція і »охранка«, місцевими сільськими »комбедами«.

Політично розбитий »Вохрою« і »комбедами«, перед тим опльований, осмішений і в той спосіб морально обезсилений своїми »рідними« есерами, український селянин-хазяїн, оцей есеровською і боль-

---

*) Яка шкода, що проф. Грушевський не довів своєї великої історії до часів »великої Руїни«. Ми-б напевне більше знали про оцього протопіпа Філімонова, одного з найбільше освічених і енергійних людей свого часу, який »з ненависти і заздности до людей значних« кликав на Україну московських воевод; який був ідейним вдохновителем годішньої, теж посвоєму есеровської Пушкарівщини та Брюковеччини; якого Москва вживала скрізь, де тільки треба було розбити небезпешну для неї українську козацько-старшинську національну силу і якого, використавши для своїх цілей, вона кинула врешті в тюрму, поводячись з ним жорстоко і з погордою.

швицькою »Україною« побитий »куркуль«, був, як економічна сила, проте використаний більшовиками. Але як старий петербургський уряд в залежність од »крест'янського общества« — так само і більшовики поставили того небезпешного »куркуля« в залежність од »Комбеда«; в таку залежність од темної і ледачої, ненавидячої всяку більшу інтензивність праці — юрби, щоб він не міг фиволитись з під панування тієї юрби, щоб він не міг удосконалити свого хазяйства, щоб він не міг порости в силу, щоб він не міг ніколи стати тим хліборобом, якого поява розторошує скрізь і завжди всяке панування півкочових, однаково чи петербургських, чи більшовицьких, чи есеровських, інтелігентських баскаків.

Економічна необхідність примусила більшовиків оддати »куркулью« пустуючі поміщицькі землі. Але віддали вони їх тільки в оренду*) і при тім так, що скрізь задержана неподільність і непорушність цих поміщицьких земель тому, що »комбеди« дістали на ці землі право сервітута, тоб-то право одержувати з »куркулів«, орендаторів поміщицької землі, різні економічні користи, які вилились тепер переважно в форму натуральної повинности-дані. І так само, як перед століттями, мусить український хлібороб і тепер цю дань в натурі зі своєї праці всяким баскакам, всяким ледачим але озброєним кочовникам, всяким ідеалізованим нашими есерами »людям татарським« платити . . . .

Розуміється оцей реально пристосований до визиску хліборобської праці більшовицький кочовничий державний апарат знищив зразу ефемерну словесну популярність есерів. »Комбеди« примусили хлібороба працювати на себе, не »прапануючи« йому, як есери, якусь утопійну соціалізацію, а вживаючи до цього озброєну реальну військову силу. Вони задержали скрізь непорушно витворені хліборобським економічним життям на Україні всі форми приватного землеволодіння, як »крест'янського« так і »дворянського«, але політично пристосували їх до панування над ними нехліборобських: кочових та інтелігентських елементів. І одночасно викинули зразу »за шивороть« скрізь наших соціалізаторів есерів.

Бо виїзжаючи по владу з міста на село, забули наші есери, що влада не твориться словесним шарлатанством; що в супереч відомій приказці, трудніше »на селі дурити«; що інтелігент, який хоче панувати над хліборобом і тому береться соціалізувати йому землю, крім

---

*) По більшовицьким законам поміщицька земля віддається селянам в оренду на дев'ять літ, отже так, щоб орендатори не могли придбати до неї десятилітнього права давности і в той спосіб землю за собою закріпити. Це один з численних прикладів, як часто закони життя нещадно нищать закони теоретичної льюїки і як часто дійсність готує гіркі розчарування для її словесних фальсифікаторів.

своїх газеток, промов і брошурок, мусить ще мати за собою: або набрану з Калмиків, Інгушів і Текінців »Вохру«, або-ж демократичний інтернаціональний фінансовий капітал.

Але шкоду своєю словесністю принесли есери нашому селу не меншу, чим приносить її скрізь всяка здеkläсована інтелігенція, що пхається до політичної влади. Розуміється шкоду не безпосередню, бо навіть на це не стало сили та ідейности у наших більше хитрих чим завзятих інтелігентських демагогів, а шкоду посередню тим, що вони, як їх духові попередники з часів Руїни, прочистили тільки своєю агітацією шлях для російсько-большовицького панування в Україні.

Есери своєю »політичною діяльністю« підрізали морально єдину українську національну силу, яка могла була встояти проти большевизму: вони підрізали хазяйовите, хліборобське, більше чи менше земельне українське землевласницьке селянство. І ослабивши українського »пана і куркуля«, вони підготували на Україні панування »Вохри« і »комбедів«. Замість явити світу »нове слово« української соціалізації, вони розвиток хліборобської культури на Україні повернули на цілі століття назад.

Бо підготовлене есерами панування большевиків на Україні означає збереження і законсервування всієї поміщицької землі, без огляду на її культурну, національну і економічну вартість; без огляду на те, чи той, хто володів нею, був дійсно необхідним для України творцем її національного багатства, господарем-хліборобом, чи це був якийсь »городський аграрій«, який хотів лише ренту за свою землю діставати.

Бо панування большевиків зупинило на довгі часи економічно і національно корисний процес парцеляції та ких лятифундій, які ані культурністю свого господарства, ані патріотизмом свого хазяїна і його любовю до рідної землі — не були з Україною звязані і на місці яких став уже було появлятися скрізь скуповуючий і прибіраючий ці лятифундії до своїх міцних рук новий український земельний аристократ: дійсно тілом і душею з рідною землею звязаний хлібороб-селянин землевласник.

Бо панування большевиків, знищивши культурні інтензивні хліборобські господарства і знищивши хліборобський промисел, зменшило »трудоміщачемість« України, зменшило верстак праці для малоземельних і безземельних селян і взагалі для цілої Української Нації. Воно найбільше скривдить власне це найбільніше селянство, бо примусить його, шукаючи праці, цілими масами (так як це було в XVII ст. за часів першої Руїни) тікати світ за очі з України. Воно найбільше ослабить національну силу України, бо знищивши її хліборобську

культуру і розганяючи по світі селянство, воно відчинить на розліж двері для чужої національно і крайне ворожої Україні західно-європейської як капіталістичної так і хліборобської колонізації.

Во врешті панування большевиків зупинило на Україні той найважливіший і рішачий для будуччини Української Нації процес, який вже розпочався було за Гетьманщини: процес національного об'єднання в один міцний український хліборобський клас найбільше культурних, найбільше зв'язаних з рідною предківською землею старих (помосковлених було і зпольщених) хліборобів-дворян з тим новим, молодим, сильним і енергійним хліборобським аристократичним елементом, що його почала вже у великому числі витворювати з себе наша працююча і хазяйовита крестянська маса.

Підготовлене українськими есерствующими інтелігентами панування большевиків стало вперек шляху національного відродження України. Воно задержало національне відродження і політичну організацію того єдиного, володіючого матеріальною силою на Україні, хліборобського класу, який один тільки в стані, маючи для цього ту матеріальну силу, сотворити Українську Державу; який один тільки в стані дати державну організацію своїй нації і тим задержати як навалу руйників-кочовників зі Сходу, так і ще небезпешнішу навалу хижачького демократичного інтернаціонального фінансового капіталу і ворожої чужонаціональної хліборобської колонізації з Заходу. Інтелігентські безсилі есерствующі патріоти, як властолюбиві інтелігентські патріоти всіх націй і всіх країв, своїм непосильним для них бажанням захопити політичну владу, принесли найбільшу шкоду своїй нації. Вони перешкодили тільки наростанню тієї єдиної реальної національної сили, без якої Україна — це поетично-публіцистична інтелігентська літературна утопія, — тієї єдиної реальної політичної хліборобської сили, без якої існування Держави, а значить і Нації Української неможливе

---

19. Чи може без приватної власності на землю існувати нація?

Чи в стані така нація, що не зв'язана з землею мільонами своїх хліборобів, які вросли в цю землю корінням дідичної приватної власності — витворити в собі поняття »батьківщини«, поняття рідної своєї землі?

Чи така »соціалізована« нація в момент небезпеки не перекочувала-б собі просто на інші пасовиська, на »нові вольности«, так як

це зробили в XVIII віці ідеалізовані нашими есерами общинницькі і не звязані приватною власністю зі своєю землею запорожські січовики ?

Чи інстинкт оборони од чужинця своєї землі (іменно інстинкт, бо, як знаємо, неможна нікого «уговорити» покласти свою голову за вітчизну) може зародитись і вирости у нації, якої ядро не тільки не матиме інстинкту земельної власности, а навпаки буде лише придумувати ріжні способи, якби «найкраще» роздавати землю?

Чи для нації хлібороб, що поляже а не поступиться своєю межею, не більше цінний, ніж якийсь демократичний «калощійся дворянин», що готов всіх «для святого спокою» своєю землею наділяти? І якби на Україні колись прийшли до влади селяне-хлібороби, то по своїй психології чи здатні вони були-б робити та к і територіяльні уступки сусідам, які роблять наші демократичні інтелігенти?

Чи може виробитись національна традиція (без якої не буває нації) там, де земля не держиться століттями в одній сімі, там, де не переходить вона, а з нею її історія і любов до неї, з батька на сина? І чому наше національне відродження не почалось на землях общинницького Запоріжжа, або серед нащадків Запорожців, скажім десь на общинницьких станицях Кубані, а почалось воно власне на так ненавистній нашим соціалізаторам городській, приватно власницькій, Гетьманській Україні серед осілого земельного козацтва і в Україні Західній серед осілої земельної правобічної шляхти?

Чи основна ріжниця між нами і тими, кого ми називаємо Москалями, не полягає часом у тому, що в Московщині, в процесі творення нації, релігійно і язиково засимільовані елементи кочові монгольські одержали рішучу політичну перевагу над елементами осілими, хліборобськими, над нашими рідними братами по крові, духу і культурі — над Великорусами? І чи не близьким та співзвучним нашому власному бажанню являється бажання оцих великоруських осілих хліборобських елементів відродитись національно, перестати бути «общероссами», а стати «великороссами» і скинути той безнаціональний, кочовий, монгольсько-інородний державний прес, який висить над потатарщеною від століть, а потім попетербурщеною Москвою так само, як оце над нами висить тепер Ганджа Андибер-Раковський? І чи в національнім відродженю як московських, як білоруських, так і наших українських хліборобських осілих елементів не лежить часом єдиний шлях до великої будуччини нашого Європейського Сходу: і чи ці три братні нації не зможуть жити кожна в своїй власній націо-

нальний державі, в тісним союзі і згоді між собою тоді, коли це будуть держави хліборобські, а не — як дотеперішня Росія — держави кочові, завойовницькі? Бо чи укладається наприклад в думці українського хлібороба назвати Архангельськ або Москву Україною, коли-б Архангельськ і Москва навіть були в якійсь політичній залежності від України? І як зовсім нормально згучить те, що на Карпатах, як і на Камчатці, в Манджурії, як і в Києві і в Костянтинополі скрізь може бути «Россія»? Бо чи стара бюрократична та й нова большевицька общинницька Росія не була скрізь там, де станула російська армія, де став урядувати комісар чи ісправник і де зупинились російські кочові кібітки? І чи Україна можлива там, де нема вже українського плуга, де нема вже того «хохла, что пришел и степь распыхал», як кажуть надволянські Татари. Та й чи не такою самою земельною, а не кочово-експанзивною, отже не ворожою, не небезпешною нам, стане відроджена Великоорусь хліборобська?

Чи одною з головних причин упадку Мазепи, і взагалі всього нашого політичного безсилля супроти Москви по смерті Хмельницького, не було те, що, під впливом перемоги общинницьких елементів на Лівобережжі, старі тамошні магнацькі лятифундії не були закріплені в повне приватне володіння, яке-б дало заволодівшій ними новій козацькій аристократії матеріальну силу для боротьби за свою державну незалежність, а були обернуті в напівприватні, залежні од кожночасної політичної влади «маєтності рангові»? І чи ці «напівсоціалізовані», коли так можна сказати, маєтності рангові не поставили тодішню нову українську національну аристократію в таку саму страшну залежність од «розподіляючого» українську землю московського уряду, в якій опинились тепер селяне «куркулі», що од большевицького уряду одержують «розподілену» їм в оренду стару поміщицьку землю? І чи теперішні поміщики не зможуть, як і тодішня шляхта підчас Руїни*), вертатись назад до своїх маєтків під умовою, що вони вповні визнають большевицьку владу і стануть послухними їй «ранговими» орендаторами своєї бувшої власної землі?

І чи врешті наша многострадницька історія, од початку і по сьогоднішній день, не обертається вся коло одного-єдиного фатального питання: хто — кочовник чи хлібороб — переможе

---

*) Іменно за Руїни, а не при Гетьмані Хмельницькім. Цей останній сам старий дідачний землевласник, властитель Суботова, розумів все державне і національне значіння приватної земельної власності і повертаючій шляхті дозволяв «маєтностями діичними, де-б вони не находились у тих, хто склав присягу вірності, володіти вільно зо всіма доходами» (Про це ширші подробиці нитач може знайти в мой книжці «Україна на Переломі» 1657—1659, Відень 1920).

у нас? І чи не найбільшою нашою національною трагедією є те, що досі не зміг фактично перемогти у нас ані один, ані другий; що ми не стали міцною державою кочовників, державою юрби, державою охлократичною, якою стала заповнена своїми кочовниками великоруська Московщина, але й не стали ми державою хліборобською, бо все-ж таки кочовників серед нас була велика сила. І чому в результаті на цьому фатальному пограниччю між цивілізацією плуга і цивілізацією степу, всі свої войовничі державні елементи ми досі віддавали кочовій Москві, а найбільше культурні верхи елементів хліборобських ми віддавали Польщі?

Все це питання, коло яких той, хто не хоче безрадно блукати по тяжких шляхах нашого громадського життя, спокійно і без ясної, правдивої, як це життя, відповіді пройти не може.

20. Вище я старався показати, якою, на тлі нашого стихійного ірраціонального процесу боротьби хлібороба з кочовником, була роль тієї свідомої інтелігенції, що, не маючи сама матеріяльної сили, не володіючи ані землею, ані зброєю, хотіла захопити владу на селі, хотіла стати селянською національною українською аристократією. Перемога над українським хліборобом кочової охлократії — тобто більшовицької озброєної аристократії юрби — була підготовлена властолубивими українськими інтелігентами есерами. Але, коли український хлібороб не зміг противопоставити залізній організації більшовицькій такої-ж залізної організації своєї; коли, оперта на розумним раціональним умінню правити ледачою і хижацькою юрбою, прекрасно зорганізована більшовицька аристократія охлократична не зустріла на Україні такої-ж прекрасно зорганізованої, опертої на розумним і раціональним умінню правити продукуючими класами, аристократії класократичної*) хліборобської — то в цьому винна теж і

---

*) Сowo «класократія», вжите вперше М. В. Кочубеем в його статті в попередній книжці «Хліборобської України», на мою думку найкраще відповідає тому поняттю, яке ми мусимо в образі панування і правління аристократії продукуючих класів, класів володіючих засобами продукції і засобами війни. Бо коли слово охлократія все означало панування такої аристократії, яка уміє захопити в свої руки правління незорганізованою — в процесі матеріяльної продукції ще не здиференційованою на класи — юрбою (охлос = юрба); коли слово демократія означає панування виборної аристократії, при чім такої аристократії, яка для виконання спеціально політичних завдань вибирається не поодинокими класами, а цілим перемішаним в одну купу виборців «народом» (демос = народ) — то слово класократія найкраще означає панування такої аристократії, яку виділяють із себе органічно в процесі організації свого економічного і політичного життя, здиференційовані вже по способу матеріяльної продукції, але ще демократичною виборчою механікою не перемішані, продукуючі класи, класи, що володіють самі засобами продукції (землею і фабриками) і засобами війни та оборони (державою та армією) своєї нації. Про основні характерні прикмети охлократичного, демократичного і класократичного методу організації національної аристократії буде мова в другій частині цих «Листів» у слідуючій книжці «Хліборобської України».

наша інтелігентська демократія, яка деморалізувала, дурила і розкладала український хліборобський клас з гори — тоді, коли інтелігентські есери його підривали знизу

Наша здеклясована інтелігентська демократія — в протилежність до наших всеж таки оригінальних і »самобитних« інтелігентських есерів — нічим від такої-ж інтелігентської демократії всевітньої не рїзниться.

Як скрізь так і у нас, в добі політичної дегенерації і упадку нашої старої — володіючої землею — національної аристократії, наша здеклясована інтелігенція відограла ролю того необхідного в життї нації ферменту, ролю тих ідейних провідників опозиції, які своєю революційною діяльністю вказують старій національній аристократії на її хиби, і які прискорюють серед безправних досі і недопущених до влади, але працьовитих і продукуючих класів процес народження аристократії нової.

Роля нашої інтелігенції в процесі еманципації селянства; її роля в літературнім відродженні Української Нації, в сотвореню тієї національної реформації, що відновила первісну стихійну національну віру, після того, як стара наша аристократія, знайшовши в помосковлені та попольщені раціональний вихід з української традиції, що стару ірраціональну віру своїх батьків-Хмельниччан була загубила; врешті політична опозиція синів проти зневірених в »державну здатність Української Нації« і перейшовших на »культурництво« батьків — все це факти настільки відомі, що говорити про них не приходитьсья. Оцей період опозиційної ідейної боротьби української здеклясованої інтелігенції останеться єдиною гарною і світлою сторінкою її історії. Підчас того опозиційного періоду, як скрізь так і у нас, здобула собі інтелігентська українська демократія той моральний авторітет серед свідомої частини Української Нації, який згодом вона повернула необачно в свій »виборчий політичний капітал«.

І знов, як скрізь так і у нас, хвилева протрація і хвилева не-підготовленість нашої старої національної аристократії до політичної влади підчас революції, спокусила нашу здеклясовану інтелігенцію захопити тоді цю політичну владу в свої руки. З того часу, як завжди і скрізь, починається період інтелігентського удавання із себе правителів; період політичного обманства тих, хто, не посідаючи матеріальної сили для політичної влади, не володіючи засобами війни і засобами продукції, хоче проте за всяку ціну ту владу для себе здобути.

Специфічною трагедією української інтелігенції було те, що вона прийшла до влади не так як в Європі, вже у готових, вже зорганізованих і дозрілих націй, а у нації, що в тяжких боруваннях з внутрішніми і зовнішніми руйніками, допіру організується, допіру формується, допіру народжується до національного життя. Вона прийшла до влади в нації, яка ще не витворила в собі навіть того основного земельного хліборобського класу, коло якого скрізь і завжди починається допіру процес наростання і зросту в гору кожної нації.

Отже наша здеклясована інтелігенція приступаючи до влади не застала: 1. ані сотвореного старою монархічною земельною аристократією українського державного і військового апарату, який-би можна було, скинувши Монарха і цю аристократію, перебрати для користування в свої руки, 2 ані здобувшого собі силу під пануванням старої аристократії свого власного українського, чи зукраїнізованого жидівського, фінансового міщанства, яке за ціну повалення Монарха і земельної аристократії, піддержувало-б і фінансувало українську революційну інтелігентську демократію, 3. ані витвореного, як у інших націй під пануванням єдиного національного Монарха і єдиної національної земельної аристократії, єдиного поняття нації і моралі нації, які дозволили-б здеклясованій інтелігенції словесними гаслами патріотизму і словесними гаслами добра нації прикривати і піддержувати своє політичне панування.

А не застала вона того всього для одної дуже простої і ясної, але, як звичайно з простими і ясними речами буває, непомітної зразу причини: тому, що основа і початок кожної нації: земельна українська аристократія ще ніколи — за винятком кількох коротких літ панування Великого Богдана — на Україні не правила і не панувала. Бо пануюча колись у нас за Київських Князів варяжська охлократія, сама збираючи дань, не володіла землею; а пізніша, по смерті Богдана, втеча недорізнаних власними українськими руйніками, хоч і заволодівших нарешті землею українських козацьких і шляхецьких «панів» під опіку польської і московської держави — означала довгий період панування знов таки не цих земельних панів, а власне нове панування на Україні, в тій чи иншій формі, не хліборобської, не земельної класократії, а чиновної, озброєної охлократії.

Недостача власного старого державного апарату спричинила нерішучість наших інтелігентських правителів в справі, для всякої

інтелігентської демократії так ясно, як справа національно-державної самостійності власної нації. І тільки завдяки більшовикам, які рішуче нашу демократію од старого «сфедерованого» російського державного апарату прогнали, пояснюється оце завзяте самостійництво на еміграції тих, що на території України, в період свого розцвіту, вважали самостійність за «контрреволюцію» і національну зраду.*) Але що прийшло зовні, так само од зовнішніх причин може легко загинути. Думаю, що гірко мусіли-б розчаруватись прихильники державної незалежності України тоді, коли-б одиними оборонцями цієї незалежності залишились різні «народні республіканці», які, допомігши зруйнувати єдино реально існуючу Гетьманську Державу, тепер так завзято по своїх газетах за «самостійність» розпинаються

Відсутність власного фінансового міщанства, примусила нашу здеклясовану інтелігенцію завзято шукати по цілім світі отієї магічної сили, що держить на президентурах, посольствах і в парламентах всесвітню інтелігентську демократію. Звідси її віра в надприродні сили Антанти; звідси її по суті безплідні, а по своїй формі принижуючі, політичні союзи з Польщею; звідси її поклони перед всемогутим Сіоном; звідси її смішні масонські льожі; звідси врешті продаж «Дніпровських Порогів» — одно слово все, що могло-б притягнути на Україну отого вірного союзника демократії: інтернаціональний фінансовий капітал. Капітал, який би «признав Україну», який схотів би мати Україну і який «позичив-би нашій інтелігенції свою грошову силу з умовою, щоб вона цю демократичну і республіканську Україну своїми словесно-патріотичними заклинаннями збудувала, а потім, своєю «популярністю» в народі, властителів капіталу од соціальної революції і од того народу захищала.

Але інтернаціональний капітал не йде, бо він, досвідчений, знає, що національний патріотизм на Україні не такий вже «дозрілий», щоб на нім можна було заробляти і, обрізуючи купони, через інтелігентських демократичних політиків «добро народу і нації» захищати.

Отже остається нашій безсилій але властолюбивій інтелігентській демократії одно. Піддержати принаймні свій старий опозиційний моральний авторитет в очах народу: вдавати, що вона і далі бореться з «ворогами» того «народу»; що вона і далі «захищає народ перед зажерливими панами». Бо коли-б з очей того народу спала ця остання полуда, коли-б і він перестав нарешті вірити, що демагогічні інтелігенти

---

*) Напр. заява Генерального Секретаряту з д. 3 листопада 1917 р. і т. д.

своєю політикою виборюють для нього новий лад, то розуміється од всіх республік, а од нашої »народньої« тим паче, не залишилось-би ніякогісінького сліда.

Піддержуванням всіма засобами оцієї суїгестії брехні пояснюється її безглузде повстання проти Гетьмана; повстання, яке в результаті їй же найбільше, не тільки фізично, але й морально пошкодило, бо навряд чи вдасться тепер народ переконати, що перебування в приймах у Маршалка Пілсудського більш почесне і більш патріотичне для українського інтелігента демократа, чим праця для Нації і Держави під проводом свого власного Українського Гетьмана. Тим самим пояснюється і той дивний факт, що, сидячи на еміграції, наша інтелігентська демократія, замість просто дати прилюдний доказ своїх державних талантів і організаційних змагань, тільки лас на всі лади »хліборобів« і то з таким завзяттям, з такою пасією, що для стороннього глядача здавалось би, що це власне ці хлібороби її з України вигнали, що за Гетьманщини їй життя не було, що не тоді власне вона написала найбільше газет і книжок, що не тоді власне вона здобула собі найбільшу »популярність« і т. д.

Тим самим пояснюється її »соціалізм«, з яким по суті вона вже давним давно розпрачалася і з яким нічого спільного не має, але держить його в своїх політичних псевдонімах про запас, тому, щоб колись при нагоді, як що знов прийдеться »народ« підбунтовувати, можна було ним покористуватись. Тим самим врешті пояснюється її найбільше злочинна робота: розбивання єдності українського хліборобського класу в той спосіб, що вони — всі оці вчорашні соціалісти і розподілителі землі — сьогодні проголошують себе оборонцями »куркуля« очевидно знов таки оборонцями перед »зажерливими панамі«. І коли наші есери, роблячи свою політичну ставку на українського кочовника, принаймні були послідовні в своїй політиці; коли »соціалізуючи землю«, вони своє хотіння політичної влади прибрали хоч в реально безглузду, але теоретично логічну ідею, — то наші збанкрутовані демократи, роблячи свою останню політичну ставку на українського »куркуля«, дають ще тільки лишній доказ свого ідейного безголов'я та політичного обманства.

Бо де справді кінчиться оцей милий »народньо-республіканський куркуль« і починається поганій »гетьмансько-хліборобський пан«? Скільки десятин треба мати в Республіці для того, щоб зватися »українським патріотом« і скільки десятин, щоб бути »царським генералом«, або »московським чи польським поміщиком«? І хто повірить, що національні інтереси »хліборобського селянства« будуть якраз захищати

ті, що бігають по цілій Європі, шукаючи інтернаціонального капіталіста. Капіталіста, який би захотів і зумів оплутати того самого селянина-хлібороба так, щоб він, як наприклад селянин французський, не зміг ніяк вже визволитись від нього, і від панування інтелігентської демократії; щоб кожний наш будучий народній республіканський посол репрезентував не тільки національну ідею, але одночасно ще й якусь капіталістичну »фірму«; і щоб економічна залежність нашого селянина од цієї »фірми« була настільки сильна, щоб вела вона неодмінно за собою і політичну залежність од її репрезентанта

Та й чи повірить оцей »куркуль« або »середняк« нашим інтелігентським бувшим соціалістичним, а тепер аграризованим демократам, що якби знайшлись настільки наївні, ледачі і грошево багаті українські »пани«, які-б змогли дати владу в руки оцим нашим демократам, то ті демократи »во імя оборони інтересів селянина« відсунули-б від себе таких панів і не робили-б любісенько геть чисто все, що цим »панам« було-б треба так само, як наприклад »ліві соціалісти« Бріяни у Франції роблять геть чисто все, що треба скромній, тихій, патріотичній, республіканській, тільки торгуючій і спекулюючій, тільки з »представниками народу«, а не з самим народом балакаючій — французській фінансовій буржуазії

Але небезпека для нас від демократії все-ж таки не в тім всім. Небезпека в тім, що якби навіть нашій інтелігентській демократії вдалось зі всіх »куркулів« і »селян« поробити »народніх республіканців«, якби вдалось їй вмовити в них, що во імя свого патріотизму вони повинні пристати на такий лад, при якому правлять »найбільше щирі патріоти« — тоб-то на Народню Республіку — то чи оця Республіка, оцей інтелігентський демократично-республіканський метод організації нації, дасть українському »куркулеві«, дасть взагалі українському хліборобові ту реальну організовану силу, якою-б він міг скинути реальну організовану силу большевицького кочовника. І ось тут, в повній нездатности інтелігентської демократії до цього діла, за яке вона береться, весь її деморалізуючий вплив, вся велика небезпека від неї для українських хліборобів і для цілої Української Нації.

Бо в цім смертельнім українським поединку між кочовником хліборобом — залізній охлократичній організації кочовників, щоб перемогти, треба протипоставити залізну класократичну організацію хліборобів. Кажучи образно: масовим нальотам степової юрби, яку жене на хліборобів голод і жадоба здобичі; нальотам юрби, яку в

залізних кліщах держить дрютяна нагайка її фанатичних, спаяних страхом смерти в одно тіло провідників — треба протипоставити спаяну моральною залізною дисципліною хліборобську фалангу: таку спартавську фалангу, що повільно, крок за кроком, людина при людині, невідступно і нещадно розторощує орду; що непорушно стіною своїх штиків, опертих на власну силу свого плуга і на почуттю моральної лицарської дисципліни, нищить запал кочового нальоту, розбиває найстрашніщу зброю кочовників — масовий гіпноз, який веде юрби до бою.

Єдина можлива організація для такої фаланги це — класократична Трудова Монархія. Люде звязані однакоим способом праці і однакоим способом думаня, люде володіючі однакоими засобами продукції і люде, яким знищення цих засобів продукції — в даному разі землі і господарства — грозить неминучою смертю, мусять бути зорганізовані так, щоб ніхто не важився покинути братні ряди; щоб не було між ними зрадників; щоб ніхто на власну руку, навіть в найкращих намірах, не посмів вийти з рядів, бо на його місці робиться бреш, через яку може вскочити в середину бушуюча кругом ворожа кочова юрба. На лицарській честі; на послуху вождям і на відповідальности вождів; на об'єднанню всіх в особі Одного, Того, хто цю єдність, цю нерозривність всіх персоніфікує — одно слово: на принципі монархічнім — спірається класократична організація хліборобів.

Чи зможуть дати таку залізну організацію хліборобам інтелігентські демократи, які для своїх політичних цілей поділять їх на мало-, середне- і велико-земельні партії. Які, пропонуючи себе на провідників, будуть ці партії одну на одну цькувати. Які поставлять десятки «кандидатів» у верховні правителі нації і будуть всіма силами старатись, щоб переміг не такий кандидат, що своїм власним авторитетом, своєю власною невсипуючою працею, своїм завзяттям і своєю відданостю загальній справі, завів-би дійсну дисципліну, примусив-би всіх себе поважати і слухати, і примусив-би всіх, рівняючись на нього, якнайкраще і якнайбільшим зусиллям працювати, — а такий, що буде найбільше «демократичний» і «популярний», що буде найбільше приемний своїм виборцям, що пообіцяє всім все, кому чого тільки треба; такий врешті, що за ціну патріотичної словесности по звільняє патріотичних балакунів од дійсної патріотичної роботи

Не інтелігентським демократам повести хліборобів всіх — і великих і середних і малих — в той страшний бій з кочовниками, од якого залежать їх власні, кожного з цих хліборобів, або смерть або життя. Бо демократія — яка всіма силами преться до влади, яка за всяку ціну хоче стати національною аристократією, а при тім вдає перед

»народом«, що вона не хоче влади, що вона не єсть аристократією — творить власне найгірший тип аристократії. Вона дає нації таких провідників, які замість досконалити себе, намагаються »усвідомлювати« своїх виборців і які всю відповідальність за свої помилки, за своє безсилля і за свою нікчемність переносять із себе на вибравший їх »суверенний народ«

Цю істину своїм інстинктом добре розумів отой невчений і неграмотний »куркуль«, який вже за Центральної Ради гнав од себе гетьтих всіх, що й тепер пропонують йому »заступати його інтереси«. І деморалізуючий вплив інтелігентської демократії фатально відбився не на цих здорових і сильних »низах« українського хліборобського класу, а власне на його ослаблених своєю історичною минувиною, здеморалізованих прикладом фінансової буржуазії, його більшеземельних заможніщих »верхах«.

Гетьманщина впала не тому, що інтелігенти зробили проти неї »повстання« і повставши опинились за кордоном. Гетьманщина, сама її суть, її історична роля, була захитана від того дня, коли ті, що тоді правили, розігнавши зїзд селянських спілок, стали одночасно балакати з демократичними балакунами. Фатальним для існування Гетьманщини було те, що стара наша земельна аристократія замість, по прикладу своїх батьків, дідів і прадідів, самій пійти до хліборобського народу; самій поговорити зі своїм рідним хоч і меншеземельним братом-хліборобом; самій взятися до його організації, ставши в один ряд з його-ж власними авторитетними і сильними провідниками, — стала, по прикладу трусливих представників інтернаціонального капіталу, шукати собі поміж тими чи іншими інтелігентами таких »популярних« комісіонерів, які-б своєю зручною політикою її од »народу« захищали.

Або не треба було чіпати Центральної Ради і — признавши, що сидячі в ній інтелігентські державні мужі своєю »популярністю« здатні правити »народом« і здатні здержувати його од руїни і грабунків — просто фінансувати та піддержувати цих державних мужів і самім сидіти спокійно по своїх кутках, ось так, як це робить приміром зі своїми Сеймами »побуржуазнена« стара земельна аристократія польська. Або-ж, признавши зовсім слушно, що здеклясована інтелігенція нездатна Україною правити, самім взяти владу в свої руки. Але тоді вже самім піти до »народу« і говорити іменно з »народом«, а не балакати — як з його »представниками« — з зібраними в ріжних українських і російських »демократичних« партіях тими самими, інтелігентськими державними мужами.

Замість далі організувати хліборобів, що почали вже було об'єднуватись в перших часах Гетьманства, замість всіма силами творити одну підставу Української Держави: озброєну хліборобську силу, хліборобську армію — і підставу для тієї армії: класову хліборобську політичну і економічну організацію — ми займались балачками з інтелігентськими діячами, з яких одні верещали про помсту над нами сорокамільйонного українського народу, а другі про помсту над нами ста сорока мільйонної «єдиної и недѣлимой Росії». В дійсности одним і другим було так само близько до українського і «єдино неділимого» російського народу, як близько до України і Росії з Відня, Варшави, Букарешту чи Берліна, де ми разом тепер з тими ріжними демократичними «представниками народа» сидимо.

Бо єдиним в дійсности нашим серйозним ворогом і ворогом достойним того, щоб з ним силою помірятись, був і єсть прекрасно своєю охлократичною більшовицькою аристократією зорганізований все-російський кочовник. І що ми під впливом сугестії інтелігентсько-демократичної брехні не сотворили досі власної залізної класової хліборобської організації; що ми не витворили досі з нашого хліборобського класу власної сильної і здатної до проводу верстви — в цьому винні не тільки демократичні інтелігенти, що говорили, а винні в цьому ще більше ми самі, що їх слухали.

Полуду на наші очі навіяла оця загально європейська демократична зараза, якої суть, на мою думку, прекрасно схарактеризував Арколео. Чуючи той гамір і гвалт, який іде тепер по цілому світі од діяній інтелігентських правителів сучасних демократій, »звичайно тремтять — пише він — перед цими людьми, бо думають, що з ними іде навала якихось рознузданих зголоднілих бестій. Але як придивитись уважно, то видко, що це безладна купа молюсків, дуже жадна на здобич, але по суті безобидна».

І трагедія України не в тім, що нею хочуть правити ці по суті безобидні крикуни і разлагателі, які, не володіючи засобами продукції і війни, не мають власної матеріяльної сили на те, щоб правити. А трагедія її в тому, що нею не правлять ті, що, володіючи засобами продукції і маючи власну силу, могли-б правити, коли-б тільки хотіли і вміли правити. Перша Гетьманщина доказала, що таке хотіння єсть. А уміння здобувається навіть тими помилками, яких наробили ми самі за першої Гетьманщини.

Великий кризіс національної аристократії, що його переживав тепер ціла Європа, у нас на Україні придбав особливо гострі і складні форми, тому, бо прийшов на одну пору з процесом формування нації.

Без матеріальної сили: без володіння засобами продукції (землею, фабриками), без володіння засобами війни (державою, армією); і без морального авторитету не може бути національної аристократії.

У нас в дійсності править більшовицька охлократія, яка володіє засобами війни — державним апаратом і армією — але не володіє засобами продукції — землею і фабриками. При тім, як кочовники-чужинці, як аристократія юрби, вона не має морального авторитету в очах нашої здиференційованої вже на класи, інтензивно працюючої та інтензивно продукуючої, переважно хліборобської нації.

Хочуть правити нами інтелігентські демократи, які, маючи колись моральний авторитет в очах принаймні свідомої частини нації, тепер своєю політикою цей авторитет знищили, і які, не володіючи ані засобами війни, ані засобами продукції, не мають власної матеріальної сили для влади.

Врешті могли-б правити в нашій хліборобській Україні ті, що володіючи засобами нашої хліборобської продукції — землею і хліборобською технікою — і маючи власну матеріальну силу, мають основну реальну підставу для влади. Але для цього вони мусіли-б заволодіти ще засобами війни (державним апаратом і армією) і придбати в очах цілої нації моральний авторитет для своєї влади.

Про методи організації, що одна тільки може дати силу потрібну для заволодіння державним апаратом і армією, тим, хто володіє вже засобами продукції — буду говорити далі. Тепер перехожу до другого питання: як повстає і від чого залежить моральний авторитет всякої національної аристократії.

Писано в літі 1921 р.

»Не наша вина, що річі природні єсть такими, якими вони єсть; не ми їх такими зробили.«

21. Всяка нація — як було сказано в попередніх »Листах« — являється твором історії. Точніше формулюючи: результатом історичного наростання і розвитку на даній території серед даного расово відмінного колективу, звязаного одідиченими по попередніх поколіннях і установленими в попередніх стадіях життя статичними прикметами подібности*), певних все нових, динамічних — як матеріяльних так і духових — громадськи організуючих (а не руйнуючих!) вартостей.

Провід в перетворюванні всякого такого пасивного, хоч і відмінного від інших, але часто національно несвідомого колективу, в організовану, свідому себе націю, і провід в творенню все нових організаційних форм громадського життя вже усвідомленої нації — виконує скрізь і завжди певна активна меншість, яка, завдяки своїй матеріяльній і моральній силі, висовується на чоло нації і творить оні динамічні — матеріяльні і духові — громадські вартості.

*) До таких статичних прикмет належать: розговірна »народня« мова, фізичний тип, певний відмінний расовий характер, зайнята даною етнічною масою територія; втворена в попередніх стадіях життя і вже перейнята цілою пасивною масою, певна відмінна культура і т. д. Розуміється про усталеність цих одідичених і вже присущих цілій пасивній масі на даній території прикмет можна говорити тільки тоді, коли дивитись на них в перспективі даного історичного моменту. У всякім таким точно окресленім моменті ці усталені, статичні прикмети пасивної маси служать тлом — точкою приложеня сили а не самою движущою силою — для всякої громадськи організуючої, динамічної матеріяльної і духової акції. Іншими словами: коли ці усталені в даній історичний момент статичні прикмети пасивної маси в порівнанні з іншим історичним моментом міняються, тоб-то теж порушуються, то їх рух ніколи не попереджає руху громадськи організуючої акції, а все йде за ним, піддаючись пасивно його активній, динамічній силі. Тільки в такім розумінню я називаю ці прикмети статичними. Про це ме і прийдеться ще говорити далі. Взагалі прошу вибаченя у читача за часті повторювання. Без них не можна обійтись при відміннім — і в тій формі ані в чужій ані тим більше в нашій літературі неопрацьованім методі розвязування таких старих і складних проблемів людського життя, як проблем громадської творчости і необхідних для цієї творчости: сили, влади, авторітету.

що потім переймаються і присвоюються цілою пасивною більшою нацією, об'єднуючи її весь час в один суцільний, свідомий себе національний організм.

Оставляю поки що на боці питання: чому існують в кожній нації активні і пасивні елементи. Констатую тут тільки сам цей очевидний і непереложний факт. Факт, що скрізь і завжди єсть активна меншість, яка організує, дає провід і править — і єсть пасивна більшість, яку організують, якій дають провід і якою правлять. Факт, що не тільки в кожній нації, але й у всякім людськім колективі*), єсть активна меншість зі стихійним нахилом до влади, до проводу, до організації і пасивна більшість, яка цей провід, цю владу, цю організацію від активної меншости або восприймає, або не восприймає, і тоді, відкидаючи владу, провід і організацію цієї слабшої активної меншости, приймає владу, провід і організацію другої, сильнішої активної меншости. Факт, що скрізь, де появляється якась форма громадського об'єднання людей — отже і серед всякої нації — зароджується неодмінно боротьба між низчим, безпосереднім, еґоїстичним інтересом одиниці і вищим, посереднім, а тому для одиниці менше зрозумілим, загальним інтересом колективу — і що тому виконує своє організуюче завдання тільки така меншість, яка, обороняючи громадську єдність колективу, бореться з його розкладовими течіями і примушує в той чи инший спосіб його поодиноких членів поступатись своїми еґоїстичними інтересами перед інтересами колективу. Далі, не шукаючи тут філософічного оправдання для влади, констатую тільки факт, що всяка активна меншість, щоб здійснити своє хотіння проводу і організації і виконати завдання цього проводу і організації мусить мати можливість примусу, мусить мати владу; що владу цю може їй дати тільки її власна сила; що скрізь і завжди внутрішня сила сильніщих править внутрішньою слабстю слабших; що за упадком внутрішньої сили правлячої меншости йде неодмінно упадок її влади, і що сама тільки матеріяльна сила не дає тривалої та сильної влади («на штики можна опертись, але не можна на них сісти»), бо влада тільки тоді тривала та сильна, коли її сила узаконена, коли вона авторитетна, коли вона кориться якомусь одному, всіми прийнятому та обов'язуючому всіх — і сильних і слабих — законіві. Врешті факт, що своє організуюче завдання всяка активна меншість

*) Як маленьку ілюстрацію до цього факту для наших деяких демократів, які уперто вдають, що вони його не бачать, наведу слова одного з найвидатніщих провідників італійського професіонального робітничого руху (Р. Ріголя). «Найріжнорідніші професії — каже він — розкидані в найбільше ріжнородних осередках, змогли зорганізуватись і перебороти кризи тільки тоді, коли серед них знайшлись люде вартісні і заслуговуючі довіря, які чесно віддали себе праці для професіональних організацій. Натомість професії, що мають недобрих вождів, не змогли зовсім зорганізуватись, або витворили організації дуже не доладні.»

може виконувати зле і добре. Іншими словами, що методи, якими вона здобуває собі владу, береже цю владу, і примушує цією владою пасивну більшість виконувати свої хотіння, можуть сприяти організації, об'єднанню і розвитку цілого колективу, або можуть цій організації, об'єднанню і розвитку шкодити: можуть збільшувати матеріальну і моральну силу правлячої активної меншости, або можуть цю силу зменшувати. І як що когось інтересують проблеми організації, об'єднання і розвитку власної нації, то він мусить пізнати умови та методи при яких оця, фактично скрізь і завжди правляча і організуюча, меншість збільшує свою силу і добре виконує своє завдання, та пізнати умови і методи, при яких вона цю силу зменшує і свої завдання виконує зле.

Щоб не вживати при такому аналізі довгих окреслень, оцю активну — правлячу та організуючу — меншість в нації, не дивлячись на ті чи інші прикмети цієї меншости та на час і місце її повстання, я назвав націоноальною аристократією, тоб-то людьми найкращими в нації. Найкращими на підставі факту, що вони власне в даний момент стоять на чолі організаційних (політичних, культурних, економічних) установ даної нації, що їм належить влада, і що нема серед кандидуєчих до влади інших активних груп нації — такої, яка була б од них краща та сильніша і тому могла цю пануючу аристократію усунути.*)

*) Про це ширше в Листі 7-му цієї частини. Тут, з огляду на те, що мене не раз після виходу III кн. «Хліб. України» запитували, чому я вживаю слово аристократія в такому широкому значінню, додаю ще кілька слів пояснення.

Термін аристократія, вживаний в різних значіннях (про що я не маю тут місця і часу ширше говорити) філософами старинного світу, свій останній зміст придбав підчас класократично-монархічного періоду існування європейських націй і вживався для означення аристократії родової, nobilitovanoj Monarхом і при тім аристократії консервативної. Пізніше йому протиставлялася демократія, яка, бажаючи влади для себе, владу цієї консервативної і родової аристократії, во імя «демосу-народу», «поступу» і т. д. поборювала. Але-ж навіть тоді, коли існували в Європі класократичні монархії, цей термін був завузкий, бо придержуючись точно його значіння, не можна було до аристократії причисляти новодопущені до влади, nobilitovani, але ще безтрадиційні, ще не консервативні верстви; а вже ніяк не можна було назвати аристократією наприклад всю ту верству, що втворилась підчас панування охлократичного абсолютизму у Франції за Людовиків — верству, що поборювала завзято стару феодальну французьку аристократію і яку навіть для відрізнєння од останньої, що звалась noblesse d'èrèe (шляхта по мечу), стали звати noblesse de robe (дворянством по одєжі, дворянством чиновним). Між тим оця охлократична — як я її називаю — аристократія цілі століття дійсно правила Францією; мало того, її власне, як «аристократію», знищила французька революція і термін аристократія в устах сьогодняшньої демократії відноситься переважно до цієї охлократичної французької аристократії, яка аристократією в старому класократичному значінню цього слова ніколи не була так само, як не було ніколи аристократією в цьому розумінню — зване власне «аристократією» нашою демократією — охлократичне російське чиновне дворянство. А кого-ж називати аристократією тепер, коли за винятком Англії, консервативна родова аристократія усунута скрізь «побідним ходом» демократії? Можна розуміється прийняти, що ця назва заховується для верств, які були і яких нема, та сказати, що сьогодні за винят-

Далі зазначив я і підкреслив факт постійного відновлення або зміни аристократії. Головна причина цього історичного процесу лежить в тому, що розвиток матеріальної культури нації, який відбувається під проводом даної аристократії, все переростає політичні організаційні форми, витворені для нації владою цієї аристократії. Під впливом цього процесу, за панування всякої аристократії, формуються нові активні групи, які, спираючись на нові умови громадського життя, що витворились під пануванням старої аристократії, бажують цю стару аристократію усунути і, захопивши владу в свої руки, відповідно до своїх відмінних хотіннь, инакше організувати і вести під своїм проводом націю.

Оцей більше або менше острій фермент у сильних і життєздатних нації кінчається звичайно тим, що здорові і сильні частини старої аристократії прилучають до себе за ціну певних взаємних уступок найсильніші і найактивніші групи нових провідників і в той спосіб витворюється нова національна аристократія, яка в вищих організаційних політичних формах продовжує діло попередньої. Коли серед якоїсь нації припиняється оцей процес еволюційної регенерації аристократії, то наступає її більш радикальна зміна, иноді під впливом вимагаючої напруження всіх сил нації зовнішньої війни, иноді під впливом внутрішньої революції. Дальший розвиток такої нації продовжується під владою аристократії, вийшовшої побідно з цієї зовнішньої чи внутрішньої війни, або-ж задержується, коли така нова національна аристократія не зорганізувалась. Тоді нація звичайно попадає »в неволю«, тоб-то під провід чужих, сильніщих, ніж власна, національних аристократій, перестаючи при тім часто бути

ком Англії нема аристократії. Але-ж і це буде неправда, бо в дійсности ці аристократичні (в старому значінню цього слова) верстви єсть, тільки вони загубили реальні прикмети всякої аристократії: силу і владу; — бо при певних умовах вони знов можуть, придбавши силу і владу, стати аристократією, і навіть там, де таких верств досі не було, можуть повитись умови, при яких витворяться верстви абсолютно їм аналогічні. З таких фактів повставання аналогічних громадських формацій при все повертаючих аналогічних (і дуже обмежених на нашій земній кулі) умовах громадського життя складається вся історія людства. Отже щоб уникнути непотрібної плутанини, я вживаю слово аристократія для означення фактично правлячої в даний момент і в даній нації верстви, однаково — чи це буде англійський лорд, чи російський совнарком, чи якись »вибрані народом« демократи. По методу-ж її організації, я називаю цю аристократію: охлократичною, демократичною і класократичною, при чім тільки цім останнім терміном покривається по части старий термін аристократії, бо тільки при класократії буває завжди поруч нової поступової, свіжо нобілітованої аристократії, аристократія стара консервативна, дідична, родова. Врешті я думаю, що з боку громадські педагогічного добре єсть називати річі їх власним іменем і не ширити містифікації пануючої демократії, яка каже, що вона не єсть »панами«, не єсть »аристократією«, коли в дійсности вона сьогодні єсть пануючою аристократією, тільки такою аристократією, яка завдяки власне своїй містифікації, не в стані добре, по аристократичному, виконати своїх аристократичних завдань.

нацією. Бо без своєї власної національної аристократії — без такої меншости, яка б була настільки активна, сильна та авторитетна, щоб зорганізувати пасивну більшість нації всередині, і тим захистити її од всяких ворожих наскоків зовні — немає і не може бути нації.

Переходячи до аналізу прикмет, які характеризують всяку національну аристократію — у всіх націй і при всяких історичних умовах їх існування — я в попередніх »Листах« почав з першої прикмети, а саме: матеріяльної сили. Цілим рядом прикладів я старався показати, що національна аристократія, не маючи матеріяльної сили, не в стані виконати своїх національно-організаційних завдань. Щоб придбати оцю необхідну для неї матеріяльну силу, всяка національна аристократія мусить:

1. хотіти правити і організувати, тоб-то мати ірраціональну, стихійну волю до влади, — бути стихійно »імперіялістичною«;

2. володіти — безпосередно або посередно — засобами війни і оборони своєї нації, тоб-то володіти державним апаратом і армією;

3. володіти — безпосередно або посередно — засобами хліборобської і промислової продукції своєї нації, тоб-то землею, на якій живе дана нація, і машинами (фабриками), які вона під проводом своєї аристократії творить для боротьби за своє існування, як з природою, так і з сусідніми націями.

Але при сталості і незмінності цих ознак матеріяльної сили всякої національної аристократії, в самій формі виявлення цієї сили — инними словами: в методі організації своєї волі до влади і в методі володіння засобами війни та засобами продукції — бувають великі різниці між національними аристократіями, як різних націй, так і одної нації в різних добах її історичного існування.

Причина цих різниць — оцієї неоднородности методів організації національної аристократії і неоднородности методів володіння засобами війни і засобами продукції — лежить в тому факті, що для влади одної матеріяльної сили замало. Крім матеріяльної сили, всяка національна аристократія, коли вона хоче своєю владою організувати пасивні маси нації, мусить мати в очах цих пасивних мас моральний авторитет. Не досить хотіти влади і навіть володіти (посередно чи безпосередно) державним апаратом та землею і фабриками своєї нації — треба ще так зорганізувати своє хотіння влади і так володіти засобами війни і засобами продукції, щоб ця влада і ця сила мали в очах цілої пасивної маси нації моральну підставу, моральне оправданя.

Моральний авторитет національної аристократії лежить в основі законности влади і правної свідомости всіх націй в тих добах їх історичного існування, коли влада єсть дійсно владою, коли аристократія єсть дійсно аристократією і коли кризи си авторитету не руйнують життя націй так, як в сучасній безвладній, безавторитетній, беззаконній добі, що оце тепер ми з цілою Європою переживаємо. Бо існування скодифікованих, списаних законів, зовсім не означає факту, що в масах існує почуття законности і пошана перед законом. Факт морального авторитету національної аристократії все попереджає кодифікацію тих законних норм, які під проводом і владою цієї аристократії повстали. Існування наприклад сучасного європейського скодифікованого права може служити тільки доказом, що нації Європи колись мали свої морально авторитетні аристократії. З їх упадком, з упадком їх морального авторитету і законности їх влади, вивірюється і скодифіковане право, що з такої авторитетної влади повстало. Тільки нова поява матеріяльно сильної і морально авторитетної аристократії може покласти основи для нових дійсно шанованих і авторитетних правних кодексів всякої нації.*)

Фактичний моральний авторитет національної аристократії залежить од взаємного до себе відношення двох чинників:

1. од прикмет громадської моралі тих, хто хоче організувати, хто хоче правити — тоб-то од прикмет громадської моралі національної аристократії

*) Подібно старим писаним законам, і всякі давні «літературні мови», і т. зв. «народні звичаї», і багато інших завмерших або завмираючих форм громадського життя можуть служити архівним матеріалом для пізнання діл вже загинутих національних аристократій. Наприклад наша стара книжна руська мова, це мова нашої колишньої аристократії — тих князів, землян, бояр і духовних, які за князівських, а потім за литовських часів, правили зразу всіма трьома руськими племенами, а потім тільки племенем українським і білоруським, та творили одну і спільну аристократію для цих племен, що маючи оцю одну руську аристократію, були то му власне одною тоді «руською нацією». Наші сучасні народні весільні обряди являються, покаліченою за довгий час, копією весільних обрядів нашої старої князівсько-дружинної аристократії з часів створеної цієї аристократією Князівської Руської Держави. Наші сучасні народні історичні думи — це тільки звульгаризовані і перекручені останки колись безмірно багатшої української лицарської поезії, створеної нашою шляхецько-козацькою аристократією в часах ренесансу під проводом цієї «української» вже аристократії (бо ця шляхецько-козацька аристократія була тільки «на Україні», а не було її ані в Білій Русі, ані в Московщині) нашого окремого вже од иншої «Руси» державного і національного життя. Навіть народня ноша, це останки мод, перейнятих колись пасивними масами од старих пануючих аристократій. Бо пасивна маса нації, власне завдяки своїй пасивности і консервативности, значно довше зберігає в собі останки всяких старих політичних і культурних форм, витворених колишніми активними національними аристократіями тоді, коли вони були сильні і користувались в очах цих мас фактичним моральним авторитетом і поки, з упадком своєї сили і авторитету, вони не уступили свого місця аристократіям новим. Історія всякої нації — навіть коли її редагують демократи — остається реєстром перейнятих «народом» діл старих панів. Бона завжди уявляє із себе подовжний розріз і огляд наслідків творчої організаційної праці колишніх, йдучих одна за другою, подібно геологічним покладам, сильних і авторитетних національних аристократій.

2. од степені приймання в себе (од степені воєприїмчивости) цими, кого організують, ким правлять (пасивними масами), тих форм громадської організації, які, відповідно до своїх моральних прикмет, витворює активна національна аристократія.

Отже в різних формах внутрішнього взаємовідношення до себе (расового, матеріального, числового, морального і т. д.) активних і пасивних елементів даної нації треба шукати причини різниць в методах організації національної аристократії. Крім того, коли ми розглядаємо життя націй з історичної перспективи, в їх вже нерухомому минулому, то бачимо, що ці різниці в методах організації національної аристократії знаходяться в тісній взаємовідношенню: 1. зі станом матеріальної техніки і культури даної нації в даній історичній добі, 2. з тими індивідуальними духовними прикметами, які витворюються під впливом неоднакової в різних часах, і різної у різних націй, мішанини людських типів і рас на даній національній території. Значить, коли ми хочемо визначити різниці в методах організації національної аристократії на підставі якихось видимих зовнішніх ознак, іншими словами, коли ми хочемо їх класифікувати, то підстави для такої класифікації ми можемо знайти в доступних обсервації формах матеріальної культури та економічного життя, і в формах індивідуальних расових прикмет даної нації в даній історичній добі. На цих підставах, різнородну організацію національних аристократій я розділяю на три основні методи, що в своїх головних рисах повторюються стало і незмінно у різних націй в різних добах їх існування. Методи ці я називаю: охлократія, класократія, демократія.

Охлократія — це метод організації аристократії такої нації, яка в процесі свого примітивного матеріального і расового розвитку, або під впливом попереднього матеріального і расового розкладу, ще не витворила міцно спаяних по способу своєї матеріальної продукції і по своєму расовому спорідненню класів,*) і яка ділиться тільки на політично безформенну, економічно і расово нездиференційовану юрбу (= охлос, звідси: охлократія), та тих, що правлять цєю безкласовою юрбою при помочі своєї озброєної і міцно внутрі спаяної організації. Набірається оця правляча охлократична аристократія, шляхом виучки, або з прийшовших зовні кочовників, або з місцевих здекласо-

---

*) Читача, якого б інтересували питання т. зв. соціальної селекції, соціальної капілярности і взагалі відношення раси до соціального осередку, до способу життя і матеріальної продукції даної людської громади — одсилаю до антропологічних праць, зокрема до надзвичайно цікавих творів Vacher de Lapouge'a (особливо: *Race et milieu social* — 1909; *Les sélections sociales* — 1896), в яких подана відповідна бібліографія.

ваних і матеріально непродукуючих, расово і економічно неоднородних елементів. І хоч таку по охлократичному методу організовану націю, тоді, коли вона вся перебуває в стадії якогось кочового чи полу кочового племені, важко називати нацією в західно-європейському сучасному значінню цього слова, але я вживаю терміну »нація« скрізь, отже і в цім випадку, бо всяка людська — отже і якась кочова »пле-мінна« — громада, серед якої появиться своя власна аристократія, може сотворити під її проводом не тільки власну державну організацію, але і осісти на стало на певній території, та від чисто механічних форм тільки державного сполучення, перейти, під впливом інших чинників до органічних форм сполучення державно-національного.

К л а с о к р а т і є ю — я називаю метод організації аристократії такої нації, яка в процесі свого матеріального і расового розвитку вже виразно поділилась на органічні класи, володіючі персонально і безпосередно своїми засобами продукції, та спаяні міцно внутрі однаковим способом матеріальної праці та однаковою психікою, впливаючою, як з цього однакового способу праці, так і з їх внутрішнього расового родства і зі спільної історичної традиції.

Д е м о к р а т і я врешті — означає метод організації аристократії такої нації, яка під впливом неорганічного та хаотичного матеріального розвитку і під впливом своєї чи чужої колоніальної експанзії, класово і расово настільки вже перемішалась, що природні угрупованя працюючих людей, якими являються фізично, духово і матеріально споріднені класи, вже серед неї розпались; де вибився на верх расово неусталений і психічно незрівноважений тип мішанця-метиса та, замість поділу на органічно спаяні класи, появилася хаотичний конгломерат демократично »рівних« індивідуумів-одиниць, взаємно собі зовсім чужих, взаємно себе ненавидячих і звязаних в одно національне ціле тими останками національної і державної організації, що була витворилася під пануванням колишньої, розложеної демократією, класократичної чи охлократичної аристократії.

Чому — може запитати тут читач — я беру тільки ці три методи організації національної аристократії? Тому — підкреслюю — що підставою моєї класифікації не служить — скажім — тільки сама державно-організаційна форма правління, яку творять активні елементи, отже наприклад форма монархічна, республіканська і т. д. Так само за таку підставу не беру якихось випадкових, чисто зверхніх і тому найбільше впадаючих в очі ознак правління тієї чи іншої аристократії — отже скажім: деспотія, олігархія, теократія і т. д. Мій поділ спирається на взаємнім до себе відношенню активних і пасивних елементів — тих, що правлять і тих, ким правлять — і характеризується він не якимись випадковими зверхніми ознаками влади тієї чи

иншої аристократії, а певними сталими формами матеріяльного життя і расових прикмет, що скрізь і завжди йдуть в парі з даним методом організації аристократії і з даною восприймчивістю на цей метод з боку пасивних мас. І тут ми бачимо, що так само, як дуже обмежені, при всій ріжнородности їх приміненя, єсть фізичні здібности людини, так само, або може ще більше, обмежені її здібности громадські. Які форми не придумували-б і не творили люде для свого громадського життя, всі вони зводились і зводяться до цих трьох тільки основних типів. Або дана людська громада — при низькій стадії матеріяльної культури — творить нездиференціовану і не поділену на класи юрбу, де одиниця знаходиться в повній залежности од цієї юрби і де безкласовою, нездиференціованою пасивною масою править така сама безкласова і нездиференціована активна меншість. Або в даній громаді — паралельно зі зростом матеріяльної культури — появилсь вже поділ на органічні, переходячі з покоління в покоління класи, і одиниця знаходиться там в гвній залежности од свого класу, а взаємовідношеня між активними і пасивними елементами опредільється їх класовою приналежністю і становищем, яке вони займають в своїх класах.*) Або врешті, паралель-

*) Підкреслюю, що під класом розумію не якийсь випадкове збиорще зовсім ріжних по своему походженю людей, хвилево обєднаних в одну групу на підставі хвилевого стану їх кишені; відповідно до того чи вони «багаті» чи «бідні», чи мають багато чи мало грошей. В той спосіб «клас» розуміє демократія і під її пануванням взаємовідносини між окремими демократичними «класами» полягають в тім, що багаті бороняться від бідних при допоміж куплених агітаторів, яких поборюють во імя інтересів бідних інші агітатори, котрих ще допіру треба купити. «Тут вічний рух і зміни. Вчорашній пролетар сьогодні зробився капіталістом. Міліонер, в наслідок нещасливих комерційних операцій руйнується і обертається в пролетаря, «бувшого чоловіка — так пише, захоплений оцим видовищем, український оборонець демократії п. І. Мазепа, член с.-д. партії, яка репрезентує оцей, в демократичному розумінню — пролетарський клас «бувших людей», що при щасливій комбінатції можуть зробитись капіталістами. З таким демократичним толкуванням «класу» — дійсні класи не мають нічого спільного. Клас, в дійсному значінню того слова, в якому я його скрізь і живуаю — це органічний колектив однаково працюючих, звязаних спільною традицією, фізично і духово споріднених між собою родів-семеіств. Завдяки оцьому органічному сполученю, йому вроджені певні стихійні хотіння, що переходять з покоління в покоління, доки даний клас не розложиться і члени його не здекласуються. Органічність, сталість і дідичність характерних ознак кожного здорового і нездегенерованого класу, засадничо одріжняє клас од демократичної партії, чи охлократичної секти, які складаються з випадкових, органічно між собою нічим не звязаних, ріжнородних елементів. Оце поясненя, як і взагалі мої «Листи», адресовані тільки до тих, хто дійсно хоче знайти правду громадського життя і хто тому до слова — знаряддя оцього шукання — відноситьсь серіозно, з повагою. Берегтись «словоблудія» особливо важно в часах панування зарази демократії, яка зі слова, з понятть, робить так, як і зі всього, предмет безсоромної спекуляції. Напр. вищецитований п. Мазепа єсть членом партії соціал-демократів, які себе іменують представниками пролетарського класу, прогадують диктатуру цього класу, і як представники цього класу кандидують до влади. Але, коли їм треба побивати членів хліборобського класу, то цей самий с.-д. п. Мазепа пише, що ніяких класів тепер не може бути, що «з упадком натурального хозяйства замість політичної боротьби станів або класів став можливою лише боротьба партій» і що поворот до класів в умовах капіталістичного розвитку це реакційна видумка українських монархістів. (І. Мазепа: Большевизм і окупація України, 1922 р., ст. 104 і д.)

но з розкладом високої матеріальної культури, розкладаються класи, увільняється з під їх впливу демократична «свобідна» одиниця і хаотичним конгломератом пасивних одиниць править, об'єднаний в часові і випадкові політичні партії, хаотичний конгломерат одиниць активних.

Інших форм взаємовідношення між активними і пасивними елементами нації не буває. Бо коли наприклад в якійсь охлократії появився паралельно (підкреслюю: паралельно, а не: під впливом) з розвитком матеріальної культури, хоч один сильніший од інших, продукуючий і войовничий клас, то така охлократія замінюється класократією, в якій зпочатку може бути тільки два класи, а згодом, знов таки паралельно зі зростом матеріальної культури, може наступити дальша диференціація на нові класи. Так само, коли паралельно з розкладом високої матеріальної культури починається розклад класів та визволювання свободних, незалежних і нічим необмежених демократичних одиниць, то взаємовідношення між активними пасивними елементами в даній нації буде тільки демократичним, бо коли б задержався був там хоч один сильний органічний клас, то задержалась би і сама класократія, а як би матеріальна культура була вже вся знищена і дана нація була повернута в примітивну юрбу — то наступило б замість демократичного — панування охлократичне.

Врешті, прийнята мною класифікація, як класифікація по поняттям найширшим, містить в собі і всі інші можливі класифікації по поняттям вузким. Згадана вище теократія — правління очевидно не самого Бога, а тих, що правлять іменем Бога, — так само як і деспотія — правління очевидно не одного, а тих, що правлять іменем одного — це дві форми одної і тієї самої охлократії, при якій, як про це буде мова далі, влада завжди необмежена і завжди влада світська та духовна сполучені в одній правлячій верстві. Олігархія — це по суті порожній звук, бо скрізь і завжди править меншість, бо навіть в найбільше «ідеальних» демократіях, теоретична влада більшості виконується фактично не цією пасивною більшістю, а тільки вибраною нею меншістю найбільше рухливих, найбільше активних і найбільше спритних в виборчій агітації панів послів. Коли ж взяти за підставу класифікації форми правління, то наприклад монархія (форма правління одним, дідичним головою держави на чолі) може бути охлократична (самодержавна), класократична (правова, обмежуюча і обмежена) і навіть демократична (парламентарна), як що вона сполучена з демократичним способом т. зв. «народного» представництва. І ці три форми монархії так само не тільки між собою різні, але і собі протилежні, як протилежними собі являються охлократичний, класократичний і демократичний методи організації. Врешті республіка — форма

правління без одного голови держави, або з виборним, недідиним і безвладним головою — форма характерна для всякої демократії, може, як переходова стадія, появись при упадаючій класократії (т. зв. аристократичні республіки), або в початковім періоді розвитку охлократії (республіки абсолютистичні, в роді сучасної Р. С. Ф. С. Р.). Вищесказане поясняє, як підстави моєї класифікації, так і те, чому інших методів організації національної аристократії, коли прийняти ці підстави, не буває.

В дальших »Листах« постараюсь дати можливо докладний аналіз цих трьох основних методів організації національної аристократії. Як було вище сказано, причиною неоднаковости цих методів єсть необхідність морального авторитету для всякої влади, для всякої правлячої матеріальної сили. І тому аналіз охлократії, класократії і демократії буде одночасно аналізом трьох ріжних форм морального авторитету національної аристократії, які в цих трьох методах її організації знаходять собі вираз.

Надзвичайно складне питання морального авторитету влади найчастіше розглядалось досі виключно або з погляду матерії, од якої має залежати дух, або з погляду духа, який править матерією. В першім випадку моральний авторитет влади пояснявся просто її матеріальною силою, а його ріжні політичні, культурні і т. п. прояви в громадськім життю трактувались тільки як »надбудова« над рішаючими про все відносинами матеріальними (як приклад: т. зв. Марксїзм, історичний матеріалїзм і т. п. старі і нові матеріалістичні теорії, при яких »пануючі« наділяються тільки матеріальною силою). В випадку другім моральний авторитет влади пояснявся тільки її моральною силою, яка керує відносинами матеріальними (як приклад: »Божїї люде« Платона і всі ідеалістичні теорії, при яких »пануючі« наділяються тільки силою моральною). Тому визнавці того чи иншого монїзму — одні: шукали пояснення громадських відносин моральних тільки в відносинах матеріальних, — другі: громадські відносини матеріальні поясняли тільки відносинами моральними.*)

Вихожу з заложеня, що відносини матеріальні знаходять вираз в статичі громадського життя: в тім, що вже сотворено людським духом з пасивної матерії. Відносини моральні знаходять собі вираз в динаміці громадського життя: в тих громадських моральних силах, яких вживають в своїй акції люде, що бажають

---

*) Християнство це питання розв'язує формулою: Боже — Богові, Кесареве — Кесареві. І на цьому дуалїзмі — який на практиці привів до відділення влади світської од влади духовної — побудовані були, як про це мова дальше, найкращі — класократичні — організації християнської аристократії.

перетворити по образу своїх хотіннь пасивну матерію. І тому в основу мого дальшого аналізу кладу оцей поділ на статику і динаміку громадського життя. Це значить, що питання морального авторитету і залежних од нього трьох методів організації національної аристократії розглядатиму окремо з погляду статички і окремо з погляду динаміки громадського життя. Зпочатку шукатиму підстав для окреслення різних форм морального авторитету, присущого трьом ріжним методам організації національної аристократії, в тих статичних: матеріяльних і расових ознаках, які вже витворились паралельно з пануванням охлократії, класократії, демократії. Потім розгляну динаміку охлократії, класократії і демократії, тобто аналізуватиму те, чого хоче, і способи, якими здійснює свої хотіння — та напрями, в яких порушує пасивну масу нації — національна активна аристократія при кожнім з цих трьох ріжних методів своєї організації. Отже, переходячи до першої частини мого аналізу, починаю від аналізу взаємовідношення між трьома формами морального авторитету, присущого трьом методам організації національної аристократії, і тими формами матеріяльної культури та расових ознак, які ми бачимо в минулих періодах громадського життя, в їх вже нерухомому, вже сотвореному і закінченому — статичному стані.

---

22. Техніка матеріяльного життя людства, тобто матеріяльні засоби підчинення збірним і організованим зусиллям людей стихійних сил природи,*) не родиться і не твориться десь в якімсь метафізичнім між-національнім просторі. Вона єсть скрізь і завжди витвором організованого громадського життя якоїсь індивідуально-окремої людської громади, якоїсь конкретної нації.

Всяку нову машину, що має поширити межі панування людей над природою, не може видумати і нею користуватись якась абстрактна позанаціональна «людина». Яким би геніяльним не вродився наприклад якийсь ескімос, він не міг видумати аеропляну. Бо все його національно громадське життя і впливаючий з організаційних методів того життя, його спосіб думаня — такі, що він не в силі представити собі навіть ідеї аеропляну. Він може видумати якусь иншу машину — якусь напр. прекрасну риболовну снасть — але машину иншу, ніж видумає і буде нею користуватись Англієць, Німець, Француз, Китаєць, Татарин, одно слово член якоїсь иншої, відмінної нації. Кожний з них може видумати і користуватись (як нація розуміється,

---

*) В тім числі і мистецтво, яке в руках людей єсть одним з наймогутніщих засобів пізнання, усвідомлювання і в результаті підчинення собі сил природи.

як колектив, а не як вирвана зі свого колективу і вимуштрована одиниця) тільки такою машиною, якої ідея могла зародитись серед його нації, завдяки витвореним цією нацією, в своєму попередньому розвитку під проводом своєї аристократії, умовам її організованого громадського життя.

Чим складніша машина, чим вища техніка матеріального життя, тим більшої громадської організованості вимагає вона від тієї нації, що нею володіє і її для себе використовує. Іншими словами: для творення кращих умов матеріального існування, для творення вищої техніки, нація мусить творити в собі вищі форми громадського об'єднання і вищу громадську мораль. Вища ступінь наближення до Бога, більша любов до Нього, потрібні нації для використовування тієї техніки і тих машин, котрі Бог — Вічний Творець — дозволив даній нації для свого розвитку видумати і сотворити. Без розвитку громадської моралі нема розвитку техніки матеріального життя, без розвитку техніки матеріального життя нема розвитку громадської моралі

Вся людська цивілізація і вся людська культура зародилась і розвивалась по лінії боротьби зі злом, по лінії боротьби з первородним гріхом людства — його лінивством та інертністю — по лінії найбільшого опору. В протилежність до звіря, який приміює себе до природи, який в боротьбі за своє існування тільки обороняється, уступає, пристосовується до свого ворога — людина підчиняє собі природу, вона наступає, поборює ворога, творить вічне зусилля, пристосовує природу до себе. Чи за камяного віку, чи за віку електричного, людина осталась тією самою людиною. Вона тільки завоювала для себе більше природи, вона поширила своє панування, і одночасно з поширюваням свого панування вона фізично і духово заристократизувалась, ублагороднилась. Не по лінії вирівнювання себе вниз на «щасливе» в своїм «природнім життю» мавпяче чи напівмавпяче племя, а навпаки — по лінії аристократичного прометеїзму, по лінії тяжкого походу на вершини, по лінії більшої любови і більшого наближення до Бога — відбувався досі весь розвиток людства. В цьому тяжкому поході, людство мусіло зробити велике зусилля матеріальне: видумати і витворити нові машини, щоб машинами скріпити свій слабкий од природи фізичний організм. А щоб сотворити ці машини, щоб скріпити свій фізичний організм, воно мусіло поставити перед собою ідеї-образи кращого громадського життя, сотворити по нім образам вищі форми цього життя і вищу громадську мораль: воно

мусіло скріпити свій дух, витворити в собі більшу силу духову, моральну.

В кожній добі свого існування, всяка жива і життєздатна нація мусить робити зусилля в напрямі творення вищої техніки і поширення свого матеріяльного життя, а для цього вона мусить робити зусилля в напрямі творення вищої громадської моралі і вищих організаційних форм свого громадського життя. Нація, яка би не хотіла творити такого матеріяльного і морального зусилля, яка би вдовольнялась тим, що при найменшій зусиллю дає їй сама природа — нація, яка би для свого існування все шукала нових, ніким не зайнятих, легко доступних і плодородних земель, а не стала удобрювати машинами, досконалити, одвойовувати од природи, ублагороднювати і захищати од руйнуючих хижаків та чужих націй свою власну батьківську землю — одно слово нація, яка би порушувалась, животіла по лінії найменшого опору і не хотіла ступити на шлях боротьби по лінії найбільшого опору — така нація мусіла би в боротьбі з націями творчими, націями завойовниками загинути. Загинути так, як гинуть в боротьбі з людиною-творцем різні породи дуже гарних і милих, але не здатних до творчого зусилля звірів; як гинуть нездатні до тяжкого шляху цивілізації різні т. зв. дикі чи полудикі племена.

І коли ми бачимо кругом себе факт, що єсть нації пануючі і єсть нації поневолені — єсть нації експортуючі людську творчість і нації імпортуючі цю творчість — то мусимо одночасно помітити інший факт, що громадська мораль і громадська організованість перших, вища від громадської моралі і громадської організованости других. Без п о р и в у до творення власної вищої техніки матеріяльного життя, що йде поруч з поривом до творення вищих форм громадської моралі і вищих форм організованости громадського життя, нації поневолені не визволяться ніколи з під матеріяльної і моральної переваги націй пануючих. Навіть, як би вони мали свою окрему і прекрасну мову; як би серед них було множество учених, балакучих та ідейних, але до матеріяльної громадської творчости нездатних інтелігентських вождів; як би свою чутку, але ліниву і слабосильну душу виявляли вони в чудових тонах меланхолійних пісень, і як би в моментах якихось суспільних катастроф вдавалось їм на деякий час винищити у себе їх пасивній вдачі чужу, імпортовану до них вищу техніку і вищі організаційні форми громадського життя.

Від чого ж залежить цей п о р и в о до творення вищих форм матеріяльного і громадського життя? Чи єсть нації по самій природі своїй пануючі і нації сліпою долею засуджені на поневолення?

З того, що вище було сказано про націю, з того неоспоримого і для всіх очевидного факту, що в кожній нації єсть активна меншість

і пасивна більшість — ясно, що цей порив до творення вищих форм матеріального і громадського життя залежить од двох чинників: од того, чи буде цей порив у активної меншости в нації і од здатности чи нездатности пасивної більшости піддатися творчому пориву меншости, піддержати, або знищити цей порив.

Коли оця активна меншість — як ми її назвали, національна аристократія — сама по тим чи иным причинам не здатна до творення вищої матеріальної техніки і разом з нею вищої громадської моралі, то ясно, що вона не в стані такого творчого пориву із себе дати і цим поривом пасивну масу за собою повести. Так само, коли національна аристократія, чи по своїй матеріальній, чи моральній силі, настільки слаба, що вона не в стані перемогти опір пасивної маси, то така маса не піде за творчим поривом своєї безсилої аристократії, по скільки послідня не збільшить в той чи інший спосіб своєї фізичної матеріальної сили і свого морального авторитету серед нації.

Але-ж взаємне — як матеріальне так і моральне — відношення до себе активної і пасивної частини нації бувають різні в різних добах її існування. З одного боку, як було сказано, активна меншість нації в процесі творчости зуживає свої матеріальні і моральні сили, слабне, дегенерується. Знов з другого боку, пасивна більшість, кинута в процес творчости могутнім поривом своєї старої аристократії, починає виділяти з себе в цьому процесі нові активні аристократичні елементи, які у щасливих націй поповнюють своєю скількістю, своєю матеріальною і моральною силою ряди попередньої старої аристократії і починають ще енергічніше ніж вона, тягнути за собою пасивну масу в напрямі технічного і морального зусилля, в напрямі матеріальної і громадської творчости.

Під впливом різних причин, залежних од індивідуального розвитку кожної нації, взаємне відношення між активною і пасивною частиною нації, а также внутрішній склад і характер обох цих частин нації, весь час міняються. І тому зрозумілим стає факт, чому нація дотепер поневолена, з хвилиною появи серед неї матеріально сильної, добре зорганізованої та морально авторитетної національної аристократії, може стати нацією пануючою і навпаки: чому зла організація, матеріальне безсилля і моральний упадок власної національної аристократії перетворює націю активну, перед тим експортуючу свою матеріальну і моральну культуру, в націю пасивну, яка підпадає чужій матеріальній техніці, а одночасно і чужим національним формам організації громадського життя.

---

23. Чим більше розвинене і чим складніше матеріальне життя даної нації, чим вища її матеріальна техніка і продукція, тим труд-

ніще завдання національної аристократії, яка засобами цієї техніки і продукції володіє; — тим більше складні і тяжкі проблеми громадської організації нації мусить розв'язувати вона, коли хоче далі виконувати своє завдання. Іншими словами: чим вище техніка матеріального життя нації, тим вище мусить бути громадська мораль національної аристократії і тим більша мусить бути восприймчивість пасивних мас на ці організаційні форми громадського життя, що їх по наказам громадської моралі творить національна аристократія. В противному разі порушується рівновага між активними і пасивними елементами нації. Кажучи образно, в машині національного організму зривається шестерня і зубчате колесо активних елементів нації перестає порушувати тяжкій вал її елементів пасивних. Відпорність пасивної більшості переростає движущу силу активної меншості. Моральний авторитет національної аристократії падає і одночасно валиться вся сотворена її колишнім поривом будова.

Величава і технічно могутня вавілонська цивілізація упала не тому, що численні тодішні інтелігентські вавілонські партії — ціла та маса, як їх називає Ренан в своїй «Історії Ізраїля», «літераторів, штукарів і шарлатанів» — що були під час руїни Вавілону на верх національного життя вибилися, сварючись між собою за владу, деморалізували націю і тягнули її вниз, по лінії найменшого опору. Це була тільки зверхня ознака внутрішньої руїни, — симптом хвороби, а не її причина. Причина ж була та, що тодішня вавілонська аристократія, яка технічними засобами продукції і державним апаратом нації володіла, загубила не тільки свою стару віру, не тільки хотіння нової віри, але і свою громадську мораль, яка з цієї старої віри випливала. В своєму безвір'ю, в своїй духовній безплідності і пустопорожности, вона вже не потрафіла викресати з себе настільки високої громадської моралі, щоби по її законам сотворити нові організаційні форми для своєї матеріальної творчості: для себе і для громадського життя своєї нації. Такі форми, в яких би вона могла зберегти свою творчість, скріпити себе фізично притоком нових сил, — і в яких би пасивні маси нації, знов зрушені з місця і захоплені її великою вірою, заохочені її прикладом, могли знов піддатись її творчому пориву та сунути далі за нею по тяжким шляху будування «вежи вавілонської» до Бога

Ця активна і творча аристократія вже не потрафіла тоді твердими законами одної для всіх громадської моралі обмежити, як давніше, свого імперіалістичного творчого пориву, відповідно до рівня восприймчивості пасивних мас. Вона загубила стару аристократичну громадську

мораль і разом з підставою цієї моралі: — любовю до Бога і до всіх Його творів, любовю до слабших і пасивніших, до тих, кого організують і ким правлять на те, щоб вести їх за собою вгору — вона страшила необхідне для неї чуття мас, чуття моральної рівноваги між собою і масами. Засліплена ділами своїх предків, але позбавлена їхньої віри; думаючи, що вона сама вже зрівнялась з Богом і забувши про Нього, — вона дала повну волю своїм людським інстинктам: — жадобі поширення, жадобі здобування, жадобі творення, жадобі влади. Вона забула скільки глибокої віри і скільки самообмеження во ім'я цієї віри; скільки стихійного, але організованого — тобто твердими моральними законами обмеженого — імперіалістичного творчого пориву, скільки посвяти і скільки жертв покладали були її предки на вітварях Бога Творця для того, щоби могли повстати ті діла, якими гордились і користувались тепер їх здеморалізовані нащадки.

Оцим нащадкам смішною тепер здавалася покора перед Богом — Богом одним для цілої нації: і для тих хто править, і для тих ким правлять. Ще смішнішою здавалася їм тепер покора перед такими авторитетами, що їх колись «наївні» старі люде за «помазанників Божих», за «даних Богом» цілій нації: і для тих, хто править і для тих ким правлять — та за виконавців Його волі уважали. Вавилонська національна аристократія часів руїни, повіривши в нічим необмежений «прогрес» людськості, опертий на «непохитних законах людського розуму», — «прогрес» автоматичний, який пророкували їй тодішні містики раціоналізму,*) — забула про консерва-

*) Раціоналісти всіх націй і всіх часів поборують в теорії містицизм і стараються доказати, що «не мають з ним нічого спільного». Містицизм — кажуть вони — це єсть «наївне» бажання людей скріпити в боротьбі за існування свої слабкі сили союзом з силами надприродними. Цей союз виявляється в тому, що люде вірять в надприродні сили, віддають себе в їх опіку, та намагаються бути їм послухними, виконуючи накази і закони цих сил. Але-ж, коли ця раціоналістична дефініція правдива, то сам раціоналізм єсть тільки одною із форм отого «одвічного і всім людям присущого, та людей од звірів відрізняючого, містицизму». Тільки замість вірою в Бога і замість виконанням Його законів, раціоналісти намагаються скріпити свої слабкі людські сили вірою в людський розум і виконанням законів того розуму. Основна-ж різниця між містицизмом релігійним і містицизмом раціоналістичним, лежить в тому, що останній неможливо опанувати і організувати (порівн. вище Лист 6-ий) і що тому він багато швидко дегенерується, витворюючи такий психопатологічний стан у людей, коли вони починають вірити, що завдяки своему союзowi з надприродними силами вони самі стали всемогутими і що самі вони стали рівні цим надприродним силам: стали рівні Богові. Досить для цього навести безчисленні приклади різних раціоналістичних «церков», які повставши, сразу ж розпадались на взаємно себе пожираючі секти і з яких ні одна не витворила таких творчих громадських організацій, що повстали з містицизму релігійного. Або згадати видовище сучасного «вавилонського стовпотворіння», якого «науки» на підставі законів розуму осмішують сьогодні те, що вчора, так само на підставі законів розуму, проголошувалось іми за неоспориму істину. Або-ж врешті придивитись до безмежного хаосу і руїни, які витворюють в громадським життю всякі демократії, оці методи громадської організації найбільш глулі і

тизм, інертність, пасивність і слабість, які дані більшості людей од Бога так само, як активність, сила і творчий порив дається їх великій меншості.

В своїй новій громадській моралі вона стала поклонятись тільки самій собі і своїм бажанням. Не здержана і не обмежена ніякими понад нею стоячими Божими законами — відкинувши всякі форми морального і політичного примусу, які накладала на неї оперта на послуху цим Божим законам і на послуху політичним авторитетам стара класова аристократична організація — вона взяла такий нічим необмежений, без тактичний темп в своїй творчості, що його не в силі були восприняти пасивні та інертні маси. І в очах оцих змучених пасивних мас, збитих з ритму праці безвір'ям, аморальністю, нічим необмеженою людською жадобою і хаосом незорганізованости своєї аристократії, вся її творчість стала непотрібною, ворожою, стала проявом тільки егоїстичних інтересів тодішньої «буржуазії», тодішніх «ненаситних і ненажерливих панів». В результаті «шестерня зірвалась»: моральна рівновага між активними і пасивними елементами нації була порушена і моральний авторитет матеріально творчої аристократії упав. А коли в наслідок цього, в дальшому ході подій, до влади дорвались матеріально непродукуючі, а тільки балакаючі «словесні шарлатани», то тріснули і завалились також і матеріальні підстави влади: зникла і рівновага матеріальна.

Бо не на регенерацію свого первісного стихійного хотіння, не на оживлення своєї віри, не на побільшення своїх рядів новими матеріально продуктивними і громадсько творчими елементами, взятими в здержуючі, організуючі карби міцної, на наказах цієї віри і на послуху авторитетам опертої, класової аристократичної організації, — не на виховування в своїх класах, захоплених своєю вірою, добрих, моральних і дисциплінованих провідників для нації — звернула увагу в цей критичний для себе момент вавілонська аристократія — а стала вона в своїм моральнім безсиллю шукати

недоладні, хоч оперті власне на містицизм раціоналізму: на вірі в силу розуму обоготворенної, «од природи доброї» і одна другій рівної людини, — та на бажанню найти «найрозумнішу», на «найбільше раціональній виборчій системі» оперту форму громадського життя. Що на практиці, в реальнім життю, може натворити отакий неопанований і нічим необмежений містицизм раціоналізму, бачимо сьогодні на прикладі бувшої російської Імперії, в якій все руйнується і люде убиваються сотнями тисяч во ім'я віри в те, що різні совнаркомки являються олицетворінням надприродних сил раціоналістичної, «льоґічно і розумово доказаної» соціалістично комуністичної доктрини. Деґенеративні форми містицизму реліґійного, це невинна дитяча забавка в порівнанні з деґенеративними формами містицизму раціоналістичного тому, що регулятором посліднього має право бути на підставі своїх божеських і рівних прав свого власного розуму кожна людина. До цієї теми ще поверну низче, наводячи тут тільки цих кілька слів для читача, якого здивує може мій вислів: містицизм раціоналізму.

порятунку у абстрактної «людини», поставленої »розумом і наукою« на місце старих авторитетів і на місце старої віри в Бога. Конгломерат отаких абстрактних і в теорії собі взаємно рівних обоготворених людей, — в теорії »всі горожане«, »демократія«, — а в дійсности пасивні маси — стали тепер раптом тим богом і авторитетом, якому кинулась до ніг здегенерована аристократія.

Примарами »суверенности народу«; брехнею про »демократичну рівність« і про однакову здатність всіх людей до проводу і до влади; просьбами і умовами во імя »людського розуму«; підкупом во імя »людських інтересів«; грою врешті на найнищих інстинктах інертної маси — надіється завжди отака здегенерована, зажерлива, розбещена і нічим не обмежена, безкласова »демократична« і »республіканська« аристократія при помочі самих же пасивних мас погнати ці маси вперед до дальшого походу, до дальшої будови вежи матеріяльної і духової культури до Бога. Але це їй ніколи не вдається. Не вдалось воно і тодішнім, так само — відповідно до прикмет даної історичної доби — по своєму здемократизованим Вавілонянам.

Пасивні маси вавілонські не пішли далі за своєю аристократією, бо вона загубивши свою віру, громадську мораль і класову організованість, перестала бути аристократією: бо поклавши всі надії на автоматичну творчість пасивних мас, вавілонська здеморалізована і здемократизована аристократія сама знищила авторитетність свого проводу, а з ним і необхідну для дальшого розвитку нації і для дальшого її походу в гору — моральну рівновагу. В результаті не тільки правляча аристократія, але й нові активні творчі елементи — що викристалізовуючись в нації рвались до проводу і влади — опинились в залежності од признаного »моральним« в тодішнім громадським життю закону суверенности і проводу обоготвореної демократичною аристократією інертної та пасивної маси. І тому зовсім законно, на підставі оцього сотвореного здеморалізованою аристократією демократичного закону суверенности мас, стали, замість творців, впливати на чоло нації оці Ренаном описані »словесні штукарі і шарлатани«. І як тепер так і тоді, намагаючись вдавати з себе »представників народу« і пророків »поступу«, заложеного автоматично в »природній досконалости людини«, вони були в дійсности представниками моральної руїни аристократії і пророками інертности, пасивности та вродженого людині лінивства. А взяли вони верх над елементами творчими і активними тому, що послідні, загубивши свою віру і громадську мораль провідників, загубили одночасно і свій класовий метод організації, і свою силу, і свій авторитет в очах мас

Оці нездатні до матеріальної, а значить і до громадської творчості, словесні демократичні провідники, висовувані на чоло все більш лінивими, все більш пасивними і расово все менше вартними елементами нації, розложили до кінця своїм крикливим, але безсилим і безавторитетним пануванням, як здекласовану активну творчу меншість, так і пасивну більшість вавілонської нації. Під проводом оцих — «балакаючих на всіх мовах» і взаємно себе не розуміючих демократичних вождів, тодішній вавілонський «народ» і «пролетаріат» потрапив тільки усунути від влади і знищити свою стару здеморалізовану аристократію. Але нічого іншого, крім безплідних словесних теорій, він на її місце не поставив.

Разом зі старою аристократією згинула і витворена під її проводом могутня вавілонська техніка і матеріальна культура, згинула і стара вавілонська віра та громадська мораль, при яких тільки ця техніка і культура змогли повстати. Вищої техніки і вищої моралі вавілонські маси під проводом своїх по демократичному методу організованих вождів не сотворили, не зважаючи на те, що ці вожді вчили кожний на свій лад, як треба далі вежу будувати і всі вмісті обіцували рівну Богові силу і Богові рівне панування над цілим світом тодішньому вавілонському «пролетаріатові». Повний упадок віри, громадської моралі і організованости серед старої аристократії знищив її здатність до проводу і до регенерації. Аморальний метод організації нових аристократичних елементів, — метод, що на раціоналістичній містиці, на обоготвореню людського розуму, на брехливій теорії про автоматичний «прогрес» і про вроджену людині досконалість, збудував брехливу суверенність та фіктивну владу пасивних мас нації і дав нічим не обмежену волю незорганізованій, хаотичній і руйніницькій творчості її елементів активних — не дозволив Вавілонянам витворити аристократію нову. А без аристократії, без її матеріальної і моральної сили, без чим раз вищої технічно і чим раз вищої морально громадської творчості, будова вежи до Бога припинилась і умерла на віки вавілонська нація

Подібно як Вавілон розложився і загинув старий Рим. Його матеріальна техніка переросла його громадську мораль. На дальшу творчість, випливаючу з живої віри, на вищу ступінь морального і матеріального зусилля стара римська аристократія не спромоглась. А пасивні маси нації, лишившись без сильного і авторитетного проводу, — як ніколи, так і тоді — автоматично витворити з себе, восприняти і піддержати нову аристократію, не були в стані. Кинувшись здобувати «хліб і забави», яких тільки їй стали вимагати од своїх нових «популярних» провідників, здеморалізовані ними пасивні маси, римська аристократія часів руїни примушена була озброїти

військовими засобами своєї високої матеріальної техніки товпи варварів. І ці Римом озброєні варвари стару Римську Імперію її ж власною зброєю розвалили. Одночасно знищили вони і всю високу римську матеріальну техніку та духову культуру, до яких примітивна варварська громадська мораль і така-ж примітивна їх громадська організація ще були тоді не доросли

Перед тією самою проблемою: відродження віри, нового пориву духа, сотворення вищої громадської моралі, без якої не може бути вищої техніки і вищої матеріальної культури, — стоїть і сучасна цивілізація європейська. Коли матеріально творчі аристократії сучасних європейських націй вже настільки морально ослабли і духово обезплоднилися, що замість паралельно до вищої техніки творити вищу громадську мораль, та замість по категоричним наказам своєї віри особисто і безпосередно правити націями, ведучи їх за собою вгору — вони здатні тільки дивитися вниз і, во ім'я власного слизнякуватого спокою, піддержувати всякими обманствами балакаючи в ріжних «Союзах Народів» і в ріжних «парламентах» на всіх язиках демократію; — коли вони здатні обрізувати тільки купони од старих предківських діл і в захованих од людського ока масонських ложах та банківських конторах мріяти про свій «авторитет» і своє «всесвітнє панування»; — і коли одночасно європейські «народи» та «пролетаріати», йдучи за своїми все більше «демократичними» і «популярними» вождями, будучий громадський лад собі уявлятимуть, як безконешне «збільшування заробітної платні» і безконешне «зменшування годин праці» — то європейська цивілізація мусить загинути. Загинути так само, як загинули колишні високі цивілізації вже померших націй, що умерли тому, бо вичерпалась віра і творча енергія їх здеморалізованих аристократій, і загубилась восприїмчивість на всякий творчий порив серед здеморалізованих безавторитетністю і безсиллям своєї аристократії насивних та інертних мас.

І як завжди так і тепер «ність власти, ще не отъ Бога». Бо всяка влада, всякий провід дається націям од Бога безконешно справедливо і безконешно правдиво — абсолютно в такій самій мірі, як дана нація в своїй вірі і в своїй моралі Бога собі уявляє, — як вона Його любить і як Його закони поважає.

Коли ціла нація — і ті, що правлять, і ті, якими правлять — живе не ріжними вірами: «панською» і «народньою», «буржуазною» і «пролетарською», а одною спільною вірою, і коли вся її громадська мораль побудована на вічному Божому законі: «в поті чола твого, будеш їсти хліб твій» — то при таких умовах вона може мати високу техніку і високу громадську організацію, високу матеріальну і духову культуру. Нею правлять тоді такі творчі

активні елементи, що під примусом наказів єдиної віри і одної громадської моралі, в поті чола, своїм тяжким духовим і матеріальним зусиллям, творять свій порив до вищих форм матеріального і громадського життя, зустрічаючи для свого пориву повну восприймчивість і маючи для своєї влади повний моральний авторитет в очах пасивних мас, які так само під примусом цієї самої громадської моралі, в поті чола, йдуть за своєю аристократією. Але коли одна спільна віра в одного і того самого Бога і одна спільна громадська мораль серед нації гине; коли замість одного Бога, появляється множество, на вірі в людський розум опертих, раціоналістичних доктрин, і коли ледачі «багаті» та ледачі «бідні» хочуть кожний на свій спосіб обійти закон праці та колишню спільну віру замінити різнородним взаємним словесним обманством, то розвиток матеріальної і духової культури такої нації припиняється. Влада в ній мусить перейти в руки оцих Ренаном описаних «словесних шарлатанів» і держиться ця влада не творчістю, а руйнуванням: підлом нагромаджених колись нацією матеріальних багатств між по демократичному «рівними», од всякого морального примусу увільненими, необмеженими нічим в своїх апетитах, і по стільки «зорганізованими» в демократичні партії, по скільки це для грабіжа і поділу влади потрібно, зажерливими і вічно між собою воюючими «демократичними» горожанами. Така, сама себе поїдаюча нація мусить розуміється в боротьбі за існування згинуті, підпавши зпочатку під владу своїх власних здеморалізованих руйників, а потім під владу зовнішніх чи внутрішніх варварів, які безпощадно і жорстоко своїми примітивними методами назад її нагайкою до вічного закону праці заженуть.

Бо хоч поодинокі нації, під проводом своїх демократичних аристократій, можуть для себе на якийсь час, поки старих запасів вистачає, про вічний Божий закон творчости і труда забути, але вся людськість, поки існуватиме її життя, од нього не визволиться ніколи. Щоб жити, людськість мусить в тім або іншій місті все «вежу вавілонську» до Бога будувати. В цій сфері у людей вільної волі немає. В боротьбі за життя, за існування, панує повний детермінізм, повне і необмежене панування примусу творити, працювати. Але до якої висоти мають бути «вежі вавілонські» поодиноких націй добудовані, як працюватиме і що саме сотворить дана нація — це залежить од вільної волі оцих організованих громад: націй. Це залежить од їхньої, ніким і нічим наперед не окресленої національної громадської моралі. Кожна нація може для своєї праці творити власні поняття про добро і зло громадського життя, свою власну громадську мораль. І в своєму життю вільно їй творити зло, або творити добро, творити такі чи інші, на тій чи іншій громадській моралі побудовані,

форми своєї організації — пам'ятаючи одначе, що за нехтування законом труда Бог руїною карає, а за його виконування розвитком і ростом нагорожає.

Самими ж людьми карає вічний Бог-Творець людей за гріх проти закону творчості і праці. Варвар-кочовник, гнаний голодом своєї мало працюючої, рабуючої громади, зазіхає заздрим оком на вежу матеріальної і духовної культури, яку побіч нього все буде працюючий хлібороб і промисловець-робітник. Оцим заздрим зазіханням, оцею своєю вічною готовністю кинутись на грабунок вежи, він примушує її будівничих все інтензивніше працювати і творити потрібні для цієї праці все вищі форми громадського життя. Такі форми, які б працюючих творців не тільки для оборони власної праці зорганізували, але ще й дали їм змогу оцих войовничих кочових варварів своєю вищою громадською моралю труда і своїм мечем осілих продуцентів зорганізувати, в той спосіб небезпеку їх руїницького нападу усунути, та до будови вежи матеріальної і духовної культури запрягти.

Як же у будівничих вежи такої вищої трудової моралі не стане, як здеморалізується і розложиться в лінії та багатстві їхня матеріально творча аристократія, як її місце займуть словесні провідники, що вкрай здеморалізують обітницями неробства і вічного миру пасивні маси нації — то на вежу кидається зовні чи ізвнутрі (бо в кожній нації єсть завжди, зверху тільки культурою асимільовані, і до цієї культури крайне ворожі елементи) увільнена вкінці від примусу труда і від респекту перед трудом лінива примітивна варварська орда, сильна оцею своєю примітивністю, обєднана своїм голодом здобичі і своєю, прилаженою до потреб заспокоєння цього голоду, примітивною, ще не розложеною, громадською моралю і організацією.

Але ж за цєю першою, найбільш войовничою і активною ордою сунуть орди інші. І ось перша, щоб себе од напору тих дальших захистити, кидається з цілою своєю свіжою примітивною енергією обломки тільки що зруйнованої вежи збирати, і з них, своїм новим свіжим розмахом творчості, на ново вежу до Бога будувати. А зледащїла і здеморалізована нація, що вежу свою зруйнувати допустила, заганається тепер назад до примітивної праці твердою нагайкою варварів — ось хоч би так, як підчас панування середньовічного кулачного права, сотвореного розселенням войовничих північних завойовників на території Римської Імперії, загнані були назад до примітивної праці ці зледащїлі останки римської нації, що давніше од своєї здеморалізованої і безсилої аристократії тільки «хліба і забави» вимагали.

Правити своєю розпорошеною і заляканою юрбою така примітивно сильна охлократична аристократія може так довго, поки для існування даної нації та її оборони од сусідів примітивного варвар-

ського труда вистачає. З хвилиною, коли цей труд починає інтенсифікуватись, падає і влада охлократії. Паралельно з інтенсифікацією та диференціацією труда знов скрізь і завжди появляється поділ на класи. І знов родиться потреба спільної всім класам віри; потреба для спільного труда, спільної їм всім громадської моралі, і знов розвиток матеріяльної культури починає йти паралельно зі зростом громадської моралі, паралельно з появою і зростом нової сильної та морально авторитетної, матеріяльно і духово творчої класократичної аристократії

Коли ми отже розглядаємо життя нації в минулому, в його вже усталених формах, то рівень матеріяльної культури — її розвиток, упадок чи зник — дають нам непреложне свідоцтво тих форм громадської моралі, тих методів організації нації і тих форм морального авторитету, які присущі аристократії даної нації в дану історичну добу.

Класократія, демократія, охлократія:

1. поділ на продукуючі класи; спільна їм всім одна віра в непорушні Божеські закони; одна громадська мораль, впливаюча з закону труда; твердими законами громадської моралі обмежена і послухом авторитетам спаяна сильна організація класової аристократії — велика восприймчивість на творчий порив серед пасивних мас — в результаті високій моральний авторитет аристократії, висока техніка, висока духова культура і високі ритмічні та органічні форми громадського життя цілої нації;

2. розклад класів; упадок спільної віри; повна громадська аморальність; панування »законів розуму«, які кожний на підставі власного розуму інтерпретує як хоче; хаос в творчості і повна дезорганізованість нічим необмеженої, розпорошеної та здекласованої »індивідуалістичної« і »свободолюбивої« аристократії, — упадок восприймчивості на всякий порив до творчості і праці, деморалізація та хаос серед пасивних мас, — в результаті безавторитетність безсилої, дезорганізованої і аморальної аристократії, анарія в техніці та матеріяльній продукції, брак ритму і розклад старих організаційних форм, одно слово: матеріяльна і моральна руїна нації;

3. наїзд визволених безсилим пануванням безавторитетної демократичної аристократії внутрішніх або зовнішніх кочовників варварів, спаяних якоюсь одною своєю примітивною фанатичною вірою, примітивною моралю і організацією; знищення матеріяльної культури та інтензивності праці; панування кулака збираючої дань і матеріяльно непродукуючої аристократії над розпорошеною безкласовою »племінною« юрбою; авторитет страху і примус до примітивної праці — а згодом. поява нових творців, інтенсифікація праці. нова диферен-

ціяція на продукуючі класи, відродження спільної їм віри і громадської моралі труда, розвиток нових культур і нових націй — отже знов: класократія, демократія, охлократія — ось ці три вічно повертаючі стадії, через які проходять в своєму життю нації і через які, по трупах тих націй, що померли, здеморалізувавшись, йде людскість своїм тернистим шляхом на висоти, до Бога.

24. Нації, як вчить історія, не вічні. Вони мають свій початок, період довшого або коротшого життя, і свою смерть. Як же народжуються нації? Звідки береться на даній території, серед даної пасивної маси, перша активна група — перша національна аристократія — що кладе перші підвалини власної, окремої державної організації даної нації? І тут, шукаючи відповіді на це питання, — від відносин матеріальних, що своїми зовні видимими ознаками дають нам можливість пізнати невидимі зовні, внутрішні відносини моральні — ми переходимо до далеко більше складних відносин расових. Останні відіграють в життю націй ролю не меншу, ніж відносини матеріальні. І так само тісна взаємозалежність існує між ними і відносинами громадсько-організаційними, моральними.

Питання початку націй, зокрема початку державних організацій, від якого датується окреме індивідуальне існування нації, займало з давен давна всіх, хто з тієї чи іншої причини шукав розв'язання основних проблем громадського життя. Останніми часами в це питання була внесена велика плутанина завдяки тому, що дослідники стали відрізняти націю від держави. До цієї плутанини спричинилось головним чином два факти сучасного життя. Перший: розклад дотеперішніх державно-національних організацій і поява в таких державах побіч »націй пануючих« — »націй поневолених«, які, завдяки розкладові націй пануючих, стали відроджуватись, тоб-то боротись за свою власну, окрему державу, або ж, коли вони ще були внутрі незорганізовані і безсилі, то за забезпечення своїх прав »національної меншости« в межах держави чужої. Другий: поява т. зв. інтернаціоналізму з його утопійним змаганням до сотворення одної світової універсальної держави, в якій би окремі нації задовольнялись безвласнедержавною »культурно-національною« автономією.*)

Про сучасний інтернаціоналізм, його походження і кермуючі ним сили, була вже мова в попередніх »Листах«. Тут додаю, що утопія одної інтернаціональної держави побудована на вірі в можливість сотворення на цілім світі однакової матеріальної техніки духової

*) Про анархізм в його ріжних формах, який теж в теорії одділяє націю від держави, не згадую тут тому, що вплив цієї течії в реальнім життю мінімальний і що на антідержавні, але разом з тим національні анархістичні теорії можуть собі позволяти члени таких націй, які вже мали свої держави і тому поставали націями.

культури, при помочі якоїсь одноцільної інтернаціональної аристократії, яка б у своїй провідній діяльності зустрічала скрізь однакову восприімчивість серед різних місцевих, расово (етнічно) відмінних, пасивних мас. Ця утопія в приложеню до реального життя приймає звичайно дві форми: або якась одна, найвища чи найнижча по своїй техніці нація (коли б напр. взяти сучасні європейські відносини, то це були б Англія і Росія) хоче завоювати під свій вплив всі інші нації і накинути їм свою одну, найвищу в даній добі, чи найнижчу матеріяльну та духову культуру; — або ж пацифістична і миролюбива інтернаціональна інтелігенція кількох націй, якоїсь одної матеріяльної і духової культури, хоче, обєднавшись в один «всесвітній» союз, потягнути до нього за собою свої та інші нації і сотворити під своїм проводом одну світову інтернаціональну державу.

Але історія вчить, що і в одній і в другій формі ця інтернаціональна утопія нездійснима. В першій випадку поширення влади якоїсь одної національної аристократії на інші нації, неминуче ослаблює, розкладає і веде до упадку цю аристократію, а разом з нею і її націю — і то тим швидше, чим більше поширена влада такої «над світом пануючої» нації. В випадку другім поучаючим прикладом може служити християнство. Його первісна миролюбивість і пацифізм зникли з хвилиною, коли, забувши про заповідь Христа, воно захотіло стати одною для всіх націй інтернаціональною державною організацією. Розпочавши реально здійснювати оці свої інтернаціональні державно-організаційні хотіння, воно довело до хрестових походів та інквізиції і закінчилось: з одного боку — повним банкрутством своїх інтернаціональних державних змагань та повним одходом своєї організації «од мира сего» і повним її відреченням од світської державної влади, з другого — зформуванням сучасних західно-європейських, власне національних, а не інтернаціональних держав. Сьогодні же, найвищий розвиток інтернаціональних змагань сучасного інтернаціонального демократично-буржуазного масонства та інтернаціонального демократично-інтелігентського соціалізму привів до найлютішої світової війни і закінчився: з одного боку масонсько-жидівсько-соціалістично-демократичною пародією світської влади католицької Церкви — т. зв. Лігою Націй,*) а з другого — повстанням цілого ряду нових національних держав.

---

*) Ця інтернаціональна Ліга, щоб правити своїми надіями, мусить ще проголосити догму своєї непомильності (це вже почасти зроблено проголошенням безапеляційности її рішень), сотворити інтернаціональний адміністративний апарат (він єсть вже в зародку в формі жидівських, масонських і соціалістичних організацій пайстаршого II-го інтернаціоналу), найняти якусь збройну силу для виконання своїх постанов (за часів світської влади Пап така збройна сила рекрутувалась з різних інтернаціональних кондотієрів), розпочати хрестовий похід проти східної

Без своєї власної суверенної державної організації не може бути нації. Власна держава — це синонім влади власної аристократії, і як не може бути нації без своєї власної національної аристократії, так не може бути національної аристократії, а значить і нації, без своєї власної держави. Тільки у власній державі моральні організаційні форми даної нації можуть йти паралельно і ритмічно з розвитком її матеріальної техніки та культури. Тільки власною державою може дана нація захистити свою власну матеріальну і духову культуру од знищення її чужими націями, однаково, чи ці чужі нації хочуть її знищити силою якоїсь національної, чи «інтернаціональної» держави; іншими словами, чи хочуть вони одірвати дану національну аристократію від її пасивних мас, від тіла її нації, гаслами чуженаціональними та денационалізацією, чи гаслами інтернаціональними та інтернаціоналізацією. І тому протиприродний розділ понять: нація і держава — теоретичне шукання формули практично неможливого мирного співжиття кількох націй в одній державі,*) безнадійне жування справи всяких «національних меншостей» і т. д. і т. д. — все це новочасна схоластика, породжена тими самими причинами, що і схоластика середньовічна. Утопію не можна ніколи словесними теоріями помирити дійсністю. Нація, чи «національна меншість», щоб бути нацією, мусить сотворити собі свою власну державу, або загинути. Отже відкидаючи схоластичне одділення нації від держави — початок нації розглядатиму як початок власної окремої державної організації активних елементів серед даної пасивної маси на даній, зайнятій цією масою, території.

Величезна більшість соціологів, правників та істориків головним фактором повстання державних організацій вважають ман-

ксуністичної схизми, яка одколосась од своїх масонських і соціалістичних батьків з П'єр-Жозефа Бланшона, та завести врешті інквізицію для всіх національних єретиків і протестантів, які во ім'я національної влади національних Монархів поборюють інтернаціональну владу новітніх масонсько-жидівсько-соціалістично-демократичних інтернаціональних пап. Але інтернаціональна світська влада була не під силу навіть католицькій Церкві, що вийшла з об'явленої Сином Божим Христової релігії (забувши в своїх світських інтернаціональних змаганнях про заповіт цієї релігії: Боже — Богові, а Кесарево — Кесареві) і з наймогутнішого в історії лицарського римського універсализму. Чи ж під силу вона всім оцим сучасним нікчемним інтернаціональним організаціям, які зародились в раціоналістичнім, анти-релігійнім інтелектуальнім інтернаціональнім соціалізмі і в масонсько-жидівським банківським, капіталістичнім універсализмі?

*) Інтернаціональні схоластики дуже люблять покликуватись на приклад Швейцарії, забуваючи, що коли в Швейцарії мирно можуть жити в одній державі три нації, то тільки тому, що кожна з цих націй має взє свою власну державу, і що ці сусідні сильні національні держави, завдяки різним історичним причинам, погодились на це, щоб частини їх націй жили собі окремо в забезпечуючій ім їхні культурно-національні права нейтральній (тоб то невоюючій) Швейцарії. З життя тепличних рослин (а такою єсть між державами захищена неприродною нейтральністю Швейцарія) не можна робити висновків про життя цих рослин в нормальних обставинах суворої і безжалісної боротьби за існування.

дрівку і розселення більше рухливих та активних людських громад і завойованя ними, в наслідок тих мандрівок і розселеня, громад більше пасивних, інертних. *) Придержуючись цього усталеного погляду, постаралось заналізувати ті форми взаємовідношення, які укладаються, в наслідок процесу розселеня, між зайшлим, більше активним, і місцевим, більше пасивним, елементом. **) Форми оцього взаємовідношення для пізнання форм морального авторитету національної аристократії мають — так само як і матеріяльні фактори — рішаюче значіння. Бо в громадських переконаннях, в способі думаня і відріжнюваня громадського зла від громадського добра, одно слово: в громадській моралі і громадських ділах людей — льюїка і розум відогравають тільки ролю регулятора. Залежать же ці переконання і діла в першій мірі од нелюїчних, стихійних ірраціональних хотіннь. »Неможливо сполучити настало інтереси людей в їх способі думаня, коли вони не сполучені в реальнім життю« — каже зовсім слушно Stuart Mill. А оце сполученя інтересів в реальнім життю і впливаюче з нього спільне ірраціональне хотіння, од якого знов залежать громадські переконання і діла людей, знаходиться в тіснім звязку не тільки з відносинами матеріяльними, але в рівній, як що не в більшій мірі, з вродженим людям тим чи иншим темпераментом, з одідиченою ними по крові предків, тією чи иншою расою

Щоб уяснити собі завдання оцього складного аналізу, візьмім з початку приклад теоретичний, абстрактний, в реальному життю неістнуючий. Допустім, що на якомусь плодородному острові, відділеному морем од інших островів, живуть люде такої раси, якої зовнішньою ознакою єсть, скажім, чорна шкіра. Допустім також — чого в реальнім життю ніколи не буває — що це єсть люде чистої раси, тоб то, що всі свої фізичні і духові прикмети вони одідичили тільки самі з себе, од якоїсь одної першої пари своїх предків. Отже весь їх спосіб громадського життя — вся їх матеріяльна техніка і громадська мораль — не були б, як у всіх реально істнуючих націй, твором перемішуваня, рецепції (переймання), наслідуваня і конкуренції, а були б твором, так би сказати, самобутнім. Розуміється, отакий самобутній спосіб їх громадського життя мусів би бути, без зносин з иншими націями і без всього того у с-

---

*) В українській літературі зреферування поглядів різних учених на цю справу цікавий читач може знайти в цінній по зібраному в ній матеріялові і баламутній по зроблених з нього выводах, книжці проф. М. Грушевського: Початки Громадянства (генетична соціологія), Відень 1921. Про висловлені в ній погляди самого Автора буде мова низче.

**) Як про це буде мова далі, оце розселеня рас може бути двояке: зовнішнє, між ріжними територіями (шляхом зовнішнього оружного чи мирного завойовуваня) і внутрішнє, в межах одної території (шляхом внутрішньої революції чи еволюції).

кладення життя, які родять такі зносини, дуже примітивний. Іншими словами, їхня громадська мораль і паралельно до неї їхня матеріальна техніка стояли б на дуже низькій степені розвитку. Завдяки природнім багатствам свого острова і доброму підсонню, вони в добуванні поживи обходились би власними руками і працювали б якраз стільки, скільки треба на заспокоєння щоденних фізичних потреб. Не маючи тому ніяких збережень праці, не знали б вони установи власности, тоб то індивідуального права на оці збереження власної праці, і не знали б всіх ускладнень громадського життя та громадської моралі, випливаючих з цього права. Не знали б вони розуміється ані хліборобства, ані машинної техніки, зо всіми тими глибокими пертурбаціями, які ці вищі форми матеріального життя вносять в людську громадську організацію і в людську громадську мораль. Перш за все не знали б вони впливаючого неминуче з вищих форм матеріальної культури поділу праці, і тому всі вони були б рівні, не було б між ними поділу на різні, по способу праці, групи (класи), і ніхто не міг би висунутись на чоло громади тому, що він уміє щось краще од інших створити, зробити. Тільки даний од природи сильніший кулак та страх перед кулаком служив би там підставою морального авторитету і одріжняв би тих, кого поважають і слухають, од тих, хто має поважати і слухати.

Допустім далі, що десь на цьому самому океані єсть другий великий острів, чорним невідомий — острів холодний і мало плодородний, на якому, так як це в реальнім життю скрізь і завжди діється, живуть побіч себе різні раси. Ці раси, все розростаючись і борючись тяжко за своє існування з ворожою їм природою і самі між собою, весь час перемішуються, переймають од себе взаємно здобутки техніки, творять все вищі форми громадської організації, і в результаті ряду віків та поколінь витворюють з себе одну націю і одну расу, якої зовнішньою фізичною ознакою усталилась в кінці кінців, скажім, жовта шкіра. І ось приходить момент, коли ця жовта нація, не можучи вже поміститись на своєму острові, кидається шукати нових земель. В цих шуканнях одна її група прибуває на острів чорних і там висажується.

Посідаючи більшу вроджену активність, володіючи кращою, витвореною в попередніх війнах, військовою технікою і маючи, відповідно до того, кращу, до потреб спільної боротьби приладжену, громадську організацію, вона, чи зразу, чи в протязі довшого часу, заволодіває островом миролюбивих, пасивних, незорганізованих та розпорошених чорних і намагається завести на цьому острові такий громадський лад, який відповідає її громадській моралі і який необхідний для її громадського існування. Отже наприклад, коли ця жовта

нація посідає ще й вищу од чорних матеріяльну культуру, коли вона знає вже хоч примітивний машиновий промисел і хліборобство, то прибувши на острів чорних жовті починають засівати на якихось участках землі хліб, будувати якісь свої фабрики і щоб чорні не нищили незнамого їм досі посіву, та не розкрадали (в поняттях чорних це зветься просто: взяли) на намиста та амулети блискучих предметів з фабричних машин, ставлять жовті біля них озброєну і дисципліновану сторожу. Далі починають жовті займати ріки, де чорні ловили собі рибу, вирубувати ліси, де вони полювали на звірину, засівати луки, на яких вони збирали собі ягоди і т. д. І чорні, не маючи змоги виселитись, та знайти собі нові пусті і плодородні землі, на яких би вони могли вести далі свій примітивний, ловецько-кочовничий, безфабричний і нехліборобський спосіб життя, а позбавлені вже умов свого попереднього напівзвірячого пасивного існування, починають, щоб не загинути, переймати од жовтих їх спосіб життя, їх звичаї, їх одягу; починають і собі орати та сіяти, ходити працювати на фабрики і т. д. Одночасно починають вони переймати од жовтих їх поняття про громадську мораль і ті, принесені жовтими форми громадського життя, які необхідні для того, щоб могли існувати незнані перед тим чорним посіви, щоб могли працювати страшні для них зразу фабрики і т. д.

В результаті ряду літ і поколінь, острів починає прибирати однакові зверхні форми однієї і тієї самої, як би здавалось, для всіх його мешканців цивілізації. І як би не те, що в цьому випадку ми умисно назвали одну расу чорною, а другу жовтою, і як би всі там мали однакову шкіру, то могло б здаватись, судячи по зовнішньому вигляді, що на цьому острові живе тільки одна раса. В дійсности ж на цьому острові, як і на всіх дійсних національних «островах» нашої земної кулі, єсть в основі дві раси. Одна більше активна, рухлива, більше громадськи моральна і тому краще зорганізована, сильніша, що прийшовши сюди, дала ті чи інші форми матеріяльної культури та громадської організації; і друга більше пасивна, інертна, більше лінива, менше громадськи моральна і тому гірше зорганізована, слабша, яка ці форми прийняла. Але чи придбали собі оці жовті, що прийшли на землю чорних сильніші своєю більшою вродженою їм расовою активністю і стали правити чорними завдяки своїй більшій силі та організованості, також і моральний авторитет в очах чорних? Навіть коли допустити, що ці жовті належали до національної аристократії своєї першої вітчизни і що там, звідки вони прийшли, мали вони великий моральний авторитет в очах таких самих жовтих, як і вони, а не чорних ще, як тут, пасивних, місцевих мас

Розуміється можна зразу на це питання відповісти, що доки жовті будуть для чорних тільки страшними своєю силою завойовниками,

доки не вьзатиме їх з чорними одна громадська віра і одна громадська мораль, доки вони не обмежать свого творчого пориву степеню восприімчивости чорних, і доки чорні завдяки цьому не переймуть органічно принесених жовтими форм матеріальної культури і громадської організації — то ніякого морального авторитету активна жовта меншість в очах пасивної чорної більшости мати не буде.

Коли жовті належать до раси вищої матеріальної культури (що, як побачимо далі, буває не завжди), то прищеплена чорним тільки назверх вища техніка та вища громадська організація, буде для чорних чужа та ненавистна і вони не руйнуватимуть її по-стільки, поскільки вона буде під сильною охороною добре озброєної жовтої державної сили. Панування жовтих, позбавлене морального авторитету, буде для чорних — коли вони позбудуться страху — неморальне, незаконне, ненавистне, і вони ждатимуть тільки відповідної хвилини, щоб це панування жовтих скинути; їхні плуги, фабрики, машини попалити та поторощити, і всю органічно їм чужу вищу матеріальну культуру і громадську організацію, принесену жовтими, знищити. І жовті, які може були творцями вищої техніки і вищої громадської моралі в своїй першій вітчизні, які може були національною аристократією серед жовтих, тут, позбавлені морального авторитету в очах чорних, опинились серед них в ролі громадських руйників. Вони зруйнували своєю силою хоч і полудику, хоч і дуже низьку, але все ж таки якусь живу громадську мораль і громадську організацію чорних, але такої організації, яку би чорні од них органічно восприняли і за свою прийняли, вони їм не дали.

При яких же умовах може витворитись на цьому острові пасивних і слабших чорних моральний авторитет активних і сильніщих жовтих творців та правителів? І при яких умовах, під впливом цього морального авторитету, почне органічно розвиватись на острові спільна вже і для жовтих і для чорних матеріальна техніка і так само для них спільна громадська мораль? Одно слово, як з цих двох ріжних рас може витворитись одна, спільною матеріальною і духовою культурою спаяна нація, без якої жовті правителі, творці і організатори будуть на острові все zagrożеними в своїм існуванню і зненавидженими зайдами, а громадським ідеалом чорних буде скинути з себе одіжку цивілізації жовтих, залустити на ново предківську чуприну, забути якнайшвидше про плуги та фабрики, визволитись з під примусу державної організації, повернути до «племінної», чи «комуністичної» доби і, позалазивши знов на дерева, жити «по законам природи», проводячи час в піснях, танцях і лусканю оріхів доти доки на місце вигнаних слабосильних жовтих, не придуть якісь сильніщі та ще більше активні, червоні або білі. Бо крім закону пасивности, інертности та

реакції має природа такий же неумолимий закон боротьби, руху і акції. І як би вперто, різними ідейними і неідейними засобами, не боролись чорні на своїй землі од інтензивної праці, од примусу до матеріяльної і громадської творчости — все знайдуться вкінці якісь активні і войовничі нечорні, що своєю більшою матеріяльною і моральною силою їх до цієї праці запряжуть, та їм оцю матеріяльну і громадську творчість в той чи инший спосіб, при помочі тієї чи иншої форми морального авторитету прищеплять.

Відповідь на вище поставлені складні питання попробуємо знайти, заналізувавши різні форми взаємовідносин, в яких можуть знаходитись між собою на даній території дві основні — активна і пасивна — раси. Таких форм може бути безконечно багато: стільки, скільки на землі існувало та існує націй. Але всі ці форми зводяться до трьох основних типів, які в протязі віків міняються тільки в кількості, а не в якості: в зверхніх формах цивілізації, а не в суті внутрішніх громадських взаємовідносин — і які відповідають трьом основним методам організації активних, творчих, організуючих елементів: класократії, демократії, охлократії.

25. Тип перший взаємовідношення між расою активною і расою пасивною: — органічний; по своєму організаційному методу: — класократичний. Попробуємо заналізувати прикмети, які в цьому типі присущі расі активній і расі пасивній, називаючи і далі для скорочення: першу — жовтими, другу — чорними.

Жовті цього типу належать перш за все самі до одної вже усталеної раси, тоб то до такої раси, яка — повставши зразу, як всі раси, з мішанини — усталила вже в собі, шляхом довшого співжиття і сполучення тільки між собою на одній території, певні спільні, як фізичні так і духові, прикмети. Серед них отже не бачимо людей расово неурівноваженої і неусталеної психіки. Всі вони інстинктивно однаково реагують на різні прояви громадського життя, всіх їх вяже однакове інстинктивне, стихійне хотіння. »Каючихся дворян« між ними немає і чорним »розложити« їх, — »переконавши«, щоб »во імя щастя чорних« одні з них пішли війною на других — неможливо.

Землею, на якій живуть чорні, вони заволодівають скрізь і завжди шляхом оружного завойовання, при чім це завойовання може бути або зовнішнє, або внутрішнє. В першій випадку жовті приходять з иншої землі, зразу ще там, в тій першій батьківщині, організованою групою. В випадку другім, вони організуються вже на землі чорних, на яку вони прийшли маленькими групами чи поодинці протягом довшого часу. Прикладом першого випадку в

історії — як про це буде мова низче — було завойованя Англії прийшовшими з Вільгельмом і ще в Нормандії зорганізованими Норманами; прикладом другого — завойованя України »городовими« (тоб то земельними, осілими) козаками Богдана Хмельницького, які в же на Україні протягом століття, попередившого повстання, зорганізувались з ріжних, зайшлих сюди в ріжних часах, однородних лицарсько-хліборобських і промислових елементів.

Але чи це буде завойованя зовнішне, чи завойованя внутрішнє — воно єсть завжди завойованя оружене. Жовті цього типу ніколи не здобувають собі влади над чорними мирним шляхом. Вони також ніколи не приходять на землю чорних під ескортою і охороною якоїсь чужої держави, чи чужої організованої сили. Коли на землі чорних вони застають вже якусь чужу їм по організаційним формам, охлократичну або демократичну державу, то їх розселеня, їх розвиток, їх організація відбуваються завжди на перекір бажанням цієї місцевої держави: проти неї, а не під опікою її сили. Вони самі з себе творять силу; вони самі в собі носять зародки власної державної організації; вони тільки на саміх себе покладають всі надії удержаня своєї влади, ладу і порядку на завойованій ними землі. Тому їх завойованя завжди відбуваються зверху, в оружнім бою віч на віч з противником. Вони ніколи не опановують місцеву стихію знизу, бунтуючи проти ворожої їм, досі правлячої аристократії пасивні »народні« маси, або захоплюючи владу над чорною масою шляхом її внутрішнього розкладу, розбиванням її на взаємно себе поборюючі частини і ширеням в рядах чорних упідленя і зради.*)

*) Таким був в своему заложеню первісний робітничий рух. Його ідеалом було: з обєднаних расово і духово одним дідичним способом праці промислових робітників сотворити клас войовників-лицарів і продуцентів, які, зорганізувавшись в боротьбі проти буржуазних держав, шляхом внутрішнього завойованя (революції) установили б свою владу на те, щоб дати завойованій ними пасивній масі (чорним) вищу матеріяльну культуру і вищі, лицарські форми громадського життя.

Цей ідеал по суті своїй абсолютно нічим не ріжниться від того, що фактично зробило те земельне хліборобське лицарство, яке, расово та духово обєднавшись і зорганізувавшись в боротьбі з державним хаосом, що лишився по розкладі Римської Імперії, потворило шляхом завойованя своїм мечем і своїм плугом, на руїнах цієї Імперії, всі сучасні західно-європейські нації і держави. Але робітничий рух (як колись в деяких країнах частина феодального лицарства — про що мова низче) в самім зародку своїм був заражений демократичною гнилю. Підпавши під провід т. зв. соціал-демократичних партій, на чоло яких вибились ріжні здекласовані мішанці неусталеної раси, він, з руху войовничих лицарів-продуцентів, перетворився в партію пацифістичних горожан буржуазних демократичних республік. Ці пацифістичні соціялістичні горожане бажать тільки: »вічного миру«, збільшеня платні за найману працю, зменшеня годин цієї праці, можности жити так, як живе демократична буржуазія, збільшеня числа своїх репрезентантів в правлячих буржуазно-демократичних кругах та міністеріяльних посад для всяких професіональних політичних шарлатанів і перш за все такого розкладу, принижєня і упідленя

Їх числове відношення до чорних таке, що чорні не в силі їх здавити зразу своєю пасивною масою, своїм, коли можна так сказати, тягарем. Але одночасно число їх не таке велике, щоб були вони в стані в часі завоювання винищити чорних до ноги (як напр. Англіїці Індієців в північній Америці), або повернути їх в безправних рабів (як напр. зробили Спартанці зі своїми гельютами). На землі чорних вони знаходяться у великій меншості і їх панування може удержатись тільки завдяки їх власній внутрішній єдності та прекрасній організації і завдяки налаженю громадських законних взаємовідносин з чорними. В цих моментах: лицарського оружного бою і завоювання; потім лицарського миру без хамського опуканства, без помсти, без екстермінації, без рабського поневолення; і врешті громадського закону, опертого на взаємовідношенню сили активної і сили пасивної — народжується всяка класократія.

Жовті цього типу належать завжди до аристократії лицарської, войовничої. Їх імперіялізм, їх бажання влади, вяжеться у них завжди з образом, з ідеєю оружною боротьби і лицарської перемоги, а не з образом зручної політики, доброї орієнтації, підкупу, ласки, — з образом переконування, опуканства, приниження і упіднення свого

своїх буржуазних патронів, щоб звести їх до найнижчого рівня демократії. Тактика отакого упідлювання і розкладування буржуазії на те, щоб поділитись з нею демократичною владою, зайняла в робітничому рухові місце колишнього бажання: сотворити з себе войовничий і кращій клас лицарів-продуцентів, який би знищив гнилу буржуазну демократію. В цім лежить головна причина сучасного розкладу робітничого соціалізму (бо партійний процвітає покищо разом з цілою демократією) і затоплення класократичного робітничого руху в демократичному багні: в вирівнюванню себе на низ, на расово і духово найнижчі типи.

В нашій історії одинокий період могутности України за Гетьмана Богдана звязаний з перемогою української (бажаючої незалежної державної влади) козацько-шляхецької класократії, як над Польщею, так і над розкладовими тенденціями тодішньої, проти Польщі збунтованої, української демократії. Ця демократія, шляхом підбунтовування селянства проти правлячої польської республікансько-демократичної шляхти і шляхом розкладу всякими пропозиціями продажного миру польської держави — хотіла в цій заляканій «хлопами» і розложеної юдиними поцілунками шляхецькій державі здобути «права і привілеї» для себе: залізти самій в ряди правлячої польської шляхецької демократії. Замість того Великий Богдан: припинив залізною рукою анархічні селянські бунти, змагаючи одночасно до заведення — замість попереднього беззаконня — законних норм в становищі селянства; винищив як польських так і українських, то пліючих собі в фізіономії то цілкуючихся демократів, і в той спосіб знищив до тла на Україні польські демократичні республіканські форми державного життя; в завоюваній в той спосіб зверху Україні він установив українську монархічну владу Гетьманську, оперту на козацько-шляхецьким лицарсько-хліборобським класі, і прирванув до того українського найвищого (а не найнижчого, за якого сама себе представляла і за якого себе мала смиренна, але зажерлива українська демократія) класу, созвучні йому місцеві, як польські так і українські, лицарські і матеріяльно продукуючі аристократичні елементи. Тільки завдяки винищенню в самім зародку українського демократичного розкладу і класократичному завоюванню України, Гетьман Богдан Хмельницький став творцем нової Української Нації, а не більш радикальним демократизатором вже демократичною гнилою зараженої польської республіканської нації і держави.

противника. »Хай стіна об стіну удариться і одна впаде, а друга останеться!« (відомі слова Богдана Хмельницького, сказані польським комісарам) — ось якими ідейними образами жила та класократична шляхецько-козацька аристократія, що єдина зуміла колись сотворити Україну. Вони не належать ніколи до першої генерації визволених рабів і психіки визволенців — мішанців рабів зі свободними людьми — у них немає.

Це також не індивідуалісти всякі, не люде з психікою бродячих по одинці тихолазів, які шукають тайком од інших, законно чи незаконно, здобичі і жертя тільки для себе. І це не вилучені зі своїх громадських організацій розбещені руїнники, які можуть иноді, навіть під гаслами високих ідеалів, обєднатись в банду, але ця банда, як тільки мине для неї небезпека і явиться можливість особистої наживи та особистих порухунків, зараз же при »реалізації ідеалів« між собою переріжеться і розлетиться.

Часто це бувають вийшовші зі своєї землі »молодші або старші сини«, а завжди така чи инша частина пануючої там аристократії, якій простору для виявленя сили і творчости в батьківщині вже не стало, але яка настільки громадськи дисциплінована і моральна, що на братоубийчу боротьбу за владу зі своїми зважитись вона не могла. Крім стихійної експанзивности, стихійного хотіння слави, подвигів, панування, вони приносять з собою завжди високе почуття громадської єдности і організованости. Вони творять дисципліновану армію організованих творців, а не банду грабіжників чи колекцію взаємно себе поборюючих кандидатів в отамани над чорними, які опинились під їх владою. Це люде типу тих лицарів-хліборобів, що на руїнах Римської Імперії потворили всі великі європейські нації і держави в тому великому русі, якого послідні, слабі відгомони ми бачимо ще в т. зв. блукаючим західно-європейським лицарстві. Коли можна взяти порівняня: — це новий рій, який добровільно виходить шукати нового вулика, нової творчости і праці, при чім виходить зі старої батьківщини без наміру повороту, на заавжди.

Оце бажання матеріяльної праці і шукання для цієї праці нового місця осідку — єсть — побіч лицарськості і войовничости — другою основною прикметою цього типу жовтих. Вони скрізь і завжди не тільки войовники, але крім того й продуценти. Тому — бажючи не тільки зовойовувати але і творити; бажючи війни не для грабунку чи для нищення, а для слави і для поширення свого панування, і бажючи панування не для поживи, а для творчости — вони не кочують по землі чорних, або не оселяються на ній в однім місці такою озброєною ордою, яка би могла з чорних дань тільки збирати, примітивний спосіб матеріяльної продукції чор-

них оставляючи і тільки в послуху та страху їх весь час тримаючи. Вони зараз же розселяються на завойованій, чи одвойованій ними землі. Вони обіймають її в своє власне персональне посідання, щоб зараз же прикласти до неї свою власну матеріально творчу енергію. Як в організованій армії старшинам доручаються окремі відділи вояків, так і тут вони стають обеднаними одним духом і організацією, але вкрапленими скрізь поодинці в пасивну масу чорних, їх провідниками і організаторами. Отже це не єсть одірвана від свого оточення каста погоничів над працюючою стадом, общинницькою, соціалізованою чи комуністичною юрбою. Це також не хаотичні зборища вільних »громадян«, які шукають собі в повній і необмеженій демократичній свободі найкращих і найбільш народолобних способів для обдурення і мирного визиску пасивного чорного народу. Жовті цього типу на своїх участках, на своїх верстаках праці будують свої замки, свої двори, свої хутори, свої фабрики і там с а м і працюють та с а м і організують працю кожний своєї групи — їх персональному проводові та їх персональній відповідальності відданих — чорних.*) Одночасно готові вони на кожний поклик Найстаршого, Голови їх Держави, свої плуги, стада, станки покинути, зброю одягнути і в бій на оборону своєї землі, свого верстаку праці, пійти. Оцей інстинкт осілости і персонального проводу, при сильній і великій організованості — інстинкт, впливаючий з їх бажання персональної матеріальної творчості і з їх войовничості — складає третю основну прикмету цього типу жовтих.

З цих всіх прикмет: войовничості, матеріальної продуктивності, персонального проводу і осілости, родиться у цих осівших на стало

---

*) «Апология кріпацтва» — скаже тут напевно якийсь демократ, нюхаючи при тім, чи не можна би було при цій вірній okazji в »оборону народа« виступити і щось на »народолобстві« — не для народу очевидно — а для себе заробити. Зовсім не маючи наміру переконувати демократів, вважаю потрібним пояснити иншим читачам, що кріпацтво, яке дійсно було при старих класократіях, зовсім не лежить в самій природі класократії, так як напр. невільництво, яке було при старих демократіях (хоч би Афінській) не лежить в природі демократії. Та чи инша ю р д и ч н а ф о р м а залежності елементів пасивних од елементів активних міняється разом з цивілізацією і розвитком матеріальної культури, тоді, коли самі методи організації аристократії по суті остаються незмінні. В сьогодняшній Франції нема невільників, але метод організації франц. демократії такий самий, як і демократії афінської. Сьогодня в Англії нема кріпацтва, але ще лишилась там класократія. І роль хлібороба лорда супроти хліборобів фермерів там така сама, як роль активного організованого робітника супроти пасивної робітничої маси. Як один так і другий являються провідниками і організаторами своїх пасивних мас в своїх класах. І англійські фермери, які поважають авторитет своїх сильних і добре зорганізованих організаторів лордів, напевне почувують себе краще, ніж українські селяне, »увільнені« сьогодня од старих панів і завойовані панами більшовицькими тому, що ці старі пани в своїй більшості були дуже мало подібні до англійських лордів; що не були вони класократами; що були вони самі безсилі і неорганізовані, і що без власної сили і організації — організаторами і провідниками селянства бути вони не могли.

на новій землі лицарів і продуцентів аристократичне хотіння усунути між собою і своїми чорними сусідами почуття відчуженості, незаконності і неморальності громадських взаємовідносин. Категоричний імператив моралі лицарів і осілих продуцентів наказує жовтим цього типу сотворити в завойованій чи одвойованій ними землі такі форми громадської організації, які би органічно звязали їх з місцевими чорними одною вірою, одною громадською моралю, одним законом, одною державою, одною нацією. Без цього засоби матеріальної продукції і техніки жовтих не стануть органічно потрібні і чорним; без цього не може бути поділу праці, який йде паралельно з розвитком матеріальної культури і од якого цей розвиток матеріальної культури залежить; без цього врешті творчий порив і провід завойовницької активної меншости не може бути восприйнятій місцевою завойованою чи одвойованою з під иншого завойованя пасивною більшостою.

Першою і головною умовою отакого органічного сполученя жовтих з чорними і сотвореня спільної обеднуючої громадської організації єсть обмеженя творчого пориву та імперіялізму активних жовтих відповідно до степені восприймчивости пасивних чорних. Чим більше на даній землі чорних, чим численніші і сильніші т. зв. «народні маси» — тим більше мусить бути обмеженя жовтих. Чим чорних менше і «народ» слабший — тим більше необмежено, вільно і свобідно можуть ними правити жовті.

Розглянемо головні форми цього обмеженя. Перша — це обмеженя влади світської, влади меча — в якій виявилась перевага більше сильних і активних жовтих — владою духовною, владою релігії, де вже жовті переваги не мають і в обличчю якої всі — і жовті і чорні — однакові та рівні. Влада світська, визнаючи і шануючи авторітет влади духовної, уникає зловживаннь, обмежує надужиття своєї сили; а влада духовна — репрезентована найчастіше представниками місцевої пасивної раси чорних — беручи під свій захист всіх покривджених, дає слабшим чорним оборону однакового для всіх — і для жовтих і для чорних — вищого, Божого, морального закону. Оця рівновага може існувати тільки доти, доки влада духовна не поневолена владою світською; доки ці дві влади виразно розмежовані, і доки, не володіючі ані мечем, ані засобами продукції представники влади духовної, віддають Боже — Богові, а Кесарева — Кесареві, та не намагаються при помочі пасивної чорної більшости вирвати світську владу з рук активної жовтої меншости. Без спільної і жовтим і чорним — живої, а не мертвої — релігії; без відділеня влади світської од влади духовної, і без рівноваги та взаємної до себе пошани цих двох влад — не бувало, і не може бути класократії.

Другою формою обмеження сили та імперіялізму жовтих єсть сильна, авторитетна і дідична монархічна влада. При класократії вона завжди: 1. дістає апробату, благословення, з рук влади духовної і від тоді стає, як і сама влада духовна, владою одною для цілої нації — і для жовтих і для чорних — для тих, хто її іменем править і для тих, ким правлять; 2. вона сама обмежена законом, вона ніколи не самодержавна, вона консервативна але не реакційна, вона береже старі закони але не задержує повстання нових.

Свою покорою перед цією монархічною владою, своїм послухом для неї, обмеженням своєї власної жадоби необмеженого поширення і необмеженого панування наказами цієї монархічної влади верхньої, яка існує реально, яку всі бачать, до верхнього суду і закону якої всі мають доступ — жовті усувають з психіки чорних, руйнуюче всяке громадське життя, почуття беззаконня, рабства, почуття безсилля перед пануванням необмеженої нічим грубої сили. Тільки отака, обмежуюча законом імперіялізм пануючої аристократії і сама обмежена законом, класократична влада монархічна, дає цій аристократії моральний авторитет в очах пасивних мас. Тільки знаючи, що жовті так само як і чорні мусять слухати Монарха і персоніфікованого в його особі закону цілої нації і цілої держави — чорні восприймають їх активність, їх творчий порив, їх фактичний провід. Тільки класократична влада монархічна уможливує національну — громадську і матеріальну — творчість жовтих, народження з них і з чорних нової сильної органічної нації. Без такої Монархії не повставали нові нації; без неї не було і не може бути класократії.

Дальшим етапом отакого органічного народження нової нації єсть органічне сполучення прибувщих жовтих з созвучними їм елементами серед місцевих чорних. Бо розуміється оце політичне обмеження жовтих, про яке вище мова, не сталося тільки завдяки свідомій волі самих жовтих. Прикладів самообмеження історія не знає. І коли місцеві чорні уявляють із себе позбавлену власних, відпорних, лицарських елементів масу до боротьби нездатних рабів, то вони звичайно остаються рабами. Жовті не можуть тоді знайти спільної з ними мови, спільних форм громадської організації. При таких умовах вони не можуть сполучитись органічно в одну націю з чорними і — або повертають завойовану ними землю в залежну од метрополії колонію — або, як що і творять на землі чорних нову державу, то правлять ними без Монарха, необмежено, не зливаючись національно з чорними і ніколи в таких республіках не витворюючи спільно з ними нової органічної нації.

Як розділ влади світської од влади духовної, так і повстання класократичної монархічної влади (що обмежує імперіялізм жовтих

відповідно до степені восприїмчивости чорних і тому сприяє національній асиміляції жовтих) служить завжди ознакою того, що серед місцевих чорних єсть созвучна жовтим, лицарська, здатна до боротьби і самооборони група. Біля цієї групи розпочинається скрізь і завжди асиміляція цього типу войовничих і матеріально продукуючих жовтих. Після лицарського бою і лицарського миру, з неї вони беруть собі жінок; від жінок переймають вони мову і звичаї чорних; жінчиних родичів перших приймають в свій лицарський круг; з органічного, в семьях-родинах і родах, сполученя цих созвучних духово, хоч расово ще відмінних груп народжується перша генерація — вже не жовтої і не чорної а якоїсь іншої — нової національної аристократії. І тільки з появою цієї нової національної аристократії — народжується нова нація.

Щоб серед чорних була отака созвучна прибувшим жовтим лицарська і здатна до матеріальної творчости група, чорні мусіли вже її витворити в попередній стадії свого розвитку. Звичайно це буває охлократія, під залізною владою якої відбувається расова уніфікація чорних і в опозиції до якої зароджуються — як про це буде мова низче — перші сильні і загартовані місцеві класократичні елементи. Тому класократії значно лекше прийти по охлократії, ніж по демократії, бо демократія расово розкладає чорних, бо під її слизнякуватою та деморалізуючою владою незвичайно трудно викристалізуватись морально і матеріально сильним класократичним групам. В цім може лежить причина того факту, що завойованя норманське, яке відбулось після панування англо-саксонської охлократії, дало початок сильній Англії, а завойованя козацьке, яке відбулось на ґрунті розложеному і здеморалізованому попереднім пануванням польської та української (руської) демократії, не змогло сотворити сильної і життєздатної України. Прикмети пасивної частини при зародженю нації відіграють ролю не меншу, як прикмети частини активної.

Отже характерною прикметою пасивних чорних цього типу єсть те, що у них вже єсть в зачатках, в низчих формах, ці самі нахили, що вже розвинулись і вже прибрали організовані громадські форми серед активних жовтих. Наприклад, хоч чорні цього типу не знали ще, скажім, інтензивного хліборобства і тих громадських форм осілого життя, які йдуть поруч з інтензивним хліборобством, але у них єсть вже нахил до інтензивного хліборобства, єсть нахил до переймання од жовтих форм осілого життя. Хоч може у них не виробилось ще почуття своєї національної окремішности, яке можливе тільки з народженням власної національної аристократії і влади цієї аристократії, тоб то з повстанням власної окремої держави, але у них єсть вже

сильне почуття своєї місцевої — етнічної чи провінційальної — рідності, єсть вже у них в зачатку — созвучні прибувшим жовтим, лицарські і матеріально продукуючі — аристократичні групи, в яких ця зачаточна окремішність знаходить свій вираз, свій тип. Іншими словами, в момент своєї зустрічі і жовті і чорні знаходяться в періоді розвитку і наростання своєї творчости, а не в періоді її розкладу і занепаду. Один напрям руху характеризує при цьому типі обидві раси, не зважаючи на те, що творчість пасивних чорних, в момент завойовницької акції жовтих, знаходиться в низькій стадії матеріального і морального розвитку так, як наприклад в примітивній, ще недовершеній в порівнанні з будучиною, стадії розвитку знаходиться зріле — отже вже перейшовше якийсь свій певний розвиток в минувшині — жіноче яйце в момент приходу до нього запліднюючого мужського семени. Обидві раси — і активна і пасивна — характеризуються при цьому типі своєю молодістю. Прибуття жовтих запліднює не виявлену досі, дівочу творчу здатність чорних.

Під впливом приходу жовтих з їх творчою матеріальною і громадською енергією, чорна пасивна маса починає диференціюватись. Але в цьому класократичному типі така неминуча диференціація відбувається органічно, а не хаотично, як в типі демократичному. Чорні, диференціюючись, розвиваються тут і ростуть, а не розкладаються і не гниють, як це буває при пануванню демократії.

Добра організація і міцна внутрішня спайка активних жовтих не дає їм розірватись, упасти вниз, зледздіти, розпорозитись та хаотично перемішатись і в результаті загубити себе серед пасивних чорних. Наприклад козаки*) на Полтавщині і Чернігівщині ще й досі

---

*) Розуміється слово це вживаю скрізь в його дійсному історичному значінню для означення нашого історичного лицарсько-хліборобського класу, а не для означення всякого солдата, як це прийнято тепер у нас. Цей новий звичай пояснюють відродженням наших історичних традицій. Колиб це дійсно було так, то ми би бачили змагання до відродження козацького класу, як класу окремого і як класової аристократії, якою завжди була дійсна історична козачина. Наділена почесним титулом козака — всякого покликаного до сучасних армій горожанина, про якого ще невідомо, чи він завтра не стане дезертиром — можливо було тільки при повній власне неорганічності, безтрадиційності, літературності і театральності сучасного демократичного українства, від якого пішла оця мода. Не прийшло ж в Польщі нікому в голову називати сучасного демократично республіканського польського солдата — »шляхтичем«, або в німецькій республіканській армії титулувати його »ріттером«, або називати красноармейця »красним дворянином« і т. д. Скрізь на цілм світі такі історичні назви у живих ще націй (бо наприклад легіонером, по смерті Риму, вільно себе, за браком спадкоємців, називати кожному) мають свій реальний, живий, органічний, кровю і ділами предків заслужений і для їхніх, живущих ще нащадків дорогий зміст. І так само козацтво українське це заслуга, це цілм рядом діл і жертв певного історичного класу здобута честь, а не мертва театральна бутафорія, яку вільно одягати кожному, хто збирається виступати в »малоросійському спектаклі«.

дуже не радо толерують в своїм кругу мезаллянси, а щож дошпру їхні горді і лицарські предки. Жінок беруть собі оці організовані жовті тільки в цій групі чорних, яка має такі самі духові прикмети що й вони. Тому жінка в цьому класократичному типі ніколи не буває рабинею. Як біологічна персоніфікація пасивности, вона знаходиться в природнім підчиненню елементові активному мужському, але відношеня мужа до неї повне пошани, бо вона походить з созвучної групи, бо вона з однакового по своїм духовим прикметам роду. І така, дібрана по прикметам громадської спільности, сім'я-родина, яка єсть основною комірчиною класократичної нації, своїм біологічним звязком усуває первісний фізичний контраст і первісну расову боротьбу між жовтими і чорними. В звістній легенді про умичку Сабінянок Римлянами, од якої почалось усталеня дружніх взаємовідносин між цими двома — зайшлою активною та місцевою пасивною — расами і витвореня з них нової одної нації римської, маємо захований слід такого органічного сполученя рас. Воно мало місце розуміється не в однім тільки Римі і виявлялось не в однім тільки акті масової умички, а в цілому ряді родинних звязків між обєднаними своєю залізною організацією жовтими і созвучними їм елементами з посеред чорних. В той спосіб з жовтих і чорних витворюється перший, органічно спаяний, солідарний, по прикметам громадської спільности дібраний, новий місцевий вже не жовтий і не чорний — а скажім бронзовий — національний клас.

Цей перший клас скрізь і завжди стає класом консервативним. На ньому спіраються всі здержуючі, обмежуючі революційну творчість нових аристократій, громадсько-політичні форми, в першій мірі: релігія і монархія. Він скрізь і завжди репрезентує традицію національну: тяглість, непереривність і органічність розвитку нації. При чім при класократії, консерватизм цього першого місцевого, національного класу лицарів і продуцентів це не охлократична реакція касти, яка боїться всякого руху в завойованій нею юрбі. Це консерватизм лицарів завойовників, які заключили мир з завойованими після лицарського бою. Вони знають, що підставою цього лицарського миру єсть обмеженя сили та імперіялізму сильніших завойовників відповідно до степені восприїмчивости слабших завойованих. Тому вони бережуть обмежуючі громадсько-політичні форми, бо навчені предківською традицією вони знають, що з упадком цих форм і з необмеженого правління аристократії, вибухне нова боротьба, почнеться бунт і повстання чорних. Але одночасно вони не бояться руху вперед, поступу і еволюції чорних. Вони їх не повернули в юрбу рабів і вони знають, що для дальшої мате-

ріяльної і громадської творчості, для розвитку матеріяльної і громадської культури — необхідна аристократизація, нобілітація чорних: необхідне виділювання з них нових творчих, завойовницьких, лицарських і продукуючих класів, які будуть для своєї творчості претендувати на владу і за цю владу боротись.

1. Виділювання все нових революційних активних класів, які ще не зазнали бою з пасивною масою, які ще не знають її пасивности та інертности і тому думають, що можуть правити нею необмежено, вільно, свobodно, що вони в стані здійснити всі свої поступові, революційні ідеали; 2. абсорбованя цієї революційної енергії нових класів традиційно-національними, здержуючими, обмежуючими порив аристократії політичними і громадськими формами нації, які знаходять завжди організовану (при помочі релігії і монархії в першій мірі) оборону в лицарських і продукуючих консервативних (але не реакційних!) класах — ось основи еволюції класократії, підстави її національної динаміки, про яку мова буде дальше.

Приклад органічної солідарности і єдности першого національного консервативного класу родить наслідуваня цієї солідарности і єдности у класів дальших, які витворюються в міру зросту матеріяльної і духової культури такої нової нації. Коли, скажім, лицарі-хлібороби, які звичайно творять оцей перший консервативний національний клас, беруть собі жінок з родин, які вже одержали лицарське хрещеня, то так само поступають і міщане: купці, ремісники, робітники, які теж не рідняться з тими, хто ще не приписаний до їхнього класового цеху і т. д. Коли, щоб стати лицарем, треба пройти певний стаж, заслужити собі це ім'я, то такого самого стажу і доказу своїх професіональних та моральних здібностей вимагають теж од своїх членів інші класи. Тільки при оцьому класократичному типі взаємовідносин і при паралельнім розвитку матеріяльної культури, що не допускає замкнутости і омертвіння класів, бачимо процес, який Спенсер називає диференціяцією та інтеграцією громадського життя: перетворюваням його первісної механічної єдности в органічно єдину різнородність. Того чи іншого типу активні елементи, що починають виділятись з посеред місцевої більшости чорних, підіймаючись в гору і попавши у відповідний клас, сполучаються з відповідно їм созвучними елементами жовтими. В результаті обидві раси не перемішуються хаотично, витворюючи випадково то більше жовтих, то більше чорних — рябих — мішанців, а сполучаються органічно, по ознакам більшої подібности, більшої спільности більшої симпатії, які характеризують завжди членів одного, органічно об'єднаного, класу. Сума оцих, вже не жовтих і не чорних,

а якихось бронзових класів, дав нову націю, нової вже усталеної — бронзової — раси...

Такий органічний характер цього типу взамовідносин між расою активною і расою пасивною був би неможливий без інших його ознак: територіяльності і державної незалежності. Коли б на землю чорних приходило чим раз більше жовтих, а чорні, одкривши при допомозі жовтих нові землі, стали шукати собі допомоги у живучих там своїх однакошкурих, »інтернаціональних«, сусідів — то, замість органічного сполучення двох рас і народження з них нової нації, витворилась би на такій безвласно-державній землі безконешна, хаотична боротьба рас при постійнім перебіганню з одного табору в другий місцевих, породжених в цьому хаосі, то більше жовтих, то більше чорних мішанців. Про такий тип взамовідносин буде мова даліше. При цьому першому типі, аристократичний, власновладний інстинкт осілости і територіяльності одержує завжди серед обох рас верх над рабським, безвласновладним інстинктом екстериторіяльності і спекуляції на чужоземній владі.

З хвилиною, коли обмежуючі силу та імперіялізм жовтих громадсько-політичні форми (релігія і монархія) допомогли органічному сполученю рас в першій національній, звичайно лицарсько-хліборобським класі і коли перша генерація класової місцевої національної аристократії здобула собі моральний авторитет і восприймчивість пасивних мас, всі мешканці даної землі — і зайшли активні і місцеві пасивні елементи — стають своїми, в противенстві до чужих з інших земель. Навіть як би ці чужі з інших земель були по крові і походженю найріднішими братами предків чи місцевих жовтих, чи місцевих чорних. Одні і другі починають на себе взаємно дивитись не як на чужих — не як на ворогів, що, в боротьбі між собою на одній спірній землі, всі надії покладають на допомогу своїх з інших, сусідніх земель. Інстинкт сусідства, інстинкт спільної землі, інстинкт територіяльний і врешті інстинкт родинний (сімейний) бере верх над інстинктом екстериторіяльним та інстинктом колишньої расової єдності. Момент, коли обидві місцеві раси, під проводом своєї нової — повставшої з органічного сполученя обох цих рас — класової аристократії, зі зброєю в руках не пустять на свою землю нових жовтих завойовників, або визволяться з під сусідньої чужоземної влади, являється рішачим для повстання і народження нової нації. З безконешної, безрезультатної і хаотичної боротьби жовтих з чорними на одній землі — з боротьби місцевого »народу« з місцевими »панамі«, навіть як би така боротьба прийняла гасла національні — нових органічних націй і нового організованого, розумного громадського життя на такій землі ніколи і нігде не буває. Тільки

перша оборонна війна, піднята за визволення не »народу« і не »панів«; а за визволення спільної і одним і другим території, родить серед всіх її мешканців одно спільне стихійне хотіння окремого, незалежного державно-національного життя. І тільки таке стихійне хотіння рішає про буття або небуття нової нації.

Із такої спільної боротьби за спільну батьківщину і материнщину родиться спільне ім'я нової нації, яке починає відрізняти своїх, од по крові споріднених, але по території, по землі, вже не своїх: чужоземців.

В поривах спільної боротьби і спільної творчості — в піснях бою і піснях праці — родиться нова національна мова, що повстає з органічного перемішання мови жовтих з мовою чорних.

Необхідний для ведення оборонної війни за спільну територію, духово об'єднуючий і організуючий апарат — персоніфікованої в особі одного Монарха — держави, родить той один спільний національний дух, який передається дальшим поколінням нації.

Культ павших в цих територіяльних оборонних війнах предків, який переходується в родини і класах, усуває роз'єднуючі спомини про колишню боротьбу і первісне противенство місцевих рас і родить ту нову спільну місцеву традицію національну, якою цілі століття житиме і черпатиме з неї свою силу духову дана нація.

Повставший з первісної боротьби і першого замирення двох рас, примітивний закон, тепер в їх спільній боротьбі за свою спільну землю кодифікується і досконаліться в напрямі чимраз більшої все-національної справедливості.

Витворені в цій первісній внутрішній боротьбі, обмежуючі громадські політичні форми тепер в боротьбі зовнішній, в боротьбі за землю, чимраз більше націоналізуються. Націоналізується (зпочатку звичайно інтернаціональна) релігія; націоналізується — і з символу держави стає чимраз більше символом нації — класократична монархія. Від цієї першої виграної оборонної війни за спільну землю починається період швидкого зросту і розцвіту такої органічно народженої, класократичної нації.

Розвиток нації в цьому періоді йде весь час в напрямі вирівнювання на типи і групи найвищі, найбільше організовані, моральні, найактивніші. Громадська симпатія і восприїмчивість, якою окружені типи і групи, найбільше віддані громаді, найбільше лицарські і найбільше творчі, сприяє розвиткові і розплодові таких власне типів. І це засадничо одріжняє класократичний період життя нації, од періоду

демократичного, в якому найбільше виживають, найбільше плодяться і найкраще пристосовуються до життя типи найбільше егоїстичні, найбільше хамські, такі, що найкраще уміють використати для себе пасивність, інертність і лінивість «суверенних» мас. Н а т у р а л ь н и й д о б і р п о т и п а м н а й в и щ и м, так можна коротко схарактеризувати розвиток расових взаємовідносин при пануванню класократії . . . .

Але нації, так як і люде, умірають. Одні живуть довше, другі коротше, в залежності од їх громадської моралі, од їх гігієни національного життя. Смерть одначе єсть неминучим кінцем навіть найкращого на землі.

В націях, що зуміли витворити в собі оцей органічний тип взаємовідносин між расами, з яких вони повстали, зародки смерти коріняються в їх силі, яку вони завдяки власне класократичному методу своєї організації придбали. Така нація, сотворивши свою сильну національну державу, починає швидко розростатись і опановувати сусідні слабші раси. І поки виділення з неї лишків її сил відбувається і далі по цьому самому класократичному методу, поки її виселенці виходять зі своєї землі на завжди і дають почин в завойованих ними землях новим націям і новим державам, то матірня нація далі живе і розвивається, виділяючи з себе все нові і нові рої. Але як свою силу експанзивну така нація починає віддавати не на творення нових націй, а повертає на своє власне збагачення; коли її виселенці не виходять на завжди, а повертаються і свою здобич приносять назад до метрополії, то за періодом непомірного збагачення такої нації з визиску націй слабших, гірше зорганізованих, менш громадськи моральних, наступає період її розкладу і смерти.

Багатства, які легко напливають в руки тодішньої національної аристократії, роблять її мяккотілою і лівною. Вона губить свою бойовничість і активність, стає нездатною до нової матеріальної і духової творчості. Люде з завойованих країв, які чи то в формі невільників, чи дешевих робітників, слуг, чи нових співгромадян напливають до метрополії, починають в її вищих цивілізаційних умовах плодитись з надзвичайною швидкістю, вносячи в місцеву усталену расу приток нової крові, при тім крові не одного органічного класу, а найбільше різнородних по своему складу і темпераменту груп. Пристосовуючись знизу а не зверху до місцевого життя, ці нові, силою метрополії притягнуті, приходні пасивнічої раси розкладають расу активну, вносять хаос в місцеве громадське життя.

Як по верхнім типам відбувався розвиток такої класократичної нації, так само від верхніх типів починається її розклад. Зпочатку

гинуть верхи класової аристократії: ті найскладніші і найменше примітивні класи, в яких найбільше органічно були колись перемішались обидві раси, — класи, які являються найбільше чистими, найбільше типовими представниками даної нації. Обезсилені лінивством та паціфізмом, вони не в стані вже оборонити здержуючих, обмежуючих, консервуючих і традиційних громадсько політичних форм існування нації; вони не в стані вже опанувати ці нові деструктивні сили, які під їх пануванням накопичились в нації. Замість самім служити опором для влади, вони починають в низах шукати опори і порятунку для себе. З першою генерацією демократичних «кающихся дворян» починається смерть класової аристократії і кінець класократичного періоду існування нації. Низчі, більше примітивні класи, що давніше, захоплені силою, організованістю і творчістю класів вищих, весь час підіймались до них вгору, тепер, позбавлені вже цієї сили притягання, одриваються од верхів і ладають стрімлого вниз, по лінії найменшого опору. Весь розвиток життя такої здемократизованої нації від гори повертається вниз. З упадком здержуючих і обмежуючих громадсько-політичних форм — релігії і монархії — нова демократична аристократія, що хаотично виділяючись з хаосу, захоплює владу, править вже тепер вільно і необмежено. Таким правлінням вона все більше розворушує і роздратовує пасивні маси. Сила опору цих мас чим раз більше росте і в результаті під її тягарем валиться вся матеріальна і духовна культура нації, якої не в стані вже захистити — обезсилена своєю розбещеністю, незорганізованістю, недисциплінованістю і не-одноцільністю — така демократична національна аристократія.

Оцей період завмірання класократичної нації продовжується тим довше, чим сильнішу і кращу класову аристократію мала колись дана нація. Добрі будівлі зруйнувати трудно. Демократичний період існування націй, руйнуючий націю однаково, чи наступає він по пануванню класократії, чи по пануванню охлократії, може тривати іноді цілі століття. Він завжди уявляє із себе окремих тип расових взаємовідносин, до аналізу якого тепер перейдемо.

26. Тип другий: по взаємовідношенню між расою активною і расою пасивною — х а о т и ч н и й, по свому організаційному методу — д е м о к р а т и ч н и й.

Дуже трудно аналізувати хаос розкладу, яким єсть всяка демократія. Як не можна хаосу намалювати, так само і не можна його описати. Класократія, при якій життя росте і розвивається ритмічно, організовано, знаходить свій вираз завжди в штуці гармонійній, епічно спокійній, «класичній». Демократія знайшла свій вираз у всяких «кубізмах». І мабуть дійсно хаос можна представляти лише фрагмен-

тами. Отже фрагментами постараюсь зробити цей короткий аналіз расових взаємовідносин, присущих хаосови демократії.

Жовті цього типу ніколи не належать до одної усталеної раси. Це можуть бути: виходці з різних країн, представники різних рас і різних націй; виходці з одної країни, але різних рас, які там між собою органічно не злились, наприклад, як це часто в історії бувало, представники т. зв. арійської і семітської раси; врешті в найбільшому числі це люде взагалі без раси, іншими словами, раси неусталеної, продукт випадкової і хаотичної мішанини різних рас на такій території, яка або не має власної відпорної державної сили, або в якій ця державна відпорна сила вже ослабла і тому безупинний вплив різних чужоземців зовні, і хаотичне підіймання різних місцевих мішанців вгору, нічим в ній не обмежені та не зустрічають там ніяких перепон. Найчастіше активні (жовті, як ми їх умовно назвали) елементи такої країни уявляють із себе зборище всіх оцих груп.

Розуміється ці люде різних рас, різної психіки і різних інстинктивних хотіннь, не творять ніколи, як жовті першого типу, суцільної, міцно одним духом спаяної організації. Захопивши владу над пасивними чорними, вони весь час б'ються між собою за цю владу. Це не пануючі суцільні класові аристократії в своїй владі релігією і монархією обмежені, а хаотичний конгломерат вічно воюючих між собою конкурентів до необмеженої республіканської влади.

Між ними бувають продуценти і не продуценти: люде з великим поривом до матеріальної творчості і побіч них завжди ціла маса матеріально непродукуючих посередників: купців, фінансистів і т. зв. інтелігентів, з нахилом у перших — до грошової, у других — до розумової спекуляції, до раціоналістичного пояснюваня і улаштування життя, до оперованя не реальними річами, а їх еквівалентами: фікціями. Але всі оці демократичні продуценти і непродуценти по духу ніколи не бувають войовниками-лицарями. Між ними може бути багато забіяк, але не лицарів. Їх захоплює матеріальний, а не моральний бік боротьби. Тому боротьба рідко коли їх ушляхотнює, а переважно упідлює. Перемігший демократ завжди гірший від демократа, що тільки бореться за перемогу. Вони починають неодмінно дуже високими і кінчають неодмінно низькими тонами. Це засаднича риса проґресивно-упадочного характеру кожної демократії.

По психіці це переважно визволенці, що пристрасно бажають свободи і пануваня, але здобувши їх, не уміють користуватись ними. В поривах своїх вони завжди необмежені. Коли вони продуценти, то їх продукція носить часто ґрандіозний, але завжди хаотичний і неорганізований характер. Те саме в штуці і політиці. Але при тім вони великі матеріалісти і завжди індивідуалісти. Їх ніколи не захоплює

сама тільки слава і вони ніколи не вдовольняються лицарським задоволенням з самої творчості. Вони завжди мусять мати патент, фірму (часто анонімну або псевдонімну, бо імя і звязана з ним традиція родова не грають у них ролі, як у класократів) і за всякі свої винаходи для «добра нації» чи «людскости» вони бажають мати процент. Свобідна і нічим необмежена конкуренція в політиці, в продукції, в штуці — це підстава всякої демократії: це громадський прояв присущих їй хаотичних, мішаних, неодноцільних расових взаємовідносин.

Владу над чорними вони здобувають скрізь і завжди шляхом мирного проникання (пацифічної пенетрації). Їхній демократичний імперіялізм — їх зажерливе і переповнене зненавистю до конкурентів бажання влади — прикривається у них завжди ідеєю вічного миру, вселюдської або національної благодати, ущасливлення своєю владою всіх, хто тільки цю владу признасть. Вони завжди оперують образами «справедливого» мирного компромісу; «братерської» унії і згоди поміж ворогами; ласкавої і «гуманітарної» політики; розумного і логічного переконування і т. д. і т. д. Але це не значить, що вони ніколи не воюють. Навпаки воюють вони дуже часто і значно більше від войовничих жовтих першого типу. Тільки їхня демократична війна зовсім інша, ніж війна класократична.

Класократичні жовті весь час живуть ідеєю війни. Вони не вдають, що не бачать в людині побіч добра, так само як і добро, вродженого їй зла. І кладучи в основу свого думання і поступовання факт неминуче існуючої в світі боротьби, вони цю боротьбу намагаються зробити шляхотною, убагороднюючою, творчою. До війни вони себе виховують; до війни прилажена вся їх залізна дисципліною і пошаною до авторитетів спаяна громадська організація; їх лицарський закон — це закон війни і вони його придержуються не тільки в часі миру але перш за все в часі війни.

Жовті демократичні живуть ідеєю миру і вродженого людині добра. Тому вони свободолюбиві; тому вони не визнають над собою ніяких авторитетів і ніякої обмежуючої — релігійної і монархічної — влади; тому вони не організовані і недисципліновані; тому їхня в принципі «гуманітарна», «миролюбива» влада завжди республіканська, необмежена, бо хіба ж треба обмежувати «мир і добро»?

Але коли сувора правда життя примушує їх воювати, то вони не воюють, тільки лупляться. Зі своєю психікою пацифістів, які зажерливо бажають поширення і влади, але ненавидять війну, які її бояться, які не мають для неї ані відповідної організації, ані законів, вони, в своїй війні: впливаються в горло противникові, випалюють йому очі і зрадливо душать його отруйливими газами, стараються

його розложити шпигами і провокаторами, добивають ранених, зну-щаються над безборонними, з безоружних роблять рабів, мстять про-тивників навіть по заключеню миру, здирають з нього контрибуції, щоб заплатити за войованя своїм підвладним, яким вони обіцювали вічний мир і т. д.

Війна демократична, як наприклад ця, що її виграла недавно «світова демократія», це війна необмежена, війна хамська, бо ті що її ведуть, її не визнають, бо вона не має своїх законів, бо вона ведеться пацифістами. Війна класократична, це війна лицарська, бо вона при-знана, бо її визнають, бо ті, що її ведуть, для неї творять закони і її законом обмежують. Те саме і в війні політичній, внутрішній. Класо-крат шанує противника і вимагає од нього такої самої пошани для себе, бо тільки взаємна пошана дасть моральну силу законів, опер-тому на висліді лицарської боротьби. Демократ противника опльовує і розкладає во ім'я, розуміється, своєї «любови до ідеї», до «нації», до «народу», до «справедливості», до «свободи». Демократична су-часна преса, демократичні політичні звичаї і вся наприклад діяль-ність російської, української і польської демократії, яку так майстерно використали і використовують російські більшовицькі охлократи в характері пусканих перед атакою (але у себе поки що не толерованих!) розлагаючих і смердючих газів, може служити ілюстрацією до вище-казаного.

Захоплення влади шляхом демократичного мирного прони-кання, може бути так само зовнішнє і внутрішнє. В першій випадку демократи розлагають і захоплюють в свої руки державну організацію иншої нації, в другій вони роблять це саме зі своєю нацією. Перше можна було б назвати колоніяльною експанзією, друге — демократи-зацією метрополії. Але по суті між цими двома формами нема засад-ничої різниці, бо і сама метрополія під впливом демократизації в кінці кінців повертається в колонію.

Захоплюючи владу, цього типу жовті, ніколи не рахують на свою власну силу. Вони народжуються і розвиваються завжди під захистом чужої — класократичної або охлократичної — державної організації. Ніколи не протиставляють вони чужій державній орґанізації — державної організації власної, а стараються захопити цю чужу державну організацію шляхом її розкладу і поборюваням її чужими руками, при допомозі підбутовуваня проти неї чорних, пасивних мас. Але бунту чорних проти даної державної організації вони ніколи не доводять, як охлократи, про яких мова дальше, до самого кінця. Коли тільки вони дірвались до влади, опанований ними державний апарат повертається ними проти чорних. При перемозі демократії бачимо явище як раз протилежне до того, що тепер відбувається в

Росії. Там старий російський охлократичний апарат, відроджений в комуністичних чрезовичайках, використав демократію для розкладу своїх ворогів і одночасно винищив її радикально у себе, — тут демократія захоплює в свої руки державний апарат, робить його аполітичним, тоб то позбавляє його його власної влади, і користується ним проти тих чорних, які занадто повірили в проповідану демократами «свободу».

Жовті класократичного типу в порівнанні з чорними знаходяться завжди в великій меншості і в боротьбі за владу, як було сказано, рахують тільки на себе, на силу своєї організації. Тому до своєї організації вони приймають тільки таких чорних, що по своїй високій громадській моралі виказали себе достойними бути в її рядах, що їм не зрадять, на кого можна вповні покластися. Вони бережуть лицарську честь і право носити зброю, яке єсть правом лицаря, вони не поширюють на всіх. Жовті типу демократичного, які до влади добираються чужими руками, стараються притягнути до себе якнайбільше чорних, не дивлячись на їх моральні громадські прикмети. Тому вони проповідують «вроджену всім людям доброту», «братерство, рівність і свободу»; стоять за всенародне озброєння, всенародню владу і т. д. В результаті число їх непомірно швидко росте. Засадничою ознакою цього типу жовтих єсть те, що їх в порівнанні з чорними з а в ж д и страшенно багато. Завдяки своїй численності, щоб панувати над чорними, вони не потребують такої єдності і організованості, як жовті першого типу. Їм чужі всякі, обмежуючі їхній імперіялізм, громадсько-політичні форми і такі сталі та непорушні закони, які б окреслювали взаємовідносини між ними і чорними, між активними і пасивними елементами даної нації. Де править, як при пануванню демократії, «б і л ь ш і с ь т ь», там ніякі сталі законні норми і ніяке обмеження пориву активної правлячої меншості відповідно до степені восприймчивості пасивної більшості — не потрібні. Там все може робити і все може змінити відповідно до своїх хвилих бажань оця, така або інша хвилево правляча «більшість». В цім ще одно джерело демократичного антімонархізму і демократичної антірелігійності — джерело демократичного республіканства і демократичного беззаконня.

Що уявляє із себе оця правляча демократична «більшість»? Чи жовті цього демократичного типу єсть дійсно в більшості, чи тільки правлять вони при допомозі більшості і що таке правління з погляду расових взаємовідносин означає?

Коротко відповідаючи: демократія єсть правлінням расових мішанців, породжених з хаотичного перемішання між собою раси активної і раси пасивної в добах розкладу класократії або охлократії. Дер-

житись правління цих мішанців їхньою серединністю між обома расами доти, доки удається їм розкласти расово одноцільні активні верхи та расово одноцільні пасивні низи і з цього розкладу творити свою більшість. Отже демократія з погляду расових взаємовідносин це єсть розложені жовті і розложені чорні, хаотично між собою перемішані, і то обєднувані потім, то розєднувані в цьому хаосі, ріжними »політичними« спекулятивними комбінаціями, на чолі яких стоять то більше жовті, то більше чорні, але завжди рябі — мішанці. Попробуємо точніше окреслити оці демократичні типи, і розслідити складну генеалогію правлячого скрізь в бувших, сущих і будучих демократіях метиса.

Почнем зверху, від жовтих типу класократичного, ще одної усталеної раси. Їх розклад звязаний завжди з колоніяльним поширенням і економічним збагаченням метрополії, настільки, що всяку демократію можна назвати твором колоній і грошового багатства. В колоніях він звичайно починається і з колоній переходить на метрополію. Розгляньмо зпочатку його еволюцію і його прикмети в метрополії.

А) Класократичний метод організації нації не може удержатись при безпосередно до центру прилучених колоніях тому, що він територіяльний і все, що при пануванні класократії виходить з території, тим самим входить в иншу територіяльну націю, в иншу національну державу.*) Коли до класократичної метрополії прилучаються нові чужерасові території так, що на ці території поширюється влада метропольної аристократії і що ця аристократія там територіяльно і національно не асимілюється, а править прилученою територією зі свого метропольного центру, то з цією хвилиною починається розклад класократії. Щоб правити більшим числом пасивних мас иншої раси вона мусить: 1. або збільшити швидко своє власне число; 2. або уступити свою владу, складеному з матеріяльно непродукуючих войовничих елементів, державному централістичному охлократичному апаратові.

*) Напр. в старинних часах, в класократичній Греції, все, що виходило за межі Держави-Города, вважалось для держави вже чужим. Серед деяких італійських племен існував релігійний обряд, яким діти, уроджені певної весни, призначались на еміграцію і, коли ставали повнолітніми, виводились за межі даної території, без права повороту і з обовязком закласти для себе нову Державу-Город, од матірньої вповні незалежну. В новітніх часах такий погляд на органічну еміграцію, відповідаючий законам природи (зрілий плід, дорослі діти і т. д.), задержався був найдовше в Англії, де, як пише знавець цього питання Проф. J.-R. Seeley, до недавна вважали, що «все емігрує з Англії єсть для неї страчене». Цим мабуть пояснюється зовсім инший вплив колоній на класократичну Англію, яка од своїх емігрантів, як вже чужих їй, одмежовувала себе надаваням їм найширшої автономії, і напр. на охлократичну Іспанію, яка навпаки: своїми колоніями безпосередно з центру сама правила. Перша, не зливаючись ніколи з колоніями, своєї внутрішньої сили і єдності не ослабила; друга — своєю безпосередною участю в колоніяльнім життю себе вичерпала, отруїла і в результаті: колонії загубила, а сама до краю занепадала.

який міг би силою і терором оці прилучені до метрополії пасивні маси в послуху держати.

В першій випадку бачимо таку картину: щоб збільшити свої ряди, правляча класократична аристократія починає приймати до себе, замість созвучних їй лицарських і матеріально продукуючих активних елементів, ті пасивні і неліцарські елементи з колоній, які, вирікшись своєї територіяльної і національної окремішності, приймають метропольну владу, збільшують ряди метропольної аристократії, але в цих рядах шукають собі не аристократичної творчості, а спокійного буття і панування під захистом сили оцієї чужої аристократії.

При нерозложеній класократії ми бачили явище якраз протилежне: там прибувші активні завойовницькі елементи прийняли в свої ряди як раз відпорні, активні, воявничі елементи місцеві. Приймавши одночасно їх місцеву мову, їх місцеві звичаї, їх місцеву окремішність, — одно слово: обмеживши свою аристократичну активність відповідно до степені восприїмчивості місцевих завойованих мас — вони витворили спільно з місцевою аристократією перший місцевий, національний, дібраний по рисам духової подібності, лицарський, творчий аристократичний клас. Тут навпаки: активні елементи розложили і опаскудили як себе, так і місцеву аристократію; вони притягнули до себе її найбільш нікчемні пасивні частини, які зі страху і жадности прийняли мову, звичаї і національність активних елементів прибувших, увільнившись одночасно од примусу творчості, од своїх аристократичних обов'язків супроти своїх пасивних мас. Продукт такої неприродної, хаотичної расової мішанини активних жовтих переможців — не з духово созвучними їм, найбільше активними, а з духово їм протилежними, найбільше пасивними чорними — продукт всякої колоніяльної експансії — дає першу генерацію демократії, дає перших представників демократичного метиса.

Попавши в ряди пануючої аристократії такий метис починає множитись так швидко, як бацила туберкульозу в слабих легких. Зі своєю психікою полувоєвника, полупацифіста — жадний на владу, але нездатний до риску і жертви для цієї влади — він починає пожирати все, що своєю кров'ю лицарською і жертвенним обмеженням себе здобула колись та пануюча аристократія, в ряди якої він попав.

Він не зазнав тяжкого бою з пасивністю та інертністю мас; він, не маючи в собі аристократичного, творчого пориву, не в стані навіть зрозуміти, якої великої організованості, якої сильної внутрішньої дисципліни і якого обмеження своїх імперіялістичних інстинктів вимагає цей аристократичний творчий порив, щоб його восприйняли,

щоб за ним пішли пасивні та інертні маси. Опинившись в рядах пануючої аристократії не за лицарські жертвенні заслуги, а за те власне, що він од таких жертв лицарських ухилився, він, зі своєю психікою рознузданого і розперезаного хама, безмежно дивується, чому це треба обмежувати своє хотіння влади якимсь послухом авторитетові монархії і релігії — якимись понад правлячою аристократією стоячими світськими і духовними законами. Йому здається, що пасивним »бидлом« можна правити самому, по республіканськи, необмежено — треба тільки цьому »бидлу« показати »інтерес і користь« від цієї республіканської влади, треба оце »бидло« для своєї влади купити так само, як куплено для влади його: демократичного метиса. Звідци родиться вся »політика« демократичної аристократії, всі її »народолюбні« демократичні програми будучини, якими — а не своєю, виробленою в минулім, внутрішньою силою і вартістю — вона хоче придбати для своєї влади пасивні »народні« маси. Звідци також її крикливий »ура-патріотичний« націоналізм, нездержаний і глухий, як вся неурівноважена психіка метисів. І цей словесно крикунський, шовіністичний, а при тім всім фіктивний »патріотизм« метисів заміняє старий спокійний, видержаний, але твердий, фактичний і творчий патріотизм класократії з хвилиною перемоги демократії, з хвилиною фактичного розкладу і фіктивного »літературного відродження« такої завмираючої, здемократизованої нації.

В добу поширення і скріплення влади метрополії в колоніях, число цього пануючого метиса пропорціонально до пасивної маси, непомірно швидко зростає. Бажаючих бути купленими для влади, завжди знаходиться велика сила. Дорвавшись до влади, вони своїми расово відмінними стихійними хотіннями чим раз більше розкладають первісно одноцільні стихійні хотіння старої метропольної аристократії. Під впливом цього расового розкладу правлячої метропольної верхівки розкладається її первісно одноцільна організаційна державно-національна творчість; губиться традиційність, тяглість і консеквентність провідних ліній її політики. Зріст демократизації означає скрізь і завжди упадок сили і влади класократичної метрополії. Всі здержуючі, консервативні і традиційні політичні форми, з яких була виросла сила метрополії, і завдяки яким були завойовані колонії, тепер нищатья напливаючою з колоній новою демократичною аристократією. Всяка демократія завжди усуває, заважаючи їй і обмежуючи її, владу Монарха; вона завжди хоче стати »суверенною«, хочє сама необмежено правити в своїй вільній і свободній »народній« республіці. І у всякій такій демократичній »народній« республіці, »народ« репрезентує і його іменем править скрізь і завжди він — оцей,

хаосом породжений, демократичний метис — однаково, чи поняття «народу» буде поширено в такій республіці, відповідно до історичної доби, на ширші, чи вузчі круги місцевої людности.

Поруч з цією першою категорією метисів, які своєю рознузданістю і вродженою їм расово різністю та розбіжністю їхніх стихійних хотіннь, розкладають основні консервативні класи метропольної нації, родиться незабаром в колоніях їх категорія друга. Коли правлячі верхі там вже уконституувались, як представники не місцевої, а метропольної нації, то до цих чужонаціональних верхів починають тягнутись і собі ці революційні, активні елементи, що їх в дальших поколіннях виділяє з себе місцева колоніяльна людність. Замість абсорбуватись місцевими національними активними консервативними класами, як це ми бачимо при класократії, ці революційні активні елементи починають напливати з колоній до метропольних центрів політичного та культурного життя, і по прикладу правлячої там демократії, починають вимагати від неї, але вже не пацифістичним тільки войовничим, революційним шляхом, участі в правлінню і владі. І те, чого не донищив метис демократичний, пасивного походження, тепер нищить до краю колоніяльний метис охлократичний, походження активного, войовничого. Своєю расово відмінною революційністю він усуває рештки того, що ще зберігало і консервувало метропольну націю: її старі органічні класові сполучення, її традицію, її культуру. Дуже часто він вкінці завойовує метрополію, але не зверху, не по класократичному — не обмежуючи себе верховною монархічною консервативною владою відповідно до степені восприймчивости пасивних мас — а завойовує він її знизу, руйнуючи всі здержуючі консервативні політичні форми національного життя во ім'я самої же метропольної нації, яка його в колоніях до себе притягнула, але расово і духово не засимілювала і для якої він по расі і духу остався зовсім чужим. Що творять з метрополіями такі революційні колоніяльні метиси, повчити може історія їх панування в Римі в останніх часах Римської Імперії, історія французької і російської революції і т. д., і т. д.

В випадку другім, коли колоніяльне поширення метрополії кінчиться перемогою метропольного охлократичного державного апарату над розложеною колоніяльним демократичним метисом і нездатною вже до влади метропольною класократичною аристократією, захоплення влади демократією приймає інші і більше складні форми. Тоді першій генерації демократії — як наприклад російському чи французькому ліберальному дворянству — не удається дорватись до влади так, як це вдалось наприклад здемократизованій, антимонархічній і республіканській польській шляхті. Чим здержуючий державний

апарат метропольної нації сильніший, тим »народолюбство« і демократизм бажаного влади демократичного метиса пропорціонально більші. В Польщі, де державна влада монархічна була дуже слаба, демократія обмежилась включенням в сферу своїх впливів тільки шляхти, кінчаючи дрібною, і не поширилась ані на міщанство, ані на селянство. В Росії, де влада державна була дуже сильна, демократія дійшла аж до ідеалізації босяцтва. Бо проти охлократії, яка уявляє із себе завжди сильну державну організацію, оперту на пасивні маси, демократії боротись дуже важко. Їй остається тоді підбунтовувати тільки »покривджений тиранами народ«, на якому влада цих тиранів завжди власне спірається. Тому демократія в таких випадках завжди »йде в народ« визволяти його од побившої не народ, а власне її — демократію — тієї чи іншої охлократичної влади. Демократичний метис зі свободолюбивого і лаючого Королів республіканського шляхтича, або з мажучого болотом голови своїх Гетьманів »вільного низового« козака, стає під владою сильної охлократичної поліції смирним і заплаканим »народолюбцем«. Він за всяку ціну хоче відмовитись тоді від свого стану, він бажає »повороту до природи«, він — поки його не пускає до влади оця ненавистна державна поліція — тужить »за простотою і справедливістю« бездержавного, »племінного«, на принципах »рівності, свободи і братства.« опертого і т. п. укладу життя.

Доки демократія репрезентована тільки отакими »каючимися дворянами«, вона розуміється безсила. Їх демократичний ідеалізм означає тільки останню фазу розкладу класократії і її повну капітуляцію перед охлократією. Вони на свому демократизмі звичайно не заробляють тільки тратять і борючись за свої ідеали вони швидко падають вниз, расово розкладаючись і гублячись серед пасивних мас. Перемогу над сильним охлократичним державним апаратом одержує допіру така демократія, яка своїм визнавцям готує не тернові вінки, а матеріяльні блага.

Зріст економічного добробуту і матеріяльної культури такої поширеної на колонії охлократичної держави родить оцю життєздатну демократію. Її провідні верстви рекрутуються переважно з шукаючих легкої наживи пацифістичних чужинців, яких звичайно спроваджує в свою країну пануюча в ній охлократія тоді, коли примітивного хозяйства для державних потреб вже не вистачає, а по винищеню і розкладі здемократизованої класократії, місцевих матеріяльно творчих елементів вже немає. Хаотичне сполучення — не по ознакам класової подібности і расової созвучности, а переважно з міркувань грошового характеру — оцих пацифістичних чужих ріжних підприємців з місцевим населенням дає численну, енергійну і зажерливу верству багатих метисів, яку прийнято тепер називати промисловою,

фінансовою і торговою буржуазією. Оці багаті метиси беруть в свої руки провід в боротьбі з охлократичним державним апаратом, що не дає їм здійснювати необмежено їх необмежені матеріальні апетити. Але поборюють вони охлократичний державний апарат розуміється не власними руками. Для цього вживають вони — з одного боку: куплених ними урядовців цього самого державного апарату, — а з другого: »народ«, який притягають вони на свою сторону перейнятими од вимираючих »каючихся дворян« демократичними ідеалами.

Посередниками між оцією демократичною багатою буржуазією і бідним народом служить завжди т. зв. інтелігенція, число якої швидко зростає паралельно з розвитком хаотичної матеріальної культури, творимої демократичною буржуазією. Складена з різних здекласованих і вирваних зі свого органічного оточення, расово і духово найрізноманітніших типів, оця інтелігентська верства, мішаючись хаотично з різними суспільними групами, витворює в кінці найчисленнішу групу расово найбільше мішаних і духово найбільше неоднотипних демократів. З них складається боевий авангард демократії. Вони фабрикують всі різноманітні програми будучого »народного щастя« і організують народ для боротьби за демократичні ідеали, реалізація яких завжди приносить користь не народові, а тільки демократичним метисам і перш за все їх найбагатшій категорії — оцій т. зв. тепер буржуазії. Врешті побільшення державного бюрократично-військового апарату в міру колоніального поширення такої охлократичної метрополії і зросту її економічного багатства, вводить в ряди цього апарату масу так само расово різноманітних елементів, смирних і слухняних, поки сильний державний апарат дає їм посади і страшно революційних, коли цих посад вже не вистачає. Всі оці категорії расових мішанців складають із себе те, що єсть реальною, дійсною, життєздатною демократією. Вона доривається до влади тоді, коли їй вдається нарешті розложити вкрай охлократичний державний апарат і, усунувши його голову — будь це якийсь революційний диктатор чи абсолютистичний Монарх — захопити в свої руки центри державного життя. Так дійшла до влади демократія французська, так хотіла і хоче дійти до влади демократія російська і т. д.

Расові взаємовідносини метрополії по перемозі демократії звичайно виглядають так. Збоку: завміраючі рештки розложеної класократичної аристократії, найчастіше усунуті од громадського життя і доживаючі свого віку в замкнених родинах, іноді віддані культурній чи філіантропійній праці. Зверху у влади демократичний метис, расовий мішанець найрізноманітнішого походження, найрізноманітнішого темпераменту і найрізноманітніших хотіннь, число якого в порівнанні з пасивною масою дуже велике. Править він при помочі решток охло-

кратичного державного апарату, складеного з різних матеріально непродукуючих і неосілих елементів, спаяних механічно ще в одну організацію рештками старої охолократичної виучки і дисципліни. Знизу врешті пасивна маса, серед якої авторитет правляча демократія здобуває собі в той спосіб, що робить її «суверенною» і в її руки пере-дає фікцію верховної «народної» влади.

Але коли б ця пасивна «народня» маса була одноцільна, організована, расово і духово нерозложена, то вона могла б зреалізувати свою фікцію влади, і тоді повалити зразу реальну владу демократії. Отже першою конечною умовою панування демократії єсть расовий і духовий розклад пасивних мас. Тому демократія так завзято поборює класові, професіональні, взагалі органічні і консервативні сполучення мас. Тому вона з них творить натомість сполучення «партийні», хаотичні і поступові, об'єднані не минулим спільним життям, а цілями будуччини, при чім оті цілі будуччини вічно міняються, і сьогоднішня демократична «більшість» завжди хоче чогось иншого, ніж «більшість» вчорашня, хоч ніякого переселення народів в межичасі звичайно не буває. Тому вона розпоршує ці пасивні маси на «рівні» одиниці, і включає з цього хаотичного конгломерату одиниць в свою правлячу верству елементи не найбільше вартні, а найбільше крикливі, зажерливі, безпринципні, злобні, — бо власне такі елементи найбільше вимагають швидкого «братерського» демократичного компромісу і демократичного національного «об'єднання» з ними. Тому вона всіма силами сприяє розкладові семі своїми «подружними законами», своїми звичаями, врешті т. зв. рівноправністю жінок — але не рівноправністю в різних областях, як це ми бачимо при класократії — а рівноправністю в областях тих самих, з чого випливає, що жінка, бажаючи стати тим самим, що і чоловічина, осмішує в той спосіб до решти всю мужську діяльність демократів та збільшує демократичний хаос, і т. д., і т. д.

Коли б морально відродились і політично зорганізувались рештки класократичної аристократії, то при своїй вродженій расовій духовій єдності і при повній незорганізованості, духовій неоднорічності, взаємній ворожнечі, зрадництва і продажности правлячих демократичних верхів, вони дуже легко могли б їх розігнати і вирвати владу з їх рук. Отже другою конечною умовою панування демократії єсть расовий і духовий розклад решток класократії. Тому демократія осмішує і опльовує де може тих, кого вона зве «аристократами». Тому вона витягає в своїй пресі всі поодинокі випадки т. зв. «аристократичних» сімейних і персональних брудів (які у демократії самі собою зрозумілі і серед демократів нікого не дивують, з чого висновок: хто хоче робити свинства «законно» той мусить стати демократом). Тому

вона ловить всяких здекласованих »аристократичних« полуголовків на мужів для дочок збагачених демократів, або на »титулованих« слуг і репрезентантів демократичної влади. Тому вона цькує весь час »народ« проти »панів« — навіть тоді, коли ці »пани« вже давно загубили всяку владу і коли вже неподільно народом править він, »переможець демократ« і т. д., і т. д.

Коли б врешті охлократичний державний апарат хотів правити не для демократії, а сам для себе, і коли б знайшовся у нього якийсь сильний вождь, що на чолі поліції і армії, подібно як Наполеон, порозганяв би »парламентарні« торговиці демократії, то розуміється прийшов би в один день кінець демократичній владі. Отже третьою конечною умовою панування демократії єсть расовий і духовий розклад охлократії. Тому демократія усуває в тінь всіх більше вартних активних і енергійних державних організаторів та заміняє їх пасивними виконавцями. Тому вона має завжди в запасі »конкуренційних генералів (в Польщі: проти Пилсудського — Галлер, у Франції: проти Фоша інші маршали, у нас: проти Болбочана — Волох і т. д.). Тому вона розбиває всі спроби політичної організації виконуючих державні функції урядовців і береже при помочі всяких провокаторів та розлагателів, при помочі підкупу і хабарів »аполітичну благонадьожність« державного апарату (а не: політичну, як при пануванню охлократії, бо демократичний державний урядовець мусить служити однаково всім, навіть найбільше собі протилежним політикам). Тому вона нищить врешті єдність і організованість офіцерського корпусу, введенням в його ряди наприклад Жидів, або всяких мамелюцьких елементів, яким чужі поняття про офіцерську честь, офіцерську солідарність і т. д., і т. д.*)

Вирівнюваня на низ; натуральний добір по найнижчим типам; автоматичне, завдяки методів (помимо сліз ідеалістів демократії) проникання в верхи суспільства, в найкращі умови розплоду і життя, найбільше егоїстичних, найбільше антигромадських, найбільше руйніщських і анархічних типів, при одночаснім паданню вниз і »упасивнюваню« всіх органічно нездатних до боротьби демократичними методами найбільше громадськи цінних і творчих елементів — ось як виглядають расові взаємовідносини при пануванню демократії.

Характерною ознакою цих взаємовідносин єсть — як бачимо — нищення всіх органічних, расово і духово суцільних сполучень. Але по знищено їх лишається хаос. Організація хаосу — який

---

*) Цікаві з цього боку дані про офіцерський склад напр. парижського гарнізону читач може знайти в книзі Maurras'a: Si le coup de force est possible.

ио природі своїй не може бути зорганізований, а може бути тільки організованою силою вгамований і завойований — це ахіллесова пята всякої пацифістичної, внутрі неорганізованої, складеної з ріжних мішанців демократії, джерело її вічного і необхідного для її існування шарлатанства.

Не буду тут перечисляти всіх цих безконечних форм організації хаосу, якими оперують безрезультатно демократичні маї. Зрештою українському читачеві, що пережив всякі »соціалізації«, »націоналізації«, »вибори до установчих зборів« і т. п., поки не докотився назад до старого »поліцейського участка«, названого тепер комуністичною чрезвычайкою — ці форми досить відомі. Про деякі з них буду говорити далше. Тут, коли мова про расу, хочу звернути увагу на одну цих форм, а саме на раціоналістичну »ідею« демократичної нації.

Нація демократії — це не єсть нація класократії. Ці дві форми буття нації в лоні одного колективу на одній території більше собі смертельно ворожі, ніж ворогуючі між собою дві зовсім ріжні нації. Нація при класократії це органічне сполучення активних і пасивних елементів на одній території, в звязаних рисами внутрішньої стихійної симпатії і подібности класах, і органічний твір, випливаючих такого сполучення, ритмічних та організованих форм матеріяльного і духового життя. При демократії це екстериторіяльна спілка нічим між собою органічно не звязаних одиниць, побудована не на одідичених по минувшині спільних стихійних хотіннях, які у цих, мішаного походження і розпорошених одиниць, абсолютно ріжні, а на певних раціоналістично, розумово доказуваних спільних цілях в будуччині, яких здійснення має принести ту чи иншу користь даній спілці.

Такий утилітарний і раціоналістичний характер демократичної нації, потрібуючий льогічних доказів та переконування і »переконуючий« тільки для тих, кого розуміється можна »переконати«, робить з нації, що була очевидним фактом при органічній класократії. — вимагаючи ріжних доказів факцію при хаотичній демократії. І може панувати в життю оця фікція так довго, доки серед даної нації існують ще здержуючі, консервативні, нерозложені останки попередніх органічних сполучень, які держаться самі собою без патріотичних доказів і без переконування демократії.*) — Або, доки існує одідичений

*) В цьому між иншим лежить основна ріжниця української демократії галицької від демократії наддніпрянської. Деструктивна діяльність першої не дає таких катастрофічних наслідків, як деструктивна діяльність другої, тому, що в Галичині заховались унаслідок ще від класократичної Галицько-Володимирської Держави, і ще вкрай не розложені останки старої Руси, в формі органічних, консервативних класів: патріярхального селянства, мішанства, дрібної шляхти і, особливо, сімейного духовенства, що вийшло переважно зі шляхти, перебравши її державно-національні традиції. Вся оця галицька »тверда Русь«, не потрібуюча для свого існування демократичного переконування, стихійно

по попередніх стадіях розвитку і зберігаючий механічну єдність нації, сильний охлократичний державний апарат, як це бачимо наприклад у Франції, де цей унаслідований демократією від «старого режиму» охлократичний державний апарат зберігає єдність нації, не зважаючи на всю розкладову діяльність французької «патріотичної демокра-

протистоїть від століть своїм національним консерватизмом хаотичному наповорі «мягкої» демократичної Польщі, і поскільки галицька демократія тільки бореться з Польщею та йде в тім по лінії стихійного національного консерватизму — постільки її діяльність, абсорбуючись цим консерватизмом, шкоди великої національному організмові не приносить.

На Наддніпрянщині стара класократична органічна Русь вже давно пала в нерівнім бою. Її останки розплилися в охлократичній «общеруськоє», або опинились серед виміраючих «зубрів» старої панської консервативної Польсько-Литовської Держави. Тому стихійним, органічним забором проти напору Росії ця мертва вже Русь тут служити не може. Нашадок цієї наддніпрянської Руси: Українство — органічний твір козацько-шляхецького класу XVII ст. — могло би — як органічна, стихійна, непогрібюча раціоналістичний доказів демократії і тому реальна а не фіктивна сила — існувати тоді, коли б відродився, скріпив себе новими созвучними елементами, і на ново зорганізувався оцей основний лицарсько-хліборобський консервативний український клас. Власне цей процес виявився у відродженім в 1918 р. Гетьманстві — єдинім сучаснім прояві органічного, стихійного, а не літературного, фіктивного українства. На жаль весь «прив» української демократії пішов на знищення слабих зачатків цього єдине Україно-творчого процесу: — пішов на знищення відроджуючихся органічних консервативних основ Української Нації. Тому після виконання цього «патріотичного» діла, українська демократія підрізала сама під собою сук, на якому могла би сидіти і стала знов тим, чим вона була і давніше: розпорощеним зборищем взаємно себе ненавидячих літераторів, абсолютно нездатних до політичної творчости і абсолютно безсилим в боротьбі з Росією.

Пробним каменем для галицької демократії була б її діяльність тоді, коли б в Галичині не стало раптом Польщі так, як на Наддніпрянщині не стало в 1918 р. Росії. Судячи по неповнім правда досвіді 1919 р. — а саме: великим лібералізм Галицького Уряду і тому все зростаючій проти нього опозиції з боку крайніх деморатичних елементів — треба бооятись, що галицька демократія показала б тоді всю свою деструктивну суть так само, як і демократія наддніпрянська і що вона так само кинулась би тоді на знищення власних консервативних підстав нації і держави, якими вона держиться, поки власної держави немає і поки вона тільки за б у д у ч е національне визволення бореться з Польщею. Не забуваймо, що перед 1918 р демократія наддніпрянська теж виспівувала (що правда, не розуміючи) на національних святах: «Гетьмани, Гетьмани, як би то ви встали» — і дуже була мида для тих «поміщиків і куркулів», які купували та видавали її газети та журнали.

Коли ціле українство не має остатись тільки відміною старого органічного опору Руси проти Польщі — проявом «південно-західного руського» життя, який можливий в значінню деструктивної політичної сили тільки під Польщею — то воно мусить з українства слизнякуватого, «мягкого», демократичного, перетворитись в українство класократичне, «тверде», таке, якими були ці залізні завойовники, що оцю тверду стару західню Русь колись були сотворили. Не з русофобських спекулянтсько-демократичних деклямацій, писаних у зайнятім Польщею Львові, зможе таке українство народитись. Тільки відродження і організація в українських національних формах — як в Галичині, так і в Наддніпрянщині — основних, матеріально сильних, духово обєднаних, продукуючих і лицарських консервативних класів і така їх внутрішня сила, щоб її вистало, як на одвоєваня України з під метрополій, так і на вичищення її з внутрішньої демократичної гнилі, зможе покласти основи Українській Нації і перетворити українство з демократичної політичної спекуляції, або галушково-літературного провінціального провансальства, в творчу, велику, світову національну силу.

тії». Тим пояснюється факт, що ні одна нація не почала і не може почати свого існування від демократії і що демократичні нації можуть існувати тільки там, де вже була або єсть своя власна національна держава, тоб то там, де вже були і правила свої власні класократичні або охлократичні аристократії.*)

*) Др. В. Старосольський в своїй «Теорії Нації», маючи очевидно на думці класократичні періоди життя націй (він говорить в данім разі про феодальну передкапіталістичну державу), подає таку зовсім слушну їх характеристику: «Кожний з політично активних елементів цієї віджитої доби (чому віджитої? — демократія теж не раз вже в історії «вдживалась», а про те знов маємо її розцвіт сьогодні. В. Л.) був з соціологічного боку спільнотою, був суспільством обеднаним не тільки зовнішньо, механічно, але органічно внутрішньо, з живим почуттям приналежності до себе на внутр і окремішності на вні, спеціально супроти інших суспільних класів. І не тільки кожний з них для себе був спільнотою... Момент авторитету становить основу як монархічного так і аристократичного принципу і на ньому основане становить церкви. Отже побудована на основі авторитету організація має все характер спільноти. Силою, яка удержує її та її внутрішній лад єсть психічний настрій, а не лєвогічна рація, є стихійна а не свідомо воля. Поки авторитет пануючих чинників держався, удержувався побудований на ньому суспільний та політичний лад, як спільнота, в якій розділ поміж пануючими та поневоденими находив в практичній одобреня також з боку поневодених (які же «поневодені», що «одобрюють» своє поневоленя? В. Л.) власне дякуючи стихійній силі авторитету» (ст. 74—5). А далі, пишучи про демократію, Автор теж зовсім слушно каже: «раціоналізм і демократія означають в першій мірі повну атомізацію; суспільність розбивається на поодинокі людські одиниці як на атоми, з яких тільки механічно, штучно, шляхом зложеної організації має зродитись вища цілість» (ст. 77). Після вищесказаного незрозуміло, чому Автор пише про «безнаціоналість феодальної передкапіталістичної держави» і запевняє, що «історично народина сучасної нації є зв'язані з народинами сучасної демократії» (ст. 89). Поминувши вже те, що феодалізм бували різні, бували класократичні, але бували (як про це мова даліше) і демократичні, в цих твердженнях єсть инша засаднича помилка. Розуміється демократичний період життя нації зв'язаний з народинами демократії і зі знищенням класократії чи охлократії: щоб сотворити демократичну Францію треба було ново народженій демократії розложити пануючу перед тим французську, а не якусь иншу, охлократію; щоб будувати демократичну У. Н. Р. треба було розвалити недемократичну українську Гетьманщину і т. д. Але ж ніодна сучасна та й не сучасна нація — як така — не народилась при демократії і від демократії. Хай Автор вкаже хоч одну націю в світі, яка б виробила свою окрему назву, окрему мову, здобула окрему територію, придбала свою історичну традицію, оббудувала свою державу, одно слово стала національною індивідуальністю та окремішністю при пануванню демократії. Хіба Англія, Франція, Німеччина і т. д. стали націями тоді, коли у них появилась демократія? Хіба тоді виросла їх національна сила і могутність? Хіба ці Англійці, що збудували сьогоднішні демократичні Північно Американські Штати, були демократами? Хіба Угорщина наприклад це слаба нація тому, що в ній слаба демократія? Хіба Провансальці, Ірландці, Українці, південно-американські «нації», це найсильніші нації тому, що вони найбільше демократичні? І чи причина слабости цих націй не лежить в тому, що на чолі їх стоять власне демократії і що демократичний хробак розкладу звив собі кубло вже в самім зерні, з якого мають допіру вирости ці нації? Зокрема приклад південно-американських націй такий у цьому відношеню поучаючий, що на ньому варто зупинитись уважніше.

Др. Старосольський пише, що «колискою» цих націй була «типова боротьба демократії» за визволення і що власне в цій демократичній боротьбі проти метрополії «замаєв самостійницький стяг» і настає «момент народин нових націй» (ст. 87). Послудхаймо одначе, що кажуть історики цих націй. Наприклад Garcé Caldéron сам Перувянець, в своїй надзвичайно цікавій праці: «Les démocraties latines de l'Amérique» (цю працю цитує і Др. С., не звертаючи одначе належної уваги на

Врешті, як ще одну рису, характеризуючу расові взаємовідносини при пануванні демократії, варто згадати те, що при демократичним розкладі класових органічних сполучень якоїсь територіяльної осілої нації і при переході її в стан екстериторіяльної спілки, поділеної на цілий ряд взаємно себе поборюючих, во ім'я «кращого розуміння національного інтересу», менших спілок, перевагу серед них одержують вкінці такі теж екстериторіяльні спілки, що об'єднані між собою расово і органічно, а не тільки одними раціоналістичними патріотичними заклинаннями. Такі екстериторіяльні расові об'єднання — це переважно всякі неосілі кочові нації, які нападають зовні або ізвнутри на нації осілі тоді, коли останні розкладаються. Під їх за-

подані в ній факти, які абсолютно перечать його національній гльорифікації демократії) подає ось який образ народин і сучасного стану оцих націй. Перш за все початки їхньої національної єдності поклала іспанська (а в португальських колоніях — португальська) метрополія тим, що своєю жорстокою і упертою уніфікаційною політикою вона звязала прибувщих в ці колонії Іспанців (звуться там ці іспанські колоністи креолами) з місцевим індійським населенням одною католицькою вірою і накинута цьому місцевому населенню іспанську мову. Без цього вікового уніфікаційного процесу, повстання всіх цих націй з одною національною вірою і одною національною іспанською (або португальською) мовою було б неможливе. Caldéron пише: «Креоли творять націю проти Іспанців; метиси (мішанці Іспанців з Індіями) сотворять потім демократію проти креолів олігархів (отже не проти метрополії, як думає Др. Старосольський!). Це дві фази одної великої революції» (ст. 44). І далі пояснює: «можна розрізнити три етапи в цьому визвольному русі: колоніяльний, монархічний і республіканський». В першому, пануючі в колоніях креоли заховують лояльність супроти метропольної монархії. В другому, вони (креоли, а не метиси демократи), в боротьбі з ослабленою метрополією, хочуть сотворити зі своїх країн свої національні монархії, при чім — додає Caldéron — «креоли, провідники революційного руху проти метрополії, ховають від пасивної, рутинної, часто роаялістичної (у відношеню до іспанських Монархів) юрби свої сміливі амбітні замисли. Ці (іспанського походження) американські аристократи — монархісти. Визволяючи від метрополії свої країни, генерали і державні мужи бажають забезпечити новим націям сталість монархій». Ітурбід стає в 1822 р. Імператором в Мексиці. Помішники Болівара (в цім самім часі) пропонують йому корону. Бельграно на конгресі 1816 р. заявляє, що найкращою формою правління для визволеної Аргентини єсть обмежена монархія і багато тодішніх депутатів бажає возстановлення трону Інків, сотвореня власної династії і т. д. «Ці оснுவателі (fondateurs) самостійности розуміли, що тільки сильний режим міг вирвати нові нації з під домагоїї та анархії.... Вони хотіли монархії без деспотизму, політичної ослідности без іспанської опіки» (ст. 45—6). «Монархія — додає вже від себе Caldéron — дала б південній Америці стійкість (stabilité) і самостійність; вона б не допустила до горожанських війн і піввікової анархії», яка настала власне під пануванням демократії. І тільки ці південно-американські нації сильні, де — як наприклад в Бразилії — по словам Caldéron'a: «монархія зформувала націю», де вона «сотворила єдність отчизни», де її «принципи авторитету заховали Бразилію од сталої революційної кризи, в якій мучацься інші південно-амер. нації» (ст. 168—170). Така стала криза характеризує власне етап третій: демократично-республіканський.

Всі південно-амер. демократії, репрезентовані головним чином метисами, народились не в боротьбі з метрополією, а в боротьбі з власною креольською класократичною аристократією, після того, як ця аристократія, визволивши колонії, сотворила нові держави і нові нації та прищепила демократичним метисам самостійницько-національні ідеали. Слабкість і неорганізованість креольської класократії не дозволила їй удержати в більшості південно-американських націй сотворених нею по визволеню з під метрополії, власних монархій. Вони були по-

войованям гинули і гинуть звичайно всякі демократії. Сьогодні наприклад такою перемагаючою із внутрі націєк серед демократій європейських єсть екстериторіяльна — але, в протилежність до цих демократій — расово суцільна, органічно обєднана і тому од них без порівняня сильніща — нація жидівська. З ряду безчисленних прикладів завойованя зовнішнього, вкажу на завойованя великої розложеної Візантії расово суцільною і духово обєднаною горсткою войовничих кочових Арабів і т. д.

Розглянувши вплив демократизації на расові взаємовідносини метропольних націй, подивімся як виглядають в загальних рисах відносини між жовтими і чорними в колоніях.

валени охлократичними «народними» повстаннями і диктатурами, після яких допіру настало панування демократії. Отже ці демократії, як скрізь і завжди так і тут, прийшли вже на готові, вже сотворені нації і держави. Свідомість національної окремішности і початки державности дали креольські класократи, а державні апарати потворили диктатори охлократи. У іспансько-індійського метиса стало більше політичного демократичного інстинкту і терпцю, ніж у нашої наддніпрянської демократії, що не хотіла подождати поки — як там іспанські креоли, так тут місцеві хлібороби, або як каже демократія — «російські та польські поміщики і куркулі» створять її за Гетьманщини власну національну державу, яку вона згодом могла б опанувати. Але тому що фундаменти більшости цих південно-американських держав та націй, завдяки слабости сотворившої їх креольської класократичних монархій та охлократичних диктатур і позбавлені тому консервативних класів та сильного державного апарату тамошні демократичні республіки «дегенеруються — як пише Caldéron — в комедію дрібних нікчемних інтересів, в революційну оргію». Правлять всі ці демократії, позбавлені власної внутрішньої сили, при помочі закордонних капіталів, які вони на найбільше тяжких і принижуючих умовах для своїх урядів позичають (ст. 350). Такий республікансько-демократичний уряд — пише Caldéron — це казна. З неї живуть посередно або безпосередно всі горожане, тоді коли чужинці (які, завдяки закордонним позичкам, знаходяться під охороною окремих законів!) експлуатують місцеві національні багатства і ними користуються» (ст. 358). Демократичне правління в таких республіках, по словам одного мексиканського державного мужа, це «адміністрація бюрократії цивільної, яка знаходиться під протекцією бюрократії озброєної: армії» (ст. 352). До цього у Caldéron'a знаходимо пояснення, що число цієї правлячої демократичної бюрократії весь час страшно швидко зростає. З одного боку кожний новий демократичний правитель збільшує число державних посад, щоб обдарувати ними своїх прихильників, допоміжних йому здобути владу; з другого — матеріяльно непродукуюча демократія дбає про розвиток національної культури в той спосіб, що літераторам і культурним діячам дає теж державні посади, в наслідок чого культура розвивається слабо, але бюрократії літераторів стає з кожним днем чим раз більше. Можна собі уявити, який характер приймає «громадське життя» в цих демократичних націях, де державна казна служить головним «засобом продукції» і джерелом матеріяльного існування для патріотичних горожан і де рішаючий голос в справі володіння цєю державною казною має армія. Наприклад в республіці Болівії (названої так од імени осудателя цієї держави і творця болівіанської нації Симона Болівара) було — як пише історик Болівії Arguedas — між 1825 і 1898 р. більше ніж шістьдесят революцій і ціла серія міжнародних війн. В цім часі шість президентів були замордовані, не рахуючи тих, що умерли на вигнання» (цигтю за Caldéron'ом ст. 108).

Отже на підставі вищесказаного думаю, що звязувати народини нації з народинами демократії, як робить Др. Старосольський — це з погляду «Теорії Нації» — не вірно, а з погляду її практики, для якої пишуться теорії — дуже небезпешно.

В) Першою умовою повстання колоній єсть низька громадська мораль і расовий та духовий розклад серед місцевих чорних, ще до приходу на їхню територію жовтих. Тільки завдяки цьому розкладові чорних стає можливим зайняття їх території жовтими шляхом мирного проникання, а не оружного завойовання. Перше дає завжди початок колоніям; з другого — коли воно йде в парі з перемогою класократії — родяться нові нації і нові держави.*)

Розклад чорних виявляється в слабости та розеднаности їхньої аристократії і в бунті проти неї пасивних мас, піднятим анархічною частиною цієї місцевої аристократії. Бунт проти власної аристократії місцевих чорних, який використовують прибувші жовті на те, щоб знищити ним цю аристократію і самім зайняти її місце — це скрізь і завжди неодмінний початок колоніального і демократичного типу громадського життя.

Як на типовий приклад, повторення якого в тисячах відмін можна знайти в історії людства, вкажу на зайняття Іспанцями Мексики. Держава Ацтеків, по розмірам своїм чотирі рази така, як сучасна Франція, — держава на ті часи сильно залюднена і добре зорганізована, посідаюча прекрасну армію і цілу сіть уміло проведених шляхів — була в протязі чотирьох років (1519—1522) опанована 660 (дословно: шістьсот шестидесять, з них тільки триста озброєними!) іспанськими авантюристами під проводом Фернанда Кортеса тільки завдяки тому, що йому «пощастило» підняти бунт мас проти місцевої правлячої аристократії і при помочі цього бунту одну частину її знищити, а з другою — менше відпорною — заключити «братерську унію» і «мирний компроміс» що до уступлення влади.

Оці місцеві бунтівники зразу ж дали збройну семитисячну допомогу горстці Іспанців. Вони по іспанському наказу вирізали найбільше вартісну, найбільше відпорну і лицарську частину місцевої власної аристократії. Вони допомогли Іспанцям ограбити зо всіх незчислимих дорогоцінностей місцеві палати і храми. Вони врешті різали потім, всякий раз коли це було потрібне Іспанцям, одні других, бо між цими бунтівниками все знаходились «лівіщі», які настільки

---

*) Ще раз підкреслюю, що мирне проникання не означає безкровну окупацію. Навпаки, воно часто сполучене, як про це була мова вище, зі страшними жорстокостями і буває більше криваве ніж завойовання оружене. Основна різниця між першим і другим лежить в тому, що при класократичнім оружнім завойованню ми бачимо завжди два виразно розмежовані табори: жовтих і чорних — і про перемогу перших над другими рішає завжди чесний, одвертий, лицарський оружний бій, без внутрішнього розкладу та деморалізації противника і без помсти над ним. Мирне колоніальне проникання, з якого родяться всі демократії, такого розмежування і таких боїв не знає. Вся його суть лежить в тому, що жовті проникають в чорну масу і здобувають собі владу над нею шляхом її внутрішнього морального розкладу і фізичного її винищування та обезсилювання її ж власними — чорними — руками.

ненавиділи власних »панів«, що готові були вислужуватись перед прибувшими »визволителями« до повного »самоотверження« і нищити нещадно всіх тих своїх, в кім тільки, по іспанським підшептам, вони запідозрили бажання »стати паном«, мати свою власну, а не іспанську владу

А історія України? Чи ми, що бачили зайняття не сповна трьохтисячним більшовицьким загоном півмільйонного Києва, можемо повірити байкам про »незчислимі орди татарські«, що знищили Київську Руську Державу? Хіба ця горстка Татар, якої чистокровного потомства вистало ледве на рідке заселення Криму, не зайняла многомільйонної Русі тодішньої завдяки бунтові проти власних князів своїх же »людей татарських«?*) Хіба двері першій польській окупації Галичини не відчинило убийство збунтованими галицькими боярами власного руського Короля Юрія-Болеслава і вирізання тих його сторонників, при допомозі яких він над розбещеним боярством хотів настановити тверду державну монархічну владу? Хіба перші московські війська на Україну не закликав збунтований проти свого Гетьмана Пушкарь? Хіба не бунтом демократичних українських патріотів знищили більшовики Гетьманську Українську Державу? І хіба ці самі патріоти та »визволителі народу од панів«, не поступились, втікши до Варшави, всім, чого тільки од них вимагали Поляки? Хіба підчас героїчної боротьби Галицької Армії не взривали Західно-Українську Державу з середини і не бунтували »народ« проти власного Уряду ці — найбільші серед галицької демократії ентузіясти в руїниці, з яких одні »протестують« сьогодні, як емігранти, проти польської окупації, а другі видають в Галичині польнофільські демократичні »хлопські« газети?

Культ підлости, брехні, розкладу і зради — ось »принципи«

---

*) »Ці татарські люде цілими громадами піддавались Татарам мабуть ще під час першого походу Бату через Україну. Вони обіцяли давати Татарам данину збіжем, бути під їх безпосередньою властю в покорі і послузі і не хотіли більше мати ніяких князів... Татарам на руку був цей рух, ці бажання спектисся князів: він ослабляв княжу владу і взагалі відпорну силу людности, забезпечував Татарам спокійне панування над цими краями, бо ті відокремлені громади, без дружин, без князів, не спроможні були дати ніякого опору« — так пише Проф. М. Грушевський (Ілюстрована Іст. України, I вид., ст. 134), якого всі симпатії, як він сам заявив (в журналі »Борітеся-поборете« ч. 1), були завжди по боці оцих »людей татарських«. Отже чи мають право українські демократи, які в момент реального а не літературного державного будівництва на »княжі місяці« в нації понастановляли були ідейних прихильників »людей татарських«, нарікати тепер, що Україною правлять новітні »Татари«. Російські більшовики тільки виконали те, що проповідував і чого хотів разом зі всею українською демократією Проф. М. Грушевський. Вони прийняли під свою безпосередню владу народ, який не хоче мати своїх князів«; або точніше: якому таку політичну мудрість і таку національну свідомість прищеплювали його »ідейні представники, вожді і усвідомителі«.

громадського життя у всякій колонії. Розвиткові їх сприяють расові взаємовідносини між жовтими і чорними, які ми бачимо на такій колоніальній території.

Жовті цього типу, які здобули владу над чорними не перемогою в чеснім бою власної організованої сили, а шляхом розкладу і деморалізації чорних, ніколи в своїй масі не мають аристократичного хотіння обмежити свій імперіялізм ступеню восприймчивости чорних. Вони ніколи національно і територіяльно не асимілюються з ними, не творять одної місцевої — спільної і для них і для чорних — обмежуючої монархічної влади державної, не нормують своїх відносин до чорних спільними законами, одною спільною вірою, одною мовою, одною нацією. До здеморалізованих і розложених ними чорних вони ставляться з необмеженим призирством. В свій круг вони приймають тільки таких чорних, які вирічуться своєї окремішности і приймуть віру, мову і національність жовтих. І ці чорні, розложені зпочатку жовтими, тепер входячи в той спосіб в їх ряди, в свою чергу розкладають жовтих.

Розкладові жовтих сприяє також те, що в цьому колоніальному типі вони ніколи не бувають так одноцільні і зорганізовані, як жовті першого типу. Коли владу над чорними можна здобути не ризикуючи життям, а зручною політикою і умілим пацифістичним розкладанням чорних, то на їх землю починають йти не тільки лицарі продуценти — з яких виключно складались жовті класократичного типу — а лізуть туди хмарою елементи пацифістичні, всякі пошукувачі легкої поживи, далі купці і посередники,*) врешті всяке декласоване шумовинця, яке в метрополії, при більшій ще органічності її громадського життя, не знаходить поля для своєї розкладової діяльності.

Така расова і духовна неоднотільність прибувших жовтих оцього демократичного типу і впливаюча звідци розбіжність їх стихійних хотіннь, не дозволяє їм сотворити з себе на землі чорних єдиної запліднюючої і організуючої сили, яку творять жовті типу класократичного. Активність жовтих розпоршується тут в різних напрямках і тому вона не тільки безплідна, але розлагаюча і шкідлива.

Єдина група жовтих, яка могла б тут стати такою запліднюючою національно і державно творчою силою, це група лицарів продуцентів, аналогічна до жовтих першого типу. Оселившись на землі чорних на стає і розпочавши тут свою громадську і матеріальну творчість, вона стихійно хоче усунути неморальність громадських взаємовідносин

---

*) В країнах європейських ця остання категорія часто була репрезентована Жидами, число яких може служити одним з найпевніших показчиків ступені внутрішнього колоніального і демократичного розкладу нежидівських мешканців даної землі.

між собою і чорними, хоче сотворити між собою і чорними необхідну для її існування державно-територіальну, і духово-національну єдність. Але тут вона не одинока. Звичайно вона буває в великій меншості, і на шляху до здійснення своїх стихійних хотіннь вона зустрічає непоборимі перешкоди.

Проти неї завзято виступають інші групи жовтих. Перш за все аристократія метропольна, яка не хоче позбутися легко здобутої і доходної колонії. Далі купці і посередники, для яких визиск колонії можливий тільки доти, доки колонія не унезалежнилась і не сотворила своєї окремої сильної, недопускаючої чужестороннього визиску, національної держави. Її побороють завзято неосілі і матеріально непродукуючі представники адміністративного метропольного державного апарату, які кормляться власне з державної і національної залежності колонії від метрополії.*) Проти неї врешті бунтує завзято місцеві пасивні маси зайшли сюди з метрополії всяке декласоване революційне шумовиння, бо в державнім унезалеженню колонії воно зовсім слушно бачить народження тут тих самих здержуючих, консервативних, твердих форм громадського життя, від яких воно утікло власне з метрополії, і при відсутності яких в колонії воно може ловити свою рибу в мутній воді місцевого хаосу.

Далі проти неї з цілою своєю зажерливістю виступає місцевий демократичний метис, який єсть зазвямтим прихильником метрополії доти, доки вона сильна, і найбільшим її ворогом, як тільки вона ослабла. В першій випадку він (як напр. у нас, за Гетьмана Мазепи) побороє самостійницькі тенденції цієї єдино посідаючої власновладні державні інстинкти, осілої групи лицарів-продуцентів во ім'я народного добра, яке, на його тодішні погляди, вимагає конче єдності колонії з метрополією. В випадку другім, коли метрополія вже ослабла, він (як напр. за Гетьмана Павла Скоропадського), ставши зразу сам

---

*) Відомо, яку ролю відіграли на Україні в XVII ст. слуги магнатів, що репрезентували тут польську державну владу. Вони найбільше завзято побороували місцеві аристократичні, власновладні, державно і національно творчі тенденції осілої земельної козащини, найславнішим і типовим репрезентантом якої став власник Суботова Хмельницький. І коли ці слуги магнатські були переважно походження місцевого (напр., адміністрація і міліція в мастках кн. Яреми Вишневецького), то на чолі козащини, що боролась за визволення України, станула в більшості шляхта польська і прибувша сюди з північно-західних земель шляхта українська, одна і друга типу лицарсько-хліборобського, яка, осівши на стале в степовій козацькій Україні, взяла в свої руки провід в боротьбі за відділення своєї нової батьківщини од метрополії. Але тоді ця прибувша шляхта застала вже на Україні хоч невелике, але созвучне їй місцеве аристократичне козацьке ядро, біля якого розпочалась її надзвичайно швидка територіальна і національна асиміляція. Витворена в той спосіб козацька лицарсько-хліборобська земельна класократія в своїй боротьбі на три fronti: зі степовим охлократичним руйніником, зі здемократизованим метропольним польським визискующим державним апаратом, і з розкладовою діяльністю зласної демократії — змогла великим героїчним зусиллям за Гетьмана Богдана сотворити дійсну, реальну Україну.

завзятим самостійником, підіймає повстання проти цих же самих «панів» під гаслом, що вони єсть прихильники метрополії, зрадники самостійности, вороги народа і чужинці. В дійсности влада класократичних лицарів-продуцентів, яка одна може сотворити реальну самостійність колонії, ненавистна демократичному метисові тому, що вона — як влада місцева і консервативна — обмежила б його необмежені демократичні апетити і не дала б йому жити з розкладу нової держави так, як він досі жив з розкладу колоніяльного при старій державі метропольній.

Врешті проти цієї групи, що одна здатна сотворити з колонії окрему націю і державу виступають не менше завзято — здавалось би найбільше в цьому заінтересовані — місцеві чорні. Серед цих розложених і здеморалізованих чорних дуже рідко знаходиться созвучне оцим класократичним жовтим аристократичне ядро, біля якого могла б розпочатись їх територіяльна та національна асиміляція. Найчастіше серед місцевих чорних виробляється надзвичайна здатність до цього, що тепер прийнято означати словом «орієнтація». Не будучи в стані добре відрізнити одних жовтих від других; змішуючи в своїй уяві всі ці взаємно собі ворожі та протилежні жовті групи — неосілих купців, посередників, спекулянтів, осілих лицарів продуцентів, кочуючих революціонерів, державних урядовців і т. д. — в одну купу (наприклад: »буржуїв«); бачучи врешті, що між цими всіми жовтими нема єдності — і позбавлені тому, не так як чорні першого типу, одного центру притягання, — чорні цього другого типу хочуть просто всіх своїх жовтих, всіх більше активних елементів позбутися. Роблять же вони це в той спосіб, що піддержують таких жовтих, які найменше їх інертності, пасивності і лінивству заважають. Але що такими жовтими, в залежности од моменту, можуть бути різні їхні групи (иногда це буває державний метропольний апарат, який при помочі »народа« винищує місцеві аристократичні антиметропольні рухи; иногда це бувають жовті революціонери, які, спіраючись на »народ«, борються з державним апаратом; иногда купці і посередники, які потрібують чорних для своїх спекуляцій і т. д.), то чорні в своїх шуканнях доброї »орієнтації« розпорозуються в найбільше різнородних напрямках, пристають то до одних, то до других жовтих, витворюють в оцій хаотичній мішанині з ними силу силенну необчисленних в своїх ділах метисів і втягаються цими ріжними категоріями жовтих в завзяту боротьбу між собою, тим страшнішу, чим більше одірвались од свого класового, родинного, взагалі органічного ґрунту всі оці, шукаючі »орієнтації«, »родства непамятаючі Івани«. Одну тільки групу жовтих одностайно побороють всі взаємно себе побороючі чорні. А саме якраз ту групу осівших тут на сталі лицарів-продуцентів, з

якої, в сполученю з созвучною ґрупою чорних, міг би витворитись перший основний консервативний національний клас, а разом з ним народитись нова держава і нова нація. Поборюють же вони цю ґрупу тому, що вона власне, з поміж всіх жовтих ґруп, найбільше пасивності, інертності і лінивству чорних заважає. Тому, що во ім'я своєї моралі осілих лицарів і продуцентів вона вимагає від чорних більше інтензивної праці, організованості і творчості, і що, бажаючи сотворити з себе і чорних нову націю та нову державу, вона хоче примусити чорних піти по ненавистній для всякої пасивної маси лінії найбільшого опору.

В результаті ця ґрупа жовтих, яка в першому типі, завдяки своїй внутрішній єдності і силі, потягнула за собою чорних — тут, позбавлена боротьбою на всі боки цієї сили і не зустрічаючи тому восприімчивості серед чорних та не можучи зреалізувати свого творчого пориву, починає, як все в колоніях, сама розкладатись і гнити. Вона замикається в своїм колу і витворює з себе омертвілу касту, якої вся енергія йде на повне одмежування себе від оточуючого її колоніального рабства та хамства. Весь творчий порив найкращих і найбільше чесних елементів цієї касты, позбавленої точки реального приложення сили, повертається в безґрунтовий, одірваний зовсім од життя ідеалізм. Одні з них наприклад ідеалізують метрополію, вносячи тим в її культуру розкладові елементи романтичної брехні і манії величності; другі углубляються в минувшину власного краю, одходячи в той спосіб від його гіркої і безнадійної сучасності. Більшість врешті сама демократизується і, вирівнюючись на демократичного метиса, починає «раціонально» використовувати всі ці реальні колоніальні можливості, які забезпечують їй добробут і фізичне існування.

Отже — замість одділятись од метрополії, як це наказували б їй її стихійні хотіння — вона починає навпаки: чим раз більше тягнути до метрополії. Замість організувати свою державу — піддержувати метропольний державний апарат. Замість здобувати собі своєю діяльністю авторитет серед чорних — забезпечувати себе притяганням на свою землю ворожих до чорних чужонаціональних елементів з метрополії. Замість обмежити по аристократичному свій імперіялізм сильніших степеню восприімчивості слабших чорних, обєднавши їх і себе одною місцевою, чорним зрозумілою, мовою, одною спільною вірою, одною спільною нацією, одною, незалежною їх землю, спільною державою — вона починає навпаки: по хамськи насилувати, розєднувати та розкладати чорних, перетягаючи їх всякими правдами і неправдами на свою окрему, не місцеву, «панську» віру, мову і націю

та виступаючи супроти чорних в неприродній для цієї осілої земельної групи — ролі агентів чужоземельної метропольної держави.

Розуміється таке викривлювання з раціональних мотивів своїх ірраціональних стихійних хотіннь — як всім громадським групам так і їй — приносить врешті загибель. Метрополія ніколи в момент небезпеки не забезпечує цю групу, бо більше для неї значіння має підтримка найкраще до колоніальних умов пристосованого і тому тут найсильнішого демократичного метиса. Притягнуті сюди з метрополії нові жовті хочуть просто зайняти місце старих і тому намагаються перш за все цю осілу, земельну групу викинути. Її денационалізуюча діяльність серед чорних викликає якраз протилежні наслідки: вона будить почуття національної окремішності чорних, але не почуття творче, позитивне, яке виникло б з їх національного і територіально-державного об'єднання з цією групою жовтих, а почуття руйнівне, негативне, в формі національної зненависті, на одній і тій самій землі, елементів пасивних до елементів активних, нації «поневоленої» до нації «пануючої», нації «рабів» до нації «панів».

Нічого врешті казати, що вищі форми матеріальної культури, які творить тут оця група жовтих, позбавлені необхідної для їх органічного існування єдиної громадської національної моралі, остаються зовсім чужими і ворожими для чорних і вся організація труда в таких колоніях полягає на штуці співпрацюючих з собою жовтих і чорних зробити собі взаємно найбільше кривди і шкоди. Побудована на такому ґрунті місцева матеріальна творчість стає найбільше зненавидженим проявом громадського життя. Репрезентуюча цю творчість група, яка в країнах класократичних — горда своєю продуктивною (хліборобською, промисловою і т. д.) працею і сильна своєю лицарською організованістю — править націями, — тут, загубивши свою аристократичну лицарськість, єдність, організованість і дисциплінованість, повертається сама в зборище розпоршених і «раціонально-спекулюючих» індивідуалістичних продуцентів демократії. Зненавиджена, завдяки своїй внутрішній слабості, пасивними масами, ця група творців місцевої хліборобської і промислової культури мусить підлизуватись до пануючого в колоніальному хаосі демократичного метиса, мусить шукати у нього шарлатанського «оправдання» перед «народом» для того, що єсть основою громадського життя: для своєї матеріально творчої, продуктивної праці.

З розкладом завязків місцевої класократії вплив на колоніальне життя здобуває собі чим раз більше демократія. Нігде демократичний метис не має такого сприяючого його розплодові осередку, як в колоніях. Тут весь час відбувається згаданий вище процес расової дифе-

ренціяції, але нема процесу расової кристалізації та інтеграції. Тому тут не витворюються органічні сполученя людей по звязаним стихійною симпатією, расовою созвучністю, однаковим способом праці і еднаковими стихійними хотіннями — класам. Тому тут, крім чужого метропольного державного апарату, нема внутрішньої громадської абсорбуючої консервативної сили, яка всякі деструктивні, рознуздані, анархічні елементи в стані поставити на місце. Власне ці найбільше активні елементи демократії — продукт хаотичної мішанини рас — здобувають собі тут чим раз більшу свободу.

Поборюючи всіма силами смертоносні для нього органічні класові сполученя, демократичний метис творить сполученя раціоналістичні, партійні. Вони ніколи не об'єднані, як класові організації, спільною консервуючою традицією, а завжди об'єднані програмою, будуччини. Держаться вони не внутрішньою симпатією і стихійною єдністю, а зненавистю до інших подібних сполучень. Конкуренційна боротьба за впливи на «народ» між взаємно себе ненавидячими демократичними партіями — а не органічна співпраця об'єднаних своєю внутрішньою силою класів — лежить в основі громадського життя всіх демократій, а в першій мірі здемократизованих колоній. Оця конкуренційна боротьба різних програм будуччини дає демократичному метисові повну свободу рухів. Він не звязаний ніякими здержуючими, впливаючими з минулими, консервативними моментами. Всяка «програма», яка на його утилітаристичний погляд може сподобатись в будуччині «народній більшості», завжди його «переконає». Тому ні одна демократія в світі своїми спекуляціями не сотворила нації. Бо нації без завойованя більшості силою і моральним авторітетом твердої та непохитної меншости і без оборони того, що сотворено цією силою і авторітетом: — оборони традиції національної аж до загину, аж до смерти, — не буває. Метрополії можуть бути спокійні за свої колонії доти, доки вони менше ніж ці колонії демократичні. Сильна метропольна нація завжди матиме за собою серед колоніяльних метисів запевнену «ідейно і раціонально» обосновану демократичну більшість. Колоніяльний демократ «орієнтується» дуже швидко. Беручи наприклад наші відносини: вчора, коли Росія була сильна а Польща слаба, він кпив собі з Поляків, був русофілом і в крайньому випадку українським автономістом; сьогодні він польонофіл, русофоб і «самостійник»; а завтра, як відродиться Росія і ослабне Польща — він знов буде русофілом і українське самостійництво називатиме «польською або панською чи буржуазною інтригою». При чім для всіх цих перемін він матиме економічні, національні, ідейні, патріотичні і які хочете раціонально доказані, народні і демократичні «підстави»

Почуття територіяльного патріотизму, інстинкту сусідства і земляцтва, без якого не можна помислити існування державної, територіяльної нації — в здемократизованих колоніях розуміється немає. «Свій» означає тут не мешканця спільної національної території, а члена одної екстериторіяльної політичної спілки, який протиставляється «чужому», хоч сусідові по землі, але членові іншої такої спілки. Симпатія до мешканців інших земель і зненависть до земляків («ненавидять себе взаємно так, як горожане У. Н. Р.» — каже сучасна приказка) — ось характерна ознака «патріотизму» колоній. Нація з поняття територіяльної, державної, культурної, матеріальної і духової, взагалі органічної спільности, що виросла з минулої спільної традиції, перетворюється тут в ознаку партійну, і до неї можуть належати тільки члени оцього партійно-спекулятивного, на доходи в будуччині обрахованого підприємства. В метрополіях, де є ще органічні останки колишньої класократичної нації, або де нація держиться механічно при купі останками старого охлократичного державного апарату, всі ці партійні демократичні «нації» говорять принаймні одною, виробленою колись, мовою і мають одну спільну, колись вироблену, назву. Але в колоніях всі ці різні демократичні «нації» говорять звичайно різними мовами і мають різні назви, бо кожна метрополія, при допомозі своїх місцевих демократичних прихильників, надає часто колоніям інше, їй інтересам відповідаюче, ім'я. Немає тут розуміється теж, крім поліційно-державного закону метрополії, почуття одної, обов'язуючої всіх мешканців даної території в їх взаємовідносинах, органічної законности. Тут не було основи для такої органічної законности: — оружного і морального класократичного завойовання — і тому кожна колоніяльна демократична і екстериторіяльна «нація» бажає мати свій власний, окремий, екстериторіяльний закон і т. д.

Нігде процес витворювання своєї власної національної аристократії, без якої не може бути нації, не зустрічає стільки перепон, як в колоніях. Завязки такої аристократії, про які була мова вище, винищуються метрополіями завжди при допомозі самих же мешканців колоній. Серед колоніяльних метисів сильні метрополії завжди знаходять досить охочих, щоб свою власну аристократію вирізати і винищити, викликаючи в той спосіб найгіршу форму національної деморалізації і національної руїни: повну зневіру в свої власні сили і безмежну погорду до своїх же земляків.

Отака моральна смерть місцевої національної аристократії (а разом з нею і смерть нації, «відродженої» по методу напр. «Відродження Нації» п. Винниченка) лежить в інтересі метрополії більше, ніж її

смерть фізична. Тому нема засобів, яких би не вживали метрополії, щоб тільки підняти місцеві маси проти місцевих державно і національно творчих аристократичних елементів. З цього ремесла — винищування і цькування власних »панів« — живе демократичний метис. І поки ці »пани«, чи кандидати на панів, не в стані своєю власною організованою силою вгамувати руйнуючу діяльність місцевої демократії — доти не може бути мови про національне і державне визволення колонії. Доти проти її визволителів завжди підійме пасивні »народні« маси, по наказу метрополії, той чи інший місцевий демократичний метис. Доти весь розвиток громадського життя колонії буде відбуватись в напрямі вирівнювання на хама. Доти найкращі умови для розплоду і виживання матимуть в ній найгірші, руїнницькі і найбільше антигромадські типи. І доти врешті постійно будуть елімінуватись з такої колонії елементи найкращі, найбільше творчі, найбільше громадськи чутливі, найбільше гостро відчуваючі всю гидоту колоніального життя.

При таких умовах, єдиним щасливим виходом для колонії являється скерування — як напр. в Провансі — всіх місцевих окремішно-національних проявів і бажань в сферу красного письменства, етнографічної штуки, культу місцевих поетів і фольклорної та історичної науки. Тільки при повній одмові од всяких політичних незалежницьких державних тенденцій з боку тих, що єдині могли б, як би були сильні, цю національну державу сотворити — демократичний метис не чуючи вже небезпеки од власних »панів«, перестає бути »самостійником патріотом« і спокійно жерує собі дальше на випадках метропольного національного життя. Він не затроює тоді більше своєю присутністю місцевої ідеї національної окремішності і ця ідея, визволена з недосяжного для неї царства земного, переходить в єдино для неї при таких умовах доступне: — царство неземних, небуденних, святочних і літературних мрій. *)

---

*) Тільки в такому безтілесному царстві літератури можуть знайти душевний спокій для себе всі чесні Дон-Кіхоти, нездійсненої при демократичному типі взаємовідносин між активними і пасивними елементами, місцевої ідеї державно національної. Бо політичні змагання, при перевазі колоніальної демократії, приносять їм тільки гіркі моральні муки, а часто вигнання і передчасну та безплідну, нікому непотрібну смерть. Борючись реально за ідею політичного визволення колоніальної нації, а не маючи сили приборкати місцеву колоніальну демократію, вони своєю саможертвою викликають тільки з царства ненароджених тіней нездатні до життя політичні ембріони. Заслаби, щоб жити, а за живучі вже, щоб зразу же умерти, ці недорозвинені, героїзмом і кровю слабих породжені, політичні ембріони мстять потім породившим їх батькам формами свого огидливого — безмежно до творчих батьківських ідейних бажань неподібного — реального життєвого потворства. Тільки усвідомивши собі вищесказане, можна зрозуміти всю трагедію нашого літературного »відродження«, що йшло в парі з політичним конанням; гіркий »юмор« Котляревського і Гоголя; трагедію літературних епігонів козацтва: лівобічного —

Щоб така колонія могла визволитись політично, а не літературно, мусить серед неї народитись настільки матеріально сильний і органічно своїм стихійним ірраціональним хотінням обєднаний, імперіалістичний, аристократичний, войовничий клас, щоб його вибухової сили та енергії вистало на боротьбу з метрополією, на приборканя власної розкладової демократії і на порив за собою — а не на дражнення тільки — своєю національно-державною творчістю місцевих пасивних мас. Ми вже мали раз такий клас в козаччині Богдана Хмельницького. З народженням і розвитком такого класу йдуть звичайно в парі слїдуючі прояви колоніального громадського життя.

1. Дана колонія на с и ч е н а вже людністю настільки, що новий наплив колоністів переростає норми тогочасних можливостей економічного життя (вони ріжні в ріжних добах) і тому лягає однаковим тягарем на всі продукуючі верстви місцевого населеня, витворюючи серед них спільні сепаратистичні тенденції супроти метрополії.

2. Після такого насиченя колонії пройшов певний час колониального затишшя, який припинив дальшу расову метизацію, сприяв усталеню місцевої раси, і дав можливість розпочатись процесові расового та духового обєднання, звязаних рисами подібности і симпатії та однаковим способом життя і праці, місцевих органічних класів.

3. Провід в визвольній боротьбі з метрополією бере в свої руки матеріально продукуючий і матеріально незалежний, імперіалістич-

---

Куліша і правобічного — Михайла Чайківського; трагедію Антоновича, зразу активного самостійника, врешті археолога і т. д.

Особливо багато прикладів таких трагедій можна найти серед недорозвинених південно-американських націй, в більшости яких життя прийняло огидливі форми завдяки перемігшій в їх нутрі типовій колоніальній демократії. Наприклад відомий «герой Америки», іспанський креол Болівар, творець на місці іспанських колоній пяти нових національних держав: — Перу, Венецуелли, Колумбії, Екватора і Болівії — побачивши перед смертю, в що обернулись під пануванням захопившої владу демократії оці створені ним держави, писав: «Воду орали ці, що служили справі визволення! В Америці немає вірности ні серед людей, ані серед націй. Їх договори — це шпарґали; їх конституції — мертві книги; їх вибори — бійки; їх свобода — це анархія, а життя з ними — це мука». Знов инший великої сили і здібности державний муж, творець державної і національної самостійности Чилійської республіки, креол старого хліборобського велико-земельного і аристократичного місцевого іспанського роду — Бальмацеда, скинутий вкінці «народнім повстанням», піднятим проти нього демократичними, збагаченими на спекуляціях, метисами, покінчив життя самогубством, залишивши в своїм передсмертнім політичнім заповіті такі слова: «Мене ніскільки не дивують ані непослідовність ані несталість цих людей (піднявших повстання). Всі ж бо творці південно-американської самостійности умерли в тюрмах, або були замордовані, або загинули, як виїняті з під права, на вигнання. Такий характер носять горожанські війни у всіх старинних і сучасних демократіях. І тільки той, хто бачив власними очима переможців в такого рода війнах, зрозуміє, чому переможені — навіть як би вони були найбільше відданими слугами Держави — кінчають тим, що кидаються на свій власний меч» (цитую за вище згаданю працею Caldérona).

ний, войовничий, органічно вже об'єднаний, найвищий і найсильніший місцевий клас.)*

4. Серед місцевих пасивних мас розпочалась реакція проти коло-

*) Визволення колонії не буває, коли визвольний рух беруть в свої руки класи паціфістичні і найслабші, отже наприклад матеріально непродукоюча паціфістична інтелігенція, або пасивні т. зв. «народні» маси і т. д. Коли б на пр. проти Англії в Північній Америці повстали були американські Негри чи Індійці під проводом, скажім, місіонерів, а не повстав був місцевий найсильніший англійський промислово-колонізаторський клас, то не було б ніколи окремих од Англії Сполучених Штатів, а була б і досі англійська колонія. Коли б на чолі повстання проти польської Річпосполитої не стояла була польська українізована шляхта типу самого Богдана Хмельницького («він виріс і обертався в кругах єзуїтсько-шляхецьких, польських або спольщених, в сфері їх ідей» — пише Проф. М. Грушевський в своїй великій «Історії України» т. VIII, ч. III, ст. 127 — даючи цю характеристикою цінний причинок до зрозуміння психології Великого Гетьмана, вихованого в поняттях тодішнього пануючого класу), і аналогічна шляхті по своему матеріальному стану і класовій психології — отже найвища тоді між Українцями по своему соціальному становищу — городова реєстрова козащина, а повстали були самі селяне під проводом тодішньої місцевої інтелігенції, то не було б України, а була б Польща дійсно від моря до моря. Визволення всіх південно-американських націй — як це вже зазначено вище — було ділом не метисів, Індійців, Негрів і мулатів, а ділом креолів, нащадків іспанських та португальських завойовників і представників найвищого місцевого класу. При чім, по словам істориків цих націй, між ними тільки такі стали здатними до життя, в яких верства креольська була сильна, численна, добре організована і де вона змогла зразу, на другий день по визволенню з під влади метрополії, побороти місцеву демократичну анархію. Наприклад такою сильнішою від інших нацією стала Бразилія, яка від португальської метропольної влади теж визволилась допру тоді, коли на чолі повстання став місцевий, португальський по своему походженню, найсильніший клас. В 1822 р. цей клас, під проводом стало перебуваючого тоді в Бразилії сина португальського Короля: князя Дон Педро де Алькантара (він придбав собі славу гаслом: «самостійність або смерть!») сотворив власну монархічну державу, за семидесятилітнього існування якої сформувалась та сконсолідувалась окрема бразильська нація. Коли б настали часи, що найвищим і найсильнішим правлячим класом став би клас промислових робітників, то тільки під проводом цих правлячих «пролетаріїв», а не тих, ким вони будуть правити, може відбутись визволення колонії.

Повстання колоніальних пасивних мас, під проводом спекулюючих на цих масах місцевих розпорощених демократичних груп, скрізь і завжди звертається ввідні на проти метрополії, а проти місцевих «панів», тоб то як раз проти тих класів, з яких може витворитись перший і необхідний для існування нації, консервативний національний клас. Воно заганяє ці зародки власної національної аристократії назад в обійми метрополії і в той спосіб нищить в корінь можливість перетворення колонії в незалежну національну державу. Провокаційні повстання пасивних мас проти місцевих вищих класів, які часто роблять метропольні уряди, щоб власне знищити серед цих класів зародки державно-національного сепаратизму, служать найкращою ілюстрацією до цього факту. Ніщо так основно не підрізало козацьку Українську Державу і не поробило з козаків вірних підданих Царя, як повстання черні проти старшини під проводом різних місцевих демократичних «патріотів» — повстання, які провокувала Москва. Ніщо так не пхнуло в обійми Росії польсько-українську правобічну шляхту, як гайдамацькі повстання, організовані російськими агентами. Ніщо так не перетворило сепаратистичну західно-галицьку польську шляхту в більших приклонників Австрії, як західно-галицька різня, яку руками польського селянства справив цим польським сепаратистам австрійський уряд. Думаю, що заслуги сучасної української соціалістичної і «патріотичної» демократії в ділі знищення України і загнаня назад в Росію та Польщу місцевих державно творчих, по своему вихованю російських та польських елементів, що почали саме українізуватись — будуть ясно видні нашим нащадкам, коли тільки не вдасться возстановити того, що ця демократія своїм повстанням проти Гетьманської Української Держави зруйнувала.

ніяльно-демократичної деморалізації, в формі народження чи відродження релігії, яка своїм здержуючим, консервативним, організаційним авторитетом розкладові впливи демократії усуває. Цю релігію приймає завжди провідний місцевий найсильніший клас. Він обмежує свої імперіялістичні хотіння впливаючими з цієї релігії законами спільної з пасивними масами моралі і витворює одночасно, оперті на такий спільній моралі, обмежуючі так само його імперіялізм, політичні форми монархічної державної влади.*)

Тільки при таких умовах може відбутись політичне визволення колонії — визволення органічне, творче, її власними, здатними до дальшого національного та державного розвитку силами.

Але іноді може прийти найстрашніше для колонії визволення демократичне. Воно буває тоді, коли з яких небудь причин, в добі ще панування демократії, ослабла або розвалилась метрополія. Демократичний хаос в такій колонії — що здобула собі самостійність не завдяки власній внутрішній силі, а завдяки безсиллю метрополії — доходить до кульмінаційної точки. Позбавлена власного сильного державного апарату, позбавлена власних здержуючих консервативних класових сполучень, така колонія, по упадку державного апарату метропольного, стає ареною нічим вже не здержаної боротьби демократичних політичних партій між собою. Провідники цих демократичних партій, перед якими відкрилось несподівано необмежене вже нічим поле для політичної спекуляції, хочуть тепер стати всі головами держави, що найменше її міністрами, провідниками і героями нації. Між ними починається безконешна бійка, якої класичним прикладом може служити республіка Мексиканська; в трохи (поки що!) лагідніших формах всі визволені перемогою антантської демократії нові європейські республіканські і демократичні «національні держави», або нещасна, зі своєю октройованою державністю, Ірландія.**)

*) Не буду тут довше зупинятись над загально зраним фактом відродження і організаційної праці українського православ'я паралельно з розвитком козацького класу і значінням, яке мало для перемоги козащини та одвойована нею України Патріярше (подібно як Палське для англійського Вільгельма Завойователя) благословення для Гетьмана Богдана. Так само вважу тільки побіжно на величезну роль християнства в історії витворення нових держав з колишніх римських колоній і руйн римської метрополії. Відродження релігії це першорядний фактор в ділі побороєння демократичного хаосу і дисциплінована розложеної та розпоршеної цим хаосом колоніяльної нації. Визволеню колонії сприяє звичайно в таких випадках йдучий далі демократичний розклад метрополії. Коли колонія виїде з демократичного хаосу швидче ніж метрополія — її перемога забезпечена.

**) Українська демократія дуже любить покликуватись на приклад Ірландії. Поминаю вже це, що націоналізм український — як слушно звернув на це увагу в своїх цінних статях про Ірландію Проф. С. Томашівський (в Львівській «Свободі» за р. 1922, також в книжці: «Під колесами історії») — трудно порівнювати з націоналізмом ірландським тому, що останній спірається на многовіковий традиції, оперує традиційними національними а не соціальними гаслами, має в

стині» з чужої ласки, колонії звичайно бувають знов завойовані якоюсь сильною метрополією, яка увільняє їх мешканців від всіх нещастя »самостійного« демократичного життя. Найчастіше цими завойовниками — подібно як і завойовниками здемократизованих метрополій — бувають сусідні сильні охлократії, до аналізу яких переходимо.

27. Тип третій: по взаємовідношенню між расою активною і расою пасивною — механічний, по свому організаційному методу — охлократичний.

Владу над чорними здобувають собі жовті цього типу з а в ж д и

руках таку сильну зброю, як відрізняюча Ірландців від Англіїців римо-католицька релігія, з її могутнім церковним організаційним апаратом і т. д. Але навіть такий сильний націоналізм дегенерується під проводом демократії. Бо коли прийняти, що власна національна держава повинна бути вищою і кращою політичною формою громадського життя, а не установою найбільше сприяючою самовирізуванню туземців, то приклад Ірландії повинен бути застрашуючий. Він власне показує до чого доводить демократичний метод організації колоніальної нації. Про основи нації — її органічно, стихійно спаяні класи — і про організацію цих класів там забуто во імя демократичної »національної єдності«. Тому нація виродилась там в словесний націоналізм, що став моноподем демократичних політичних партій. На чолі всіх цих партій бачимо інтелігентів, які конкурують між собою і перед народом в степені зневажли до Англії. Поки була ще на місці оця зневажлижена Англія, демократичний метод організації нації не виказав всієї своєї деструктивної суті, бо оди н ворог об'єднував собою в одне тіло всю цю демократичну і демократією розпорошену націю (як би там таких національних ворогів було два, як напр. на Україні, то і демократія тамошня, так само би роздівилась на дві »орієнтації«, як і українська). Але коли цей національний ворог на хвилину одійшов собі в бік, то показалося що ніякої органічної національної єдності між демократичними націоналістами немає. Вони зараз же кинулись на себе з ножами. Розуміється якийсь стихійно спаяний і добре зорганізований, матеріально сильний, консервативний клас, міг би силою своєю цю боротьбу припинити, демократію на її місце — серед законом обмеженої опозиції — поставити, від руйніщного необмеженого політичного проводу її одігнати і національно-державний лад силою своєю установити. Але такий клас під владою демократії не зорганізувався. В результаті сучасна ірландська політична внутрішня боротьба ведеться між однаковими по свому інтелігентському проводу і соціальному складу демократичними партіями, з яких одні намагаються вдавати з себе тепер »консервативів« тоді, коли інші спекулюють далше на »народолюбстві« і революційним непримиримим патріотизмі. Тому ця боротьба програм, а не класів, абсолютно безплідна, вона не може дати жадній демократичній партії рішучої перемоги, зтягається вона в безконешність (бо патріотизм демократії безмежний і між нею все знаходяться »лівиці« чи »правіці«, але все більше завзяті патріоти) і в результаті викликку вона серед змучених і позбавлених одного сильного проводу демократії мас повну зневіру в репрезентовані демократією національно-державні ідеали. Останні (в червні 1922 р.) вибори до ірландського парламенту, де поруч 58 націоналістів правих (групи Коллінса) і 36 лівих (групи де Валери) пройшло 33 представники від фермерів і робітників, показують, що проти всевладної досі демократії починається реакція. В опозиції до неї починають поволі організовуватись розпорошені нею і розбиті класи. Але що демократія змонополізувала там виключно для себе ідею державно-національну, то ці класи, з яких власне могла би вирости сильна, органічна, життєздатна ірландська нація, через свою опозицію до демократії, починають вороже ставитись і до змонополізованих демократією національно державних змагань. В цім лежить джерело будущей ірландської трагедії і проблематичної з внутрішніх причин ірландської незалежності. Її утрата була б льогічним наслідком розкладової діяльності всієї ірландської, як »правої« так і »лівої«, демократії.

шляхом оружного завойованя. Оця войовничість охлократії засадничо відріжняє її од пацифістично-зажерливої та слизнякуватої демократії. Охлократи ніколи не заповолюють чорної маси, обсівши її як сарана та мирно розкладаючи її своїми ядовитими екскрементами так, як демократи. Але вони теж не завойовують її по лицарськи, зверху — перемігши в чеснім оружнім бою, пануючого досі над чорними, свого противника — так, як це роблять класократи. Всяке охлократичне завойованя відбувається знизу. Воно спірається завжди на бунті, найбільше незадоволених соціально і найнищих по свому соціальному положеню, пасивних »народніх« мас проти власної здеморалізованої аристократії і на повнім винищено цієї аристократії перемігшими при помочі цього бунту охлократами. Охлократ не знає таких брехливих, на взаємнім ошуканстві побудованих, хвилевих компромісів з конкурентом до влади і такої перманентної бійки за владу — бійки без кінця, без рішучої перемоги — як пацифістичний, трусливий і хитрий демократ. Але він не знає теж і лицарського, на взаємній пошані і на законі опертого, миру з противником після лицарської повної перемоги над ним, як класократ. Жовті типу охлократичного, завойовавши чорних, всю без виімку, попередню аристократію винищують фізично, або повертають, так як і всю чорну масу, в своїх покірних слуг і німих рабів. Щоб здобути собі владу, охлократ мусить свого ворога вигубити, а не тільки перемогти його так, як класократ. Для класократичної, на почуттю власної сили і на пошані до противника опертої, лицарської перемоги та законности, охлократ, як побачимо далі, заслабий.

Жовті охлократичного типу це не організована армія лицарів продуцентів, осідаючих на сталі на завойованій ними землі і розпочинаючих зразу же матеріяльну продуктивну працю, як в типі першому. Це також не розпорошена банда конкуруючих між собою до влади, найбільше ріжнородних по свому походженю і професіям, демократичних метисів, як в типі другому. Вони уявляють із себе одною залізною механічною організацією, одною фанатичною вірою, одною ненавистю до інаковіруючих і одним бажанням здобичі та панування спаяну орду войовничих грабіжників кочовників, які, самі матеріяльно не продукуючи і не уміючи організувати матеріяльного труда, нападають зовні або ізвнутри на матеріяльно продукуючу націю тоді, коли матеріяльна культура даної нації переросла її громадську мораль і коли ця нація знаходиться в періоді демократичного упадку та розкладу.

Вони можуть належати до раси усталеної тоді, коли це кочовники, які довго жили своїми ордами на великих рідко заселених просторах і, вийшовши зі своєї батьківщини, напали на розложеною осілу;

продукуючу націю зовні. Завойованя монгольські, турецькі, арабські і т. д. можуть служити прикладами охлократій, збудованих такими усталеними, міцними кочовничими расами.

Але це можуть бути орди, складені з представників ріжних рас тоді, коли це кочовники внутрішні, які в періодах демократичного розкладу націй одділяються чим раз швидче від розложених осілих, матеріально продукуючих елементів і, зорганізувавшись поза хаосом демократії, завойовують таку розложену націю, напавши на неї ізвнутри. Ріжняться ці внутрішні охлократичні завойованя від завойовань класократичних, крім свого методу, ще й тим, що перші викликають скрізь і завжди застій і примітивізацію матеріального і громадського життя, тоді коли за другими йде скрізь і завжди ритмічний зріст та розвиток цього життя.

Рекрутуються внутрішні охлократичні кочовники з найбільше ріжнородних елементів. Це можуть бути нащадки якоїсь кочової раси, засимільованої було нацією осілою, які тепер, в добі розкладу цієї нації, скидають з себе ненавистне ярмо цивілізації і повертають інстинктивно до войовничо грабіжницького способу життя своїх предків. Це можуть бути, і звичайно в найбільшому числі бувають, виділовані пасивною масою під впливом її расового сполученя з активними елементами, типи активні, войовничі, що не знаходячи собі місця в гниючому здемократизованому суспільстві, скеровують всю свою енергію на його знищення і опанованя. При класократичнім устрої такі елементи, або абсорбувались сильними консервативними продукуючими лицарськими класами, збільшуючи і весь час відсвіжуючи собою їх ряди та творячи нові форми національного життя, або йшли в державний апарат: бюрократію і армію, служачи опорою класократичної монархічної влади в її великій ролі обмежування імперіялізму класових аристократій. Вони виконували тоді одну з найважніщих функцій громадського життя класократичної нації — функцію гармонійного піддержування політичної рівноваги між владою класових аристократій і понадкласовою всенациональною владою Монарха. Вони творили той понадкласовий державний апарат, якого суд, сила і адміністрація, справовані іменем Монарха, давали захист і оборону матеріально слабшим пасивним масам перед можливістю зловживаннь з боку матеріально од них сильніщих, активних і організуючих матеріальне та громадське життя нації класових аристократій.

При пануванню демократії такі — виростаючі з низів нації — войовничі активні елементи декласуються найшвидче. В нічим необмеженім хаосі демократичного життя вони відриваються від свого первісного, пасивного органічного оточеня, але не можучи нігде осісти

і до ніякої вищої активної органічної групи пристати, кочують вони серед нації, як одірвані комірчини розложеного і не виконуючого своїх функцій органу. До них прилучаються так само декласовані і часто, при пануванні демократії, зіпхнуті на найнизчі щаблі суспільства войовничі нащадки колишньої пануючої лицарської класократії. Врешті, в моменти революцій, в їх ряди вливається ціла маса так само декласованих елементів войовничо-кримінальних, які в нереволуційні періоди скеровують свою енергію в інші, неполітичні сфери життя та унешкодливаються тоді різними примусовими державними мірами.

Всі оці кочові, неосілі, матеріяльно непродукуючі — або продукуючі тільки під примусом голоду, з погордою і зненавистю до своєї праці — переважно декласовані елементи, притягаються взаємно до себе спільним їм всім почуттям зненависти войовників, як до розложених демократизмом пацифістичних, розтовстілих і зажерливих спекулянтів продуцентів, так і до цілого взагалі «свобідного і вільного», — пануванню всяких пролазливих і пацифістично-хитрих (войовничій психіці особливо ненавистних) хамів сприяючого — укладу життя демократії. Оця спільна зненависть, поруч зі спільним їм всім бажанням влади, обєднує всі ці расово ріжнородні типи одним стихійним хотінням, з якого родиться у них одна спільна громадська віра і одна залізною дисципліною спаяна організація. Оцею єдністю хотіннь, опертою на спільній стихійній зненависті; — далі організованістю, необхідною для здійсненя спільних войовничих імперіалістичних цілей будуччини, і врешті одною вірою, дисциплінуючою внастрі організації неоднакові расові інстинкти і темпераменти її членів — ріжниться расово ріжнородна охлократія внутрішня, від так само расово ріжнородної, але спекулянтської, невіруючої, раціоналістичної, вільнодумної і пацифістичної, а тому до ніякої організованості нездатної, демократії. Але знов же оця расова ріжнородність і єдність хотіннь тільки в зненависти та в здобуванні цілей будуччини, засадничо одріжняє войовничу охлократію від войовничої так само класократії, якої єдність хотіннь впливає: з расової і органічної єдності та усталеності, з минулої спільної традиції — і кермується: не захватними цілями будуччини, а обороною та ритмічним досконаленням вже сотвореного в минувшині, і не зненавистю до чужого, а любовю та привязанністю до свого.

Завойованя охлократичне може бути, вживаючи сучасного парламентського жаргону, «праве» і «ліве». Перше полягає на поширюваню влади вже перемігшої і правлячої охлократичної державної організації, друге — на поборюваню шляхом революційним здемогалізованої і розложеної державної організації старої, та на твореню проти неї своєї охлократичної державної організації нової. Прикладом

першого в новітній історії може служити історія »собіранія« Росії та Франції їхніми центральними охлократичними державними апаратами; прикладом другого — історія жакобінців, Наполеона, більшовиків і т. д. Звичайно всяка охлократія зпочатку буває »ліва«, а перемігши, стає зразу »права«.

Але »права« чи »ліва«, зовнішня чи внутрішня, абсолютистично-монархічна чи абсолютистично-диктаторська і цезаристична, вона скрізь і завжди реакційна, бо скрізь і завжди спірається вона на юрбу, на найбільше інертні і пасивні маси, на реальну а не на фіктивну, як в демократії, більшість. І моральний авторитет в очах цієї »народної« більшості здобуває вона скрізь і завжди тим, що захищає цю народню більшість од всякого примусу до вищих форм матеріального і громадського життя, який може погрожувати їй з боку тієї чи іншої матеріально і громадсько творчої меншости. Вона береже всіма силами во імя »народу« його реакційну пасивність, примітивність та інертність, роблячи це дуже часто при помочі теоретично найбільше »поступових« і революційних гасел. Примітивні, бажаччі якнайменше орати і сіяти, »люде татарські«, звільнені од примушуючих їх до цієї інтензивної оранки »своїх князів« (чи як казала Цариця Катерина »маленьких тиранів«) — це опора влади всіх охлократій, будь вони репрезентовані »татарами« зовнішніми, чи »татарами« внутрішніми. Оця опора на пасивности та інертности »народних« мас реакційність всякої охлократії, одріжняє її, як од необмежено поступової та ліберальної демократії, так і од консервативної але не реакційної — од обмежуючої творчий порив аристократії степеню восприймчивости пасивних мас, але не винищуючої цього аристократичного пориву во імя пасивних мас — класократії.

Організація всякого охлократичного завойованя — правого чи лівого, зовнішнього чи внутрішнього — завжди пристосована до нападу, до експанзії, починаючи від його політичних методів, про які мова далше, і кінчаючи навіть такими другорядними ознаками, як наприклад зброя. Вона у охлократів складається переважно зі знарядів офензивних (піка, шабля, перевага легкої кавалерії, револьвер, бомба і т. д.), і мало має в собі засобів дефензивних (панцирі, щити, шоломи, окопи, міцна піхота, тяжка »панцирна« кавалерія, т. зв. по сучасному »організація тила« і т. д.), які знов переважають завжди у войовничої, але разом з тим осілої, — не кочовничої і тому більше оборонної, ніж нападаючої — класократії.

Численність жовтих типу охлократичного в порівнанні з чорними завжди дуже мала. Коли брати пропорціональне відношення між жовтими і чорними, між активними і пасивними елементами, між

тими, хто править і тими, ким правлять — одно слово: між національною аристократією і пасивними масами нації — то найбільше число цієї аристократії припадає на добу правління демократії, середне на панування класократії і врешті найменше на панування охлократії. Паралельно до цього явища бачимо, що взаємовідношення між аристократією і пасивними масами — між поривом вперед і силою опору цих мас — буває гармонійне і ритмічне тільки при консервативній, але не реакційній, при обмеженій монархіїю і релігією, але разом з тим творчій класократії. Воно вироджується в нічим не здержаний табетичний біг перед себе — в нічим необмежений »прогрес« — при пануванню правлячих нацією мас республіканської суверенної демократичної аристократії, або в мертвій застійній реакції при пануванню найбільше народньої форми влади: охлократії.

Вся моральна сила і весь моральний авторитет охлократичної аристократії, які дозволяють їй, при її малому числі, правити величезними юрбами, держаться власне на тому, що охлократія вповні і без ніяких компромісів пристосовує себе до пасивності та інертності народніх мас. Вона не жене їх вперед обманом і шарлатанством, так як це робить демократія, що купує примарами »народньої суверенності« погоничів зпосеред самої народньої маси, які — подібно прирученим слонам — женуть вперед собі подібних, уявляючи, що вони самі собою правлять в своїй слоновій суверенній — »народній республіці«. Але вона теж не пориває вперед за собою пасивні маси, своїм власним прикладом і своєю власною внутрішньою силою, так як це робить матеріяльно продукуюча і сильна своєю лицарською організованістю та обмеженням себе відповідно до степені восприїмчивості пасивних мас — класократія. Матеріяльно непродукуючі войовники і пропагатори та толкувателі тієї чи іншої віри — якими єсть скрізь і завжди всякі охлократи — правлять пасивними масами своєю залізною завойовницькою організацією, терроном та суггестією. І таке правління завжди без спротиву і радо приймається пасивними масами доти, доки репрезентована правлячою охлократією і нею суггестіонована віра йде по лінії стихійно вроджених цим масам: пасивності, інертності, лінивства. На питанню, як примусити »народ« працювати інтензивно працювати не стадом по інерції, з найменшим напруженням енергії, а працювати з найбільшим напруженням всіх індивідуальних сил кожного зокрема (але разом з тим по класам організовано, як це буває при класократії — чи в розтіч і хаотично, як це буває при демократії) — ломить собі скрізь і завжди шию всяка охлократія. Її правління »в єдності з народом« — як казала формула старого царського самодержавія — з інтенсифікацією праці і збільшенням продукції погодити неможливо

Нечисленність охлократичної аристократії дозволяє їй захопити владу над чорними тільки тоді, коли попередня аристократія вкрай розложилась і здеморалізувалась та своїм хаотичним і безсилим провідом так само розложила і здеморалізувала пасивні маси. Проти сильної і нерозложеної класократії всі охлократичні потуги безсилі. Наприклад так, як о німецькі окопи розбивались хмари російського війська, ведені пропорціонально до його числа невеличкою горсткою старої російської охлократії тоді, коли в цих окопах сидів ще не здемократизований і не здеморалізований німецький солдат.

Панування охлократії приходить звичайно по пануванню демократії. Воно єсть найбільше консеквентним завершенням демократичного хаосу, неминучою реакцією народніх мас, змучених і роздражених до краю зажерливістю, хамством, дурисвітством і організаційним безсиллям всякої демократичної аристократії. Весь час провоковані до руху демократією і одночасно позбавлені ритму та організованости в цьому рухові; весь час дражнені нездійсними політичними і соціяльними демократичними обіцянками; здеморалізовані демократичним нищенням віри і поваги як до духовних так і до світських авторитетів і увільнені врешті демократією од всякого, здержуючого зв'язу в людині, громадського морального примусу — оці пасивні народні маси в перший зручний момент кидаються зі сліпою силою руйнуючої стихії на свою нікчемну, безсилу, здеморалізовану і здемократизовану аристократію. Тільки охлократія уміє використати цю народню реакцію і тільки вона уміє винищити при її допомозі «народолюбних» демократичних слизнякуватих спекулянтів та шарлатанів і побудувати на твердому ґрунті «народньої» пасивности, інертности, лінивства та на зненависти мас до всього, що вибивається понад юрбу — свою, єдине народню, охлократичну владу.

Цими прикметами жовтих типу охлократичного определяються расові взаємовідносини між ними і чорними від хвилини перемоги охлократії.

Отже жовті цього типу ніколи не розселяються на завойованій ними землі поміж чорними так, як жовті типу класократичного. Вони не обіймають цю землю в своє власне персональне, приватне посідання на те, щоб зараз же розпочати на ній матеріяльну продукцію, почати творити на ній матеріяльні цінности. Жити з матеріяльної праці, а не з війни і поширювання своєї віри, кочові чи полукочові охлократи по своїй природі не здатні. «Ми не можемо знизитися до хліборобства» — так характерно зформулював цю охлократичну прикмету ще колись в XVII ст. татарський посол у Варшаві. І до тих, що матеріяльно продукують, всяка охлократія — хоч би вона мала, як тепер

перш за все нищиться моногамічна родина-сем'я, яка — в протилежність до охлократії — єть основною комірчиною і підставою існування класократії. Розклад моногамічної семі в кругах, що постачають кандидатів в правлячу верству, це характерна ознака панування всякої охлократії, однаково, чи це буде розклад семі дворянсько-чиновничої за часів російської Імперії, чи розклад семі робітничої, «пролетарської» за часів большевиків, чи розпушта французької титулованої охлократичної аристократії при парижських дворах Людовиків, чи врешті, відмінна по свому походженю, але однакова по наслідкам, полігамія вищих кругів охлократій магометанських і т. д. Паралельно з цим, при пануванню охлократичних войовників і пророків в одній особі, бачимо найгірші форми жіночого приниження і поневолення, якими кінчиться звичайно фарс демократичної «еманципації жінок». Жінка — по самій своїй природі персоніфікація пасивности — ділить тоді долю цілої взагалі пасивної маси, — а ця маса, після періоду своєї «суверенности» за панування демократії, опиняється звичайно під пануванням охлократії і повертається тоді в становище німої, інертної, засугестіонованої террором і вірою своїх правителів — рабської юрби.

Хто хоче попасти в ряди правлячої верстви, той, при охлократичнім методі організації аристократії, мусить бути вирваний з семі і класу, а не так, як при класократії, належати до доброї семі і спаяного класу. Він мусить бути вирваний зі свого природнього органічного оточення і поставлений в умови, найбільше сприяючі осягненю повної механічної єдности пануючої охлократичної безкласової організації. Чи ці умови будуть знайдені в формі т. зв. «мужських домів», в які виділяється і в яких виховується на будучих правителів мужська молодь якихось африканських диких кочових охлократичних племен, — чи це буде казарма і державна школа охлократій в добах вищого розвитку цивілізації — суть поповнення і виховування правлячої охлократичної верстви все остається та сама. Різниця між системою вихованя напр. англійською і напр. російською — кориниться власне в різниці методів організації аристократії класократичної, де все направлене до того, щоб одиницю удержати як можна більше під впливом органічного — родинного і класового оточення — і організації аристократії охлократичної, де все направлене до того, щоб одиницю з її органічного оточення вирвати. І доки пасивна маса, якою править охлократія, не почне, під впливом зросту матеріяльної культури, диференціюватись та виділяти з себе органічні класові сполучення, що не піддаються терророві, сугестії і виучці охлократів — доки вона тільки постачатиме для правлячої верстви все нових і нових «родства не памятаючих» яничарів — доти

наприклад, модерні гасла »праці« на устах — в глибині душі ставиться з найбільшою погордою. Вона береже їх, як юрбу, яку треба ущасливлувати своєю вірою і своєю владою, і як »податное сословіє«, з якого збирають належну їм дань охлократичні вйовники і пророки.

Поміж завойованими чорними охлократична аристократія живе завжди великими озброєними громадами, міцно звязаними одним головним центром, де знаходиться місце осідку верховної світської і духовної влади. І коли навіть, при певних вищих стадіях цивілізації, охлократи заволодівають землею, то одержують вони її не на те, щоб на ній самім працювати і організувати працю, а щоб мати персональне право на данину з людности, яка на даному участку землі живе, і яка разом з цією землею виділяється охлократичному достойникові на його персональний прожиток в нагороду за його службу державній охлократичній організації. В цьому основна різниця кочовничого («служилого», »рангового«, »общинного«, »соціалізованого« і т. д.), завжди не повно-приватного і завжди мало продуктивного, екстензивного землеволодіння охлократичного, від завжди повно-приватного, дідичного, лицарського (як казали козаки українські: »шаблею завойованого«) і завжди високо продуктивного, інтензивного землеволодіння осілого — класократичного. І звідци теж різниця між розселенням охлократії, яка своїми організованими ордами править чорними з центрів і тому завжди творить держави централістичні — та розселенням класократії, яка править чорними персонально на місцях, і тому творить завжди держави децентралістичні, з гармонійною рівновагою між провінціями і столицею, між селами і городами і т. д.

Не розселившись по одинці між чорними і не взявшись до матеріальної праці, жовті типу охлократичного не можуть мати цього хотіння органічного звязку з місцевою людністю, яке єсть типовою ознакою класократії. Навпаки, всякі органічні сполучення — родові, класові, територіяльні, — що служать підставою буття і влади класократії, охлократам чужі і ненавистні. Охлократія може існувати і правити тільки тоді, коли власне ніяких таких органічних сполучень на підвладній їй території немає, і коли людність на ній ділиться на дві тільки категорії: знизу — безкласову, нездиференціовану, прикріплену до землі і примітивно на ній працюючу, стадну юрбу, — і зверху: спаяну одною залізною вйовничо-духовною організацією матеріально непродукуючу, кочову або полукочову орду (на вищих шаблях цивілізації ця орда може прийняти дуже складні форми завжди зцентралізованого бюрократично-військово-духовного державного апарату), яка при помочі террору і сугестії править цією юрбою, весь час між нею кочуючи (вічне переносення з одного місця в друге

як поодиноких адміністраторів, так і озброєних частин державного апарату, служить характерною ознакою охлократії навіть на найвищих шаблях цивілізації) і дань з неї збіраючи. Зо всіх методів правління, охлократичний — найбільше примітивний і найпростіший. Він побудований: на розбиванню при помочі террору всяких органічних, політично активних сполучень між підвладною стадною юрбою; на постійній уніфікації цієї юрби при помочі сугестії і береження її від сторонніх впливів, і врешті на відповіднім вихованю вирваних з посеред цієї юрби більше активних елементів, які, перейнявшись під впливом цього вихованя духом і дисципліною правлячої охлократичної кочової чи полукочової орди, весь час поповняють, відновлюють і поширюють її державний організаційний апарат. Отже террор, сугестія і виучка («III отдѣленіе» і військова та духовна бюрократія; чека, пропагандисти і курсанти; всякі башибузуки, яничари, мамелюки, преторіянці, а в вищих формах цивілізації — легісти і т. д.) — це основні форми методу правління охлократії, характерні для расових взаємовідносин, які укладаються між активними і пасивними елементами при її пануванню.

Такого виділювання з органічно об'єднаних класів активної, правлячої нації, аристократичної верстви шляхом внутрікласової селекції і добору по типам найвищим — яке ми бачили при класократії — тут розуміється немає. Але немає тут також і хаотичної, на різних раціоналістичних спекуляціях побудованої, партійної «організованости» (чи точніше: дезорганізованости) демократії, з її «лідерами», нюхаючими настрої виборців і пропонуючими їм на вибір різні «раціонально уґрунтовані» програми будучого добробуту і щастя. Не класократична здатність до громадської і матеріальної творчости, проявлена перш за все в своїм природнім, органічнім — класовім і територіяльнім (в селі, волості, повіті, городі) — оточеню, рішає тут про здатність кандидатів до правління нацією. Так само не рішає про цю здатність їх демократична «популярність», тоб то їх уміння найкраще і найзручніше обдурити розпорошені пасивні маси. Правляча нацією охлократична аристократія поповняється весь час тільки такими елементами, які пройшли певну, точно приписану муштру і в часі цієї муштри виказали себе вповні «благонадвожними», тоб то відірвались вповні од свого попереднього природнього оточеня, і — ставши «непомнящими родства» — перейнялись вповні духом, вірою і дисципліною даної пануючої охлократії. В цій муштрі і виучці лежить вся внутрішня, регенераційна сила охлократії. Від їх доцільности і досконалности залежить завжди її завтрашній день

Щоб улегчити таку виучку, нищиться все, що поза пануючою охлократичною організацією могло би впливати на одиницю. Отже

влада охлократії на такій землі забезпечена і ніщо, крім якоїсь зовнішньої катастрофи, її знищити не в силі.*)

Держава при класократії — як ми бачили вище — це еманация органічної нації. Вона існує для нації, а не нація для держави, як це буває при пануванню охлократії. Підставою сили класових аристократій є їх органічна класова єдність, їх володіння засобами продукції, їх матеріальна продуктивність. Тому державний апарат при класократичнім устрої творить необхідну частину національного організму — але тільки частину. Він виконує тільки певні, точно окреслені функції. Перш за все він забезпечує — як було сказано — ритмічність і гармонійність політичного життя нації, служачи регулятором сили класових аристократій через обмеження їх імперіялізму своєю понадкласовою, іменем всенаціонального Монарха виконуваною державною владою. Він єсть суперарбітром: з одного боку, між аристократією і пасивними масами — між тими, хто править і тими, ким правлять, а з другого: між аристократіями різних класів — але до організаційної — громадської і матеріальної —

---

*) Іноді деякі охлократії в початкових стадіях свого розвитку спіраються на якомусь одному класі. Це буває тоді, коли цей клас, в порівнанні з іншими класами, дуже слабкий та нечисленний і коли, прямуючи до диктатури та до необмеженого панування над іншими класами, він свою внутрішню слабкість мусить надолужувати терором та захопленням в свої руки безкласового державного апарату (при класократії бачимо якраз протилежне явище: там сильний основний консервативний клас, в почуттю власної внутрішньої сили, допускає до влади в інтересі розвитку громадського і матеріального життя інші класи і не захоплює в свої руки державного апарату, а навпаки, годиться на обмеження імперіялізму класових аристократій понадкласовою, не абсолютистичною і не диктаторською, а так само законом обмеженою, монархічною владою, що стоїть на чолі власне цього безкласового державного апарату). Такий, бажаючи необмеженого панування і диктатури, слабкий та нечисленний клас мусить для здійснення своїх цілей потягнути за собою проти інших класів пасивні «народні» маси. Але з хвилиною, коли він починає «визволяти народ», він мусить зараз же закинути класовий і перейти до охлократичного методу організації. І з цієї хвилини починається його розклад і смерть. З органічного, окремого класу — він перетворюється зпочатку в головного, а потім в другорядного поставщика яничарів для правлячої «визволенім народом» безкласової охлократичної верстви. Таке сталося колись з московським боярством, а потім з російським дворянством, яке, бажаючи було диктатури для свого нечисленного в порівнанні з російськими масами класу, створило самодержавіє і зараз же потім розплилось та розложилось в старій російській охлократичній «служилій» бюрократії. Таке діється тепер з російським промисловим робітничим класом, який, бажаючи було «диктатури пролетаріату» мусів — при своїй нечисленности і слабости — створити диктатуру охлократичних, набраних з різних декласованих елементів чрезовичаєк та опинився сам в повній залежности від них так, що йому остається тепер, по прикладу своїх дворянських попередників, підіймати проти них (розуміється безуспішно) «декабристські повстання». Знов иншу картину бачимо в Польщі, де так само на ідеї «диктатури пролетаріату» виросла військова охлократична пепесовська організація, яка одначе не зуміла, по прикладу своїх російських колеґ, спертися на «народ», захопити в свої руки державний апарат, перетворитись в польські чрезовичайки і терором винищити всіх «народних ворогів», а своїх конкурентів до влади. Завдяки иншій соціалній структурі Польщі, — про що буде мова далі — охлократична непримиримість та войовничість пепесовців вивітрилась дуже скоро і вони спочили на грішнім лоні польської демократії....

праці класових аристократій він не втручається. Поліційно-державної регламентації політичного і економічного життя в країнах класократичних (напр. в старій Англії) не можна помислити так само, як напр. життя без паспорта і без поліційних приписів в охлократичній Росії. В першій випадку інтервенція державної поліції була б порушенням законних норм, вироблених органічним співжиттям органічних, класових, посідаючих власну аристократію, людських угруповань; — в випадку другім, невмішування і відсутність поліції у законили б анархію і озвіріння стадної, безкласової, позбавленої власної аристократії, і тому — без поліційно-державного охлократичного погонича — нездатної ані до самоорганізації ані до самоуправи — юрби.

Навіть оборона нації при класократії не доручається виключно державному апаратові. Класократії не знають таких великих сталих армій, які бувають завжди у всіх охлократіях. Їх лицарські, войовничі, завжди озброєні правлячі класи готові кожної хвилини стати всі як один, на оборону нації. Знов же при пануванні демократії, унаслідований по попередніх стадіях розвитку державний апарат, це — як ми бачили вище — один з об'єктів демократичного розкладу і демократичної політичної спекуляції, що нищиться тим більше, чим довше триває влада демократії. При охлократії — держава це альфа і омега політичного життя. Державний апарат — бюрократія (світська та духовна) і армія — це одинокий засіб панування, одинока підстава сили всякої матеріально непродукууючої і безкласової охлократії. До потреб держави пристосовано все громадське життя такої землі, якою заволоділа живуча тільки зі здобичі і дані, а не з організації продуктивної праці, войовнича кочова чи полукочова орда. І само поняття нації при охлократії це тільки еманация держави, це один з засобів сугестії, який вживається тільки тоді, коли він допомагає існуванню і функціонуванню всевладного механічного державного апарату. Тому охлократія часто може обходитись зовсім без того свідомого національного почуття, яке єсть необхідною органічною основою буття всякої класократії і яке весь час різними раціоналістичними фікціями і спекуляціями намагається творити в своїй безплідній боротьбі з власним хаосом всяка демократія.

Ніякого обмеження влади цього державного апарату при охлократії розуміється немає. При класократії імперіялізм класових аристократій обмежений державною владою Монарха, але одночасно влада Монарха — голови державного апарату — обмежена законом, на сторожі якого стоїть внутрішня сила вірних Монархові, але не рабськи йому підданих, класових аристократій. При охлократії влада голови державного апарату — дідичного

(Монарха), або недідичного (диктатора, чи диктаторської установи, складеної з кількох осіб) — завжди необмежена, завжди самодержавна, абсолютистична, а разом з нею необмежена влада над пасивними масами і цією, зорганізованою в державному апараті і рабськи підданою його голові, охлократичною аристократією, яка іменем цього голови — самодержавного Монарха чи диктатора — править. Причини цієї рїжницї лежать в знаній вже нам повній відмінності прикмет класократичної і охлократичної аристократії.

Обмеження влади класових аристократій владою Монарха випливає з цього, що вони, для ритмічного і гармонійного розвитку своєї організаційної — громадської і матеріальної — творчості, мусять обмежувати свій творчий порив і свій імперіалізм відповідно до степені восприїмчивості пасивних мас, яких пасивність та інертність знаходить собі оборону в консервативній монархічній державній владі. Але одночасно, в інтересі цього самого розвитку громадської і матеріальної творчості, пасивність та інертність мас, що знаходить собі оборону в консервативній монархічній державній владі, мусить бути так само обмежена законом. В противному разі монархічний державний апарат, здобувши собі при допомозі пасивних мас необмежену, абсолютистичну владу, з консервативного став би реакційним і загальмував би всю громадську і матеріальну творчість класових аристократій.

Оця гармонійна взаємозалежність між творчим поривом вперед аристократії і степеню восприїмчивості на цей порив з боку пасивних мас, оця ритмічність політичного життя, яка існує тільки при обмежувачій однаково як реакцію так і поступ — при консервативній, але допускаючій ритмічний рух вперед — класократії, нищиться в двох протилежних напрямках при пануванні демократії і при пануванні охлократії.

Демократія, творячи республіканські форми державного життя, дає повну волю імперіалізові численній, але розпорошеній і незорганізованій демократичній аристократії; вона нічим не обмежує її пориву вперед, її «поступовості», її жадности до багатства і до влади — і тому творить хаос, який не веде за собою повної руйни тільки доти, доки існують ще недоруйновані демократією останки колишніх здержуючих, консервативних, громадських органів, і доки маси ще дають себе гнати необмежено вперед при допомозі рїжних форм політичного демократичного обманства і шарлатанства.

Охлократія впадає в протилежну крайність: вона руйнує політичну рівновагу, перекиляючи її на бік пасивности та інертности мас; своєю «єдністю з народом» — на пасивности якого її влада спірається

— вона приголомшує в самім зародку всякий порив вперед, громадськи і матеріально творчих, аристократичних елементів. Сама охлократична аристократія — складена завжди з войовничих, але матеріально непродукуючих кочовників чи полукочовників — ніякого пориву до громадської і матеріальної творчости пасивним масам не дає, навпаки, вона на їх пасивности та інертности будує своє панування.*) Отже, не даючи масам ніякого пориву до громадської і матеріальної творчости і будучи владою, що спірається власне на пасивности мас, охлократія не має потреби оцієї своєї народньої влади відповідно до степені восприймчивости пасивних «народніх» мас обмежувати. Так само не може вона обмежувати своєї держуючої (реакційної, а не консервативної!) влади во імя потреб громадської і матеріальної творчости аристократії, бо початок такої творчости означає кінець охлократичної сугестії, кінець охлократичного панування. І держитися всяка охлократія так довго, доки маси бачать в ній захист од ріжних «панів», доки вона своїм самодержавним, абсолютистичним террором нищить в самім зародку все, що могло б ці пасивні маси зрушити з місця і примусити їх до більше інтензивної громадської і матеріальної праці. Доки наприклад Царь (і той охлократичний державний апарат, на чолі якого він стояв) «въ единеніи съ народомъ» дійсно репрезентував всеросійську інертність та реакційність, доки він не пішов на уступки поступовим «конституційним поміщикам і фабрикантам», доти влада його була тверда і непорушна.***) Так само і большевики будуть держатися так довго, доки вони

---

*) Всякі «електрифікації» большевиків це такий самий блеф, як звістні антрепризи Потьомкіна, що теж по тому самому охлократичному методу «заводив матеріальну культуру» в Росії.

**) Всі «народні заворушення» за часів самодержавія звертались завжди не проти Царя, а проти тих чи інших «панів». Проти царської влади став «народ» виступати тільки тоді, коли вона власне стала «конституційна», коли вона в очах народу стала по боці «панів». Народнім характером всякої охлократичної, отже і старої царської влади, пояснюється факт, що ліберально-демократичні російські круги в боротьбі проти неї, мусіли вживати перш за все соціальної а не політичної клячі, бо тільки соціальними «противопаєськими», а не політичними «противоцарськими» клячами могли політично незадоволені демократи притягнути народ на свою сторону. Тому напр. російські ліберально-демократичні поміщики, бжаючи для себе конституції, мусіли «народові» обіцювати за це свою власну землю, бо самими лише політичними гаслами вони ніколи б народу до бунту проти пануючої охлократії не заохотили. Розуміється оце характері нічого їм не помогло і російська народня революція, як всяка народня революція, звернулась перш за все проти всієї поступової, ліберальної і соціалістичної, взагалі здемократизованої аристократії. Те чо не в стані був зробити старий охлократичний режим, зробив охлократичний режим новий. Відроджений в комуністичних чрезвычайках старий і досвідчений всеросійський охлократичний жандарм знов повернув собі владу тим, що захистив всеросійський народ од всякого примусу до більше інтензивної громадської і матеріальної праці. Він вирізав при допомозі народу «народолюбну» ліберальну і соціалістичну демократію, яка в своїй наївности, внутрішній незорганізованости, розпорошености та нікчемности, хотіла народніми руками — а не власною внутрішньою організованою силою — повалити народню охлократичну владу.

не будуть примушені піти на »дові́ріє кь обществу«. Бо всі спроби охлократії зреформувати себе і обмежити свою абсолютистичну, на пасивности мас оперту, народню владу необхідними в певний момент вимогами громадського і матеріяльного розвитку підвладної їм країни, кінчаються скрізь і завжди повним розкладом і упадком цієї влади. В очах народу вона губить тоді весь свій моральний авторитет, і позбавлена, завдяки уступкам робленим нею тим чи іншим матеріяльно продукуючим елементам, свого ореолу непереможености, всемогутности, самодержавности і необмежености, вона одночасно сама в собі підризує основи своєї сили і свого існування.

З тих же самих причин не буває в охлократіях поділу влади на світську і духовну, при повній аполітичности останньої, і zarazом при повнім признанню її морального авторитету з боку влади світської, як це ми бачимо у всіх класократіях. Але нема тут також і того безвіря, ріжновірства і »свободи віри«, які так характерні для всяких демократій.

При охлократії влада світська і влада духовна на низчих щаблях цивілізації часто сполучаються в одній і цій самій верстві (як наприклад в сучасній правлячій Росією комуністичній партії, де пророки-пропагандісти єсть одночасно і ревтрибунальними суддями, і поліціантами чрѣзвичайщиками, і комісарами адміністраторами, і військовими красноармейцями), а на вищих щаблях — коли войовники духовні розмежовуються — ці обидві влади сполучаються завжди в одній особі голови охлократичного державного апарату. Тоді цей голова держави буває одночасно і головою церкви (як напр. в старій петербургській Росії, в Туреччині, в Китаї, в поганській добі Римської Імперії і т. д.), або церква, чи взагалі влада духовна, знаходиться в повній залежності від нього (як напр. за часів абсолютизму або за Наполеона у Франції і т. д.). Всяка охлократія має тільки одну реальну силу — силу меча. Але цією силою, при своїй неосілости, матеріяльній непродуктивности і нечисленности в порівнанні з пасивними масами, вона може правити цими масами тільки тоді, коли вона репрезентує одночасно ще й якісь фатальні, надлюдські сили містичні, однаково чи це буде містицизм релігійний (як напр. в ісламі), чи це буде містицизм раціоналістичний (як напр. в комунізмі).

Класократична аристократія крім сили меча має за собою ще й матеріяльну силу — силу продукції. Обмеження цієї лицарської і матеріяльної класократичної сили наказами релігійної моралі — моралі, спільної і аристократії і пасивним масам — служить основою ритму, гармонії і законности у взаємовідносинах між аристократією і пасивними масами. Звідци відокремлення влади духовної від влади

світської, яке — поруч з обмеженням авторитету меча і матеріальної сили авторитетом моралі — буває завжди в класократіях. Охлократія, навпаки, мусить сполучати в собі ці дві влади, ці два авторитети, бо її одинока сила — сила меча, не сполучення з матеріальною силою продукції — тільки тоді авторитетна, коли вона в очах пасивних мас репрезентує одночасно і віру, і владу духовну: коли меч охлократичний не єть ножем звичайного різуну грабіжника, а »свяченим« мечем пророка, збираючого для себе дань і правлячого масами во ім'я віри, для її поширення, на її оборону. Іноді переважає елемент духовний (тоді голова віри стає головою держави), іноді світський (тоді голова держави стає головою віри) але скрізь і завжди у всіх охлократіях ці дві влади взаємно себе не обмежують, не контролюють і не рівноважать: вони нерозмежовані і нерозривно сполучені поміж собою. Матеріально непродукуючий, кочовий чи полукочовий войовник, без містичної, фанатичної і глибокої віри, перетворюється (хоч би він одягнув навіть якийсь блискучий »національний костюм«) в звичайного, нездатного до політичної влади, бандита. Знов же пророк, бажающий світської влади для поширення своєї віри, коли він тільки бажає, але не має зброї, ніколи своїх бажань не здійснює і не перемагає — як це вже давно був зауважив Макіявеллі — і як цього розуміється не знали наші різні, малшуючі (в літературі) російську комуністичну охлократію, демократичні ліві есдеки і есери.

Про націю як твір органічний — такий, який ми бачимо при класократії — при пануванні охлократії не може бути мови. Органічну націю не можна створити зненавистю до інакочіючих, суггестією, терором і виучкою. Вона єть завжди продуктом органічного сполучення на одній території, по звязаним внутрішньою подібністю і симпатією класам, елементів завойовницьких з созвучними їм елементами завойованими, — і продуктом зросту та розвитку місцевої духової і матеріальної культури, яка твориться весь час поривом класових аристократій, ритмічно і гармонійно обмеженим степеню восприїмчивости на цей порив пасивних та інертних мас. Ані такого органічного сполучення по класам більше активних завойовників з більше пасивними завойованими, ані ритмічного і гармонійного зросту духової та матеріальної культури, впливаючого з духової і матеріальної співпраці аристократії з пасивними масами — при пануванні охлократії не буває. Людей держить тут при купі не органічна — стихійною расовою подібністю, почуттям спільної землі і спільною творчістю та працею спаяна — нація, а механічна — на одній вірі, на терорі, на суггестії і на виучці побудована — держава. Держава, не пристосована до внутрішнього зросту і розвитку нації, а держава, яка пристосувала підлегли їй нації до себе, до свого поширення зовнішнього,

до все нових завоювань, оо без таких завоювань правляча охлократична верства обійтись і кочувати весь час між одними і тими самими пасивними масами — не може.

Територіяльного патріотизму, який лежить в основі всякої органічної нації і який випливає з інстинкту осілости, у охлократичної аристократії не буває. Кочовник чи полукочовник не має батьківщини. Голосу землі він в собі не відчуває, любови до неї він не знає, ніякої потреби сталого і органічного звязку з нею (звідци — дідичне змлеволодіння) в ньому немає, бо все його стихійне ірраціональне хотіння направлене на експанзію, на поширювання влади свого табору — своєї держави — на інші території, на підбивання інших націй під свою віру, під руку своєї кочової державної організації. Тому с в і й — не означає тут, як при класократії, співмешканця на одній землі, що говорить однаковою мовою; що має спільні, по минувшині унаслідовані, національні традиції і однакові, по спільних предках одидичені і співжиття на одній території усталені, стихійні почування; що живе одним законом; що працює і хоче здобутки своєї праці од зовнішніх грабіжників «спільними силами своєї національної, осілої, територіяльної держави захистити. С в і й при охлократії — це перш за все член даної кочової орди, або член даної державної організації і той, хто владу цієї орди, чи цієї державної організації над собою визнає. Як у правлячої охлократичної аристократії, так і у тих, ким вона править, почуття приналежности до держави заміняє вповні почуття приналежности до нації. Не за неіснуючу наприклад «російську націю» клали свої голови ці Великоруси, Українці, Білоруси, Башкіри, Литовці, Татари і т. д., що входили в склад Російської Імперії, а умірали вони за поширення влади «Білого Царя», влади російської держави — так само як за владу російських совітів, а не за владу російської нації збираються воювати найбільше ріжнородні по своїм національним ознакам сучасні красноармейці. Мова — яка при класократії єсть твором органічного сполученя зайшлої і місцевої раси і продуктом спільної духової та матеріяльної творчости аристократії і пасивних мас — тут єсть тільки ознакою приналежности державної, твором механічної муштри і виучки. Вона при охлократіях завжди инша: — точно регламентована, бюрократизована і шаблонізована — у тих, що правлять. і инша: — «проста», «необразована» — у тих, ким правлять. Навіть семі пасивної маси при пануванню охлократії часто говорять ріжними мовами: пасивна жінка — мовою старою, місцевою, срганічною, простою, а активний чоловік — мовою новою, мовою охлократичних войовників і пророків, мовою їх віри, школи і казарми, мовою, яку придбав він підчас своєї охлократичної виучки і муштри .

З вищесказаного не можна одначе робити висновку, що охлократія для своїх цілей ніколи не використовує почуття нації. Таке явище бачимо в історії досить часто. Але це буває тільки тоді, коли пасивні »народні« маси, на яких скрізь і завжди спирається влада охлократії, вже органічно перейняли були в попередніх історичних добах дану національну свідомість і коли, в часах демократичного розкладу і хаосу даної національної аристократії, з образом нації вяжеться в уяві цих народніх мас поворот до часів менше інтензивної громадської і матеріяльної творчости та праці. Тільки такий реакційний образ нації може використовувати для своїх цілей охлократія. Як побачимо далі, в той спосіб народився охлократичний націоналізм французський і багато інших, йому подібних. Але завжди в таких випадках »нація« впливає з державних експанзивних хотіннь пануючої кочової чи полукочової охлократії; вона ніколи не буває тоді твором органічним, продуктом ритму консерватизму і творчости, як це ми бачимо при класократії — а завжди єсть твором механічним і засобом сугестії мас, при помочі якої держиться державна влада охлократії. Істнування такої охлократичної нації нерозривно звязане з істнуванням охлократичної держави і вона гине безслідно разом з упадком держави. З упадком наприклад охлократичної Римської Імперії згинули безслідно ці міліони »Римлян«, що колись під проводом ріжних охлократичних народніх вождів во ім'я »старинних прав римської нації« знищили стару здеморалізовану і здемократизовану римську національну аристократію, від якої предків поняття римської нації вони були перейняли. Але знищивши її, »Римлянами« остались вони постільки, поскільки поширювалась на них влада нової охлократичної римської держави і перестали ними бути, як ця держава упала. Так само на другий день по упадку охлократичної Російської Імперії з вчорашніх »істинно-руських« народились раптом міліони членів нових націй. Так само, треба думати, розсипалась би в порох і французська нація, коли б певного дня був паралізований Париж і розсипався (демократією французською сьогодні опанований) старий зцентралізований охлократичний французський державний апарат, і т. д.

Оцим пояснюється, чому охлократичним методом організації можуть бути сотворені і дуже часто творяться нові держави, але не можуть бути сотворені нові органічні нації. Як влада, що спирається завжди на інертности і пасивности т. зв. народніх мас, — як влада, що повстає завжди з бунту цих мас проти даної пануючої аристократії, — як влада зо всіх влад найбільше реакційна — охлократія може використовувати в своїй динаміці, може пускати в рух, тільки ці інстинкти, які вже в масах єсть, які їм стихійно вроджені, тоб то

одідичені по попередніх стадіях існування. І коли попередні аристократії національної свідомости пасивним масам не дали, то охлократія цієї свідомости не витворює ніколи. Тільки такі людські громади, що перейшли через панування класократії і що тоді поставали органічними націями, можуть, опинившись під владою охлократії, задержати в нових охлократичних формах свою національну свідомість, продовжувати бути активними, живими націями. Інші замерзають в такому недорозвиненому стані, в якому їх застала охлократія і, поскільки не умруть в цьому летаргічному сні, можуть знов почати розвиватись тільки тоді, коли охлократична влада на їх території буде переможена класократією.*)

*) Питання — чи охлократичним методом організації можна створити або «відродити» націю — повинно особливо інтересувати Українців Наддніпрянців, вихованих переважно в російській охлократичній культурі і унаслідовавших від цієї культури охлократичний (соціалістично-»народницький« в різних відтінках) спосіб думання. Ширше маю надію зайнятись цим питанням в дальших »Листах«, тут тільки зазначую побіжно його головні складові частини.

Охлократичний, так само як і класократичний, метод організації відрізняється основно від методу демократичного ще й тим, що він не може бути як той, тільки писаний чи говорений — одно слово, тільки пропагований, — але мусить бути одночасно і роблений. Це значить, що реальної охлократії, як і реальної класократії, не можна помислити без залізної активної організації. Тому всі наші охлократизуючі, а по суті демократичні письменники, які тільки пишуть різні охлократичні, на надіях на »народ« побудовані програми, але одночасно нездатні творити для реалізації цих програм відповідних охлократичних активних організації, можуть бути сміло при розгляді цього питання поминені, як *quantité négligeable*. Це відноситься однаково як до тих охлократизуючих демократів, що в своїх літературних фантазіях »на чолі народа будують Україну« при помочі якоїсь більше або менше радикальної »соціалізації«, так і до тих, що на чолі того самого народу в своїх публіцистичних творах вигоняють з України »азіятську Росію« чи взагалі »чужинців« при помочі якоїсь радикальної »націоналізації«. Їх місце в категорії здатних тільки до руйнування демократичних літературних спекулянтів, які на »ідеях« роблять свою особисту кар'єру. Дійсний реальний народ, а не народ фігуруючий в українській народницькій літературі, йде за охлократичними народніми гаслами тільки тоді, коли сама охлократична аристократія, яка ці гасла пропагує, уявляє із себе фанатично-імперіялістичну, спляну одною вірою, войовничу і залізною зорганізовану силу. Українські есери чи ліві есдеки, які »диференціюються« з хвилиною, коли їх збереться більше ніж три чоловіка, або українські охлократичні націоналісти, які »ненавидіти Москаля« і поборювати москвофільство можуть тільки по одинці, бо вже будучи вдвох, вони б'ються перш за все самі проміж собою — ніякого народу за собою ніколи не потягнуть і до нічого иншого крім »літературної боротьби« (або писання доносів і наклепів на українських класократів монархістів) вони не здатні. Демократичний паціфізм, демократична раціоналістична спекуляція охлократичними ідеями при повнім браку якоїсь одної охлократичної містичної віри та охлократичного войовничо активного темпераменту, і врешті повна демократична дезорганізованість, одріжняють літературних охлократів українофілів, що сьогодні »будують на народі« і »репрезентують народ« на еміграції, від охлократів дійсних, розумних, досвідчених, кочових чи полукочових войовників, які без всякого українофільства реально правлять реальними народніми масами на Україні. Ці дійсні, розумні охлократи знають дуже добре, що для того, щоб оперти свою владу на народі, треба брати цей народ таким, яким він єсть. І коли цей народ інстинктивно хоче тільки знищення інтензивного »панського« та »куркульського« хозяйства і хоче тільки більше землі, щоб повернути до екстензивного, менше продуктивного і вимагаючого менше праці хліборобства, то, щоб оперти свою владу на такому народі, треба йому цю землю дати, але не можна при помочі

В цьому неорганічному характері всякої охлократії, в її механічності, лежать зародки її розкладу і смерті. Як зріст експанзивності зовнішньої і упадок експанзивності внутрішньої — колоніальне поширення і розклад матеріальної і духової культури метрополії — несе загибель всякій класократії, так навпаки: зріст матеріальної культури внутрі і припинення експанзії на зовні несе загибель всякій охлократії. Кочовник чи полукочовник мусить нападати і шукати для себе нових просторів, бо численний зріст його орди завжди переростає податну здатність підвладної цій кочовій орді, примітивно працюючої пасивної

землі заманювати його до «України». На таке демократичне обманство ніяка реальна охлократична влада не може, раз тільки Україна в очах народу це щось таке, чого ще нема і що треба допіру певним інтензивним зусиллям сотворити. Всяка дійсна народня охлократична влада завжди увільняє народ од всякого інтензивного зусилля, а не пропонує йому «будувати» якусь нову, йому незнаму «народню соціалістичну» чи «націоналістичну» Україну, як це робили і роблять наші, на народнім охлократичнім українстві спекуючі, ріжні демократи.

Тактика більшовицької охлократії на Україні, що довела її до сучасної перемоги, була типовою для всякої охлократії. Більшовики спровокували при допомозі української демократії «національне повстання» проти класократичної (по свому заложеню і замислам) хліборобської Української Гетьманської Держави тільки тому, що ця держава була власне українська (проти Денікіна і Врангеля більшовики національних українських повстань не провокували) і що вона почала приціплювати народнім масам позитивну державно-національну українську свідомість. Згадаймо, як ортодоксальні, охлократичного типу, соціалісти завжди вороже і з недовірям ставились до національних змагань соціалістів недержавних, тобто безвласнопанських націй і як вони вважали такі змагання для своїх цілей утопійними. Поборювати «панів» при допомозі національних гасел охлократи можуть тільки тоді, коли ці «пани» самі національно активні, коли вони самі намагаються прищепити масам національну свідомість. Типовим з цього боку єсть приклад старої Франції, про що мова далі, а в новіших часах приклад південно-американських республік, де всякі охлократичні «народні вожді» стали во імя мексиканського, бразильського, перуванського, чилійського і т. д. націоналізму поборювати при допомозі метисів, Індіців та Негрів місцеву класову креольську (іспанського та португальського походження) аристократію тільки тоді, коли власне ця аристократія, визволивши всі оці колишні колонії з під влади іспанської і португальської метрополії, сама знаціоналізувалась і сама прищепила національну свідомість своїм мексиканським, бразильським, перуванським, аргентинським і т. п. націям. На безконешній «національній» боротьбі з місцевими «панами чужинцями» спекулює, здатна тільки до патріотичного гасасування демократія, яка хоч нації в той спосіб ніколи врешті решт не визволяє, але з анархічної патріотичної опозиції сама кормиться. Репрезентуюча реальний народ, реальна, войовнича, здатна до державної творчости охлократія ніколи такого рода «національним усвідомлюваням народу» не займається. Вона використовує завжди ту національну свідомість, яку народ в дійсности має, тоб то свідомість, яку він од пануючої державної аристократії вже одержав. Отже і «народня», «робітничо-селянська Україна» могла служити агітаційним гаслом для реальної охлократії на Україні тільки доки, доки проти неї існувала реально пануюча «Україна панська». Але коли ця «панська» Гетьманська Україна упала, не встигнувши за короткий час свого існування прищепити національну свідомість пасивним масам, то разом з нею зникла для охлократів і потреба в національних гаслах для поборювання при допомозі реакції України «народньої» против-панської — акції реально існуючої України «панської». Тому на другий день після перемоги над реальною активною Гетьманською Україною піднятого демократичними спекулянтами «українського народнього повстання», піднявши це повстання українські демократи були вишварнуті з України разом зі своїм «народолюбним патріотизмом» і своєю «на народі опертою національною

маси. Без об'єкту зненависти, поборювання і завойовування всяка охлократія гниє і розкладається. Так само розкладається вона під впливом зросту матеріальної культури, з організацією якої ні одна охлократія дати собі ради не може.

Спинення експанзивної здатності охлократії виявляється найчастіше в програній війні з якоюсь осілою і ще демократичним розкладом не зараженою нацією. Незабезпечена нової здобичі для тих чи інших яничарів нищить в самім коріні всю суть їх залізної, до нападу пристосованої, механічної організації. Незв'язана, як при класократії,

акцією» при допомозі цього самого повставшого народу, на чолі якого опинились дійсні, реальні, — національно ще не українські, як і цей реальний народ — більшовицькі охлократи, що це повстання були спровокували. Коли б класократична Гетьманщина продержалась так довго, щоб пасивні народні маси змогли були придбати під її пануванням українську національно-державну свідомість, то і охлократична Українська Радянська Республіка, що на її руїнах повстала б, могла б була по інерції і по реакції задержати український національний характер. Але так, вона не єсть і не може бути національно українською і саму свою українську назву вона задержить так довго, поки не минеться (не дай Боже!) для неї небезпека відновлення хліборобського класократичного Гетьманства. Так само, як старі атрибути колишньої козацької державности консервувала стара царська охлократична Росія так довго, доки існувала для неї небезпека з боку ще нерозложеної старшини козацької, доки не вивітрились послідні останки цього великого діла завойовани і сотворена України та прищеплена народові української національної свідомости, яке зробив був Гетьман Богдан при допомозі лицарсько-хліборобської шляхецько-козацької класової аристократії. І сьогодні відродити органічну Українську Націю і створити національну Українську Державу може тільки сильний, організований, лицарський і продукуючий клас, який, перемігши пануючу охлократичну, більшовицьку аристократію, одвоює Україну та обмежить авторитетом монархії та релігії свою творчість і свій імперіялізм відповідно до степені восприймчивости пасивних народних мас. Наші охлократизуючі демократи супроти реальних більшовицьких охлократів безсилі, бо однакові з ними по своїй теоретичній ідеології і по своїй політичній орієнтації «на народ», вони безмірно низчі від них по своїм внутрішнім прикметам, по своїй практиці. Єдине діло, до якого вони, як демократи, здатні, це залазити у всі щілини в більшовицький охлократичний державний апарат, щоб його своєю присутністю розкладати, ослабляти та опановувати. І це мабуть було б для їхнього діла користніше, ніж поборювати на еміграції українських хліборобів гетьманців. Бо перебування на вигнання оцих гетьманців підчас панування на Україні охлократії вповні оправдане і природне. Натомість не може бути «ідеологічного» оправдання для втечі од перемігшого на Україні реального народу тих, що мають претензію цей народ своїми особами і своєю спекулятивною ідеологією репрезентувати.

Вище сказане — як взагалі мої «Листи» — відноситься до Наддніпрянщини. В Галичині, де пасивні маси вже одідичили по старій класократичній Русі і тому вже мають в роджене почуття національної окремішности супроти Польщі, і де вже єсть войовнича, здатна на риск і активні (а не тільки пасивні) жертви, об'єднала однім фанатичним і полу-містичним націоналізмом охлократична провідна верства — охлократичний метод організації багато природничий і для боротьби з польською демократією доцільний. Але тут він зустрине мабуть ці самі труднощі, що зустріла в Польщі аналогічна пепесовська охлократія польська. З одного боку: вищий розвиток матеріальної культури, без зруйнування якої (або як влучно зве такий процес Проф. М. Грушевський: без варваризації життя) не може бути перемоги опертої на «революційнім народі» охлократії — а з другого: небезпека від сусідньої більшовицької охлократії всеросійської, яка, по перемозі польської, або галицько-української охлократії, може дуже легко підняти проти них во імя ще більше «народніх» кличів інтернаціональних, чи власно кажучи без національних, польські і галицько-українські народні маси....

впливаючими з минувшини узами родства, спільної традиції, расової та духової одноцільності органічних класових сполучень — обєднана лише завданнями поширення своєї віри і своєї державної організації — всяка охлократія після програної війни розхитується, або розсипається. Вся її система, побудована на терорі, на гіпнозі непомилності і сутєстії непоборимої могутності розвіюється як дим з хвилиною, коли вона показала на ділі свою слабість. Її механічність та неорганічність повертає її тоді в порох, в ніщо, як численні приклади цього бачимо в історії раптового заникну під впливом програної війни величезних охлократичних держав.

Занепад охлократії під впливом внутрішнього розвитку матеріальної культури бачимо тоді, коли охлократична держава, задержана в своїй експанзії сусідніми осілими націями, або загрожена в своїм існуванню напором ще більше примітивних, експанзивних і войовничих кочовників, мусить, для удержання чимраз численнішого і матеріально непродукуючого охлократичного державного апарату, збільшувати матеріальну продукцію в підвладній цьому державному апаратіві країні. Для збільшення цієї продукції вона — сама до неї нездатна — мусить спроваджувати в свою державу чужоземні матеріально творчі елементи. І коли ці елементи належать до типу демократичного, коли це незорганізована ріжнорасова мішанина всяких паціфістичних спекулянтів, то вони поволі, своїми ріжнородними паціфістичними способами, розкладають покликавшу їх охлократію. Сотворений охлократією державний апарат в результаті захоплюється ними і повертається на службу та охорону їх мирно-експлуаторських, демократичних, »на суверенній волі визволеного народу« опертих інтересів. І вкінці кінців бачимо в такій країні, вище вже представлену і вже нам знану, картину перемоги демократії.

Але дуже часто після панування охлократії приходить панування класократії. При всій своїй жорстокости і примітивности механічна і тверда влада охлократії не має тих розкладаючих і затроюючих прикмет, як шарлатанська, на фікціях та спекуляціях побудована, влада гнилої, слизнякуватої демократії. Вона виразна, простолінійна, безкомпромісова і войовнича. Тому і опозиція до неї прибірає такі самі безкомпромісові, гострі і простолінійні форми тоді, коли це опозиція войовників, коли вона складається з лицарських, матеріально продукуючих, расово одноцільних, до організації здатних і демократією не розложених класократичних елементів. В той спосіб охлократія своїм пануванням часто викликає відродження або народження класократії.

В прстилежність до пануючої кочовничої, безкласової, родства непам'ятаючої і матеріально непродукуючої охлократії, починається

серед активних класократичних елементів відродження інстинкту осілости, зміцнення органічного звязку з рідною землею, оздоровлення родинного життя, відновлення органічних родових сполучень і родових традицій, починається поворот до матеріяльної продуктивної праці і нове обєднання по звязаним внутрішньою стихійною симпатією і одинаковим способом праці органічним класам. В родинях, класах, в любови до рідної землі, в матеріяльно продуктивній праці на ній — ці люде знаходять моральне опертя і моральну силу проти нівелюючого террору, гіпнозу і примусової муштри охлократів. І коли їх не спокують охлократичні державні посади і вони зуміють протистояти процесові декласованя і постачання з посеред себе для пануючої охлократії яничарів. Коли, з другого боку, їх не зачепить демократичний розклад: надія визволитись при помочі «народу», а не при помочі своєї власної сили, та бажання опанувати існуючий охлократичний державний апарат, замість організувати з себе завойовницький державний апарат новий, свій власний. Коли, одно слово, у них стане внутрішньої моральної сили, щоб не піддатися впливам охлократії — то перемога їх над охлократією, раніше чи пізніше, забезпечена. Творячи під захистом своєї продуктивної класової матеріяльної праці (супроти якої матеріяльно непродукуючи і потребуєчі податків охлократи безсилі), те, що прийнято називати державою в державі, ці непримиримі класократи служать ядром, біля якого починається процес наростання і асиміляції созвучних їм елементів. Як з посеред переходячих до осілого і продуктивного життя місцевих охлократів (ніщо так не підризує в самій основі охлократію, як наприклад наділення в певних стадях цивілізації її вождів і солдат землею на власність), так і з посеред прибуваючих на цю землю з інших країн виходців класократичного типу, формується біля цього основного ядра здатна до перемоги над охлократією аристократія лицарських і продукуючих класів.

Перемозі класократії сприяє також процес стабілізації і уніфікації пасивних мас, який завжди відбувається при пануванню охлократії. З хаосу розпорошених одиниць, розбещених обітницями багатства і «суверенної» влади, поділених на різні спекулятивні раціоналістичні «віри» і програми, погорджуючих в своему необмежному пацифістичному хамстві всякими світськими і духовними авторитетами і тому абсолютно нездатними до організованого громадського життя — з оцього хаосу, який завжди оставляє по собі всяка демократія — охлократія своєю одною фанатичною вірою, своїм террором і сугістією робить знов одне, одною вірою спаяне, террором і сугістією уніфіковане стадо. Криклива, розпорошена, взаємно себе нерозуміюча і взаємно себе ненавидяча юрба демократичних горожан,

під пануванням охлократії стає знов одним, однаково віруючим, однаково думаючим, цілою масою своєю завжди ділаючим — народом І тому обмеження своєї творчості і імперіялізму ступеню восприймчivosti на цей порив такого одноцільного, однаковіруючого народу багато легше для класократії, ніж обмеження себе ступеню восприймчivosti здеморалізованих демократією пасивних мас, які самі не знають в що вони вірують і чого вони хочуть, і які уявляють із себе туманом повите грузьке багно, а не виразне і тверде, сприяюче аристократичній творчості, одноцільне народне підложе.

Розвиток техніки і матеріяльної культури вимагає органічного і національного звязку між матеріяльно творчою аристократією і восприймаючими цю творчість пасивними масами. Одночасно він нищить чим раз більше засоби панування охлократії. Бо матеріяльно непродукующий кочовник своєю фанатичною вірою і своєю залізною військовою організацією може завоювати величезні території, може вигубити мільйони людей, може понищити найвищі культури, але він не в стані своїм гіпнозом, своєю сугестією, своїм террором виорати як слід десятину поля, пустити в рух найбільше примітивну машину. Осілий продуцент — ось хто розвалював, розвалює і буде розвалювати всі бувші, сущі і будучі охлократичні держави.

І коли цей осілий продуцент одночасно і організований лицарь, коли він класократ, а не пацифістичний та індивідуалістичний спекулянт демократ, то оружна боротьба з пануючою охлократичною організацією завершує завжди його остаточну перемогу. Він не підіймає проти охлократії »народ«, він не розкладає її пацифістично ізвнутри, а в оружнім бою власними силами з пануючою охлократичною верствою він її здимає як плівку з поверхні нею зуніфікованого народу. Сам прийнявши народню віру — віру одвойованих ним пасивних мас; відділивши владу її представників од своєї активної влади меча; обмеживши свою організовану громадську і матеріяльну творчість наказами моралі цієї одної — і для нього і для народа — релігії та політичними консервативними формами одної — і для нього і для народа — монархії, він починає творити спільно з цим народом одну органічну націю, складену з органічних, добраних по прикметам внутрішньої симпатії і подібности класів. Від цієї хвилини починається період органічного зросту нації, період панування класократії, від аналізу якого ми почали.

---

28. Характер взаємовідношення між активними і пасивними елементами определяється певними зовнішніми, видимими і тому доступними обсервації ознаками матеріяльного і фізичного життя даної нації. Розглянувши ці ознаки в стані вже нерухомому, вже витворе-

ному — в стані статичному — та взявши на увагу місце і час, ми бачимо, що такому чи іншому характерові взаємовідносин між активними і пасивними елементами відповідає той чи інший тип матеріальної культури даної нації в дану історичну добу і той або інший тип расових сполучень на даній національній території. На підставі цих зовнішніх ознак ми змогли означити три основні форми взаємовідношення між активними і пасивними елементами нації, яким відповідають три форми морального авторитету, присущі трьом основним методам організації національної аристократії: охлократії, класократії, демократії.

Було б помилкою думати, що ці три методи організації аристократії все чергуються між собою в однім і тім самим порядку. Іноді демократія може бути замінена не тільки, як звичайно, охлократією, але й класократією. Розклад класократії, який звичайно кінчиться демократією, іноді може привести дуже швидко до панування охлократії. Знов на місці розложеної під впливом матеріального розвитку охлократії може запанувати демократія тоді, коли класократичні елементи в даній нації слабкі, незорганізовані, і т. д.

Очевидно також, що цивілізаційні форми всіх класократій, демократій і охлократій світа не однакові. Вони різні у різних націй і в різних добах. Між охлократією полудиких, скажім Кафрів чи Інків, охлократією султанської чи старої російської Імперії, охлократією сучасних большевиків і охлократією французькою часів Людовиків — єсть величезні різниці в формах цивілізації, хоч сам метод правління і організації всіх цих охлократичних аристократій у всіх цих націй і у всіх добах по суті однаковий. Так само класократія патриціанського Риму, яка обмежувалась правлінням тільки одного лицарсько-хліборобського класу і спіралася на невольництві, різниться — не тільки від класократії майбутньої, в якій вся нація мусить бути поділена на органічні класи, в якій не може бути якогось неповноправного «народу» поза класами, і в якій всі класи мусять бути рівноправні — але різниться вона також і від цивілізаційно вже більше розвиненої напр. класократії англійської, де, відповідно до вищої цивілізації, нема вже невольництва і поруч класу лицарсько-хліборобського бере участь в правлінню ще клас промисловців, робітників і т. д. До демократії афінської, подібно як до демократії північно-американської, не належали: в першій випадку раби, в другій Негри, — і суверенний демократичний народ складався в цих країнах з рабо і негро-власителів. Але не вважаючи на це, пануюча там аристократія була демократичною, республіканською і мала як раз всі ті самі при-

жмети демократії, які ми бачимо в сучасних європейських демократіях, без огляду на це, чи права »суверенного народу« поширені в них і на жінок і на солдат, чи обмежуються тільки невійськовими мужчинами; чи до цього народу мають право належати тільки грамотні, чи навпаки: тільки неграмотні і малограмотні, »не вище алгекарського поміщика«, як це було проєктовано в Українській Народній Республіці і т. д.

Як що ми тільки описуємо різні форми взаємовідношення між активними і пасивними елементами в данім часі і на даній території, в статичній, а не в динамічній громадському життю — в тому вже сотвореному стані, який вже був або єсть, а не в тому рухові, з якого твориться те, чого ми хочемо і що може бути або не бути — то бачимо, що спільною всім трьом основним формам оцього взаємовідношення і значить сталою та необхідною передумовою морального авторитету всякої національної аристократії єсть скрізь і завжди повна гомогенність (однородність) хотіннь активних і пасивних елементів нації в данім часі і на даній території.

При пануванню охлократії, примітивні або вже вкрай розложені безавторитетністю попередньої здеморалізованої матеріально творчої аристократії, пасивні маси мають таку саму відразу до матеріальної творчості і таку саму потребу твердої абсолютистичної влади та якоїсь ворожої матеріальної культурі, примітивної віри, як і правляча охлократична активна аристократія. При пануванню класократії пасивні маси так само захоплені матеріально-технічною і духовою творчістю і так само перейняті пошаною до організуючих цю творчість політичних і духовних (релігійних) авторитетів, як і правляча класократична активна аристократія. Врешті при пануванню демократії пасивні маси, в процесі дезорганізації і розкладу даної попередньої культури, мають таку саму потребу бути обдуреними, як потребу обдурювати має розпорошена, незорганізована і здеморалізована правляча тоді демократична активна аристократія. На оцій однородности хотіннь повсякчасної національної аристократії і пасивних мас — тих, хто організує та править і тих, кого організують і ким правлять — спірається моральний авторитет всякої національної аристократії.

Оцей закон однородности хотіннь пояснює нам багато фактів громадського життю. Коли пасивні маси мають все ті самі хотіння, що і пануюча в даній момент аристократія і ніколи не

мають хотіннь інших, поки вона панує, — то всяка національна аристократія мусить мати тільки один свій власний, їй тільки присущий метод влади і організації, і зміна цього методу неминуче веде за собою порушення однородности хотіннь, а тим самим упадок попереднього морального авторитету і повну зміну попередньої національної аристократії. Далі пояснює нам цей закон, чому охлократична, класократична і демократична аристократії не можуть правити одночасно поруч себе на одній національній території в одній історичній добі; чому правління одної з цих аристократій унеможлиблює правління другої та держиться так довго, поки правляча по даному (охлократичному, класократичному, чи демократичному) методу аристократія неутралізує і тими чи іншими засобами робить для себе нешкідливою бажаною влади аристократію інших методів, і чому один з цих методів влади і організації виключає другий метод, являється супроти другого смертоносним.

Врешті пояснює нам закон однородности хотіннь, чому кожний з трьох методів організації національної аристократії не може по суті мінятися та еволюціонувати, бо міняючись, тоб то перестаючи бути собою, він приготує собі сам свою власну смерть, прокладає шлях другому методові, иншій аристократії, а не стає безсмертним, не рятує «еволюціонуючу» аристократію од загибелі, як думають наприклад соціал-демократичні пророки «вічного соціалістичного раю»^{*)}; наївні віруючі в «еволюцію большевизму»; нещасні маньки, що все надіються «добре зреформувати демократію»; не менше нещасні сльезливі «кающієся дворяне», які вдаванням «що їх нема» бажують задобрити маси та ставши «демократами», мають надію задержати свою владу і т. д., і т. д.

Розуміється не можна определити, як довго може в данім часі і серед даної нації трівати даний метод організації її аристократії. Во однородність хотіннь здобувається: 1. організованим поривом аристократії до творення по наказам своєї громадської моралі, присущої тому чи иншому методові її організації, таких чи інших форм громадського життя; 2. восприїмчивостю або невосприїмчивостю на цей порив пасивної більшости в нації. Як здатність до пориву, степінь його організованости і громадська мораль аристократії того самого типу,

---

^{*)} Цей «рай» — як що вірити цим пророкам — має настати тоді, коли методи, якими соціалісти демократи поборюють буржуазію стануть, вже по знищеню буржуазії, непотрібні. Але що тоді робиться з самими соціал-демократами, показав приклад Росії. І тому соціал-демократи в інших країнах рішили не дуже поспішати до цього раю, скомбінувавши зовсім слушно, що їх існування нерозривно звязане власне з їх демократичним методом поборюваня буржуазії і що зі смертю самої буржуазії гинуть перш за все вони — соціал-демократи.

так і восприймчивість на цей порив серед пасивних мас бувають різні у різних націй і в різних добах. Наприклад м'якотіла російська демократія, під проводом Керенського, свою боротьбу з російською охлократією, під проводом Леніна, програла в кілька місяців. У Франції така сама революційна боротьба сильнішої французької демократії зі слабшою охлократією жакобінців та їх спадкоємців тривала десятки літ і закінчилась перемогою демократії. В Німеччині, завдяки програній війні, демократія використала деморалізацію мас та бажання антанти знищити силу монархії і, підчинивши собі охлократичний державний апарат, дуже скоро перемогла слабу і розложену давніше класократію, а в Англії вона гризе і розкладає сильну англійську класократію ось вже більше ста літ і все ж таки в край, навіть під проводом Ллойд Джорджа, зруйнувати її досі ще не встигла. У нас в XVIII столітті демократія руйнувала Українську Державу і робила повстання проти Гетьманів на протязі цілих 50 літ (від смерти Богдана до повстань проти Мазепи), а в 1918 році, завдяки більшій ніж в XVII ст. внутрішній слабості і незорганізованості українських гетьмансько-класократичних елементів, це завдання вона виконала значно швидше. Під владою старечої і розложеної охлократії петербургської ця сама українська демократія розвивалась кільканадцять літ (особливо від 1905 р. почавши), а під напором примітивно сильної охлократії більшовицько-комуністичної вона щезла в кілька місяців, і т. д.

Взагалі можна сказати, що даний метод організації аристократії триватиме так довго, доки ця аристократія в стані заховати себе од внутрішнього розкладу і справитись з організацією тих нових форм матеріальної культури, що витворюються під її проводом і пануванням. Розвиток в той чи інший бік матеріальної культури все попереджає — як було вище сказано — розвиток громадських організаційних форм даної аристократії. Паралельно, під владою даної аристократії, народжуються нові аристократичні формації, які бажать влади для себе і побороють стару аристократію. Від того, чи аристократія даного методу в стані опановувати, абсорбувати і організувати при помочі оцього свого методу нові революційні, деструктивні для її панування, сили — залежить її існування. Коли даний метод

проблемом організації нових революційних аристократичних елементів справитись не може, дана аристократія гине, уступаючи своє місце аристократії іншого методу, як це ми бачили наприклад в Росії, де стара розложена петербургська охлократія уступила своє місце демократії, а послідня, по кількох місяцях правління свободними російськими горожанами, була скинута, більше здатною ніж вона до правління цими горожанами, новою охлократією більшовицькою.

Знов же охлократія більшовицька, як взагалі всяка аристократія охлократична, держатиметься так довго, доки вона заховає внутрішню спайку, фанатичну віру і дисципліну своєї вимуштрованої безкласової організації; доки вона буде в стані удержати під своєю владою всю місцеву та імпортовану матеріальну продукцію в такому примітивному стані, щоб під впливом розвитку цієї продукції не почалась знов диференціація на класи і щоб безкласова пасивна юрба вірила, що в правлячій нею охлократії вона знаходить захист від примусу до більш інтензивної — класової чи індивідуальної, організованої чи хаотичної (класократичної чи демократичної) — а не стадної праці: оборону від тих чи інших »поміщиків«, »куркулів«, »фабрикантів«, »буржуазії«, і т. д.

Отаке задержання в нездиференційованому стані як правлячої верстви так і безкласової пасивної маси, од якого залежить існування охлократії, приносить навпаки смерть для класократії. Бо всяка класократична аристократія правитиме так довго, доки вона в стані власне допускати до участі в правлінню, побіч себе, аристократії нових класів, що витворюються в міру зросту матеріальної культури. А це можливо доти, доки не розложились перші основні лицарські і продукуючі консервативні класи, доки вони не стратили свого пориву до матеріальної і громадської творчості і доки на їх власній внутрішній силі спірається пошана перед ними і авторитет їх серед пасивних мас.*)

Врешті правління аристократії демократичної тріватиме так довго, доки єсть за що купувати опозицію, тоб то доки нагромаджених запасів матеріальної продукції нації вистачає для поділу їх між чим раз більшим числом суверенних демократичних горожан, які в міру углублення і поширення влади демократії бажають за свої виборчі заслуги чим раз менше продукувати, а одночасно чим раз більше консумувати. Взагалі всяка аристократія держиться тими матеріальними

---

*) З упадком внутрішньої сили, єдності і організованости класократичної аристократії — який єсть наслідком її переситости, загублення волі до влади та творчости і атрофії інстинкту розуміння реального суворого життя — розкладається її метод правління і падає її влада. Вона, замість своєю творчістю впливати на життя, починає себе до нього пристосовувати; замість панувати над реальною дійсністю, починає в ній безсило борсатись; в результаті вона уступає своє місце демократії і тоді гине в демократичному хаосі, в демократичнім удаванні »що її нема«, а єсть тільки рівні і однакові демократичні горожане. Або ж пасує вона перед охлократією і тоді віддає себе на службу і під охорону охлократичній поліції. Останнє мало місце з нашою, демократизмом розложеною, лицарсько-хліборобською (шляхецько-козацькою) класократією в XVIII і XIX ст., а свіжий цього приклад дає робітничо-пролетарська класова аристократія в Росії, де ця здеморалізована бажаннями диктатури і необмеженої влади, розбухша ралтом від »здобутків революції« і пересичена ними, а при тім внутрі слаба класократія опинилась в повній залежності і в службі охлократичних більшовицьких чрезовичаєв

і моральними прикметами, при помочі яких вона здобула собі владу

Але тут, в цьому питанні про здобування влади, від статички ми переходимо вже до динаміки громадського життя. Бо факт однородности хотіннь впливає з аналізу того, що вже сотворено, що вже було або єсть. Коли подивимось кругом себе, чи оглянемося назад, то бачимо, що без однородности хотіннь активних і пасивних елементів нема морального авторитету і нема влади активної аристократії. Змагання ж до сотворення такої однородности хотіннь в будуччині і прикмети присущі боротьбі за цю однородність кожному з трьох методів організації аристократії, — це вже динаміка, це те, що твориться, що має бути. Аналіз цієї боротьби за сотворення однородности хотіннь, за моральний авторитет, за владу — аналіз динаміки охлократії, класократії і демократії — буде темою моїх дальших »Листів«. Тут, щоб закінчити аналіз і класифікацію ріжних методів організації національної аристократії по прикметам статичним, ще кілька прикладів взятих з життя ріжних націй для ілюстрації того, що було вище сказано про класократію, охлократію, демократію і для пояснення на прикладах реального життя основних ріжниць між цими методами.

Типовим прикладом правління класократії — розуміється в умовах цивілізації минулих століть новочасної історії*) — може служити Англія.

---

*) Підкреслюю змінливість зовнішніх форм класократії, охлократії і демократії в залежности од часу і місця — в залежности од степені розвитку цивілізації серед даної нації — при незмінливости внутрішньої організаційної суті всіх цих трьох методів. Роблю це для тих, хто буде думати, що ми хочемо живцем перебірати англійські установи, або буде казати, як напр. п. Мазепа (»Большевизм і окупація України«), що ми хочемо повернути до феодалного середовища тому, що ми класократи монархісти. Так само дотепно було б обвинувачувати п. Мазепу, що він хоче повернути до невольництва тому, що він демократ республіканець, і що невольництво існувало напр. в афінській демократичній республіці. Крім того підкреслюю це для тих, хто думає, що той чи инший метод організації можна здійснити, запропонувавши його даній нації тільки на папері, в формі якоїсь ще досі не знаної, чудодійної і надзвичайної літературно-ідейної новини.

Коли признати, що розвиток цивілізації полягає: в збільшеню матеріяльних благ та суми досвіду людського духа — і виявляється: в поширеню права користуватись цим досвідом і цими благами на все більше і більше число людей, — то класократія, охлократія і демократія однаково підлягають цьому законові, розуміється в добах розвитку цивілізації, а не її упадку. З окрема що до класократії розвиток цивілізації виявляється в цьому, що устрій класовий поширюється на все ширші маси, йдучи в своїй конечній меті до того, щоб ніхто не лишався поза межами організації повноправних, рівновартних і самозорганізованих класів (упадок цивілізації веде навпаки: до омертвіння класів, обмежуваня повноправного класового устрою, і розкладу класократії, як це бачимо напр. в Індії). Але всяка нова — хоч і поширена на ширші круги і тому відмінна по своїм зовнішнім формам — класократія не буде новою по своїй суті, по своему організаційному методу так само, як свою стару суть і старий метод задержить всяка напр. нова демократія, хоч-

В періоді розвалу Римської Імперії бачимо там, як і скрізь, колоніальний хаос, що на цій далекій окраїні прибірає особливо гострі форми і продовжується ще довго по розпаді Імперії. Отже за римських часів острів колонізують Кельти, Гели і Бретонці, потім займають його расово мішані війська Цезаря і насаджують там римську колоніальну владу, яка держиться біля 250 літ. Одним із симптомів її упадку було те, що римські легіонери під впливом демократизації зажадали, щоб з них зняли шоломи, щити і панцирі. Для нових ліберальних переконань римських горожан така зброя стала вже занадто тяжкою, а знявши її, вони встояти проти натиску варварів розуміється не змогли. Бо хоч і варвари були без тодішньої культурної зброї, але ті не боялися смерти, тоді коли у римських горожан з часів упадку Імперії привязаність до приваб демократичного життя була далеко більша, ніж бажання покласти свою голову за перемогу батьківщини.

З упадком римської здержуючої влади, що дала місцевій людині досить високу культуру, на острові починається колоніальна різня між всякими місцевими хаотично перемішаними і неусталеними расами, при чім частина туземців (Бретонці переважно) кличе проти своїх же земляків собі на допомогу Англіїців та Саксів, низчої тоді ще з боку матеріальної культури і тоді ще полукошачої германської раси. Під сильним і безпардонним пануванням примітивного кулака цієї англо-саксонської охлократії гине попередня розложена аристократія з часів римського хаосу, наступає період колоніального затишшя і певне усталення раси, настільки, що коли в кінці X стол. Англію хочуть зайняти Данці, проти них вибухає одностайне повстання. Тоді ж під пануванням англо-саксонської охлократії була насаджена скрізь в Англії одна віра: християнство.

Але в міру зросту матеріальної культури влада охлократична слабе. Вищі по своїй культурі Данці, зразу відкинуті, знов наступають. Під пануванням Канута Великого (поч. XI в.), що був одночасно Королем Англії, Данії і Норвегії, починає чим раз більше просочуватись в Англію дансько-норманський елемент, приносячи з собою нову мову (в Англію йшли головним чином пофранцузжені Нормани), вищу матеріальну культуру і вищі форми громадського життя. Завзята боротьба між місцевою охлократією (чужоземного англо-

---

би і поширена на ще більше загальне, рівне, пряме і т. д. число своїх виборців. І для здійснення всякої нової напр. класократії потрібний все той самий старий тип нових людей і той самий старий внутрішній класократичний організаційний метод для здійснення нових зовнішніх форм класократичної організації. Отже аналіз бувших класократій, потрібний для того, щоб знати ким і як, при всяких умовах, здійснюється класократія, а не для того, щоби в нових часах і новім місці безуспішно малпувати те, що старі класократії в інших умовах свого часу і свого місця змогли колись сотворити.

саксонського походження), яку все більше усував від влади оцей ново-напливаючий, матеріально і громадськи культурніший, класократичний норманський елемент, вирішилась несподівано скоро в користь класократії, завдяки збройній інтервенції претендента до англійської корони, члена пануючої в Англії династії, а в цім часі васала французького Короля — норманського князя Вільгельма Завойователя. По свому духу і своїм симпатіям близький до місцевої класократичної аристократії, проти якої все піднімала »народні« повстання охлократія (одно з найбільших під проводом Сакса Годвіна), Вільгельм зібрав по цім боці Ламаншського каналу шестидесятитисячну армію Норманів і з нею вирушив на завоювання Англії. Гірше озброєна охлократична армія англійського Короля Гарольда не видержала напору краще озброєних Норманів і в битві під Гастінгс (1066 р.) Вільгельм одержав повну і рішучу перемогу. Зараз після того він — неподільні досі державні землі і »общинні« овечі випаси попередніх охлократичних правителів розділив між учасниками походу. Армія норманських переможців зразу ж »вросла в землю«.

Рішальчу ролю в дальшому розвитку Англії відіграв факт, що оця армія Вільгельма складалась не з кочових вояків грабіжників, якими були первісні Нормани, а з Норманів вже осілих, вже від ряду поколінь відданих матеріальній творчості і продукції на зайнятій ними ще давніше (в північній частині Франції) території. Отже це не були люде промишляючі війною, а різні тодішні продуценти (скотарі, чумаки, хлібороби), притягнуті до Вільгельмового походу власне обітницями одержати в Англії новий верстак праці.*)

Але zarazом — що дуже важно — оці матеріально творчі продуценти не загубили своєї первісної войовничости, заховали свій лицарський дух, випливаючий з їхньої традиції і розвинутий ще тодішньою лицарською культурою і лицарським вихованням (як опо-

---

*) Заховані досі реєстри цієї армії, з часу коли вона, вже в характері наді-лених землею англійських лицарів землевласників, складала в 1086 р. присягу Вільгельмові, дають змогу точно определити походження і рід зайняття оцих предків англійських лордів і англійської шляхти. Це був шукаючий нового верстаку праці клас озброєних і лицарських виходців продуцентів, а не охлократична кочова орда, що шукає тільки дані і грабіжа рухомих цінностей. Наша українська класократія народилась пізніше. Це було реєстрове городове козацтво Гетьмана Хмельницького. І тут велика аналогія між 60-тисячною зареєстрованою армією Вільгельма Завойователя і так само 60-тисячною та зареєстрованою армією Великого Богдана. Шаблюю лицарською одвоювавши Україну, вона так само зразу ж осіла в землю, стала армією лицарів продуцентів землевласників. З неї могла була вирости, так само як в Англії, сильна класократична Україна, як би це лицарство козацьке заховало так як англійське свою внутрішню єдність, як би воно не здемократизувалось, не знищило було власними руками підстави своєї сили і організації: установлені Богданом дідичної, гетьманської монархічної влади.... (Про це ширше в моїй праці: »Україна на Переломі«.)

відають хроніки, в битві під Гастінґс Нормани кинулись в бій, спіраючи поширену тоді пісню про лицарські подвиги Ролянда). Рядові цієї армії, по наділеню землею у власність, були іменовані лицарством, офіцери одержали титули баронів і графів (пізніше стали їх звати лордами). Сам Вільгельм задержав для себе всі міста, більші ліси і коло 1000 великих земельних маєтків, що дало зразу королівській владі велику матеріяльну силу і повну матеріяльну незалежність від її васалів. Невеликі останки попередньої англійської охлократичної аристократії, що залишились були ще живими після битви під Гастінґс і в протязі ще кількох літ боронились завзято в болотах півночі, мусіли капітулювати. Після того вони, як чесні лицарі, були прийняті в ряди перемігшої класократії, а не були, як в інших країнах — де навпаки: переможена класократія мусіла капітулювати перед охлократією — повернуті в рабів і прислужників пануючої верстви. В кінці 1067 р. архієпископ — найвищий представник місцевої духовної влади — коронував Вільгельма під Лондоном.*) Нова влада політична дістала санкцію тієї релігії, яку визнавали місцеві пасивні маси і, сама корючись її законам, поклала тим основи для свого морального авторитету в очах цих мас. Від тієї хвилини починається доба все зростаючої могутности Англії.

Нова англійська класократична аристократія повстала з армії продуцентів. Осівши в землю непорушно, на стало, та взявшись до організації продуктивної праці, вона заховала свою військову дисципліну, військову організацію і військовий дух: психіку героїзму, хотіння великого, хотіння слави та подвигу. Характер організованих і дисциплінованих лицарів продуцентів — а не розпорошених продуцентів індивідуалістів — вона передала своїм дальшим поколінням і новим класовим англійським аристократичним формаціям, кінчаючи останньою: аристократією робітничою пролетарською. В цім джерело вікової могутности Англії.

Маєтки, які одержала зразу ця аристократія, були рівняючи невеликі і право повного персонального володіння ними було звязане з обовязком військової служби Королеві. Одначе влада Короля над неліцарськими пасивними масами виконувалась не так як в інших країнах: посередно через цю лицарську класову аристократію, а безпосередно через королівських державних урядовців. Тому

---

*) Ще перед походом, Папа завдяки різним причинам одлучив Гарольда від Церкви і благословив Вільгельма, що у великій мірі спричинилось до його перемоги. Щоб зрозуміти цей факт треба забути про сучасні умови загального демократичного безвір'я і перенестись в добу сильної віри і великих діл.

серед англійської класократії не міг розвинутиись отой антикоролівський, феодальний (по нашому кажучи »отаманський«) анархічний та еґоїстичний індивідуалізм, який привів до руїни класократичну земельно-лицарську аристократію в інших країнах. І тому англійський Король не став Королем тільки »панів«, залежним од їх вибору і примхи, а став зразу дідичним Монархом, Головою цілої нації. Авторитет королівської влади спірався не тільки на признанню її і благословенню владою духовною, і на моральнім довіррю до неї пасивних мас, що в королівських судах і урядах змогли знайти завжди оборону од зловживаннь аристократії. Спірався він на такому самому моральному довіррю класократичної аристократії, яка без обмежуючої її імперіялізм королівської влади не могла би знайти для своєї матеріяльної і громадської творчости восприїмчивости серед пасивних мас і була б виставлена завжди на небезпеку бунту і різні з боку оцього, значно од неї численнішого, місцевого пасивного населеня.

Матеріяльна сила цієї всенаціональної королівської влади зпочатку спочивала в лицарській організації класової земельної аристократії, яка, володіючи зброєю та землею і зайнята своїм організаторським матеріяльно продуктивним трудом, готова була кожної хвилини, як один, стати в обороні zagrożеного Маєстату. Згодом до цієї першої і головної опори прилучився державний адміністративний апарат, що рекрутувався з активної, матеріяльно не продукуючої інтелігенції, яку все виділяли з себе, в міру класової диференціяції, пасивні маси нації. Ще пізніше, в міру зросту матеріяльної культури — крім першої класової земельної аристократії — стала по її образу і подобию витворюватись аристократія інших продукуючих класів. Постійне возстановлюваня — завдяки сталій та непорушній монархічній верховній владі — гармонійної і ритмічної національної рівноваги між консерватизмом старої класової аристократії і поступовостю та революційністю аристократії нових класів — характеризує собою цілу історію Англії.*)

Завдяки лицарському організованому характерові англійського класового консерватизму, цієї рівноваги між консерватизмом і поступом — між аристократією старих і нових класів — не змогли порушити

---

*) В європейських країнах основи держави поклав майже скрізь лицарсько-хліборобський клас і тому він став опорою класократичних монархій там, де такі (а не охлократичні) монархії повстали. Але можна допустити, що як би в якійсь не хліборобській, а промисловій країні основи держави поклав, скажім, промислово-робітничий клас і коли б, одмовившись од охлократичної диктатури, він допустив до участи в правлінню інші класи, то сотворена ним перша державна влада стала б так само монархічною і він — цей промислово-робітничий клас, творець держави — став би класом консервативним: опорою цієї ним сотвореної влади проти всяких незаконних посяганнь на неї з боку інших, допущених ним до участи в правлінню, класових аристократій.

всі ті періоди гострої внутрішньої боротьби, які вибухали в Англії, коли чи то революційна (Кромвель), чи королівська влада (особливо при змінах династій: Тюдори і Стюарти) виступала проти класової аристократії, бажаючи стати, при допомозі охлократичного безкласового державного апарату і підчинення собі влади духовної (англіканська Церква, індепенденти, пуритане), владою абсолютистичною, владою охлократичною: владою — чи «лівого», чи «правого», але однаково реакційного — самодержавя. З цієї боротьби класократії з охлократією, з боротьби англійських класових (а не демократичних!) представниць — Парламентів — з охлократичними тенденціями Стюартів і Кромвелів, а з другого боку з політичної рівноваги між старими і новими класовими аристократіями — рівноваги, що спіралась на внутрішній силі цих аристократій — виросла ціла англійська конституція, виросло не тільки обмеження одним національним законом самої королівської влади, але таке саме обмеження тим самим національним законом сили консерватизму і сили поступу: сили поодиноких консервативних і поступових класів.

І коли в Англії всі революції кінчались реставрацією Монархії, а всі реакції новими «хартіями вольностей»; коли з внутрішньої боротьби переможцем виходив все принцип всекласової єдності нації, і коли Англія це така країна, що має найсильнішу державу хоч нема в ній ані сильної бюрократії, ані сталої армії і де Монарх не править, а царствує, але ті, що правлять, правлять завжди іменем Монарха, іменем персоніфікованого в його особі Маєстату цілої єдиної нації, — то причин цього факту треба шукати в класовім методі організації англійської аристократії. Бо ніщо так не сприяє розвитку почуття законности, взаємної пошани, національної єдності, любови і рівноваги між ріжними класами нації, як внутрішня сила і внутрішня організованість кожного класу. Всякий організований і по духу лицарський, войовничий клас не боїться дати волю і можливість життя іншим класам тому, бо він сам внутрі сильний, бо зловживанню волею і порушенню закону він може протиставити не плаксиві слова, чи терор страху, а власну організовану силу. Ані патріотичне демократичне шарлатанство, ані кулачні охлократичні диктатури при класократичнім методі організації нації не можливі. Бо необхідність правлячих класових аристократій для нації доказывается там не їх «всенародною» патріотичною популярністю, а їх власною внутрішньою силою і моральною вартістю; бо всяка кулачна диктаторська забаганка зустрічає там не патріотичні «умовлюваня», а таку саму організовану фізичну одправу з боку загрожених в свому існуванню сильних і не розпорошених класів. І тому Англія, хоч і зачеплена сьогодні під впливом свого

колоніального поширення, як і вся Європа, демократичним розкладом, ще має найбільше даних цей розклад перебороти силами своєї класократії і ще найменше їй погрожує неминучий для Європи наслідок сучасної демократії: — охлократична кулачно-диктаторська, чи большевицько-комуністична «ліва», чи якась «права» «наполеонівська» реакція.

Однородність політичних хотіннь активних і пасивних елементів Англії вилилась в форму однородного хотіння спільного, нормуючого, понадкласового, в сенс національного закону. Тому надія в Англії — це не демократична патріотична література, призначена для «усвідомлювання» пасивних мас; це також не державний твір охлократичної, механічно накинutoї казарменної виучки — а жива, органічна стихія. Народилась ця національна однородність політичних хотіннь перш за все завдяки тому, що перша матеріально і громадськи творча англійська аристократія — норманські завойовники Вільгельма — зуміла стати не тільки організованою силою, але ще й силою, яка обмежила свій творчий порив відповідно до восприймчивості пасивних мас. Це обмеження вилилось: в єдиній релігії, яка дала і активним і пасивним елементам одні закони моралі; в єдиній і для активних і для пасивних елементів монархічній владі. Завдяки цьому обмеженню аристократії, стала можливою її надзвичайно швидка національна асиміляція біля того созвучного їй класократичного англійського ядра, що вже витворилось на місці в попередній тяжкій боротьбі з охлократією. Ядро це застали вже Нормани при своїм розселенню в Англії. З нього вони взяли собі жінок, від них навчилися місцевої мови і в оцім органічнім сполученю з ним вони витворили перші англійські класократичні семі — підставу і основу нації. Без цього місцевого ядра асиміляція їх була б розуміється неможливою.

Скріпила дальше цю асиміляцію спільна боротьба місцевої пасивної маси під проводом своєї нової класократичної аристократії проти нового напливу чужинців (оксфордський статут) і вікова війна за повну еманципацію від Франції — першої батьківщини оцієї класократичної англійської аристократії. В цій зовнішній боротьбі закінчилась внутрішня формація англійської нації — з новою мовою (що повсталала з органічного перемішання на англійській території мови місцевих пасивних мас з мовою прибувших активних елементів), новою своєрідною культурою, і старою назвою, в яку нова класократична аристократія, походження норманського, вложила національний творчий зміст, що його бракувало давшій цю назву, переможений охлократичній аристократії Англо-Саксів

Органічна асиміляція з місцевим созвучним класократичним елементом перших матеріально і громадсько-творчих норманських продуцентів-завойовників перетворила їх в перший основний національний лицарсько-хліборобський клас, в першу генерацію англійських консерватистів. По класам так само стала відбуватись дальша диференціація (поділ) та інтеграція (сполучення) прибувших-активних та місцевих-пасивних елементів і в результаті отакого органічного перемішання рас — не хаотично, а по класовим сталим і дідичним прикметам — повстала сильна раса нова, що не тільки збудувала собі наймогутнішу національну державу, але ще й виділила з себе, без ніякого внутрішнього ослаблення, мільйони нових виселенців, творців нових націй і нових держав.

Матеріальне життя Англії, до другої половини XIX в., можна порівняти з величною машиною, збудованою над бурхливим потоком природи-землі, машиною живою, яка все більше займає для себе стихії оцього потоку і тому все більше розростається та комплікується. До старих її коліс і трибів прилучаються, в міру того розросту, колеса і триби нові. Їх праця — це матеріальне життя цілої нації. І сама нація — це внутрішня сила духовна, яка держить зкупі всю опю скомпліковану машину, це внутрішня ідейна взаємозалежність, необхідна для виконування кожною частиною машини своєї праці і для виконування всієї праці цілою машиною. Нація при класократії, це духовна єдність з диференціованого по способу матеріальної праці, але разом з тим і об'єднаного цією спільною працею даного людського колективу. Вона обмежує, до розмірів для існування цілої машини-нації нешкідливих, необхідне тертя між її поодинокими частинами-класами, тертя, без якого сам рух машини був би неможливий.

І тому англійська класократична аристократія, яка цією машиною править — це не охлократична безкласова бюрократично-військово-духовна орда, що стоїть понад нацією і пильнує, щоб в ній не було ніякого руху і щоб у сні стадного — »общинного« чи »комуністичного« — рабства »благоденствував« пасивний і приголомшений »народ«. Це і не демократичні маїи, які »не визнають класів«, а тільки бережуть єдину »патріотичну національну ідеологію« і коли ця »ідеологія« чим раз більше, з розкладом матеріального життя нації, руйнується і осмішується, біжать з патріотичними заклинаннями, з »виборами«, з »програмами«, і словесно намагаються поправити розторохкану і розвинчену національну машину. Англійська класократія — це представники так чи инакше продукуючих класів, які, беручи самі участь в процесі матеріального життя нації, творять в

міру його зросту все нові форми міжкласових взаємовідносин, все вищі форми громадського життя, і, прилучаючи до себе витворені цим зростом нові творчі аристократичні елементи, бережуть тим самим реальну, стихійну, органічну, дійсно національну, всекласову духову єдність.

Однородність хотіннь пасивних і активних елементів нації удержується тут весь час таким природнім угрупованням ріжнокласової національної аристократії, яке не викривляється ані демократичними політичними шахрайствами, ані неіснуючим тут поліцейсько-казарменним охлократичним державним апаратом. Вона відповідає степені внутрішньої сили і потреби для нації кожного класу і спірається на моральній авторитетності кожної класової аристократії в своїм класі. В цьому полягає ритмічність, гармонійність і органічність громадського життя по класократичному методу організованої нації.*)

*) На європейському континенті найбільше виразний і найменше здегенерований тип класократії бачимо в Угорщині. Осівши в землю серед численної пасивної маси іншої раси та ставши землевласниками, прекрасно організовані мадярські воєвники витворили при династії Арпадів класократичний устрій дуже подібний до англійського (майже одночасно покладені основи обох дуже подібних конституцій: англійська Велика Хартія 1215 р. і мадярська Золота Булла 1222 р.). У віковій пізній боротьбі з охлократією східною — турецькою, а потім з охлократією західною — австрійською, угорська земельно-лицарська класократія зуміла зберегти себе од демократичного розкладу і заховала свою силу по сьогоднішній день. Пробним каменем для її дальшого існування буде те, чи зуміє вона, по прикладу консервативістів англійських, зміцнити та одсвіжити себе прийняттям в свої ряди созвучних їй лицарсько-продукуючих елементів (в Угорщині такі активні елементи виділяються тепер в великому числі з селянської маси) і допустити до влади представників аристократії інших класів, перш за все промислового і робітничо-пролетарського, сама при тім не демократизуючись та не розкладаючись, але і не піддаючись спокусам смертоносої для всякої класократії і для всякого консерватизму охлократичної поліцейсько-військової диктатури.

Знов иншу дуже складну внутрішню вікову боротьбу класократії з демократією і охлократією бачимо в Германії, де в початках її державно-національного існування, основний лицарсько-земельний клас, завдяки своєму більшому багатству і більшій без порівняння чисельності ніж в Англії, дуже скоро загубив свій первісний класократичний устрій, стратив почуття рівноваги між собою і пасивною масою, та став правити нею необмежено, витворивши лад, який треба б назвати феодальною демократією. Політичними прикметами цього ладу, як і всякої іншої демократії, була виборність голови держави, позбавлення влади виборних Цісарів — як і сучасних президентів — всякого реального змісту, необмежене правління «суверенного народу» феодалів, їх повне розпорощення і постійна бійка між собою, подібна до бійки яку бачимо між сучасними лідерами демократичних партій, а в результаті: повна анархія, панування кулачного права (все ж таки далеко більше морального од сучасного права грошового, капіталістичного), розпад держави і страшний визиск та роздражнення пасивних мас. Результатом оцієї феодальної демократії, в якій розложилась більша частина основного лицарсько-земельного консервативного германського класу, були селянські війни і реформація. З них виросло згодом панування абсолютистичної охлократії, що бореться потім — з одного боку зі все зростаючим впливом багатой і сильної міщанської демократії а з другого — з останками старої земельної класократії. На жаль не маю тут місця для докладного аналізу цієї складної боротьби тим більше, що в різних німецьких

В напрямі протилежному до розвитку Англії відбувався розвиток Франції. Історія її може служити типовим прикладом, як з розкладу класократії і з нездатности охлократії справитись з проблемами матеріальної культури повстає панування демократії.

Подібно як в Англії розселення войовничих кочових Англо-Саксів, так тут розселення Франків германської раси поклало початок самій назві та національній структурі Франції. Тільки тут охлократична влада Франків не одержала такої рішучої перемоги, як охлократична влада Англо-Саксів. Під проводом Франків не наступило таке колоніяльне затишшя, таке винищення місцевого хаосу і така уніфікація одною владою і одною вірою пасивної маси, що так добре підготували б цю масу до восприняття творчого класократичного елемента, як це сталося перед приходом і перемогою норманської класократії в Англії. Тут, в більшій близости до римського центру, франкські варвари застали значно вищу культуру, а zarazом значно більшу мягкотілість місцевої аристократії, викликану розкладом цієї культури. Застали вони вже занесену з Риму християнську віру з її різними тодішніми сектами і застали врешті більшу мішанину різних рас, ніж це було в Англії. Перемога над місцевою галло-римською здемократизованою аристократією*) далась їм значно легше, але наслідки цієї легкої

державх вона приймає різні форми. Про деякі її більше характерні моменти згадаю в дальших «Листах».

Врешті прикладом класократії може служити наше городове козацтво, яке, повставши з розселення в південній Україні в XVI і поч. XVII в. зайшло (переважно з Польщі і з північно-західних українських земель) земельно-лицарського елемента, що швидко засимілювався біля аналогічного йому місцевого ядра, втворило одночасно, прекрасно внутрі спаяну, військову лицарську організацію. «Вросши в землю», ставши землевласниками, городова козачина визволилась, завдяки оцій своїй внутрішній військовій організації і завдяки обеднанню з пасивними масами одною православною вірою, з під панування демократичної Польщі і за часів Богдана Хмельницького поклала основи монархічної класократичної Української Нації та Держави. На нещастя для України — занесена з Польщі зараза демократичного республіканства розложила нашу козацько-шляхецьку класократію. По скиненню династії Хмельницьких, вона почала битись сама поміж собою за владу. Поділена в наслідок цього на взаємно себе поборючі та нічим в своїй зажерливости необмежені партії — а не так численна у відношеню до своїх пасивних мас, як демократична шляхта польська — вона не видержала боротьби на три fronti: з московською охлократією, польською демократією і внутрішнім бунтом позбавлених сильною і авторитетного проводу пасивних мас. З її упадком упала і створена нею держава.

*) Ще раз для українського читача, вихованого на демократичнім романтизмі повторюю, що під демократизацією цієї галло-римської аристократії не треба розуміти того, що вона почала говорити тодішньою «простою» мовою, носити тодішні свитки і широкі шаравари, співати народні пісні і т. д. Під демократизацією тут, як і скрізь, розумію прийняття правлячою аристократією демократичного методу організації і правління. Основи цього методу скрізь і завжди однакові: перенесення джерел влади на той чи инший тодішній суверенний народ (поняття народу міняються, але суть лишається ця сама) і знищення тих політичних — перш за все монархічних форм — що обмежували б владу отакої, ставшої суверенною, демократичної аристократії. За часів упадку Римської Імперії, в Галлії поширилась власне отака демократизація. Поодинокі краї стали управлятись виборними

перемоги були далеко гірші. Франкські варвари не насадили тут одної віри та не знищили своїм охлократичним пануванням місцевого колоніального хаосу, а навпаки: самі потонули в ньому. Своєю первісною войовничістю вони задержали тільки похід на Францію дальших кочових орд, в тім числі і своїх єдинокровних братів Аллеманів і тим поклали початок політичного відокремлення Франції. На цьому їх роля скінчилась. Вони дуже швидко асимілюються потім з місцевою галло-римською аристократією (шлюб франкського вождя Кльовіса з Кльотильдою, дочкою місцевого правителя, може служити алегорією цього асиміляційного процесу), приймаючи її віру та вносячи в її колоніальну расову мішанину і неусталеність ще новий неспокійний войовничо-кочовничий елемент. Якогось одного ядра, біля якого могла б скристалізуватись оця асиміляція варварів, у різнородної місцевої аристократії не було. В наслідок цього всього перемога лицарсько-земельної верстви у Франції, яка прийшла потім паралельно з розвитком матеріальної культури, носила зовсім інший характер ніж в Англії.

В Англії вона прийшла після впертої і оружної боротьби класократії з охлократією: вона була лицарською перемогою в чеснім бою расово усталених і одноцілних, прекрасно зорганізованих войовничих елементів класократичних над такими ж елементами охлократичними. При чім елементів класократичних в порівнанні з пасивною масою, що залишилась після повної катастрофи пануючої досі над цією масою охлократичної аристократії, було небагато. Тут перемога мягкотілої, розложеної і здеморалізованої ще римським хаосом, осілої лицарсько-земельної аристократії над напавшою на неї кочовою охлократією наступила мирним шляхом, після цілого ряду підленьких компромісів — способом, коли так можна висловитись, доместифікації (приручення) полудиких охлократів.*) Отже: наділенням їх різними римськими титулами, окруженням їх всякими почестями, уступленням їм частини влади і врешті включенням їх в ряди цієї численної у відношенню до своїх пасивних мас, місцевої

магістратами і виборними сенатами (куріями), члени яких, шляхом придбання собі прихильности виборців — тоб то шляхом конкуренційної і дезорганізуючої боротьби проміж собою за владу і звязані з нею багатства — поставали тією місцевою аристократією, яку застали тут варвари.

*) В той спосіб уявляє собі сьогодні демократична європейська буржуазія і різні «см'яновеховці» «революцію большевизму». В той спосіб відбувається на наших очах в Польщі доместифікація «пепесовців» — цих різних завойююваних Польщу войовничих, переважно «кресових» елементів, що швидко гублять свою первісну революційність та непримиримість і розпливаються в мутній воді «культурної» польської міщансько-інтелігентської демократії. В той спосіб врешті (в Центральній Раді і потім) наша інтелігентська демократія приручувала різних наших полу-охлократів, при чім результат того приручення і демократизації для останніх — як що вірити п. Винниченкові — оказався дуже сумний і т. д., і т. д.

галло-римської, культурнішої від завойовників, але розложеної аристократії. В результаті, основний для всякої класократії перший консервативний земельно-лицарський клас, що витворився у Франції з такої мішанини місцевих здемократизованих галло-римських класократів з прирученими франкськими завойовниками охлократами,*) не був одної усталеної раси і навіть одної мови,**) не викристалізувався він і не обєднався внутрі в оружній тяжкій боротьбі з сильним охлократичним противником і не мав, завдяки своїй численности, почуття необхідної рівноваги між собою і пасивними масами. Фундаменти класократії у Франції були покладені гнилі і тому на них не змогла вирости, як в Англії, міцна класократична будова.

Дальший розвиток Франції пішов шляхом охлократії. Подамо коротко головні причини і головні етапи цієї охлократичної перемоги.

Вже в тих численних державах (до 60-ти), які застали в Галлії Римляне, монархічна влада була дуже ослаблена. Аристократії скрізь було там так багато і вона настільки переважала над пасивними масами, що правління її могло бути необмежене, республіканське. Римське панування не внесло в цім напрямі великих змін. Культ Імператора, який установався тоді, носив в очах Галлів більш релігійний, ніж політичний характер. Римські і різні інші напливові елементи, якими ще поповнились згодом ряди місцевої аристократії, тільки збільшили місцевий хаос і до витворення та скріплення єдиної і обмежуючої влади монархічної не спричинились. Тому сильна охлократична влада монархічна, яку принесли з собою франкські варвари, могла б запанувати тільки при умові звичайного охлократичного винищення місцевої численної республіканської аристократії. Але що цього не сталося, а навпаки Франки влились в ряди цієї аристократії, то і влада монархічна, яку вони принесли з собою, дуже скоро була обмежена і зведена нінащо. Франція з часів Меровінгів і Каролінгів уявляла із себе феодальну демократію, де суверенні феодали правили необмежено пасивною масою в своїх незалежних володіннях; де вони мали тільки права і не мали ніяких обов'язків; де вони вічно воювали між собою, і де монархічна влада, ставши виборною, втратила всякий реальний зміст і значіння для вибіраючих Монарха, його васалів. Повний розклад феодальної земельно-лицарської класократичної аристократії, завдяки оцьому її необмеженому правлінню, і наслідки цього

---

*) Треба памятати, що ця місцева здемократизована галло-римська аристократія це були расово ще неусталені мішанці расово найрізномірніших елементів, яких спроваджувала сюди з усіх всюд, чи то в характері колоністів, чи то солдатів, римська влада. Так, для прикладу, в самім Парижі були в останніх часах Імперії на постійній службі навіть сармацькі відділи, набрані над берегами Чорного Моря.

**) Головні: *langue d'oc* на півдні і *langue d'oïl* — на півночі Франції.

розкладу: — анархія, роздратованя пасивних мас і повний упадок в їх очах морального авторитету пануючої феодальної демократії — «спричинились, як завжди так і тоді, до відродження і перемоги охлократії.

Відродження охлократії почалось в маленькій провінції, де нащадки полукочових Франків мали з давен давна найбільшу расову перевагу. Головними центрами цієї провінції були Париж і Орлеан. Правляча там феодальна семья Капетів, завдяки виборіві одного з її членів в Королі Франції, дістала змогу примініти для цілої Франції той охлократичний метод правління, якого вживала вона в своїй провінції. Діло обєднання і уніфікації Франції, розпочате Капетами, продовжене иншими династіями, було завершене за Людовика XIV, при якому охлократія одержала повну і рішучу перемогу над здемократизованою класократією, але заразом до дальшого правління Францієк, коли в ній розпочався сильний розвиток матеріяльної культури, показала себе нездатною.

В Англії внутрі сильний, моральний і прекрасно зорганізований земельно-лицарський клас, служачи по лицарськи, всіма своїми силами, вірою і правдою монархії, не допустив одночасно до сотвореня такого охлократичного державного апарату, при помочі якого Монарх міг би стати абсолютним володарем і повернути своїх вірних лицарів в юрбу приголомшених нагайкою рабів. Тому в Англії не витворилась ні сильна бюрократія ні стала армія, і тому англійська класократична нація і держава виросла не з сили централістично-бюрократично-військового безкласового державного апарату, який би знищив класи, а з внутрішньої сили і організованости англійських класів. Правлячи нацією і державою, ці класи одночасно обмежували свою класову владу і свою класову волю одним понадкласовим законом цілої Нації і цілої Держави, — законом однаковим для аристократії і пасивних мас, і персоніфікованим в особі сталої і дідичної монархії, за яку англійська класова аристократія готова була кожної хвилини покласти свою голову. У Франції навпаки: внутрі розеднаний, здеморалізований і здеорганізований, але численний лицарсько-земельний клас став зразу ворогом монархії; став, де тільки міг, обмежувати права Монарха і став правити сам анархічно, необмежено, тратячи чим раз більше для своєї влади моральний авторитет в очах мас. Тому розвиток французької нації і держави, розвиток однородности національних і державних хотіннь аристократії і пасивних мас пішов проти основної класократичної земельно-лицарської верстви. Її місце стала займати аристократія охлократична, що обєднавшись біля особи Монарха, перетворила владу монархічну з влади обмеженої і влади виборної,

у владу дідичну, абсолютистичну і необмежену. Французська класократія, замість стати як в Англії опорою класократичної монархії, здемократизувалась, занархїзувалась і в результаті була знищена монархією охлократичною.

Першим засобом перемоги монархії охлократичної у Франції було сотворення з ріжних, ворожих до розложеної класократичної земельно-лицарської аристократії, матеріяльно непродукууючих, здекласованих, кочових чи полукочових елементів сильного, тільки од Короля залежного, державного апарату і наємної королівської армії. Зпочатку це були скромні королівські урядовці в феодальних володіннях, що брали в імени Короля під свою оброну «народ» проти утиску феодалів. Потім: обєднані одною прекрасною зцентралізованою бюрократичною організацією «легісти», що далі продовжували діло визволюваня народу з під влади «маленьких тиранів», а одночасно наладжували фіскальний і адміністративний державний апарат та творили ідеологію абсолютизму під гаслом: «що подобається Королю повинно вважатись законом». Врешті: центральні бюрократичні судові та фінансові установи (звані теж «парламентом», але з парламентом англійським — представництвом класів — вони крім назви не мали нічого спільного: їх завданням було — «слухати наказів Короля») і сотвореня сталої королівської армії зпочатку з кондотерів, а потім з вимуштрованих і відповідно вихованих здекласованих місцевих войовничих елементів — ось головні етапи наростання сили центрального державного апарату і організації сильної охлократичної аристократії.

Репрезентована оцим державним апаратом і оцею охлократичною аристократією королівська влада, опершись на невдоволеню пасивних мас з безавторітетного панування антімонархічної і свободолюбивої феодальної демократії, виступила проти неї і при помочі «народу» зразу винищила феодалів в безпосередно підлеглий Капетам провінції. Потім тим же самим методом вона стала їх винищувати в цілій Франції, прилучаючи одно за другим незалежні досі феодальні володіння до Парижського центру. Другим засобом перемоги охлократії було підчиненя абсолютистичній владі королівській, владі світській — владі духовної, владі французької католицької Церкви. «Прагматична санкція» 1438 р., конкордат 1516 р., «декларація 4-х артикулів» 1682 р., врешті участь кардиналів Рішельє і Мазаріні в ділі ідеологічного і фактичного обоснуваня абсолютистичної королівської влади і організації бюрократично-військової охлократичної аристократії, — ось засоби, якими французька абсолютистична охлократія підрізала в край моральний авторітет здемократизованої класократії і придбала для своєї організованої бюрократично-військової сили цей авторітет в очах мас.

Розпорошені і розєднані французські класократи не змогли протиставити побідному ходові абсолютистичної і централістичної охлократії ніякого організованого опору. Проти авторитету абсолютизму, опертого на централізмі і на одній католицькій вірі, вони пробували протиставити оборону провінціональної автономії і стали приймати інші, ворожі католицизмові, віри. Народолюбству охлократичному: »обороні народа од зажерливих панів«, вони пробували протиставити народолюбство демократичне: »оборону народа од тиранської королівської влади«. Але всі ці змагання здемократизованої і тому слабої внутрі класократії до нічого не привели.

Оборона провінцій перед централізацією і боротьба класократії з удержавленим католицизмом довели до різні Альбігойців в XIII ст., до вигнання Гугенотів і Варфоломівської різні в XVI ст., до взяття Рошелі в XVII ст. і в результаті скінчились повним винищенням абсолютистичною і централістичною охлократією всіх місцевих, провінціональних класократичних особливостей. Незорганізована і внутрі слаба класократична сепаратистична акція викликала лише централізаторську охлократичну реакцію, привела до повної уніфікації »єдиної і неділимої« Франції, до знищення класократичного іновірства і повного тріумфу охлократичного »казьонного« католицизму. Всі спроби незорганізованих і слабих »народолюбних панів« підняти народ проти Короля скінчились повним фіяском, бо »народ« ніколи не йшов за слабими, хочби і найбільше народолюбними панями, а скрізь і завжди йшов за панями сильними. Організована в другій половині XV в. французською здемократизованою і »кающоюся« класократією »Ліга публічного добра«, що мала на меті »визволення нещасного народа з під королівської влади, скінчилася тим самим, що і пізніща французська »фронда«, що й анальоґічне їм повстання декабристів в Росії: повним розгромом здемократизованої земельно-лицарської класократії при помочі — набраної власне з цього самого народу і ріжних здекласованих »панів« — бюрократичної, абсолютистичної охлократії.

В результаті, поминувши часи її короткого відродження (за панування бувшого провідника Гугенотів, лицарського Короля Генриха IV), класократія у Франції була винищена до коріння. Її нащадки, скапітулювавши в боротьбі з охлократією, стали входити в ряди переможців. Вони покинули свої двори і замки, переселились в Париж, вступили на платну службу в королівську армію та королівську бюрократію і стали жити не так, як англійська класократія — зі своєї класової матріяльної, продуктивної праці — а з королівського жалування і з державної казни. Зі здеморалізованих лицарів, що не схотіли добровільно служити єдиній національній монар-

хічній владі, вони перетворились в рабів цієї влади, в лакеїв самодержавного Монарха. І тільки така лакейська служба була в кінці дозволена переможеним і здемо-
ралізованим французьким класократам. Їм було заборонено (за Лю-
довика XIV) — під загрозою утрати ранги, жалування і звання —
займатись матеріяльним продуктивним трудом, тоб то заборонено було
як раз те, чим гордилася англійська класократія, з чого черпала
вона свою власну силу, і на чім спіралася як її класова незалежність,
так і її потрібність для Короля, для нації і для національної держави.

Поняття нації, яке в Англії вирросло органічно з гармонійного
сполучення необхідних для життя цілої нації різних сильних класів
на одній землі, і яке знайшло собі органічне завершення в горі: в одній
національно-державній, консервативній, в особі Монарха персоніфі-
кованій владі — у Франції розвивалось якраз в протилежному на-
прямі: воно було видерте від слабої класократії охлократією, а тоді
механічно прищеплене згори абсолютистичною охлократичною владою
розпорошеній і незорганізованій французькій пасивній масі. Про
націю в Англії так мало говорили на протязі століть тому, що вона
там була скрізь: в автономнім домі-семі, в автономній волості, в авто-
номнім класі, в сильній — обєднуючій всі ці автономії — децентралі-
зованій державі. Бо нація була там таким необхідним але і природним
фактом життя, як земля, сонце, повітря. У Франції навпаки:
нація це щось, про що треба кожної хвилини кричати, що треба про-
пагувати, боронити, сугестіонувати, бо без цієї охлократичної віри
в націю вся — механічно, муштрою і виучкою збудована — єдність
національна розсиплеться в нічим між собою органічно не звязаний
людський порох, який держиться купи тільки оцією одною вірою і
пропагуючим її одним зцентралізованим бюрократично-військово-
духовним державним апаратом.

Народилася оця охлократична французька нація в боротьбі
класократії з охлократією. Поняття нації, сотворене у Франції — як
скрізь і завжди — класократією, було вирване з її рук тоді, коли вона
на своїй національній єдності з пасивними »народніми« масами за-
хотіла оперти оборону себе і цих мас перед централізаторськими, при-
голомшючими все і вся, нівелюючими тенденціями абсолютистичної
охлократії. Коли б ця класократія була внутрі обєднана, зорганізована
— коли б її не була розложила і розпорошила демократична анархія
— охлократія була би супроти неї безсила. Але з неорганізованими,
поділеними на різні партії і взаємно себе поборюючими класократами
охлократи легко дали собі раду. Вони використали це почуття націо-
нальне, яке класократія вже органічно прищепила була пасивним
масам, зробили з нього народнє гасло проти ненавистних »на-

родові» (завдяки їхній слабості і анархічній розбещеності) »панів«, проголосили цих панів »зрадниками нації« і стали справляти їм при помочі зфанатизованого такими національними гаслами народу різні Варфоломівські різні. І щоб цей, проти »панів« збунтований народ в руках своїх удержати, мусіла перемігша охлократія зробити з поняття нації охлократичну віру, зо всіма її атрибутами примітивного народнього містицизму, зненависти до невірних, охлократичного гіпнозу і сугістії. Тому у Франції, де класократія встигла тільки покласти основи нації, але дальший провід був у неї вирваний охлократією, замість орґанічного, всім вродженого і самозрозумілого почуття нації бачимо охлократичний культ нації. Нація має там своїх святих (Жанна д'Арк), своїх невірних, своїх пророків, своїх історичних ворогів і т. д. — як раз все те, чого й сліду не було (виключаючи період охлократичної революції Кромвеля) до кінця XIX ст. — за часів найбільшої могутности — в класократичній Англії. Тому врешті в Англії класократичний Монарх — Голова Нації — був разом з тим »першим її слугою«, він »стояв під законом«: законом одним і обовязуючим для цілої нації. У Франції Монарх охлократичний був необмеженим правителем, стояв »понад законом«, бо його іменем не тільки виконувався але і творився цей національний закон, бо він був не персоніфікацією національної єдности а її джерелом і основою.

Розуміється така охлократична нація, — де орґанічна національна єдність підмінюється механічною національною вірою, пропаяваною і репрезентованою прекрасно зорґанізованим охлократичним державним апаратом — уявляє із себе велику силу доти, доки цей зцентралізований бюрократично-військово-духовний апарат існує. Але вона має свої слабі сторони. Перша: коли нація зливається в одно з охлократичним державним апаратом, то всі вороги охлократії стають тим самим і ворогами нації. У Франції це привело не тільки до фізичного винищення охлократією во імя нації найбільше вартних для нації матеріально і громадсько творчих класократичних елементів, але спричинилось ще і до масової еміґрації цих елементів, до їх глибокої зненависти до такої, ворожої їм, французької нації, — привело наприклад до того, що найбільше вартні національно Французи влились, як еміґранти, цілими масами в ряди найбільше до Франції ворожого пруського державного апарату.*) Повне

*) Цей дуже сумний для Франції факт підкреслюють сьогодні французькі історики. Так само будуть колись і наші історики плакати над тим, що відштовхнуті від України зпочатку всякими українськими »патріотичними« демократами і полу-охлократами, а потім вигнані з України комуністичними охлократами, найбільше цінні для створення Української Нації класократичні, матеріально продукуючі і громадсько творчі елементи, що почали були націоналізуватись

Виснаження нації — завдяки елімінації з неї її, найбільше в порівнанні з іншими, расово і духово суцільних частин — це неминучий наслідок панування отакої національної охлократії.

Друга слаба сторона охлократії, її ахілесова пята, це повна її нездатність справитись з організацією продукції, з вимогами матеріального розвитку нації. І в даному прикладі, у Франції, перемога абсолютизму йшла в парі з упадком промислу і хліборобства. Бо навіть найкраще зорганізованим охлократичним державним апаратом не можна привчити націю більше інтензивно, більше організовано і продуктивно працювати. Інтензивне хліборобство і машинна техніка, без яких не може бути розвитку нації, охлократичному гіпнозові не піддаються ніколи — однаково чи це буде гіпноз Людовиків, чи пророків «диктатури пролетаріату». І примусом охлократичним матеріальної культури сотворити неможливо. Її розвиток губить всяку охлократію, погубив він і охлократію французську.

В класократичній Англії розвиток матеріальної культури сотворила сама — зорганізована в своїх продукуючих класах — нація. В охлократичній Франції, де націю репрезентувала матеріально непродукуюча бюрократично-військово-духовна та інтелігентська охлократія, матеріальна культура стала розвиватись поза нацією і наперекір нації. Зпочатку її творили ворожі до пануючої охлократії і усунуті нею од державно-національних справ французські протестантські класократи. Але, після відомого «навертання» протестантів на «національну католицьку віру» при допомозі драгунських караючих експеди-

---

і організуватись за часів Гетьманства, вийшли сьогодні, як емігранти, цілою масою — одні в найбільше до всякої України ворожу польську армію і державну бюрократію — а другі: потонули знов в «російському морі». У Франції, по знищенню органічних підстав нації, лишилась принаймні така сильна охлократія, яка для здобуття влади над «народом» вирвала національні гасла з рук патріотичної, національної класократії і, повернувши ці гасла проти неї, з охлократичної віри національної зробила знаряддя для сотворення механічної національної єдності після того, як були знищені органічні підстави нації. Наша класократія, в масі своїй, ще не була ані національна ані патріотична. Почуття необхідности своєї, місцевої, української національної єдності між ріжними класами допіру народилось і стало рости на Україні. Тому нашій охлократії для знищення класократії і повалення Гетьманства не треба було довго живити національних кличів. Короткий побут «демократичних патріотів» у Києві був скоро замінений більше зрозумілим для «народу» гаслом: земля. І тому наші реальні охлократи — ті що правлять сьогодні Україною — не національні так, як охлократи французські. Щоб панувати над «народом» їм не потрібна національна віра, бо само поняття Нації Української ще не було сотворено в реальному життю і не було органічно прищеплено пасивним масам українською монархічною класократією. Що ж до наших полу-охлократів «ідейних» — цих, що сидючи на еміграції в своїх газетах репрезентують «народ», від якого вони повтікали, і лають «хліборобів», щоб хоч цим доказати «прихильність народу» до себе — то з їхньої такої літератури реальні нації — хоч би і охлократичні — не бувають. Гниль і розклад національний — ось єдиний реальний наслідок діяльности таких спекулюючих ма «народі» літераторів.

цій, вони мусіли покинути свою батьківщину. Винищення класократії привело до знищення можливості органічного, матеріального розвитку Франції. Він став з того часу відбуватись хаотично під патронатом — нездатної до його організації — охлократії та насаждатись руками неперебіраючої в засобах, масово прибуваючої до Франції, чужоземної а поруч з нею випливаючої на верх і місцевої демократії.

Виросла оця французська демократія з останків здеморалізованої і розложеної класократії, що в «народі» стала шукати порятунку проти охлократичної народньої влади. Звідци пішли її ідеолоґи. Але дійсну реальну силу демократії дало пацифістичне, н е л и ц а р с ь к е не посідаюче тут військово-оборонних традицій, купецьке і промислове міщанство, головним чином чужинці, яких цілими масами стали спроваджувати до Франції пануюча охлократія, найбільше за Кольбера, відомого міністра Людовика XIV Охлократична влада хотіла шляхом концесій і «казьонних пособій» сотворити з цих, незв'язаних нічим з місцевим населенням чужинців послужну собі верству, яка не претендує на ніякі для себе політичні права, творила би для охлократії матеріальну культуру. Бо збільшення економічного багатства краю стало для охлократії необхідним в момент, коли податків з примітивного господарства для удержання все більше численного охлократичного державного апарату і сталої армії вже не вистачало. Таким чином під владою охлократії, матеріальна продукція у Франції опинилась не так як в Англії, в руках лицарської, володіючої мечем сільської і мійської класократії, а опинилась вона в руках пацифістичної демократії. І пануючій силі охлократичній змогла протиставити ця демократія не власну організовану класову силу продукції і меча, «п о л і т и ч н и й» сприт розлагателів, уміння підбунтовувати маси і врешті с и л у г р о ш а.

Боротьба ж між демократією і пануючою охлократією була не минула. Щоб здобути можливість необмеженого розвитку для своєї хаотично експанзивної і зажерливої матеріальної діяльності, демократія мусіла усунути, звязуючу цю діяльність, реакційну владу охлократії Коли влада охлократії приймає форми монархії, то така охлократична монархія не обмежує тільки відповідно до рівня восприймчivosti пасивних мас (як це робить монархія класократична, що тільки обмежує, але заразом і допускає організовану поза державним апаратом матеріальну творчість класової аристократії) а просто, для збереження свого авторитету серед мас, не допускає ніякої — поза державним апаратом організованої — матеріальної творчости. Знов же репрезентуюча неорганізовану, хаотичну і зажерливу матеріальну творчість демократична верства всяких відірваних від рідного ґрунту охлокра

тичним централізмом або не звязаних органічно з землею і з пасивними масами, спроваджених ним зовні колоніальних мішанців, завжди протиставляє необмежено реакційному абсолютистичному правлінню охлократів так само нічим — тільки в протилежний бік — необмежене, своє »ступове« республіканське правління демократів.

Першою перемогою демократії був, ще за часів абсолютизму під її впливом і під примусом потреби для охлократичного уряду буржуазно-демократичного гроша проведений, звичай продажу державних урядів. Завдяки цьому демократичне міщанство здобуло можливість спокійно і пацифістично (а не так як класократи в кривавих і лицарських гугенотських повстаннях) усувати від влади войовничу, матеріально непродукуючу охлократію, купуючи собі її уряди, завойовуючи її своїми грошима під свій вплив. В інших менше »культурних« країнах таку саму роль мирної зброї, гуманітарно і пацифістично розкладаючої охлократію, відіграли так звані хабарі. В наслідок отакої »пацифістичної пенетрації« (мирного проникання), охлократичний державний апарат Франції в своїх верхах був вже здебільшого в руках буржуазної та інтелігентської демократії задовго ще до вибуху революції 1789 р., не кажучи вже про те, що в руках цієї буржуазної демократії, по знищенню класократії, опинилась в решті решт вся матеріальна продукція. Революція мала тільки завершити цей довгий еволюційний процес. І те, що не вдалось було колись просто-лінійній, лицарській — але слабій і незорганізованій — класократії, удалось тепер неліцарській, гнучкій і багатій демократії..

»Народ« був нарешті піднятий проти охлократичної Бастилії. Однак перший період панування демократії трівав недовго. Захоплена тоді романтичними ідеалами, демократія не порохувалась добре зі своїми дійсними, реально їй присущими силами. Знищена нею зверху, французська охлократія воскресла знову знизу. Замість охлократії »правої« появилась інша по своему складу і гаслам, але ідентична з нею по духу охлократія »ліва«. Жирондисти і всі ідеалістичні демократичні формації пали під терором Жакобинців, які замість абсолютистичного Короля поставили абсолютизм Конвенту, а замість підчищеної Королям духовної влади казньонного католицизму, задумали сотворити підчинену собі духовну владу революційної »національної церкви«. При Наполеоні охлократія здавалось здобула наново свій давній блиск і всі утрачені позиції. Але що удалось Капетам в добі застою матеріальної культури, то не удалось Бонапартам в добі її інтензивного розвитку. Охлократія могла б знов запанувати у Франції під умовою, що розвиток матеріальної культури було б спинено і пасивні маси повернуто назад до примітивного хозяйства. Це

одначе, при дуже інтензивнім темпі тодішньої французької матеріальної творчості і при великій численности республіканської демократичної аристократії, в руках якої ця творчість опинилась, було неможливо.*) І процес мирного опановування демократією охлократичної влади — процес, який тягнувся перед революцією 1789 р. століттям — тепер, при умовах для нової охлократії несприятливих, завершився перемогою демократії в кількадесят літ. »Єдність та неділимість« Франції і сотворена в революційній боротьбі з »панамі« нова механічна віра національна — були знов ділом, відродженої в революції, охлократії. Але використання цієї національної віри і використання єдиного і неділимого охлократичного державного централістично-бюрократично-військового апарату стало вже тепер уділом необмеженого, на »народніх« виборах опертого, республіканського правління демократії.

В цій неприродности правління поступової демократії при помочі купленої нею, розложеної і здеморалізованої реакційної охлократії, — в повнім зануку органічного класового консерватизму, — і в цім неприроднім явищу, що пацифістична, атеїстична і ліберальна демократія французька, підбунтовуючи весь час »народ« проти здержуючої державної влади і цим здобуваючи собі його голоси і популярність, мусить одночасно зберігати реалізуючий цю владу,

*) Розвиткові демократичної матеріальної творчості і прийшовшій потім політичній перемозі демократії сприяло надзвичайне грошове збагачення Франції, завдяки ограбовано числених багатих країн переможними арміями Наполеона. Збагачені тилові злодії і різного типу мародери побільшили своєю масою кадри французької демократії, яка згодом для себе, для свого легко здобутого багатства, забажала необмеженої республіканської політичної влади. Здобути цю владу вона змогла тим легше, що підчас революції і наполеоновських війн були вирізани і вигнані не тільки для неї ненавистні останки класократії, але головним чином вигинула маса ворожих їй охлократів-воївників, ідейних революціонерів і жовнів безсеребренників. Інтензивний розвиток матеріальної культури — власне в її демократичних формах — єсть тою характерною ознакою, яка засадничо відрізняє французьку революцію від революції російської. Збагачення революцією сучасний російський демократ награвоване добро пропиває, або що найбільше пускає в якусь торговельну спекуляцію, бо при перемозі — як в Росії — охлократії запрягти »народ« до продуктивної праці неможливо. Натомість тодішній демократ французький свої здобутки революції — тоді, коли охлократи гинули в війнах за цю революцію поза межами Франції — вкладав переважно в продукцію, до якої він ріжними демократичними обманствами і в першій мірі своїм золотом зумів »суверенний народ« заохотити. Але що ця продукція опинилась власне в руках демократії — зажерливої, пацифістичної, нездатної до організованости, спекулянтської — то й характер прийняла вона хаотичний, нсорганізований, дрібний і брудний — такий, якою єсть і політична влада демократії. Демократичні політики і продуценти — між якими завжди, як в данім випадку і у Франції, перевагу мають ріжні щасливі вискокчки, збагачені злодії, безчесні спекулянти і т. д. — не в стані ніколи обмежити організованими формами своєї зажерливости. Вони не можуть дати матеріальному і громадському життю нації того ритму та розмаху і тієї гармонії та організованости, які характеризують завжди матеріальну і громадську творчість лицарської, послухом авторитетам здержаної, обіднаної і дисциплінованої — бо кровю своєю своєю матеріальну і моральну силу здобуваючої і за діла свої кровю відповідаючої — класократії.

реакційний (не консервативний!), ворожий їй, войовничий, неліберальний і по своїм тенденціям диктаторський охлократичний державний апарат, на якому вона сидить і без якого не може бути ніякої французької нації — лежить причина політичної, соціальної, фізичної і духової нерівноваги Франції, джерело її частих революцій, її повільного вилюднювання і замірання.... Тільки відродження, або народження якогось сильного, матеріально продукуючого, але разом лицарського класу, який би зміг покласти основи класократії, могло б дати Франції нове ритмічне і органічне життя. Але чи це можливо, коли навіть найбільші вороги сучасної демократичної Франції — монархісти французькі — і ті по своєму методу організації, по своїй соціальній структурі — охлократи. Коли виступаючий там на арену політичного життя новий активний клас робітників-продуцентів, незважаючи на всі змагання синдикалістів надати йому класову організацію і лицарський характер*), все більше і більше піддається з одного боку — розкладовим впливам пацифістичної соціальної демократії, а з другого — диктаторським приманкам відродженої знов в сучаснім комунізмі старої революційної охлократії..

Іншу форму розвитку демократії бачимо наприклад в Польщі.

Польща повстала із розселення між пасивною слов'янською масою (уніфікованою вже якоюсь попередньою охлократичною племінною владою) прекрасно зорганізованих войовників — Ляхів — (історію цього розселення дуже добре заналізував проф. Ф. Пекосінський), які були мабуть дансько-норманського походження і, прийшовши сюди, дуже скоро осіли в землю та разом з місцевим класократичним ядром витворили перший основний клас лицарів-землевласників. Влада цих

---

*) Проблем войовничости і лицарскости пролетаріату займав особливо теоретика синдикалізму Жоржа Сореля. »Пролетаріат — висловлював він свої думки побажання в цьому напрямі — організується для битви, одмовуючись старанно від інших частин (демократичної) нації, підпорядковуючи всі свої соціальні справи —справі бою. Він має виразне почуття слави, яке припадає його історичній ролі, і почуття героїзму, присуще його войовничій поставі. Він бажає рішучої спроби сил, в якій би він міг виказати всю свою внутрішню вартість«. Тільки така лицарська ідеологія могла би — на думку Сореля — виховати серед пролетаріату почуття честі (*l'honneur*), яке розвивається природно у всякій організованій армії, і врятувати пролетаріат од морального розкладу, який ширить серед нього соціалістична парламентська демократія. Остання свій вплив серед пролетаріату — як каже Сорель — буде на цьому, що виховує в ньому: зависть — почуття пасивних істот, і помсту — почуття типів безсилля. Сорель думав, що войовничо-лицарський характер пролетаріату сприятиме також відродженню енергії: раси сміливих вождів того войовничого типу (*du type guerrier*), що сотворив був колись велич сучасної індустрії та техніки і що сьогодні, під впливом демократії, дегенерується в тип м'якотілих соціальних філантропів, які бажать тільки спокою та миру і »тільки думають об тім, як би перестати бути собою, якби позбутися присущих їм прикмет та обов'язків« (»*Réflexions sur la violence*«).

зайшлих Ляхів, що органічно, через подружжя в созвучному місцевому класі, засимілювались з місцевим польським населенням, поклала основи польській класократії, а разом з нею основи польській нації і державі.

Але класократія в Польщі не удержалась довго. Головною причиною упадку класократичної аристократії була тут її завелика перевага над пасивною масою та збільшення її числа і непомірне збагачення шляхом колоніального поширення на чуженаціональні території. Утрата почуття рівноваги між аристократією і пасивними масами, завдяки численности аристократії, привела до зведення нінащо королівської влади і до панування шляхецької демократії, при якій необмежена влада суверенного «шляхецького народу» опинилась в руках вічно воюючих між собою зажерливих і анархічних магнатів, що для своїх цілей суверенні голоси і симпатії цього «народу» в той чи інший спосіб купували. Під впливом демократизації, оцей, рішачий про перевагу тієї чи іншої магнацької «партії», шляхецький народ перестав бути в кінці організованим класом лицарів та продуцентів землевласників. Він повернувся в розпорошену хаотичну масу вільних та свободолюбивих республіканців, що стали жити з необмеженого правління своєю Республікою, перекававши одночасно всю організацію продуктивної матеріальної праці — з одного боку на зовсім чужі для нації (переважно жидівські) елементи, а з другого — на пасивну масу, позбавлену в кінці (подібно як і в демократії афінській наприклад) всяких прав і тієї охорони закона, яку давала цим масам, за часів панування класократії, обмежуюча класократичну аристократію, реальна, а не фіктивна як тепер, монархічна влада. До дальшого внутрішнього розкладу шляхецького демократичного народу спричинилось те, що його найбільше ще лицарські і активні елементи стали емігрувати в прилучені до Польщі величезні литовсько-білорусько-українські території, асимілюючись там і кладучи основи, як в нашій козащині наприклад, новим місцевим національним класократіям. Натомість в ряди шляхти польської стала входити масово та найбільше розложена і пасивна, а zarazом найбільше «індивідуалістична» і недисциплінована литовська, білоруська і українська шляхта, яка в польськості і в охороні чужої для неї польської держави шукала захисту для свого власного безсилля, своєї анархічності і своєї незорганізованості супроти своїх місцевих, сильніших ніж в Польщі, пасивних мас. Розуміється такий неприродний добір мав фатальні наслідки для правлячої верстви, що свої найактивніші і найсильніші елементи віддавала «кресам», приймаючи натомість з «кресів» елементи найслабші і найпасивніші.

В результаті шляхта польська, політично здемократизувавшись і расово потонувши в колоніальному хаосі, загубила свою первісну войовничість, єдність та організованість і тому перестала служити консервативною підставою нації і держави. Але в Польщі не було, як у Франції, сильної охлократії, яка змогла б винищити оцю, повставшу з руїни класократії, шляхецьку демократію і — послухавши наприклад порад єзуїта Петра Скарґі: — об'єднати механічно одною фанатичною католицькою вірою загубившу вже свою органічну єдність польську націю; винищити при допомозі »католицького народу« всіх свободолюбивих і анархічних »панів ріжновірців«, та в той спосіб збудувати нову сильну, централістичну, бюрократично-військово-духовну, охлократичну державу. Охлократія польська, яка набіралась головним чином з ріжних здекласованих, — од місцевого ґрунту відірваних, але з Польщею тільки поверховно засимільованих — войовничих »кресових« елементів, в порівнанні з демократією була все за слаба. Всі її спроби (під проводом Костюшка наприклад) усунути при допомозі »народу« шляхецьку демократію і сотворити сильний охлократичний державний апарат, кінчались звичайно ще тільки більшою руйнацією останків органічного класократичного консерватизму і врешті поцілунками з демократією. Тому польська держава існувала по інерції доти, доки вистачило решток попереднього розложеного класократичного ладу, тоб-то доки в моменти небезпеки сяк так збиралось ще на оборону держави загальне шляхецьке рушення (ополчення) і доки функціонував попередній класократичний, на широкій автономії земель і на організованості та єдності лицарсько-земельного класу опертий, державний апарат. Коли ж, під впливом демократизації, шляхта загубила свою первісну єдність та лицарськість; коли в цій демократичній шляхецькій масі розложився лицарсько-земельний клас і з його розкладом наступила анархія, то держава польська, позбавлена вже сильної класократії, а не витворивши сильної охлократії, завдяки своїй демократичній владі — упала. Польща була поділена і польська демократія, як всяка демократія, намагалась використати для себе »заборчі«, хоч і чужі, але установивші нарешті порядок і владу державні апарати. І як звичайно, найкраще це їй удалось в державі н а й с л а б ш і й — в даному разі в Австрії.

Сучасна демократична Польща, що повстала з перемоги Антанти, змогла наладити у себе сяку таку владу тільки завдяки фінансовій піддержці і зброї, одержаній від антантських держав; завдяки одідиченому по Австрії в Галичині державному апаратові, а також завдяки власній »пепесовській« охлократії. Спіраючись на свою добру охлократичну організацію і виставивши революційні охлократичні гасла,

пепесовці в своїх військових організаціях сотворили зачатки польської армії. Але сила їх, як і попередніх польських охлократій, дуже слаба в порівнанні з демократією, шляхецькі ряди якої, що мали ще в собі останки старої класократичної культури, рідшають, поповняючись натомість різним расово-мішаним, мало культурним, по хамськи зажерливим і спекулянтським, а тому до класової організованости нездатним — інтелігентським, купецьким, фінансовим та промисловим — міщанством, і таким самим по духу, розложеним та здеморалізованим своїми демократичними провідниками, ласим тільки на землю та на гроші, паціфістичним селянством. Пепесовська охлократична аристократія підрізала — як і давніше — своєю революційною ідеологією і діяльністю останки польського консерватизму, не маючи одночасно сили винищити наростаючу на його місце демократію. В результаті вона спричинилась до перемоги демократії і тепер сама розкладається та потопав в оцьому новому польському демократичному хаосі, гублячи швидко свій моральний авторитет в очах обдурених нею »пролетарських і народніх« мас.*)

*) Вождь пепесовської охлократії, Йосиф Пілсудський, в одній зі своїх останніх промов, підводячи рахунок своєї діяльності, сказав, що він »свій життєвий іспит видержав«. Так, розуміється... тільки — додамо — іспит цей був складений по більше легкому програму. Бо перед п. Пілсудським, що походить з литовсько-білоруського, у всякому разі здавна там осілого (що відбилось навіть на формі прізвища) лицарського шляхецького роду, міг бути іспит інший. Він міг життя своє віддати боротьбі за державне і національне унезалежнення своєї рідної землі, за її аристократичну власновладність. Що ця земля теж хоче бути собою — цього він, розуміючий польську незалежність, не міг не знати. І не міг він також не знати, що власне таких як він бракує їй для того, щоб вона стала собою. Але він вибрав шлях меншого опору, пішов по лінії хотіннь не слабшої, але своєї землі, а сильнішої, загарбавшої цю його землю, польської метрополії. І це одступство од звичаїв лицарських на нім помстилось. Не говорять про видержаня іспиту ці, що цей іспит дійсно видержали так, як хотіли. Чужий польській метрополії по вродженому йому духу його землі — »людина, як він сам висловився, од котрої всі в Польщі втікали« — він приніс їй хоч польський, але якийсь інший патріотизм, хоч польський але не метропольний світогляд. В результаті »кресовий« шляхтич, у р о д ж е н и й консерватист, став в Польщі репрезентантом... ідеології революційного пролетаріяту. Перед ним було далі два виходи: або накинути свою волю метрополії, зробити так, щоб »Польща — як він казав — мусіла його вітати, сама цього не бажаючи«, і збудувати силою своєї зброї якусь нову польську державу, — або скоритись перед »маєстатом« метрополії. Він вибрав друге, і передав владу огидливий йому польській демократії. Так не поступив би пан-лицарь, в пануючій метрополії уроджений і господарем себе в ній почувуючий: той не толерував би во імя любови до Польщі цих, що цю Польщу руйнують. Але так мусів зробити »кресовець«, який во імя романтичної ідеалізації метрополії вирікся добровільно своєї лицарської власновладности на своїй рідній землі і своїх лицарських обов'язків супроти неї. Історія скаже, чи принесе користь Польщі отакий »іспит« її Начальника »з кресів«, зложений по програмові найменшого опору. Чи не побільшить він тільки польського хаосу і польського демократичного розкладу. Бо, коли вжити далекого порівняння, то чи не була б захитана могутність Англії, як би наприклад Англіїці з Америки замість свою державу на своїх землях будувати, виріклись би цієї державної творчости во імя любови до Англії« і тільки кликали собі на допомогу метрополію, або назад до неї вертали і там, зі своїм вже іншим американським духом, на провідників цієї метрополії вибивались. І чи не було б краще для Польщі, коли б панове »кресовці« працювали для своїх власних дер-

Завдяки цьому всьому в Польщі немає міцних підстав і для класократії: немає вже основного, добре зорганізованого, консервативного і монархічного лицарського земельного класу, біля якого могли б наростати нові продукуючі і сильні класи, немає теж і анальоґічного класу промислового. Єсть натомість тільки «праві» і «ліві» демократичні партії, на чолі яких стоять однаково декласовані і однаково деструктивні різні інтелігентські демократи, що для своїх хоч різних «правих» і «лівих» програм — але для своїх абсолютно по суті однакових політичних спекуляцій — шукають опертя в однім і цім самім — однаково ними деморалізованим, революціонізованим і дезорганізованим — «суверенним польським народі». При таких умовах існування держави польської стане дуже проблематичним з хвилиною, коли перестануть піддержувати її сторонні сили і коли минеться слабість її сусідів. Бо тільки «інтересом» сильних «союзних» держав і слабстю держав ворожих може держатись всяка отака, позбавлена власної внутрішньої — класократичної чи охлократичної — сили, демократична держава. По долі слабшої української демократії польська демократія може судити про свою власну долю. Не будучи пророком, можна здогадатись, що демократична Франція зробить колись «союзній» польській демократії теж свого роду «рижський мир». І польські насмішки над Україною та й вся польська політика супроти України можуть тільки служити ще одним показчиком істинно-демократичної політичної глупоти правлячої тепер в Польщі верстви.*)

жав і свої житєві іспити складали на землях, де вони од віків осіли, а не займались філантропією державною творчістю для Польщи, з якою вяже їх тільки... почуття — романтичними словами і фajerверками замаскованого — власного супроти своєї рідної землі, політичного лiнiвства і безсилля....

*) Взагалі вражіння чогось безнадійно нерозумного роблять польсько-українські відносини, які укладаються під проводом і впливом переважаючих в обох цих націях демократій. Сильніша демократія польська в своїй «національній експанзії» на Україну вводить в польській національний організм, або робить його союзниками, все, що єсть з громадського боку найгіршого на Україні: або пасивних рабів, або деструктивних і анархічних хамів. Знов демократія українська, монополізуючи «український патріотизм» і «представництво нації», звертається не так проти польської метрополії, як в першій мірі проти місцевих, осілих вже на Україні, а вийшовших колись з Польщи, активних, продукційних і державно-творчих елементів. Не даючи крім того змоги своїми руйнівцями впливами викристалізуватись власній українській консервативній, національно і державно-творчій групі, біля якої змогла би розпочатись асиміляція оцих активних, вийшовших колись з Польщи (і не з Польщи), державно-творчих елементів, — демократія українська в той спосіб руйнує і відштовхує від України сили найбільше на Українській Землі здатні до сотвореня власної, незалежної Української Держави. Мало того, в своїй боротьбі проти своїх власних державно-творчих сил і вже тут на Україні осілих, місцевих «польських панів», вона піддержує ліві, охлократичні польські елементи, тоб то якраз ці елементи, які (коли б вони на щастя України не були слабі і демократизовані) єдині ще в Польщі здатні до сотвореня сильної польської держави і до найсильнішого (на подобі російських большевиків) затягнення петлі на шиї Української Нації. В результаті обидві ці нації, під проводом своїх «доблестних» демократій, руйнують свою внутрішню орга-

Типовим врешті прикладом непорушного на протязі століть панування охлократії може служити Росія. Кажу іменно Росія, а не Великорусь, не Україна, не Білорусь, не Литва, Латвія, Фінляндія, кавказські нації і т. д. і т. д., бо кожна з цих націй, які входили в склад Росії, могла б була розвинутиись инакше, сотворити свої власні національно-державні організації, коли б всіми ними не правив один безнаціональний всеросійський охлократичний державний апарат, пристосований до восприїмчивости найнищих, найбільше численних, але zarazом найбільше пасивних та інертних мас кожної з цих націй. Складався цей охлократичний російський державний апарат з «общеруських» бюрократичних, військових, духовних та інтелігентських елементів, які зразу шляхом терору, а потім механічної виучки набирались зі зденационалізованих і відірваних від рідного ґрунту членів великоруської, української, білоруської, литовської, фінської і всіх інших, заселяючих Росію націй, та з ріжних вирваних зі свого класового оточеня, здекласованих поміщиків, селян, міщан, синів духовенства, всяких «разночинцев» і т. д. Історія цієї єдиної і неділимної охлократичної організації, яка правила і править всіми приголошеними і розпорощеними «російськими націями», це і єсть історія Росії.

Розвивалась оця Росія майже так само як і рідна їй по методу організації охлократична Франція. Тільки у Франції охлократія, щоб побороти хоч і розложену, але сильну численно класократію, зразу ж вирвала з рук класократії і прийняла за свої її національні гасла — по своєму, розуміється, їх переробивши та до своїх потреб пристосовавши. В Росії ж, де в центрі кристалізації російської охлократії — в землі московській — класократія була дуже слаба, національні гасла при формуванні охлократичного державного апарату довгий

нічну структуру і перетворюються в нації-професії (одна — «місіонерів демократичної західної культури на Сході», а друга — «покривджених Русинів»), нації абсолютно нездатні до незалежного державного життя, нації екстериторіальні, на взірць нації жидівської. В Польщі оця дегенерація єсть наслідком переросту національного організму, завдяки демократичній колоніальній експансії, а в Україні наслідком його не до росту, завдяки безсиллю демократії асимілювати для нації місцеві, територіальні, державно-творчі елементи. Але обидві ці дегенерації єсть наслідком проводу і панування демократії. Отже хай і демократія українська не сміється з демократії польської, з її нездатности до розумного державного життя. Бо, будучи по суті такою самою демократією як і польська, вона в своїх конечних цілях, і при найбільше навіть сприяючих для неї умовах, йде до сотвореня з України копії демократичної Польщі, Копії, настільки вульгарнішої і гіршої від ориґіналу, на скільки менше в Україні ніж в Польщі старих класократичних державно-національних традицій, догризанням яких може лишень держатися всяка отака «визволенна» демократія — і наскільки навпаки: в Україні більше ніж в Польщі таких — нічим, ні традицією, ні одіченою культурою не здержаних тут — руйників, для яких «народня» демократична республіка єсть формою «державною», ідеально сприяючою національному самовирізуванню і нищеню власної держави.

час великої ролі не грали і стали появлятися дуже пізно, тільки в міру прилучення України і Білоруси. Але ці гасла були настільки поверховні і, як для всякої охлократії, а тим більше для російської, неприродні, що захопити ними ріжноплеменні пасивні маси, прищепити їм одну охлократичну всеросійську національну віру, і так їх національно зуніфікувати як у Франції, російській охлократії не удалось. Не перейшовши через стадію панування сильної класократії, Росія уявляє із себе й досі типову примітивну охлократію. Розпорошені і позбавлені органічних сполучень пасивні ріжноязичні маси зв'язані в ній чисто механічно в одну державну цілість, яка держиться силою, авторитетом і террором безкласового, матеріально непродукуючого, бюрократично-військово-духовного охлократичного державного апарату.*)

Сама назва і основи Руси були покладені розселенням полукошових добичників войовників, т. зв. Варягів, між ріжними племенами, що жили між Балтійським і Чорним Морем. Центр того розселення вкінці означився в Києві, де, серед місцевого колоніального хаосу, на руїнах попередніх розложених державних організмів, почалась організація нової охлократичної держави, опертої на силі неосілих, не володіючих землею, а живучих тільки з дані і зі здобичі — князівських дружин. Під охлократичною варяжською владою відбулась уніфікація ріжних завойованих ними племен: їм прищеплена була одна державна назва Руси і одна віра християнська. Але осісти в землю і покласти основи класократії ці варяжські охлократи не зуміли. Сотворена ними держава була зметена новою державою охлократичною прийшовших зі Сходу кочовників-Татар. Тільки на Заході під владою нової держави Галицько-Володимирської, а потім Литовсько-Руської, серед уніфікованої вже попереднім охлократичним варяжським пануванням руської (білоруської і української) пасивної маси, почалась класократизація осідаючих в землю варяжських нащадків, під впливом нового розселення, йдучих з Півночі і Заходу, лицарських осілих хліборобських елементів. Осівши в землю і обєднавшись біля місцевого класократичного ядра, всі ці — прийшовші переважно з Литви та Польщі, або, точніше кажучи, через Литву та Поль-

---

*) Та «общеруська» мова, якої вживає тепер цей апарат, повстала тоді, коли центр Імперії вкінці опреділився на Півночі. Як би Петро Великий переніс був столицю до Києва, або десь над беріг Чорного Моря, то можна думати, що мовою російської охлократії стала би мова українська, чи точніше кажучи церковно-словянська, розвинута на українським підложу, як церковно-словянською, розвинуту на московським підложу, єсть сучасна мова російська. Розуміється така балакаюча по українськи общеруська охлократія була би мабуть так само національно не українською, як національно великоруською (в значінню органічної нації) не стала вона від того, що говорить по московськи.

щу — князі, земляни, шляхта і бояри прийняли місцеву руську «восточну православну» віру та руську мову, витворили першу руську лицарсько-земельну класократію і, подібно як Нормани в англосаксонську, так ці в стару руську охлократичну назву влили новий національний, органічний, класократичний зміст. Але ці, покладені в Галицько-Володимирській, а потім в Литовсько-Руській державі, органічні класократичні основи Руської нації, не дійшовши до повного розвитку, скоро опинились під натиском двох ворожих їм сил: московської охлократії зі Сходу і польської демократії з Заходу.

Польська демократія стала розкладати литовсько-руську лицарсько-земельну класократію ізвнутри і пацифістично. Обітницями необмеженого панування: збільшення прав і зменшення обов'язків — вона притягнула на свою сторону ті здеморалізовані руські класократичні елементи, яким вже затажкою здавалася сильна обмежувача їх монархічна влада литовсько-руських Великих Князів і яким дуже усміхались «золоті» республіканські польські шляхецькі свободи. Після вікової упертої боротьби в Литовсько-Руській Державі між руськими класократичними православно-національними консерватистами і руськими демократичними «поступовцями», верх одержали послідні. В результаті прийшла інкорпорація руських земель до Польщі і руська національна класократія, опинившись в шляхецькій республіці, була там вкрай здемократизована, здеморалізована та розложена. Разом з нею розложилась, обєднуюча досі Білорусів і Українців, одна руська нація. На її місце, біля останків старої консервативної класократичної Русі, стала народжуватись і кристалізуватись на Півдні, — «на Україні» — в лиці (повставшої з розселення там нових зайшлих лицарських елементів) класократичної і монархічної городової козаччини, нова нація — українська, а з Півночі стала наступати інша, нова Русь — Русь охлократична московська.

В Московщині — цій далекій країні старої Київської варяжської держави — Русь вкорінилась була дуже слабо. Новій побідній татарській охлократії вона не в стані була ставити опору і дуже скоро стала вливатись в її ряди. Оця русифікація татарського державного апарату, який покрив собою Московщину, поклала основи російській охлократії — з неї виросла вся пізніща Росія. Зпочатку крім мови і православної віри нічого іншого ця нова охлократія від старої Русі не перейняла. Назву Русь і поняття Русі в значінню національним стала московська охлократія вживати тільки тоді, коли в сумежній Литві вона наткнулась на витворену там вже органічну руську націю, і коли тамошня руська класократія, розложившись та ослабивши злукою з Польщею свою монархічно-класократичну литовсько-руську

державу, відчинила тим самим двері для перемоги сусідньої московської охлократії. З того моменту Москва розпочала «собіраніє руських земель» методом тим самим, як на другому краю Європи збирав французькі землі Париж.

В Москві при допомозі татарського державного апарату, який вкінці опинився в руках Великого Князя (що став відтоді все частіше вживати титулу Царя), місцева нечисленна боярська класократія була винищена дуже скоро. Боярство московське, яке настановило пануючу династію, думаючи під її фірмою правити самім необмежено, було зметене царськими опричниками так само, як Капети змели вибравших їх феодалів; як сьогоднішній совнарком винищив чрезвычайною настановивший його з метою «диктатури пролетаріату» російський робітничий клас; як взагалі всяка охлократія нищить скрізь і завжди таку здезорганізовану і здеморалізовану класову аристократію, що в своїм внутрішнім безсиллі сподіється при допомозі охлократичного безкласового державного апарату і при піддержці «народу» завести «диктатуру» свого класу.

Одержавши перемогу на місці, московська охлократія кинулась здобувати нові землі. Підійшовши до сумежної Литви, вона супроти тамошньої руської князівсько-боярської класократії стала вживати того самого методу, що Капети супроти класократії французької. Від цієї литовсько-руської класократії московська охлократія перейняла всю витворену вже там органічно руську національну культуру, але в цю культуру вложила вона зовсім інший охлократичний зміст. Тамошні руські гасла органічно-національні перетворила вона в гасла «Царські», казьонні, державні і вжила їх на винищення руської класократії; на зруйнування органічних, національних підстав Руси; на механічне прилучення до нового московського державного центра, во ім'я Руси і при винищеню Руси, старих руських земель. Процес цей відбувався з переривами, комплікувався змінами династій і заміною при цій нагоді одної російської охлократії іншою, але суть його осталась та сама і по сьогоднішній день.

Завойованю російської охлократії піддавались одна за другою всі ті сусідні землі, де попередня класократична влада була вже розложена демократією. Так була завойована зпочатку частина Білоруси, потім частина України, потім Польща і Литва з рештою білоруських і українських земель, і т. д. і т. д. Метод цього завойовання був скрізь однаковий. При допомозі сильного централістичного державного апарату, за яким стояла сильна стала армія, і при піддержці місцевих охлократичних елементів піднімався в країні, що мала бути завойована, «народ» проти «панів» і тоді, коли «пани» були вже в достаточній

мірі перерізані і залякані, а «народ» загіпнотизований могутністю і непереможністю абсолютистичної охлократичної влади, приходила півлада, увільняла «народ» з під ненавистної йому політичної влади здеморалізованих «панів» і всіх повертала террором в послушну собі, нічим між собою органічно не звязану, стадну залякану юрбу.

Розуміється поняття «народу» і «панів» на протязі століть мінялися. Супроти русько-литовських князів, «народом» було дрібне боярство; супроти козацької городової старшини — козацька неосіла чернь; супроти правобічної української шляхти — гайдамацьке селянство; сьогодні проти «буржуазії» підіймається «пролетаріат» і т. д. і т. д. Але результат був скрізь і завжди однаковий. Охлократичні провідники юрби одних націй помагали нищити не тільки власну здеморалізовану класократію, але і класократію інших націй. «Черкасішки» різали по царському наказу не тільки своїх «панів-ляхів», а й бороди московським боярам; «кацали» розправлялись не тільки зі своїми «барамі», а і різали чуби у «хахлов». Одні і другі звільняли «польського мужика» з під влади «польських панів», а знов здекласовані і охлократизовані польські, українські, московські, балтійські та всякі інші «пани», сидючи по петербургських канцеляріях, европеїзували і досконалили весь цей охлократичний державний апарат, затагаючи петлю на своїй власній шиї і на шиї всіх оцих «російських націй»

Моральний авторитет російської охлократії — так само як французької, як і всякої іншої — спірався на тому захисті, який знаходили в реакційній абсолютистичній владі безчисленні пасивні «народні» російські маси перед примусом їх до більше інтензивної матеріяльної продукції і громадської творчости з боку матеріяльно і політично активних, чи то класократичних, чи — по розкладі класократії — демократичних елементів. Поки «пани» були такими самими рабами царськими, як і «народ», поки вони не сміли проявляти ніякої власної матеріяльної і політичної акції, а мусіли робити тільки «панщину» Цареві таку саму, як і народ робив їм — але не як панам, тільки як рабам царським — доти в пасивности і нерухомости благоденствував народ і доти влада охлократичного Царя — оточена ореолом всемогутности, перед якою тремтять пани — мала повний моральний авторитет серед пасивних народніх мас і була — як і вони — непорушна. Всі спроби нечисленних здемократизованих класократичних елементів підняти народ проти Царя, кінчалися для них ще трагічніше ніж у Франції, бо тут вони були без порівняння менше численні і ще більше розпоршені та здезорганізовані. Повстання декабристів, повстання української правобічної польонофільської шляхти

з її «золотими грамотами» до народу, були знищені руками самого народу, навіть без великого зусилля з боку охлократичного державного апарату. Не від здемократизованих та здезорганізованих класократів, не від м'якотілих російських «каючихся дворян» прийшла загибель для старої охлократичної Росії — і мабуть не від всяких соціал-демократів, не від «каючихся» вже тепер «пролетаріїв» прийде загибель для нової Росії більшовицької.

Як у Франції продаж державних урядів, так в Росії увільнення дворянства од примусової служби державі поклало першу основну розколину в правлячу охлократичну верству. Бо як не було здеморалізоване і здезорганізоване дворянство всіх російських націй, але воно російському охлократичному державному апаратові, останками своєї колишньої класократичної культури, надавало певну внутрішню єдність так само, як французській охлократії надавали таку саму єдність титуловані слуги Людовиків. Хоч і одностороння тільки (а не так, як напр. в класократичній Англії, де не тільки лицарство Монархові, але й Монарх присягав на вірність лицарству), хоч і охлократична, але ще по старому класократичному атавізмові була у цього «служилого дворянства» дійсна вірність Цареві. У Франції продаж державних урядів привела до знищення охлократії демократією. В Росії увільнення од примусової служби дворянства привело до знищення старої охлократії царської новсю охлократією комуністичною. По «одворянщенню» російської охлократії провести виразну границю між охоронником і революціонером ставало з кожним днем все трудніше. Обох лучила однакова зненависть до «панов», до «буржуазії», до всіх матеріяльно продукуючих класів. Не Цареві як голові держави служила вже більшість останніх «царських слуг» — а системові, при допомозі якого вони державу і її голову — Царя — використовували необмежено для себе. Систем же, метод правління, з якого вони жили, — хоч і перемінився зовсім персональний склад його верхів — остався той самий і при більшовизмі. Тому перехід охрани в комуністичну чрезвычайку, перехід великої більшости державного апарату і армії з під влади Царя під владу совнаркома, міг статися, так як він стався, майже в один день з хвилиною, коли Микола II не схотів прийняти на себе роллю Івана Грозного: не зважився, як той, вирізати «поміщиків», «фабрикантів», «ліберальних генералів» і взагалі всіх «ворогів Царя і народа», та не зважився, як Царь Освободитель, забрати решту землі від дворян, щоб віддати її в спільне і общинне володіння селян

Стара російська охлократія упала тому, що вона вже стала не народною, що вона втратила підстави, на яких держиться всяка охло-

кратія. А стала вона не народньою з тих самих причин, що і стара охлократія французька. Для удержання свого чим раз більшого державного апарату і все більшої армії вона потребувала чим раз більше податків і грошей; вона мусіла поступатись своїми принципами і мусіла розкладатись під примусом необхідности матеріяльної продукції, матеріяльного розвитку.

Увільнене від своїх державних повинностей, охлократичне дворянство стратило повинности кріпацькі, і мусіло само взятись до хозяйства. Але хозяйство це не стало класократичним. В Англії навіть сьогодні, в добі комунізму і демократії, ніхто не думає серйозно про якусь »аграрну реформу« і фермери, що живуть там на землях лордів, свої голоси при виборах віддають як і віддавали на цих же лордів та у всіх царинах життя визнають їх авторитет тому, що ці лорди їм органічно потрібні. Вони звязані зі своїми фермерами одною нацією; вони звязані з ними спільною організацією одної класової хліборобської праці; вони обмежені в своїх правах класократичною монархією, в якій фермери можуть знайти завжди законну оборону своїх прав; вони врешті своєю персональною участю в громадським життю, в правлінню державою і в матеріяльній продукції — починаючи від свого маєтку і волости та на кабінеті міністрів кінчаючи — кожного дня наочно показують цим фермерам, що без них, без їхньої здатности до влади: — до організації матеріяльного і політичного життя — фермерам не обійтись, хоч би їм прирізали які угодно »наділи«, хоч би їм провели яку угодно »соціалізацію«.

Російське земельне дворянство не тільки не зуміло стати потрібними в очах народніх мас, а дожилося до цього, що різні ліво-охлократичні »народні вожді« зробили з нього найбільше лютого »ворога народу«. Воно не було звязане з масами одною нацією, бо взагалі поняття органічної нації ні це дворянство ні ці маси не знали; воно було відірване від мас охлократичним державним апаратом, який власне виріс з того, що одділив народ од панів, взяв під свою опіку народ, а панів »чинами і жалуванням« загнав до служби опцій своїй народній державі; воно в поняттю народа не мало ніяких власних прав на свою землю, бо ж цею землею воно володіло, не як англійські лорди по праву свого меча, а по царській милости за службу царську, і Царь, коли б тільки захотів, міг їм їхню землю одібрати, як це сталося при знесеню кріпацтва.*) Врешті це дворянство, увільнене в кінці од дер-

---

*) Між иншим в цім лежить основна різниця між землеволонінням українським, що подібно як англійське, повстало зі шляхецько-козацького права меча, і землеволонінням московським, що повстало зі служби Цареві. Боротьба між цими двома абсолютно різними і взаємно себе виключаючими правовими системами і громадськими світоглядами розпочалася на

жавної служби, але і не допущене до правління державою, нічим, як клас, свої здатности до влади і свої потреби для держави — як що не рахувати короткого періоду земства — не проявляло. В результаті російське дворянство, яке охлократичній владі царській було колись покорилось і в ній порядку шукало, тепер, завдяки цій же охлократичній владі, завдяки одступству од своїх природних класократичних ідеалів, було позбавлене всякої сили і всякого морального авторитету в очах пасивних мас. Воно опинилося на своїй батьківській землі в характері нічим не звязаних з народом »поміщиків«, і на них »народ«, коли вони задумали касувати трьохпільля та заводити інтензивне хліборобство, став дивитись, як на »чужинців кровопийців«, що одержали підступом од Царя незаконне право на народні землі. На-

Україні вже за Гетьманування Богдана Хмельницького (про цей її період я писав ширше в праці: »Україна на Переломі«). Сьогодні вона прийняла форми боротьби хліборобів з есеровщиною. Від вислідів цієї боротьби залежить у великій мірі бути чи не бути сучасній Україні.

Ду того, що було сказано з цього приводу в попередніх »Листах« додам, що діло тут не стільки в руйнівних »соціалізаціях« і есеровських програмах (які зрештою весь час міняються), скільки в самому духові есеровщини. Вона єсть найбільше типовим і конденсованим витвором того рабства і руйніництва, які накопились на Україні під віковим — не допусканим ніякої органічної громадської єдності — пануванням кнута російської охлократії. Визволений раб своє панування уявляє собі завжди таким, яким було дотеперішнє панування над ним. Україну люде есеровського духу (розуміється не самі тільки офіційальні есери) мислять собі не инакше, як тільки в формі класово нездиференційованої селянської юрби, яку має облагоденствувати своїм пануванням така сама безкласова — ніким і нічим в своїм примітивнім зажерливім імперіялізмі необмежена, самодержавна в своїй »народній республіці« — українська »свідома« інтелігенція. Між тим дух Української Нації, її джерела, її зародки — не о х л о к р а т и ч н і. Козаччина, з якої вросла Україна, була класократична і класократичну культуру вона поклала в основи України. Хто нищить цю класократичну культуру, той розвалює (козаччиною тільки покладені, але й по цей день недобудовані) фундаменти Української Нації. Історичні обставини склалися так, що всяка общеруськість, починаючи від перших Варягів і на большевиках кінчаючи, вяжеться неминуче на Україні з пануванням охлократії. Реальна а не літературна окремішність українська, чи то в Галицько-Володимірській державі, чи державі Литовсько-Руській, чи за Гетьмана Богдана Хмельницького, чи за Гетьмана Павла Скоропадського, вяжеться так само неминуче з боротьбою проти охлократії. Охлократизуючі українські інтелігенти не можуть, як У к р а ї н ц і, перемогти на Україні, бо — поминувши вже їх неадаптивність до охлократичної організованости, без якої не можуть бути здійснені охлократичні ідеали — вони по духу для України чужі. Вони можуть робити тільки те, що робили од віків, од »татарських людей« почавши: винищуваням власної класократії підготовляти ґрунт під панування чужої — перш за все російської — охлократії. Сьогодні вся їх стихійна зненависть і зависть звертається проти недобитків старої хліборобської класократії. »Вампіри поміщики, замурзані в крові пожертвих українських дітей« — пише в 1921 р. (статя М. Сріблянського: Голос землі, в есеровському журналі »Вільна Спілка«, ч. 1) один з тих типів, що втікли од репрезентованого ними »народу« як раз тоді, коли вже »вампірів« на Україні не стало і коли в цій вже »безпоміщицькій« і вже безхлібній Україні стали не по есеровському фігурально, а таки дійсно і дословно їсти дітей. »Престол Господаря української землі зайнятий вже Народом!« — гукає він патетично до нас, гетьманців-монархістів, забувши мабуть, що поки цей Престол був зайнятий Гетьманом, есеровський літератор сидів собі спокійно на Україні і вилетів з неї копнутий чоботом реальної »народної влади« — не тому, розуміється, щоб він по своїй соціальної ідеології до неї не підходив — а тільки тому, що він виявив себе н а ц і о н а л ь н о

родний гнів за це звернувся не тільки проти них, але й проти Царя, який з оборонця народа од панів, став тепер в народніх очах оборонцем цих панів од народу.

Коли ж до цього, з тих же самих економічних мотивів: — щоб удержати необхідний для існування російської держави в Європі рівень матеріальної культури — перший гробокопатель старої охлократичної Росії, Вітте, став так само як Кольбер у Франції, заводити на «казьонні пособія» російський промисел, торговлю і фінанси, плодючи в той спосіб своєрідну російську ліберальну буржуазну демократію; коли у відчинених ним вищих школах він став фабрикувати масу інтелігенції і полуінтелігенції, що пішла в революцію, бо казьонних посад для неї не вистачало; коли другий гробокопатель, Столипін,

активним Українцем. Отже смішне єсть його питання, скероване до нас з Праги: — скільки нас, мовляв, треба, щоб прищепити народів нашу Україну. — У всякому разі вдвоє менше, ніж щоб прищепити йому Україну есерівську: — бо коли два українські монархісти, як пише п. Сріблянський, «цілкуються», то два українські есери, як напр. Проф. Грушевський і п. Шаповал, між собою призуртяться. . . . Організатори української хліборобської праці, творці зачатків місцевої органічної матеріальної культури, це — для українського есера «злодії визискувачі», хоч власне з розвитком цієї хліборобської культури стала реальною а не тільки літературно відроджуватись Україна, і хоч з цієї культури жив він сам — есеровський літератор — їдючи хліб у тих же самих поміщиків, яких він сьогодні «дітожерами» називає. Тепер він примостився у чужій демократичній капіталістичній буржуазії, що бажає «мирного проникання» на Україну і висмоктування до чужого краю багатств української землі. Але це на його думку не єсть «посередництво в операціях золотом», натомість таким «посередництвом» називає він працю на батьківській землі українського хлібороба власника, який, збільшуючи продуктивність та трудомісткість цієї землі, тим самим збільшує багатство свого села, свого краю. Навожу все це тільки для зрозуміння цього паталогічного явища в українськїм національнїм організмі, яким єсть перевага в ньому есеровщини. Сьогодні вся її зненависть звертається проти старих «панів», які зрештою — своєю класовою незорганізованістю, політичним і національним розпорощенням, удаванням в той чи иний спосіб, що їх, як панів українських, немає, і в результаті своїм внутрішнім безсиллям — на цю зненависть есерів заслужили. Але завтра вона звернеться так само проти нової української хліборобської класової аристократії, що одна тільки в стані зорганізувати українське селянство: перетворити його із послушної всякому чужому пануванню пасивної юрби в шануючий свою національно-державну незадеждність лицарсько-продукуючий клас. Тільки во імя власних прав і обовязків, випливаючих з дідичного володіння землею по лицарському праву меча, і во імя необхідних для більше інтензивної хліборобської праці вищих організаційних форм громадського життя, зможе ця нова класова хліборобська аристократія стати українською, відродити органічні класократичні підстави хліборобської (мабуть ще на довгі часи) Української Нації. Такого типу громадських взаємовідносин, опертого на класовій диференціяції, обмежено класових імперіалізмів і гармонійній співпраці організованих класів в однім національнїм організмі, визволений і бажалючий необмеженого панування раб — якого старі самодержавні погоничі юрби виховали в поняттях стадної «рівності» — восприйняти не може. Тому не проти чужої охлократії, а тільки проти своєї української класократії він здатний підіймати повстання. І доки він і далі матиме перевагу в «свідомім українстві» — про Націю Українську не може бути мови: ніякі не рабські, поважачі себе і других, активні, державно і національно творчі елементи до такого «українства» як організована політична сила не вийдуть і нікто з них, крім якихось романтиків «самогубців» — як слушно в данім випадку вживає цього слова п. Сріблянський — належати до одної з ним «нації» не захоче.

задумав знищити підставу російської охлократії: общину,*) та при помочі поліції хотів привчити російського мужика до плодоперемінного «хуторського» інтензивного господарства; коли врешті Царь, злякавшись «панів», дав їм «конституцію» і приказав народові вибирати цих панів до Думи, щоб вони там — по глибокому пересвідченню народа — петлю на народній шиї затягали — то розуміється весь моральний авторитет старої російської охлократії в масах народніх упав. Руїну цієї охлократії тільки довершили дві програні війни і в звязку з цим, а особливо в звязку з загальною військовою повинністю, такий повний упадок страху в масах перед армією, що новій комуністичній охлократії треба було пролити море крові, щоб возстановити знов необхідний для всякої охлократії оцей страх мас перед «красноармейцем».**)

У Франції, як знаємо, місце поваленої охлократії зайняла в кінці кінців демократія. В Росії умов для перемоги демократії не було. Поняття одної російської нації і одного російського патріотизму, на якому могла б спекулювати перед народом демократія, не витворилось в Росії. Варфоломівські різні, які своїм націям справляла російська охлократія, були все ж таки менш радикальні і менш безпардонні, ніж варфоломівські різні охлократії французької. Під охлократичним державним апаратом російським — не так як в дійсно вже єдиній і неділимій Франції — ворушились ще недонищені обломки окремих націй. І тому демократія, яка без «патріотичної» спекуляції існувати не може, мусіла б розбитись на окремі нації. Але ж тут на національному ґрунті в дальшій перспективі вона передчувала найстрашніщу для неї і найбільше їй ненавистну перемогу класократії. Одна тільки охлократія могла врятувати єдність і неподільність Росії, без якої існувати не могли ті демократичні елементи, які знали, що самі вони державних апаратів окремих націй витворити і над цими націями запанувати не в силі. В цім лежить одна з головних причин

---

*) Значіння общини прекрасно схарактеризував в своїх споминах Вітте: «съ административно-полицейской точки зрѣнія община представляла болѣе удобства: — легче пасти стадо, нежели каждого члена стада въ отдѣльности» (ст. 440). Цю послїдню фразу повинні собі взяти як девіз і наші «соціалізатори» есери.

**) Ілюстрацією до того, чим єсть стала армія для всякої охлократії, можуть служити слова того самого Вітте. «Чѣмъ въ сущности держалась Россійская Имперія? — питає він і відповідає: — Не только преимущественно, но исключительно своей арміей. Кто создалъ Росс. Имперію, обративъ московское полуазіатское царство въ самую вліятельную, наиболѣе доминирующую, великую европейскую державу? — только сила штыка арміи. Не передъ нашей же культурой, не передъ нашею бюрократичною церковью, не передъ нашимъ богатствомъ и благосостояніемъ преклонялся свѣтъ. Онъ преклонялся передъ нашею силой а когда... увидѣли... что мы совѣмъ не такъ сильны... то внутренніе и внѣшніе враги подняли головы» (Воспоминанія I, ст. 342).

такої швидкої і радикальної перемоги комуністичної охлократії в Росії.

Крім того оці російські демократичні елементи — не рівня таким же елементам французьким. Там розклад класократії не завершився виключно її охлократизацією, а пішов і по лінії демократії. Як було сказано вище, з переважно протестантської частини розложеної французької класократії, що була за для віри усунена від двірських охлократичних посад, повстала матеріяльно продукуюча, багата національна французька демократична* буржуазія. Сполучившись з таким же міщанським численним напливовим елементом і національно його засимілювавши, ця буржуазія, зміцнена ще масою революційних «нуворішів», в кінці кінців таки купила, розложила, і осідлала французьку охлократію. Російська класократія тільки зохлократизувалась. Національної, матеріяльно продукуючої, російської демократичної буржуазії була невеличка жменька. Решта — теж численно як на всю Росію дуже невелика — це були або ще незасимільовані, або тільки часово тут перебуваючі чужинці, або матеріяльно непродукуючі торгові і фінансові посередники Жиди. Останні в російських умовах мусіли зразу ж одріктись од мрій про своє панування при посередництві демократії і, поки час, мусіли рятувати себе піддержкою всіма силами комуністичної охлократії, бо в противному разі вона би їх вирізала до щенту.*) Знов же розбагатівши з війни та революції різні злодії і спекулянти того самого типу, що остаточно перехилив був перемогу на бік демократії у Франції, тут, в Росії, в своїх по демократичному свободолюбивих і республікаських змаганнях поки що безсилі. Російська охлократія не вела досі побідних зовнішніх «наполеоновських» війн, які дали б цій демократії дійсно «добру золоту валюту». Натомість весь охлократичний державний апарат разом з армією зберігся тут для внутрішнього ужитку і російській демократії звертати його проти себе небезпешно. Врешті головне ядро російської демократії: — матеріяльно непродукуюча і позбавлена опори в грошовитій демократичній буржуазії, а тому безсила, до того ще вкрай здеморалізована — інтелігенція серйозним ворогом для охлократії розуміється бути не могла.**)

*) Так само рішачою ролю відіграли в цьому: звичка Жидів забезпечувати свої впливи при допомозі опанування правлячої верстви і риси созвучности, які в'яжуть їх з російською комуністичною охлократією. Про це див. статю М. Тимофіїва: Жиди і народне господарство України (в цій же 4-ій кн. «Хліб. України»).

**) Про характер більшости цієї поросійщеної соціалістичної і демократичної інтелігенції на Україні будучий історик зможе судити хоча би по літературним творам її знавця і представника В. Винниченка. Полове питання, яке так займає увагу цього автора і полова аномальність, яка єсть найбільше яскравою ознакою героїв його творів, ще й сьогодні, здається, відіграють головну ролю в життю цієї

в Росії установилась знов дійсно «народня», на пасивности мас оперта, глибоко реакційна, крайне ворожа до всякої неполіцейської — матеріяльної, політичної і духової — творчости, охлократична комуністична влада.

Але і над нею, як і над старою царською охлократією, висить демоклів меч всякої охлократії: питання матеріяльної продукції. На ньому Красін зломить собі шию, як і Вітте. Бо не можна, здобувши собі моральний авторитет в очах «народу» впищенням продуцентів і своєю власною матеріяльною непродуктивністю та присуцою всім воюючим пророкам погордою до матеріяльної праці — потім охлократичною поліцією примусити цей народ продукувати. Бо охлократичною нагайкою можна погнати загіпнотизовану страхом полуголодну юрбу, що найбільше, на якусь стадну примітивну роботу. Але при високій техніці матеріяльної продукції, яка вимагає вже не стадного, а індивідуального, свідомого і організованого зусилля — поділу праці і творчого напруження не тільки фізичних але і духових сил кожної одиниці — охлократична, хочби і комуністична нагайка тратить всю свою чудодійну силу. Привчити «народ» працювати самому — з юрби зробити добровільно працюючих, по різним способам праці організованих і свідомих своїх завданнь продуцентів — цього ніяка охлократія світа не зуміла.

Пасивні маси по всі віки втягались до інтензивної матеріяльної творчости тільки двома шляхами. Або, обдурені примарами своєї суверенности і захочені хвилевим — переважно грошовим — зиском, вони працювали для цього зиску, при чім працювали без ритму, без захоплення, без радости, працювали вічно змучені тим безмежним хаосом продукції, який ми бачимо під проводом демократії. Або ж, захоплені персональним прикладом правлячої верстви, звязані з нею

інтелігенції. Доля навіть хотіла, щоб «Мое останне слово» п. Винниченка стало першим словом і «великим таїнством» революцією породженого, нового її покоління. Принаймні так можна судити по захопленю «поемою соняшного поета і бунтаря» п. Валеріяна Поліщука п. з. «Онан», — захопленю, яке відбиває в собі хоча би виданий «Всеукраїнським літературним комітетом» в Харкові 1921 р. збірник п. заг. «Жовтень». Навожу дословно оцих кілька цитат. «Герой змальований поетом — пише з приводу цієї «поеми» її рецензент — дійсно фанатичною фігурою, що викликає до себе повагу. Він творить своє діло як велике таїнство, тому і його слова про неприродний вчинок набувають святости. Коли моя правиця . . . (опускаю наведений рецензентом уривок в стилі варварської, дикунської порнографії) є чудове місце поеми, котре можна порівняти лишень з класичними творами . . . Хай обурюються — кінчає рецензент — на це уманські дурні, яким недоступна мудрість факторів, котрі сприяють розвиткові онанізму» (ст. 103/4). Навряд тільки чи ці самі фактори «сприяють» також надіям нашої демократії, яка думала і думає, що тільки демократична (ріжних партійних мастей) інтелігенція — оце вже в другому поколінню продукуюча і споживаюча такого рода «літературу» — здатна «єдиним революційно-демократичним фронтом, на чолі народу збудувати Україну» . . .

органічно по класам одною моралю, одною нацією, одною державою, вони творили не по »8 годин в день«, а по цій внутрішній радості творіння, з якої повстали колишні цехові »кунштштуки«, з якої виросла вся сучасна техніка, — творили духовим зусиллям всіх і кожного зокрема ці ритмічні, органічні, все вищі і складніші форми техніки, штуки і продукції, які ми бачимо під проводом класократії.

Перший шлях не може вийти з Росії. Перемога в ній демократії залежить від долі Західної Європи. Коли європейська демократія найде ще в собі досить сил, щоб не тільки дурити далі та держати у себе в послуху свої пасивні маси, але ще повернути в свою колонію сто з лишнім мільонів російського »народу«, то продукцію зорганізує в Росії, так як це споконвіку бувало, той або інший »Німець« (слово це в Росії означало колись всякого чужинця). Із сучасних комуністичних »оборонців народу« зробіть він стражників для своїх нових фабрик, факторій і плантацій і буде в Росії хозяйувати доти, доки не знайдеться новий Пугачев, Стенька Разін чи Ленін, який всю цю імпортвану техніку знов при помочі народнього бунту зруйнує. Або ж навпаки, Європейський Вавілон — якого техніка переросла його громадську мораль і який цією технікою для оборони своїх брехливих »демократичних принципів свободи і справедливости« озброїв в сучасній світовій війні юрби варварів — згине і його, як це сталося з Римом, заллють, та всю його цивілізацію зруйнують кочові, матеріально непродукуючі, хижацькі і рабівничі орди, з них же першою буде та, що вже зруйнувала — демократичною Антантою озброєну і в знаряддя її політики було повернута Росію.

Такі тільки наслідки може дати перемога демократії, або перемога охлократії.

Але може ще прийти перемога класократії. Можуть відродитись серед Українців, Білорусів і Великорусів оці думами народніми предсказані, лицарі невірляючі. Можуть віджити старі та до них прилучитись нові, матеріально продукуючі, але zarazом лицарські, війовничі класи. Може серед кожної з цих трьох націй зорганізуватись та обєднатись під своїм власним, окремих, національним і класократичним монархічним проводом перший, основний лицарсько-хліборобський клас. Своєю внутрішньою силою, своєю лицарською одвагою і своїм захопленням громадською творчістю та матеріальною працею він може потягнути за собою пасивну масу і, здобувши в її очах авторитет, може покласти він органічні основи для існування кожної з цих трьох сильних класократичних держав і націй. Може біля цього першого основного консервативного класу розпочатись в кожній з цих національних держав наростання нових продукуючих »поступових« класів

в міру органічного та ритмічного зросту власної національної продукції, матеріальної та духової праці. Може до законом нації обмеженого, служебного: класократичного, — а не до самодержавно і необмежено правлячого нацією: охлократичного — державного апарату увійти — або до класово їй присущих: духовних контролюючих, а не до демократичних посередницько і фіктивно правлячих функцій повернутись — чесна, ідейна, матеріально непродукуюча інтелігенція. І можуть врешті ці три національні класократичні держави, не страшні одна другій — бо органічно звязані зі своєю рідною землею і зі своєю власною національною продукцією (а не з охлократично-кочовничим грабуванням чи демократично-колоніальною «експанзією») — заключити союз*) між собою і спільними силами вряту-

*) Підкреслюю: союз, а не федерація. Федерація для недорозвиненої нації означає завдяки факт, що її національна аристократія абдикує зі своїх прав та обов'язків; що вона не уміє сама дати раду зі своїми пасивними масами; що вона не в стані сама, без чужої допомоги, правити ними; що вона не має сили організувати їх в окрему, незалежну націю. Без витворення власної сильної аристократії не може бути Української Нації. Отже коли ми хочемо бути нацією, ми мусимо здобути державну незалежність і мусимо відкинути всяку федерацію, бо федеративні гасла деморалізують зародки нашої аристократії, загрожують процесові її зросту, зміцнення та внутрішньої консолідації. Натомість політичний союз з Білорусею і Великої Русею це категоричний імператив закордонної політики нашої будучої Держави, нашої будучої правлячої національної аристократії. Тільки активною політикою в справах «Руського Сходу» Україна зможе забезпечити собі — здобути її внутрішніми силами — незалежне державно-національне існування. Пасивне становище приведе нас неминуче до руйни, до нового загарбання нас активнішими в цьому напрямі націями. Така активна політика може бути трояка: 1. або як авангард демократичного Заходу в руйнуванні і розлаганні Руського Сходу, 2. або як авангард охлократичного Сходу в руйнуванні Заходу, 3. або врешті як авангард в органічній класократичній відродженню Руського Сходу, в його обороні як перед західною демократією так і перед азійською охлократією. Перша політика вже змонополізована Польщею, друга змонополізована Москвою і, ставши на перший або на другий шлях, ми зможемо бути тільки пасивними попісачами Польщі або Москви, гарматним мясом в їх боротьбі між собою. Тільки третій шлях єсть нашим старим традиційним національним шляхом, від часів держави Галицько-Володимирської, Литовсько-Руської і козацької, в добу її могутности за Великого Богдана. Як політика традиційно-національна — вона мусить бути політикою всіх нас, українських консервативів класократів. Україна, як окрема незалежна національна держава, мусить або загинути, або стати на чолі великого грядучого руху — органічного і національного відродження всіх трьох Русей: їх героїчного зусилля скинути з себе як смердюче яро східних кочовничих охлократичних орд так і брудну лагу облесливої і розлагаючої, сьогодні тріумфуючої західної демократії. І навіть всякі т. зв. «міжнародні комбінації» Україна зможе повернути собі на користь тільки тоді, коли вона в питаннях «Руського Сходу» буде чинником позитивним, будуучим, а не негативним і руйнуючим: коли органічне, класократичне і національне відродження трьох Русей (в якому Україна має всі дані зайняти перше місце) зміцнить їх спільну союзну силу, а не ослабить цю силу в порівнанні з тією минулою «всеросійською» формою їх охлократичної і механічної «неділимой єдности», яку вони — з великою шкодою для себе — були досі витворили. Як чинник, призначений «на ослаблення Русі» — Україна це *quantité négligeable* і, як така, вона може фігурувати лише в літературних мріях наших «хитрих» демократичних дипломатів, або в утопіяних комбінаціях їхніх, не менше хитрих, але і не більш розумних, союзників. Ширше маю надію розвинути ці думки в дальших «Листах». Тут ще тільки зазначу, що це

вати свої «великі і обильні» землі як від охлократичного, так і від демократичного розвалу

Яку б ще іншу європейську націю ми не взяли, скрізь в її окремих індивідуальних формах знайдемо в даній історичній добі один із цих самих трьох основних типів взаємовідношення між активними і пасивними елементами: охлократію, класократію, демократію. Так само і поза Європою. Наприклад в дореволюційнім Китаї ми бачимо одну з найкраще організованих, а zarazом — як що можна так сказати — стабілізованих, вже старечих охлократій, з самодержавною владою «Сина Неба» (Царя і Папи в одній особі), з цілою скомплікованою системою виучки правлячої, бюрократично-військово-духовно-інтелігентської безкласової чиновної верстви, якої початок лежить в розселеню войовничих кочових монгольських орд серед місцевих пасивних і пацифістичних хліборобських мас. Знов розселення інших, так само войовничих, але при тім осілих, продукуючих арійців серед дравідійських племен в Індостані, дало початок великому числу нових націй дуже високої культури, які переважно прийняли форми класократій, з поділом на класи, монархізмом як організацією політичною, брамінізмом як організацією релігійною і відділенням влади світської, влади меча (раджі), од влади духовної (браміні). Але так само як китайська охлократія так і класократії Індії вкінці під впливом застою в матеріяльній творчості, заостеніли в своїй старечій дряхлості. Активні колись і живі їх класи перемінилися в нерухомі — не приймаючі в себе нових созвучних елементів і тому вкінці расово відокремлені та омертвілі — касти. На чоло політичного життя вибилась скрізь матеріяльно непродукуюча та не войовнича інтелігенція (браміні) і під її деморалізуючою, бо вже необмеженою владою всі ці індуські муміфіковані національні організми стали, від XVI ст. починаючи, здобичею монгольських кочових охлократій. Заслабі щоб зуніфікувати Індію одною твердою охлократичною владою і одною своєю мусульманською вірою, монгольські кочові завойовники тільки до решти знищили останки її колишньої органічної струк-

---

пояснення не призначене для наших повоспечених демократичних русофобів «западників», які збитого з пантелику українського інтелігента годують саламахою з «західно-європейських» фраз, овіяних духом і стилем . . . тьмотороканським. Цим панам дозволяємо і далі перекручувати цитати з «Хліб. України» і обвинувачувати нас тепер в «федералізмі» (пор. напр. львівський «Літературно-Наук. Вістник» кн. III, ст. 283 і інші з «Хліб. Україною» збірн. I, ст. 8 і збірн. II-III-IV, ст. 33) так, як колись во імя автономізму вони лялали нас за самостійництво. Хай тіпшаться, що вони єсть «перші і єдині самостійники», коли це їм для особистого щастя потрібно, бо ніякою реального значіння — крім забивання до решти паморок українській інтелігенції — вся ця демократична «самостійницька тромтрадратія» (яка минеться так само скоро і несподівано, як скоро і несподівано вона у них повсталала) розуміється немає.

тури.*) Тому в момент упадку чисто механічної, централістичної і деспотичної влади »Великого Монгола« (зі смертю Орунгзеба в 1707 р.), Індія опинилась без всякого політичного авторитету, в повній анархії, в повному хаосі взаємно себе поборюючих ріжних рабівничих озброєних банд. Цю анархію використала чужа організована сила: приватне англійське торговельне підприємство — Східно-індійська Компанія. Вона, без ніякої довгий час участі в цьому ділі англійської держави, силами власної торговельної організації, по купецьки, паціфістично і компромісово, шляхом »мирного проникання«, стала від 1748 р. займати Індію, купуючи собі серед Індусів прихильників, витворюючи між ними взаємну конкуренцію, беручи в оборону »покривджений народ« перед його колишніми правителями, поборюючи своїх місцевих ворогів своїми місцевими прихильниками і в результаті правлячи Індусами при допомозі сіпаїв — їхніми ж власними індуськими руками. Сто літ минуло, поки англійська держава прийняла цілковито на себе оцю, здобуту без найменшого державного видатку її купцями, колонію. Східно-інд. Компанія була розв'язана і правити Індією став англійським урядом призначений віце-король. Така окупація Індії неосілими тут, а тільки посідаючими тут свої факторії, паціфістичними англійськими купцями засадничо ріжниться своїм купецьким методом від завоювання Північної Америки, прибувши туди на стало англійськими пуританськими виходцями: продуцентами і войовниками. Останнє дало початок новій державі, яка, відділившись від англійської метрополії, нівчому її рівноваги і могутности не порушила — перше натомість сотворило англійську колонію, володіння якою єсть одною найбільших небезпек, що загрожують сучасній Англії.**)

*) Проф. Грушевський в своїй »Генетичній соціології« (ст. 274/6) не хоче відріжнати в Індії завоювання арійського від монгольського і за систему правління пізньої монгольської охлократії робить відповідальною стару, зруйновану монголами, арійську класократію. Між тим Індус — скромний і чесний лицар часів класократії — якого так надзвичайно хвалить грецький письменник Аррієн, — це не пізній лінійвий і злий раб часів охлократії. В той самий спосіб есери в своїй політиці за правління російської охлократії роблять відповідальними усунутих цю охлократією од своєї колишньої козацької класократичної влади »українських панів«. Маю сумніви, чи метод такого затемнювання явищ громадського життя може принести користь навіть тим, хто цього методу вживає.

***) На жаль не маю тут місця, щоб показати, як здоровий класократичний англійський національний організм весь час боровся і бореться з небезпекою колоніального розкладу, що приніс йому данайський подарунок його купців. Дві головні форми цієї небезпеки: 1. зміцнення в англійським національним організмі охлократії шляхом збільшення при допомозі індуського наємного війська влади державного апарату, і 2. ослаблення консерватизму та непомірне зміцнення поступової демократії шляхом запускування расової і духової чистоти англійського парламентського і громадського життя представниками нових індуських »горожан« і всяких спекулюючих на метропольнім патріотизмі, але вже по свому духу чужих цій метрополії англійських виходців — були усунуті в самім зародку ще в 1784 р. знаменитим

Північно Американські Сполучені Штати дають сьогодні тип колоніальної демократії незвичайний і цікавий тим, що вона повстала з недорозвитку прибувшої сюди, прекрасно зорганізованої, войовничої і продукуючої, расово і духово одноцільної англійської класократії. Тільки завдяки оцим своїм класократичним прикметам, тамошні перші англійські завойовники змогли сотворити надзвичайний розвиток місцевої матеріальної культури, змогли на зайнятій ними території, одділившись в оружній боротьбі од метрополії, сотворити нову сильну державу і змогли врешті, не перейшовши в охлократію — не витворивши ані бюрократично-централізованого державного апарату, ані сталого армії — покласти свою внутрішню організованість і законом Лінча кінець місцевому початковому колоніальному хаосові, а зара-

Pitt'ом. «Наші закони — казав він в своїй промові з цього приводу — завжди дбали старанно про те, щоб ніякий чужоземець (звертаю тут увагу на принцип території л н и й, основний для класократичних націй: це не «місцеві чужинці» демократії! В. Л.) не міг дати ні одного голосу на вибір члена Парламенту Тимчасом сьогодні між нами сидять репрезентанти раджі Танжору і набаба Аркату Наш сором стоїть в білий день перед нами!... Наші сенатори вже не репрезентують англійську правоту, а орієнтальну корупцію і зіпсутість». Індія (як зрештою і інші англ. колонії) була абсолютно виключена від всякої участі у внутрішньому життю Англії. Їй дана була повна автономія настільки, що ні один гріш індуських податків не йде на потреби метрополії, призначеня віце-короля було унормовано так, що воно не могло зміцнити ані державної королівської влади, ані ліберальної демократичної опозиції до цієї влади і т. д. Цікаво, чи мізок якогось демократичного премєра наприклад польської республіки міг би зрозуміти почування Pitt'a, коли б останній побачив раптом перед собою в своїм парламенті... насильно туди приволочених репрезентантів «патріотичних кресів», і якогось кресовця з роду «раджив Танжору» на кріслі начальника держави!... Але так само мабуть мізок класократичного Англіїця не в стані зрозуміти скарг на «поневолення чужинцями» якоїсь «сорока-мільонної нації». Бо такий Англієць знає що ніяку багатомільонну націю без її власної волі «поневолити» неможна, і що коли б наприклад 250 мільонів Індусів захотіли мати свою власну національну владу («що було б з нами, коли б раптом Англію вигнано з Індії» — питає відомий індуський письменник Рабіндранат Тагор — і відповідає: «ми просто стали би жертвою інших націй». «Націоналізмъ» рос. переклад Шклявера); коли б вони відповідним методом організації позбулись власного внутрішнього лінівства і рабства; коли б вони не давали добровільно Англіїцям сіпай, а навпаки: своїми високими громадськими моральними прикметами — своєю лицарською і працьовитою продуктивною — дали змогу цього самого типу місцевим Англіїцям увійти в їх ряди, злитись органічно з ними; одно слово к о л и б вони захотіли самі бути нацією, то «в цей самий день згинула би не тільки всяка надія удержати під нашою владою Індію, але одночасно мусіло б згинуть в нас і всяке бажання намагатись це робити» — кажучи словами одного такого Англіїця (J.-R. Seeley. Проф. ун. в Cambridge: The Expansion of England. франц. переклад 1901 р. ст. 280. В класократичній Англії єсть багато ворогів взагалі володіння колоніями. Вони підкреслюють взагалі шкоду, яка виникає з цього для обох сторін: і для метрополії і для колоній. Що до останніх, то надзвичайно цікаві погляди висловлював Проф. M. Goldwin Smith в своїй праці: The Empire 1863 р. Він вважав, що влада метрополії не дає колоніям політично дозріти. «Ми єсть причиною того — пише він — що колонії робляться через міру демократичними. Їх підданство британській короні закриває перед ними брак консервативного елемента в їх соціальної структурі і їм здається, що вони безкарно для самих себе можуть углубляти без кінця всі екцеси загального голосування»....)

зом підстави громадської моралі і організованого громадського життя в своїй новій батьківщині. *)

Але класократія тут, в протилежність до своєї англійської матері, не дійшовши до повного розвитку, почала швидко розкладатись. Червоношкурі Індійці, яких застали тут англійські продуценти завойовники, це не були Англо-Сакси, яких застали в Англії Нормани. Завдяки повній відсутності серед Індійців созвучного прибувшим Англійцям класократичного ядра, **) і завдяки великій різниці та розбіжності в розвитку матеріальної культури між завойовниками і завойованими, місцеве населення було винищене до тла, завойовники з ним органічно не злились та не засимілювались і тому класократичні елементи не витворили там спільної і для них і для Індійців обмежуючої класократичної монархічної влади, не витворили спільної з ними нової мови, нової нації, нової культури. На місце винищеної місцевої пасивної маси, правляча верства стала спроваджувати сюди вповні од себе залежних, а тому в громадському значінню безголових і безвпливових, зпочатку неґритянських рабів, а згодом всяких расово-неодноцільних і нічим між собою не звязаних європейських колоністів.

---

*) Закон Лінча, який більше зробив для громадського розвитку Півн. Ам. Сп. Шт. ніж всі проповіді громадської моралі, читані перед бандитами, дав такі наслідки тільки завдяки організованості, єдності і високій — у відношенні до власної організації — громадській моралі більшости перших англійських завойовників. Той самий метод, примінений в Мексиці пануючими там, незорганізованими, внутрі необеднаними, анархічними метисами дав як раз протилежні результати: спричинився до занархізованя, узлодійчення і розбандиченя цієї нещасної країни. *Quod licet Jovi . . .* Це я вважав потрібним нагадати нашим, мріючим про свою »тверду владу«, а одночасно позбавленим всякої власної внутрішньої громадської моралі і власної внутрішньої організованості, республіканським недисциплінованим і анархічним, демократам і полу-охлократам . . .

З приводу закону Лінча цікаву думку знаходимо в старій праці про Америку відомого французького ученого P. de Rousiers: »Чесний Американець — пише він — має чудовий звичай не давати себе роздавлувати з цього приводу, що він єсть чесний. Людина ладу і порядку не єсть там доконче трусом, як це так часто трапляється у нас. Навпаки, вона вважає, що її інтереси повинні переважати над інтересами злочинців і жуликів. Що більше, такий чесний і бажуючий ладу і порядку Американець має енергію, необхідну для того, щоб боронитись. Спосіб його життя робить його здатним до дійсної самооборони, здатним до ініціативи і відповідальності навіть за дуже строгі міри, коли обставини їх вимагають. Така людина, опинившись в новій країні, повній непочатих багацтв . . . не буде вагаться во імя вищих інтересів, які вона репрезентує, винищити бандитів, що погрожують будучині цієї країни. Ось чому стільки зліччованих повисло в Денвері, двадцять п'ять літ тому назад« (цитую за Сорелем: *Réflexions sur la violence*).

**) Во мабуть не різниця рас була причиною того, що прибувші Англійці не взяли собі за жінок Індіанок. Поженились же в Південній Америці з Індіанками Іспанці, а наприклад, як каже Проф. Ферд. Біркнер, потомство Голяндців з Готентками в південній Африці дало нове »сильне і живе плем'я« (цитую за Проф. М. Грушевським: Генетична соціологія, ст. 31). Расова різниця між Голяндцями і Готентками певне не менша, ніж між Індіанцями і Англійцями і причин цього факту треба мабуть шукати в іншому взаємовідношенні громадської і матеріальної культури між завойовниками і завойованими тут і там.

Тому так швидко розпочався розклад північно-американської класократії і тому під впливом цього розкладу перетворюється вона в нічим необмежену, розбещену і чим раз більше позбавлену всяких здержуючих моральних і політичних норм республіканську демократію. Первісний тип північного американця — тип сміливого, войовничого, але разом з тим пуританськи скромного, расово та духово одноцільного і дисциплінованого лицаря і продуцента класократа, в розумінню якого життя дано для творчості і боротьби а не для спокою і приємності — сьогодні дуже швидко зникає. Замість нього появляється там, все більше подібна до європейських взірців, расово і духово чим раз більше мішана фігура пацифістично зажерливого демократа: біржового та політичного спекулянта, що до всіх європейських прикмет цього типу додає ще специфічно американську колоніальну безтрадиційність і безкультурність. Тому нігде так ясно, як тепер в Сполучених Штатах, не виявляється вся суть правління — позбавленої тут вже всіх здержуючих консервативних європейських пережитків — демократії. «Правління народа» — в теорії, а нічим необмежене правління горстки мільярдерів, мільонерів і біржовиків при допомозі хмари куплених агітаторів: спеціалістів по обдурюванню «суверенного народа» — в дійсності. Оцю нову демократичну Америку задемонстрував захопленій ним демократичній Європі, відомий своїми «14 пунктами» Вільсон.

Типову натомість колоніальну демократію уявляє із себе інша американська країна: Мексика. В протилежність до Півн.-Амер. Сполучених Штатів: 1. вона була цілі століття звичайною колонією охлократичної Іспанії і державну «незалежність» вона здобула собі не стільки в упертій оружній боротьбі завдяки своїй внутрішній силі, скільки завдяки ралтовому упадкові і розкладові своєї заморської метрополії; 2. місцева національна аристократія зформувалась не так як в Півн. Америці — з прекрасно зорганізованої, расово і духово єднородної та усталеної верстви, що прибула туди на завжди, шукаючи нового ґрунту для своєї матеріальної і громадської творчості — а наросла вона з різних розбишацьких і анархічних іспанських виходців, що приїзжали сюди з суворой Іспанії користуватись колоніальною «свободою», грабувати у місцевого населення золото та срібло і шукати не поля праці, а легкої поживи, зпочатку в характері грабжників, а потім урядовців і адміністраторів; 3. завоювання місцевого населення відбулось не шляхом його повного винищення як в Півн. Америці, і не в чеснім лицарським бою (за яким пішла би органічна асиміляція прибувших активних елементів по звязаним внутрішньою симпатією і сімейною єдністю класам, як це наприклад сталося в Англії),

а шляхом мирного проникання та політичного обдурювання, сполученого з хаотичними, безцільними і страшно жорстокими кривавими розправами; різні союзи і унії, за якими йшла найпідліща зрада, підіймання одної частини індійських туземців проти другої во ім'я індійських же »народніх« інтересів, ширення серед них деморалізації, а при тім всім фактична безсилість супроти них правлячої прибувшої іспанської верстви — ось характерні риси вікової політики місцевої колоніальної аристократії; 4. в результаті місцеві пасивні маси ані не були винищені активними елементами, ані активні елементи не засимілювались з ними: сполучення одних з другими відбувалось хаотично і дало такі наслідки: на 15 мільонів населення — 19% (цей відсоток весь час зменшується) акліматизованих білих, т. зв. іспанських креолів, нащадків прибувшої сюди (від XVI ст. починаючи) верстви різних іспанських війовничих авантюристів і колоніальних адміністраторів, тільки в незначному числі згодом »осівшої в землю«, відданої продуктивній праці; 37% чисто червоношкурних Індійців, полукочових нащадків колишньої місцевої ацтецької охлократії (фізичний тип їх надзвичайно нагадує монгольський), зруйнованої та розложеної Іспанцями; і 44% метисів: випадкових, не звязаних ні класовою ні будь якою іншою єдністю, мішанців Іспанців з Індійцями, яких в Мексиці можна (не так як в європейських країнах) пізнати легко по шкірі і зовнішнім фізичним ознакам. Мовою національною стала мова іспанська. Такий расовий підклад т. зв. мексиканської політики.

Спроба установити в Мексиці класократичну монархію, скоро після того, як Мексика унезалежнилась від Іспанії, не вдалась. Білі іспанські креоли (на яких в перших часах мусіла би спертися така монархія) при всіх своїх — глупих і смішних тут в Мексиці — манерах іспанських грандів, в дійсности позитивних — лицарських і стоїчно-непохитних — рис характеру своїх далеких іспанських предків не задержали, а навпаки, під деморалізуючим впливом багатої і рабською людністю заселеної колонії, їх загубили. Культурні і милі поодинці, вони — як політична сила — уявляють із себе абсолютно незорганізовану, взаємно себе ненавидячу групу лінивих м'якодухих і здеморалізованих нащадків старої місцевої, колись правлячої, колоніальної аристократії. Хоч з них власне вийшли перші творці національної і державної незалежності Мексики і хоч це вони — нащадки іспанських завойовників — перші проголосили гасло еманципації від іспанської метрополії, але довести своє діло до кінця їм не вистачило захоплення, єдності, організованости і твердої консервативно-класократичної видержки. Коли упала влада метрополії — яка їх своїм охлократичним кулаком, при помочі »кациків« і єзуїтів, в купі і по-

слуху держала — кожний з них в душі забажав стати самому монархом, а як це йому не вдавалось, переходив в скептично-іронічну опозицію,*) починав загравати з революційною демократією і в той спосіб, як що не викликував сам «народнього повстання», то своєю руйнінською завистю до собі подібних ставав несвідомим або й свідомим помішником його провідників. При таких умовах, позбавлена класократичних підстав монархія, установа в 1822 р. надзвичайно здібним креолом старого місцевого аристократичного роду — Ітурбідом (корований під іменем Імператора Августа I) мусіла прийняти форми охлократичні, наполеоновські. Але, не посідаючи, як Наполеон, старого державного апарату, «народньої» піддержки і революційної армії, вона проіснувала заледве кільканадцять місяців і була повалена республіканським повстанням.

З тих же самих причин не вдалась і друга, зроблена в 1864 р., спроба установити в Мексиці монархію під владою династії Габсбургів. Поки в Мексиці були французські війська Наполеона III-го, який в інтересі французських кредиторів Мексики піддержував Максиміліана Австрійського, доти мексиканський метис був вірним і смирним підданим нового Імператора. Але як тільки окупаційні війська, після 2 літнього пробування, вийшли, влада монархічна опинилась без всякої внутрішньої реальної, класократичної чи охлократичної підстави. Її не піддержав ані здеморалізований і незорганізований креол, ані полудикий Індієць. Метис же, якому влада монархічна припинила грабж казни, унеможливила революції зо всіма їхніми здобутками і не давала йому самому необмежено «попользоваться властью» — був розуміється її смертельним ворогом. До того Максиміліян це не був тип Вільгельма Завоювателя. Звикши до австрійських порядків, де влада Монарха спіралась на віками виробленім охлократичнім бюрократично-військовім апараті, він і тут задумав вживати методу правління Габсбургів. Говорячи всім ласкаві слова та не можучи здержати нікому даних обітниць; рахуючи весь час «во ім'я публічного добра» на компроміси між поборюючими себе партіями; пропагуючи лібералізм там, де не було ще консерватизму — в країні необмеженої свободи і анархії; бажаючи поступу для нації, яка ще не мала твердого основного ґрунту, від якого можна би було цей поступ розпочати — він не тільки не спричинився до організації основного консервативного

---

*) Цитований вже мною вище Garcia-Caldéron подає такий рис характеру креола: «Його ядовита і тонка іронія дуже швидко охоложує всякий буйніший ентузіазм: він тріумфує сміхом». Жерел цього «мексиканського юмору» треба мабуть шукати в організаційній і політичній імпотентности креола, впливаючій з його анархічного індивідуалізму, лінивства, оспалости, ситости і врешті великої чисельної переваги над ним метиса та Індійця.

монархічного класу, а розпорошив сили навіть своїх сторонників і знищив сам підстави своєї влади. В результаті, як тільки вийшли окуляційні французські війська, проти Максиміліана вибухло, піддержане північно-американським золотом, «народне повстання» і цей нещасний романтик, що, забувши про силу, хотів правити Мексиканцями «во ім'я їх добра», був розстріляний ними в Червні 1867 р.

Так само як класократична, не могла бути тут заведена і народня охлократична влада, для якої підставою служать оцих 37% полукочових і полудиких Індієців. Спроби установаження такої влади робляться там що кілька років і одна з послідніх трівала від 1911 до 1918 р. під проводом бандита Цалати, який прозвав себе «Атіллою полудня», зформував з ріжних головорізів «легіон смерти», укріпився в місцевостях, де переважає індієське населення і підчас своєї «боротьби за владу» спалив до тла кільканадцять міст, масу сел і хуторів, вирізавши при тім більшість їхніх мешканців. Але всі ці спроби установаження дійсно «народної» влади не удаються тому, що її перемога можлива тільки при повороті до матеріяльної культури Ацтеків. В результаті мексиканські охлократи служать тільки знаряддям в руках метисів демократів, які вживають їх як гарматного мяса для своїх повстаннь і революцій, а потім, по захопленю влади, проганяють.

При слабости консервативної монархічної класократії і реакційної народної охлократії — править Мексикою, революційний і «поступовий», демократичний республіканський метис. Він має тут не тільки перевагу чисельну (44%), але і велику, спеціяльно до такого рсда обставин пристосовану, перевагу духову. Як білий — гордий, лінівий і незорганізований — креольський класократ, так і червоношкурый — по рабськи митикующий — індієський охлократ — обидва вони в Мексиці, при всіх своїх внутрішніх хобах і слабости (або може власне завдяки цьому) в політиці непрактичні фантасти і обидва вони дають найбільший процент тих, кого вїшають і виганяють підчас мексиканських революцій. Метис же, як згідно стверджують всі дослідники цієї країни, крайній і при тім надзвичайно грубий і примітивний реаліст.*) Сполучаючи в собі в хаотичній мішанині «панський»

*) Реалізм єсть прикметою в громадськїм життїу позитивною. Без нього неможлива ніяка дійсно творча громадська діяльність. Брак реалізму (цей брак приймає дуже ріжнородні форми) єсть звичайно ознакою класів і рас ослаблених, виміраючих. Але реалізм творців визначається тим, що вони не тільки розуміють дійсність, але й панують над дійсністю, очевидно в межах цивілізаційних умов даної доби людського істнування. Панують же вони над нею тому, що, беручи її такою, якою вона єсть, вони одночасно перетворюють її по образу своїх хотіннь, прибраних в форму ясних і виразних ідей, та обмежених методом поступованя, опертім на історичнім досвіді. Від цього творчого, опертого на традиції, культурного реалізму — реалізм примітивний, варварський (в даному разі мексиканських метисів) ріж-

анархічний індивідуалізм креола з рабським сервілізмом і хитростю Індійця, він першого ненавидить всею душею і поборює всіма силами тому, що креол своєю расовою та культурною вищостю і своєю іронією заважає йому розперезано і по хамськи панувати.*) До другого він ставиться з найглибшою погордою, використовуючи без всяких скрупулів для своїх політичних комбінацій всі хиби і слабости Індійця. Низчий від креола по своїм расовим здібностям і по своїй цивілізації.**) він його перемагає своїм, зажерливим, варварським і нічим необмеженим імперіялізмом (бажанням влади), який у креола в таких примітивних формах під впливом цивілізації вивітрився, а форми культурні, організовані — обмежені монархією і релігією — завдяки креольській розеднаності і неорганізованості, не зміг прийняти. Знає же Індійця метис побиває його ж власною зброєю: підступом, обманством і хитрестю, крім того грубим матеріалістичним раціоналізмом у відношенні до нього, як до потрібного для демократичної політики виборчого чи революційного бидла — без тіні цієї ідеалізації і цього бажання бачити в ньому християнина, що була прищепила креолам. перенірена іспанськими єзуїтами і на Індійців, католицька віра.

Цілі, які здійснює метис при допомозі оцих своїх духовних прикмет, не носять нічого вищого характеру. В своїй боротьбі за владу він не захоплюється ніякими ідеями, а виключно жалуванням, посадами і

ниться тим, що він не має ані сталого орієнтаційного пункту в формі ясних і твердих ідей, ані не визнає історичного досвіду в формі одічених традицій. Тому такого типу — безідейні і некультурні реалісти — ніколи не панують над дійсністю, а завжди, і при тій в кожний момент инакше, намагаються пристосуватись до неї. Ці реалісти не єсть пани, а раби дійсности і тому при всім своїм великим реалізмі, вони ніколи не творять нових форм громадського життя, а безсилі борсаються в ньому, знаходячи завжди найглупший кінець для всіх своїх найхитріших комбінацій. Про ці два типи реалізму: — класократичного (в багатьох випадках також охлократичного) і демократичного — ширше в дальших »Листах», де буде мова про динаміку трьох методів організації національної аристократії.

*) Caldéron розрізняє два типи цих »полукультурних« — як він каже республіканських правителів: насильника і хитруна. Перший править як Гун: терором і казармовою дисципліною. Другий: брехнею і крутістьми, вживаючи замість сили: — підкуп і корупції (ор. с. 343). При чім і в першій і в другій випадку, нічого, крім руйні, з цього правління не виходить.

**) Garcia-Caldéron цитує аргентинського соціолога, який каже, що »метис тільки в третім, четвертій або п'ятім сполученю з білою расою стає здібним присвоїти собі європейську культуру«. Але в Мексиці процент білої раси, завдяки політичній перевазі і пануванню метиса, весь час якраз зменшується: з шостої частини населення в 1810 р. вона в р. 1912 упала до двадцятої. Цей регрес — пише Caldéron — становить велику небезпеку, бо цивілізація Південної Америки залежить ол числової переваги іспанських завойовників, від переваги білої раси (ор. с. 338). Мексиканські патріоти мріють про нову європейську імміграцію, про нових »Варягів«. Тільки ж, при сучаснім республіканським устрої і при пануванню демократичного метиса, ніякий путній »Варяг« — поскільки він не приде як організована завоювальницька сила — в Мексиці не удержиться, а головне, без стовучного йому місцевого ядра, з такого роду пануючою верствою він ніколи національно не засимлюється.

взагалі тільки матеріяльними благами влади. Розуміється що таким расовим і духовим прикметам цієї правлячої аристократії може відповідати тільки устрій демократичної і народньої республіки, бо тільки при цьому устрої влада робиться загальною і нею може користуватись вся — позбавлена творчих ідей, талантів і вищих поривів, а при тім зажерливо бажаюча необмеженої влади — расово і духово мішана мірнота. Вище вже було сказано, що уявляють із себе оці, оперті на розпорошених і неоднородних метисах, південно-американські демократичні республіки. З окрема що до Мексики найкраще це видно у назві: »раю бандитів і generale« (generale — називають мексиканських народніх отаманів — провідників повстань), яку придбала собі ця країна серед чужинців. Провести там виразну границю між одними і другими абсолютно неможливо. Революції і контр-революції в державному масштабі (льокальні »повстання«, сполучені неодмінно з грабіжом, тривають безупинно) відбуваються що пару літ. З великого числа президентів, які правили там в останнім столітті, тільки два умерло нормально в своїй країні, решта або убиті, або вигнані. В числі послідніх найбільше з них всіх здібний (як звичайно метис по походженю, семінарист по освіті, адвокат по професії) Порфірій Діац, що за концесії здобув піддержку північно-американських капіталістів і — купуючи собі за їх золото преторіянців та винищуючи нещадно всіх опозиціоністів і революціонерів — зміг правити довгий час мексиканською демократією по охлократичному, як нічим не обмежений, самодержавний диктатор.

Подібного рода диктатури це ще для таких республік ідеал, який вони в стані осягнути тільки рідко і тільки при дуже сприяючих умовах. Їх звичайний стан це анархічна, нічим необмежена боротьба демократичних партій.*) Щоб побороти цю демократичну анархію диктатурою охлократичною, опертою на власних внутрішніх силах, треба би сотворити відповідну, одною фанатичною вірою спаяну, сильну організацію і владу цієї організації оперти на найнищих — в даному разі на індійських — народніх масах. Ані скласти таку охлократичну організацію з демократичних, анархічних, вічно конкуруючих між собою і взаємно себе поборюючих метисів — ані оперти її при сучасному стані матеріяльної культури на Індійцях — неможливо. В результаті сильна диктаторська влада, при внутрішній перевазі демократії, може опертись тільки на зовнішній чужій допомозі,

---

*) Caldéron так характеризує ці партії: »без ідеалу і єдності в своїй акції, партії повертаються в золотоділі (на владу) банди . . . Агресивна нетерпимість розділяє ці групи . . . Ніякий спільний інтерес, навіть інтерес Вітчизни, не в стані їх помирити . . . Для банди, яка єсть у влади, всі революціонери — злочинці; знов для революціонерів ці що правлять — тирані і злодії« (ор. с. 345).

на »добрий закордонний орієнтації« і на закордонних капіталах. І існувати вона може так довго, як довго єсть за що купувати серед »горожан республіки« оборонців »державної влади«, тоб то доки цих закордонних позичок на політичні потреби уряду вистачає. Розуміється, можна собі уявити, яке змінне єсть те щастя, од якого залежить існування такої влади. »Прогрес цих демократій — пише їх історик Garcia-Caldéron — єсть ділом чужоземних капіталів і як тільки запановує політична анархія — кредит опиняється в небезпеці« — і розуміється зникає. Поки існує в Мексиці такий демократичний і республіканський устрій, виходу з цього зачарованого кола немає. Кінець йому могла би покласти тільки окупація Мексики, якоюсь сильною державою, що взялась би за експлуатацію природних багатств краю сама, а не через посередництво »самостійних« мексиканських урядів, які треба за »дозвіл« на цю експлуатацію з великим ризиком фінансувати.

До цього всього врешті можна ще додати, що ця нещасна країна має одну з найбільше демократичних конституцій, що в 1919 р. там внесений був закон про соціалізацію землі, що чужоземці і різні »національні меншости« знаходяться там в привілейованому стані під охороною окремих законів, що Мексиканці вирізують себе тільки у власній державі, а під чужою владою живуть між собою смирно; що роспорядження уряду та державні закони визнаються тільки прихильниками даного уряду, і навпаки: бути під охороною законів це привілей тільки урядових партій, а вся опозиція перебуває там поза законом, і що послідніми часами чим раз більше рішачий вплив на всі мексиканські революції і на все політичне життя цієї республіки мають, заінтересовані в мексиканських копальнях і особливо в мексиканській нафті, консорції північно-американських банків . . *)

*) Коли один Німець, знаючий добре Мексику (Viktor Ottmann: Mexikaner. Leipzig. 1920), давав своїм землякам поради, як вони мають поступати при бажанні на стало там оселитись, то, хоч не був він здається соціологом ані політиком, першим ділом радив він їм прибувати туди тільки більшими групами, і то безумовно добре внутрі зорганізованих і одним духом спаяних виходців з одної округи. Мабуть на таку пораду вплинуло його помічєня, що Мексиканець шанує тільки силу і що наприклад при нападах на потяги (які там єсть постійним явищем) грабують звичайно тільки »любих земляків« і лишають в спокою таких чужинців, з боку яких сподіваються кари. Наші демократи, коли б вони забажали оселитись і жити в Мексиці, поступили б мабуть йнакше. Вони певне перш за все стали б глибоко думати над тим, чого хоче мексиканський народ, а що цього ніхто ніколи добре не знає, то заготовили б йому на вибір багато різних демократичних партій, стали б ще до виїзду в Мексику битись між собою за ці партійні програми, а по приїзді туди, запропонували б народові зробити »установчі збори«, щоб він сам вирішив, котра програма найкраща і прийняв до себе на жительство тих, що йому оцю найкращу програму привезли. Тільки ж навряд, чи багато їх з оцих »установчих зборів« цілу б голову винесло. І мабуть таки краще по Шевченковому рецепту послухати Німця: хто хоче жити в Мексиці, хай перш за все добре зорганізує свою власну силу, та при тім, по нашому кажучи, хай нильно на задні колеса поглядає.

Коли від новітньої історії перейдемо до старинного світу, то й там побачимо ці самі три типи взаємовідносин між активними і пасивними елементами. Наприклад Греція — після героїчного, Гомером оспіваного, панування лицарсько-земельної монархічної класократії (Базілевси тих часів були власне типовими класократичними, а не схлократичними монархами), що повстала так само з розселення і органічної асиміляції, а виросла і окріпла в боротьбі з критською охлократією — згодом в Афінах перетворюється в демократію. Історія цієї афінської демократії дуже голосна і відома, бо взагалі треба зазначити, що демократичні періоди життя націй, періоди руїни старих культурних і політичних надбань, завжди галасливі — тоді, коли періоди класократичної творчості проходять в тиші і для пізніщих істориків менш помітно. Виросла афінська демократія, як багато інших, з розкладу класократії. Зі своєї класократичної минувшини довго черпала вона свої сили і врешті загинула, потонувши в витворенім під її пануванням хаосі. Знов Спарта уявляє із себе тип недорозвиненої класократії цікавий тим, що прибувши сюди прекрасно зорганізовані класократичні лицарсько-земельні елементи не злились і органічно не засимілювались — так само як і Англіїці в Півн. Америці — з місцевою пасивною масою. Місцеве населення було повернуто в безправних рабів гельотів, а прибувши класократична верства, не знайшовши на місці созвучного їй класократичного ядра, поселилась тут зі своїми жінками, своїми окремими, різко відділеними, сім'ями, і завдяки цьому скоро перетворилась в нездатну до розвитку і регенерації омертвілу касту, що своїм необмеженим правлінням привела до руїни державу.

Врешті Рим в старинній історії — подібно як Англія в новітній — може служити прикладом живучої і сильної класократії, що повстала із розселення між місцевою людністю, а потім із органічної асиміляції з нею по созвучним класам, прекрасно зорганізованої лицарсько-хліборобської верстви. З панування цієї класократії повстала вся сила і могутність римської держави і нації. Пізніше поширення римської держави на все більше чужі їй по своїй расі території; заміна понадкласової влади монархічної владою сенату, який опинився всеціло в руках одного пануючого класу і в наслідок цього необмежене нічим панування цього класу — привели до дегенерації класократії, до її демократизації. Необмежено пануючі патриції, щоб оборонитись од плебсу — а властиво від тієї нової багатой демократичної аристократії, що верховодила плебсом — мусіли ділитись з нею, спочиваючи в їх руках, правами верховної влади, замість того, щоб тільки допускати її поруч себе до участі в правліннях, як це буває при класократичних монархіях, де верховна національна влада стоїть понад

класами, поза межами їх претенсій і досягань. В наслідок цього прийшов розклад самої верховної влади, розклад сенату і одночасно демократизація римського життя. Замість лицарських, расово і духово обєднаних патриційв, до влади стали приходити пацифістичні, расово мішані, весь час себе взаємно поборюючи грошовиті оптимати, що за гроші — підкупами і обманством — купували собі голоси тодішнього римського народу. Все більший наплив як в ряди оптиматів так і в ряди цього римського народу ріжних колоніальних мішанців і врешті поширення горожанських прав на колонії, знищило всю первісну класократичну органічність і ритмічність римського життя. Цей колоніально-демократичний хаос привів до перемоги охлократії. Сотвореня сталої армії і бюрократичного державного апарату потягнуло за собою повний упадок значіння сенату; з ним зникли останки колишньої класократичної традиції і настало правління охлократичної безкласової бюрократично-військової верстви в часах Імперії. Але позбавлена, завдяки тяготівшому над нею наслідству попередньої високої культури, тієї варварської примітивности, без якої не може бути сильної охлократії, римська охлократична Імперія під натиском дійсних варварів упала.

Не маю тут місця і часу наводити дальші приклади охлократій, класократій і демократій як з історії ще більше старинних часів, так і з життя примітивних полудиких племен, де ці самі три типи ми бачимо в початковій, примітивній стадії.*) Так само не претендую розуміється на повноту аналізу в вищенаведених прикладах, бо зреш-

---

*) Згадаю хіба ще для тих, хто бажав би продовжувати далі в цім напрямі досліди, що в історії старого Єгипту, після розселеня там войовничих кочових семітських орд між розложеними вже африканськими хліборобськими націями, можна найти дуже цікаві приклади вікової боротьби оцієї семітської охлократії з відродженою класократією, — боротьби між державним централізмом і децентралізацією; між владою світською і духовною; між монархами охлократичними (фараонами), що підчиняли собі владу духовну, і монархами класократичними (номархами), які цю владу побіч себе ставили і шанували; між принципом класократичним: осілим, хліборобським, самовистачаючим, автономним і принципом охлократичним: кочовничим, рабівничим, експанзивним, централістичним. Боротьба ця має багато аналогій з боротьбою нашого класократичного в своїм заложеню (хоч пізніше демократизованого) Гетьманства з російським охлократичним Царством. Врешті для нас сучасників експанзії «комуністичної віри», повчаючим було б згадати історію розвитку і експанзії мусульманських кочовничих охлократій, серед яких, персоніфікована в особі голови держави, магометанська віра послужила надзвичайним засобом для завоюваня наприклад розложеної вже Візантії і для здійсненя звичайної ціли всіх бувших, суцїх і будучих охлократів: «воювати тих, хто не вірить в Бога, доти, доки вони не платитимуть данини і не будуть покорені» — кажучи словами пророка Магомета. Так само з цього боку цікаве розселеня войовничих жидівських кочовників між пасивним хліборобським населеням в Ханаані, де ці кочовники, завдяки своїй вірі, якою держалась купи вся тодішня старинна жидівська охлократія, «прийшли — як каже Вібія — в посідання городів, яких не будували; складів з ріжними виробами, яких не виробляли; водозбірень, яких не копали; виноградників і садів оливних, яких не садили» і т. д. і т. д.

тою кожний такий аналіз можна розвивати безмежно широко. Мені хотілося цими живими прикладами з життя різних націй показати те, що між всіма ними є спільного. Показати, що в однакових формах громадського життя, однакові причини дають скрізь і завжди однакові наслідки. І показати врешті, що оці форми громадського життя людей дуже обмежені, і що поруч всіх індивідуальних різниць між окремими націями, як і між окремими людьми, всі нації в приміненю своїх організаційних громадських здібностей, поза три основні типи організації — охлократію, класократію і демократію — принаймні досі не вийшли.

ЛИСТИ ДО БРАТІВ-ХЛІБОРОБІВ.

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

(9 ЛИСТІВ)

Закінчена в зимі 1924 року.

З М І С Т :

Про політику, як умілість вибору такого методу здобування та організації влади і організації громадянства, який-би уможливив будову і збереження окремої Держави на Українській Землі і забезпечив існування та розвиток Української Нації.

Лист 29: Політика як наука і політика як умілість (штука). — Тільки хотіння своєї влади на своїй землі може примусити Українців до шукання раціонально найкращих політичних методів здійснення цього хотіння. — Без такого хотіння всі українські теоретичні праці з обсягу політики будуть практично безвартісні. — Роля стихійних предопределених хотіннь і свідомої та свобідної волі в політичній творчості. — Слабесеньке хотіння України і ще слабша воля до його здійснення, як одна з головних причин політичного небуття України. — Політична культура нації виявляється в хотінню і умінню її провідної верстви використовувати для політичної творчості дані політичної науки і політичного досвіду. — Моє бажання спричинитись своєю скромною працею до розвитку політичної культури людей, що живуть на Українській Землі (ст. 347).

Лист 30: Необхідною передумовою розвитку політичної культури єсть взаємне розуміння себе між обсерваторами громадського життя і політиками практиками, що з цих обсервацій захочуть користати. — Підставою такого взаємного розуміння єсть однаковість хотіннь і однаковість відношеня до проявів руху громадського життя. — Три основні типи такого відношеня емпіричний реалізм, діалектичний ідеалізм і ідеалістичний реалізм. — Характеристика цих трьох типів (ст. 353).

Лист 31: Обсервацію громадського життя утруднює вічне перехрещування в ньому двох собі протилежних сил: порушуючої сили активної меншости в напрямі як найбільшої свободи, і сили спротиву пасивної більшости в напрямі як найбільшої рівности. — Змагання активної меншости до здобуття собі восприймчivosti на свій рух серед пасивної більшости. — Восприймчивість пасивної більшости здобувається активною меншостою при допомозі ріжних політичних методів, залежних од типу людей, до якого активна меншість належить. — Пізнання цих методів, на те щоб найбільше відповідний для даної нації і в данім часі метод вибрати, входить в обсяг політичної умілости (ст. 360).

Лист 32: Імперіалізм, в розумінню вродженого хотіння влади, і містицизм, в розумінню віри в законність цього хотіння, як основні рухові прикмети активної меншости. — Все, що побільшує активність цієї меншости, отже завзяття, витривалість, непохитність, жёртвенність, сміливість, рисковитість, рішучість і самоповага, має своє джерело в містицизмі, зміцнюючім вроджений імперіалізм (ст. 362).

Лист 33: Коли імперіалізм активної провідної меншости не обмежений сильною (напр. монархічною) формою політичної організації, а містицизм не обмежений загально обовязуючими (напр. релігійними) догмами громадської моралі, то ця провідна меншість, позбавлена тоді внутрішньої єдности, буде порушувати пасивну народню масу в ріжних напрамах і, замість організованого проводу, буде давати своїй нації хаос і дезорганізацію. — Але й повне обмеження рухових прикмет провідної меншости матеріальною силою політичного і догматичного абсолютизму, опертого на інертності мас, спиняє всякий розвиток нації і так само веде націю до руїни. — Нація гармонійно розвивається тільки тоді, коли активність її порушуючої провідної меншости обмежена відповідними формами політичної і громадської організації (державою і церквою) до степені восприймчivosti пасивної більшости (ст. 367).

Лист 34: Ціллю всякої політичної акції єсть влада, що здобувається для реалізації означених політичних хотіннь, на означеній території, серед живучого на ній, поділеного на класи і стани, громадянства. — Від такого чи иншого методу завоювання політичної влади залежить устрій держави, її закон, таке чи инше взаємовідношення держави і громадянства, і врешті продукт цього взаємовідношення нація. — Можливо точно означена всіх цих понятть, необхідне для того, щоб люде, які політичну акцію хочуть спільно вести, себе взаємно розуміли (ст. 373).

Лист 35: Роля «народу», «панів», «громадянства» і «держави» в динаміці нації. — Означеня понятть консерватизму, поступу, революції і реакції. — Од такого чи иншого взаємовідношення консерватизму і поступу залежить буття або небуття нації. — Слабкість національного консерватизму, як головна прикмета недержавних, колоніальних націй (ст. 390).

Лист 36: Неоднаковість людей од природи. — Політика, як умілість, подібна до різьбарства або архітектури, що використовують для своїх творів ріжні властивости неоднакового од природи матеріалу. — Три основні типи, дані од природи для політичної творчости: войовник-продуцент, войовник-непродуцент і невойовник-продуцент і непродуцент. — Ця класифікація оперга на неоднаковім відношеню людей до основних динамічних політичних сил меча, продукції та ідеології. — Трьом основним політичним типам людей відповідають три основні методи здобування та організації влади класократія, охлократія і демократія (ст. 402).

Лист 37: Як треба досліджувати матеріал, з якого може бути сотворена Україна (ст. 416). — Ріжниця між недержавністю і поневоленістю. Недержавність місцевого українського громадянства (ст. 418). — Її причини статичні: географічне положення, родюча земля і добре підсоння, неусталеність раси, перевага емоційності над волею та інтелігентністю (ст. 421). — Причини динамічні: неуміння українських людей здобути та зорганізувати на своїй землі свою власну владу і цю владу власними силами удержати (ст. 428). — На це складається 1. слабкість людей войовничого типу, випливаюча з політично некористного поділу двох основних войовничих типів: войовника-продуцента і войовника-непродуцента; 2. негармонійне взаємовідношення консерватизму і поступу 3. замала скількість людей войовничого типу, пропорціонально до невойовничих мас, і зла їх якість, пропорціонально до трудности їх політичних завдань; 4. невосприімчивість місцевого громадянства на зусилля місцевих войовників в напрямі сотворення на Українській Землі окремої Держави (ст. 430). — Політичні прояви української недержавности: I. Самовинищування місцевої провідної верстви (ст. 437); II. Її недобитки кличуть на Україну чужоземні влади (ст. 438); III. Поділ цієї верстви на дві себе взаємно побороючі частини: москвофільську і полонофільську (ст. 439); IV. Занепад місцевого консерватизму під впливом цього поділу (ст. 441); V. Разом з місцевим консерватизмом гинуть серед українського громадянства здержуючі і організуючі громадські прикмети, розвиваються натомість прикмети розвальні і руйнуючі (ст. 443); VI. Політична та культурна безтрадиційність людей, що живуть на Україні (ст. 444); VII. Швидка політична дегенерація місцевої правлячої верстви, як в москвофільській так і полонофільській її частині (ст. 444); VIII. Загальна неорганізованість місцевого громадянства три місцеві мови, слабкість органічних звязків, занепад почуття законности, взаємне незнання себе між мешканцями України та їх надмірний індивідуалізм (ст. 445); IX. Неорганізованість продукції (ст. 450); X. Неорганізованість ідеології: денационалізація місцевої української державно-творчої войовничої верстви, як наслідок невіддержки політичних змагань цієї верстви українською інтелігенцією, що творить ідеологію нації; викликана цєю денационалізацією руїна української культури; інтелігенція, яка живе з ідеологічного розкладу місцевого громадянства; необхідність чужоземної метропольної влади для громадянства з такою інтелігенцією; характеристика цієї частини «національно свідомої» інтелігенції, що є найбільше шкідливим розсадником української хвороби недержавности; державна Україна може повстати тільки тоді, коли вдасться побороти руйнівницькі недержавні впливи цієї інтелігенції (ст. 451). — Висновки з вищесказаного для тих, що хочуть будувати Українську Державу і перетворювати місцеве громадянство в реальну а не літературну Українську Націю (ст. 467).

IV.

Про політику,

як умілість вибору такого методу здобування та організації влади і організації громадянства, який-би уможливив будову і збереження окремої Держави на Українській Землі і забезпечив існування та розвиток Української Нації.

Sanabiles fecit Deus nationes.

Ця частина моїх «Листів» єсть продовженням і закінченням попередньої. Первісно я мав намір дати тут нарис «динаміки нації», розуміючи під динамікою науку про порушуючі сили і про форми руху. Але ця тема оказалась заширокою і мій нарис розрісся так, що прийшлося-би виділити його в окрему працю. І обставини мого особистого життя, і дорожнеча друку, не дають мені змоги викінчити та видати цю працю. Тому я вибрав з неї тільки те, що має звязок з практичними питаннями нашої державно-національної політики. Іншими словами, з мого чисто теоретичного нарису «динаміки нації» я вибрав і подав тут в скороченю лише ці частини, що стоять в звязку з динамікою нації недержавної і що можуть інтересувати політиків-практиків такої нації.

Політика, як умілість (штука) використання порушуючих громадських сил і вибору тих чи інших методів руху, стоїть в найтіснішім звязку з динамікою, як наукою про порушуючі сили і про форми руху. Взаємовідносини між ними можна-б означити так, як відносини наук прикладних до наук загальних. Власне в такому вузчому розумінню, приложеному до практичних завдань нашої української політики, представлені тут чисто теоретичні питання. В оцій моїй спробі представлення цих теоретичних питань довелось мені, ще більше ніж в попередніх «Листах», розбивати цілість і жертвувати інтересами слова (стилю, архітектоніки, літературности) для інтересів думки. Співпраці уважного читача залишаю повязаня цих окремих розділів в одну цілість.

---

29. В попередніх «Листах» я поділився з читачем своїми спостереженнями над різними методами проведу і організації громадського життя в його вже завершених (відомих нам з минувшини і сучасности) формах. Але дати навіть вірний діагноз — ще не значитьвилічити. Навіть наближене до правди розуміння явищ громадського життя — не рівнозначне громадській творчости. Інша річ: аналізувати минуле та сучасне — інша річ: творити будуче.

На цій різниці оснований звістне окреслення політики не тільки як науки, а як і умілости, як штуки: як науки про те, що вже було, або те, що вже єсть, — і як умілости творити те, що має бути; іншими словами: як умілости здійснювати в будуччині зусиллям свідомої волі певні хотіння стихийні і осягати певні цілі на певнім данім ґрунті.

Ми свідомо хочемо здійснити наше спільне українське підсвідоме національно-державницьке хотіння. Ми шукаємо раціонального, логічно найкращого, методу для здійснення наших хотіннь ірраціональних, тоб-то хотіннь стихийних, нами оділичених, впливаючих з почуття та вродженого інстинкту, а не з логічних, розумових доказів. Власне оце шукання раціональних методів здійснення хотіннь ірраціональних, не дозволяє нам обмежитись одною лише політичною наукою, а вимагає від нас ще й знання політичної умілости, політичної штуки.

Два основні питання зустрічаємо ми на її порозі. Перше: чи вже єсть, чи вже історично витворились, такі активні Українці, які цілим своїм єством (своїм інстинктом і своїми життєвими потребами) хочуть здобути собі на своїй Землі серед свого громадянства таку владу, таку силу політичну, щоб при її помочі збудувати свою власну окрему Українську Державу і тим забезпечити існування та розвиток своєї нації? Коли-б таких Українців не було, всі українські теоретичні праці з обсягу політичної умілости (отже в тім числі і цімої «Листи») були-б практично безвартісні, бо даремно шукати методів здійснення того, чого ніхто не хоче. Сотворити-ж стихийні вроджені хотіння словом і логікою — намагались творити історик взад, а не вперед — розуміється неможливо. Я вірю, що такі Українці єсть і що з часом їх буде чим раз більше.

Про це питання буде ширше мова в іншій місці. Але й тут, і найчастіше, треба усвідомлювати це, що неусвідомлене, викликає тільки безцільну полеміку Українців між собою. Ненавидіти місцевих «Москалів», чи «Ляхів», чи «панів», чи їх всіх вмісті, зовсім не значить хотіти мати на своїй землі свою власну Українську Державу. Українські ненавистники своїх «Москалів» вкінці завжди допомагали до будови на Україні Польщі. Ненавистники своїх «Поляків» — завжди опинялись у Все-Росії. Ненавистники своїх «панів» в протязі цілої нашої історії були по своїм стихийним хотінням найбільше придатним матеріалом для всіх хто хотів нищити Українську Державу. Врешті ненавистники у відношеню до всіх, крім своєї особи, завжди репрезентували на Україні найбільше дику політичну анархію, яка підризувала в корінні всі українські державницькі змагання. Негативні стихийні хотіння історично присутні (завдяки нашому недержавному колоніальному існуванню) більшости тих, що звать себе «Українцями» не мають абсолютно нічого спільного з українськими стихийними хотіннями позитивними, опертими на любови до своєї землі і потреби знайти одну

спільну політичну та національну мову зо всіма її мешканцями. Тільки на таких позитивних хотіннях може бути збудована Українська Держава і тільки люде, посідаючі такі позитивні хотіння, можуть що до вибору методів її будови між собою порозумітись.

Зачатки своєї державности ми оце знов втратили тому, що провід в су-часнім »свідомім українстві« належає власне ненавистникам. Вони України, як цілоти, зо всіма її мешканцями, не любили; спільної політичної мови між собою не шукали, і державу українську приймали постільки, поскільки вона випадково йшла по лінії котроїсь з їхніх зненавистей до своїх-же власних земляків. Держава, якої завданням було-б допомагати мешканцям даної землі вирізувати себе взаємно — розуміється неможлива. Отже як найвірніше определена характеру стихийних хотіннь ріжних українських громадських типів, з якими має діло українська політика, єсть першою умовою її успішности.

Друге: в якій мірі політична діяльність людей залежить од їх свободної волі, і в якій мірі вона єсть результатом предопределених і фатальних соціяльних законів, сильніщих ніж свободна воля? Ясно, що про свідомий вибір того чи иншого методу політичної творчости можна говорити тільки тоді, коли прийняти факт істнування свідомої і свободної волі поруч хотіннь вроджених, предопределених, 'стихийних. Бо коли признати, що на політичну діяльність людей не має ніякого впливу їх свободна воля, то питання вибору, а з ним і всі проблеми політичної умілоти, опадають самі собою.

Розуміється мова тут йде не про метафізичне розв'язування неможливого до розв'язання проблему вільної волі. У відношеню до політичної умілоти вистане усвідомити собі з цього проблему тільки два доступні обсервації факти.

Перший: — кожна людина в кожному положеню, вимагаючим рішення, має завжди вибір рішення і при тім вибір цей залежить вповні од її свідомої волі: залежить од того, якому з борючихся внутрі при такому вирішуваню стихийних, імпульсивних хотіннь людина силою своєї свідомої волі забезпечить перемогу. Очевидно, що чим свободна свідомо воля слабша, тим роля імпульсивних стихийних хотіннь (а з ними і »предопределених соціяльних законів«) в життю даної людини (чи нації) сильніща, і навпаки.

Другий факт: найвищі форми людської духової і матеріяльної культури були сотворені людьми (і націями), які вірили в істнування свободної волі і які свідомо вибірали між тим, що вони вважали злом, і тим, що в їх розумінню було добром.

Політики, які хочуть творити кращі в їх розумінню форми політичного життя для своєї нації, мусять бути волонтаристами: мусять визнавати і здійснювати в своїх ділах принцип свободної волі.

Всякий соціальний фаталізм єсть тільки проявом слабости волі. Крім того — раз прийнятий — він ще й сам по собі ослаблює волю, а з нею нищить в корінні і саму політичну творчість.

Це здавалось-би чисто теоретичне питання має для нас Українців величезну практичну вагу. Бо намагаймо що браком волюнтаризму і поширенням соціального фаталізму в політичній думаню української провідної верстви пояснюється в великій мірі її нездатність до самовиховування, до самодосконалення, до свідомого вибору методів політичної творчости і в результаті її нездатність до проводу і організації своєї нації, а значить і нездатність нації до окремого індивідуального життя.

Навіщо має ця провідна верства зусиллям свободної волі поборювати в собі свою недисциплінованість, свій егоцентризм, свою зненависть до собі подібних, своє руйніцтво, свою брехливість, своє інтриганство, свою демагогію, своє зрадництво — навіщо має вона сушити собі голову над ріжницями напр. між республікою і монархією, над демократією і недемократією — коли «український народ має прекрасну мову, чудову пісню, багату територію і сорок мільонів», які, при неминучій перемозі світової демократії, автоматично витворять українську націю і дадуть їй власну державу. Навіщо в початках російської революції було робити свідоме і тяжке зусилля в напрямі наприклад сотворення власної української армії, і по що було притягати до державної праці здатних до цього дія людей, коли «упадок царської влади» і «перемога російської демократії» мали автоматично принести «визволення всім поневоленим націям». Навіщо за часів Гетьманства було думати про те, чи втягнення (в початках хоч-би і часткове) в сферу українського життя представників місцевої державної історичної традиції, місцевої економічної продукції і місцевої державної фаховости (тоб-то як раз всього того, що найбільше «демократичній» Україні бракувало) користне для України чи ні; — по що зусиллям свідомої і свободної волі було обмежити хоч трохи своє зажерливе бажання влади і задовольнятися посадою головного редактора замість головнокомандуючого армією — коли, по фатальним законам соціалістичної науки, мала тепер настати скрізь влада «трудового народу» і тому можна було сміло дати повну свободу своїй стихійній заздрости та зненависти до багатших і до більше в державних справах досвідних «дворян, генералів, поміщиків і фабрикантів». Навіщо тепер рятувати рештки конаючої України і робити зусилля в напрямі перевірки дотеперішніх політичних методів, що привели до катастрофи: по що хоч тепер почати відноситись поважно і свідомо до кожного свого вчинку в письмі, в слові і в ділі — памятаючи що кожний з цих вчинків має свої наслідки для буття цілої нації — коли більшовики однаково «мусять упасти» і треба тільки хитро та тайком од інших вгадати, хто «мусить прийти» на їх місце — а «вгадавши», далі «своєюм нраву не препятствувать»

Не тільки сучасна демократична інтелігенція українська, але й всі інші (в тім числі і найбільше державно здатні) верстви українські хворі на брак волюнтаризму, заражені гангреною — ослаблючого і так вже слабу од природи українську волю — соціального фаталізму. Навіщо самому ставати — думають вони — українським державником; по що самому, своєю свободною волею і своєю власною силою, робити тяжке зусилля в боротьбі з деструктивним і анти-державним українським руйніником; навіщо стягати на себе всю його зненависть і всі його обвинувачення в «кровопийстві», «жарательстві», «поміщицтві», «куркульстві», «не

українськості», «чужинстві»; по що самому лізти в це кодро, що кишить зне-навистю, продажною, рабською заздостою та зрадництвом і самому власними руками вичищати віками політично загажену українську хату — коли, на основі простого фатального соціального закону більшої фізичної сили, можна покликати до цієї неприємної державної роботи на Україні Москву або Польщу і себе, без всякого зусилля, до їх перемоги і до автоматичного винищування української анархії пристосувати.*) Розум, совість і свобідна, керуюча свідомим вибором, воля кажуть: не робіть цього, бо це безчестно і безцільно; беріться самі до тяжкої державної праці, творіть самі свою власну державу на Україні, бо це ваш обовязок, бо, не виконуючи його, в неробстві і лінивстві зогниете, і як не дітей то внуків ваших знов виріже українська анархія, яку Москва і Польща можуть силою на час приборкати, але якої винищити з корінням вони не в силі. Власне слабкість волі і гниле сковзання без всякого зусилля по лінії найменшого опору, за стихийним імпульсивним хотінням якого-б то не було, аби тільки «ладу», не дає послухати нашим державно-творчим верствам цього голосу совісти, чести і розуму. Так само, як така-ж слабкість волі не дає послухати такого самого голосу і українській демократичній інтелігенції, не дає їй обмежити свого розперезаного бажання влади і дозволяє їй, як тому згедзвившомуся бикові, гасати по лінії своїх стихийних імпульсивних хотіннь зненависти, страху і заздости, по лінії найменшого опору.

Коли Україна і на далі матиме таку безвольну провідну верству; — коли одна, консервативна, частина цієї верстви не зуміє своєю свобідною волею свої стихийні, здержуючі і організаторські, інстинкти в собі в українським напрямі розвинути, а друга — поступова і революційна — не зуміє такою-ж свобідною волею свої рухові і руїницькі стихийні хотіння обмежити — то можна з певністю сказати, що ані держави, ані нації української ніколи не буде. Будуть, як і досі, мільони співаючих, плачучих та взаємно себе вирізуючих пристрастных і безвольних українських тубольців, якими правитимуть нації волеві, тоб-то посідаючі провідні верстви з сильно розвиненим волюнтаризмом, з умінням організувати себе і керувати своїми хотіннями, почуттями та пристрастями.

Але людина не може вибрати собі місця і часу свого уродження. Приходячи на світ, ми вже застаєм в тому місці і часі, в яких ми уродились, таку чи иншу мову, територію, державно-політичний систем, таку чи иншу степінь розвитку духової і матеріяльної культури, таке чи инше перемішання ріжних рас, і врешті одідичуем по своїх предках такі чи инші вроджені нам прикмети, в тім числі такі чи инші стихийні імпульсивні хотіння. Коротко кажучи: ми застаєм таку чи иншу с т а т и к у громадського життя. І всі ці вже сотворені, вже стабілізовані факти громадського життя — з хвилиною, коли ми

---

*) Москва + українські москвфіли, або Польща + українські полонофіли будуть завжди сильніці від самих «свідомих Українців», як що останні будуть в своїй більшості репрезентувати місцеву політичну та соціальну анархію і будуть уміти тільки ненавидіти своїх «москвофільських» і «полонофільських» земляків, не бажуючи і не уміючи політично порозумітись з ними во імя любови до спільної Землі і спільної оборони її потреб.

починаємо самі на одідиченому нами ґрунті творити — можуть улегчувати або утрудняти нам нашу власну, керовану нашою свободною волею, громадську творчість.

Силою інерції статика громадського життя — тоб-то абсолютно справедлива сума результатів попередньої свободної творчости предків наших, їх добрих та їх злих діл — впливає на динаміку громадського життя, отже на нашу творчість, на те, що в даний момент нашим власним зусиллям здійснюється. І не рахуватись в політичній творчости, в динаміці громадського життя, з його статикою, з результатом творчости предків наших, з тим, що прийнято звати »законом мертвих«, — іншими словами: закривати очі на ті реально існуючі перепони, які стоять на нашім шляху і не консервувати тих вже витворених розгонових сил, які сприяють нам — це значить творити політичні утопії, або епізодичні політичні авантюри.

Статику і динаміку громадського життя студіює політична наука. Прикладування до політичної творчости даних політичної науки входить в сферу політичної умілости, політичної штуки. Така чи инша рівновага між першою і другою — таке чи инше уміння використовувати для творчости дані науки — лежить в основі того, що прийнято звати політичною культурою. Вона тим більша в даній нації:

1. чим нація має більше нагромадженого досвіду, тоб-то чим більше спостережень вона в політичнім життю поробила і чим більше науки з тих спостережень вона для потреб дальшої своєї політичної творчости в своїй збірній пам'яті, тоб-то в своїй власній традиції, заховала;

2. чим більше розвинений в даній нації волюнтаризм, чим сильніша серед її активної провідної верстви свідомо свободна воля, яка рішає про вибір найкращих методів здійснення хотіннь стихийних і про уміння або неуміння цими стихийними хотіннями на підставі даних науки, досвіду і традиції керувати;

3. і врешті, чим більша (впливаюча з двох попередніх прикмет) інтелигентність даної нації, тоб-то чим більше розвинена серед її провідної верстви здатність спокійно і правдиво обсервувати громадські явища, знаходити між ними найбільше наблизений до правди причиновий звязок, і уявляти собі наслідки акції, побудованої на такій логічній обервації.

Коли провідна верства даної нації має слабу пам'ять, *) слабу свідому волю і слабу інтелігентність, при дуже сильній емоціональності, і коли вона пам'яті, волі та інтелігентности в собі не хоче розвивати, то нація з такою провідною верствою не може мати ані політичної культури, ані побудованого на ній власного державного життя. Така нація може тільки вічно «відроджуватись», перебувати в стадії вічного політичного булькотіння і стихійного примітивізму, в стадії недорозвиненої, незреалізованої, недержавної нації.. **)

Свою скромною письменницькою працею — в тім числі і оцими «Листами» — я хотів-би по мірі сил спричинитись до збільшення нашої української політичної культури. Очевидно розуміючи під словом «українська» — не якусь екстериторіяльну літературно-віроісповідну секту, ані якусь одну політичну партію чи групу, а всіх мешканців нашої Української Землі, які на ній жили, живуть та будуть жити, і які для уможливлення спільного громадського життя мусять творити такі чи інші його політичні форми, мусять займатись політичною справою, використовуючи для неї дані політичного досвіду, політичної традиції і науки.

30. Щоб праця над збільшенням політичної культури даної нації могла дати позитивні наслідки, мусить бути взаємне розуміння себе між обсерваторами громадського життя і тими політиками практиками, які з пороблених обсервацій захочуть користати. Таке розуміння можливе лише тоді, коли обсерваційний пункт — становище, з якого робиться обсервація — у теоретиків і практиків (можна теж сказати: у письменників і читачів) буде однаковий і коли одні і другі будуть вкладати однаковий зміст в слова, яких вони для означення своїх обсервацій вживають.

Правда громадського життя, як і всяка правда, одна і однакова. Але пізнати її можна з різних боків і в різних її проявах, в залежності від того, з якого становища на неї дивитись і який — відповідно до цього становища — реальний

*) Головними видимими ознаками слабкої пам'яті в нації єсть: 1. малий розвиток рідної історії, як в історіографічній, так і в історіозофічній (синтетичній) частині; 2. брак історичних легенд; 3. брак пошани до діл, могил та імен предків; 4. великий нахил до денационалізації і всякого рода «змінювочовства» серед провідної верстви; 5. велика восприймчивість на найбільше абсурдні для реальних умов існування нації, чуженациональні поступові і революційні доктрини; 6. врешті слабкість консерватизму, яка єсть наслідком слабкої пам'яті і безтрадиційности в минувшині та причиною такої самої слабкої пам'яті і безтрадиційности в будуччині. Іншими словами: без зміцнення консерватизму не може бути зміцнення пам'яті і традиції в даній нації, про що буде мова дальше.

**) Про різницю понять: нація державна і нація недержавна; нація зреалізована і народність, або нація перебуваюча в стадії незреалізованих національних аспірацій — буде мова дальше.

ужиток з пізаної правди робити. Світ остається все в своїй правді однаковим, чи дивиться на нього бджола, собака, дикун, чи цивілізована людина. Але уявленя про світ у всіх цих живих створіннь зовсім инші, тоб-то одна і та сама правда приймає для кожного з них инші образи. Кожне з них шукає правди з зовсім инших внутрішніх мотивів; кожне з них робить инший ужиток з пізаної правди і для кожного з них існують инші умови досвіду, при помочі якого вони справджують правдивість чи неправдивість своїх образів, своїх уявлень про правду.

Тому політична культура одної нації не може бути механічно перейнята нацією иншою. Напр. парламентаризм, який ліг в основу могутности англійської держави, доводить до руїни держави ті, куди він був перенесений людьми зовсім инших хотіннь, иншого типу (значить восприймаючих його з инших мотивів та з иншого становища) і поставлений тому в зовсім инші умови досвіду, умови стверджуваня його правди. Парламентаризм в Англії був створений англійськими продуцентами-войовниками для контролю над діяльністю монархічної держави, яку вони самі-ж своєю власною кровю і своїми власними податками творили та піддержували, і яку цей контроль весь час зміцняв та організував. В більшости-ж держав на континенті парламентаризм, перейнятий продуцентами-невоєвниками і ріжними «народними» представниками зпосеред непродукууючої і невоюуючої інтелігенції, став в їхніх руках знярядям нищеня держав. Континентальні «вибранці народні» не тільки самі своєю власною кровю і податками держав не творили і не піддержували, але навпаки: власне на підставі свого «народнього вибранства» з ними боролись і хотіли їх яко мога ослабити. І такий напр. комітет Geddes'a, що складався з найвидатніших англійських промисловців і що в р. 1921, засідаючи в шотландськїм замку лорда Inchcape, допоміг англійській державі перевести потрібні ошадности та оздоровити фінанси, був-би неможливий на континенті. Бо в континентальних демократичних республіках промисловець належить до зовсім иншого типу ніж в Англії. Він виріє в боротьбі з державою, і громадянство в таких республіках, коли-б там був скликаний для таких цілей подібний комітет, мало-б повне право підозрівати, що він хоче придумувати способи не на оздоровленя, а на ошукуваня держави: на те, щоб найсвобідніше спекулювати і як найменше податків платити. Отже на континенті ніхто санації фінансів не доручає організаторам продукції, а її переводять там, відповідно до «парламентарних звичаїв», політики адвокати, редактори і бюрократи. Те саме що про парламентаризм можна сказати і про большевицьку примітивно-кочовничу карикатуру західно-європейського соціалізму, якого поміченя були роблені людьми зовсім иншого типу, в зовсім инших умовах високого промислового розвитку західно-європейської культури.

Як що мова йде про обсервацію руху і про динаміку громадського життя на те, щоб з цих обсервацій зачерпнути вказівки для політичної акції, то в справі однаковости чи неоднаковости обсервацийного пункту рішає (крім зазначеної вище однаковости чи неоднаковости стихийних і свідомих хотіннь, з яких така обсервація та її використовуваня родяться) ще й однаковість чи неоднаковість загального уявленя про саму суть руху.

Представити рух в слові не менше тяжко, ніж представити його напр. в малярстві. Для цього треба рух розбивати на його окремі, в слові нерухомі, точки. Щоби повязати ці окремі точки так, щоб вони дійсно представляли рух, потрібна праця уму і уяви не тільки з боку письменника, але й з боку читача (обсерватора і користаючого з обсервації). Як всяка праця, вона вимагає зусилля. Останнє неможливе, кзди хотіння. яких всяке зусилля черпає свою побуджуючу енергію: у обсерватора і користаючого з обсервації будуть ріжні.

Істнують три основні уявленя про суть руху, про динаміку нації.

Одні люде уявляють собі націю в формі вже готової, природою зробленої, однородної маси, що котиться сама силою своєї тяжести тим швидче і краще, чим менше той рух обмежений, чим більше він має свободи і чим свобідніше ділають »закони природи«, керуючі рухом цієї маси.

Таке уявленя про динаміку громадського життя лежить в основі сучасного, так страшно тепер поширеного, демократичного мишлення і то однаково, як серед індивідуалістичної »правої« (»буржуазної«), так і серед соціалістичної »лівої« (»соціал-демократичної«) відміни цього мишлення. »Поворот до природи« заініці-онований духовим батьком демократії Ж. Ж. Руссо, прийняв сьогодні ріжнородні форми, про які — у відношеню до політики — буде мова дальше.

Для других нація єсть тільки тіню певних ідей, які пору-шуються в сфері абсолютної правди по своїм сталим і незмінним діалектичним законам словесної логіки. »Залізна логіка« цих законів од живих реальних людей і од їх реальної природи розуміється сильніща: вона керує ними як маріонетками.

Прикладом оттакого способу мишлення певними готовими ідеями-формулами єсть сучасний марксизм; особливо в його, доведеної до останніх »логічних висновків«, формі російського »ленінізму«. Походження оцього способу мишлення в загальних рисах таке. Для означеня певних явищ реального життя обсерватор приймає певну назву, скажім: капіталізм, соціалізм. В дальшій діалектичній розвитку (тоб-то в дальшій розвитку розумованя над цими явищами при помочі законів логіки) назва ця стає чим раз більше абстрактною: вона, коли можна так сказати, скидає з себе свої первісні реальні тілесні ознаки, перстає означати ту реальну дійсність, для якої вона була придумана і перетворюється в свого рода алгебраїчний знак. Цей знак діалектично сполучається з іншими подібними знаками-ідеями і творить в цім звязку певні формули, побудовані на »залізних законах« логіки і посідаючі завдяки цьому силу логічного переконуваня при помочі слова. Небезпечний цей спосіб мишлення тому, що, в приложені до реального життя (яке завжди далеке від абсолюту), в ці алгебраїчні знаки, в ці ідеї, повязані в більше або менше логічно вірні (але завжди абсолютні) формули, вкладаються зовсім інші реальні величини. В той спосіб родяться такі трагічні життєві карикатури, як напр. соціалізм Маркса в сучасній Росії.

Тут до речі зазначу, що сучасний соціалізм, як спосіб мишлення, не єсть однородний. Його (західно-європейська — виключаючи англійський робітничий рух — і російська «меншовицька») «опортуністична», соціал-демократична частина, належить до способу мишлення першого типу. Частина «революційна», комуністична — до другого. Ці два способи мишлення, прикриті одною спільною назвою соціалізму (зайвий доказ, як уважно і критично при пізнаванні дійсності треба ставитись до слів!), собі діаметрально протилежні. Вони відповідають двом зовсім іншим громадським типам людей і двом іншим методам організації (перший — демократії, другий — охлократії). Ця внутрішня протилежність знайшла вираз в сучасній непримиримій боротьбі двох «соціалістичних» інтернаціоналів.

Для третіх врешті, нація єсть вічно змінливим і непередопределеним сполученням духа і матерії, складеним з елементів активних та пасивних. Рух цього сполучення залежить від взаємовідносин між його силами активними (порушуючими) і силами пасивними (восприймаючими рух) та міряється духовою (ідейною) і матеріальною якістю цих сил.

Ясно, що оці три представлення собі протилежні і що для людей думаючих (свідомо, або частіше несвідомо) одним з цих образів буде дуже трудно (а при великій імпульсивності, і слабій — керуючій імпульсивністю — свідомій волі та інтелігентності, навіть зовсім неможливо) зрозуміти людей, думаючих іншими образами.

Тим пояснюється, чому у націй дуже пристрасних, але безвольних і малоінтелігентних, тоб-то таких, у яких свідомо воля та інтелігенція пропорціонально до їх імпульсивності замала (в порівнанні з іншими націями вони можуть бути навіть дуже інтелігентні), всі політичні спори мусять вирішуватись кулаком, а не логічними переконуваннями, і то в тим більшій мірі, чим більша політична свобода більше їх імпульсивність визволяє. Розуміється, що республікансько-демократичний устрій «народніх республік» не можна назвати найбільше відповідним для такого типу націй, хоч вони й мають завжди велику вроджену до нього охоту.

Коли для перших джерело руху, якого силу треба в своїй політичній діяльності використовувати, лежить «в реальнім», «в природі», «в матерії», «в масі» (наприклад «в народі»), то для других воно знаходиться в діалектичнім розвитку ідей (наприклад «соціалізм мусить прийти за капіталізмом», чи якийсь «народ» того хоче, чи не хоче), для третіх врешті воно лежить в духовій (ідейній) і матеріальній якості елементів активних і в такім чи іншій взаємовідношенню активної сили провідників до пасивної сили мас.

Перший з цих способів мишлення можна-б назвати опортуністичним, або примітивно-емпіричним реалізмом. Другий — раціоналістичним або діалектичним ідеалізмом (його ідеї можуть бути і матеріалістичні, як напр. в комунізмі, або

спіритуалістичні, як напр. в деяких релігійних раціоналістичних доктринах). Третій врешті — ідеалістичним реалізмом, або прагматизмом; од слова праґма, яке значить: ділання*), тоб-то роблення зусилля свідомої розумної, раціональної волі в напрямі здійсненя хотіннь стихійних, ірраціональних. Цей третій спосіб мишлення підходить до життя зі своєю власною, з ірраціональних стихійних хотіннь випливаючою ідеєю. Тим він ріжниться від опортуністичного реалізму, який своїх ідей шукає в реальнім життю (напр. по звістній у нас формулі: »йти за народом«). Але свою ідею ідеалістичний реалізм здійснює весь час шляхом реального досвіду, робленого зорґанізованими на підставі цієї ідеї людьми, в реальних умовах їх існування. В той спосіб ідея весь час реальними ділами реальних людей в реальних умовах їх існування стверджується, верифікується, і шляхом ідейного, але при тім реального ділання, своїх визнаців до пізнання правди і до знайденя найкращих методів її реалізації веде. Тим ідеалістичний реалізм ріжниться від раціоналістичного ідеалізму, який весь час намагається пристосовувати дійсність до ідеї, життя до діалектики.

Два перші способи мишлення, незважаючи на свою повну протилежність, обидва фаталістичні та моністичні: вони бачать абсолют та досконалість або в реальнім (матеріальнім), або в ідеї і мають нахил до приймання всіх крайностей, сильнішого од людської волі і керуючого людьми, фаталістичного монізму. Третій — волюнтаристичний і плюралістичний: він узалежнює од людської волі здійснюваня ідеї; він вірить в можливість досконалення (але не досконалости) людей; він шукає гармонії між ідеєю та матеріальною дійсністю.

Всі ці назви, яких я вжив для означеня трьох основних способів мишлення про громадське життя, розуміється умовні. Не ввожу їх, бо при нахилі людей до уникання думаня і до вживання слів без думки про те, що ці слова означають, подібного рода назви стають скоро якимись добрими або злими істотами (в роді »пролетаріату« та »буржуазії«), починають жити своїм окремим словесним життям і вкінці перестають означати ту реальну дійсність, для висловленя якої вони були придумані.

Перші, уявляючи собі націю в образі, скажім, ріки, що сама по собі рве вперед »до добра і поступу«, будуть всю свою політичну діяльність пристосовувати до пізнання і використання природних і матеріальних («статистичних», «географічних», економічних», «міжнародних» і т. п.) властивостей цієї ріки і будуть думати, що в цій постійній, позбавленій всякої провідної ідеї, погоні за перебуваючою поза ними, а не в них самих, »правдою реального життя« полягає розумна і реальна національна політика.

В сучаснім українськім життю цей напрям, породивши зпочатку масу ріжних партій, з яких кожна вважала себе очевидно найрозумнішою, починає останніми часами прибирати модну назву »безпартійности« і політики »без доктрин«. Забувається при тім, що хиби більшости дотеперішніх українських політичних організацій і доктрин зовсім не означають того, що можна успішно займатись політикою без всяких взагалі організацій і без всяких доктрин.

---

*) Прощу не змішувати і не утотожнювати зі звістною під іменем праґматизму філософічною школою.

Другі навпаки, уявляють собі, що весь світ порушується в сфері ними тільки правдиво пізнаних, абсолютних, сформулованих в слові, раціоналістичних ідей. Тому всю свою політичну діяльність вони будуть пристосовувати до »неминучої перемоги« цих ідей і будуть думати, що їх національна політика доведе до цілі тільки тоді, коли реальне, матеріальне тіло своєї нації вони зможуть прикрити до своїх ідей, до словесних форм своїх діалектичних концепцій.

Прикрити наприклад до соціалізму, комунізму, націоналізму, або взагалі до якоїсь такої ідеї, яка — на їх думку — абсолютно правдива сама в собі, без огляду на те, хто її здійснює і до кого її прикладає.

Обидва ці способи мишлення в реальних умовах нашого життя ведуть до катастрофи. Опортуністичний та примітивно-емпіричний реалізм, путаючись безнадійно в нашій сумній і тяжкій дійсності, мусить кінчитися завжди повною зневірою в »реальну можливість« існування України. До того самого веде вкінці і раціоналістичний ідеалізм тому, що всі його концепції побудовані на знищенню живих реальних Українців — Українців таких, яких ми одержали від нашої природи і нашої дотеперішньої історії — та на заміні їх якимись ідеальними »комуністами«, »фашистами«, »ункістами« і т. п. творами літературних фантазій. Тільки прагматичний спосіб мишлення (в розумінню ідеалістичного реалізму), посідаючи свою сталу та незмінну ідею і беручи людей такими, якими вони єсть, може знайти врешті метод здійснення української державно-національної ідеї при допомозі дійсних і реальних Українців.

Треті врешті уявляють собі націю в формі неоднородного і змінливого сполучення духових та матеріальних, і активних та пасивних сил — сполучення, яке може жити, але може й умерти. Тому свою політичну діяльність вони скерують в напрямі організації тих активних сил, що мають хотіння до буття нацією, і в напрямі пізнання реальної природи того осередку, серед якого цим активним силам для здійснення своїх хотіннь доводиться ділати. Найбільше наближене до правди окреслення степені і характеру ділаючих серед даної нації духових та матеріальних сил, і окреслення форм взаємовідношення активної (порушуючої) меншости та пасивної (восприймаючої рух) більшости нації — буде ціллю такого пізнання. Добра і розумна національна політика повинна — на їх думку — мати ясну провідну ідею, впливаючу з усвідомлених, керованих свобідною волею, стихийних хотіннь. Вона повинна весь час цю ідею в реальному досвіді зорганізованих на її основі людей справджувати, стверджувати і своїх визнаців шляхом такої організованої, ідейної, але реальної акції, до реалізації їх ідеї наближати. В той спосіб активна меншість — своєю внутрішньою, як духовою так і матеріальною, силою — буде мати змогу тягнути за собою пасивну більшість, іншими словами: порушуючи, творити життя цілої нації.

Поняття нації як «твору природи», що розвивається автоматично сам по собі — одкидається очевидно цим світоглядом. Всі нації творились провідними активними меншостями, при восприїмчивості на їх провід пасивних більшостей, і умірали від духового та матеріяльного безсилля цих меншостей та невосприїмчивості на їх провід пасивних більшостей. Коли можна вжити такого порівняння, нація єсть таким самим продуктом людської творчості, як культурні раси худоби. Ці раси, коли їх перестати культивувати, вироджуються: вимірають, або повертають до примітивного стану. Ріжниця в тому, що худобу культивує стороння сила: людина, а нації мусять культивуватись самі. Природа дає для людської національної творчості тільки сирий матеріял в формі тієї чи іншої, кращої чи гіршої, мішанини рас при кращім чи гіршім географічнім положеню — подібно, як дає вона кращий або гірший матеріял і місце для будинків. Але нація, подібно як будинок, це твір людей, який власне природою весь час нищиться. Щоб її зберегти і розвивати, треба весь час робити зусилля, треба боротись з природою. Можна навести багато історичних прикладів, як з одного і того самого етнічного матеріялу, в одні і тих самих географічних умовах, могли під впливом різної творчості і різної вартості тієї чи іншої провідної верстви повставати різні нації.

»Нація не може існувати без моря« — писав до мене один мій знайомий. »Посадить над океаном папуасів і вони з нього зроблять калюжу« — відповів я йому. Провансальці мали море і не стали нацією. Мадяре не мали моря і стали нацією. Ірландці та Англійці сиділи однаково над морем, але не стали однаковими націями. Для нації, посадаючої ідейних, розумних і сильновольних провідників, море єсть великим позитивним матеріяльним чинником, сприяючим її духовому та матеріяльному розвитку, і навпаки: брак моря цей розвиток утрудняє. Але ідейність, розум та воля провідників не предопреділені фатально ані морем, ані числом населеня, ані природними багатствами, ані іншими »реальними« матеріяльними даними.

І реальна матерія (число населеня, географічне положеня, природні багатства і т. д.) і дух (ідеологія) — думають представники цього світогляду — відіграють разом в життю, в рухові нації рішальчу ролю. Але ані матерія, ані ідеологія (ані реальне, ані бажане) не грають такої ролі кожна сама по собі, взяті окремо. Найкращі матеріяльні дані мертві, коли їх не оживить ідея, і вони можуть бути змарновані зробленим з них злим ідейним ужитком. Теоретично найкращі ідеї мертві без їх реалізації, і вони можуть повернутись в »бичі Божіі« в руках людей замало інтелігентних, щоб бачити реальну матеріяльну дійсність і заслабовольних, щоб уміти свої почуття та пристрасти здержувати, собою керувати і в той спосіб свої ідеї в реальнім досвіді стверджувати та реалізувати. Од якості провідників, якості їх організації, од їх ідейної та матеріяльної сили, од методу приложеня цієї сили до порушуваня пасивних мас, і од степені восприїмчивості цих мас на порушуючу їх в даних реальних умовах активну силу провідників, залежить рух вгору, або рух вниз — життя або смерть нації.

Зі становища цього останнього загального уявлення про рух громадського життя обсервую окремі явища цього руху. І тільки прийнявши оце загальне уявлення, можна мої обсервації зрозуміти і з них вірні політичні практичні висновки зробити.

---

31. Обсервувати і представляти в слові рух громадського життя незвичайно тяжко тому, що в цьому рухові весь час борються і перехрещуються дві сили: порушуюча сила активної меншости і сила спротиву пасивної більшости. І напрям руху — підйом вгору, або упадок вниз — єсть завжди результатом складного взаємовідношення обох цих сил.

Дуже часто хотіння і діла активної меншости, спрямовані в її уяві вгору — до вищих і кращих форм громадського життя — кінчаються рухом вниз — руїною духової і матеріальної культури — власне під впливом неприйнятої під увагу такою активною меншостою сили спротиву пасивної більшости. Наслідки як раз протилежні політичним хотінням і ділам порушуючих активних меншостей — це один з найбільше звичайних проявів громадського життя, впливаючий з цього вічного перехрещування в ньому двох протилежних і вічно себе поборюючих сил.

Сила активніших і сильніших все йде в напрямі як найбільшої свободи, як найбільшого поширення себе: своїх хотіннь і свого духового (ідейного) та матеріального стану посідання. Сила пасивніших і слабших все йде в напрямі як найбільшої рівности, як найбільшого обмеження хотіннь і стану посідання активніших та сильніших меншостей до рівня хотіннь і стану посідання пасивніших та слабших по одинці — але тяжких своєю масою — більшостей.

Чим більше свободи мають в поширеню себе сильніші, тим більша буде урівнююча реакція в напрямі їх задержання та обмеження з боку слабших. Чим більше непогамовані хотіння панування і багатств, «поступу» і «перебудови світу» з боку сильнішої активної меншости, тим сильніша наростає проти неї зненависть і невосприімчивість на її рух з боку слабшої пасивної більшости. Чим більше, хоч-би в найкращих намірах руху і розвитку, використовується провідниками оця зненависть і невосприімчивість пасивної більшости, тим більший застій і упадок, замість руху вгору, бачимо ми в наслідках діл таких провідників. Іншими словами: всякий рух, втворюваний сильнішою активною меншостою при силі спротиву пасивної більшости, єсть завжди рухом не однородним. Напрями і форми його бувають ріжні в залежности од взаємовідношення впливаючих

на нього одних протилежних сил. І оця його неоднородність — оця його, коли можна так сказати, випадковість (в порівнанні наприклад з однородністю і математичною предопределеністю руху небесних тіл), хоч і дає широке поле для нашої — на розумнім виборі і свобідній волі опертої — громадської творчості, але незвичайно утруднює нам його пізнання. Крім цього обсервація наша утруднена ще й тим, що ми не стоїмо десь з боку руху, який ми обсервуємо, а самі знаходимось в ньому. Звідци так часто у всіх політичних питаннях перемішування причин і наслідків і так частий при розгляді цих питань брак об'єктивності — тим більші, чим більша емоціональність політиків даної нації і чим слабша їх політична культура.

В ріжнородности форм руху і ріжнородности взаємовідношеня активних та пасивних громадських сил, остається завжди незмінним змагання порушуючої активної меншости здобути собі восприїмчивість на свій рух — на свої ідейні та матеріяльні хотіння — з боку пасивної більшости. Оце змагання і шукання найкращих способів його здійсненя — було, есть і буде суттю політичної умілости всіх часів і всіх націй. Суб'єктивно це змагання характеризується завжди бажанням добра: — розвитку і руху вгору; об'єктивно воно дуже часто кінчається злом: — упадком і рухом вниз.

Який небудь парламентський посол в сучасній демократичній республіці буде розуміється переконаний, що демократичний метод, при помочі якого він здобув собі для своєї влади (в формі посольського мандату) восприїмчивість пасивних мас, есть найкращим методом здобування та організації влади, організації громадянства, зберігання держави і руху вгору та розвитку нації. Те саме про свій метод скаже, запанувавший сьогодні над голодною і зруйнованою Україною при помочі дикого солдатського бунту, який небудь большевицький комісар; він думає, що його діяльність одчиняє для людськості ворота до земного раю («вищої ніж капіталістична») комуністичної доби. У всіх цих поняттях суб'єктивних треба уміти відріжнати словесну «димову завісу» від реальних хотіннь та вчинків, які ця завіса має прикривати, і від реальних об'єктивних наслідків, які ці хотіння та вчинки викликають. Ці-ж хотіння та вчинки залежать — як побачимо далі — од того чи иншого типу людей, якому вони присущі, а їх об'єктивна вартість міряється наслідками тих ріжних методів здобування собі восприїмчивости пасивних мас, яких ці типи при реалізації своїх хотіннь, в своїй боротьбі за владу вживають.

Щоб в цьому змаганню — в його суб'єктивних методах і об'єктивних наслідках цих методів — зорієнтуватись, попробуєм зпочатку розглянути зокрема в загальних рисах основні складові частини руху.

Почнем з пізнання того, що витворює і збільшує рух.

32. Основною прикметою руху, яка відрізняє в політичній громадській життю провідників від тих, кому дають провід, є більше вроджене хотіння поширення і влади, більший — як ми його назвали — імперіялізм (або ще можна інакше сказати: більший політичний темперамент). Як історично витворюється оцей більший імперіялізм серед певної провідної меншости в нації — про це була мова в попередніх «Листах».

Див. «Листи» 7, 21, 25, 26 і 27. III-ої частини. Читачам, вихованим в сучасній демократичній способі думання, важко зрозуміти, чому це провідниками скрізь і завжди є сильніша меншість, коли власне всі сучасні демократичні теорії говорять про правління, тоб-то про провід, більшости. Крім сказаного вже з цього приводу в попередніх «Листах», згадаймо ще як приклад демократичну Францію. При виборах до парламенту в Маї 1914 р. було управнених до голосування 11,266.098 виборців. З них голосувало тільки 4,844.206 і вони вибрали кількасот послів, які знов виділили з себе частину, звану «правлячою більшостью». Значить: 1. з цілої маси виборців тільки у 40,25%, тоб-то у меншости, вистало хотіння влади і політичного темпераменту настільки, щоб дати себе, при помочі всіх засобів демократичної виборчої механіки, потягнути до виборчої урни; 2. що з цієї меншости тільки більше ніж половина формально через своїх послів виконує владу; 3. що фактична влада — дійсний провід, опертий на дійсний імперіялізмі — знаходиться в демократичній республіці в руках горстки партійних лідерів (які призначають послів, ведуть агітацію, з великим зусиллям розворушують масу і оцим своїм демократичним способом проводу здобувають серед неї восприймчивість на свої хотіння) і другої горстки, схованих за цими «представниками народу» анонімних представників капіталу, які цю демократичну політику послів фінансують, тоб-то дають їй реальну матеріальну силу; 4. що все це зусилля в стані розворушити в середньому тільки біля 40% виборців, а решта, тоб-то більшість, абсолютно пасивно відноситься до оцього «правління більшости» і терпить його доти, доки дійсно правляча демократична меншість не стратить свого авторитету і своєї матеріальної сили. З цією хвилиною вибухає революція, яка знов таки ніколи і нігде не дає влади більшости, а тільки якійсь новій провідній меншости, що оцю революцію викликала, зорганізувала і для свого хотіння влади восприймчивість більшости здобути в той чи інший спосіб потрафила.

Імперіялізм лежить в основі всякого громадського руху. І коли мова йде тільки про витворювання і збільшування руху (що, підкреслюю, не рівнозначне з якістю цього руху), то йому сприяють такі прикмети, які цей вроджений, стихійний імперіялізм провідників скріпляють і побільшують.

Між ними перше місце займає віра в правдивість, законність і необхідність своїх хотіннь та своїх вчинків. Віра ця приймає, як побачимо далі, різні форми, що рішають про саму якість руху. Тут зазначимо тільки те, що є спільне між всіма формами такої віри, що є її суттю з погляду проблему руху, який ми тут розглядаємо.

Само примітивне стихійне хотіння поширення (духового, матеріального, чи обох вмісті), і нерозривно звязане з ним хотіння влади, служить тільки першим імпульсом до політичної акції, до витворювання громадського руху. Без нього не можна помислити собі такої акції. По що людина має робити прикре і тяжке зусилля, необхідне для витворювання і виконування руху, коли вона не має ніяких — залежних од успіху цього руху — ні духових ні матеріальних хотіннь, або має ці хотіння дуже малесенькі? Але розвивається і набирає чим раз більшого розгону ця акція допіру тоді, коли в свідомості людини запаує віра, що її стихійні хотіння, які її женуть до акції, правдиві, законні, необхідні. Іншими словами: рух збільшується в міру того, як люде, витворюючі той рух, починають вірити, що їхня творчість не єсть впливом тільки їх особистого, суб'єктивного хотіння, але єсть проявом якоїсь вищої од таких суб'єктивних хотіннь, об'єктивної, законної і необхідної правди. Почуття союзу з отою об'єктивною правдою, в яку люде вірять, скріплює безмірно їх стихійні суб'єктивні хотіння, а тим самим скріплює і збільшує витворюваний цими хотіннями рух.

На оцій властивості всякої живої і глибокої віри, — властивості, яку прийнято звати містицизмом (він єсть у всіх вірах, навіть в найбільше раціоналістичних, тоб-то вірах в об'єктивну правду законів, одкритих і сформулованих людським умом) побудовані всі інші прикмети, що сприяють скріпленню і побільшенню руху.

З оцього містицизму віри випливає завзяття, витривалість і непохитність, без яких активна, витворююча рух, провідна верства ніколи не могла-б здійснити своїх хотіннь. Провідники, що кожного року «мінюють віхи», тоб-то не мають своєї власної глибокої віри, не єсть провідниками, і нація, що має нещастя мати таких провідників, нацією ніколи не стане, бо ніколи своїх національних хотіннь не зреалізує, не доведе до кінця.

Державно і національно-творчі завдання провідної верстви ніколи не обмежуються тільки одним поколінням. Коли у неї нема завзяття, витривалості і непохитності в переведеню своїх ідей і коли нема вірності цим ідеям аж до загибу, аж до смерті, то ці ідеї не можуть передаватись дальшим поколінням і не може витворитись державно-національна традиція, без якої не буває розвинених державних націй. Сотвореня наприклад Франції трівало кілька століть. Увільненя Іспанії від «окупації» Маврів тівало два століття. Зеднання Італії, якого способи — горючі хотінням цього зеднання і з вірою в це зеднання — намагався пізнати Маккіавель, здійснилось більш ніж в триста літ по його смерті. Чи могли-б статися всі ці факти без провідної верстви, віруючої в законність, правдивість та необхідність своїх вчинків і з цієї своєї віри черпаючої вікове завзяття, витривалість

та непохитність в здійснюваню своїх хотіннь? Що сталося-б наприклад з Іспанією, коли-б її католицька і вірна своїй королівській династії провідна верства, зневірилась в своїй релігії та своїй вірності і стала роздумувати над тим, чи може влада магометанських Маврів не була-б «краща» для «іспанського народу» і «чи не краще» було-б їй — іспанській провідній верстві — самій примоститись і пристосуватись до цієї «народної» мавританської влади

Без містицизму віри не може бути здатности до жертв, яких всяке здійснюваня хотіннь та ідей, всяка поважна політична акція вимагає. Чи можна добувати з себе максимум напруження (для провідників і організаторів нема 8-ми годинного робочого дня!), і в цьому умовому чи фізичному (оружному) напруженю жертвувати своїм здоровлям і життям, без віри, що ця жертва потрібна для перемоги правди, що вона законна, необхідна?

Патріотизм, на якому будуються держави і нації, це віра, це спокій душі, а не бізнес з надією на «добрі проценти», і не акторство з надією на оплески і дарунки юрби. Політичними творцями можуть бути тільки ці, що жертвують собою за те правдиве, добре, законне, необхідне, в яке вони всею душею вірять. Бо за дійсну жертву, потрібну для творчости, не в стані нагородити ані монарх, ані «признання народне»; вона не оцінюється ані похвалою, ані зисками. Тільки в глибокій вірі вона знаходить своє оправданя і свою внутрішню радість. Тільки вірою можна перемогти змученя од жертв і з віри можна черпати енергію на нові жертви. Тільки віра рятує од гіркого несмаку, рятує од повної нездатности до дальшого зусилля, яке єсть завжди наслідком безвіря і впливаючого з нього почуття безцільности та непотрібности жертв.

»Dulce et decorum est pro patria mori« — казали старі Римляне. Солодко і почесно було їм умірати за батьківщину, бо вони знали, що складають жертви «за друзі своя». За друзі — тоб-то за тих, що однаково, як вони вірили, того самого, що й вони хотіли, і жертву їхню — потрібну для здійсненя заповітів спільної віри — уміли цінити тому, бо і далі буде існувати ця сама спільна віра і далі за здійсненя її заповітів мусять складатись все нові і нові жертви. І чи не знищать в корінні між собою всяку здатність до жертв такі «національні» провідники типу політичних спекулянтів, яких віра залежить «од орієнтації»; які напр. сьогодні співають славу «мученикам за ідею держави», а завтра проголошують гасло, що нація може прекрасно існувати і без власної держави. Чи може державно існувати така «демократична», на множество «народніх партій» поділена нація, яка не витворить в собі одної спільної, всіх об'єднуючої, політичної віри; нація, серед якої немислимою стає жертва для батьківщини, для нації, для держави, для своїх, бо цей «свій» це найлютіший ворог, що не жертв і не посягати для спільної віри, а якоїсь підлости та нікчемних вчинків од земляка свого (щоб тільки могли його скомпромітувати) жде і в них свою найбільшу радість має

Містицизмом віри опреділяється степінь і характер необхідної для всякої провідної верстви сміливості і здатності на ризик. Нема потреби доказувати, що не можуть бути добрими провідниками і вести за собою націю в її тяжкій боротьбі за існування ці, що бояться і уникають боротьби. Але коли стихийна, примітивна сміливість войовників — тоб-то тих, що боротьби не бояться і її бажають — не має виродитись в глупий індивідуальний авантюризм, або звичайний бандитизм і розбишацтво, вона мусить впливати з віри, мусить бути убагороднена і оправдана вірою.

Чи таке було-б сьогодні становище України коли-б численні наші сміливі і ризиковиті отамани, крім свого примітивного войовничого хотіння поширення і влади, мали ще й політичну ідеологію, і мали єдиновладну (монархічну) державно-національну українську організацію, яка-б оці їхні хотіння та їхню ідеологію здержувала, обєднувала та дисциплінувала. Рідко яка країна має так сміливих людей як Україна. Але теж ні в одній країні ця сміливість, через безвіря, безідейність і неорганізованість, так по пустому, так безглуздо не марнується.

Містицизмом віри міряється також рішучість і певність себе, без яких — особливо в переломових моментах — провідна верства обійтись не може.

Одною з головних причин перемоги большевиків було те, що в цьому хаосі, який запанував по упадку самодержавної петербургської влади, вони зважились йти рішучо і самоупевнено до своєї цілі, не прикриваючи — як всякі демократи — своєї власної непевності і своїх власних вагань ріжними «учредительними собраниями» і побрехеньками про «народню суверенність». Але могли вони це робити тільки тому, що вони мали своєю вірою і що, при всій її дикості і безглуздості, це була одинока сильна і організована віра серед всеросійського тнилого, безвольного, плаксивого і тільки балакаючого безвіря. Запанувавши, раціоналістичний і побудований на зненависти, містицизм комуністів підрізує в корінні сам свої основи; віра їхня валиться од внутрішнього розкладу. Але не невірними скептиками зможуть бути ці, що захочуть бути творцями та провідниками на оставленій большевиками руїні.

Врешті без віри в правдивість, законність і необхідність своїх вчинків не може бути необхідної для провідної верстви по ваги до самої себе. Нація з провідною верствою, яка головним своїм завданням вважала-б саморозкладання і опльовування самої себе, може бути обєктом, а не субєктом історії. Вона буде відганяти до чужих націй і винищувати у себе все здатне до руху, все активне, — все, що потребує для своєї акції віри та поваги до своєї віри — і буде вкінці постачати в національних формах, або зовсім одірваних од реального життя ідеалістів літераторів, або шпигів, провокаторів і платних агентів для провідних верств чужих націй.

Оце почуття поваги до себе даної провідної верстви в дальшій розвитку гриймає дуже часто форми ідеї національного посланництва. Суть цієї ідеї лежить в тому, що дана провідна верства, а за нею і ціла нація, вважають себе покликаними тими вищими силами, в які вони вірять, до виконання наказів цих сил. Яко така, ідея посланництва відограла величезну роль в повстанні і розвитку всіх державних націй, тоб-то націй, які потрапили свої національні хотіння зреалізувати.

Деякі наші публіцисти, здеморалізовані власним безвір'ям або постійними змінами своїх вір, висміюють ідею посланництва, як специфічно-московську чи польську прикмету. Вони не знають, що проявів месіанізму маємо в історії стільки, скільки було і єсть на світі великих державних націй. Чи це буде найбільше, завдяки Біблії, відомий месіанізм колишнього народу Ізраїля, чи месіанізм старинних Греків і Римлян; чи новітніх англійських пуритан, які себе за «націю святих» вважали, чи месіанізм французський, що в різних добах приймав різні форми; чи месіанізм германський, італійський; московський, або польський — скрізь ми бачимо в ньому різні прояви одного і того самого почуття національної самоповаги, національної чести, національної гордості, виявленого в великим творчим пориві даної провідної верстви до здобуття для своєї нації окремого, Богом і людьми оправданого, місця на світі.

Зачатки нашого месіанізму мали і ми всякий раз, як поривались до буття реальною, державною нацією. Отже в князівській державі, що дала початок ідеї «Святої Русі». Потім в козаччині, в цьому — як вона себе називала — «племені яфетовім»: цих лицарях Христа Святого, що себе за авангард християнства в боротьбі з невірними вважали. Врешті, в часах відродження, наш месіанізм зароджувався в ідеях Кирило-Методієвського братства, але згодом пропав, затоптаний в болото тими, що не горіли вірою і не мали хотіння виконати достойно і як найкраще велику роль, яка на світі судилась Україні, а тільки спекулятивно оглядались за таким «потягом поступу і революції», який-би підчепив при нагоді Україну, автоматично вивіз її на поверхню життя і дав можливість її провідникам, крім рідних галушок, вкушати ще й «плоди світової цивілізації».

Сучасні соціалістичні інтелігенти українські, в руках яких опинився провід нації, заражені гниллю розкладу Росії, почали, по прикладу своїх «інтернаціональних» російських учителів, дивитись на Україну, як на «необхідне зло», а на державно-національні змагання українські, як на «змагання реакційні», для яких в грядучім соціалістичнім раю місця вже не буде. Такою своєю «національною ідеологією» вони знищили в корінні повагу Українців до самих себе і тим власними руками підготували ґрунт для большевицької і польської окупації України.

Розуміється не треба забувати, що ідея національного посланництва — коли вона не обмежена релігією і політичною культурою — перетворюється, як і всі інші нічим не обмежені рухові прикмети (про що буде мова дальше), в руйнуючу держави і нації, національну мегаломанію та націоналістичну «свистопляску».

Отже віра — з творчим її основою містицизмом єдності суб'єктивних хотіннь і об'єктивної правди — єсть, як бачимо, джерелом всіх тих прикмет провідної верстви, що збільшують її активність, а тим самим сприяють збільшенню громадського політичного руху цілої нації.

Знищити державно-національну віру серед провідної верстви — це найкращий спосіб політично приспати, а потім поневолити дану націю. І мірилом політичної сили даної нації єсть відпорність її провідної верстви на чужесторонні впливи, єсть її вірність своїй політичній вірі. Провідна верства, що не знайшла, або загубила свою політичну віру, не може виконувати політичних провідних завдань серед нації. В безвір'ю, і впливаючим з нього гнилим почуттю неувірненности в законности свого проводу і своєї влади, лежить головна причина розкладу і упадку всіх провідних верств, а з ними розкладу та упадку всіх держав і всіх націй у всіх часах. Від Пилатового умивання рук і неувірненности в правді («що єсть істина?») починається завжди такий упадок.

---

33. Уявім собі, що якась нація має провідну верству з як найбільше розвиненими прикметами, потрібними для політичної активности, для витворюваня руху. Отже ця верства буде мати дуже сильні стихийні хотіння поширення і влади, скріплені сильним містицизмом віри в законність та правдивість цих хотіннь, зо всіма наслідками, впливаючими з такого містицизму: завзяттям, витривалістю, непохитністю, жертвенністю, сміливістю, рішучістю і самоповагою. Чи така нація має тим самим вже всі необхідні дані для доброї національної політики, забезпечуючої її існування шляхом доброї організації своєї власної влади і будови власної держави?

Розуміється ні! Бо для доброї організації влади і будови власної держави, крім здатности провідної верстви до руху та активности ще треба, щоб ця верства порушувала та вела націю в однім напрямі, і щоб її активність відповідала степені восприімчивости на рух з боку порушуваних нею пасивних мас.

Коли провідна верства не потрафить обмежити свого імперіялізму якоюсь одною дисциплінуючою, обмежуючою формою політичної організації, і не потрафить обмежити свого містицизму якимись спільними для цілої нації дисциплінуючими і здержуючими догмами громадської моралі, то вся її активність розпоршиться і обернеться на руїну, а не на будовання. Така провідна верства буде тягнути за собою свою націю не в однім напрямі, а в напрямках ріжних, часто собі діаметрально протилежних. Нічим не обмежений імперіялізм і містицизм неминуче поділять її на множество нічим між собою не звязаних і собі ворожих груп. Поділена на групи, необмежено бажаючі влади і необмежено

переконані в правдивості своїх бажань, така провідна верства буде винищувати сама себе і свою націю з тим більшим завзяттям, витривалістю, непохитністю, жертвенністю, сміливістю і рішучістю, чим більший її вроджений імпульсивний імперіалізм, чим менша її свідомо воля та її інтелігентність, і чим більше фанатичні її групові (напр. »партийні«) містицизми, які в ній вроджене імпульсивне хотіння влади в величезній мірі збільшують, а свідому волю та інтелігентність в такій самій мірі зменшують. В результаті нація з такою цювальною верствою, якої прикмети необхідні для політичної активності, для витворюваня руху, нічим не обмежені, буде мати замість організації — дезорганізацію, замість держави — анархію і замість свобідного національного розвитку — поневолення чужими, краще зорганізованими націями.

В основі сучасного демократичного способу думаня лежить віра в природну доброту людини. Рішуче перестерігаю перед перенесеням цієї неправдивої і пагубної віри з демократичного виборця (який в необмеженій свободі своїм вільним голосуваням має виявити свою природну доброту і створити найкращий »народоправний« лад) на активного провідника, який тому, мовляв, що він природний провідник і має всі прикмети активності, може по самій своїй природі створити найкращий »аристократичний« лад. Сильніше розвинені рухові прикмети можуть бути вжиті як на добро, так і на зло. При чім з певністю можна сказати, що найкраще природою обдаровані провідники натворять тим більше зла, чим більша буде віра в їх природну доброту і чим менше вони будуть обмежені такими організованими формами примусу, які допомагатимуть їм уникати зла. Від аристократизму (в розумінню більшої активності і сили) до хамства тільки один крок. Бо хам — це не та пасивна людина, що уступає, пристосовується, над якою панують, а це власне людина активна, рухлива, в своїм імперіалізмі і містицизмі нічим не обмежена. Хам — це аристократ, який свою вроджену більшу силу і активність, свою стихийну жадобу влади і поширеня, не обмежує наказами громадської моралі і здержуючими формами політичної організації. Свої вроджені аристократичні прикмети він повертає тільки на своє власне вивисненя і поширеня, а не обмежує їх громадським обовязком викоуваня проводу і організації пасивних мас. Хам — це анархічний, не визнаючий над собою ні закону ні влади, аристократ. Це наприклад отой запанувавший тепер в Европі »новый багач« — той сильний, активний, посідаючий всі рухові прикмети тип — який вибився сьогодні на верх при пануванню свободолюбивої і віруючої в природну доброту людини демократії, і який своїх аристократичних провідних прикмет не обмежив ані релігією, якою він погорджує, ані монархією, яку він ненавидить і якої боїться як вогня. Він, а не пасивний народ, править сьогодні в республіканській »народоправній« Европі. І характерно, що прихильники все урівнюючої і все руйнуючої стадности піддержують завжди оцього республіканського і вільнодумного »буржуазного« індивідуалістичного хама в його боротьбі зі здержуючими силами релігії і монархії. Ці стадно-кочовничі руйніки (сьогодня вони звуться комуністами, колись звались инакше) інстинктивно відчувають, що в знищено установах, які здержують, обмежують і організують індивідуалістичний лад

захована загибель цього ладу. Проти організованих організаторів вони безсилі; але їм легко змести цих, що самі заводять анархію в організації держави, продукції та ідеології. Революційні (охлократичні) соціалісти піддержували завжди буржуазію в її боротьбі з монархіями на те, щоб потім їм легше було руйнувати »буржуазний лад«. Тому теж й більшовики так радо піддержували нашу нову українську аристократію — нашу демократичну інтелігенцію українську — в її повстанню проти здержуючої і обмежуючої Гетьманської влади. Вони були певні, що по знищеню цієї влади, нова наша аристократія своїм примітивним хамством, своїм нічим необмеженим імперіялізмом і партійним містицизмом роздратує і занархізує народні маси, що вона сама собі поперегрисає горла, і ґрунт для більшовицької реакції як не можна краще сама своєю розпезаностю підгодує.

Без відповідного обмеження основних прикмет руху: імперіялізму і містицизму провідної верстви, не може бути серед неї єдності, послуху і внутрішньої дисципліни, які рішають про її здатність до проводу та організації і тим самим рішають про буття або небуття держави та нації.

Чи можлива така єдність і внутрішня дисципліна всякої провідної верстви (навіть найбільше »демократичної«, навіть такої, що себе за найправдивіших репрезентантів »народу« вважає), коли в цій верстві не виховано прикладом відповідної організації поняття честі, яке здержує поодиноких членів цієї верстви від нечестних, тоб-то для інших шкідливих, вчинків навіть тоді, коли-б ці вчинки були для одиниці дуже корисні?

Чи можуть організувати інших і вимагати для себе од інших поваги і послуху ці, що самі ніколи нікого не поважали і не слухали, що не бачили навіть таких людей, які когось поважають та слухають, і що оцим придбаним послухом не навчилися здержувати свого власного імперіялізму і своєї віри в абсолютну правдивість та непомильність своїх особистих хотіннь і своїх особистих вчинків?

Чи можуть вимагати од інших вірності для себе і для своїх ідей ці, що самі весь час зраджують: що не уміють обмежити свого кожногочасного бажання влади і поширення себе (прикритого кожногочасно все новими »віхами« якогось нового містицизму) вірністю вже раз установленій владі і вірністю вже раз прийнятим догмам та ідеям?

Чи врешті можуть довго і добре правити тими слабшими і пасивнішими, з яких складається всякий »народ«, ці, що своєї більшої сили, яка їх винесла »на чоло народу«, не уміють

обмежити великодушністю, правдолюбністю і почуттям відповідальності за свої вчинки перед слабшими, без яких і сильніщі істнувати-б не могли?

Коли візьмемо наприклад західно-європейську політично активну і провідну верству в середніх віках, то побачимо, що її первісне руїницьке анархічне розбишадтво зменшувалось, а одночасно її політично-організаторська здатність збільшувалась в міру того, як її рухові прикмети (впливаючі з її буйного примітивного імперіялізму, скріпленого придбаним в християнській вірі містицизмом) обмежувались здержуючими поняттями чести, вірності, послуху, правдолюбности, відповідальности, милосердя і великодушности — поняттями, які цій верстві прищеплювала релігійна (церковна) і політична (монархічна) форма тодішніх здержуючих консервативних організацій. І тільки під впливом цих здержуючих сил тодішні феодалські «отамани» і репрезентанти кулачного права перетворились в обєднану і дисципліновану державно-творчу лицарську верству.

Одна з найбільших трагедій України полягає власне в тім, що консервативні організації (зокрема їх найкращі форми: церква і законом обмежена монархія, а наближалось до неї наше історичне Гетьманство), які скрізь і завжди витворюють та прищеплюють провідній верстві оці здержуючі, дисциплінуючі, обєднуючі і організуючі поняття, були у нас дуже, дуже слабкі. Не від старих «панів» гинули у нас наші нові «пани», що в боротьбі зі старими на чолу народу вибивались. Побивала їх завжди їх власна внутрішня анархія, їх нічим необмежений імперіялізм та містицизм. Гинули вони через слабкість старих панів, які були безсилі одих кандидатів на нову провідну верству здержати, дисциплінувати, обєднати та зорганізувати. І сьогодні існуванню панів Винниченків, Петлюр і М. Шаповалів (імен цих провідників уживаю для означеня репрезентованої ними верстви) не погрожують «Гетьманці», проти яких вони всю свою зненависть звертають. Знищать їх такі-ж точнісінько як і вони нові Винниченки, Петлюри, Шаповали.*) Знищать тому, що цим новим, таким-же розперзаним і анархічним як і старі, старі не зможуть протівоставити сили своєї обєднаної і дисциплінованої організації, якої вони без консервативного прикладу, впливу і примусу, самі при своїм необмеженім імперіялізмі і містицизмі сотворити не можуть. Розуміється за цими новими прийдуть ще новіщі. І так буде Україна викидати з себе безплодно одну за другою свої найактивніщі, найбільше здатні до

---

*) Як ілюстрація. Редактор журналу «Червоний Шлях» п. Гринько, полемізуючи з п. Винниченком і п. М. Шаповалом в ч. 233 кїївського «Більшовика» (р. 1923), називає їх «білогвардійцями-емігрантами», «білоручками», «слугами капіталу», «політичними трусами», «контрреволюційними дурнями», «барчуками, які до трудової інтелігенції української ставляться як до бидла», і т. д. і т. д. Всі епітети взяті з безмірно багатшого лексикону п. Винниченка, виробленого ним в боротьбі з «контрреволюціонерами». Як бачимо «культура» передається з покоління в покоління української революційної інтелігенції. Але не передається авторитет її провідників. І помиляється п. Гринько, коли він думає, що за якийсь час і він не опиниться серед «ворогів народу» і «барчуків-білогвардійців». Хай тільки поростуть в пір'я молодші «Гриньки», а вони ростуть швидко на українськїм чорноземі. Ще більше помиляється ця група, викинутих з України новими «Гриньками», старих «Гриньків», що в Празі святкує «річницю повстання проти Гетьмана»: такими «святкуваннями» вона себе од нових «Гриньків» не оборонить.

руху та розвитку сили доти, доки нарешті одна з них в своїм руху не задержиться. Доти, доки не буде вона заплоднена перейнятими від старих панів здержуючими та обмежуючими формами політичної організації і доки, заплоднена ними, не стане вона здатною до проводу, до організації української влади, до здійснення і втілення своїх рухових українських поривів та хотіннь.

Форми і способи обмежування рухових прикмет провідної верстви бувають, як побачимо далі, різні. Але суть їх всіх зводиться до того, що восприїмчивість пасивної більшости на рух провідної активної меншости має свої межі і що цими межами мусить обмежувати себе провідна верства, коли вона хоче дійсно масу за собою повести і для цього восприїмчивість на свій рух серед неї знайти.

Як-би в 1918 р. представники «українського національного руху» змогли бути обмежені здержуючою силою Гетьманства, яке уявляло із себе максимум того, що наша національна несвідома і пасивна маса — перейшовша через сотні літ всеросійського державного життя — могла з «українського руху» восприйняти, то всі ми — і ці, що репрезентували «рух», і ці, що його намагались здержати та зорганізувати — сиділи-б і досі на Україні. І на Україні не перемогла-б — викликана не обмеженим українським національним рухом і врешті знищивша цілковито цей рух — всеросійсько-комуністична реакція.

Одначе необмежене обмеження рухових прикмет провідної верстви так само шкідливе і руйнуюче для нації, як і їх повне необмеження. Як останнє веде до хаотичного руху, до конвульсивних кидань в різні сторони, до національного самовиризування і повної політичної анархії, так перше кінчиться припиненням всякого руху і розвитку, повним мертвим застоєм. Бо для тяжкого руху нації вгору, для її духового і матеріяльного розвитку, необхідний повсякчасний новий політичний досвід, необхідне все нове шукання і вибір дальших шляхів. Такого політичного досвіду не можна помислити без знання фактів минувшини, без логічного установа між ними причинового звязку і без активної інтуїтивної праці, яка з цих фактів минувшини і причинового звязку між ними робить висновки і програми для будуччини. Більша чи менша — в залежности од степені розвитку і характеру даної нації — політична свобода необхідна як для такої праці, так і для того, щоб випробувати на ділі правдивість чи фантастичність цих висновків з минувшини та програм будуччини і, використавши правду для дальшого розвитку нації, одкинути шкідливі для цього розвитку фантазії.

Необмежене обмеження рухових прикмет провідної верстви тоб-то обмеження їх такою примусовою і непорушною догматичною політичною єдністю, яка пристосована до степені восприімчивості найбільше пасивних та інертних мас, одкидає потребу знання факті минувшини (напр. нищення більшовиками «буржуазної науки»); не визнає ніякої іншої, поза пануючими догмами, логічно причиновості (напр. обовязковий у більшовиків для провідної верстви «комуністичний світогляд»), не дозволяє мати та намагатися здійснювати якихось інших, крім пануючих, політичних програм, в результаті загальмовує весь духовий і матеріальний розвиток нації

Одним власне з найважливіших завдань політичної умілості єсть знайти необхідну рівновагу між людськими правами (тим, чого я хочу, і що мені вільно) і людськими обовязками (тим, що я мушу чого мені не вільно); іншими словами: між тим, що сприяє рухов в нації і тим, що цей рух для збереження національної гармонії та єдності, для забезпечення національного розвитку і для усунення руйниницької анархії в активності провідної верстви, відповідно до степені восприімчивості пасивних мас, обмежує. І вартість тих чи інших методів будови та зберігання держав, і тих чи інших методів політичної організації громадянства, залежить від того, в якій мірі ці методи своїми організуючими та дисциплінуючими формами знайдено такої рівноваги сприяють.

У нас часто доводиться чути нарікання, що «політика це брудне діло» і що «коли хто порядний, то він політично не активний; коли-ж активний, то не порядний». Причина цієї трагедії (існуючої під теперішній час не тільки у нас) лежить в цьому, що прийняті тепер в т. зв. демократичних суспільствах методи політичної організації убивають рухові прикмети порядних, даючи одночасно цим прикметам повну волю у непорядних. Візьмім напр. одну із основних рис порядности: честність. Коли рухові прикмети — імперіялізм та містицизм — провідної верстви нічим не здержані і не обмежені, то честність, як не протегована і необовязкова при таких методі організації прикмета здержуюча, робить посідаючі цю прикмету елементи нездатними до боротьби за владу і видержання політичної конкуренції з іншими активними елементами, позбавленими цієї прикмети. В результаті честні активні елементи, обезсилені такими методами організації, втрачють поволі те, що їх побуджує до акції імперіялізм та містицизм. Вони все більше упасивнюються та зневірюються і, власне завдяки своїй честности, позбавленій піддержки сили відповідної організації, уступають свої позиції елементам активним нечестним. Перемозі останніх сприяє завжди такий метод організації, який не ставить виразних та конкретних меж імперіялізмові та містицизмові сильніших. Коли напр. в основі організації нації лежить фікція «волі народа», то кожному — кого стихійний імперіялізм пре до поширення і влади — вільно одкидати всякі здержуючі принципи, в тім числі і честність, та робити все, що йому хочеться, кажучи і віруючи, що він своїми нічим необмеженими хотіннями та ділами виявляє вчасне оцю «народню волю».

На прикінці підкреслимо, що при виборі політичних методів найбільше шкідливими в політичній практиці є дві утопії. Перша: що людську природу з її стихійним нахилом до нерівності, до поширення, до влади, до імперіялізму, до руху, до свободи — можна зовсім »для добра людськості« при допомозі розуму і свідомої волі обмежити, переробити, урівняти і вовків в ягнят перемінити. Друга: що »для добра людськості« треба власне »повернути до природи«, дати людям повну свободу і увільнити від всяких »політичних та релігійних кайданів« заложені в людській природі чуття, нахили та інстинкти . . . .

В тумані власне цих двох утопій блукає сьогоднішнє повоевне людство. Перемога в війні світових демократій і тріумфальний хід демократичного методу організації націй, опертого на скиданню »політичних та релігійних кайданів« і на визволюваню людської природи, дали в дійсности необмежену свободу імперіялізмові найгірших зпосеред сильних та активних, — імперіялізмові, здержуваному давніше релігією і монархіями, обмежувачими свободу. Цей нічим вже тепер необмежений і скріплений ще демократичним містицизмом (вірою в однаковість своїх зажерливих суб'єктивних хотіннь з об'єктивно правдивою »волею народа«) імперіялізм ріжних капіталістичних і політичних розбихак та »буржуазних« злодіїв світової війни і повоевних революцій викликав проти їх сучасного панування урівнюючу реакцію з боку, страшно подражнених оцею безмежною демократично-республіканською свободою нової правлячої верстви, пасивних народніх мас. Чим більше основно в даній нації визволена людська природа, чим більше знищені в ній здержуючі релігійні та політичні авторитети і чим більше політичного спустошена наробила в ній утопія необмеженої свободи, тим більше даних для перемоги в ній має, оперта на подражнених егалітарних інстинктах пасивних народніх мас, комуністична реакція. Але і вона нічого не може принести змученому людству, бо — побудована так само на утопії рівності та однаковости людей і можливости переробити їх всіх в ангелів комуністичного раю при допомозі примусово прищепленої їм раціоналістичної комуністичної доктрини — вона нічого иншого, крім винищення всякої свободи, здержання всякого руху і повної руїни духової та матеріяльної культури, дати не може.

34. Досі ми говорили про ці порушуючі динамічні сили, які творять найглибший психічний підклад всякої політичної акції. Таке чи инше керування ними лежить в основі політики, як умілости, як штуки. Але ціллю політики не єсть сам рух, а реалізація, здійснення політичних хотіннь, викликаючих рух. Ця реалізація робиться не тільки силою духовою, але й силою матеріяльною. Влада, як змога вживати матеріяльну силу для здійснюваня своїх хотіннь і своїх ідей єсть ціллю всякої поважної політичної акції. Без влади навіть найкращі хотіння і найкращі ідеї остаються утопіями, літературою. Можна чогось дуже хотіти, можна розумним керуванням своїх духових рухових прикмет вести енергійну акцію в напрямі

реалізації своїх хотіннь і можна їх ніколи не зреалізувати, коли — крім сил духових — не уміти розрізняти і використовувати ті сили матеріальні, які лежать в основі політичної влади. Політичні твори: держави і державні нації — подібно як і діти — не родяться від самих тільки палких хотіннь та виключно духового виявлюваня і скріплюваня оцих хотіннь....

Влада здобувається людьми для здійсненя своїх хотіннь, на окресленій території, серед живучого на цій території окресленого громадянства*), при помочі такого чи иншого методу організації, од якого залежить та чи инша форма держави і закону і така чи инша форма існування нації. З оцими поняттями: територія, громадянство, держава, закон — і врешті з найбільше загальним, а тому і найменше ясным поняттям: нація — має весь час діло всяка політика як умілість здобування та організації влади. І коли розмови про політику, та й сама політична акція, мають довести до якогось позитивного результату, то всі ці поняття мусять бути ясно окреслені і зрозумілі принаймні для тих, що спільно якусь політичну акцію хочуть вести.

Особливо таке окресленя і розуміння потрібне нам, Українцям, в тих часах, які переживаємо. Бо політичні приклади, які ми бачимо на нашій території, в великій мірі спричиняються до витворюваня повного хаосу в цих поняттях. Комуністи, наприклад, проповідують, що вони єсть найбільші вороги держави, що держава це твір «класового насильства буржуазії» і що по перемозі пролетаріату та знищеню класів «держава буде здана до музею»; її місце має зайняти тоді громадянство, яке буде само собою, без ніякої держави, управлятись. На ділі-ж, своїм методом організації влади при її здобуванню для здійсненя своїх стадно-кочовничих і егалітарних комуністичних хотіннь, вони сотворили таку сильну державу, таке повне поневоленя державним кнутом підлеглого їм громадянства, якого нема ні в одній з сучасних ослаблених і ліберальних «буржуазних» держав.

Знов-же, пануюча в наших західних землях польська демократична провідна верства громовим гласом на всі лади проповідує потребу сотвореня сильної держави. На ділі-ж, своїм методом здобування та організації влади для здійсненя своїх анархічно-індивідуалістичних демократичних хотіннь, — своїм вічним підбунтовуваням громадянства проти держави і його анархізовалям ріжними своїми націоналістичними, соціалістичними, право і ліво революційними партіями, вона весь час нищить оцю свою — антантським завойованям їй подаровану — державу.**)

---

*) Вживаю цього слова замість несимпатичного мені своєю штучністю «супільства» і не в значінню «народа», окресленя якого буде дано низче.

**) Коли-б не було оцього завойованя, тоб-то оружної перемоги антанти в світовій війні і наслідків цієї перемоги: знищеня старої Росії, Австрії і Німеччини — то розуміється не було-б польської, чеської і їм подібних демократично-республіканських держав. Ця примітка для тих, хто думає, що держави творяться «волею народа» і «установчими зборами» і що демократично-республіканський політичний метод прекрасно надається для будови держав, «як це доказує приклад Чехів, Поляків і т. д.»

Наша демократична провідна верства цей останній метод «будування держав» перевела ще більш блискуче й радикально. Провідуючи ріжнопартійні гасла націоналістичної і соціалістичної «вільної України», вона на ділі, при допомозі «народного повстання» (тоб-то анархічним бунтом, позбавленого всякої організації і всяких здержуючих установ, темного та розпорошеного українського громадянства) знищила разом з Гетьманством зародки окремої Української Держави, довела Україну до гіршої ніж татарська, большевицької неволі, і своїм демократичним протидержавним націоналізмом загнала назад в літературне підземелля буйні реальні зародки Української Нації. Отже, можливо точне і ясне розмежування в українській мові всіх цих політичних понять необхідне, як для зменшення нашого політичного хаосу, так і для того, щоб політики наші відали принаймні що вони творять.

Всі ці поняття я стараюсь окреслити для потреб політичної умілости і політичної акції. Коли в науці про те що було або есть, можна говорити про «державу», «націю», «територію» і т. д., зовсім абстрактно, то в політиці, як умілости творити те, що має бути, треба завжди бачити за цими абстракціями діла і рух реальних живих людей. Кожний уявляє собі більш менш що таке держава, коли мова йде про вже відомий, вже сотворений факт. Але кожний з нас буде думати про щось инше, коли мова про будову, про твореня ще неіснуючої держави. Щоб порозумітись і установити єдність образів в цих поняттях рухових, динамічних, треба в наукові, статичні — коли можна так сказати: «алгебраїчні» — формули держави, нації, території вставити живий, реальний зміст і треба можливо точно та ясно означити яка жива реальна дійсність криється за тими мертвими абстракціями. Так само треба відноситись і до вживаної деякими політиками-практиками магічно-заклинательської термінології. Коли нам кажуть: «ми, представники народа», або «ми, диктатура пролетаріату», то ці самоокреслення треба розглядати не з погляду того, за кого ці люде хочуть щоб їх вважали, а того, чим вони в дійсности есть, і треба уміти відріжнати у всіх цих поняттях — як було вже вище сказано — словесну димову завісу від того, що в дійсности оця завіса має собою прикривати.

Почнем з найпростішого поняття: територія. Територія есть одним з основних матеріяльних чинників політики державної. Але щоб уміти ним користуватись, треба з цієї пасивної нерухомої сили зробити силу порушуючу, активну. Сама по собі територія в динамічно-політичнім розумінню цього слова есть ніщо. Можна мати прекрасну територію і ніколи не здобути на ній влади, не мати на ній своєї держави та не стати з нею ніколи нацією. Допіру свідомість своєї території і хотіння мати на ній свою окрему владу, свою окрему державу, перетворюють її в активну порушуючу політичну силу. З цієї свідомости і цього хотіння родиться патріотизм: любов до своєї землі, до своєї Батьківщини і до всіх, без виїмку, її мешканців. Патріотизм — свідомість своєї території, а не сама територія — лежить в основі буття і могутности держав.

В протилежність до патріотизму, сучасний демократичний націоналізм і сучасний соціалізм єть поняттями і хотіннями нетериторіяльними. В їх основі лежить свідомість громади а не території, почуття спільности з людьми одной віри і одного стану хоч-би і на чужій території, і ненависти до людей чужой віри і чужого стану, хоч-би і на своїй території.*)

Яскравий приклад патріотизму в історії дали нам Римляне, які при помочи цього патріотизму — привязаности до свого «поля» і своїх «співгорожан» («сівіс гоманус») — сотворили наймогутнішу в світі державу. Яскравий приклад націоналізму, в сучаснім демократичнім розумінню цього слова, дали жиди, позбавлені зовсім почуття патріотизму, але посідаючі найсильніше мабуть між всіми націями почуття екстериторіяльної віроісповідної громадської солідарности: нація найбільше націоналістична, найменше патріотична і найменше здатна до політичного державного життя.**)

Практичний політичний висновок з вищесказаного для нас такий, що коли хочемо мати державу, підставою якої єть територія, то мусимо розвивати в собі патріотизм замість, як це ми робимо, всі сили скеровувати на розвиток соціалізму, або культурно-віроісповідного націоналізму. Іншими словами: при виборі політичних методів організації нашої боротьби за владу і за державу, ми мусимо головню уважати на те, які з цих методів сприяють розвиткові патріотизму і які, оперуючи націоналізмом або соціалізмом, патріотизм навпаки винищують. Мусимо тим більше, що власне патріотизм серед мешканців України єть і був завжди від віків незвичайно слабій, натомість ріжні націоналізми і соціалізми єть і були завжди страшно сильні.

Наші предки — за нечисленними винятками — так само як і ми, не мали свідомости своєї території. Вони всею душею ненавиділи своїх співгорожан, співмешканців одной землі, во імя своїх екстериторіяльних, віроісповідних чи станових, прикмет.***) Кожна з численних «націй», чи кожний з численних станів на Україні кликали завжди, в завязатій боротьбі проти своїх співгорожан, людей одной віри чи одного стану з чужих сусідніх територій. Україна завжди була гніздом, яке постачало фанатиків екстериторіяльної віроісповідности, однаково чи ця віроісповідність буде зватись православям, чи католицізмом, чи буде вона

---

*) Сучасний соціалістичний інтернаціонал і «національні меншости», по своему відношеню до держави і патріотизму, подібні до церковних інтернаціоналів і «релігійних меншостей» в часах великих європейських війн, викликаних реформацією.

**) Цею прикметою жидів пояснюється, думаю, між іншими причинами, їх масова участь в сучаснім соціалізмі, позбавленім так само почуття патріотизму («пролетарій не мають батьківщини») і опертім так само на екстериторіяльний віроісповідній і становій (тільки робітничій а не купецькій, як у жидів) спільности.

***) Не треба змішувати станових прикмет з прикметами класовими, у нас майже зовсім нерозвиненими. Класова свідомість, в розумінню почуття єдности і спільности всіх хто працює при одним способі продукції (напр. всіх хліборобів — великих і малих, всіх промисловців — патронів і робітників і т. д.), тільки останніми часами почала була прокидатись на Україні. В протилежність до свідомости станової (дворянської, селянської, буржуазної, пролетарської), свідомість класова обєднує організаторів з організованими і сприяє розвиткові почуття громадської спільности між «панами» та «народом». З такого почуття родиться патріотизм — привязаність до спільної батьківщини — а на патріотизмі будуються держави і нації. Про це ширше буде мова при розгляді політичних методів та їх відношеня до становости і класовости.

ідеологією комуністичною або соціалістичною, істиннорусскою або вшехшовською, чи, так само як і ці, екстериторіяльною і віроісповідною націоналістичною ідеологією українською (остання, як відомо, особливо піклувалась про різні емігрантські колонії поза Україною, і головним своїм завданням вважала ширити зненависть до мешканців України «не-Українців»). Так само постачала Україна і фанатиків екстериторіяльної становости. У нас мали своїх найактивніших визнавців: »всеросійское объединенное дворянство« і »шляхта польської Річпосполитої од моря до моря»; »русская демократическая интеллигенция« і польські »пепесовці«; »всеросійській крестьянській союз« і »польські людовці«; »пролетарі всіх країн«, визнавці III »інтернаціоналу« — і врешті, як реакція проти того всього — так само станова, козацька або селянська, і так само позабавлена чуття території — т. зв. »свідомо Україна«. Патріотів українських і патріотизму українського, історія наша, за винятком одиниць і епізодів, не знає. Не маючи-ж патріотизму, — не маючи свідомости своєї території і почуття спільности всіх її мешканців — ми не могли мати на ній і своєї власної держави.

Україна може служити класичним прикладом того, як всякі екстериторіяльні — однаково »націоналістичні« чи »інтернаціональні« — ідеології служать могутнім політичним знаряддям в руках націй метропольних — посідаючих вже свої власні держави — для удержування під своєю владою націй колоніяльних, не посідаючих власної держави. Такими екстериторіяльними ідеологіями нації метропольні розлагають провідну верству націй колоніяльних. Вони не допускають до розвитку серед цієї верстви патріотизму, який-би її почуттям спільної території обєднав, породив-би серед неї територіяльний сепаратизм, і в результаті довів до державного, а за ним і до національного відокремлення колонії.

Громадянством — коли мова йде про динаміку громадського життя і політичну акцію — треба назвати всіх тих людей на даній території, які не живуть з виконування державних функцій і які не мають безпосередньої змоги для здійснювання своїх хотіннь вживати сили фізичного примусу держави. До громадянства належать однаково і багаті і бідні, і організатори і організовані, і »пани« і »народ«, а відріжняє їх всіх, від тих людей, що в данім часі посідають в своїх руках і виконують державну владу, більша слабкість і пасивність політична: менше хотіння влади, або неможливість це хотіння здійснити. Коли державу творять скрізь і завжди політично активніші та сильніші — ці, що правлять — то громадянство складається скрізь і завжди з політично слабших — з тих, ким правлять — будь вони багаті чи бідні, темні чи освічені.

Наприклад багатий купець, що зі страхом кланявся колись в ноги губернатору, або якийсь непман, що дрижить тепер перед комуністичною чревичайкою — належать (незважаючи на своє більше чи менше багатство, освіту і хотіння влади) до громадянства, тоді коли губернатор і чекіст репрезентують державний примус фізичний і живуть з сили меча, яка скрізь і завжди творить суть держави.

Так само якийсь виборець в сучасній демократичній республіці, що, вибравши посла, думає, що він суверен і що він посідає в своїх руках »повноту державної влади«, в дійсності належить до громадянства, яке справді в данім випадку ослабило державу, але не могло і не може ніколи безпосередно в свої руки державну владу перебрати. Ані суверен-виборець, наприклад продавець, який хоче піднести ціну на товари, ані такий самий суверен-виборець покупець, який хоче цю ціну зменшити, не можуть для здійснення своїх діаметрально протилежних хотіннь вжити супроти своїх антагоністів примусу державної влади. Вони можуть зі своїми хотіннями і скаргами тільки звернутись до держави: в данім випадку, скажім, до парламенту, так само, як колись вони з цими самими хотіннями і скаргами звертались до монарха. І в однім і другім випадку — чи на чолі держави стоїть одна голова, чи парусот голів; чи суд і розправа відбуваються скоро та по змові (коли суверен ані од продавця, ані од покупця не залежить) об'єктивно, чи тягнуться вони роками і залежать од »парламентарної ситуації«; чи громадянин сильну державу шанує, чи він (коли вона слаба, груслива, облеслива і його »народною суверенністю« дурить) на неї плює — держава єсть державою, а громадянство громадянством. Вся різниця полягає тільки в иншій взаємовідношеню держави і громадянства, про яке буде мова тоді, коли ми ріжні політичні методи здобування влади, будови держави і організації громадянства будем розглядати.

Громадянство ніколи не буває однорodne. В ньому перш за все існує поділ вертикальний, по способу продукції і праці: на класи. Отже в теперішніх часах, наприклад, маємо: клас промисловий, який обіймає всіх громадян, що продукують товари — властителів фабрик, інженерів, робітників; далі клас хліборобський, який обіймає всіх, що продукують хліб — поміщиків, селян, сільських робітників; клас фінансовий і купецький, який живе не з продукції, а з обміну вже випродукованих цінностей; врешті в останніх часах все більше викристалізовується окремих клас, що теж живе не з продукції, а з праці при комунікації — отже залізничники, шофери, поштовці, телеграфісти і т. д. Окремо треба поставити клас інтелігенції, тому, що вона виконує в громадянстві дуже важні функції, зв'язані з його ідеологією духовим і умовим життям. До цього класу належать: духовенство, учителі, письменники, журналісти, адвокати, лікарі і т. д.

В примітивних громадянствах всі ці інтелігентські функції сполучаються звичайно в руках одного духовенства, яке тоді буває одночасно і священниками, і лікарями, і учителями, і письменниками, і толкувателями та кодифікаторами законів. Спеціалізація і розділ цих функцій в останніх часах не міняє основного характеру цілого інтелігентського класу: його духовності — і його основного завдання, як творців ідеології для цілого громадянства.

Крім цього вертикального поділу існує у всякому громадянстві поділ горизонтальний: на стани. В кожному класі єсть організатори і організовані, які творять окремі стани. Напр. в класі промислового єсть стан патронів — власників і організаторів підприємств і стан робітників, які виконують приписану працю. В класі хліборобському до недавня станом організаторів була шляхта, станом організованих селяне. В класі інтелігентському організаторську роллю давніше виконувала церква з її становою єрархією, тепер цю функцію намагаються захопити в свої руки світські університети з їх науковими авторитетами і відповідною єрархією. По прийнятому у нас звичаю можна всі стани організаторів в данім громадянстві називати »панами«, всі стани організованих — »народом«. Перших — як сказано вище — характеризує більший імперіалізм, більша активність і більша сила індивідуальна. Другі репрезентують силу більшости, силу числа і силу спротиву пасивної маси.

Поділене на класи і стани громадянство знаходиться в стані вічної внутрішньої боротьби, вічної внутрішньої нерівноваги. Бороться між собою як поодинокі класи, так ще в більшій мірі стани організаторів і організованих — пани і народ — в кожному класі. Дві сили грають головну роллю в цьому рухові, в цій вічній боротьбі: сила продукції та впливаюча з неї матеріальна сила багатства, і сила ідеології з впливаючою з неї силою сутестії і організованого морального авторитету.

Більше сили і значіння в громадянстві буде мати завжди той, хто краще уміє організувати продукцію і посідає більше випродукованих цінностей, або той, хто репрезентує найкраще зорганізовану і тому найбільше авторитетну серед даного громадянства ідеологію: ті поняття, які в данім часі і місці люде признають в громадському життю правдивими та законними. Здобуття більшої сили матеріальної, або здобуття більшого впливу духового, ідеологічного єсть ціллю оцієї вічної громадської боротьби.

Але ані найбільше багатство і здатність до організації продукції, ані найкраща ідеологія і здатність до прищеплювання своїх ідей громадянству, не можуть самі по собі не тільки перемогти, але навіть забезпечити життя тих, хто їх посідає. Всі ми знаємо, як виглядали старі російські багатчі і російські інтелігенти в момент упадку старої російської державної влади, яка їх багатству та ідеології давала захист державного меча і опертої на ньому сили державного, хоч і одностороннього, але все-ж таки закону. Можемо також собі уявити, як-би виглядали напр. американські мільярдери, коли-б раптом упав

в масах авторитет державної влади пануючої там демократії і коли-б маси перестали вірити в законність примусу, виконуваного цєю державною владою для оборони і забезпечення принципів та законів демократії. Знаємо також, що варта ідеологія без реалізуючої і поширюючої її сили меча.

Без сили меча, без сили фізичного примусу, яка од початку і до кінця світа була, єсть і буде прероґативою, монополем, ознакою і суттю держави, ніяка сила громадська не може ані забезпечити себе, ані зреалізувати своїх остаточних бажаннь. Тому всяка сила громадська, залежна од більшої здатности до організації продукції чи ідеології, має все нахил до захоплення в більшій або меншій мірі державної влади, бо тільки держава силою меча здатна зреалізувати або забезпечити ті чи інші громадські тенденції. Навіть анархісти, які засадничо поборюють державу, для своєї остаточної перемоги мусіли-б здобути політичну владу, мусіли-б зорганізувати свою державу хоч-би на те, щоб недопустити до возстановлення тієї держави, яку вони перед тим повалили.

Так могутній сучасний громадський рух, яким являється соціалізм, єсть в суті (подібно, як аналогічна йому колишня боротьба духовенства з живучими тоді по кулачному праву, анархічними феодалами) боротьбою за державну владу між інтелігенцією (станом організаторів ідеології) і т. зв. буржуазією (станом організаторів сучасної капіталістичної продукції). Боротьба ця ведеться при помочі витвореної бажаною влади інтелігенцією соціалістичної ідеології, якою інтелігенція здобуває собі вплив серед незадоволеної зі своїх панів-патронів народньої робітничої маси і, підіймаючи цю масу проти її дотеперішн (адеморалізованих своїми «демократичними республіками») буржуазних організаторів, хоче останніх усунути і самій зайняти їх місце в майбутній удержавленій формі (в «соціалістичній організації») продукції.

Боротьбу, яка ведеться серед самого громадянства між його поодинокими класами і між станом організаторів і станом організованих в межах самих класів — тепер в політичній науці прийнято зачисляти до явищ політики соціальної, відрізняючи її тим від політики державної, тоб-то політики в старому, класичному розумінню цього слова. Цей поділ постільки невірний, поскільки всяка громадська сила «соціальна» в своїй політичній акції прямує завжди до опановання держави і до накинєня, при помочі опанованої держави, своїх хотіннь іншим силам «соціальним». Інакше кажучи: всяка сила «соціальна» має нахил до перетворєня себе в силу державну і таким чином всяка політика соціальна єсть тільки початковою стадією, яка реалізується (або не реалізується і тоді гине) в політиці державній. Але з другого боку цей поділ єсть раціональний, бо підкреслює ріжницю між державою і громадянством і допомагає не змішувати цих двох зовсім ріжних чинників політичного життя. Старі класичні автори не розріжнювали політики соціальної від державної тому, що пасивні, завойовані державою, маси, які сьогодня входять в склад громадянства,

тоді були зовсім позбавлені політичних прав. При невільництві вони не належали до громадянства і тодішнє громадянство було само державою. Воно сполучало в своїх руках відносно величезної пасивної невільничої більшості не тільки громадську «соціяльну», але й державну «політичну» силу. Тому тодішні обсерватори громадського життя цих двох сил не розділяли.

Сьогодні, коли політичної безправности вже нема, і коли люде пасивні, позбавлені позитивних політичних хотіннь і здібностей, можуть до скочу займатись «політикою», цей поділ на політику соціяльну і державну зарисовується дуже виразно. Наприклад, єсть багато українських політиків, які кажуть, що Україна може прекрасно існувати без власної держави, тоб-то без реалізуючого українську національну ідеологію і без оберігаючого продукцію надії — українського державного меча. «Хіба — кажуть і пишуть вони — українському народові буде лучше від того, що на Україні поліція, армія, суди, тюрми і т. д. будуть українські?» Нічого дивного, що «народ» з такими «політичними» провідниками не може здобути своєї держави, не може стати нацією і що ці провідники не можуть бути нічим иншим, як тільки агентами чужих держав, або «вічними революціонерами», тоб-то такими революціонерами, які мають хотіння тільки негативні і які цих своїх хотіннь ніколи не здійснюють, бо навіть не мають найменшого наміру їх здійснювати. Коли-б ці люде дійсно хотіли здійснення своїх політичних хотіннь — які вони вважають однаковими з хотіннями народними — то вони мусіли-б боротись за політичну реалізацію цих хотіннь. Иншими словами: вони мусіли-б боротись за свою власну українську, хоч-би і «народньою» названу, політичну владу і за можливість виконування цієї своєї «народньої» влади при помочи своєї власної армії, поліції, тюрем, тоб-то при помочи реальної сили своєї власної української держави. Але у цих істот, які привикли жити в чужій хаті, покусуючи час од часу її господаря, таких, вимагаючих зусилля і жертв, хотіннь власної хати, власної держави немає. Тому такі «революційні» представники «українського народу» приймуть напр. всеросійський комунізм, який своєю кровю завоював собі на Україні реальну політичну владу, але ніколи не будуть во ім'я свого власного українського комунізму боротись зі своїми всеросійськими комуністичними правителями за свою власну українську комуністичну політичну владу. Оцю свою політичну імпотенцію вони прикривають дуже гарною ідеологією: — мовляв, в комуністичній російській державі їхні «соціяльні і національні» українські хотіння вповні задоволені — або будуть в найкращім разі робити проти пануючих російських комуністів словесно-літературну опозицію во ім'я «чистоти комуністичних принципів» — опозицію, од якої пануючим комуністам не буде навіть свербіти.

«Можна бути великим народом без держави і, навпаки, можна мати державу і бути зовсім незамітним народом» — так колись писала «самостійниця» львівська «Земля і Воля» (9. VII. 1922). Але оцей поворот українських «революціонерів» до ідей старого українського аполітичного «культурництва» (з поминенням тільки всіх його творчих і добрих сторін: — культурники дійсно творили культуру і політиці не шкодили, бо нею зовсім не займались) не врятував «Землі і Волю» від закриття в польській демократичній державі і не дав їй ходу до держави російської більшовицької. Отже показалось, що навіть такий невеликий прояв «великості народу», як названа газета, без власної держави існувати не може. Де її редактори бачили «великі народи без держави» — це останеться очевидно їх секретом. Бо коли вони як ідеал і приклад для України хотіли поставити жидів,

то навіть ці останні свою »великість« завдячують своїй колишній державі. Крім того дуже сумнівно виглядала-б »великість« такого »українського народу«, який-би задовольнився »культурною автономією« для забезпечення своєї некультурності і якого вся суть існування полягала-б в газетах, піснях, галушках та »народній« лайці цієї української москвофільської і полонофільської більшості на Українській Землі, що такою »бездержавною великістю« не дала-б себе розуміється до культури української прихилити.

Державники українські — коли у них буде сила — не повинні всіма цими проявами українського пасивного анархізму турбуватись. Люде, що бажали-б »покупати влади« без потрібного для такого »кушаня« ризику і боротьби, не страшні для ніякої влади. Для сильної української держави всі ці українські »анти-державники« так само не будуть страшні, як не страшні вони і для чужих держав на Україні. Трагедія починається допіру тоді, коли такого типу »політики« в стані підняти проти слабосилих українських державників »народне повстання«, і коли вони, після такого »удачного повстання«, самі потім до »державного будівництва« беруться. Результати такого будівництва держави людьми, які вважають, що можна обійтись і без своєї держави, ми вже бачили. Рабська залежність українських народніх мас від чужих держав — ось наслідок поширюваня серед цих мас українськими інтелігентами противовласнодержавної пропаганди.

З а в о й о в а н я лежить в основі всякої держави. Чи зовнішне, чи внутрішнє*) — воно єсть завжди тим кульмінаційним пунктом політичної боротьби за владу, веденої серед даного громадянства на даній території, від якого починається всяка нова держава, збудована на руїнах держави старої. Без завоюваня не можна помислити собі початку держави. І коли ми цього факту завоюваня, який лежить в основі держави, не бачимо зразу в існуючих вже державних націях, то це пояснюється тим :

1. що держава завжди покриває собою ціле громадянство на даній території і в міру того, як її функції з часом все більше поширюються, вона в деяких випадках входить в контакт зо всіма комірчинами (класами та станами) громадянства і тому одріжнити її в нації од громадянства буває иноді так само трудно, як наприклад одріжнити в дитині (= нація) те, що походить од батька (= держава); від того що походить од матері (= громадянство);

---

*) Про різницю між ними була мова в попередніх »Листах«. Тут маємо на думці завоюваня внутрішнє, тоб-то завоюваня зроблене під проводом місцевих (а не свіжо, з чужої землі, в цілях завоюваня прибувших) більше активних і сильних людей, бо тільки про таке внутрішнє завоюваня можна говорити з погляду свідомої політичної акції і політичної умілості. Всяке »покликаня Варягів«, тоб-то переданя даною нацією політичної творчости в руки завоювників зовнішніх, єсть доказом політичного безсилля її провідників і впливаючого звідци політичного фаталізму: надії не на себе, свою свідому акцію і свою умілість, а на чужі сили і на долю.

2. що люде, які правлять, змагають завжди, в інтересах збільшення свого авторитету, до того, щоб факт завоювання, від якого почалась їхня державна влада, як найшвидче з а б у в с я серед даного громадянства ;*)

3. що в постійній боротьбі з новими, бажаними опанувати державу, місцевими громадськими силами, деякі держави (тоб-то організації старих завоювників) допускають ці нові громадські сили до участі у владі, приймають їх в свої ряди і в той спосіб декому з бажаних влади в часах вже далеко посуненої подібної еволюції може здаватись, що й само народження держав відбулось подібним «мирним способом», шляхом «парламентарним», на підставі мирного «соціального договору», і що взагалі держава це мирна філантропічна установа, «збудована самим громадянством для своїх потреб»;

4. що зокрема сучасні демократії, в яких правлять невоювничі меншости при помочі золота, фікції «народної суверенности» і репрезентації цифрової «більшости», спеціально заінтересовані в негачії та в умиснім затушованю факту завоювання, як початку держави. Опанувавши (з тих чи інших причин, про які була мова в інших місці), під гаслами виявленя «волі народа» і репрезентації його «більшости», істнуючу вже на даній території і вже сотворену колишніми завоювниками державу (з її вже готовою армією, поліцією, судами, законами, фортецями, тюрмами і з її, вже прищепленим масам, поважаням до держави), вони і на саме походження держави мусять переносити цю фікцію «більшости» і «народної суверенности». Бо їм треба, щоб «народ» вірив, що вони правлять ним «з його волі і по його дорученю», а не тому, що вони можуть для здійснюваня свого власного хотіння влади користуватись реальною фізичною силою вже існуючого старого, завоюваням колишнім сотвореного, державного апарату.

По свідоцтву напр. Paul de Rousiers, правляча демократія в Північно-амер. Штатах дуже не любить, коли кажуть, що в Америці існують «правлячі класи» (*La vie américaine*, p. 121). А звістний автор версальського договору президент Вільсон дає навіть в цім напрямі дуже цікаві поради. Оконстатувавши, що в націях єсть завжди правителі і ці ким правлять, він радить першим маскувати

---

*) Напр. сучасні російські комуністи, що шляхом завоювання сотворили свою державу на території старої Росії, не допускають унаочнення факту цього завоювання, а стараються його прикрити ідеологією «рабоче-крестьянської влади». За часів абсолютизму у Франції був посажений в тюрму учений, який в своїх історичних творах перший документально вказав на завоювання Галлії германськими Франками і на походження від цих Франків правлячої державою верстви. Офіційно визнавалась тоді троянська легенда, яка всю французьку націю виводила від синів Пріама.

прояви своєї більшої сили умілими заходами біля публичної opinio. Сила більшости це новий винахід модерних суспільств і політична штука сучасного державного мужа полягає сьогодні в будженю, підштовхуванню і керуванню цією новою силою (цитую за R. Johannet: Le principe des nationalités p. 387). Розуміється в цій штуці правління сучасного демократичного державного мужа при допомозі opinio більшости, всякі факти, що могли-б його зробити не симпатичним цій більшости, мусять старанно закриватись. Не буде-ж справді такий демократичний президент і «представник волі народу» оповідати своїм виборцям про походження своєї політичної влади. Він не казатиме: правити вами я можу тільки тому, що міцні як сталь своєю воїнничою і пуританською єдностю англійські виходці, по яких я одідичив державу, завоювали колись індійський народ; відобрали йому його землю; спровадили на цю землю залежних од себе Негрів та колоністів, і в дальших поколіннях стали багачами, які сотворили оцю «народну демократичну республіку»; сотворили республіку, а не монархію тому бо винищений ними індійський народ не мав сили обмежити монархію, потрібну цим багачам для їх спекуляцій, необмежену свободу. Замість того оповідається про «свободу і волю народу», завдяки якій повсталала держава; про перемогу «ідеї справедливости» (репрезентованої республіканськими американськими банкірами) над ідеєю «грубої сили» (репрезентованої монархічними пруськими юнкрами) і т. д. і т. д.

Подібними політичними байками не повинні одначе давати дурити себе політики такої нації, яка ще не мала і не має на своїй території окремої, тим чи иншим завоюванням створеної, держави. Коли такі політики дійсно хочуть «будувати державу», то вони мусять готовитись до завоювання, а не до виборів. Політичні-ж методи завоювання, необхідного для творення нових держав, діаметрально протилежні політичним методам мирного проникання при допомозі «репрезентації народньої більшости» в уже існуючі держави. Політика людей, які хочуть мати на Українській Землі свою власну Українську Державу, мусять бути зовсім инша, ніж політика людей, які хочуть бути тільки українськими «народніми» посланцями до Варшавського сойму, або тільки репрезентантами «українського пролетаріату» у всеросійській чрезвичайці. З вищесказаного одначе не випливає, що українська політика державна має полягати в розмахуванні паперовими шабельками і кричанню «слава», або в підготовці якоїсь «різні» і «заведенню кріпацтва», як можуть подумати і толкувати це наші панове з демократичних більшостей, що свій спосіб думання придбали під впливом «умілих заходів біля публичної opinio» правлячих сьогодні демократичних меншостей.

Форми завоювання і впливаючі з нього форми держави бувають ріжні, в залежності од того хто і як завоює і від того, серед якого громадянства оце завоювання відбувається. Прі ріжниці в політичних методах творення держав і організації громадянства будем говорити тоді, коли розглядатимем самі ці методи. Тут, де мова йде тільки про означення і розмежування понять з точки погляду динаміки громадського життя і політичної акції, підкреслимо ще раз:

1. що під поняттям держава — ми розуміємо людей, які правлять, які вже завоювали, вже здобули собі політичну владу

2. що громадянство складається з людей, ще не здобувших собі політичної влади, людей, якими правлять;

3. що коли громадянство, як резервуар сил, бажуючих влади, знаходиться в стані вічної внутрішньої боротьби, вічного кипіння, вічного руху вперед, вічної нерівноваги в боротьбі за владу, то держава, як організація людей, що вже здобули собі владу, має все нахил до здержування руху, бо творення вже твердих, скристалізованих, непорушних форм;

4. що взаємовідношення між здержуючою силою держави і рухом вперед громадянства опреділяється кращою або гіршою організацією держави і кращою або гіршою (у відношеню до продукції та ідеології) організацією громадянства. Воно може вилитись: а) в нічим необмежений хаотичний та анархічний рух вперед і врешті в самовирізаня тоді, коли громадянство знищить здержуючу силу зле зорганізованої держави; в) в нічим необмежений мертвий застій і припиненя всякого розвитку тоді, коли держава поневолить слабе, нездатне до організації своєї продукції та ідеології громадянство; с) в гармонійний розвиток тоді, коли сила добре зорганізованої держави і сила добре зорганізованого громадянства себе взаємно рівноважать і доповнюють.

Наприклад громадянство, якого продукція зорганізована на основах, відпорної супроти держави, приватної власности, і якого ідеологія репрезентована такою організацією інтелігенції, яка не поневолена державою, буде у відношеню до держави завжди сильніше від громадянства з удержавленими засобами продукції і з ідеологією репрезентованою державою. В випадку першім участь громадянства в державній владі і, залежна од цієї участі, політична свобода та рух вперед будуть великі. В випадку другім участі громадянства в державній владі, політичної свободи і руху вперед зовсім не буде.

Взаємовідношенням держави і громадянства опреділяється закон, розуміючи під цим словом обовязуючі поняття про громадську правду і неправду, про громадське добро і громадське зло, які серед даного громадянства і в даній державі існують. В основі закону лежить взаємне обмеження права сильніщих правом слабших і права слабших правом сильніщих: права тих, хто править, правом тих, ким правлять, і навпаки.

Коли держава поневолює громадянство, нищиться закон, бо право сильніщих тоді не обмежено правом слабших і в такій державі панує беззаконня: самодержавство грубої, нічим не обмеженої сили. Але так само нищиться закон, коли громадянство поневолює державу:

коли сила сильніших розкладається слаоостю слаоших і коли слаоше громадянство, знищивши та опанувавши державу, не має сили свої закони реалізувати, дати їм опору матеріяльної сили держави. Як при деспотизмі держави (будь це деспотизм якогось охлократичного монарха, чи якоїсь «комуністичної партії»), так і при деспотизмі громадянства і анархії (будь це якась демократична — тоб-то на принципі суверенности громадянства оперта — «народня», «панська» чи «отаманська» республіка) однаково нищиться закон. Він існує тільки при гармонійнім взаємовідношенню держави і громадянства. Повстав-ж він так, що матеріяльна сила правлячих: сила державного меча — обмежується ідеологічною та продуктивною силою, вивторюваною громадянством тими, ким правлять. Значить, щоб існував закон на даній території, в даній державі і серед даного громадянства:

1. мусить існувати серед тих, хто творить для громадянства ідеологію, тоб-то серед його інтелігенції, настільки сильна організація (вона в історії приймає різні — кращі, або гірші — форми: церкви, університетів, наукових корпорацій, преси і т. д.), щоб репрезентована нею ідеологія мала дійсний, а не фіктивний, моральний авторитет серед громадянства;

2. мусять існувати серед даного громадянства такі сильні організації організаторів продукції (організації класові), що здатні до виконувая своїх завданнь без підмоги держави (без «Інгушів», «казьонних пособій», «карательних експедицій» і т. п.);

3. мусить існувати на даній території сильна влада світська, влада державного меча, і ця влада державна мусить визнати авторитет існуючої серед громадянства влади духовної, влади ідеології, мусить своє право більшої матеріяльної сили оцим моральним правом слабших обмежити та в своїх ділах державних оцим одним вже і для сильніших і для слабших законом керуватись;

4. мусить влада державна визнати продуктивну здатність організаторів продукції серед даного громадянства і дати їм для виконувая їх продуктивних завданнь необхідну політичну свободу, межі якої конкретно опреділяє існуючий закон.

Держиться закон силою оцієї узаконеної державної влади, цього узаконеного авторитету духовного і оцієї узаконеної організаторської здатности організаторів продукції, які (влада меча, ідеологія та продукція) своїм взаємовідношенням серед даного громадянства на даній території і в даній державі, всі три разом, закон цей сотворили. Ті,

що правлять (державна), і ті організатори продукції та ідеології серед громадянства, які цю владу визнають законною і з неї задоволені, творять консервативну — як державну, так і громадську — опору закону. Ті, що серед громадянства рвуться до влади — творять його силу поступову, яка бажає установити інші взаємовідношення між державою і громадянством, або точніше кажучи: між державою, продукцією та ідеологією, а тим самим бажає зміни даного закону. Як побачимо далі, од форм, які ця боротьба за владу і за зміну закону приймає, залежить серед даного громадянства і в даній державі упадок або розвиток закону.

Од взаємовідношення держави і громадянства залежить теж і степінь відповідальності держави перед громадянством.

Цієї відповідальності не може бути, коли абсолютистична (чи монархічна, тоб-то з дідичною формою влади, чи республіканська, тоб-то з формою влади недідичною, але завжди необмежена, диктаторська, по мойй термінології: охлократична) держава поневолює здеорганізоване і нікчемне громадянство. Не може її бути і тоді, коли громадянство поневолює ослаблену і здегенеровану державу: коли суверенність переходить на «весь народ», на «всіх громадян» (демократія) і коли влада державна виконується іменем фікції самодержавного, в своїх правах необмеженого, народу; фактичні (але слабосилі і зле зорганізовані) виконавці державної влади прикриваються тоді завжди фіктивною волею суверенного народу, і ніякої відповідальності правлячих демократичними республіками «парламентів» та схованих за ними ріжних клік бути, розуміється, не може. Відповідальність держави перед громадянством може існувати тільки при гармонійнім взаємовідношенню держави і громадянства: коли сильна держава (тоб-то добра організація тих, що правлять) буває репрезентована і керована не фіктивним, а реальним (династією персоніфікованим) сувереном, і коли держава, в лиці виконавців влади цього реального суверена, відповідає за свої діла перед сильним (тоб-то посідаючим добру організацію ідеології та продукції) громадянством (класократія, по мойй термінології).

Врешті нацією я називаю продукт оцього складного взаємовідношення держави і громадянства. Нація — це реалізація хотіння до буття нацією. Коли нема хотіння, виявленого в формі ідеї — нема нації. Але так само нема нації, коли це хотіння і ідея єсть, але воно не реалізується в матеріяльних формах держави. Всі-ж держави — як сказано вище — повстають з завойованя, тоб-то зі здійсненя хотіння шляхом організованої боротьби.

Отже нацією не єсть само громадянство, а тим менше розуміється якась одна його частина («селяне», «інтелігенція»). Наприклад громадянство, і українські національні аспірації в ньому, завжди споконвіку існували в Україні. Але нація українська була лиш тоді,

коли громадські національні аспірації реалізувались в той спосіб, що їх приймали за свої ті люде, які хотіли і могли завоювати собі на Українській Землі політичну владу і сотворити державу. Як ще національні аспірації репрезентовані на даній території тільки такими громадськими силами, які не в стані самі завоювати собі на своїй території політичну владу і сотворити на ній власну державу, або не здатні оцими своїми аспіраціями до такого завойваня иншої, політично дужчій, місцевій силі допомогти, то така нація перебуватиме в стадії недорозвиненій, в стадії виключно ідеологічній, яку треба назвати *на р о д н о с т ю*, а не *на цією*.

Так само нацією не єсть тільки сама держава. Наприклад держава завжди була, єсть і буде в Україні. Але тільки в деяких коротких історичних добах держава на Україні приймала за свою ідеологію — національну ідеологію місцевого громадянства, одмежовувалась територіяльно од інших держав і в той спосіб ставала Державою Українською ставала матеріальною реалізацією і втіленням українських національних хотіннь та в сполученю з місцевим громадянством творила Українську Націю. В більшій частині нашої історії держава на Україні не була українською. Центр державної влади не лежав на українській території. Серед людей, які творили на Україні державу, не було українського патріотизму, тоб-то свідомости своєї української території. Ці люде в правління Україною легковажили громадські національні українські аспірації, тому, що ці аспірації (при переважачій в нашій історії анархічності і незорганізованости українського громадянства і його неумінню організувати самому, без помочи держави, свою продукцію та ідеологію) для завойованя політичної влади, для сотвореня держави, ніякої організуючої політичної вартости і сили з себе не уявляли і навпаки, дуже часто, при здобуванню влади, при твореню держави, вони шкодили і заважали.

Гетьманству 1918 р., і репрезентованій ним єдине реально можливієй формі існування Української Національної Держави, однаково пошкодили, як карательні експедиції нікчемної і до нічого нездатної частини організаторів місцевої хліборобської продукції, так і «національне повстання», викликане нікчемною і до нічого нездатною частиною організаторів місцевої української ідеології.

Коли признати, що головну ролю в життю громадянства грає продукція та ідеологія, і що про силу та вартість громадянства рішає його здатність організувати цю продукцію та ідеологію, то від відношеня держави до цих двох чинників (відношеня влади світської до влади духовної та відношеня меча до продукції), і від степені їх ор-

і організованості в данім громадянстві, залежить відношення держави до громадянства і в остаточнім результаті залежить буття або небуття нації. При яких формах цього взаємовідношення між державою і громадянством, тоб-то при яких методах здобування влади (політики державної) і організації громадянства (політики соціальної), творяться нації і при яких вони нищатья, про це мова буде дальше. Тут скажемо тільки загально, що необхідними передумовами повстання і розвитку нації єсть :

1. існування на даній території такої політично активної верстви, яка має сильно розвинене стихійне хотіння влади (імперіалізм), скріплене вірою в законність своїх хотіннь (містицизм);*

2. залежна од свідомої волі та інтелігентності здатність цієї верстви до такого обмеження свого імперіалізму і містицизму, яке-б її обєднало та дисциплінувало, і тим дало їй можливість зорганізувати завойовання політичної влади і сотворити державу ;

3. здатність цієї верстви, яка хоче і може правити, до розвитку в собі почуття патріотизму — здатність, залежна від того, яке відношення цієї верстви до продукції та ідеології (наприклад у непродуцентів кочовників, які не звязані з продукцією та землею, ця здатність буде мінімальна, у продуцентів осілих, які звязані з продукцією та землею, вона буде максимальна) ;

4. врешті існування або не існування серед місцевого громадянства добрих організаторів ідеології і добрих організаторів продукції, які своїм громадським авторитетом можуть примусити дану державну владу з собою рахуватись, а одночасно — коли вона буде з ними рахуватись — можуть її своїм авторитетом серед громадянства піддержати.

Если такі взаємовідносини між державою і громадянством на даній території існують, громадські ідеологічні і матеріальні хотіння до буття нацією, допомагаючи завойованю на даній території політичної влади верстві, яка по своїм прикметам таку владу хоче і може завоювати, знаходять в цьому завойованю свою реалізацію, задержуються та консервуються в державі і перетворюють недорозвинену, недержавну, живучу тільки літературними мріями, народність — в розвинену, реально існуючу, державну націю.

---

*) Як з'являється і розвивається на даній території така верства — про це була мова в III частині цих «Листів».

35. »Народ, який є силою революційною, все рветься вперед до поступу, і в цьому рухові вперед він мусить весь час боротись зі здержуючими його поступові змагання консервативними панями, репрезентуючими у відношеню до світлих сил революції і темні сили реакції«.

Попробуєм — знов таки в інтересі ясности понять, необхідної для успішного веденя всякої політичної акції — розглянути оцю основу сучасного демократичного політичного думаня (чи точніше: говореня, яке не завжди рівнозначне з думаням) в її відношеню до дійсности, і по можливости в згоді з цією дійсністю означити поняття: консерватизму, поступу, революції і реакції.

Не затемнена ріжними непогамованими почуттями (зненависти, задрости, необмеженого бажання влади і багатств) здатність до правдивого спостерігання явищ реального життя дозволяє нам легко запримітити, що »народ«, тоб-то та пасивніща і та індивідуально слабша більшість громадянства, яку організують ріжні активні та індивідуально сильніші »пани«, нігде і ніколи не робить революцій для того, що він хоче більше інтензивно працювати, творити більше духових і матеріяльних цінностей, з яких складається те, що зветься поступом. Ні один мітинг перемігшого »революційного народу« не збагатив людської думки і ні одна побідна »народня революція« не збудувала нової машини. Там, де наслідком революції — як наприклад у Франції в XVIII. ст. — почався дійсно великий і непогамований рух вперед на ідеологічнім і матеріяльнім полі — там народ був обдурений своїми провідниками, там він був використаний для цілей йому чужих і ворожих (в данім прикладі для цілей збагаченого французського міщанства, яке потребувало необмеженої монархією свободи для своїх економічних та ідеологічних спекуляцій). Натомість скрізь, де дійсно перемагав своєю масою народ, тоб-то де перемагали ці його провідники, які на інертности і пасивности народній свою владу опірали — там бачимо повне припиненя всякого поступу, всякого руху вперед, повний упадок духової і матеріяльної культури. Так було наприклад в часах упадку Римської Імперії, так єсть в тім комуністичнім епізоді, який переживає сучасна Росія, а під її владою і велика частина України.

Одна з найбільших брехень, одідичених по брехливім XIX ст., та, що сучасна капіталістична »буржуазія« це елемент »реакційний«, а »народ« — це елемент »поступовий«. І брехня ця, раз прийнята, мститься сьогодні на цілому світі. В дійсности революційна буржуазія, зорганізувавшись по демократичному, тоб-то скинувши в своїх республіках всі, гальмуючі її революційність, органі-

зовані форми здержуючого примусу (релігію і монархію), дала підлеглим їй народам такий перманентно революційний, анархічний і нічим необмежений порив до матеріальної і духової творчости, якого ці народні маси вже видержати не в силі і проти якого, не можучи за ним поспіти, вони починають чим раз гостріще бунтуватись. Найбільшим наприклад революціонером Росії був Вітте, який, не оглядаючись на степінь восприймчивости темних і бідних пасивних народніх мас, дав Росії завеликий розгон; розгон, якого не зміг згармонізувати зі степеню восприймчивости цих мас гнилий і слабкий (завдяки самодержавію) російський консерватизм. Найбільшим реакціонером Росії став Ленін, під проводом якого ці маси весь розгон російської капіталістичної буржуазії — політехнічні інститути, фабрики, залізні дороги — попалили та поруйнували.

Большовики, які сотворили найбільше абсолютистичну в теперішніх часах державну владу, оперли цю владу власне на інертності «народній» і знищили в підлеглий їм країні всякий поступ: всякий рух вперед у відношеню до того, що дозволено диктаторській владою, дрібненької в порівнанні з народніми масами, комуністичної партії. Одначе вони можуть бути певні, що проти них за це знищення поступу не підійметься ніяка народня революція. Не підійметься доти, доки одна частина пануючих большевиків не збунтується проти другої і не почне (по прикладу ліберальної та поступової частини старої російської провідної верстви) вимагати свободи, «конституції». Революцію буде робити частина большевицьких «панів» для здійснення своїх власних — «панських» а не «народніх», тоб-то виходячих від правлячої верстви а не від народу — поступових, свободолобивих та реформаторських ідей, — ідей, випливаючих з їх власних хотіннь, а не з хотіннь народніх, хоч і прикритих, як завжди в таких випадках буває, гаслами «волі народу».

Оці спостереження вповні відповідають реальній природі річей. На поверхню громадського життя, серед його порушуючі поступові сили, не вибиваються і не можуть ніколи вибитись індивідуально найслабші та найпасивніші. Вони скрізь і завжди остаються серед тих, ким правлять, кого організують, кого порушують, кого ведуть — серед тієї пасивної маси, яку прийнято звати народом. І коли народ робить революції, коли він підіймається проти своїх дотеперішніх організаторів і правителів, то не тому, що він сам хоче більшого руху, більшого поступу, а тому, що він даного способу руху, даного методу правління і організації вже не восприймає. Причини всякого незадоволення народнього завжди лежать в панах: в нездатности і нікчемности тих старих панів, які його досі організували, і в революційнім бажанню влади у тих панів нових, які хочуть тепер самі запанувати і народ своїми новими, поступовими та революційними, способами організувати. Всяка революція означає лише те, що під владою старих правителів витворились серед даного громадянства нові, бажанчі влади, провідні сили. Ці кандидати на нових правителів для здійснення своїх імперіялістичних хотіннь підіймають народ проти його правителів старих тоді, коли останні,

через зужиття та ослаблення свого методу організації (який колись їх привів до влади), самі вже зужились і ослабли.

Тому то для всякої правлячої верстви *vox populi, vox Dei* — «голос народу, голос Божий». Всяке незадоволення народне єсть ознакою внутрішньої моральної та матеріальної слабости даної правлячої верстви; ознакою того, що вона втратила вже необхідні для провodu та організації або рухові (динамічні), або здержуючі (організуючі) прикмети. Іншими словами: що вона втратила, або хотіння влади і віру в законність цього хотіння, або уміння оце хотіння та оцю віру здержувати і організовувати, і що серед тих, ким вона править, вже почалась революціонізуюча робота її конкурентів до влади.

Але тому також народ, яко такий, ніколи не користає і не може скористати з революцій, зроблених силою його більшого числа і силою його тяжести. Навіть в випадку його повної перемоги, повного винищення даної правлячої верстви і тієї ступені поступу, яку ця верства собою репрезентувала, влада і провід не дістаються ніколи в його руки, а в руки тих, що своїм умінням використати оцю зненависть народню до старих правителів, показали себе од цих старих правителів сильніщими. І як сильніщі, вони беруть народ в свої нові державні клещі, тим цупкіщі, чим більше їх влада єсть дійсно народня, чим більше вона обмежує всякий рух вперед, всякий поступ і всяку свободу.

Коли-б маси могли керуватись логічним розумованям, а не почуттями та пристрастями, то вони певно ніколи-б ніяких революцій не робили. Бо вони-б знали, що всяка революція готує для народу тільки нову владу, і що всяка стара провідна верства, сама вже своєю попередньою активністю і тяжкою порушуючою працею зужита, обезсилена і упасивнена, більше подібна і більше близька до народу, більше в своїм імперіялізмі поміркована (бо більше вже досвідом влади умудрена) і тому менше для народу небезпечна, ніж перемігша своєю більшою активністю і більшим імперіялізмом, сильніща верства нова. Але тоді людство напевно в нерухомости завмерло-б. І тому повну нездатність мас до думаня та предвиджуваня — нездатність яку скрізь і завжди використовують всі поступовці і революціонери — треба мабуть зарахувати до найбільше сприяючих рухові сил природи.

Одначе, як-би в громадськiм життю піддаватись сліпо силам природи, то треба-би признати, що найкращим був-би такий ритм руху: кандидати на нових провідників, піднявши своїм зусиллям пасивний народ проти провідників старих, поголовно їх вирізують;

нищать всю ними сотворену ступінь духової та матеріальної культури; після довгих зусилль доходять до того самого місця розвитку; знов на тім самім місці вирізуються народом під проводом нових кандидатів до влади, і т. д. в безконечність. Розуміється ніякого поступу при отакім »природнім розвитку« не було-б. Не було-б тому, що поступу не можна помислити без досконалення і розвитку вже існуючого, яке, щоб могло досконалитись і розвиватись, мусить бути задержуване, мусить бути консервоване.

Не могло-б бути також при такім »природнім розвитку« і нації. Бо нація, в розумінню витвореної цілим рядом покоління певної суми, іншої ніж у других націй, духової та матеріальної культури, для самого свого буття вимагає задержування і консервовання (а не повсякчасного винищування!) цієї вже витвореної національної культури. Коли кожна нова верства провідників вирізувала-б поголовно (чи, що рівнозначне, усувала-б зовсім од влади) попередніх, і разом з ними винищувала-б всю вже витворену нацією культуру та традицію (вже здобутий досвід і вже усвідомлені спільні потреби та аспірації), то при такім ритмі руху ніякої нації на даній території не було-б. Кожні нові кандидати на провідників починали-б таку »націю« від себе, інакше-б її розуміли, навіть інакше називали, і в результаті на такій території був би вічний рух до буття нацією, але нації ніколи-б не було і бути не могло.

Що нація твориться в боротьбі з природою: — по лінії здержування природних імпульсів, а не розперзаного гасання під їх впливом*) — по лінії найбільшого, а не найменшого опору — це розуміють здатні до розвитку, навіть дикі племена. У таких племен існує звичай, що старих людей не убивають всіх, хоч цього дуже хочуть ті сильніші та молодші, які мають безмірний апетит на призначену для старих мягчу та делікатніщу страву і які кормлення старих »паразитів« вважають »кровопийством, реакцією і противним законам природи визиском народу«. Щоб погодити оці природні поступові змагання молодих з необхідністю для племені збереження досвіду старих,**) останніх в певний час

---

*) Різні »відродження нації« з »лівого« боку і писання деяких наших »фашистів« та націоналістів з »правого« — можуть служити яскравими прикладами такого гасання. Воно чим раз більше поширюється в нашій публіцистиці, позбавляючи її тим самим всякого національно творчого і організуючого впливу та значіння.

**) В міру розвитку цивілізації і поділу громадських функцій (розвиток йде завжди в парі з поділом і спеціалізацією функцій), »старість« виявляється не тільки в віці, а і в приналежності до тих груп серед даного громадянства на даній території, що вже довго, з покоління в покоління, правила та організували і тому придбали вже в цілій своїй групі прикмети старости: досвід, традицію, політичну культуру і здержуючі, організуючі чесноти.

приводять до дерев, кидаються на них, але убивають тільки цих, що не подужали вже на дерева влізти, та на них, підчас струсу, удержатись. Цих-же, що на дерева ще повлазили і на них цулко сиділи, заховують при життю, оточують і на далі пошаною і продовжують слухати їх рад та наказів. Такі звичаї існують однак не у всіх племен. Тому і не всі племена перетворюються в нації. Навіть ті, які «національно відроджуються» в Європі в ХХ столітті, але яких «інтелігенція» не може зрозуміти цих простих — для деяких навіть паугасів зрозумілих — політичних істин.

Існування та розвиток нації залежать від такого чи іншого взаємовідношення консерватизму і поступу; від взаємовідношення між тим, що вже зроблено, вже сотворено, і тим, що хочеться робити і творити. Іншими словами: буття або небуття нації залежить від взаємовідношення між людьми, які досі організували та правила, і людьми, які тепер хочуть правити та організувати.

Для зрозуміння і окреслення цього взаємовідношення візьмим якийсь один момент руху, прийнявши його за момент вихідний, перший. Вживаючи єдине можливого в політичних науках методу виділювання і окремого розглядання явищ громадського життя, не будемо тут говорити про всі ті обставини, серед яких цей момент народився. Констатуємо тільки факт (який зрештою в кожному часі і місці все повторюється), що серед даного громадянства, на даній території, певна група людей, завдяки своїй більшій силі, посіла державну владу, тоб-то можливість вживати матеріальну силу примусу для здійснювання своїх хотіннь. В процесі здійснювання своїх хотіннь при допомозі державної влади ці люде мусять весь час боротись з двома, впливаючими на них, але собі взаємно протилежними силами.

Перша з них — найбільше для правлячої верстви небезпечна — це активна, порушуюча, поступова або революційна сила нових провідників, нових кандидатів до влади. Вони весь час виділяються зпосеред громадянства, і, скріплюючи свій примітивний, молодий, загонистий імперіялізм містицизмом ріжних нових поступових або революційних ідеологій, хочуть усунути дотеперішніх правителів і самі — для здійснення своїх поступових або революційних хотіннь — захопити державну владу.

Друга — це пасивна, задержуюча, або реакційна сила народніх мас. Вони силою своєї інертності і тяжкістю маси ставлять завжди опір хотінням правлячої верстви і ця верства мусить їх по шляху здійснювання своїх хотіннь за собою тягнути, обмежуючи весь час свої хотіння і свою силу примусу (свою владу державну, вживану для здійснювання хотіннь) — степеню восприімчивости цих мас. З

хвилиною, коли ця восприїмчивість слабне, коли авторитет держави падає, маси — під впливом нових кандидатів до державної влади, чигаючих на момент слабости дотеперішніх правителів — починають проявляти своє незадоволення, або роблять революцію, як що сила старих правителів вже зовсім ослабла.

Таким чином, в процесі руху нації, держава, як матеріяльне знаряддя примусу, єсть регулятором цього руху. Коли вжити образного порівняння, вона, у відношеню до внутрішніх, собі протилежних, сил підлеглого їй громадянства, єсть уздою на панів, а двигачем для народу. І нормальний гармонійний рух та розвиток цілої нації може відбуватись тільки тоді, коли »пани« (організатори продукції та ідеології громадянства) в своїх змаганнях вперед, до поширення свого впливу і захоплення влади, сильною державою добре загнудані, і коли »народ« (пасивна маса громадянства, яку порушують і революціонізують ріжні активніщі пани) цею самою державою весь час поволі підважується за поступовими змаганнями панів, відповідно до його восприїмчивости на рух. Міряється-ж ця восприїмчивість народня тою степеню духової та матеріяльної (тоб-то звязаної з ідеологією та продукцією) культури, яку маси вже в попереднім розвитку собі присвоїли і в своїх поняттях узаконили.

Ця проста політична істина в політичній практиці: в твореню і регульованю руху — дуже часто забувається. Часто поступові пани, піднявши проти держави народ, ослаблюють державу і дають в рухові нації перевагу громадянству. Тоді рознудуються пани і, позбавлений сильного державного гальма, національний віз летить чим раз швидче вперед, тягнутий рознуданими панами в ріжні боки. Це продовжується доти, доки під напором народньої тяжести (якої вже не підважує тепер поволі за загнуданими панами організована і авторитетна сила державна) не лусне розтарахканий своєю рознуданністю панський поступовий мотор. В цей момент винищуються народом (під проводом крайніх, найбільше революційних, провідників) захопивші та ослабивші було державну владу перші поступові пани. Замість держави заслабої, твориться тоді держава засильна, і задержаний нею національний віз починає котитися назад. Бо що знищено поступових панів і поневоленю державою громадянства, нема вже кому порушувати народ. Він силою своєї інертности тягне націю вниз, хоч його, як це бачимо наприклад у большевиків, батожить всіми силами абсолютистична держава, шукаючи »єдиненія«, чи то пак »смички« з народом, примушуючи його брати участь в »державнім будівництві«, творити ріжні »совіти« і робити »рабоче-крестьянській« рух під примусом нагайки, бо ці, що цей рух самі з власної волі колись робили, опинились вже всі в чрезвычайці. »Амністія і свобода« для »панів« напевно розбурхали-б цей »народній« рух. Але їх не може дати абсолютистична комуністична держава, коли хоче існувати. Існуючи-ж, вона не може примусити народ творити рух, необхідний хоча-би для розвитку

продукції, бо цей рух неможливий без деякої політичної свободи для «панів», для організаторів продукції. В цім джерело неминучої загибелі більшовицької (як і всякої іншої охлократичної) влади.

Схема нормального руху і розвитку нації представляється так. Виконує в життю нації здержуючі і консервуючі функції ця частина «панів» — організаторів продукції та ідеології громадянства — яка, завдяки своїй більшій силі, в же зреалізувала свої хотіння при помочі завойованя на даній території серед даного громадянства державної влади. Ця частина «панів», яка допіру хоче свої хотіння зреалізувати і тому бореться зі старими «панями» за державну владу, виконує в життю нації функції порушуючі, поступові. Найбільше численна частина нації — пасивні народні маси — восприймають рух вперед і розвиток нації тільки тоді, коли порушуюча сила поступової частини «панів» обмежена здержуючою силою «панів» консервативних, відповідно до рівня восприймчивости цих народніх мас.

Значить, щоб рух і розвиток нації міг відбуватися нормально, треба:

1. щоб необхідна для цього руху боротьба поступовців з консерватистами відбувалась в рамках одної, признаної обома сторонами, державної організації, тоб-то щоб ці обидві сторони боролись — одна за удержаня, друга за здобуття влади — в одній, їм однаково дорогій і потрібній, державі; цього не може бути, коли одна або друга сторона спірається на силу чужої, сторонньої держави;

2. щоб ця боротьба велась на ґрунті одного — спільного і консерватистам і поступовцям — основного закону, за його реформу або задержаня, але не за повне знищеня, бо тоді одні і другі тратять спільну державну та національну мову і боротьба між ними може бути вирішена лише фізичним винищенням одної з борючихся сторін;

3. щоб консерватисти, — тоб-то ці, які творять державу та захищають існуючий закон і ці члени громадянства, яких хотіння даний державний лад і даний закон вповні задовольняє, були дійсно такою організованою силою, що здатна здержувати завелику загонистість поступовців і підважувати тягар пасивних мас;

4. щоб ця сила консервативна, власне тому, що вона єсть дійсна сила, не лякалась поступовців, не винищувала їх, не обертала внівець потрібної їм свободи і тим самим не винищувала в нації єдиної сили здатної творити поступ і сприяючої розвитку нації. Іншими словами: ці дві сили — консервативна і поступова — від яких залежити нормальне життя нації, можуть існувати тільки поруч себе і одну

без другої помислити не можна, бо як-би молодість «знала», а старість «могла», то цілий світ, в якому ми живем, був-би зовсім инший.

Тільки при таких нормальних умовах руху, свобода, необхідна для всякого поступу, буде мати за собою гарантію авторитетної консервативної державної сили. Тільки тоді придбання порушуючої сили поступовців («здобутки революції») будуть здержуючою силою консерватистів закріплені так, щоб ці придбання, під гаслами і во ім'я цієї-же самої свободи («поглиблення революції»), не змогли нищити нові революціонери. Коли такого консервативного закріплення здобутків поступу не буде, то в цій необмеженій свободі поступовці самі себе винищать разом зі свободою. В результаті запанує повна реакція під впливом переміжного тоді тягару пасивних мас і тих, що при помочі цього тягару собі вкінці владу завоюють.

Сильний, єдиний і добре зорганізований поступ може існувати тільки при сильнім, єдинім і добре зорганізованим консерватизмі. Приклад: англійський двопартійний систем, якого не можна помислити без такого сильного консерватизму. Бо коли нема сили, єдності і організації в обороні існуючого, то не може бути сили, єдності та організації в змаганнях до зреформованя цього існуючого. Нація ділиться тоді на множество «правих» і «лівих» партій, які анархічно і не знати за що борються між собою та руйнують націю. В такій, позбавленій сильного консерватизму, нації не може бути ясных — репрезентованих завжди консерватизмом — понять про те, що існує реально; а тому не може бути і ясных понять про те, як це реально існуюче зміняти, чого для здійсненя реального поступу домогатись, і на що в цьому здійснюваню реально опіратись. В такій нації можна з повним успіхом (яким єсть завжди руїна) пропагувати все, що кому подобається, включно до комуністичного земного раю, або есерівського систему хліборобства під згуки веселих пісень.

Силу консерватистів творять, більше у них ніж у поступовців розвинені, здержуючі та організуючі прикмети, здобуті в процесі завойованя, зберіганя в своїх руках і виконуваня влади: — прикмети чести, послуху, вірности і відповідальности, сприяючі — як було вище сказано — скріпленю необхідних для всякої організації: єдности, дисципліни і солідарности.

Консерватисти, не здатні обмежити свого імперіялізму і містицизму монархією і релігією, иншими словами консерватисти республіканці і вільнодумці, своїх здержуючих та організуючих завдань в нації — як про це буде мова дальше — добре виконати не можуть.

Дехто вказує на Злучені Держави півн. Америки, як на приклад, що консерватизм може існувати добре і в республіці. Дозволю собі з цього приводу повторити сказане вже в попередніх «Листах». Демократичне республіканство, яке з погляду політичної організації нації єсть завжди хворобою, бо завжди нищить консерватизм, шкочить нації більше або менше в залежности од тих умов часу і місця, в яких воно розвивається. В Злуч. Державах воно не проявля

покищо всіх своїх деструктивних наслідків тому: 1. що правляча цією республікою верства англійських виходців має ще в своїй традиції останки вікової класократично-монархічної культури старої Англії; 2. що вона є ще дуже релігійна, значить посідає сильні здержуючі ідеологічні чинники, якими надолужує брак здержуючих чинників політичних (монархії); 3. що брак монархії вона надолужує ще таким зміцненням політичної влади президента (а з нею і держави), про яке й мови бути не може у нації з провідними верствами, не посідаючими старої монархічної класократичної культури; 4. що вона расово дуже суцільна, бо не перемішалась з підвладними американській демократії Індіанцями та Неграми. Коли-б вона була вихована (як напр. мексиканські креоли) в культурі монархії охлократичної (диктаторської і абсолютистичної), яка нищить консерватизм; коли-б вона була вільнодумна, і поборювала церкву; коли-б вона весь час змагала до зменшення влади держави і поширення влади «народу»; коли-б вона складалась з расово себе взаємно ненавидячих і нерозуміючих метисів, — то консерватизм в Злуч. Державах виглядав-би так, як консерватизм в мексиканській республіці. Але навіть при цих сприяючих умовах він швидко, завдяки республіці, розкладається. Голосний Ку-Клак-Клен єсть характерною ознакою цього розкладу: диким галасуванням він хоче замінити, добивану республікою, стару англійську монархічну консервативну традицію. Оживити цю традицію при демократично-республіканським методом організації нації — розуміється неможливо.

Силу поступовців творять більше ніж у консерватистів примітивні, а тому посідаючі більший розгон молодости: імперіялізм та містицизм, зо всіми тими руховими (збільшуючими рух) прикметами, що — як знаємо — з сильного імперіялізму та містицизму випливають.

Коли прикметою сильного та здатного консерватиста єсть уміння обмежувати силою волі і розуму свої пристрасти і почуття, свій імперіялізм та містицизм, то прикметою сильного та здатного поступовця єсть велике чуттєве, стихійне хотіння поширення та влади і дуже велика віра в законність та правдивість цього хотіння. «Нація», в якій всякий «правий» хотів-би бути національним Наполеоном, а всякий «лівий» сумнівався-б в законности хотіння власної національної держави, була-б карикатурою і могла-б існувати тільки в літературі.

Нормальне і гармонійне взамовідношення цих сил полягає в тому:

1. що поступовці в своїй боротьбі за владу дисциплінуються і організуються здержуючою їхні занадто загонисті змагання організованою силою консерватистів;

2. що в цьому процесі боротьби вони, в своїй найсильнішій і найбільше здатній до влади частині, поволі абсорбуються консерватистами, які цю найсильнішу та найкращу частину поступовців допускають до державної влади і приймають в свої ряди;

3. що, допущені до влади і прийняті в ряди консерватистів, вони відновлюють в цих рядах ослаблені рухові прикмети: імперіялізм та містицизм;

4. що силою цих, принесених з собою в консервативні ряди, рухових прикмет вони порушують пасивну народню масу при допомозі державної організації, витвореної консерватистами і обмежившої їх (поступовців) занадто для восприймчивости народу поступові змагання.

Іншими словами: найкращі і найсильніші поступовці, при такому гармонійному взаємовідношеню цих двох сил, самі стають консерватистами і проти них з глибин громадянства підіймається знов нова хвиля поступовців.

Такий гармонійний і нормальний рух та розвиток нації припиняється тоді, коли слабнуть її консервативні сили і коли поступ, позбавлений здержуючої і абсорбуючої його сильної консервативної організації, перетворюється в більше або менше тривалу, в скоротечну або хронічну революцію. Тоді до влади, стратившої силу і авторитет, дориваються не вишколені і не вимуштрувані консерватистами в рамках організованої законної боротьби, найсильніші і найкращі поступовці, а різне неперебродивше революційне шумовиння, яке ніякими засобами не брідиться, щоб оцю безавторитетну і осмішену владу захопити. Воно до решти розвалює державу, донищує її авторитет в очах народніх пасивних мас, і разом з авторитетом донищує і всю, здержуючу поступовців та порушуючу народні маси, силу держави.

Знищивши державу, революція викликає серед народніх мас супроти себе реакцію. І як революція єсть, завдяки слабости знікчемнілого консерватизму, звироднілим поступом, так реакція єсть звироднілим консерватизмом, викликаним наслідками нікчемного і розперезаного поступу. Вона виявляється, як вже було сказано, в гіпертрофії держави: в сотвореню такої влади державної, яка — при внутрішній слабости сотворивших її контрреволюційних елементів — внутрішню силу, присущу правовому, творчому консерватизмові — заміняє безправною диктатурою, терором і використовуванням для своїх політичних цілей сили пасивности та інертности, озлоблених революцією, народніх мас.

*

Трагедія всіх недержавних колоніальних націй лежить головним чином в слабості національного консерватизму і всіх тих руйнуючих наслідках, які така слабкість викликає. Без відродження консерватизму не можна помислити політичного відродження такої недержавної колоніальної нації. Щоб стати нацією, вона мусить сотворити на своїй території свою нову власну державу на місці існуючої старої держави метропольної. Це значить, що її порушуючі, поступові сили мусять бути місцевими консерватистами (їх державним досвідом та їх більшою організаторською здатністю) зорганізовані так, щоб вони здатні були державну владу завоювати і в руках своїх удержати. Але-ж місцевими консерватистами єсть у всіх таких колоніальних недержавних націях власне ті, що в цій старій метропольній владі або участь брали, або яких політичні хотіння були цією владою задоволені. І власне на знищення в першій мірі цих місцевих консерватистів скеровані всі потуги місцевих поступовців.

Трагічна трудність політичного відродження такої нації лежить в тому, що відродитись вона може тільки при допомозі, зненавиджених місцевими революціонерами, місцевих консерватистів в момент, коли останніх метропольна державна влада з тих чи інших причин вже не задовольняє. Такий момент найчастіше буває в хвилинах якогось кризису чи реформ метропольної влади. І ось в такий, сприяючий її відродженню момент, недержавна нація мусить пройти в страшно ускоренім темпі процес включення в місцеві консервативні ряди місцевих найбільше активних (поступових і революційних) елементів — процес, що у націй державних продовжується довгими, на покоління обчисленими, періодами. Таке прискорення темпу вимагає, розуміється, страшного напруження сил: творчого підйому по лінії найбільшого а не найменшого опору, по лінії захоплення за собою пасивних народніх мас спільними, як консервативними так і поступовими, силами. Отже не по лінії романтичного емоціонального буяння в сфері революційних; чи то націоналістичних чи соціалістичних мрій, ані по лінії демагогічного пристосовування себе до тягнучої вниз пасивної сили мас («йти за народом») може відбуватись політичне відродження такої недержавної нації.

Місцеві консерватисти мусять відродити в собі молодече хотіння своєї влади на своїй території і молодечу віру в законність цього хотіння, що може статися тільки шляхом прийняття в свої ряди, посідаючих такий молодечий імперіялізм і містицизм, найкращих місцевих поступових елементів. Місцеві найкращі, найбільше патріотичні поступовці мусять обмежити свій імперіялізм та містицизм

прийняттям державного досвіду та державних організаційних форм місцевих консерватистів, що може статися тільки шляхом їх вступленн^я в місцеві консервативні ряди і визнання сотвореної консерватистами влади. Іншими словами: коли в цей сприяючий історичний момент місцеві консерватисти не зуміють скоро відмолодитись, місцеві поступовці скоро постаріти — то така нація не може відродитись і сотворити власної держави.

Опинившись між молотом старої метропольної держави (супроти якої вони стали революціонерами) і наковалом місцевої революції (супроти якої вони залишились консерватистами), місцеві консерватисти гинуть, а разом з ними гине для такої нації можливість здобуття власної держави. Бо місцеві поступовці, знищивши своєю непогамованою революцією місцевих консерватистів, мусять, по вічному і незмінному закону руху націй, використовувати потім, для здійснення своїх хотінн^ь влади, державну організацію консерватистів чужих: метропольних. Замість послухати своїх місцевих «панів» вони мусять послухати «панів» чужих, не місцевих: мусять повол абсорбуватись їх державною організацією. І увійшовши врешті рещі самі в цей чужий метропольний державний апарат, вони стають предками нового покоління місцевих консерватистів, яких, під їхнім-же колишнім гаслом непощадної боротьби з місцевими «чужими панями», знов винищать колись нові місцеві революціонери, і т. д. в безконеchnість

Гетьманство 1918 р. було власне такою героїчною спробою відмодження і скріплення місцевого консерватизму. Воно мало сотворити одну — спільну і для консерватистів і для поступовців — місцеву територіяльну державну владу, і возстановити на Україні, разом з такою владою, нормальні взаємовідносини між консерватизмом і поступом. Значить було воно такою спробою політичного відродження Української Нації, яка одина тільки могла до цього відродження довести. Сотворене консервативними вже нащадками тих колишніх козацьких революціонерів (що, знищивши в XVII ст. своїх місцевих консерватистів, були забсорбовані потім петербургською метропольною державою), воно мало основні дані вилічити Українську Націю з її хронічної недуги браку власного консерватизму, колоніальности та недержавности. Але знищене, завдяки своїй внутрішній слабості, місцевими отуманілими і розкудкудаканими революціонерами, які, зараз-же на другий день після свого «вдалого повстання» проти своєї місцевої територіяльної і консервативної Гетьманської влади, були поглинуті метропольними (російською комуністичною і польською демократичною) державами, воно в 1918 р. цього завдання виконати не змогло. Це завдання знов, і то в такій самісенській формі, стане перед Українською Нацією в момент неминучого нового кризису на Україні метропольних влад. Чи встане на той новий трагічний момент у наших консерватистів хотіння і віри, а у наших революціонерів розуму і здержуючої волі?

36. Коли-б всі люде були од природи однакові та ще й од природи добрі, життя громадське було-б разєм на землі. Всякий політичний устрій і всяка форма влади — до анархії включно — були-б тоді ідеальні, і політика, як умілість, звелась-би виключно до умілости переконуваня та агітації. Вона була-б тоді найбільше легким і приємним зайняттям і була-б подібна до музики або до акторства, які од інших умілостей відрізняються тим, що мають найменше діла з відпорною силою матерії і тому дають змогу найлегче досягнути гармонію але гармонію тільки в нематеріяльних, безтілесних тонах, або творах уяви, фантазії, і то гармонію тільки на хвилину, щезаючи безслідно без матеріяльного втілення, без реалізації

На жаль політика має діло не з абстрактною, безтілесною, абсолютною одна до другої подібною і тому однаково все восприймаючою «людиною». Така «людина» існує тільки в уяві і фантазії літераторів. Політика мусить укладати взаємовідносини і шукати гармонії між реальними, тілесними людьми, які в дійсности зовсім до себе не подібні і які для «політичної гармонії» можуть видавати з себе тони або грати ролі не такі, які хотілося-б політикові-музиці чи політикові-режисерові, а такі, які вони по своїй реальній природі можуть грати, або з себе видавати. Наприклад ніякий, навіть найбільше геніяльний, білий політик не в стані заігнати і переконати Негра, щоб той став білим. І коли-б він за таке, в його переконаню для Негрів дуже добре і позиточне, «негролюбне і негрократичне», діло взявся, то тільки сам-би зневірився, набрався-б до Негрів безмірної погорди і викликав-би серед них страшне озлобленя тому, бо він-би вимагав од них в добрій вірі того, чого вони по своїй з ним неоднаковій природі не можуть з себе дати. Відомо також, що чим більше якась політична діяльність збудована на вірі в природну доброту людей, тим більше зла вона їм приносить, бо, не бачучи зла, вона з ним не бореться і його не обмежує.

Політика, як умілість, більше подібна до різьбарства або до архітектури, ніж до музики або акторства. Ці дві перші умілости гармонію в виконуваню своїх планів і своїх ідей досягають тільки тоді, коли від глини не вимагають властивостей каміння, а від каміння властивостей глини; і коли памятають, що ані камінь не єсть матеріалом більше, ані глина менше благородним, а що вони обидва єсть для діла потрібні і благородні тоді, коли кожне з них стоїть на своїм місці і виконує для гармонії в цілости таке завдання, яке воно по своїй природі виконати може. Отже і для вищезгаданих Негрів можна найти відповідний метод політичної організації, поставивши їх

такими якими вони єсть, в умові сприяючі збільшуваню їх прикмет добрих і зменшуваню прикмет злих.

Иншими словами: політична умілість складається, як вже вище було сказано, зі стихийного ірраціонального хотіння, свідомої свобідної волі до творчости, і можливо докладного пізнання при помочі розуму реальної природи того матеріялу, з якого мається творити. Без ідеалу, без напруженя волі для здійсненя цього ідеалу і без розумного керуваня людськими реально існуючими хотіннями — так, щоб цей ідеал міг бути здійснений — не можна помислити собі політичної умілости. Але політична умілість не в стані творити хотіння. Вона, в постійній боротьбі з природою, будує свої твори: — держави і нації — з матеріялу, який їй дає природа. Політичною утопією, а не політичною умілостою, єсть — як вже вище було зазначено — і змагання до фальсифікації, до »поправлюваня« природи, і опортуністична надія, що природа »своїми законами« сама все зробить за нас.

Наприклад вроджене хотіння держави (розуміючи під цим, одержаний від природи в сильнічій степені, войовничий імперіалізм), яке єсть у певного типу українських людей, може бути скероване в українські, російські або польські політичні форми, і на цьому вродженому стихийному хотінню певного типу людей на Україні може бути, в залежности од більшого чи меншого напруженя ідейности, розуму та свідомої волі даних провідників, збудована на Україні та чи инша держава. Завданням українских політиків буде: виявити своє власне державницьке стихийне хотіння в таким сильнім ідейнім пориві, вибрати такий метод політичний і так напружити розум та волю для його здійсненя, щоб оце стихийне державницьке хотіння певного типу місцевих українських людей повернулось на будову української, а не російської чи польської держави. Політичною утопією буде (на тій, мовляв, підставі, що всі люде однакові) змагати до сотвореня цього стихийного хотіння держави у Українців иншого типу, — Українців, які по своїй природі не можуть його мати, або надія, що оце стихийне хотіння, без ніякого ідейного пориву, і без напруженя розуму та свобідної творчої волі, само »по законам природи« мусить сотворити українську державу.

Які людські типи треба вважати основними для політичної акції? Иншими словами: при пізнаванню реальної природи того матеріялу, з якого мається творити, які типи у відношеню до громадського життя треба признати за такі, що грають рішачу ролю в політичній творчости? Уміння розрізняти ці типи і можливо точне окресленя реальної природи їх стихийних хотіннь обовязкове для політика, який не в стані цих ріжних стихийних хотіннь сотворити, але може, при помочі відповідного методу організації, керувати ними так, щоб з цієї творчої та свідомої організації ріжнородних природних хотіннь повстала та держалась держава, існувала та розвивалась нація.

Дві сили, як сказано вище, грають головну порушуючу роль в життю, в рухові людських громад: продукція і ідеологія. Політично кожна з цих сил, для здійснення своїх хотіннь, хоче в той чи інший спосіб опанувати державу, хоче мати в своїх руках силу примусу, силу меч а. Отже перш за все відношення до меч а мусить інтересувати політика, в якого умілості меч грає реалізуючу і рішаючу роль.

У відношеню стихийних людських хотіннь до діл меч а бачимо два основні типи цих хотіннь: тип войовника і не-войовника.

Одну із характерних між ними різниць висловив образowo в звістному чотировірші російський поет: »Все мое — сказало злато; Все мое — сказало булат; Все куплю — сказало злато; Все возьму — сказали булаты«. Де цього треба ще додати: »все мое — сказало слово«, яке для здійснення свого хотіння має силу сугестії і діалектики.

Войовник це той, який хоче і може для здійснення своїх хотіннь ризикувати своїм власним життям і взяти меч сам персонально в свої руки. Не-войовник — це той, який для здійснення своїх хотіннь хоче силою примусу, силою меч а, в той чи інший спосіб — чи при помоч золота, чи при помочі слова — заволодіти, але не хоче ризикувати своїм життям і брати цього меч а в свої власні руки. З цієї основної різниці стихийних хотіннь цих двох людських типів випливають різниці в їх способах політичної акції і різниці в наслідках, які ці різні способи акції за собою ведуть.

Коли наприклад двоє людей цього різного типу кажуть і роблять щось одне то воно зовсім не єсть одне, а у всякому разі в своїх результатах воно єсть різне *si duo faciunt idem, non est idem* — як каже звістна латинська приказка. Як ще наприклад серед якоїсь недержавної нації ці двоє людей кажуть обидва, що вони самостійники, то перший, маючи вроджений нахил до ризикування власним життям для здійснення своїх хотіннь, буде найбільшу увагу присвячувати справам внутрішньої політичної організації, організування себе і своєї нації, бо тільки добра організація може забезпечити його життя в процесі боротьби і ризикування життям. Другий натомість, не маючи вродженого нахилу до ризикування своїм життям, буде найбільшу увагу присвячувати шуканню такої »доброї орієнтації«, яка-б дозволила йому чийсь чужу (в тім числі, наприклад — »народню») силу примусу для здійснення своїх самостійницьких хотіннь використати і, пристосувавшись до неї, без ризика собою, самостійність одержати. Розуміється наслідки цієї державницької акції і форми держави, які вона дасть, будуть в обох цих випадках зовсім різні, як про це буде мова в дальшому викладі.

Не треба — що найважливіше — забувати, що рухові прикмети, присущі в більшій чи меншій мірі кожній людині, будь вона войовничого чи невойовничого типу, дають різні форми руху в залежности власне од того типу, якому вони при-

сущі. Наприклад імперіялізм у Цигана виявився, як каже відома поговорка, так, що він хотів мати свою власну державу і бути в ній царем тільки на те, щоб вхопити великий кусень сала та чим швидче пятами накивати. Не треба думати, що отаке циганське бажання влади існує тільки в анекдотах: в дійсності воно дуже поширене на світі. Розуміється такі форми імперіялізму войовників, як дідична політична влада: монархія і родова аристократія; — такі поняття, як «noblesse oblige», як традиція, нація, патріотизм (любов до своєю кровю завойованої землі) і т. д. і т. д. — будуть формами і поняттями для імперіялізму типу оцього Цигана абсолютно чужими і незрозумілими. Так само проявів містицизму наприклад людини, що свої хотіння влади в якійсь республіці скріплює вірою в правду і святість виборів і в те, що вона своєю демагогією «волю суверенного народу» виявляє, не можна розуміється утотожнювати з проявами містицизму наприклад Гетьмана Мазепи. Останній в своїй боротьбі за владу заризикував власним життям і пожертвував всіми своїми достатками з вірою, що він виконує свій лицарський обов'язок честі і що «вічна була слава, же през шаблю (не вибори!) маєм права»

Не всі войовники і не всі невойовники між собою однакові. Свою основну рису, яка спільна кожному з цих типів, вони можуть обертати на зло і на добро; можуть використовувати її з розумом і без розуму; можуть виявляти її в боротьбі за якусь ідею і виявляти її без всякої ідеї; можуть по тому становищу, яке вони в данім часі і місці в громадському життю займають, бути консерватистами, або поступовцями і т. д. і т. д. Завдання політичної умілости полягає власне в тому, щоб ці основні спільні риси уміти розрізняти; їх на добро, а не на зло, використовувати; з розумом, а не без розуму, і з ідеєю, а не без ідеї, ними керувати.

Основну рису войовничости має наприклад і бандит-криміналіст, і людина рятуюча дитину з пожегу, або віддаюча своє життя за свою ідею. Позбавлений «пугтя, честі та поваги» якийсь сміливий, але анархічний отаман від шаблі, чи такий самий — отже не анонімний, але руйніницько-індивідуалістичний — отаман від пера, мають ту саму основну рису войовничости, що й жовнір, віддаючий своє життя за честь цілого полка і аскет монах чи світський подвижник, які жертвують своїм життям за правду цілого свого закону, своєї організованої ідеї. Відріжняє їх тільки степінь ідейности, розуму, волі та організованости. Так само тільки инше відношеня до існуючого ладу і инша ідеологія відріжняють революціонера, кидаючого по наказу своєї організації бомбу, від вірного своему монархові лицаря, віддаючого своє життя за свою батьківщину і її законну владу.

Подібні градації існують і серед невойовників. Поруч цілої маси честних і гарних людей, позбавлених зовсім войовничости, а проте виконуючих прекрасно, необхідні для громадського життя, функції матеріяльно-продуктивні (наприклад селянство з тієї категорії, що воліла найтяжчі повинности ніж військову службу), обмінні (честні купці і фінансисти), та ідеологічні (дисциплінована і розумна інтелігенція), бачимо ми, не ризикуючих так само своїм життям: кешенників, біржевих і політичних спекулянтів, банкірів, купуючих за своє золото якісь оружні колоніяльні експедиції, анонімних писак і шептунів тихозазів, розкладаючих до

ґрунту своєю трусливою гадючою люттю, зажерливістю і заздрістю ціле громадське життя і т. д. і т. д. Врешті войовником не єсть завжди той, хто одягнений в яскравий костюм і обвішаний зброєю. Такі типи часто бувають дуже мало войовничі. І навпаки, лицарське серце бється часто під скромним піджаком. Не зовнішність, а внутрішні психологічні прикмети і з них випливаючі діла служать одиноким мірилом для відріжнювання основних громадських типів. Добрий політик мусить бути добрим психологом — каже давно відомий й дуже правдивий афоризм.

Далі, крім войовників і невойовників, треба з погляду політичної акції відріжнити між людьми продуцентів і непродуцентів. Продуцент єсть той, хто в боротьбі з природою сам власноручно, або організуючи сам особисто (підкреслюю: особисто) ручну працю других, добуває сирові матеріяли та перероблює їх на потрібні для людей предмети. Непродуцент єсть той, хто сам ані добуванням, ані перерібною, ані особистою організацією добування та перерібки потрібних для людського життя матеріялів не займається, а виконує натомість інші функції, необхідні для людського громадського життя чи то в сфері праці державної, чи інтелектуальної, чи в сфері обміну вже випродукованими предметами.

Так само до непродуцентів треба зарахувати ті примітивні людські типи, які кормляться з готових вже дарів природи тоді, коли цих природних багатств багато і коли добування їх сполучене з як найменшим і найкоротшим зусиллям та не вимагає, характеризуючої всякого продуцента, тяжкої і систематичної праці в постійній боротьбі з природою.

Перша, основна з погляду політичного, різниця між продуцентом і непродуцентом лежить в їх іншому відношеню до ідеології. Продуцент не живе з ідеології. Коли він по своїй природі не тільки продуцент, а ще й до того войовник, то при реалізації силою меча своїх стихійних політичних хотіннь, він, не живучи з ідеології і опіраючись на своїй власній матеріяльній силі продукції, необхідної для людського життя, може поруч своєї влади державної, своєї влади меча, признати окрему владу ідеологічну, духовну (тоді, коли ця влада його політичні змагання скріплює та організує). Непродуцент, захопивши владу, буде завжди змагати до сполученя в своїх руках влади меча і влади ідеології, влади світської (державної) і влади духовної. Не посідаючи власної сили продукції, він свої стихійні хотіння влади може здійснити тільки при сполученю їх з сугестивною силою ідеології.

Наприклад непродуцент-войовник типу російських большевиків, сполучаючих свою державну силу меча з сугестивною силою комуністичної доктрини, виявляє

яскраво оце основне стихийне змагання непродуцента. Воно приймає інші форми, коли цей непродуцент не єсть войовником. Живучи тоді в політиці з дезорганізаціі, а не організації, останній нищить всякі, заважаючи свободі його «мирних» спекуляцій, загаломно обов'язуючі ідеології. Але і при «свободі вір», яку він завжди проповідує, змагання його скеровані до того, щоб захопити в свої руки ту «віру», що, на його думку, може найкраще допомогти при захопленню влади. Західно-європейські і американські банкіри, фінансуючі тепер різні демократичні і соціалістичні газети з їх ідеологічною пропагандою, можуть служити прикладом стихийних хотіннь в цьому напрямі непродуцента-невойовника. Політичну вагу ріжничі цих стихийних хотіннь і змагань зрозуміємо, коли пригадаємо, яку величезну роль в твореню держави, закону і нації грає відношення тих, що правлять, до тих, ким правлять, — відношення розуміється ріжне, в залежности від того, чи правлять продуценти чи непродуценти.

Прекрасну, взяту із нашого селянського життя, ілюстрацію для уявлення собі типу продуцента-войовника і непродуцента-невойовника та їх відношення до ідеології, дає в одному зі своїх оповідань («Давнина», друковано в 1924 р. в перемиськім «Українськім Голосі», ч. 34) найглибший сучасний український письменник Василь Стефаник. Дід Дмитро, старий добрий господар, якого «верства на війнах погубила» і він вже «не має з ким говорити», це той войовник-продуцент, що репрезентує всю камінну консервативну міць галицького підгірського села. Дяк Базьо, що при мовчазній згоді діда Дмитра, і повний пошани до нього, читає в його хаті такі книжки, які мають одвертати огонь і гром, і за це одержує од баби Дмитрихи пятаки на своє убоге, але повне віри в чудодійність оцих книжок життя, це приклад другого типу, в його позитивній, творчій формі. «Сам початок читальні заходить ще від дяка Базя» — кінчає своє оповідання Стефаник. Од себе додаймо: тому що дід Дмитро не мав змоги ще досі себе на Україні проявити, і що «войнам» — державним змаганням — нашим, замість нього, почали провід давати (забувши про своє инше, великоважне призначення і діда Дмитра од його діла усунувши) сучасні наші дяки Базі (невойовничі та непродукуючі інтелігенти) — ми не маємо власної держави.

Друга основна ріжниця між продуцентами і непродуцентами та, що перші, стикаючись в своїй праці з відпорною силою матерії, мають більше розвинене чуття реальности, дійсности, а другі більший нахил до абстракцій і в зв'язку з тим більше розвинену силу уяви, але й більший нахил до творення фантастичних утопій, не згідних з дійсностью і шкідливих для неї.

Врешті третя основна ріжниця між продуцентом і непродуцентом виявляється в більшім стихийнім нахилі першого до о с і л о с т и, другого до к о ч о в н и ц т в а. Оця більша привязаність продуцента до місця осідку, з яким зв'язана його продуктивна праця, має величезне значіння для розвитку патріотизму (почуття своєї території) серед даної нації і в зв'язку з цим (в залежности од того, яке місце в її проводі і організації займають продуценти-войовники) рішає часто про національно-державне буття або небуття даної нації.

Комбінації цих ріжних стихийних хотіннь у відношеню до меча, продукції та ідеології дають три основних для політичної акції типи людей: войовник-продуцент, войовник-непродуцент і невойовник-продуцент та непродуцент.

Ці дві останні відміни сполучаємо в один тип тому, що при всіх психологічних ріжницях, які остаються між продуцентом і непродуцентом, спільна їм при цьому типі невойовничість політично їх обєднує. Метод здобування влади і організації влади у них однаковий, хоч при реалізації цього методу продуцент невойовник буде проявляти більше присущого йому, як продуцентові, реалізму, але реалізму опортуністичного, невойовничого. Непродуцент-невойовник буде вкладати в цей невойовничий опортунізм ще й велику дозу романтичної фантазії.

Про ріжниці політичні, які реалізація відмінних стихийних хотіннь цих трьох типів за собою веде, буде мова тоді, коли розглядатиму основні — відповідаючі цим трьом типам — методи політичної організації. Тут ще тільки кілька слів пояснення, чому при пізнанню того матеріялу, з якого мається політично творити, я беру за основу тип стихийних хотіннь, а не, як це прийнято тепер в політичній практиці, маєткові чи станові ріжниці людей (напр. багаті чи бідні, »буржуазія« чи »пролетаріят«), або ту чи иншу форму ідеології (напр. »соціяліст« чи »націоналіст« і. т. п.).

»Пролетарієм«, з погляду соціялістичного, буде однаково робітник російський і англійський. Одначе форми політичні, в які прибрали свої стихийні хотіння ці »однакові« пролетарії, абсолютно ріжні. Значить, прийняття в політичній теорії такого систему класифікації привело-б до помилок в політичній практиці і тому з погляду цієї практики, якій присвячена моя праця, воно єсть безвартістне. Прийнятий мною метод пояснює фактичні ріжниці, існуючі між політикою сучасного англійського і російського робітника тим, що в робітничім руху російським політичну перевагу (підкреслюю: перевагу, бо між російськими робітниками єсть і тип инший, але без політичної влади) має тип войовника-непродуцента (кочовий, неосілий, ненавидячий продуктивну працю російський полугородський, полусільський робітник і такий самий інтелігент, чи точніше кажучи, полуінтелігент), а в робітничім руху англійським політичну перевагу має тип войовника-продуцента (робітник осілий, привязаний до свого верстату праці і посідаючий разом з тим войовничий дух, сприяючий його політичній активності і організації). Коли провід англійського робітничого руху буде опанований войовниками-непродуцентами, то можна з певністю сказати, що він прийме політичні форми, існуючі

серед теперішнього робітничого руху російського. І навпаки: перехід проводу робітничого руху російського в руки войовників-продуцентів наблизить його до політичних форм робітничого руху англійського.

Нема потреби говорити про те, що есерівський »соціалізм« такого типічного продуцента-невойовника, яким єсть в масі наш селянин, і такого непродуцента-невойовника, яким єсть в своїй масі — ідеолог цього соціалізму — наш інтелігент, немає нічого спільного з соціалізмом войовника-продуцента, яким єсть в своїй більшості соціаліст англійський, ані з комуністичним соціалізмом войовника-непродуцента, характеризуючого соціалістів російських. Так само і між несоціалістами (яких деякі соціалісти, для звільнення себе од потреби думаня, окреслюють одним словом: »буржуазія«) існує та сама пропасть, що і в соціалізмі одділяє од себе ріжні громадські типи. З того, що несоціалістичну ідеологію мають: — напр. спекулянт-банкїр, землевласник типу мадярського шляхтича і промисловець типу цих »лицарів промислу« (не в насмішкуватому цього слова значінню), що, жертвуючи своїм особистим життям, без хвилини відпочинку всю могутність і розмах сучасної техніки сотворили — не можна зробити висновку, що всі ці люде належать до одного типу »буржуазії«, бо їх політичні хотіння, політичні методи здійснюваня цих хотіннь і образи та поняття політичного думаня — зовсім ріжні. Одна і та сама ідеологічна теорія приймає абсолютно ріжні реальні політичні форми в залежности від того, який тип її реалізує і які, зовсім ріжні, свої стихийні хотіння і на них побудовані образи він в її однакові словесні формули вкладає.

З так частою, особливо тепер, переміною ідеології не міняється тип, який її міняє. Звичайно він всяку ідеологію намагається пристосувати до своїх стихийних хотіннь, як що на ці хотіння не мають керуючого (керувати хотіннями не значить творити хотіння) впливу сильний розум і свідома воля. Сучасний большевицький »непман« сьгодні спекулює на ідеології комуністичній так само, як за старої Росії він спекулював на ідеології »старорежимній«, і можна з абсолютною певністю сказати, що будучи сьгодні комуністом, він не віддасть свого життя за поширеня комуністичної ідеї так само, як ні один з цих самих типів, перебуваючи наприклад в рядах колишніх »земгусарів«, не віддав свого життя »за матушку Росію и за обожаемого монарха«. Так само треба сумніватись, чи перемінився тип українського інтелігента від того, що перед війною він був соціалістом в межах »децентралізованої Росії« і завзятим ворогом націоналізму та української самостійности; що потім він став націоналістом, самостійником і ненавистником »Москвинів« та »москвофілів«, і що врешті з атеїста він стає тепер »церковником«, готовим лаяти своїх інаковіруючих земляків з такою самою нездержаною, глупою і безсилою зневажністю, з якою лаяв він їх за »неправильне толкування Маркса« тоді, коли він свою, типову для невойовника-непродуцента політичну спекуляцію, проявляв ще в формі »марксівської« а не націоналістичній або теологічній.

Чи Нормани, яких завойованя поклало основи сучасній англійській нації і державі були «англійськими націоналістами» і мали ідеологію «будувати Англію»? Чи збирались «будувати Україну» ці зібрані з цілого світа головорізи, з яких пізніше, вріпси в землю, витворилась, сотворивша Україну, городова козаччина? І що вийшло з національно-державного будівництва нашої демократичної інтелігенції, якої вся суть полагала власне в «ідеології»? Що це значить? — Значить, що типі войовника-продуцента, до якого належали оці завойовники Нормани, зустрівшись на англійській території з доброю церковною організацією тодішньої місцевої інтелігенції, прийняв, відповідно до своїх стихийних хотіннь, керованих розумом і волею, цю місцеву ідеологію, задержавши одночасно свою добру войовничу державну організацію. Сполученя матеріальної державної сили оцих войовників-продуцентів з нематеріальною силою ідеологічною місцевих добре організованих непродуцентів дало в результаті англійську націю і державу. Так само створило Україну сполученя такої самої матеріальної сили козаччини з нематеріальною ідеологічною силою тодішньої інтелігенції української, зорганізованої Моголою у відродженій ним церкві православної. І не могла тепер повстати Україна з самих тільки ідеологічних змагань сучасних зле зорганізованих, безвольних і неінтелігентних, демократичних інтелігентів українських, які, засліплені утопією про однаковість людей, захотіли раптом грати ролю організаторів війни (головні отамани) і організаторів продукції (соціалізація землі), будучи по своєму типу всі непродуцентами і в переважній частині невойовниками. Така сама демократична утопія про однаковість людей привела в минулій світовій війні до божевільної доктрини загальної мобілізації. Остання мусіла довести до світової катастрофи, бо не могли творчих завданнь війни виконати маси, що в більшості складались з невойовників, стихийно і органічно ворожих ідеї війни і оружної боротьби*).

Отже не слова і не маєтковий стан, а громадський тип, до якого дані люде належать, і взаємовідношення цих типів серед даної нації**), мусять перш за все інтересувати практичного політика при пізнанню того матеріялу, з якого він збирається політично творити. Коли-б хтось

*) Шкідливої доктрини загальної воєнної мобілізації не слід утотожнювати з корисною доктриною загального військового вихованя нації. Останнє улегче потрібну селекцію і збільшує серед нації число та якість елементу войовничого, необхідного для будови, збереженя і оборони держави. По досвіді останньої війни мабуть жадне, навіть найбільше демократичне, правительсто не зважиться на загальну мобілізацію, яка неминуче веде до затяжної окопної війни «на ізмор», і до революції. Поступ військової техніки, і чим раз складніше володіння нею, теж сприятимуть тому, що в будучих війнах рішаюче значіння матиме якість, а не скількість бойців. Уміння володіти сучасним танком вимагатиме таких самих войовничих лицарських прикмет, як колись війна в залізних панцирях. Рівнобіжно і в науках політичних воскреснуть знов поняття войовників і невойовників — поняття так ясні для старинного (напр. Платон) та середньовічного світу, і так незрозумілі та смішні для XIX віку, отуманеного утопією про однаковість людей.

**) Різне числове взаємовідношення цих трьох типів дає в загальній національній масі різні середні результати. Цим пояснюється різниця між «національними типами», як прийнято оці ріжні результати називати. «Національний тип», відповідно до постійної зміни цих взаємовідносин, весь час міняється. Напр. «національний тип» Француза з часів панування охлократії (войовників-непродуцентів) дуже мало має спільного з «національним типом» того самого Француза за часів панування демократії (невойовників).

державницькі змагання якоїсь недержавної нації — змагання вимагаючі типу войовника для своєї реалізації — опер наприклад на селянстві тоді, коли це селянство в масі належить ще до типу невойовника, то його політика напевно скінчиться повним крахом. Розуміється великі труднощі зустрічаються при цим окреслюваню. У відношеню до минулого часто натикаємось на брак відповідних матеріалів. Наприклад питання, чи творці нашої першої держави — Варяги — були войовниками-продуцентами чи непродуцентами, натикається на брак історичних даних про їх відношення до головної тоді форми продукції: до хліборобства і землеволодіння. І тільки *a posteriori* (судячи про причини по наслідкам), по їх політичному методу організації, ми можемо судити, що продукцією вони самі не керували і що в першій періоді (до часу, поки їх нащадки не «сіли в землю») вони були войовниками-купцями (непродуцентами), а не войовниками-землевласниками (продуцентами).

Легче окреслити відношення до продукції людей сучасних. Генрі Форд, чи робітник працюючий на його фабриці, поміщик хазяючий і сам і його сусіда селянин — без сумніву всі продуценти. Тяжче окреслити їх відношення до меча, до здатности ризикувати в боротьбі за свої ідеали власним життям, бо войовничість або невойовничість виявляється в моменти напруження і будні дні не завжди дають матеріал для її окреслення. Але певні вказівки може тут дати політична тактика людей, тоб-то способи реалізації їхніх хотіннь, — способи зовсім ріжні у войовників-продуцентів, у войовників-непродуцентів і у невойовників. Сучасний «комнезам», що пограбовану у поміщика землю віддав в оренду «кулакові», а сам пішов «в партію» або в червону армію, ясно виявляє тип войовника-непродуцента. Такий-же ніби як і він, і разом з ним змобілізований сусіда, що підчас бунту російської армії, уникаючи місць де стріляють, клав в свій мішок що попало («придається у хазяйстві»), а потім на казньонному коневі втік до свого поля, припав до нього, і вже ніяким мобілізаціям не давався, виявляє тип продуцента-невойовника. У всякому разі окреслення громадських типів по їх стихийно ріжному відношеню до меча, продукції та ідеології, та прийняття в політиці засади вільної волі в керуванню цими вродженими хотіннями, значно більше реальне і наближене до правди, ніж окреслення, оперті на утопії про природну однаковість людей і на класифікації їх по випадковому станові кешені (яка ніби має предрішати їх хотіння), чи по словам, які більшість людей найчастіше несвідомо повторяє і завжди инший зміст (відповідно до своїх стихийних хотіннь) в них вкладає. Як більше на-

ближений до правди, такий метод політичної теорії може врятувати нашу політичну практику од шкідливих сучасних фантазій, що, мовляв, вся політика полягає в зручній агітації і популярній пропаганді, або що природа і час самі все зроблять за нас.

Всі ці типи у різних націй не бувають між собою однакові. Наприклад войовник-продуцент одної нації не буде ніколи зовсім подібний до войовника-продуцента другої нації. Так само внутрі кожного типу одної нації існує поділ на відміни. Між жакобинцем і більшовиком, між дворянином войовником-непродуцентом Людовика XIV. і таким самим дворянином петербургської імператорської Росії, існує вся величезна різниця степені розвитку французької і російської цивілізації. Якийсь дрібний спекулянт одної нації, від фінансового діяча світового масштабу тієї самої нації, різниться так, як молоск від поліпа. Відміни бувають різні, але типи і їх засадничі властивості скрізь і завжди остаються ці самі і результати їх політичної діяльності, при всій різнородности її форм, мають завжди однакові засадничі риси. Аракчевські »воєнні поселення«, взутські »держави« казармово-монастирського типу серед деяких диких племен, і сучасна стадна організація російських народніх мас комуністичною партією — різняться між собою що до розмірів і форм, але основи їх методів організації і основні наслідки цих методів однакові тому, що всі вони єть твором людей одного і того самого типу войовників-непродуцентів.

Коли часто говориться, що в політиці треба берегтись аналогій, то це означає власне небезпеку від неуміння розрізняти реальні відміни одного і того самого, теоретично однакового, типу. Англійський лорд, сам організуючий продукцію і державну оборону своєї батьківщини, належить до того самого типу войовника-продуцента, що й наприклад наш полтавський козак-землевласник. Було-б одначе великою наївністю ідентифікувати ці дві відміни того самого типу; казати, що »ми і Англіїці це одно«, та сподіватися, що наш полтавський козак, не посідаючий ще вікової культури і вихованя лорда, може робити все зовсім так само, як і лорд. Але з другого боку політик, який хоче українську державу оперти на типі цього козака-землевласника, мусить політичних взірців шукати власне в організації лордів (класократія), а не в організації американських банкірів (демократія), чи в диктатурі войовничих, непродукуючих і кочовничих Монголів (охлократія). Отже було-б не розумно, на підставі аналогій, сподіватись від нашої майбутньої правлячої верстви манер англійських лордів (та іритуватись, що вона цих манер зразу не має), але й не розумно теж думати, що вона не може правити Україною методом організації англійських лордів, тому, що вона не має манер лордів. Дві відміни одного і того самого типу, як що вони правлять в двох цивілізаційно різних націях, витворюють дві відміни одного і того самого методу організації, які різняються між собою формою а не суттю, кількістю а не якістю, степеню розвитку руху а не його напрямом і динамікою.

Врешті мушу тут ще раз підкреслити, що для теорії політичної умілости оставтсья все обовязковим поділ на активніщі і пасивніщі елементи. Провідну ролю в політиці грають завжди активніщі а не пасивніщі одиниці даного типу. Наприклад, коли ми візьмемо тип невойовника (продуцента і непродуцента), то методи політичної акції цього типу опреділяються його активною а не пасивною частиною. Сучасні демократії єть твором не пасивної а активної, імперіалістич-

ної, частини цього типу. Активний імперіаліст невоєвник в своїх змаганнях до захоплення політичної влади вживає методу іншого, ніж метод активних імперіалістів воєвників, і, відповідно до цього свого іншого методу, інакше свої відносини до пасивних мас, свій провід над ними, укладає.

Звідки беруться, тоб-то як в процесі історії повстають ці три основні громадські типи — про це була мова в попередній частині моїх «Листів». Дідичність і вихованя: — те, що вже сотворено попереднім життям, і те, що твориться нашим власним зусиллям на будуччину — ось підстави існування цих окремих типів. Наприклад прикмети типу воєвничого можна одідичити, але їх невідповідним методом вихованя (розуміючи під вихованям і весь систем організації даної нації) зовсім зніщити. Так само, як відповідним вихованям можна ті чи інші одідичені прикмети розвинути і зміцнити.

Загально можна сказати, що воєвничість чи невоєвничість залежать більше од дідичности (раси), а відносини до продукції (продуцент чи непродуцент) од способу життя і вихованя даного ідивідуума. Іншими словами легче в даній нації виховати тип продуцента, ніж тип воєвника, як що вона цього останнього типу вже по попередніх поколіннях не одідичила. Тому, наприклад, легчий перехід охлократії (методу організації воєвників-непродуцентів) в класократію (метод організації воєвників-продуцентів), ніж демократії (метод організації невоєвників) в класократію. Наші воєвники Варяги, які в Галицько-Волинській Державі перетворились з кочових купців в осілих продуцентів землевласників; наші воєвники козаки, які, після періоду степового і морського розбшацтва, «сіли в землю» по своїм хуторам, можуть служити нашими власними історичними прикладами такого переходу. Практичний політичний висновок на будуччину з цих теоретичних заложень такий, що нам легче здобути національну державу (класократичну) після панування на нашій землі воєвничої охлократії (напр. большевиків), ніж після панування невоєвничої демократії (напр., як-би ми опинились у всеросійській демократичній республіці і дали їй час нашу воєвничу верству здеморалізувати та розпорошити, а решту «нації» в становищі, посідаючих суверенне право виборче, галушкожерів «Провансальців» закріпити).

Кожному з нас, вже з самої одідиченої нами природи, один з цих типів може бути близький або дальший, більше або менше симпатичний. Кожний з нас, по своїм вродженим хотінням, буде стихийно намагатись в своїй політичній практиці до вихованя, поширеня і перемоги свого типу. Але п о л і т и к - д е р ж а в н и к, при пізнаванню того матеріялу, з якого він береться політично творити, повинен своїм розумом і волею панувати над своїми особистими симпатіями та антипатіями. Можна і слід поборювати той метод організації, який, даючи перевагу одному з цих типів, веде цілу націю в даних реальних умовах її існування, зо всіма її типами, до загибелі.

Але поборювання даного політичного методу організації не повинно бути сполучено зі зненавистю до даного політичного типу, як такого, і воно не повинно бути рівнозначне з поборюванням самого цього типу. Політик-державник повинен пам'ятати, що всі ці три громадські типи реально існують, значить вони в громадському життю всі потрібні. Людство мабуть швидко себе винищило-б, коли-б воно складалось з самих войовників; воно-б зогнило, коли-б його творили самі не-войовники. По законам контрасту і взаємного доповнювання розвиваються в людських громадах всі ці типи і одного без інших помислити собі в життю нормальних громадських політичних творів — держав і націй — не можливо.

Отже завданням політика-державника не має бути змагання до винищення якогось типу. Таке змагання принесе даній нації тільки руїну. Політик-державник повинен знати, які політичні наслідки веде за собою для держави і нації політична перемога, політичне панування, кожного з цих типів. І, відповідно до того, які завдання він ставить перед цілою своєю нацією і перед самим собою, як членом нації, він може напруженням свого розуму і волі в той чи інший спосіб допомагати перемозі того типу, якого панування сприяє власне цим завданням. Але така перемога не повинна бути рівнозначна з винищенням інших типів. Як побачимо далі найкращий метод здобування та організації влади єсть той, що забезпечує всім цим типам гармонійне співжиття в державі.

Перемога на Україні типу войовника, без якої не може бути держави, не буде ніколи цілком змаганням Українців невойовників, які не хочуть Української Держави, або не вірять в її існування. Натомість вона мусить бути цілком змаганням українських політиків-державників. Але це не значить, що політики-державники тим самим повинні змагати до винищення наприклад Українців «культурників». Навпаки, цей тип вони мусять берігти, бо і він необхідний для будови держави, тоб-то для організації завоювання під проводом типу войовничого. Діло йде тільки про місце даного типу в данім методі організації.

Метод здобування та організації влади, який веде до політичної перемоги типу войовників-продуцентів я назвав к л а с о к р а т і є ю; метод, який веде до перемоги типу войовників-непродуцентів — о х л о к р а т і є ю; врешті метод, при якому влада опиняється в руках невойовників продуцентів і непродуцентів — д е м о к р а т і є ю.

Розуміється назви ці умовні: це єсть слова (може й не вповні вдатні — про це не беруся судити), які я взяв для означення певної реальної дійсности, а не якісь магичні заклинання, які мають переіначувати дійсність. Хто, прочитавши мої «Листи», скаже:

»Україна буде, як що переможе класократія«, зробіть ту саму помилку, як і той, хто, начитавшись соціалістичної чи демократичної літератури, каже: »Україна буде, як що переможе соціалізм, чи демократія«. З такою модною тепер магією і чорнокнижництвом мої »Листи« не мають нічого спільного. Буття України не залежить, на мою думку, од частого повторюваня і суґерованя тих чи інших слів. Зрештою на Україні переміг і соціалізм (і то під найбільше крайніми та послідовними соціалістами — більшовиками) і демократія (під Польщею, посідаючою зо всіх нових держав найбільше демократичну конституцію), проте ані там, ані там Україна від того не повстала. Я кажу: Україна буде, як що існуючі в ній реальні люде, що належать до того чи іншого, реально існуючого, громадського типу, покажуть себе на ділі здатними її сотворити. Під оцим — »покажуть себе здатними« — треба розуміти: 1. те, що ці люде вже на Україні мають, тоб-то те, що вони по попередніх поколіннях вже в викінченій формі одідичили; 2. — те, що вони своїм ідейним поривом, своєю свідомою волею і своїм розумом самі з того одідиченого зроблять. Певні одідичені, стихійні хотіння, відповідно до того типу, до якого кожний з них належить, вони вже мають, але форми виявленя цих хотіннь і керуваня цими хотіннями залежать вповні од їх розуму та їх свобідної волі, і не можна наперед сказати, чи виявлять вони їх і покерують вони ними добре чи зле, чи сотворять вони чи не сотворять Україну.

Напевно можна сказати тільки одно: як не всі люде на Україні можуть стати демократами, так і не всі можуть стати охлократами чи класократами. Вимагати од невойовників, щоб вони воювали за Україну — це абсурд, який завжди буде кінчатись катастрофами. Але од цих невойовників, чи точніше кажучи їх провідників, можна вимагати, щоб вони за не своє діло принаймні не бралися, а натомість цим, до чого вони здатні, допомагали войовникам воювати за Україну. Розуміється таке можна вимагати тільки тоді, коли припустити, що як войовники так і невойовники дійсно хочуть України і що у одних і других єсть розум і воля, потрібні для здійсненя цього хотіння.

На вірі в існування хотіння України, і в існування розуму та волі у провідних українських людей побудована — як вже було сказано — моя праця. По мірі сил свого власного розуму я хочу розумові інших, що так само як і я хочуть України, показати, які політичні наслідки може мати для цілої нації політична перемога і метод здобування та організації влади кожного з цих трьох реально існуючих громадських типів, і які бувають при тім відносини перемігшого типу до інших типів. Мені присвічує надія, що, во імя

хотіння України, українські люде різних типів виберуть своїм розумом той метод, який може привести до сотвореня України, і що вони своєю свобідною волею покерують кожний своїми вродженими стихийними хотіннями так, щоб цей, раціонально найкращий, метод організації міг спільними силами українських класократів, охлократів і демократів бути здійснений. Від активного демократа чи охлократа не можна вимагати, щоб вони поставали класократами. Але можна надіятись, що вони захочуть прийняти класократичний метод організації, як що зрозуміють, що цей метод їм — їх типові, їх вродженій природі — не загрожує фізичним винищенням, а навпаки забезпечує їх існування разом з існуванням України. В цій надії перехожу до огляду того реально існуючого, одержаного нами од природи і одідиченого по нашій історії, українського політичного матеріялу, з якого — хотіннями, ідейним поривом, розумом і волею українських людей — може бути збудована завтрішня, майбутня Україна...

---

37. Що і як мусить досліджувати на Україні політик, який хоче здобути та зберігти Українську Державу і забезпечити державок існування та розвиток Української Нації?

Досліджувати мусить він все, що має відношеня до держави памятаючи, що тільки в державі здійснюються національні аспірації реалізується нація. Іншими словами: він мусить пізнати на Україні взаємовідношеня держави і громадянства; мусить окреслити форму цього взаємовідношеня, і мусить можливо точно означити причини які заважали або помагали місцевому громадянству перейти зі стану аморфної (не посідаючої виразної постаті, не скристалізованої) маси в стан окресленої, виразно означеної, скристалізованої нації, тоб-тє в стан такого громадянства, яке скристалізувалось і прибрало реальні матеріяльні форми своєї власної окремої держави.

Держава скрізь і завжди обіймає все громадянство: всіх без винятку людей, що живуть на даній території. Ця проста істина — з ряду наприклад тих, що земля кругла — була довго, та єсть і по сьогоднішній день, для більшости політиків українських абсолютне невідома. Політик-державник мусить її собі усвідомити дуже ясно Доки він цього не зробить, вся його політична діяльність, хоч-би найбільше »націоналістична« і »самостійницька«, може бути всім але не політикою державною, і не політикою національною (національною, в розумінню твореня, а не руйнування нації). Памятаючи що держава мусить окреслити своє відношеня до кожної людини

яка живе на даній території, і що доля держави залежить від того, як окреслить своє відношення до держави кожна людина на даній території, він не має права при досліджуванню України обминати, як в минувшині так і в сучасності, ні одної групи місцевих людей, на цій підставі, що вони, мовляв, не ці, яких йому треба.

Українського державника не треба, повторю, утотожнювати з проповідниками комуністичного чи есерівського раю; ані з борцями за права народньої чи не народньої мови; ані зі спеціалістами по поборюванню «панського», «буржуазного», «соціалістичного», «російського», «польського», «українського», чи ще якогось иншого «сатани» на Україні. Для них всіх: своїм, близьким, співгромадянином, людиною одної нації — може бути «тільки соціаліст» або тільки не-соціаліст; «тільки народ», або «тільки культурні верстви»; тільки ці, що говорять «мовою Гоголя», тільки ці, що говорять «мовою Шевченка», або тільки ці, що говорять «мовою Сенкевича»; «тільки малороси (Русские)», «тільки малополяне (Поляки)», або «тільки не одні і не другі»; тільки нащадки «Русів», тільки сини «Полян», або тільки ці, що в собі «кров козацьку» почувають; «тільки православні», «тільки католики» або «тільки уніяти» і т. д. і т. д. Для українського державника: Українцем, своїм, близьким, людиною одної нації — єсть кожна людина, що органічно (місцем осідку і праці) зв'язана з Україною; не-Українцем, чужим, людиною чужої нації (що не значить конче: ворогом), єсть кожний мешканець иншої землі, хоч-би він визнавав ту саму віру, належав до того самого стану чи класу, говорив тою самою мовою, і хоч-би в його жилах текла та сама кров одних і тих самих предків. З територіяльної: — політичної і патріотичної — форми національної свідомости може вирости Українська Держава і Українська Нація. З форми національної свідомости екстериторіяльної: — віроісповідної, культурної, станової, племеннорасової — можуть вирости на Українській Землі, як гриби по дощу, різні численні взаємно себе вирізуючі секти, але з ними не може бути ані Української Держави, ані Української Нації. Популярне гасло — «Україна для Українців» — український державник мусить розуміти так: «Україна для всіх, що живуть на Українській Землі». Коли «Українцями» стане тільки одна група мешканців України, то инші місцеві групи сполучаться з мешканцями чужих земель і спільними силами побють, як завжди досі побивали, цю групу, що схоче змонополізувати для себе Україну.

Досліджувати Україну можна з точки погляду легенди або дійсности: так, як хочеться щоб було, або так, як в дійсности єсть. Обидва ці способи добрі, але кожний на своїм місці і в своїм часі. Наприклад людина, хвора на таку форму сухіт, яку можнавилічити, напевно помре з одчаю, коли весь час буде думати про смертельну небезпеку від своєї хвороби і не буде підбадьорувати себе споминами про своє колишнє здоровля та надією на його возстановлення. Але так само помре вона передчасно і тоді, коли уперто не буде хотіти бачити своєї хвороби та окреслити її степінь і форму. Те саме можна сказати і про хронічно хворі нації. Без легенд вони не можуть

видужати, але, щоб видужати, вони побіч легенди мусять мати суворий, нещадний і можливо вірний діагноз. Він тим більше потрібний, чим менша воля та інтелігентність і більша емоціональність даної нації, і чим більше тому має вона нахилу до романтичних фантазій, після яких, під ударами дійсності, приходять повна зневіра і апатія.

Розуміється такий діагноз не призначений для зганьренованої і мертвої вже частини нації, ані для її пасивних мас, восприймаючих завжди готові вже рецепти. Викликав-би тільки страшний хаос той, хто хотів-би з цілої нації поробити лікарів або соціологів. Не призначений він і для тих історичних моментів, коли треба оптимістичними образами своїх хотіннь захопити і потягнути за собою цілу націю.

Викликані великим болем від сучасного гострого приступу нашої хронічної національної недуги, оці мої «Листи» не єсть матеріалом ані для виборчої агітації, ані потішаючою і заспокоючою лектурою для тих, що стратили віру в Україну. Вони призначені для тих, сильних своїм хотінням України, своєю вірою, волею та інтелігентністю, активних українських людей, які — в момент сучасної страшної національної руїни — мусять пізнати хворобу своєї нації. Пізнати — не на те, щоб безнадійно плакати, а щоб хворобу побороли і зі збільшеним досвідом та умінням далі Велике Діло українське творити.

Моральне право для такого діагнозу дає мені, ділами стверджена, любов до моєї хворої Батьківщини; досвід, здобутий знанням нашої минувшини і власними спостереженнями з останніх десятків так повчаючих літ; почуття, що я єсть органічною частиною українського громадянства; свідомість, що з Україною я звязав свою особисту долю не тільки на часи щастя, але й на часи нещастя; віра в нашу перемогу та видужання од хвороби — і через це все певність, що мій суворий діагноз — випливаючий з позитивних хотіннь, а не з негациї, і вказуючий вихід з хвороби, а не лише саму хворобу — не викличе руйнуючих наслідків злого умислу та злої волі, а може, дасть Бог, моїй хворій Батьківщині допоможе...

*

Не державність — так зветься наша хвороба. Ця хвороба зовсім инша ніж — подібна до неї по своїм зовнішнім ознакам — поневоленість. Ми — всі мешканці України — не єсть громадянством поневоленим; ми — громадянство недержавне. Це значить, що ми держави, як реального втілення нашої окремішности, не маємо не тому, що ми всі хочемо її мати, але нам якась зовнішня чужоземна сила в цьому заважає. Держави ми не маємо тому, що ми не уміємо самі в собі хотіння своєї власної держави розвинути, його в цілім нашім громадянстві розбудити і це хотіння, відповідним методом його організації, своїми власними місцевими силами здійснити.

Нація поневолена єсть завжди нацією державною, яку придушує і позбавляє держави на якийсь час своєю більшою силою чужоземна нація державна. Тому нація поневолена випростовується і відбудовує свою державу зразу, як тільки цей зовнішній чужоземний натиск ослабне. Вона не звязана органічно з чужоземною владою, вона вся відчуває поневолення цією владою і вона має в собі хоч і в поневоленому, придушеному стані, але всі елементи потрібні для будови держави.

На територію громадянства недержавного чужоземна влада приходиться завжди покликана частиною цього громадянства. Але, не знаходячи ніколи для себе піддержки інших його частин, тоб-т о д н о д у ш н о ї піддержки цілого місцевого громадянства, чужоземна влада спірається при будові держави на свої метропольні сили і править таким громадянством, як колонією, зі своїх метропольних центрів. Тому нація недержавна, по упадку своєї метропольної влади, ніколи не може випростуватись і будувати свою державу так, як нація поневолена. Вона своєю, покликавшою чужоземну владу, частиною органічно звязана з метропольною владою; вона не вся відчуває державне поневолення; вона не має в готовій вже формі всіх елементів, потрібних для будови держави.

Отже, при абсолютній неоднаковості цих хвороб, і лічення їх мусить бути абсолютно різне. Коли нація поневолена може всю свою увагу і енергію зосереджувати наприклад на політиці зовнішній — на знайдено десь з боку такого союзника (такої «орієнтації»), який-би їй допоміг позбутися гнету чужоземної держави, то нація недержавна мусить всю свою енергію і увагу зосереджувати на питаннях політики внутрішньої. Хвороба недержавности має своє джерело не в причинах зовнішніх — вона не травматичного походження, як хвороба поневолености — а викликана вона причинами внутрішніми, органічними, без усунення яких ніякі найбільше сприяючі зовнішні умови, ніякі найвірніщі союзники, ніякі, навіть найкращі, зовнішні «орієнтації», абсолютно нічого не допоможуть.

Для ілюстрації кілька практичних політичних висновків з вищесказаного.

1. Все, що сприяє розвиткові почуття єдности між всіми мешканцями України, будує Україну, і руйнує її все, що їх розєднує. Напр. розвиток спільного всім почуття спільної території — почавши від якоїсь найбільше «куцої» гериторіяльної автономії (хоч-би навіть такої, як колишні земства в Росії), до найвищого сучасного нашого, державного вже, прояву цієї територіяльности: Гетьманства 1918 р. — сприяє нашому виліченню з хвороби недержавности. Побільшують натомість цю хворобу до смертельности всякі екстериторіяльні

віроісповідні (тоб-то на культурно-ідеологічних, а не на політично-територіальних ріжницях оперті) націоналізми (в тім числі перший: український) та всякі інтернаціоналізми, які неминуче вели, ведуть і будуть вести до перемоги на Україні якоїсь чужоземної влади (коли-б Ірландці свою вікову боротьбу вели під гаслами не територіальної автономії, а під гаслами »мови«, »віри« чи якоїсь »соціалізації«, вони-б напевно, того що мають, не здобули). Виходючи з того самого становища, добре єсть зміцнювати органічні сполученя людей на Україні, наприклад по класам, і зле єсть культивувати сполученя механічні, напр. по партіям. Перші, своїми органічно-обеднуючими впливами, мають змогу усувати вроджений нам нахил до розеднуваня; другі, своєю несталостю, випадковостю і неорганічністю, оцей наш вроджений нахил тільки збільшують.

2. По упадку большевицької чи польської влади на Україні буде у нас не »всенародня радість«, як це буває звичайно у визволених націй поневолених, а — характерна для всіх недержавних націй — анархія і внутрішня різня між українськими людьми. Хто з політиків українських, запаморочений брехнею про поневоленість України, зайнявся-б в цей момент способами »виявленя волі суверенного суверенного народу« — ріжними українськими »установчими зборами« та »законодавчими сеймами« — замість творити шляхом перш за все власної організації матеріально і морально сильну українську Владу Державну, той тільки збільшить цю різню та анархію і найкоротшим шляхом доведе до нового покликаня самими-ж українськими людьми якоїсь чужоземної державної влади. Політик-державник мусить памятати, що при хворобі недержавности »воля суверенного народу« виявляється завжди в повстаннях проти своєї власної слабої влади і в рабській покірности супроти сильної влади чужоземної. Доки місцева влада не дасть доказів, що вона забезпечує місцевих людей од анархії і взаємної різні краще, ніж влади метропольні, ніякі українські »установчі збори« не виявлять »волі народу« мати свою власну державу. Такий доказ може дати тільки організована сила тих, що хочать мати Українську Державу. Розуміється не демократично-республіканський метод може ім оцю силу дати.

3. Ставити Українцям, як приклад до наслідуваня, політичні методи націй поневолених але державних, як напр. Поляки, Чехи, Італійці — значить збільшувати нашу політичну темноту, припізнювати процес нашого самопізнання, а тим самим робити нас зовсім нездатними довилічення з нашої недуги.

Наприклад хто каже, що нас, як Чехів або Поляків, може визволити якась »анганта«, той готує руйну України. Процес сотвореня влади, процес завоюваня, через який не пройшла, а мусить пройти, всяка недержавна нація, не може бути замінений для неї так, як для нації поневоленої, процесом зовнішнього визволеня зпід чужої влади колишніх місцевих завоювників. Таких завоювників недержавна нація ще не має і, щоб стати нацією державною, вона їх мусить сама на місці (а не десь »в Версалі«) мати. Без цього перемога сторонніх сил над місцевою чужоземною владою визволить тільки нашу внутрішню анархію.

4. Так само, хто в момент ослаблення на нашій землі метропольної державної влади, буде — по прикладу Італійців, Поляків чи інших націй поневолених — закликати до винищення місцевих, з цією метропольною державою звязаних, консервативних державницьких сил, замість заохочувати ці сили до твореня на Українській Землі своєї власної держави і в цьому твореню їм допомагати, той в самім корінні знищить можливість повстання Української

Держави і реального існування Української Нації. Нації поневолені, маючи в собі свої власні державницькі консервативні елементи, можуть собі дозволити на винищування »чужинців«. Нації недержавні, яких вся організуюча державно-творча здатність захована власне в оцих місцевих »чужинцях«, нищать разом з ними в самім зародку свою власну націю і державу. Повстання проти Гетьманської Влади в 1918 р., яке органічні зародки Держави і Нації Української в момент їх відродження прибило, було підготовлене власне такою ідеологією української інтелігенції, зачерпнутою зі шкідливих для нас взірців поневолених націй.

*

Щоб недержавність нашу зрозуміти і могти з неї вилічитись, мусимо пізнати її причини, а далі наслідки оцих причин. В той спосіб одержимо можливо повний образ цієї нашої недуги, яку хочемо вилічити. Іншими словами: зможемо пізнати характер того реально існуючого політичного матеріялу, з якого державники українські можуть Державу і Націю Українську творити.

Причини нашої недержавности діляться на дві групи. Перша: причини статичні, тоб-то ті умови існування, які ми маємо од природи, і яких по суті змінити не можемо. Друга: причини динамічні, тоб-то способи нашого ділання в даних нам од природи умовах — способи, які в нашій історії бували крапці і гірші, і які ми розумом і волею, відповідно до наших хотіннь та ідей, можемо змінити.

*

Між статичними причинами нашої недержавности перше місце займає наше географічне положення:

1. на битім шляху між Азією і Європою,
2. на географічно несталім пограниччю двох ріжних культур: Візантійської і Римської,
3. без захищених природою гряниць од сусідніх держав.

З погляду політичного наше географічне положення — найгірше в Європі. Навіть Московщина в положеню безмірно крапцім, бо, захищена горами, лісами та болотами, вона ніколи не була тим битим степовим шляхом, через який перевалювались з Азії в Європу, і уступали під натиском Європи на Азію, ріжні кочовнічі орди, починаючи від колишніх і нинішньої большевицькою кінчаючи. Крім того Московщина прилягає до моря, яке на другім боці має вже Європу: колишню вітчину Варягів, Фінляндію, Швецію, Германію. Ми маємо море, другий бік якого — по знищеню Візантії, джерела нашої колишньої культури — став одною з найменше культурних частин Азії. Врешті Московщина, вся без виімку, знаходиться в географічно неподільнім впливі культури східної так, як напр. Чехія знаходиться в географічно неподільнім впливі культури західної. Ми-ж цю гряницю між Сходом і Заходом маємо в географічно неозначенім стані на своїй землі, і по нашому живому тілі відбувається весь час пересування цієї рухомої гряници то дальше на Схід, то дальше на Захід.

Наслідком одних постійних вівісекцій виробились у нас значні культурні різниці між поодинокими нашими краями. Різниці між Східною (Візантійсько-Московською) і Західною (Римсько-Польською) Україною, далі різниці між лівобережною Гетьманщиною і Слобожанщиною, Правобережжям, Запорожськими землями, Кубаню, Галичиною, Буковиною, Закарпатською Руссю і Кримом — настільки великі, що з ними всякий український політик-державник мусить дуже поважно рахуватись. Різні модні тепер у нас спроби механічного об'єднання України при помочі «соборних» словесних декламацій тільки підкреслюють ці різниці і кінчаються збільшенням взаємного недовіря і взаємного нерозуміння. Ще більшою катастрофою може скінчитись культурна централізація України поліційними засобами, в роді «українізації» Галичанами в 1919 р. вивісок київського Балабухи (відома стара київська фірма). Соборність може бути досягнена тільки гармонійним взаємним перехресчуванням двох сил: доосередкової сили — матеріально і морально авторитетної, єдиної і всенаціональної — центральної державної Влади, і відосередкової сили як найширших автономій поодиноких українських країв, спаяних в одну цілість цією сильною державною Владою. Тільки при існуванні цих двох сил — коли всіх українських людей буде притягати одна спільна столиця маєстатичністю і силою державної української Влади, і коли вони туди будуть привозити свої провінційальні культурні окремішності, плекані в поодиноких краях, а звідтам вивозити знайомість українських людей інших провінційальних культур — може наступити взаємне пізнання Українців, без якого всі «соборности» будуть лише порожнім звуком. Тому соборність неможлива у нас при демократичній республіці. Позбавлена такого, по віковій державній монархічній минувшині і одіченого, военно-бюрократичного державного апарату, який єсть напр. у Франції, вона мала-би у нас завжди слабу, безавторитетну і нікого не притягаючу центральну державну владу, з дуже натомість яскравими і крикливими, але безсилими і руйнуючими, централістичними і уніфікаційними національно-культурними тенденціями.

Другою статичною причиною нашої недержавности єсть найбільше в Європі родюча земля і добре підсєння.

Політично руйнуючий вплив цих чинників виявляється:

1. в невиннім притяганню на нашу землю все нових, ласих на українські багатства, активних завойовників, або — що було гірше, і відбувалось в значно більших розмірах: — в притяганню утікаючих од більше інтензивної праці та шукаючих легкого хліба невоєвничих, пасивних елементів;

2. в надзвичайно швидкій дегенерації громадських інстинктів у одних і других під впливом власне цих чинників.

Легкість боротьби з дуже сприяючою людині природою розвивала в людях, які від кількох поколінь пожили на Україні, лінивість і нездатність до постійного, довгого і методичного зусилля. В наслідок цього вироджувались і не могли розвиватись такі політично творчі організаторські прикмети, як дисципліна, послух, громадська солідарність, здатність до жертв і самопосвяти. Коли Україна

мала і має таку непропорціонально велику кількість різних »ресових оригіналів«, »гоголівських типів«, і різних політичних самодурів громадски-руйнуючого, анархістично-індивідуалістичного ґатунку, то причини цього факту треба шукати перш за все в даній нам од природи великій легкості життя.

Випливаюча з родючої землі легкість збагачування розвивала в українських людях погорду до труда і нахил до всякого роду найбільше фантастичних спекуляцій, яких яскравий вираз на ґрунті ідеологічному бачили ми наприклад недавно в ідеї соціалізації землі. На Україні нема таких верстатів хліборобської праці, що по тисячі літ (як це бачимо в північній Європі) перебували-б стало в однім роді, сприяючи повстанню і розвитку осілої державної нації. У нас землеробство вироджувалось в земле-хапство: громадски організуюча боротьба людей з природою вироджувалась в громадски-руйнуючу боротьбу людей між собою за легко доступні подарунки природи.

Чим більше сприяючі природні умови, в яких живе дана нація, тим менше спільного, громадського зусилля мусить робити вона для опанування природи. Чим менша потреба в спільнім громадськім зусиллі, тим менша стихийна потреба в політичній організованості і політичнім проводі, тим більший натематичний стихийний нахил до всякого індивідуалістичного анархізму і різної »отаманщини«. Чим більший нахил до анархії, тим тяжче завдання провідної верстви, яка проблемами власне політичної організованості і політичного проводу мусить розв'язувати. Коли кандидати на провідну верству у народів голодних легко знаходять восприймчивість пасивних мас на їх політичну організаторську акцію, і тому можуть мати слабшу внутрішню організацію, то також кандидати у народів ситих, без дуже сильної морально і матеріяльно своєї власної організації, не переможуть ніколи анархічних інстинктів тих, кого вони беруться політично організувати.

Наскільки ця політична аксіома у нас легковажиться, хай доказом послужить оце (в одній з українських газет мною вичитане, а серед інтелігенції нашої дуже поширене) міркування. »В Московщині народ пасивний; він не бунтується проти большевиків, отже еміґрація московська може політично організуватись во імя своїх власних ідей з надією, що по упадку большевиків московський народ прийме той лад, який вона йому дасть. Але на Україні народ проявляє велику активність, він бунтується проти большевиків, отже він прийме тільки такий лад, таку ідею і форму держави, який йому буде по мисли«. Висновок: не формулюйте ясно, українські еміґранти, своїх політичних ідей, не творіть власних політичних організацій, а пристосовуйтеся до »активного українського народу« — він вас сам доведе до держави. Коли-б в ідеологічній пропаганді існувала категорія кримінальних злочинів, то до цієї категорії мусять бути зараховані подібні політичні теорії. Вони в корінні підрізують всяку можливість Української Держави. Бо Українська Держава може бути сотворена власною внутрішньою залізною організацією провідної верстви тоді, коли ця верства своєю українською державною ідеєю і своєю власною політичною організацією потрафить опанувати вроджені анархічні інстинкти українського громадянства. Тому ця організація не може бути демократично-республіканська, бо демократично-республіканський метод дезорганізує, а не організує провідну верству, якої ядро, ідейні кадри, творить власне сучасна еміґрація. Коли хтось боїться мати свою ідею і не хоче вступати до політичних організацій, щоб бува »не помилитись«, то хай свої трусливості і свого політичного спеку-

лнства принаймні не прикриває руїницькими »політичними теоріями«. Наслідок їх буде такий: московська еміграція, виторивши ідеологію та організацію для тих активних протибольшовицьких сил, які єсть в Московщині, легко зорганізує свої голодні — і посідаючі тому сильні державницькі інстинкти — пасивні маси. При їх допомозі вона займе Україну і приборкає українську анархію в момент, коли українська провідна верства, позбавлена власної державної ідеї і власної політичної організації, буде питати у ріжних, не бажаячих ніякої держави, »отаманів« та »отаманчиків«, якої форми держави — тоб-то якої ідеї і якої організації — вони хочуть...

Великі труднощі в будові власної держави, які впливають з нашої »обильної землі«, були відомі вже давнім поколінням українських державників не-романтиків. Для прикладу наведу слова, сказані в 1590 р. єпископом київським Йосифом Верещинським. Цей нападок одного з найстарших місцевих родів (з Верещина на Холмщині*); »біскуп-лицар«, як зве його сучасний його біограф А. В. Стороженко; римо-католицький священник, що разом зі своїми приятелями, запорожськими козаками, зі зброєю в руках обороняв рідну землю від степових руїників; один з найбільше талановитих цивілізаторів України; оснуватель Хвастова (Ново-Верещина) під Києвом і друкарні в ньому; автор численних праць, які подавали проекти потрібних для тогочасної України реформ — заслуговує того, щоб його авторитетну думку з перед 334 літ тепер, в часах нової руїни, пригадати.

»Хто України закоштує — пише він («Droga pewna«, перевидана А. В. Стороженком в »Сборнику« київськ. археогр. комісії, вип. I, Київ 1911) — той вже остатися в ній мусить, бо тягне вона кожного народу людину, як магнес залізо. Причиною тому genius loci: що Україна положеня своє має під веселим небом, в повітрі добрим, в землі так родючій, що кличе вона і всіх приваблює до себе. І сміло можу до України пристосувати слова Павла святого, взяті від Ісаї: ані око не бачило, ані ухо не чуло, ані в серце чоловіче не увійшло те, що Господь наготовив там в Україні тим, що Його люблять. І оця то прекрасна Україна покарана тепер за гріхи свої, і в пусті поля обернена через оспалість та недбальство наше. Причина того така сама, як в Содомі і Гоморі: велика обильність хліба, в якій плавали і тучились люде українські, а нажерті, стали противитись Господу. За що Бог, порушений гнівом на них за їх незносні і мерзкі поступки, знищив їх державу, і роскоші їх, а самих в неволю до рук поганських віддавши, обернув Україну на пару сот літ до щенту в пустиню

Третя статична причина нашої недержавности, впливаюча з двох попередніх: неусталеність раси.

Споконвічний брак расової єдности серед тієї людської громади, що живе на Українській Землі, сполучений з невиховуваням її в напрямі розвитку єдности політичної, спричинився до того, що основною прикметою українських людей єсть повний брак патріотизму і зненависть до своїх власних земляків. Оця основна прикмета приймала в історії ріжні форми:

---

*) Про цей Верещин єсть згадка вже під 1204 р. в Іп. списку Гал.-Вол. літописи: »Даниду же возвратившуся къ домови и ѣха съ братомъ, и прия Берестгий, и Угровескъ, и Верещинъ, и Столпье, Комовъ и всю Украину« (цитую за А. В. Стороженком).

князівської, магнатської, шляхетської, козацької, і врешті сучасної отаманської та інтелігентської «партиїної» гризні та анархії серед українських верхів, і такої самої анархії — боротьби села з селом, кутка з кутком, і взаємної ворожнечі та взаємного недовіря — серед українських низів.

Вже в самих початках нашої сучасної історії, і самих зародках нашого сучасного громадянства, ми бачимо на Україні життя окремими дворищами, а не родами — життя, зв'язаними тільки спільністю території а не спільністю крові, племенами. Расової єдності (за винятком може найбільше глухих кутів північно-західної лісово болотистої полоси) вже тоді не було на нашій землі між Поляннами, Сіверянами, Деревлянами, Дулібами, Тиверцями; все це були назви, територіяльні а не родові: назви, випливаючі з місця осідку людей, а не з їх кровного спорідненя та спільного походження. Що-ж допіру казати про часи паніції, коли всі ці племена були залиті страшною лавиною кочових орд зі сходу і все новими хвилями осілої колонізації з північного заходу. Для найбільшої частини України остається типовою характеристика німецького літописця, дана в початку XI століття київській землі, як країні «біглих рабів і метких Далців». Пасивні маси, втікаючі «на свободу» від економічного і державного примусу на більше родючі і менше цьому примусові підлеглі, «українні», українські землі — і ріжні, між собою не обеднані, войовничі і авантюристичні елементи («Данці») з цілого сусіднього європейського та азійського світу — це предки тих, що сьогодні живуть на Україні.*)

Єдності расової не було у нас ані між нашими завойовниками, ані між тими масами, які вони завойовували і якими правили. Звідци расова неоднотипність на Україні трьох основних політичних типів: — войовника-продуцента, войовника-непродуцента і невойовника — та стихийний нахил цілого нашого громадянства до розеднаности і взаємної ворожнечі. Звідци теж катастрофічні наслідки ріжнородности цього гетерогенного громадянства, які особливо проявляються в момент заколотів соціальних. Чим більше якась громада ріжнородна по своему походженю, тим тяжче вона себе взаємно розуміє і тим низчий загальний рівень її здатности до організованої акції. Легко собі уявити, як буде заховуватись в момент, скажім, пожару товпа в якомусь інтернаціональному готелі, або як можуть виглядати «парламентарні дискусії» між людьми, що розуміють себе так, як той анегдотичний Француз і російський солдат. Великому напруженя і організованости провідної верстви вимагає сотвореня загально-розумілих ідей для такої громади.

Але памятаймо, що в такім самім положеню були наприклад і Англіїці. Проте, завдяки відповідному методові політичної організації і громадського само-

---

*) Нема мабуть більше безглузлого, і більше позбавленого всякого змісту, виразу, як: «чистокровний Українець» — в противоставленю до інших місцевих людей — «нечистокровних». Хто знає історичну та географічну етимологію наших прізвищ, той з гірким тільки сміхом міг дивитись, як наприклад «чистокровний Українець» п. Петлюра поборював п. Лизогуба за українську «нечистокровність» (російський, мовляв, поміщик). Бо всі наші Петлюри, Падури, Стахури, Мадури і т. д. — це, судячи по прізвищам, нащадки польських селян, і всі ці «чистокровні українські» прізвища можна знайти в найбільшому числі там де вони повстали: по селах цієї частини корінної Польщі, де живуть Мазури. Розуміється з цього не виходить, що п. Петлюра не Українець. Він Українець тому, що виріс і живе на Українській Землі. Але смішне і національно руйніницьке єсть монополізованя неіснуючої «української чистокровности» якимись поодинокими групами місцевих — найріжнорідніших по своему походженю — українських людей.

виховування, вони стали наймогутнішою в світі нацією. Тільки-ж вони не ділили себе на «справжніх» і «не справжніх», на «свідомих» і «не свідомих»; не казали, що хто не «енко», чи не «юк», не православний, не уніят, чи не соціаліст — той не Англієць, а казали: «Англіїці, Данці, Нормани — це ми!»*) І не будували вони ніколи республік, а задержали й досі необхідну для їх єдності монархію. Отже коли і ми усвідомимо собі, що основною причиною нашої взаємної антипатії не єсть самі тільки «ріжницькі програм», а оддічена нами по предках наших ріжнородність рас, то нам легше буде цю органічну хибу нашу, во імя такої самої органічної нашої спільної потреби людського а не звірячого життя на спільній землі, відповідним методом організації і вихованя неутралізувати. Коли-ж ціві нашої органічної хибі ми собі не усвідомимо, і її відповідними методами лічити не будемо, то, ставши навіть всі до одного комуністами чи не комуністами, православними чи католиками, «Українцями», «Русскими», чи «Поляками», ми знов поділимось зараз в поглядах, наприклад на правопись або на астрономію, і будем між собою битися тим завзятіше, чим більше будем переконані, що одинока причина наших непорозуміннь лежить власне в правописи, або астрономії.

Врешті четвертою і останньою статичною причиною нашої недержавности єсть, впливаюча зо всіх попередніх, перевага в нашому характері емоціональності (чутливости) над волею та інтелігентністю.

Нешасливе географічне положеня, сприяючі дані природи і хаотична змішанина ріжних рас витворили в мешканцях України надмірну, часто пристрастну чутливість, якої не здержують, ослаблені легкою боротьбою за фізичне існування і причинами політичного характеру, воля та інтелігентність. Розуміється прикмета ця (як і всі зрештою прикмети, про які тут мова) присуща не тільки «свідомим Українцям». Її в такій самій мірі посідають наші «общероси» та «вшехлопяки». І чим з більшою зажерливістю і меншим розумом такий «общерос» чи «вшехлопак» з України свою «рускість» та «польскість» виявляють, тим більший вони дають доказ свого чисто українського незагнузданого темпераменту, яким вони знаменито до руїни своїх «Росій» та «Польщ» допомагають. Панове з колишнього напр. «Кієвлянина», сучасних «Слов Польських» і більшовицьких газет на Україні, в такій самій мірі, як і ріжні «баски» публіцисти з табору «відродження нації», належать всі до людей однаковисенького типу: всі вони наділені в однаковій мірі темпераментом Негрів і відповідно мінімальною дозою волі та інтелігентности.**)

*) Сучасна гомогенність (однородність) англійської нації витворилась і удержалась завдяки патріотизмові, що став свого роду релігією нації — так пише один із знавців Англії (Н. ВеПос). Цей патріотизм в своїх основах не мав нічого спільного з руйнуючими нації сучасними націоналізмами. Він виріс з ідеології територіяльної, а не ідеології культурно-національної: зі свідомости спільної Землі-Батьківщини, а не зі свідомости спільної мови, віри і т. п. екстериторіяльних культурно-віроісповідних ознак.

**) Очевидно під інтелігентністю треба розуміти здатність спокійно і витривало, а тому по можливості і вірно, обсервувати явища та знаходити між ними причинний звязок, а не талаповитість, яка у людей цього типу, в деяких чисто емоціональних спеціальностях (напр. в порнографічній белетристиці або публіцистичній лайці), може межувати навіть з геніяльністю.

Беру свіжий приклад. Якийсь »польський націоналіст« з »Газети Львівської« тішиться з того, що український парламентарний клуб в Варшаві розбився, і що частина його вступила до комуністичної партії. Хіба-ж це не ріднісенький брат тих »свідомих Українців«, що кликали большевиків проти Гетьмана, тішучись, що хоч і згорить, мовляв, наша хата, але в ній погорять і ті, хто з нами живе і кого ми ненавидим. Або сучасна »большовицька орієнтація« Галичан небольшовиків — хіба це не політика емоціональна, позбавлена геть чисто розуму і волі? Хіба ці люде, як-би хотіли спокійно подумати, не зрозуміли-б, що коли вони безсилі вдержатись супроти глупо-задиркуватої і дратуючої, але по суті безсилої, польської демократії, то їх, разом з цілим галицьким українством, зітре в порох, в разі здійсненя їх »орієнтації«, жорстоко-нещадна і сильна всеросійська охлократія. Замість напруженям розуму і волі творити самим організовану відпорну силу проти Польщи (силу, яка-б придалась і на случай большевицької окупації), вони, хвилигим емоціональним подражненням опановані, розвивають в масах вроджене політичне лінивство, бо ширять зневіру у власні сили, вчать покладати всі надії на большевиків, і таким чином зменшують тільки відпорність цих мас супроти Польщи. А як опиняться такі »політики« під большевицьким пануванням, то напевно будуть, під впливом нового подражнення, робити разом з Поляками протиросійські повстання (таке вже бувало не раз на Україні!).

Надмірною чутливістю, при пропорціонально ослабій волі та інтелігентности, пояснюється наша легка запальність і скоре охолодження; пояснюється теж дражливість на дрібниці і байдужість до дійсно важних річей, яких розрізнати від дрібниць ми не уміємо. Всі наші одушевлення зі сльозми, молитвами і »всенародніми« співами проходять так само скоро і несподівано, як скоро і несподівано вони появляються. Виязити наше хотіння в ясній і тривалій ідеї та закріпити його витривалою, здержаною, довгою, організованою, послідовною і розумною працею нам трудно тому, що увага наша, не кервана віжками волі і розуму, весь час розпоршується під впливом нових емоціональних подражнень, які нищать попередні. Досить напр. подражнити чиясь дрібну амбіцію, або дрібне хотіння, щоб він під впливом цього дрібного подражнення забув про ідеали та хотіння, рішаючі іноді для буття цілої нації. При таких умовах, політика, як умілість організувати і здійснювати розумом та волею певні сталі хотіння та ідеї, єсть на Україні найбільше тяжкою та невдячною працею. Успішно вести її можна тільки тоді, коли прийняти метод організації, розвиваючий волю та розум, усталюючий хотіння та ідеї і обмежуючий надмірну чутливість та випливаючу з неї романтичну гасконаду.

Нації ситі, з перевагою емоціональности в своїм характері, мають більший нахил до романтизму ніж до ідеалізму. Між тим держава може бути сотворена тільки поривом ідеалістичним, а не романтичним: поривом, в якому стихийне чуттєве хотіння скристалізувалось в ясно окреслену ідею, і в якому на здійсненя цієї ідеї скеровані всі сили розуму та волі. Поривами романтичними, тоб-то поривами виключно емоціональними, яких ідеї туманні (»дуже хочемо, але не можемо сказати, чого хочемо« — мовляли деякі наші »фашисти«) і яких здійснюваня відбувається шляхом постійного дражнення емоцій (»грою на серцях«) — не будуються держави. Від ріжних труб ерихонських можуть падати державні стіни, але не бувало такого випадку, щоб ці стіни в той спосіб будувались. На виховуваня ідеалізму (в його, як було вище сказано, прагматичній а не діалектичній формі) і на поборюваня емоціонального романтизму, мусить бути скерована увага

політиків-державників такої нації. Серед неї буває завжди забагато фразерів та позерів, які здобувають собі оплески «народні» грою на почуттях і пристрастях юрби. Щоб така нація могла здобути власну державу, неподільне в ній панування такого типу провідників мусить бути усунене силою організації, яка матиме свою сталу і ясну державницьку ідею і цю ідею потрапить довготривалим напруженням розуму і волі реалізувати. Розуміється не вічно змінливий, од емоцій і хвилихв пристрастей «народні» залежний, демократично-республіканський метод може таку державницьку організацію дати.

Політично-руйнуючий вплив оцих статичних причин нашої недержавности зростає в напрямі з північного заходу на південний схід — в міру того, як зростає степовість, отвертість, родючість і расова хаотична мішанина на Українській Землі. Найбільше поражені хворобою недержавности наші степові чорноземні краї; найменше: лісово-болотисто-гориста полоса, де зародились і розвинулись Галицько-Волинська Держава, Литовсько-Руське Князівство і лівобічна, чернігівська і північно-полтавська, Гетьманщина.

*

Від причин нашої недержавности статичних, які дані нам од природи і яких ми по суті змінити не можемо, переходимо до причин динамічних, яких зміна залежить від нас. Бо від нас залежить вибір способу ділання в даних нам од природи умовах.

Добрий спосіб ділання, руху, життя може в великій мірі усунути злі наслідки умов, в яких нам доводиться ділати, порушуватись, жити.

Наприклад шкідливі політичні наслідки нашого географічного положення, на битім азійсько-європейськім шляху і без природних гряниць, ми можемо надолужити доброю організацією нашої відпорної сили збройної, матеріяльної, державної. Поставивши український меч в залізно зорганізованих українських руках там, де мали бути ріки або гори, ми зможемо використати для нашого розвитку наше природне положення між Азією і Європою. Використати так, як його використала колись Русь Князівська, що, власне на добрій державній організації цього географічного положення, все своє багатство, всю могутність своєї держави і всю культурну красу князівського Київa, Галича і Львова побудувала.

Шкідливі наслідки родючости нашої землі і сприятливости нашого підсоння ми зможемо надолужити інтензифікацією праці, яка привчить нас до витривалости, відучить од лінивства, матеріяльної задрости, зненависти та землехапства і дасть величезну матеріяльну силу нашій державі.

Шкідливі політичні наслідки нашої расової неоднородности і гетерогенности (ріжного походження) усунемо, коли вроджену нам недостачу расової стихійної єдности надолужимо свідомістю необхідної нам для нашого спільного життя на спільній землі єдности політичної, територіяльної. І ця наша расова неоднорідність, це величезне багатство на ріжнородні яскраві індивідуальности, спричиниться до сотворення нами нової оригінальної і прекрасної української культури тоді, коли всі ці наші індивідуальности будуть здержувані од анархічного »виродження нації« уздою сильної та авторитетної місцевої політичної влади і визнаним авторитетом, збудованої на принципах територіялізму та патріотизму, державно-національної ідеології. Привчивши все наше громадянство, шляхом витривалості, послідовної і організованої ідеологічної праці, до однакового, політично-територіяльного, способу реагування на ріжні прояви громадського життя, ми сотворимо між всіма Українцями — всіма мешканцями нашої землі — ту для всіх зрозумілу (і з часом, для дальших поколінь, вже вроджену, одідичену) спільну мову, якої ще ми не одідичили по наших предках.

Врешті наша емоціональність, наш політично руйниницький, занадто чуттєвий, темперамент, може стати неоцінимою творчою силою, коли ми його шкідливі політичні наслідки надолужимо організованим і сталим виховуванням в наших людях від ранньої молодости, бракуючих їм в потрібній мірі, розуму та волі. Бо ця наша емоціональність (якої набути не можна в жадній школі), при розумі, логіці, пам'яті і волі, які відповідною школою збільшити і виховати можна, дозволить нам, нашою легкою запальністю, буйною творчою імагінацією і великою пристрастністю зробити в короткий час те, на що інші нації, з холодним і не чутливим темпераментом, потребували-б багато більших зусиль і багато більшого часу.

*

Залежні од нас динамічні причини нашої недержавности зводяться всі разом до одної: неуміння українських людей, без огляду на те, за кого вони себе вважають і як вони себе національно називають, здобути та зорганізувати на своїй землі свою власну владу і цю владу своїми власними силами удержати.

Це єсть — коли можна вжити такого порівняння, — бацил нашої хвороби, яка зветься недержавністю, і від його знищення залежить наше видужання, або дальше хронічне і невилічимує слабування.

Своя власна влада на такій землі і серед такого громадянства, які не мали досі своєї власної держави, здобувається скрізь і завжди завойованям. Завойованя єсть акцією, залежною од стихийних хотіннь і од організації, яку творять і якою керують: ідея, воля та інтелігентність. Неуміння українських людей здобути та зорганізувати свою власну владу залежало од слабости на Україні того войовничого типу, який має стихийні хотіння до завойованя влади, і міг-би її завоювати, як що мав-би потрібні для цього: ідею, волю, інтелігентність та організацію.

Щоб цю динамічну причину нашої недержавности ясніше собі усвідомити, попробуєм її розбити на складові — як що можна так сказати — частини, зазначивши тільки найголовніші.

1. Слабість людей войовничого типу на Україні виявлялась в політично некористнім поділі на нашій землі двох основних войовничих типів: типу войовника-продуцента і типу войовника-непродуцента. Владу звязану з даною територією, владу місцеву, може сотворити тільки войовник-продуцент, войовник осілий; але при умові, що йому буде в цьому помагати войовник-непродуцент, войовник неосілий; бо останній, не продукуючи, може себе цілком справам державним присвятити. Іншими словами: щоб могла повстати окрема державна влада на даній землі серед даного недержавного, підлеглого чужоземній метропольній владі, громадянства, треба, щоб на цій землі тип войовника-продуцента був сильніший від типу войовника-непродуцента і щоб він міг своєю більшою силою заохотити останнього до помочі йому в здійсненю його стихийних власно-державницьких хотіннь.

В нашій історії найчастіше бувало навпаки: тип кочового войовника-непродуцента (приклади: »татарські люде«, запорожська чернь, сучасні »отамани« і революційна — на ділі, а не на словах — інтелігенція) бував сильніший од типу осілого войовника-продуцента (приклади: галицько-волинська князівсько-боярська верства, шляхта і городове козацтво, а в останніх часах »куркулі-повстанці«, висловлюючись большевицькою термінологією).

В неминучій і дуже гострій (як звичайно між войовниками) боротьбі за владу, кочовий войовник-непродуцент винищував осілого войовника-продуцента. А що стихийних хотіннь до сотвореня місцевої влади самому власними силами (без проводу войовника-продуцента) у нього не було, нема і бути не може, то перемога на Україні войовників-непродуцентів виявлялась, виявляється і буде виявляться в цьому, що вони — як каже пісня — »не знають, якому служить царю«. Іншими словами: вони тільки шукають, в якім-би чужім державнім апараті знайти вихід для свого стихийно войовничого, але разом з тим кочовничого і з Українською Землею не звязаного, хотіння влади. Від »болоховців« починаючи, і на сучасних Григорієвих, Тютюнниках, Буденних,

Юрках Коцюбинських і т. п. кінчаючи, цей тип українського воєвника-непродуцента, при всій своїй величезній політичній вартості і необхідності для будови держави, показав, що, при слабості типу воєвника-продуцента, він сам збудувати держави на Україні не може, а може бути тільки знаряддям в чужоземних, метропольних державних руках.

2. Слабкість людей воєвничого типу на Україні виявлялась в негармонійнім взаємовідношенню між їх консервативною (посідаючою владу) і поступовою (бажаючою влади) частиною. Консерватисти місцеві були заслабі, щоб здержати поступовців і дати їм свій організаційний досвід та свої державно-організаційні форми. Місцеві-ж поступовці посідали замало політичної культури (про значіння цього поняття див. вище, лист 29), щоб прийняттям для своїх імперіялістичних змагань (бажання влади) організаційного досвіду (проводу) місцевих консерватистів сотворити разом з ними власну місцеву державу. Через це поступ на Україні вироджувався завжди в революцію, яка зверталась проти свого власного місцевого консерватизму і тому реалізувалась вкінці в формах чужоземної метропольної держави.

Коли-б перші в нашій історії революціонери, що покликали Варягів, були задержали місцеву київську династію і ці місцеві консервативні сили, на яких ця династія спиралась, Київська Русь стала-б державою українською (південно-руською), незалежною політично од півночі і Новгороду. Зі знищення місцевого слабого консерватизму, політична доля Київської Русі стала вирішатись завжди на півночі, і влада київських Князів не змогла вже ніколи опертись виключно на місцеві, південні, українські сили.

Коли-б галицьке революційне боярство, замість убити представника своєї місцевої династії, Князя Юрія Болеслава, було-б біля нього обєдналось і в той спосіб використало для зміцнення держави велику силу консервативної державної традиції, яку посідала в очах своїх і чужих ця династія, то польський напір на Галицьку Русь був-би здержаний і це галицьке революційне боярство, а з ним і галицька державність, не були-б поглинуті вкінці польською метропольною державою.

Коли-б революційна козаччина прийняла була в поч. 1649 р. державні плани місцевої консервативної православної шляхти і вищого консервативного православного духовенства, та проголосила була вовводу Адама Кисіля Королем Русі, не було-б кількالكітньої пізньої руйницької різни між українськими консерватистами і революціонерами; — Богдан Хмельницький не потребував-би потім робити розпучливих зусиль, щоб недорізані останки цієї консервативної шляхти до українського державного будівництва назад притягнути і не потребував-би для зміцнення авторитету своєї влади садовити в Києві московського вовводу. Держава наша не держалась-би тоді тільки генієм Великого Гетьмана, і династію Святодичів-Кисілів, що спиралась-би на місцеві консервативні сили, легче було-б удержати при владі ніж династію Хмельницьких. Самі революціонери без консер-

ватистів, по своїй революційній природі, не мають вірності навіть для своєї власної революційної влади, і тому Наполеони та Кромвелі ніколи не були і не можуть бути оснувателями нових династій

Коли-б наші революційні отамани та інтелігенти в 1918 р. визнали-б і піддержали місцеву консервативну владу Гетьмана Павла Скоропадського, то по цей день існувала-б Українська Держава. Місцеві консервативні хліборобські, промислові і військово-бюрократичні елементи не оглядались-би тоді, рятуючи себе від українських революціонерів, на поміч общерусских «добровольців»; вони сполучили-б свій досвід влади і організації держави з молодим загонистим українським імперіялізмом та вірою в Україну місцевих українських революціонерів, і дали-б спільними силами одсіч більшовикам. Бо слабесенький напір більшовиків в 1918 р. на Україну вдався (як і всі взагалі чужоземні напори на нашу землю) тільки завдяки внутрішній різні українських революціонерів і українських консерватистів між собою.*)

3. Слабкість єдине здатного до сотворення місцевої влади типу войовника виявлялась, не тільки в політично некориснім взаємовідношенню войовників продуцентів до непродуцентів і войовників консерватистів до революціонерів, але і в загальній з а м а л і й с к і л ь к о с т и типу войовничого, пропорціонально до скількості не-войовничих пасивних мас, і в його загальній з л і й я к о с т и, пропорціонально до завданнь, які цей тип мусів на Україні виконувати. В рідких досі в нашій історії випадках цей тип виявляв стільки сильного хотіння влади, стільки віри в законність цього хотіння, і стільки ідейности, волі та інтелігентности, скільки йому треба, щоб внутрішньою силою власної організації свою замалу скількість надолужити, себе скріпити і, при всіх несприяючих статичних даних, безмірно важке діло будови Держави Української завершити.

Політично-деструктивний вплив статичних, даних нам од природи, причин нашої недержавности особливо погибельно відбивався на нашій місцевій, політично провідній і державно творчій верстві, на її динаміці: на методах її політичної акції. Щоб провідна верства могла виконати своє завдання вона мусить бути відповідно численна, і мусить мати — як вище було сказано — сильне хотіння влади (імперіялізм), сильну віру в законність своїх хотіннь (містицизм), ясну

---

*) Наші республіканці часто з жалем вказують на приклад Латвії, Естонії і т. п. маленьких держав, що потрапили і без »40 мільонів« здержати напір більшовицьких банд. Над причинами цього факту розуміється не думають. Ось вони: »главную і рѣшительную роль въ борьбѣ съ большевиками сыграло не правительство Ульманса (подобне до урядів нашої Центральної Ради. В. Л.), а надо отдать въ данномъ случаѣ полную справедливость — курляндское и лифляндское баронство«, пише самовидець цих подій в Латвії (Историкъ и Современникъ» кн. IV. 1923, ст. 247). Там демократія »всенациональных« повстань проти своїх »баронів-чужинців« — проти місцевого консервативного державного елемента — не робила і тому державність свою од більшовиків урятувала.

ідею, висловлюючи в зрозумілих словесних поняттях і образах ці стихійні хотіння, і врешті волю та інтелігентність, при помочі яких реалізується ідея і висловлені в ній стихійні хотіння.

Вже од природи (через те, як було сказано, що родюча земля притягає пропорціонально більше пасивних, ніж активних елементів), а ще більше через злі методи політичної акції (про наслідки яких буде мова дальше), число нашої активної войовничої провідної верстви було пропорціонально замале. Що гірше, якість її була зла. Життя сите і дозвільне (в сприятливих умовах природи), з політично непевним завтрашнім днем (в нещасливім географічнім положеню), ослабляли її імперіялізм та містицизм. Нігде, з такою легкістю як у нас, провідна верства не «складає булав», не одмовляється од влади. При слабих хотіннях, ще слабша була її віра в законність цих хотіннь. Нікого, так легко як Українця, не можна переконати в «непотрібности України», в непотрібности його власної влади на власній землі. Ці слабі хотіння, зі ще слабшою вірою, не могли вилитись в ясні і виразні політичні ідеї. Довідатись, чого в дійсности хотіла, і які політичні ідеї мала більшість українських політичних діячів — мабуть тяжче ніж розв'язати історичну загадку якоїсь Атлантиди. Випливаючий з ситости та емоціональності нахил до романтизму та до керування себе в політиці почуттями а не волею і розумом, ще більше бабрав та замазував ці, і так вже од природи туманні, ідеї. Наші політичні провідники більше співали або поезиували, кричали або плакали, ніж висловлювались членороздільною, логічною і ясною прозою. Коли додати, що для здійснюваня всіх цих слабоньких емоціональних хотіннь і романтичних фантазій (приклад: «українська народня республіка, без влади і з соціалізованою землею, якою мають порядкувати самі свободні громадяне») природа не дала ще українським провідникам відповідної волі та інтелігентности, то будем мати один з важніщих причинків для зрозуміння динамічної причини нашої недержавности.

Англійський провідник індивідуаліст має стільки імперіялізму, містицизму, ідейности, волі та розуму, що він свій — даний йому, як і Українцеві, од природи — індивідуалізм та анархізм потрапить обмежити суверенною верховною владою одного (монархією) і обовязком супроти своїх підвладних. Звідци англійська вірність монарха підвладним і підданих монархові; звідци вірність поодиноких вождів своїм підвладним і їх відповідальність перед ними; звідци вірність підвладних вождам; звідци брак ще й в сучасній, вже здеморалізованій, Англії мрій про республіку, тоб-то про невідповідальний і зрадливий провід «з волі народу», і про «народ», невірний, неслухняний та вічно зраджуєчий своїх провідників.

Українському провідникові таке обмеження вродженого йому індивідуалізму та анархізму дається дуже трудно. Не маючи сильного хотіння влади, не маючи віри в законність цього хотіння, не маючи дорожчої ніж життя ідеї і досить волі та інтелігентности для здійснюваня цієї ідеї, він не хоче ані сам когось слухати, ані робити зусилль, щоб його слухали. Почуття відповідальности за провід і за владу і почуття чести, звязане з виконуваням влади, йому, при таких умовах, чуже. Він стихійний демократ-республіканець. Він майже нечистотами голови тих своїх, що мають владу, кладе їм в руки тростинку, а не меч, і думає, що тільки при помочі нечистот і при помочі тростинки здобувається і удержується влада.*)

*) Звичай мазати виборним отаманам голову болотом і вкладати їм в руки тростинку, існував, як відомо, на наших «свободолюбивім» і республіканським

Щоб збудувати державу, щоб завоювати владу, провідна верства мусить скупити, сконцентрувати свої зусилля. Розпорошеними силами завойована ніде і ніколи не відбувається. Цей необхідний для завойовання влади і будови держави процес концентрації зусилль приймає скрізь і завжди форму їх персоніфікації. Коли провідна верства має сильне хотіння влади (імперіялізм), сильно віру в законність цього хотіння (містицизм) і коли вона здатна своїм розумом та волею обмежити та упорядкувати свій імперіялізм і свій містицизм так, щоб він прийняв форму одноі, для всіх спільної і всіх обов'язуючої, ідеології, то тоді, в хвилини завойовування влади, вона завжди персоніфікує свої хотіння і свою ідеологію в одній Особі. В цій Особі, яка хотіння власної держави та ідеологію даної провідної верстви репрезентує, вона — ця провідна верства — бачить втілення того всього, що їй самій найдорожче. Тому вона добровільно віддає себе на службу цій Особі і цєю службою, цим послухом, цєю дисципліною вона об'єднує себе і свої зусилля в одну слухняну, сильну і дисципліновану організацію. Робить вона це, розуміється, не зі страху, не з підлизнитва, не з жадоби грошей, а з того свого власного внутрішнього пориву, який тим більший, чим більший її імперіялізм, містицизм і чим ясніша та сильніша її ідеологія. В цім вся суть монархізму, яким (чи в його формі кращій: дідичній і класократичній, — чи в формі гіршій: диктаторській і охлократичній) будувались в історії всі нові держави. І вартість монархізму залежить завжди: 1^о од внутрішньої вартості монархістів, яку вони в своєму Монархові персоніфікують, і 2^о од вірності Монарха ідеї своїх вірних монархістів, яку він репрезентує і персоніфікує.

Все це для більшості українських провідників «китайська азбука». Для них монархія — це «лакейство». Розуміється, тільки монархія своя. Бо перед чужою владою вони повзають рачки, як тільки вона їх добре вибатожить. Наприклад, сучасний український інтелігент «не міг» стати добровільно честним слугою свого Українського Гетьмана: слугою української державної ідеї, персоніфікованої нащадком Гетьманського Роду, тоб-то особою, персоніфікуючою це, що наша власна державна історія, наша власна державна традиція сотворила. Але добре побитий, він може стати холопом, шпигом, дрібним агентом і слухняним рабом більшовицьких зайдів. Може теж лизати лапи польської, або иншої, демократії, коли вона зволить з ним десь в своїх міністерських передпокоях говорити. Причина оцієї своєрідної «свободолюбивості», «демократичности» і «республіканства» та сама, що й вище: брак мужського — сильного і сталого, а не істеричного та хвилевого — хотіння влади, брак віри в законність цього хотіння, і повне неуміння та нехотіння оцей свій істеричний імперіялізм та містицизм дисциплінувати ясною та організованою, на пошані до авторитетів опертою, ідеологією.

Запорожжі. Московському бояринові тих самих часів щось подібного у відношеню до Царя навіть у сні привидитись не могло. В цім одна з ріжниць нації державної від нації недержавної; нації, що під свою владу зайняла ¹ частину земної кулі, і нації, якої одиноким спадком осталося власне це... болото, і замість тростинки — «слово».

З вищесказаного не виходить, що взірцем для нас я ставлю політичні методи московської охлократії. Але повчитись у Великоросів поважання до своєї влади Українцям задалегідь треба, бо инакше за цю науку доведеться платити знов політичною незалежністю Української Землі.

Як українські провідники можуть бачити себе персоніфікованими в одній Особі, — як вони можуть в цій Особі шанувати маєстатичність своїх хотіннь і своєї ідеї — коли в них самих нічогосінько — ні хотіння, ні ідеї — нема; коли вони, порожнісінькі, як той молюск, можуть тільки щось в себе смоктати, але з себе нічого не можуть і не хочуть дати. Що такий тип може побачити перед очима свого «духа», коли йому сказати: «Гетьман України». — Ніщо! або щось, над чим можна тільки гупо реготатись. «Хіба будеш ситий одим Гетьманом» — подумає кожний з них в глибині душі. Увесь час вискакуючі в нашій нещасній історії: «свободолюбивість», «сам-собі-панство», «демократичність» і «республіканство» української провідної верстви — все це тільки словесні димові завіси, якими вона свою злу якість, свою внутрішню нікчемність і пустопорожність прикривала. Все це — пезаючі безслідно від московської або польської нагайки — слова, якими прикривали свою пустопорожність люде «сильні тілом, але слабі духом», — люде з зажерливими тілесними, матеріялістичними апетитами, але зовсім позбавлені здатности чимсь ідейно захопитись: щось більше ніж життя полюбити, чогось сильно і непохитно хотіти, для чогось собою жертвувати і перед чимсь своїм анархічним поганим егоїзмом поступитись...

Звідци наші вожді, які «самі собі не вірять»; вожді з капризами замість хотіннь; з магією і амулетами замість віри та релігії; з містицизмом анархічним і розперезаним, замість містицизму організованого і догмами упорядкованого; з романтичними спекуляціями замість ідей; з авантюризмом (на хвилину) замість волі (на довгі літа); з хитростю замість розуму; вожді з орієнтацією, замість з організацією. Звідци ці так численні в нашій історії вожді, що в критичний момент «на бистрих конях» кидають на призволяще своїх підвладних; звідци наші підвладні, що в критичний момент завжди кидають своїх вождів і видають їх ворогам під старим гаслом козацької черні: «нехай твоя голова за всі наші голови, прощай отамане!»

Нація, в якій вожді завжди готові зрадити своїх підвладних, а підвладні готові завжди зрадити своїх вождів, мусить бути нацією недержавною. Вона завжди за свої голови проміняє свою державу, свою владу. Такій нації політично не вірять і ці, що над нею панують. Напр. чисто українських полків — з українськими жовнірами та офіцерами — не творила ніколи ні одна чужоземна влада на Україні, бо була певна, що при таких сполученю хтось комусь, а значить і цій владі, зрадить. Мешканці «окраїн», чи «кресовці», спаювались завжди відповідним процентом чужого, вірного, надійного, державного елемента. Так спаєні, вони були прекрасним державним матеріалом, одною з найкращих опор метропольних влад. І доки такої вірної, надійної, державної спайки не зуміють витворити із себе самі Українці, про Державу Українську не може бути мови. Спаєнка ця залежить од відповідного вихованя державно-творчої, войовничої верстви. Все, що цю верству скріплює, помагає нам виличитись з недержавности; все, що її ослаблює, недержавність нашу збільшує.

Щоб зміцнити нашу державно-творчу верству, здатну до завойованя влади, виховувати в ній треба вірність самій собі, тоб-то своїм хотінням і своїм ідеям. Виховувати в ній треба впливаючу звідци вірність одній сталій і незмінній, а тому монархічній владі, в якій ці хотіння та ідеї знаходять свою персоніфікацію і без якої вони не можуть бути організованою силою та сконцентрованим зусиллям здійснені. Врешті виховувати треба вірність влади, вождів, своїм підвладним, без

якої підвладні ніколи не будуть вірні своїй владі, ніколи не допоможуть їй завоювати і удержати державу. Розуміється, відповідаючи всім вродженим гріхам і хибам української провідної верстви, метод демократично-республіканський не може бути цим методом, що її виховає, скріпить та зорганізує, що вилічить нас з хвороби недержавности і доведе Українців до створення на своїй землі своєї власної влади.

4. Щоб сотворити шляхом завойованя місцеву державну владу серед недержавного громадянства, войовнича державно-творча верства, яка здобуває владу, мусить мати піддержку цього громадянства. Ця піддержка виявляється: 1. в піддержці матеріяльній, яку повинні давати своїй місцевій владі організатори продукції; 2. в піддержці моральній, яку повинні давати своїй місцевій владі організатори ідеології громадянства. В більшій частині нашої історії ні одного ні другого на Україні не бувало. Тому місцева влада не могла придбати серед місцевого громадянства, необхідного для її існування, авторитету законности.

Тільки не місцева чужоземна влада, покликана завжди якоюсь частинкою недержавного громадянства, може бути сотворена чужоземними силами при пасивній жвакоті, або навіть при «повстаннях» решти цього громадянства. Так само тільки сильні метропольні влади можуть до схочу Україну грабувати, і зовсім не рахуватись з тим, що про них собі пишуть «українські газети». Місцева влада мусить опиратись не на грабіжі, а на законних податках, і мати прихильність, а не ворожнечу творців місцевої громадської опінії. Для цього перш за все треба, щоб і організатори продукції і організатори ідеології були самі зорганізовані і щоб вони себе взаємно піддержували. Коли організатори продукції піддержують матеріяльно організаторів ідеології, а організатори ідеології піддержують морально організаторів продукції, серед місцевого громадянства витворюються свої поняття законности, на яких може опертись, і ними силу свого меча узаконити, місцева державна влада.

Організованість організаторів продукції (класові організації) і організованість організаторів ідеології (церква, університети, преса) здебільшого на Україні були дуже слабкі і дуже невисокої вартости. Ще рідше вони себе взаємно піддержували. Коли ми все-ж таки бачимо в нашій історії жертви українських продуцентів на церкві, монастирі, школи, наукові товариства, пресу, то майже не бачимо щоб ці, що ці жертви одержували, своїм моральним авторитетом жертводавців піддержували. Найчастіше організатори української ідеології займались цькуванням організованих («народу») на організаторів продукції («панів»). В той спосіб вони рубали вітку, на якій самі сиділи. Дехто називає це «славними демократичними традиціями українства». З погляду державного, політичного, ці «славні традиції» єсть одною з основних причин нашої ганґрени, що зветься недержавністю. Коли українська «національна» ідеологія зверталась проти місцевих організаторів продукції («панів») і цькувала проти них організованих («народ»), то ці організатори продукції звертались тоді просто за поміччю до чужоземних, не місцевих ідеологій. Іншими словами: «пани» наші денациона-

лізувались і будуть завжди, при таких умовах, денаціоналізуватись. Місцеві-ж войовничі політично провідні елементи, в хвилинах здобування і організації місцевої влади, мали і матимуть при таких умовах завжди до вибору: або опертись на національній ідеології і тоді остатись без податків, або опертись на «панах» і мати податки, але тоді остатись без ідеології. Прикладом, до чого така політична дилема доводила, може служити: руїна козацької держави в XVIII ст. і упадок Гетьманства 1918 р.

Коли ми хочемо мати державу, «славні демократичні традиції українства» мусять бути призабуті. Основа цих «традицій» така: «пани» і влада на Україні часто міняються, а «народ», мовляв, завжди остається; отже будем бурчати на всі влади і на всіх «панів» та будем звати себе представниками «народу», тоді при всіх «панах» і при всіх владах останемось. Творці української національної ідеології — як що має бути українська влада і держава — мусять позбутися оцієї трусливості і жадности до жерування тільки в безпечних місцях. Замість держатись на оцім найнижчім рівні, де єсть найменша небезпека, найменший ризик, і найменша відповідальність, вони мусять зважитись на ризик, на боротьбу. Замість плентатись, як досі, «за народом», вони повинні поспробувати повести народ за собою. Тоді вони перш за все зорганізуються самі. Бо, щоб повести маси, треба мати свою власну силу, тоді коли бігти за масою можна дуже добре й поодинокі, в характері ріжних «самостійних редакторів» і «представників незалежної політичної думки». Далі, замість дотеперішніх партійних спекуляцій і постійної зміни орієнтацій, вони муситимуть вибрати вже нарешті якусь одну ясну ідеологію, бо без такої ідеології самим зорганізуватись і потягнути «народ» за собою неможливо. А маючи вже свою власну організацію і свою ясну ідеологію, вони будуть морально піддержувати «панів», які цю ідеологію будуть визнавати і які на організацію їхню будуть жертвувати. В той спосіб витвориться нарешті ця спільність між організаторами продукції та організаторами ідеології громадянства, яка лежить в основі почуття законности і публичної опінії даного громадянства. І тоді тільки, опершись на це почуття законности та на публичну опінію, завойовники місцевої влади і будівничі Української Держави матимуть піддержку місцевого громадянства: матимуть податки, і не матимуть «національних повстань».

*

Огляд наслідків в оцих статичних і динамічних причин нашої недержавности дасть нам її можливо повний образ: всі ті численні, шкідливі для нашого громадського життя, прояви, в яких недержавність наша виявляється — прояви, що визначають, дану нам од природи та історії для нашої політичної творчости, реальну якість нашого громадянства.

I. Найбільше активна, і єдине здатна до державного будівництва і державного проводу, войовнича верства на Україні, не витворивши, в моменти державного унезалежнення Української Землі, своєї власної сильної і авторитетної влади, винищує сама себе в кривавих усобицях.

Історичні приклади: »Вони не мають влади і живуть в ворожнечі між собою...« — так характеризував вже в VI віці нашої ери мешканців Української Землі візантійський письменник, т. зв. Маврикій (цитований і Проф. М. Грушевським: Історія України-Руси, I, с. 366). Далі: князі усобиці і самоослаблення княжо-варяжської держави на Україні за часів київських, завдяки хисткості і слабости верховної влади, яка не могла знайти собі підпори в місцевій українській анархічній провідній верстві і кишіда та розкладалась в котлі української анархії.*) Боярська сваволя в державі Галицько-Волинській по тій-же самій причині і з такими самими наслідками. Магнатські і шляхетські бійки та наїзди на Україні за часів безвладної і свободної »Річпосполитої« польської, закінчені українськими повстаннями і політичним занепадом цієї верстви. Самовирізання Хмельничан, цвіту козацької України, завдяки знищенню верховної влади, поваленої ними самими разом з династичними і монархічними планами Великого Богдана. Оце самовирізання провідної верстви мусіло довести до упадку козацьку державу, так само, як таке-ж і по тій-же самій причині (слабкість поборюваної шляхетськими анархістами королівської влади) самовирізання цвіту польської правлячої верстви майже в тім самім часі (1666 р.) в битві під Монтвами, за рокошу Любомирського, лягло в основу упадку держави польської. Врешті останнє самозапльованя і самознищеня найбільше активних провідних українських сил, завдяки їхньому повстанню проти заслабо піддержуваної Гетьманської Влади і завдяки наставшій після нього »отаманської« та інтелігентської анархії, наслідки якої ми всі тепер переживаємо

Україну — йдучи за нашим поетом Олізаровським — можна порівняти до дерева, яке не в стані витворити твердої кори і цією корою захистити себе. З нутра нації весь час виділяються нові войовничі, здатні до захисту нації собою, елементи. Але всю свою вроджену їм енергію, активність, сміливість, самопосвяту вони зуживають на зло: на поборюваня влади і на боротьбу між собою, замість на організацію самих себе при помочі єдиної, сильної, сталої і незмінної (монархічної) влади. Вони гинуть в цій боротьбі і оставляють тіло нації непокритим. З нього виливається без пуття, без користи і без цілі найкраща, найцінніша кров, і знов остається анемічна, безсила, зганіренована, не оточена і не захищена твердою власно-державною »корою«, а тому вічно гниюча, пасивна і аморфна »географічна« маса

II. Недобиті останки цієї верстви, рятуючи від своєї власної анархії існування самих себе і свого громадянства, кличуть на Українську Землю чужоземні влади. Ці влади опановують таким

---

*) Наші демократично-республіканські історики та політики лають Андрія Боголюбського за те, що він знищив Київ. Але вони не кажуть, що Київ був гніздом анархії серед тодішньої руської провідної верстви і що Андрій Боголюбський тому поклав основи могутности держави московської, що зміцнив князівську владу, оперши її виключно на дисципліновану північно-руську, а не анархічну південно-руську, частину цієї верстви. Вони не кажуть теж своїм українським слухачам, що анархісти нігде і ніколи не можуть правити державами. Вони не кажуть врешті, що хай українська провідна верства, до якої власне належать вони — історики, політики і публіцисти — перестане бути анархічною, коли хоче маги власну державу і коли не хоче, щоб її нищили чужі державники; або хай має принаймні стільки пуття чести та поваги, щоб не скиглити, коли її būtų за її нікчемність.

чином України її-ж власними провідними силами і тому винищують в українських людях рішаюче для буття нації почуття єдності і спільності супроти чужоземців — почуття, яке витворюється тільки в спільній війні за свою владу проти влади чужоземної.

»У них багато начальників, які не живуть в згоді, так що добре притягати декотрих з них на свій бік намовами або дарунками і тоді на інших нападати, аби спільна війна не злучила їх до купи та не звела під одну владу« — пише про перебуваючих на Україні перед чотирнадцятьма віками наших попередників вищезгаданий Маврикій. Від першого покликаня Варягів якимись воюючими між собою місцевими українськими політичними провідниками і до сьогоднішнього дня нищиться в той спосіб можливість «злучити до купи» та державно незалежнити Україну.

Сторонники Володимира Великого, воюючи зі сторонниками популярного в Києві, його брата Ярополка, покликали на Україну нову чужоземну варяжську силу, од насильств якої потім ледве їм вдалось врятувати Київ. Так само, тільки завдяки покликанню з півночі новим варяжсько-новгородським дружинам, перемогли сторонники Ярослава Мудрого сторонників його брата Святополка Окаянного, що в своїй боротьбі за незалежнення від півночі князівського київського стола кликали на Україну Поляків. Галицько-волинські бояре, буючись між собою, кликали Угрів, Поляків і Татар і, убивши врешті свого Князя, довели до упадку Галицько-Волинську Державу. Князь Глинський кликав проти інших руських Князів в Литовсько-Руській державі Москву, а ці проти нього шукали опіки у Польщі. Про загально відоме блукання козацької старшини в трекутнику: Москва, Польща і Турко-Татари, та про використовування цими сторонніми силами, кликавшої їх, української анархії — нема що згадувати. Так само нема що згадувати і про всім відомі події останніх літ.

Державну незалежність може мати тільки така нація, якої провідна войовнича верства настільки хоче своєї власної влади (наскільки імперіалістична), що вона супроти чужоземного напору вся, без ріжниць переконань, солідарна. Де провідна верства сама кличе чужоземні влади на поміч в боротьбі поміж собою, і де вона в той спосіб сама свому громадянству прищеплює почуття необхідности цих чужоземних влад, там чужоземна влада ніколи поважного опору серед місцевого громадянства не зустріне і нація з такою провідною верствою не може мати своєї власної держави. Оцей первородний політичний гріх української провідної верстви мусить бути — як вище сказано — відповідним методом її організації знищений, як що ця верства дійсно хоче мати свою власну державу.

III. Завдяки географічному положенню, тими чужоземними метропольними владами, які використовують анархію української провідної верстви і її нехотіння організувати свою власну владу, єсть Москва та Польща, представниці двох ріжних культур і двох діаметрально протилежних методів організації влади (охлократії і демократії). Наслідком їх одночасного і паралельного впливу на розбиту внутрішньою боротьбою українську провідну верству єсть найстрашніший прояв нашої недержавности: поділ цієї верстви на дві

взаємно собі ворожі, себе взаємно навіть не розуміючі і себе взаємно, не тільки політично, але й національно, винищуючі частини: москвофільську та полонофільську. В боротьбі Москви і Польщи, веденій на Українській Землі силами місцевої розбитої провідної верстви, Україна обезличується, перетворюється з субекту в об'єкт, і стає безвладним мячем, яким кидають в себе Москва та Польща.

Коли-б вся Україна була в колоніальній залежності тільки від Москви, або тільки від Польщи, то внутрішня боротьба місцевої провідної верстви велась-би за, або проти України, і за, або проти Москви чи Польщи. Так як в дійсності єсть, місцева провідна верства бореться за Москву або за Польщу, а Україна в цій боротьбі єсть тільки додатком, який в мірі потреби використовується одною або другою стороною в характері політичної «інтриги». Трагічно помилялись, помиляються і будуть помилятись ці українські політики, які свої надії будують на польсько-російським суперництві на нашій землі.

Місцеву державно-творчу провідну верству цей поділ вів завжди до загибелі і то однаково в обох її — як москвофільській так і полонофільській — частинах. Бо коли на Українській Землі перемагала Москва, то вона винищувала тих місцевих «панів», які в її очах були явними або скритими «Поляками». Коли перемагала Польща, то вона (як напр. тепер на Волині) винищувала тих місцевих «панів», які в її очах були явними або скритими «Москалями». В результаті слабла од того не Москва і не Польща, а місцеві «пани», місцева державно-творча провідна верства.

Коли ми на Україні мали перед революцією непропорціонально мале число «панів» у відношеню до «народніх» мас (наприклад всього тільки 1.31% дворянства, яке до того в великій частині своє дворянство зовсім не за воєнні і державні заслуги одержало), то це єсть власне наслідок оцієї московсько-польської боротьби, веденої на нашій землі силами місцевої войовничої державно-творчої верстви. І коли з приходом якоїсь революції, збунтовані революціонерами маси завжди легко винищували на Україні своїх, однаково як «московських» так і «польських», внутрішньою боротьбою обезсилених панів, то це прямиий наслідок москвофільської і полонофільської попередньої політики оцих «панів». З цього можуть, розуміється, дуже тішитись українські революціонери, але мусить всіма силами боротись з цим явищем той український політик-державник, який знає, що без тих чи інших своїх власних місцевих «панів» не може бути ні Української Держави, ні Української Нації.

Дехто з наших комуністів чи уенеровців може тут сказати, що все це відноситься до старих «панів», а ми, мовляв, «инші». Не думаю, щоб нащадки цих сучасних «провідників революційного українського народу», які, після спільного польсько-українського київського походу, остануться під пануванням Польщи, і нащадки тих його провідників, які, після спільного московсько-українського знищення «жовто-блакитної» України, остануться під пануванням Москви, розуміли себе колись краще, ніж колишні панове з «Кієвлянина» і панове з «Dziennik'a Kijowsk'ogo». Адже ці старі пани теж були нащадками напевно не гірших Українців і не гірших «провідників революційного народу» з часів козацьких, ніж теперішні.

Тому думаю, що при такій самій солідарності сучасних предків нашої майбутньої української провідної верстви, їх нащадків змете з Української Землі якась будуча народна революція під проводом будучих «революційних провідників» так само, як остання змела читачів «Кіевлянина» і «Dziennik'a Kijowsk'ogo». Змете як що сучасні предки будучої місцевої провідної верстви не захочуть поки ще час звязати і зміцнити себе організацією одної, непорушної і сталої, а тому монархічної, своєї власної місцевої української влади.

Свідомість цієї, досі легковаженої, політичної істини починає на щастя прокидатись серед українського громадянства. Ці, що бачать той процес розкладу та упадку (поруч зі зростом різної «української літератури»), який погрожує остаточною загибеллю українським державно-національним змаганням, починають звертати увагу на рішення для нашого існування проблем своєї власної влади. Одним з таких добрих виступів нашого видужування єсть агітаційна та організаційна праця наших американських земляків в Січових організаціях та в їх органі — «Січі». Визнавши ідею єдиної, сталої, традиційної, Верховної Державної Української Влади, персоніфікованої в Гетьманській Роді Скоропадських, «Січі» стали на державно-творчий український шлях. Проти цього державницького ідеалістичного пориву людей, які хочуть, щоб Українці були державною надією, і які переконались в повній непридатності дотеперішніх республіканських методів будування Української Держави, піднявся однодушний крик всієї анархічної більшості української інтелігенції. Кодло, яке живе з недержавного гниття українського громадянства, стрівожилося, заворушилося. Це доказ, що надавлено власне на болоче місце і що порушено само огнище хвороби. Од дальшої послідовної, невпинної, розумної і організованої боротьби з цією хворобою та від щирости і глибини пориву цих, що цю боротьбу почали — залежатиме процес видужування.

IV. Входячи в дві чужоземні держави, місцева державно-творча верства тратить ідеологічну і організаційну консервативну єдність, необхідну для її існування. Репрезентований нею місцевий консерватизм не може удержатись навіть в польських чи російських формах тому, бо він нищиться, погибельними для України, методами державної організації російської та польської держави. Наші консерватисти русофіли розкладаються в московським охлократичнім самодержавію, яке поневолює державою громадянство. Наші консерватисти полонофіли розкладаються в польській демократичній анархії, яка поневолює державу громадянством. Крім цього і Москва і Польща не дуже цінять своїх вірних «малоросів» і своїх вірних «кресовців». В хвилини небезпеки ці метропольні влади ніколи своїх прихильників на Україні не піддержують так, як-би вони самі себе могли піддержати, коли-б мали свою власну Державу. Андрусівський і Рижський мири, поминаючи безліч інших історичних фактів, можуть служити до цього ілюстрацією. В результаті місцеві українські консервативні елементи ідеологічно і організаційно так слабкують, що не в стані виконувати своєї здержуючої і організуючої ролі серед місце-

вого громадянства, і гинуть під найслабшим навіть натиском місцевих руїнницьких революційних сил.

Зневіра в себе саму нашої старої місцевої провідної верстви, і — як наслідок цієї зневіри — російськість та польськість цієї верстви, мали розуміється свої глибокі історичні причини, ідентичні з переліченими вище, статичними і динамічними, причинами нашої недержавности. Нечисленність цієї верстви; її завелика расова та культурна гетерогенність (занадто різнородне походження); завелика емоціональність при заслабій волі, інтелігентности і замалій здатности до організованости; безмірно тяжка боротьба на три фронти — з Москвою, Польщею і внутрішніми руїниками, які завжди допомагали Москві та Польщі нищити оцю місцеву українську провідну верству — пояснюють, але не оправдують її зневіру. Утеча старих українських панів від безмірно тяжких, але обов'язуючих всіх панів на цілм світі, обов'язків твореня власної держави на своїй землі і серед свого, живучого на цій землі, громадянства, не може бути оправдана тому, бо вона приносила руїну Україні і руїну їм самім.

Зробити з української колонії інтегральну частину московської чи польської метрополії — іншими словами: з мешканців України поробити людей однакових з мешканцями Московщини і Польщі — було річю, розуміється, неможливою. Метрополії могли називати Українців своїми державно-національними іменами, могли давати тим з них, що себе за Росіян або Поляків вважали, повну формальну рівноправність, але фактично ані московська ані польська провідна верства не могли з Росіян або Поляків з України — тоб-то з місцевої української провідної верстви — зробити частину себе і політично вірити їм так, як самим собі. Щоб злитись з російською або польською провідною верствою і придбати її державницькі прикмети, мешканець України мусів виемігрувати з України до метрополії: до Варшави або до Петербурга. Той, що оставався в Україні, або приходив на Україну, — оселявся в ній, з нею місцем своєї праці з покоління в покоління органічно зв'язувався, і що разом з тим на державну залежність України від метрополії погоджувався — приймав на себе — спільне всім мешканцям України — прокляття недержавности, прокляття колонії.

Російськість та польськість — не зважаючи на часто «самоотвержену» службу наших панів російській та польській державній ідеї — в одих умовах колоніяльного існування тільки ще більше розкладала та ослабляла їх. Бо на дні їх свідомости лежало, деморалізуюче їх та ослабляюче їх життєву відпорність, почуття невиконання своїх панських обов'язків супроти свого народу і своєї землі, почуття незавоюваного собі власною вартостю права на владу. Звідци брак скріпляючої, спокійної і сміливої віри в себе, в потрібність свого буття, в законність своєї влади, в громадську оправданість свого «панства», своєї більшої сили культурної і матеріальної. Без такої віри, яку дає свідомість виконаних обов'язків супроти своєї землі і свого народу, вони не могли мати цієї моральної сили, що рятує в хвилини катастроф і що свідомістю законности і потреби свого існування само це існування береже.

Наші «кресові польські пани», вигнані більшовицькою ордою з України і погибаючі на вулицях Варшави та в закамарках Польщі, і наші «пани мало-російські», яких прихильність до «вдипой і неділимой» теж не врятувала від цієї

самої орди, хай будуть наукою для всіх будучих українських панів, що ні Москва ні Польща захистом для них служити не можуть. Невласнодержавна — москов-фільська чи полонофільська — політика »панських« консервативних елементів, — тоб-то тих елементів, що в данім часі посідатимуть владу і більшу культуру та матеріальну силу на Україні — в найкращому разі може довести тільки до того, що замість них самих будуть вирізані їх діти або внуки. Москва і Польща займають українську колонію не на те, щоб оберігати тих, що в ній свої держави самі сотворити не уміють і що своєю проказою недержавности ще самі московську та польську державу каляють.

V. Слабкість місцевого консерватизму не дає йому стати серед місцевого громадянства школою здержуючих і організуючих громадських прикмет: чести, вірности, послуху, дисципліни, обмеження імперіялізму послухом владі (монархії) і містицизму послухом організованої ідеології (релігії), — школою ідейности, волі та інтелігентности. Завдяки цьому розвиваються без ніякого протиділання в цьому громадянстві: розперезане хамство, зрадництво, політична проституція, »отоманія«, слабодухість, взаємно себе пожираюче релігійне, політичне, філологічне і всяке инше сектанство, безідейність, безвольність, глупота і врешті отой »імперіялізм« та »містицизм« дикунів, який, крім хвилих революційних вибухів, нічого сильного та тривалого сотворити не в силі.

Всі болючі крики — як наприклад Кулішевий: »народе без пуття без чести і поваги« — остануться криками в пустині, доки не відродиться місцевий консерватизм. Бо не досить пуття, чести і поваги від громадянства вимагати, але ще треба йому приклад оцих чеснот на живій громадській організації показати. Такими громадськими організаціями у всіх здорових націй цілого світа були, єсть і будуть організації консервативні. Без доброго консерватизму, як вже вище сказано, не може бути в нації і доброго поступу. Тим пояснюються, що при всій зненависти наших місцевих поступовців і революціонерів до своїх місцевих консервативних »панів«, вони від них ані на крихітку не краді. Мало того, вони звязані з ними таким нерозривним вузлом, що смерть консерватистів тягне за собою смерть революціонерів. За знищенням консервативного Гетьманства прийшла загибель і революційній Директорії.

Мав глибше значіння оце трагічне видовище, яке ми бачимо сьогодні в краю і на еміграції: розворушити і оживити наших революціонерів не може ні вимірання України, ні їх власне вимірання, а тільки привід знищених ними »панів«, ознаки життя українського консерватизму. Злоба, з якою вони кидаються напр. на нас, Гетьманців, єсть нічим иншим, як їх стихийним, підсвідомим бажанням випробувати силу цих Гетьманців: чи здатні справді консерватисти українські стати здержуючою опорою для них — революціонерів, чи своєю слабостю вони знов улечать їм деструктивну роботу і знов убють їх своєю власною смертю. Без видержаня цієї злоби, цього природного революційного напору, консерватизм український не зможе відродитись. А без його відродження, не може бути і відродження українського поступу. Хто хоче щоб на Україні були честні,

вірні, послухні, дисципліновані, ідейні, сильновольні і розумні поступовці, той мусить перш за все подбати, щоб такими стали українські консерватисти. Шлях до реальної, а не тільки літературної, — шлях до повної, а не односторонньої — Української Нації веде через відродження українського консерватизму. Зміцнююча консерватизм монархічна форма організації і поповнення ріденьких старих консервативних рядів свіжими силами зпосеред найбільше патріотичних, чесних і розумних поступовців — це основа цього відродження.

VI. Слабкість консерватизму лежить в основі слабости пам'яті серед місцевого громадянства: політичної та культурної безтрадиційності людей, що живуть на Україні, і неусвідомленя місцевим українським громадянством свого власного історичного досвіду.

Коли ми хочемо, щоб оце позитивне, що ціною таких безмірно тяжких зусиль і жертв як не як сотворило наше покоління в Україні, осталося, як вже придбане національне добро, для будучих поколінь, і коли ми хочемо, щоб оці будучі покоління знали »чиї вони сини, яких батьків« — то мусимо подбати, щоб оцей кривавий досвід наш був збережений в сильній консервативній організації, об'єднаній біля одної, сталої, непорушної, і тому в однім Роді, з покоління в покоління персоніфікованої, Української традиційної Гетьманської Влади.

Самими книжками і легендами не творяться держави і нації: треба, щоб була ще організація живих людей, яка ці книжки і легенди з покоління в покоління передасть. Коли ми такої консервативної організації української не сотворимо, з сучасним українством буде те саме, що й з козаччиною, якої досвід і традицію треба було століттям одшукувати по архівам, або з колишніми нашими попередниками, оцими легендарними »Антами«, про яких ніхто й досі не знає, хто вони були, чого хотіли, звідки взяли і куди щезли.

Без зміцнення українського консерватизму Україна буде все подібна до помешканя, в якому весь час міняються численні квартиранти. Вони про себе взаємно — про те, як жили в цьому помешканю їх попередники — нічого не знають, бо завжди революційно винищують оцих своїх попередників, які — коли-б були міцніші і не дали себе знищити — могли-б їм свій досвід передати. Тому всі невигоди свого помешканя українські революційні квартиранти одкривають, та способи на їх усунення знаходять допіру тоді, коли їх вже нові, знов такі-ж революційні і такі-ж бездосвідні і такі-ж недоговічні, квартиранти з України вигоняють.

VII. Місцеві державно-творчі войовничі елементи проявляють, як в своїй консервативній, так і поступово-революційній частині, велике ослаблення державно-творчих здатностей під впливом не тільки причин характеру статичного але й за для браку вправи в виконуванню влади власними силами в своїй власній державі. Їх волю та інтелігентність — необхідні для організації завойованя та удержуваня влади — ослаблює з покоління в покоління однаково: як московський режим державного кнута, винищуючий потрібну для розвитку волі

та інтелігентности політичну свободу, так і польський режим державної анархії, винищуючий так само необхідні для розвитку цих прикмет, здержаність і дисципліну.

Наші місцеві державно-творчі елементи в своїй консервативній частині нагадують — хай вибачать мені таке порівняння — арабських, або англійських коней, які від кількох поколінь постояли без роботи в злих і негігієнічних стайнях. Тому вони здатні при нагоді показати всі цінні прикмети своєї старої крові, але тільки на дуже коротеньку віддаль. Знов-же елементи поступові і революційні нагадують коней диких степових, які при всім своїм буйним і цінним темпераменті, але не втягнуті в роботу, здатні проявляти свою загонистість теж тільки на коротку віддаль. В результаті епізодичність і скороминучість більшости політичних українських починань.

Вилічити оцю, політично шкідливу, прикмету короткого дихання наших, єдине здатних до завойованя влади і будови держави, войовничих елементів можна тільки таким методом їх організації, який-би вимагав од них довгого і постійного зусилля. Метод республікансько-демократичний уможливить нашим революційним «отаманам» вічні зміни коротких влад по мексиканським взірцям. З другого боку він дасть змогу нашим консерватистам виконувати владу не особисто, а через куплених «народних вибранців» і фінансовані виборчі махінації. Тому цей метод, для втягнення в постійну роботу і вилічення, як наших застоївшихся консерватистів, так і наших невізжених революціонерів — иншими словами: для вихованя та організації нашої державно-творчої верстви, а значить і для будови нашої Держави — не надається.

VIII. Загальна неорганізованість місцевого громадянства виявляється в оцих найбільше характерних ознаках :

1. Істнування на Україні споконвіку трьох мов: двох «панських» (церковно-словянської і латинської, потім російської і польської) і одної «народної»; иншими словами: взаємне нерозуміння себе між організаторами та організованими, і організаторів поміж собою.

М. Драгоманов наводить, як одну з історичних причин факту нашої триязичности, брак у нас релігійної реформації, під впливом якої — на його думку — на заході «панська» латинь була замінена скрізь «народніми» мовами. Думаю, що глибшою і постійно ділаючою причиною єсть вищезазначене неуміння українських людей зорганізувати свою власну владу. Коли-б були на Україні такі люде, які-б хотіли і уміли самі без чужої допомоги народніми масами українськими правити, то вони мусіли-б прийняти за свою мову — мову найбільше цим масам зрозумілу: українську мову народню. Без цього вони не здобули-б потрібного для своєї місцевої влади авторитету серед мас. Так (в боротьбі за свою власну, місцеву владу) повстали всі національні мови; так тільки може витворитись і національна мова українська. Без власної держави, тоб-то без людей, здатних на Українській Землі серед українського народу здобути

і зорганізувати свою власну владу, українська мова, при всіх її багатстві, останеться на завжди говіркою селян, діалектом »Провансальців«, мовою літературних оригіналів, або, що гірше, нездар та руйників, прикриваючих формою »національної мови« національно безвартісний або руйнуючий зміст своїх писань. І ніякі »релігійні реформації«, ніякі »національні церкви«, ніякі »преси« і »наукові установи« нічого нам в цій справі без власної держави не допоможуть.

Вищесказане не означає того, що український селянин чи робітник нічого не розуміє, коли до нього говорять по польськи, або по російськи. Воно значить, що і ці що говорять на Україні по російськи, і ці що говорять на Україні по польськи, не стараються говорити так, щоб народ бачив, що вони говорять його мовою, що вони його »пани«, що вони його організатори. Не стараються-ж вони говорити так тому, що — спіраючись на метропольні сили російської чи польської держави — вони такого власне розуміння себе і такої національної восприймчивости на свій провід з боку місцевого народу не потребують і не хотять. Між тим тільки з такої потреби і з такого хотіння організаторів — звязатись з місцевими організованими так, щоб могли здобути собі серед них на своїй землі моральний авторитет і законну владу — може вирости спільна для одних і других національна мова.

Блеф і страшна для українства небезпека большевицької українізації України лежить в тому, що правляча тепер Україною московсько-інтернаціональна верства намагається вживати української мови не для того, щоб самій злитись з українським народом в одну національну цілість і сотворити на Україні свою місцеву владу (свою українську державу), а для того, щоб під покришкою »народної« української мови прищеплювати народові свої не місцеві, московсько-інтернаціональні політичні змагання. І Петро I-ий в боротьбі з Мазепою теж вживав тодішньої української мови (вона продержалась на Україні до скасування Гетьманства, тоб-то до упадку власно-державницьких тенденцій місцевої української правлячої верстви), одначе українська інтелігенція тоді ще не була настільки глупа, щоб Петра вважати »будівничим України«, і тодішні українські »зміновіховці« знаходили для себе багато більш логічні оправдана.

»Але-ж большевики українізують Україну під натиском українських народніх мас« — скажуть на це наші інтелігенти, потішаючі себе, що »само життя« поправить це, що вони своїм »повстанням« проти Української Держави зруйнували. Не думаю, щоб народні маси, які бачать на Україні велику частину своїх колишніх революційних провідників інтелігентів навколішках перед большевиками, мали стільки почуття національної чести і гордості, щоб вимагати від большевицької влади вживання їхньої, національної, української мови. Хто мав серед цих мас оце почуття національної чести і гордості виховати? — Думаю натомість, що »натиск знизу« в напрямі »українізації« має ті самі причини, що й такий самий натиск знизу в напрямі знищення в російській правописі букви »Ѣ«. Ця полуграмотна верства сучасних »вірпих малоросів«, яка преться всіми силами до комуністичної влади, думає, що »українська мова« прикриє її примітивну некультурність і що, не розуміючи книжок російських, (через їх зміст, а не мову, як їй помилково здається), вона в українській мові легше постигне всі »чудеса науки« та стане такими самими »образованими комуністами«, як і ці, що приїжджають з Москви і мають за свою образованість велике жалувана.

Не треба хіба казати, скільки наївних ілюзій криється в цих сподіванках. Вони розвіються дуже скоро, і коли-б більшовики удержались, то правляча Московщиною, Україною і Білоруссю з московського центру одна провідна верства витворила-б дуже скоро нову одну общеруску комуністичну літературну мову, так само, як такаж стара общеруска мова повстала з такої самої державної єдності верстви, що правила петербургською Імперією. Але що правляча більшовицька верства не удержиться, і упаде мабуть ще в примітивнім періоді «українізації», то наслідок опієї більшовицької українізації України буде такий: коли більшовики упадуть, українська мова стане для мас зненавидженою мовою скинутих «панів»; місцеві представники «революційного народу» (забалакавши в Марті 1917 р. всі зразу по українськи) тепер забалакають всі зразу по російськи і, коли в 1918 р. вони робили повстання проти своєї місцевої української влади Гетьмана за те, що вона «занадто права» і «говорить по московськи», то тепер — як ця влада знов настане — вони робитимуть повстання за те, що вона «занадто ліва» і «говорить по українськи»

Під більшовицькою владою Україна могла-б дійсно зукраїнізуватись тільки тоді, коли-б місцеві, правлячі Україною, комуністи розпочали боротьбу з комуністами метропольними за свою владу на Україні, за створення окремої української «комуністичної» держави. Боротьба ця довела-б до дійсної українізації навіть тоді, коли-б вона велась в початках і в мові російській. Так само, як довело-б до дійсної українізації і до створення української національної мови Гетьманство 1918 р., не зважаючи на це, що правляча тоді місцева верства, вихована в російській мові, цієї мови, в боротьбі за свою владу на Україні, в перших стадіях цієї боротьби, мусіла вживати.

2. Слабкість органічних: родових, класових, професійних і т. п. зв'язків, особливо потрібних для організованості громадянства там, де, як у нас, переважає різнородність походження, расова неоднорідність і вроджена взаємна ворожнеча.

Розпорощування родів на позбавлені між собою всякого зв'язку окремі родини; розпорощування класів на необеднаних нічим між собою організаторів і організованих і т. д. — єсть постійним явищем на Україні. Хто хоче, щоб у нас існувало громадянство — в розумінню не механічно, а органічно обеднаних людей — той мусить всіма силами з оцим явищем боротись. Родові союзи, запобігаючі деструктивному відосередковому егоїзмові поодиноких родин (що особливо проявляється при прийняттю у нас звичай рівного поділу землі і майна між всіми синами і дочками), далі класові і професійні організації — це наймогутніші засоби для такої боротьби.

Тут при нагоді зазначу, що у нас починає бути модним поборювання «класовості» після того, як політично зужилась найсильніша українська соціал-демократична партія, в програмах якої що два слова стрічався термін «клас». «Націоналістичні» і «праві» українські публіцисти, які по українському звичаю мало думають, багато почувають і голосно кричать, підняли гвалт, що нас погубила «класовість». Між тим ніякої класовості, за нечисленними винятками, у українських есеїстів не було. Вони не створили ні одної класової робітничої організації на взірць подібних організацій французьких чи англійських, і були в масі зви-

чайною демократичною партією інтелігентів, таких самих, як і їх демократичні противники: »шпівністи«, »націоналісти« і »анти-соціалісти«. І одні і другі займались однаковісеньким, не маючим нічого спільного з класами, підбунтовуваням »народу« проти »панів«, »бідних« проти »багатих«, »Українців« проти »не Українців« — з тою тільки різницею, що есдеки робили це принаймні по членороздільним (посідаючим якусь логічну думку) демократичним західно-європейським зразкам, а наші »націоналісти«, при всіх своїх сильних почуваннях і милім »національнім романтизмі«, обовязку логічно думати і говорити зовсім не почували. Коли-б вони почуття такого обовязку мали, то легко-б зрозуміли, що наприклад класові англійські тредуніони єсть для робітників англійських найкращою школою англійського патріотизму і найбільшим об'єктом зненависти та побороюваня для різних інтернаціональних комуністів. Вони-б знали також, що з класового об'єднаня хліборобів і з класового об'єднаня робітників на Україні може вирости патріотизм і організованість місцевого громадянства, а різні партійні »націоналізми« тільки збільшать розпорошеність цього громадянства ще й на різні »нації«. Гарно виглядав-би український республіканський демократичний парламент (коли-б він був можливий), в якому українські націоналісти зустрілись-би з іншими націоналістами, вибраними »суверенним народом« різних, потворених тепер більшовиками на Україні, »національних республік«.

3. Занепад серед місцевого громадянства почуття з а к о н о с т и, яке не витворюється там, де нема власної місцевої влади і де відносини між державою і громадянством не носять гармонійного і органічного характеру.

Страх тільки перед кнутом, повагу тільки для фізичної сили і повну поргуду для людини як об'єкту і суб'єкту права — виховала в наших громадянстві, поневоленім державою, охлократична Росія. »Правом і лівом« — цей характерний історичний вираз, малюючий повне беззаконня, сваволю і анархію неопанованого безсилою державою громадянства — повстав у нас під пануванням демократичної і свободолубивої Польщі. Споконвічне перемішуваня на нашій землі цих двох історичних впливів — в їх проявах найгірших, як це завжди буває на »окраїнах« і »кресах« — витворило серед місцевого громадянства, без огляду на те, як воно себе в своїх різних групах називає, сполученя рабства і хамства. З оцим політично руйнуючим сполученям двох собі протилежних прикмет доводиться і доведеться перш за все боротись кожному, кому лежить на серці організація нашого громадянства і усунення основних причин його неорганізованости та нездатности до окремого, незалежного, державно-національного буття. При чім памятаймо, що коли відповідним виховуваням громадянства і відповідним методом його політичної організації, хамство обмежити сильною дисциплінуючою державною владою і послугою законам, а рабство убагороднити допущеням законної політичної свободи і ласкою до неї в межах закону, то при таких формах цього сполученя ми можемо стати нацією державною, сильнішою навіть і політично культурнішою ніж сусідні нації.

4. Піскуватість структури місцевого громадянства, яка виявляється у взаємнім себе незнанню українських людей і в

надмірним обособленню та індивідуалізмі одиниць. Українські люди, не зв'язані між собою ні в просторі (сполученнями органічними) ні в часі (спільно усвідомленою традицією), посідають сталу тенденцію до диференціації (поділу) при великій нездатності до інтеграції (сполучення).

Наші демократи вживають поняття »народ« і »пани« в розумінню організованих і організовано борючихся між собою громадських груп. Вони забувають, що ні »народу« ні »панів«, як зорганізованих громадських груп, на Україні нема. При цій неорганізованості громадянства, яку ми досі маємо, »народ«, коли-б він раптом остався сам »без окупантів«, почав-би себе взаємно вирізувати так само, як вирізували себе взаємно його »пани«, в першій мірі пани-демократи. Наші демократичні інтелігенти, які не можуть існувати, щоб не поділитись на взаємно себе пожираючі політичні, конфесійні, філологічні і т. п. групи, та ще кожну з цих груп не здиференціювати до мінімальних сполучень по кілька одиниць, — помиляються, коли широ думають, що »народ« посідає ті прикмети суцільності та організованості, яких їм бракує, і які тільки від них він міг-би перейняти.

Що-ж до взаємного незнання себе українських людей, то воно у нас дійсно надзвичайне. Полтавець про Галичанина, Херсонець про Холмцака, Черніговець про Подолянина, »свідомий« інтелігент про правобережного »польського«, або лівобережного »російського« пана, обидві ці частини українських панів взаємно про себе і про »свідомого« інтелігента, священник про них всіх, а вони всі про священника, офіцер і урядовець про громадянство, а громадянство про офіцера і урядовця і т. д. і т. д. — знають у нас напевно менше, ніж пересічний західний європеець не тільки про своїх земляків, а й про всі західно-європейські нації. Що всі »польські« правобережні пани »сзуїти«, »бунтовщики« і »сноби« — в цьому переконані пани лівобережні »російські«. Що всі лівобережні пани подібні до Собакевичів, уміють тільки красти один у другого хортів або служити в поліції і рачкувати перед петербургським начальством — таке уявленя про своїх зросійщених родичів мають українські »польські« пани. Що кожний »свідомий« інтелігент витирає ніс в кулак, гасить цигарки об скатертину і при нагоді витягає у сусіда гаманець з кешені — так думають пани; а що всі українські пани од ранку до вечера тільки пють і їдять, мають гарми і власноручно січуть розгами пещасних українських селян — так думають інтелігенти. Що Галичане між собою говорять по польськи і вдають з себе »Українців« або »Русских« тільки тоді, коли хочуть субсидій, так думає не читаюча українських газет, отже величезна більшість Наддніпрянців. Що Наддніпрянців більше обходить уфимська губернія ніж Галичина, і що вони готові при кожній нагоді продати Галичину Полякам, так думають про Наддніпрянців Галичане, і т. д. і т. д.

Людей, які-би особисто, тоб-то в приватнім життю, на підставі так-би сказати автопсії (а не з вагону, чи вулиці, чи словесних літературних переказів, або архівних матеріалів) знали більш-менш всі краї українські і всі верстви українського громадянства, я бачив між своїми ровесниками серед »свідомих Українців«, в часі від 1900 р. до вибуху революції, тільки двох, дословно — двох. Згадую цей факт, щоб будучі історики України відали, в яких умовах будувалась в огні революції наша держава і розуміли звідки могли поєстати в умах провідних українських людей такі дикі і фантастичні легенди, як

напр. »Відродження нації« п. Винниченка. Глибоке, варварське, примітивне незнання своїх земляків і свого краю лежало — крім інших причин — в основі цієї чисто звирячої взаємної антипатії, якою українські люди, в хвилини коли треба було за всяку ціну єднатись, взаємно, неначе пружинами, одштовхували себе. Як могло бути об'єднане на ділі те, що було не об'єднане в думках, мисленних образах і намірах? Як могли напр. будувати основу держави — армію — люди, що до того часу з офіцером балакали хіба тільки тоді, коли він приходив їх арештовувати? Як могли вони здобути для цієї держави податки, коли панів українських, організаторів продукції, вони знали тільки по історичним документам з XVI—XVIII віків? Як могли офіцери і пани придбати необхідні для їхньої державної української праці симпатії місцевої української публичної opinіi, коли вони зовсім не знали українських інтелігентів — творців цієї opinіi? Чи можуть врешті звати себе українськими »націоналістами« і »соборниками« ці інтелігенти українські, які, крім дрібних зненавистей якихось своїх дрібеньких групочок, нічого і нікого більше на Україні не знають і не хочуть знати?

Війна і революція, перемішавши залізним макогом українських людей, збільшила, наперекір їх волі, їх взаємне пізнання. Одночасно збільшилась і свідомість національна. Але вона знов розпорозиться і загубиться, коли цього взаємного пізнання — об'єднуючим а не роз'єднуючим методом організації громадянства — не закріпляти і не піддержувати.

При виборі цього методу памятаймо: що через двірець Гетьманський в 1918 р. перейшло, і взаємно там себе пізнало, значно більше українських людей з найбільше різнородних місцевих верств і груп, ніж через сварливі, і розгонючі всі в різні сторони, республіканські кулуари Центральної Ради

IX. Неорганізованість продукції знаходить собі вираз: а) в погляді організаторів на організованих, як на людей низчого сорту — »мужиків«, або »бідний поневолений народ« — яких до праці можна загнати тільки чужоземною поліцією, комуністичними чрезвычайками або завідомо брехливими обітницями »земельки« і есерівського раю в) в погляді організованих на організаторів, як на »панів-кровопийців«, або непотрібних дурисвітів, які всі однаково живуть з темноти і визиску народу.

Організованій продукції не може бути там: 1. де самі організатори продукції незорганізовані і де кожний з них »сам собі пан«; 2. де вони не зв'язані з організованими спільною місцевою державою і спільною національною культурою, яка у організаторів виховує почуття громадського обов'язку супроти організованих, у організованих почуття потрібності організаторів, а у одних і других взаємну пошану, оперту на пошані спільного і для одних і других закону; 3. де продукція і власність на засоби продукції (землі і фабрики) для організаторів-власників не єсть найкращим способом виконування їх необхідної організаторської громадської функції, а тільки способом особистого збагачування шляхом особистих спекуляцій; і де для організованих продукція єсть не працею для них самих необхідною — а ненавистною працею »на панів«, і власність — не методом організації цієї продуктивної праці — а »нагробленим«, яке і собі можна

й треба пограбувати; і 4. де місце неорганізованих організаторів продукції, шляхом підбунтовування проти них організованих (народу), намагаються зайняти люде, що з продукцією не мають нічогоісенько спільного (інтелігенти, войовничі, але не продукуючі »отамани« і т. д.).

Всі ці чотири чинники од віків ділали на Україні. Організатори продукції всі надії покладали на чужоземні влади і — під їх охороною — на свої індивідуалістичні спекуляції. Проти них підбунтовували організованих ці, яких стихийним і вродженим хотінням (прикритим найчастіше чудовими народолюбними фразами) було »китайку драти і в онучах топтати«. В результаті в очах організованих (народу) перші ставали »проклятими панами« а другі дурисвітами і розбійниками, яких можна справді переховувати для залякування панів, але яких провід в характері організаторів громадянства був-би чимсь смішним і глибоко непристойним. Доки Україна матиме таких організаторів своєї продукції, вона нічим иншим, як колонією, бути не може. Ні метод демократично-республіканський, ні охлократично-диктаторський, для зорганізованя і оздоровлення наших організаторів продукції — як про це буде мова далше — не надаються.

Х. Неорганізованість ідеології громадянства дає в своїх наслідках такі найбільше характерні ознаки нашого громадського життя.

1. Організатори продукції войовничого типу (войовпики-продуценти), в добах змаганнь до сотвореня своєї власної місцевої влади, шукають ідеологічного звязку з організованими (народом). Тому звертаються вони до української, репрезентуючої місцевий народ, інтелігенції, що єдина таку спільну — і для »панів« і для »народу« — державно-національну ідеологію могла-б витворити. Разом з тим дають вони цій інтелігенції матеріяльну піддержку, без якої інтелігенція і творена нею культура національна, існувати не можуть. Але, через свою внутрішню слабість (ознаки якої подані вище), вони цю піддержку дають в розмірах замалих, в порівнанні з завеликими матеріяльними апетитами інтелігенції*). Не знаходячи тому (за

---

*) Повторяю, що інтелігенцією називаю клас людей, посадаючих ту чи иншу освіту, не зайнятих матеріяльно-продуктивною працею, здобуваючих собі прожиток виключно взамін за твори свого ума і духа, і не володіючих ні мечем, ні засобами продукції (землею і фабриками). Освічений хлібороб, робітник, землевласник, фабрикант, рентиє, банкір і т. д. не єсть інтелігентами, бо вони не живуть виключно з твореня умових, ідеологічних, нематеріяльних цінностей. Тому також інтелігентом не єсть ні офіцер, ні інженер. Інтелігенція сучасна, як було вище (в Листі 34) сказано, обіймає ці фахи, що в початкових стадіях розвитку людських громад зосередковуються всі в руках духовенства: громадська проповідь (тепер преса), наука, письменство, толкування законів, лікування і т. д.

Розуміється мова тут йде скрізь про більшість української інтелігенції, про її тип. Незначна меншість, що відзначається иншими прикметами, і що своєю внутрішньою красою різко відрізняється від загалу, тільки стверджує, як виняток, основний характер цього загалу.

винятком рідких випадків в нашій історії) ідейної та моральної піддержки для своїх політичних змагань серед місцевої української інтелігенції, вони цих змагань зреалізувати не можуть, одвертаються тому од української, політично безвартісної, національної ідеології, приймають ідеології чужоземні, і в зв'язку з цим політично і культурно од України відходять (денаціоналізуються).

Найбільший розцвіт місцевої української культури припадає на ці часи князівської Руської Держави, коли тодішня правляча верства намагалась центри державного життя закріпити на українській території і владу державну оперти на місцевім, південно-руським, елементі. Фундації на місцеві церкви, школи і монастирі, українська земельна шляхта і козацька осіла старшина робила щедро тільки тоді, коли проявляла українську політичну активність і змагала до державного унезалежнення України. В часах т. зв. відродження, фінансували українську національну пресу і українські культурні установи дворяне землевласники («поміщики»), при чім тільки ці зпосеред них, що мріяли про таке чи інше унезалежнення України. В останніх часах найбуйніший розцвіт української культури і преси (ідеології) зв'язаний з періодом Гетьманства (1918 р.), в якому знайшла собі вираз початкова стадія змагань місцевих організаторів продукції (хліборобів і промисловців) до сотвореня своєї власної влади (держави).

Всі ці змагання кінчались бунтом інтелігенції проти своєї місцевої влади і проти творивших цю владу місцевих войовників продуцентів. В південно-руській анархії, яка примусила Князів перенести центр державного життя з України на північ, в Великоросію, найбільшу роль відиграли тодішні інтелігенти типу Митуси : вороги своїх Князів і співці татарських людей. Православних панів лаяли в своїх писаннях уніятські письменники-інтелігенти і палили до спілки з козацькою черню тодішні полу-інтелігенти православні (недоучені попи, дяки, бурсаки і т. п. люде типу сучасних есерів). Політичні змагання козаччини були розбиті Москвою головним чином при помочі тодішньої української інтелігенції, яка служила посередником між Москвою і українськими козацькими бунтівниками проти своєї місцевої влади. Поміщикам українським з часів відродження, підгодовапа ними, інтелігенція віддичалась сотвореням ідеології: »бий панів«; а проти Гетьманських »куркулів« — єдиних людей, що могли не писати, але читати українську пресу і літературу — заключила вона союз з російськими більшовиками. При таких умовах тільки виїмково сильні та ідейні одиниці зпосеред місцевої державно-творчої верстви давали себе во імя України до останку живцем пожерти представникам української національної ідеології, замість втікти під крила ідеології польської та московської. На жаль не одиницями, а організованими групами однородних одиниць творяться держава.

Пояснює (але не оправдує) оттаке поведження української інтелігенції у всіх добах нашої історії — зазначена вище, велика внутрішня слабкість нашої державно-творчої верстви. При своїй слабости і неорганізованости ця верства тільки дуже скромно могла матеріально піддержувати українську інтелігенцію. Особливо часи боротьби за свою місцеву владу, часи боротьби за Українську Державу, вимагаючи од цієї верстви надлюдських зусилль, не давали їй змоги догоджати українській інтелігенції так, як цього оця інтелігенція хотіла. Хоч будова держав не єсть — як думають наші національні романтики — ділом виключно серця та уяви, і хоч

питання жолудка відобрають в ній рішачу роль, але питанням цим інтелігенція українська присвячує уваги більше, ніж інтелігенція державних надій, і більше, ніж це личить творцям ідеології, духовим провідникам громадянства. »Очі завидуючі і руки загребуші« — така характеристика дана представникові нашої інтелігенції (Альопі Поповичу) ще в княжому епосі — осталась незмінною і до сьогоднішнього дня. І сьогодні її перше відрухове слово у відношеню наприклад до своїх братів інтелігентів, прихильників своєї влади Гетьманської, єсть: »Вас перекупили?*) В цім слові сказано все. Коли-б дійсно Гетьман, і ця державно-творча верства на якій спіралося Гетьманство — і взагалі всі бувші і будучі подібні верстви на Україні — могли »купити« українську інтелігенцію, тоб-то коли-б у них в добу завойовування влади було досить »грошей«, досить сили матеріяльної — не було-б »народніх повстань« проти своєї влади і була-б Українська Держава.

»Купити« — це слово, якого вживає сама про себе українська інтелігенція. Ми, зненавиджені нею »бувші поміщики«, що шануємо інтелігенцію, бо це мізок і творці »духа« нації — кажемо инакше. По нашому, державно-творча, володіюча мечем і засобами продукції, верства має обовязок матеріяльно піддержувати інтелігенцію тому, бо люде, що всі свої сили віддають тяжкій і необхідній для громадського життя ідеологічній праці, не можуть одночасно ані пробукувати для свого прожитку хліба і товарів, і не можуть цього прожитку мечем собі здобувати. Прожиток повинні інтелігенції давати ці, що потрібують для свого громадського існування тієї ідеології, тієї моралі громадського життя, яку творить інтелігенція. Отже в першій мірі цей прожиток обовязані давати інтелігенції організатори держави і продукції, люде меча і матеріяльної продуктивної праці. Все питання тільки в цьому, як великий має бути цей прожиток і яке місце в громадянстві і державі повинна займати інтелігенція.

В часах коли творились європейські держави (в інших формах було те саме і в державах не європейських), існував звичай, що обовязував лицарів опікуватись жінками, безборонними і клерками. Клерком звався тодішній інтелігент, який в часах твореня держав бував завжди в більшости подвижником, таким чи иншим монахом. Цей монах своїм подвигом, своєю ідеологічною працею в чернечім убожестві, і своїм ідейним поривом аскета — помагав фізичному і матеріяльному подвигові войовника-продуцента, який творив владу, будував державу, а свого ідейного учителя-інтелігента захищав і ним опікувався. Республіканськими президентами і державними міністрами поставали оці, колись скромні, клерки-інтелігенти допіру тоді, коли надії вже побудували свої міцні хати-держави, коли войовники-продуценти в неробстві стратили свої державно-

*) »Перекупили« . . мабуть за ці маєтки гетьманські, які офіціалним наказом сконфіскувала революційно-інтелігентська Директорія. При чім це був одинюкий український наказ про персональну конфіскату панського маєтку. Ні одному з панів, що з погордою та зненавистю ставились до українства і тому в життю українськім ніякої участі не брали (всі свої надії на Москву та Польщу покладаючи), інтелігенція українська маєтків не конфіскувала. Сконфіскувала тільки маєтки Скоропадських і самого Гетьмана — що віддав всі свої сили будові Української Держави — »поза законом« поставила. Це може мала бути наука для всіх будучих українських панів, які захотіли-б коли небудь українзуватись? Невже інтелігенція українська покликана стверджувати своїми ділами, найстрашнішу для буття України і поставлену найзапеклішими ворогами України, тезу: українізація всякої правлячої верстви на Україні єсть для цієї верстви самогубством.

творчі прикмети і коли правити вже готовою, завойованою і збудованою державою міг інтелігент так само, як жінка наприклад може вести вже налажене і готове сільське господарство.

Трагічним в нашій історії є те, що ми звичайно пориваємось до державного життя і до творення своєї місцевої влади тоді, коли сусідні влади розкладаються. Інтелігенція наша (інтелігенція єсть завжди найбільше чутков на чужосторонні впливи верствою в кожній нації) переймає методи політичні од цих сусідніх влад і думає, що влада українська може народитись тим самим способом, яким інші, старіючі вже, влади умірають. Тепер наприклад, інтелігенція думає, що Україна може бути тільки «демократичною республікою», в якій народом правитиме вона — «представниця народу». Як повстали ці республіки — про це вона думати не хоче. Так само не хоче вона боротись, ризикувати творити подвиг, дати ідейний порив, необхідний в боротьбі за державу, є завойовуваню влади. Вона хоче зразу такого забезпеченого життя, яке мають інтелігенти інших, колись старими подвигами, кровю і жертвами вже сотворених держав.

Матеріалістична психіка української інтелігенції розв'язує багато наших історичних загадок. Вона пояснює нам споконвічне «зміновіховство» української інтелігенції: факт, чому покірними рабами грубих і безпардонних метропольних влад ставали за шмат, хоч гнилої, але певної ковбаси ці, що не могли простити найменшого гріха своїй власній владі, яка такого забезпеченого і певного існування не могла, не може і не могтиме зараз на початку українського державного життя інтелігенції дати. Вона пояснює нам, чому люде, які діставали і дістають нападів політичної скажености (rabies politica) на згадку про Українське Гетьманство, поводяться як овечки супроти большевицьких комісарів, польських поліцаїв, або виплачуючих щомісячні емігрантські субсидії урядовців чеської влади.*) Вона врешті пояснює нам, чому ми не маємо Української Держави.

Український інтелігент не вдовольняється посадою низче президента, головнокомандуючого чи міністра в «самостійній Україні». Він робить народні повстання проти місцевої слабой влади, коли вона благає його з оцею посадою підодждати, поки мечем та продукцією збудується та окріпне держава. Але, зруйнувавши свою українську державу, він зразу-ж на другий день стає в «Малоросії» або «Малопольщі» тихим (найчастіше псевдонімним) літератором, тим смиришим, чим більше тверда ця метропольна влада, що окуповала дану частину України, і чим сильніше вона його одною рукою бє, а другою тиче «щомісячне жалуваня». Хто-ж має при таких умовах творити українську державницьку ідеологію і будити приспане хотіння власної влади, власної Української Держави? «Освічений» такою інтелігенцією український народ проклинає память своїх

---

*) Маленька ілюстрація: пражська «Нова Україна», редагована п. Винниченком і п. Шаловалом, кидається на нас з лайкою за те, що ми Спомини нашого Українського Гетьмана, перебуваючого разом з нами в тяжкім вигнанню, помістили в «Хліборобській Україні» з приміткою: «друкуємо з ласкавого дозволу Пана Гетьмана». В цім-же самім числі ця сама «Нова Україна» друкує статтю Президента Масарика з такою приміткою: «Редакція Нової України містить з ласкавим дозволом шановного автора, Президента чехословацької Республіки.» Розуміється, не можна нічого мати проти вислову пошани для Президента Масарика, але в сполученю з вищезгаданою лайкою цей вислов пошани набирає символічного значіння. Мабуть розуміє це і Президент Масарик, який сам бував на вигнанню і сам бачив різні типи відношеня людей до своєї влади, коли вона слаба, і до чужої, коли вона сильна

Гетьманів і молитися: не дай нам Боже свого власного пана, своєї власної влади. Метропольні влади, задоволені з оцих народніх бажань, легко (з захоплених ними українських багатств) покривають кошти удержання місцевих ідеологічних творців оцих народніх бажань. Місцеві войовники-продуценти, стративши в боротьбі за свою владу свої найкращі і найбільше активні сили, загубивши свій «сепаратизм» і перетворившись в верству «самоотверженну», безмірно задоволені, що метропольна влада зняла з них клопіт удержування української інтелігенції і огиду читання в творах її «ума» лайок на себе. Інтелігенція задоволена, що вона, не ризикуючи ні життям ні жолудком, може спокійно «вислужувати пенсії», бути «єдиною представницею українського народу» та ще здобувати собі безсмертність в бібліографічних показниках української літератури. Кому-ж при таких умовах може бути потрібна на Україні Українська Держава?

Розуміється, як-би українська інтелігенція була інтелігентна, то вона зрозуміла-б, що Українська Держава, окріпши, могла-б забезпечити її існування краще і почесніше ніж метропольні влади. Коли-б вона дійсно, інстинктом а не завидючими очима, хотіла Української Держави, то зрозуміла-б, що сама «з народом», без войовника і без продуцента, вона цієї держави не збудує і не може збудувати. А зрозумівши це, вона може-б зважилась на ризик ідейного та морального піддержування своїх місцевих войовників і войовників-продуцентів в добу їх тяжкого подвигу завойовування влади, твореня держави. І може змогла-б вона тоді перенести ці великі жертви, яких од неї така піддержка місцевих державно-творчих елементів, при початковій слабості цих елементів, вимагає. Ці рідкі хвилини, коли власне інтелігентність і дійсне хотіння держави, а з ними ідейність та здатність на ризик і на жертви, серед української інтелігенції появлялись, були в нашій історії хвилинами народжування на Українській Землі Української Держави.

2. Викликана українською інтелігенцією матеріяльна руїна і денационалізація місцевої войовничої і продукуючої державно-творчої верстви веде за собою руїну української національної культури. Не завжди, після удачних повстань проти своєї влади, і проти своїх «панів» та «куркулів», інтелігенція українська знаходить гостинне прийняття наприклад в Празі. Звичайно вона опиняється тоді без матеріяльної піддержки за свою українську культурну працю і мусить переходити на службу культурам метропольним. Місце зруйнованої ідеології української, якої вже нема кому матеріяльно піддержувати, ні кому творити, займають національні ідеології чужоземні, принесені на Україну зпочатку ідеологами не місцевими, до яких вкінці прилучається і більшість «змінивших віхи», після зруйнування власної держави, ідеологів місцевих. Але й ці чужоземні ідеології, матеріяльно піддержувані силою метропольних держав, не можуть органічно вросли в місцеве громадянство і не можуть придбати на Україні потрібного авторитету. Тому й вони не в стані виконувати серед місцевого українського громадянства своїх ідеологічно-організуючих завдань.

Як вище було вияснено, всякий поступ, всякий рух вперед, може гармонійно і органічно реалізуватись тільки тоді, коли він абсорбується (вбірається в себе) місцевим консерватизмом. Завдяки політичній (державній) та громадській організованості місцевого консерватизму, він знаходить собі поволі восприймчивість пасивних народніх мас, і може таким чином їх порушувати, тягнути їх поволі за собою. На Україні цей динамічний процес не міг відбуватись в його нормальних, органічних формах. Місцева національна культура, яку, при нашій недержавности, ідеологічно творять місцеві поступовці інтелігенти, не може абсорбуватись місцевим консерватизмом, бо місцевий консерватизм винищується цими інтелігентами. Натомість українська національна культура абсорбується консерватизмами немісцевими, метропольними: йде на збогачування культур російської та польської. Там в метрополіях вона приймає, зовсім чужі місцевим українським пасивним народнім масам, тамошні політичні і громадські форми. В цих чужих формах вона накидається силоміць українському народові при допомозі політичних (державних) і громадських організацій метропольних націй. В результаті українські народні маси не можуть восприйняти ані культури української, яка не має змоги в своїм — нею самою нищенім — місцевім консерватизмі зреалізуватись, ані культур метропольних, які органічно чужі цим народнім масам, бо не відповідають їх степені восприймчивости і виростають не з органічного розвитку, а з розкладу місцевого громадянства.*)

3. Розклад місцевого громадянства, позбавленого своєї об'єднуючої місцевої, органічної і авторитетної, ідеології, піддержують, як представники української ідеології національної, так і представники ідеології метропольних націй. Одні і другі тому, що тільки гниття і хаос може забезпечити їх існування на Україні в таких формах, в яких ці ідеології при нашій недержавности у нас проявляються.

Українська «свідома» інтелігенція, як представниця української національної ідеології, знищивши свою державу, а з нею і консервативну половину своєї нації, може далі існувати на Україні постільки, поскільки вона використовує безавторитетність чужоземних метропольних ідеологій: поскільки бунтує вона народ проти місцевих «панів», які, по страті своєї держави, ці ідеології мусяли прийняти. Представники чужоземних метропольних ідеологій можуть існувати постільки, поскільки місцеві пани не сполучаться з місцевим народом і українською інтелігенцією та своєю силою матеріальною і організаційною не дадуть цій інтелігенції змоги зреалізувати українську національну ідеологію та вигнати з України ідеології метропольні. В результаті: ліцитація в соціальної (громадської) революційности єсть найбільше характерною ознакою того ідеологічного гниття і хаосу, які панують в Україні.

---

*) Прикладом культурного вовкулацтва (перемішання чужого духа з чужим тілом), як характерного прояву нашої недержавности в сфері ідеологічній, може служити: український Ярема Вишневецький, одуховлений і прославлений метропольним польським інтелігентом Сенкевичем, і український інтелігент Феофан Прокопович, одуховляючий та прославляючий метропольного Петра Великого.

З цькування «народу» проти місцевих «панів» живе українська «національно-свідома» інтелігенція. Щоб місцеві «пани», «народ» та інтелігенція не сполучились в одну органічну національну цілість, щоб вони між собою вічно гризлися і в цій гризні всі на поміч метропольної влади оглядались, цього хочуть — отже в цім самім напрямі, що й «свідомі Українці» — «працюють» і представники ідеологій метропольних.

В оцій ліцитації в соціальной революційности — в цім ідеологічнім руйнуванню місцевого громадського життя — верх беруть розуміється завжди представники ідеологій метропольних. Беруть верх тому, що для реалізації своїх революційних змагань вони вкінці знаходять завжди піддержку матеріальной і організаційної сили консервативного метропольного державного меча. З місцевої української соціальной революції Москва та Польша беруть для себе те, що їх державне і громадське становище на Україні скріплює. Найбільше навіть країні, як російські так і польські революціонери на Україні, працюють завжди в результаті на користь Росії та Польщі тому, що вони мають за собою консервативні організації цих двох державних націй, і що ці консервативні організації вкінці всі дійсні «завойованя революцій» в Україні на користь метропольних націй всорбують.

Українські «національно-свідомі» ідеологи могли-б побороти ідеологів метропольних тільки тоді, коли-б вони сили чужоземного консервативного державного меча змогли противоставити силу консервативного державного меча місцевого, українського. Але для цього їм треба-б було ідеологічно піддержувати державні змагання тих, що цей місцевий державний меч хотіли-б і могли взяти в свої руки. Іншими словами: вони мусіли-б всім своїм ідеологічним впливом на народні маси піддержувати місцеві консервативні, посідаючі матеріальну силу і політичний досвід, воєвничі та продукуючі елементи в добах, коли ці елементи завойовують собі владу на своїй Землі. Доки інтелігенція українська буде виключно соціально-революційна (однаково: під соусом соціалістичним, націоналістичним, чи віроісповідним), вона конкуренції з революціонерами інтелігентами метропольними не зможе видержати, і доля її: бути завжди битою.

4. Коли інтелігенція (творці ідеології) живе з піддержуваня серед місцевого громадянства ідеологічного хаосу, соціальной розеднаности і громадської анархії, то таке громадянство не може мати організованої публичної опінії, на якій міг-би опертися моральний авторитет матеріальной сили місцевої влади. Держатися купи і взаємно себе не вирізувати — таке, весь час інтелігенцією розпорозуване — громадянство може тільки тоді, коли воно взяте в сильні обручі якоїсь чужоземної метропольної державної влади.

Будова власної держави і існування нації неможливі, доки продовжується такий стан. При такому стані: 1. кожна окрема інтелігентська група буде нищити авторитети, піддержувані іншою групою, і в результаті всі авторитети серед такого громадянства будуть дискредитовані та затоптані в болото; 2. затирається границя між громадськи пікчемними і громадськи

цінними людьми, бо серед громадянства, позбавленого організованої opinii, перші можуть дуже легко вибиватись, а другі ще легше можуть бути осмішені та оплюгавлені; всі-ж разом не можуть мати мірила тривкості та стійкості, необхідного для випробування дійсної громадської вартості людини: вони, в творимому інтелігенцією хаосі opinii, міняються так швидко, що громадянство не тільки не має часу їх оцінити, але навіть зорієнтуватись, хто властиво стояв, стоїть, чи хоче стояти на його чолі; 3. громадянство, яке не має організованої opinii (тоб-то організованої інтелігенції, яка-б жила з об'єднуваня а не з роз'єднуваня громадянства), не може мати найменшої відпорности на сторонні чужоземні впливи і нема такої ворожої провокації, яка не могла-б удатись серед такого громадянства, збільшуючи в ньому хаос, анархію і взаємну ворожнечу; 4. при неорганізованій opinii нищиться весь час чужими, а ще більше власними руками має статичність ідеї державної і національної окремішности громадянства, — має статичність, без якої ні одно громадянство (позбавлене тоді почуття власної вартості, честі і самоповаги) не може навіть претендувати на окреме державне і національне існування; 5. врешті пасивні народні маси — розворушувані і дражнені неорганізованою і руйнівною місцевою інтелігенцією, яка весь час народ проти когось бунтує, але не має ні сили ні хотіння свої «ідеології» реалізувати — втрачають довіру до всіх цих ідеологій, впадають в апатію і пасивно піддаються врешті цій чужоземній ідеології, яку їм накинє силою чужа, не місцева влада.

Всі ці явища бачимо споконвіку на Україні. Всі українські політичні авторитети, всі найкращі місцеві державно-творчі люде, опоганювались в opinii українського громадянства. Коли наприклад Хмельницького роблено у нас п'яницею і портретовано з осличими вухами; коли про Виговського оповідалось, що він для українського діла куплений за стару кобилу, а про Кричевського, що йому за участь в козацькім повстанню обіцяно маєтки на Литві; коли Мазепа у нас став проклятим і зводителем жінок, і т. д. і т. д. — то все це не доказ, що ці наші державні мужи були такими, або що вони були гірші, ніж подібні мужи у інших націй. Це тільки доказ повної нікчемности місцевої інтелігенції (і в наслідок цього повної неорганізованости місцевої opinii), яка, при своїх прикметах, не хотіла і не могла дати творами свого духа і слова потрібний моральний авторитет людям діла, меча і матеріальної продуктивної праці.

Рівнобіжно з принижуваням наших найбільше політично вартних, честних і благородних одиниць, нігде не роблено стільки національних героїв з типів чисто кримінальних і злочинсько-авантюристичних, як на сторінках української історії. Фігурування з ними в цій історії, на рівних так-би сказати правах, може злякати навіть найсміливіших, але честних і поважаючих себе українських людей.

Як нехитно вдавались всі ворожі провокації на Україні, про це знає кожний сумлінний історик і кожний уважний дослідувач сучасного нашого життя. Не бувало у нас такого випадку, щоб кількох куплених чужоземними владами українських інтелігентів не потрапили скомпромітувати в очах цілого українського громадянства найцінніших, а тому найбільше для цих влад небезпечних, українських людей. Починаючи від інтелігентських складачів «народних» пісень в роді: «бодай тебе, Хмельниченку, перша куля не минула» — і до сьогоднішніх «редакторів» ріжних провокаторських українських газет — всяка метропольна влада могла досхочу знайти серед української інтелігенції людей готових плюгавити і моральніс нищити тих, кого їм ця влада вказувала, з певністю, що, при неорганізованости

місцевої opinii, така тактика завжди удасться. Роля наприклад большевицьких та польських впливів в організації повстання проти місцевої української Гетьманської влади в 1918 р. буде, думаю, колись в подробицях вияснена істориками України.

Про маєстатичність, при таких умовах, української ідеї державно-національної — краще не згадувати. Звістна московська поговорка — «хахлу и такой богъ сбряде» — висловлює тільки спостереження ріжниць, як до своїх «богів» (загально кажучи, авторитетів: персоніфікаторів того, в що вірять, що шанують, чого слухають) ставиться державна нація московська і як ставиться недержавна нація українська. Врешті, з такого типу інтелігенцією, і при таких її «творчих та організаторських» прикметах, нещасні наші, на чорноземі вибуявши, народні маси опиняються в трагічній становищі здоровезної і силенної дівчини, до якої з писком і вереском, кусаючи і штовхаючи один другого, залицяється кумпанія імпотентів. Доведена до розпуки подібними залицаннями, вона віддається врешті в безсиллі першому ліпшому сильному гвалтовникові, будь це большевицький червоноармєєць, чи польський республіканський кондотієр

Демократичний метод організації, руйнуючи навіть найсильніші авторитети старих державних громадянств, власне як найбільше сприяє ідеологічному хаосові, дезорганізації інтелігенції, а з нею і дезорганізації публічної громадянства недержавного, не посідаючого ще своїх авторитетів. Тому він на Україні може бути бажаний для всіх, крім тих, що хочуть, аби була Україна. Прийняття цього методу організації «національно-свідомою» українською інтелігенцією, і її уперте зловживання ним, єсть тільки ще одним зайвим доказом, що вона свідомо пристосовує себе до нашого недержавного розкладу і використовує цей розклад для свого існування, для свого прожитку.

5. Пристосовування себе до процесу недержавного розкладу місцевого громадянства і піддержування цього розкладу своєю громадськи деструктивною ідеологічною діяльністю робить з української «національно-свідомої» інтелігенції найслабшу громадську групу на Україні. Позбавившись сама цієї культурної, організаційної і матеріяльної сили, яку міг-би їй дати місцевий консерватизм (коли-б вона його в моменти державного унезалежнення своїми повстаннями не нищила, а потім весь час не цькувала), і не посідаючи цієї сили, яку всім іншим «не-українським» місцевим групам дає або їх краще матеріяльне становище, або піддержка з боку консерватизмів метропольних, вона стає серед місцевого громадянства *locus minoris resistentiae* (місцем найменшої відпорности) на нашу хворобу недержавности.

Всяка хвороба поразує, як відомо, не найсильніші, а найслабші, місця в організмі. Таким найслабшим місцем єсть в громадянстві України «національно-свідомою» українська інтелігенція. Тому вона стає у нас найбільше небезпечним огнищем нашої хвороби і найбільше шкідливим її розсадником. Коли неуміння українських людей здобути і зорганізувати на своїй

землі свою власну владу назвати бацилом хвороби недержавности, то українська »свідома« інтелігенція єсть місцем, де цей бацил множитья з найбільшою силою і звідки, з продуктами її ума, розходитья по всьому організму. Заражує він, розуміється, найбільше ці частини, що найбільше восприймають продукти творчости »свідомої« інтелігенції.

Перш за все звідки береться »свідома«, в своїй більшости демократична і революційна, інтелігенція? — По знищеню, як вище було представлено, дійснодержавницьких змагань місцевих войовників-продуктивів, Україна з дійсности перетворюється в літературу. Все, що на Україні єсть активного, мужського, бажачого не тільки словесної, а й реальної творчости, відходить од цієї літератури, денаціоналізується. Дві категорії людей притягаються після цього до ідеї України. Перша — це ріжного гатунку »каючіяся дворяне«, деінде їх місце займають »каючіяся поповичи«, тепер може будуть ще »каючіяся комуністи«, загалом кажучи, »каючіяся пани« : представники верхніх в даній історичній добі і пануючих верств. Основною їх прикметою єсть сильно розвинена чутливість. Завдяки ній вони усвідомлюють собі своє громадськи ненормальне положеня на Україні і бажать споконувати гріхи своєї верстви перед народом. Але ця гарна прикрета має у »каючихся панів« другий, вже негарний, бік. Рівнобжно з каяттям, у них розвивається трусливість: страх перед оцим апотеозованим народом, і звідки бажання як найбільше відокремитись од свого, »на погибель засудженого«, класу (декласуватись) і як найбільше уподобнитись до народу (мімікрі), замість народ уподобнити до себе.

Друга категорія людей, що по руїні держави притягається до ідеї України, виходить з самого народу. Українство для цих людей не єсть чимсь, до чого вони »людумались«, як перші, а єсть просто вродженою ознакою примітивности. Коли перші до українства з верхніх пануючих класів опускаються, то другі від українства до верхніх пануючих класів починають підійматись. Обидві ці категорії в цьому протилежному рухові зустрічаються. При цій зустрічі українську »національно-свідому« і демократичну ідеологію, яку витворює перша категорія, приймають зпосеред категорії другої тільки ці, що не мають сили промстити собі шляху до верхніх класів, од яких одірвалася і одріклася категорія перша. В ідеології плаксивій, романтичній і переповненій зненавистю та погордою до грішних панів — ідеології, сотвореній »каючимися панами« — ці, що панами хочуть, але не мають ніяких даних стати, знаходять потіху і оправданя для своєї злоби, незадоволених апетитів, пасивности і слабости. В результаті »свідома« інтелігенція, при нашій недержавности, добірається по прикметам завеликої чутливости, озлоблености, пасивности і трусливости. Вона витворює оце »свідоме демократичне українство«, в якому задихаються всі мужські активні елементи як зверху, так і знизу: — зверху ці »пани«, що хочуть України, але без каяття, без трусливого самопринижуваня, без самодекласованя, без ренегатської зненависти до свого класу і купування собі цією зненавистю »народної« любови; — знизу ці, що почувають в собі досить сил і внутрішньої вартости, щоб вибитись на верх не за те тільки, що вони »з народу і говорять змалку українською мовою«. Коли серед »свідомої« інтелігенції ми зустрічаємо так мало дійсних жінок (по вислову одного з письменників-інтелігентів), то це мабуть тому, що більшість мужчин серед цієї інтелігенції женоподібна і що

дійсні жінки до таких типів звичайно не мають симпатії. Від цієї загальної характеристики перейдім до важніших деталей.

Візьмім наприклад вроджену всім мешканцям України прикмету завеликої емоціональності, при пропорціонально ослабій волі та інтелігентности. У місцевих продуцентів вона обмежується хоч невеликою дисципліною, необхідною навіть в так легкій, як на Україні, боротьбі з природою за здобування від неї потрібних для життя матеріяльних дібр. У місцевих непродуцентів інтелігентів, які не почувують себе «Українцями», вона обмежується хоч трохи впливом метропольних консервативних організацій, що своєю здержуючою силою і виховуваням волі та інтелігентности хоч трохи (чому трохи, а не зовсім — про це була мова вище) дисциплінують руйнуючі пристрасти своїх — «южно-руських» і «кресових» — «щирих». «Свідома» українська інтелігенція цих двох здержуючих чинників не посідає і вона свою надмірну емоціональність, сполучену з безхарактерністю та неінтелігентністю, проявляє в необмеженім виді.

Візьмім далі вроджену всім мешканцям України взаємну злобу і зненависть. У більше менше матеріяльно забезпечених продуцентів вона обмежується хоч трохи матеріяльним достатком: мовляв — «як ковбаса та чарка, то минеться й сварка.» Місцеві інтелігенти «не-Українці» хоч трохи освіжають і очищають свою душу позитивними, на любові і патріотизмі опертими, частинами державних метропольних культур. «Свідомий» інтелігент позбавлений і першого і другого. Він матеріяльно не забезпечений так, як змінивший своєчасно віхи, інтелігент «не свідомий». Він кормиться тільки продуктами демократичної і революційної «свідомої» української преси та літератури, тоб-то продуктами свого власного розкладу. Він відчуває своє приниження і покривдження, чого інші мешканці України, «не-Українці», не відчувають. Він ненавидить їх і вони ненавидять його, але вони мають змогу свою зненависть при помочі метропольних влад реалізувати, а він цієї змоги не має і, при своїх прикметах, не може її мати. В результаті він весь насичений отрутою безсилою злоби. Чим більше він її в себе вбірає, тим більше її потребує. Врешті вона обертається проти нього самого і він стає подібним до того нещастного, від злости опалілого пса, який кусає або сам себе, або руки тих, що хотіли-б і могли з ланцюга мук його визволити

Візьмім ще, присущу нам всім, ознаку нашої хвороби: нахил до романтизму. Цей нахил у наших продуцентів обмежується хоч трохи тим, що вони в своїй матеріяльно продуктивній праці зустрічають силу спротиву реальних сил природи і це улегчує їм зрозуміння різниці між бажаним і можливим, між уявою і дійсністю. У інтелігентів «не-Українців» цей нахил обмежується хоч трохи тим, що через впливаючі на них метропольні консервативні організації, вони входять в контакт з силою спротиву пасивних мас і тому хоч трохи привчаються обмежувати свої емоціональні бажання та мрії степеню реальної восприімчивости цих мас. Інтелігенти «Українці» зовсім позбавлені оцього чуття природної та громадської дійности. Зло романтизму проявляється у них в повній і необмеженій силі. Відріжжати бажаного від можливого вони не уміють. Тому живуть вони найбільше фантастичними утопіями якихось «Україн без влади і без підвладних», якихось соціялістичних чи націоналістичних українських ельдорадо. Здійснитися ці ельдорада мають самі і автоматично мають вони зайняти місце тієї живої, реальної, дійсної України, яку «свідомі» інтелігенти зо всією своєю безсилою злобою ненавидять.

Відчуваючи одначе в глибині душі, що всі ці «щастя» недосяжні, і не маючи сил ані бути, ані щезнути, інтелігенція українська животіє романтично. Це значить, що вона вважає за правду тільки свої, з незагнузданої емоціональності, безвольности та неінтелігентности вирости, фантастичні утопії, і скрегоче зубами на ту реальну дійсність, яка виключає можливість здійснення всіх цих утопій. Тому «свідомі» інтелігенти українські й самі нічого не роблять і другим не дають робити. Всякі реальні політичні українські починання, роблені во імя якоїсь ясної і виразної політичної ідеї, для них ненавистні тому, що здійснення цих починань виказало-б повну непотрібність людей, живучих з українського романтичного скигліня. Отже вони мріють, скиглять і лають. Лають нещадно всіх і вся, що щось робили, хотіли робити чи пориваються щось робити в Україні. Коли взяті останні часи, то українського «свідомого» інтелігента не задовольняє ні Центральна Рада, ні Гетьманство, ні Директорія, ні більшовики: все це погань, крім нього, який лає. В дійсности, в нім самім, в «свідомім» інтелігенті українським, в його романтичній імпотентности до творчого ідеалістичного пориву, і до здійснюваня цього пориву силою віри, волі, розуму та організації — заховано огнище хвороби і розкладу України.

Коли брак ідеалізму — тоб-то брак сильних сталих хотіннь, і брак віри, волі та інтелігентности для їх здійснюваня — єсть ознакою більшости, вічно хитаючихся, українських людей, то у української свідомої інтелігенції ця ознака виявляється з найбільшою силою. Замість давати своєму громадянству ясні образи (ідеї) спільних хотіннь, вказувати ясні способи для їх здійснюваня і піддержувати силою свого духа (слова) тих людей діла (меча і продукції), що ці ідеї беруться здійснювати, українська свідома інтелігенція стає головним «продуцентом» орієнтацій*) і, прибраних в партийні програми, ріжних магічних заклинань. «Перемога світової революції», міфічна «воля народу», «любідний хід демократії», «впередчий соціалістичний лад» і т. п. чудеса, мають, на думку цієї інтелігенції, принести «волю Україні» і без жертв, без посвяти, без зусилля, без організації, самі автоматично «збудувати українську державу». Розуміється тільки цим магам-чудодіям повинна належати влада в такій державі. По що здались якісь «войовники» і «продуценти», коли інтелігент посідає в своїх руках чудотворну політичну палочку. Своїми заклинаннями (газетами і книжками) він збудує Україну і в цій Україні буде розуміється тільки народ та інтелігенція, бо хто-ж зрештою ще міг-би в оцім «раю» бути? Врешті характерною ознакою цієї інтелігентської магії не єсть ідеалістичне хотіння творити добро, а страх перед злом і бажання робити зло другому. Не стільки для добра самих Українців препаруються в чудодійних інтелігентських котлах всі ці ріжні «України», скільки для того, щоб допекти ними «Ляхам», «Москалям», «панам», «буржуям» і т. п., страшним для української інтелігенції, злим та поганим істотам

До цих ознак нашої хвороби, які «свідома» інтелігенція посідає в степені більшій, ніж инші верстви місцевого громадянства, треба ще додати кілька її специфічних прикмет. Перша — це брак відповідної освіти і школи. Щоб бути звичайним ремісником, треба пройти якусь науку і пройти означене термінування, яке виховує уміння слухати і уміння наказувати, дає дисципліну, корпоративний дух і звичку до організованости. Але щоб стати, при демократичнім методі

*) «Примат зовнішньої політики над внутрішньою» — таку формулу для оправданя оцієї манії орієнтацій знайшов один з найбільше галасливих представників українського інтелігентського націоналізму.

організації, творцем ідеології нації — «редактором» чи літератором — для цього не треба ні освіти ні термінування. *) Легко собі уявити, які наслідки для «духа нації» може мати такий натуральний добір, при якому в творці цього духа йде все, що до відповідальних фахів, вимагаючих освіти і стажу, не здатне.

Друга специфічна прикмета «свідомої» інтелігенції — це повна відсутність почуття відповідальности за втвори свого ума і серця. Цього почуття не може бути у «вічних революціонерів», що в глибині душі не мають навіть надії бути колись не в опозиції. Писати і говорити можна все, як що не мати надії це писане і говорене колись власним зусиллям реалізувати. Тому такий вічний революціонер має ще третю прикмету, впливаючу з попередніх. Він прикриває свою пустопорожність, свій повний брак внутрішнього творчого змісту, як найбільше трескучою «соціалістичною» чи «націоналістичною» фразеологією. Брак почуття міри в політиці української «свідомої» інтелігенції в цім має одну з первопричин.

Цього почуття міри не треба, розуміється, утотожнювати з опуртунізмом (політикою пристосовування). Політик з почуттям міри уміє ризикувати і знає, де треба ставити безкомпромісові вимоги і де треба в тактиці поступатись, щоб досягнути здійснення своєї ідеї. Тактику йому завжди підкаже почуття відповідальности за свою ідею і хотіння цю ідею реалізувати — тобто власне це, чого у «свідомої» інтелігенції немає. Наприклад, українські «свідомі» наддніпрянські інтелігенти, які свою політичну діяльність перед російською революцією виявляли в завзятім поборюванню української самостійности, і які державно-творчі здатности репрезентованого ними українства виявляли тільки в тім, що вічно в своїх інтелігентських гуртках ляпались, взаємно себе топтали в болото і диференціювались — підняли в 1918 р. «народне повстання» проти місцевої Української Гетьманської Влади тому що, на їх думку, вона була «замало самостійницька» і «не-українська». Як-би вони мали хоч дрібку почуття міри, то розуміли-б, що ця влада — при тогочасному культурно-національному стані України (3000 передплатників українських газет на «40 мільонів» Українців в періоді 1905—1914 р.**), при цій ідеологічній підготовці, яку дали Україні вони, «свідомі» інтелігенти, і при державно-творчих здатностях репрезентованого ними українства — виявляла те маскимум самостійництва і українства, що при таких умовах могли зреалізуватись.

Врешті від своїх духовних батьків — «каючихся панів» — «свідома» інтелігенція взяла не те, що в них було вартне і добре, а те, що в них було руйніницьке і зле. Вона не перейняла від них любови до України, знання її історії, глибокого відчування її трагічного становища, а взяла тільки декларованість і нахил до «мімікри»: взяла брак самопошани і нахил до підроблювання себе під колір юрби. В сполученю з браком культури (її мали ще «кающіся пани»), ці прикмети втворили серед «свідомої» інтелігенції погорду до самої себе, а в дальшій логічній розвитку і до цілого українства, яке вона

*) Чим більше світ демократизується, тим строже карають за безпачентне лікування тіла, і тим свобідніше дозволяють всякому займатись лікуванням духа. В зачатках великих культур і при твореню держав звичайно буває навпаки.

**) Зі слів одного з видатніших співробітників тодішньої української преси (амер. «Свобода» р. 1924 №281). Про стан національного руху на наддніпрянській Україні перед війною і революцією цікавий читач може довідатись з найавторитетніших для цього періоду і дуже цінних «Спогадів» Є. Х. Чикаленка.

репрезентувала та монополізувала. Що святого в політичній життю оставила ця інтелігенція з українства? Вона заплувала все: і свої власні і, хоч не її, але українські, політичні твори. І всяка політична акція українська, яка шукає виходу з цієї руїни, може тільки на таке відношення до себе з боку «свідомих» і демократичних творців «української національної ідеології» рахувати.

При таких прикметах української «свідомої» інтелігенції тратить свої великі творчі можливості все те, що вона має в собі доброго і позитивного: її культурно-національна спільність з народними масами та її ідеологічне виявлювання поступових, — тоб-то не відповідаючих вже даному укладові громадських взаємовідносин — соціальних та культурних потреб цих мас. Коли-б ця спільність і це «народолюбство» впливало з творчого сміливого ідеалізму — а не з трусливої утечі від відповідальності за здійснюваня ідеї і не руїницького бажання використовувати «народолюбство» для свого власного животіння — то свідомі українська інтелігенція, як представниця національної ідеології, намагалась-би притягнути до здійсненя цієї ідеології всі місцеві державно-творчі не-інтелігентські елементи. Замість цього вона — своєю злобою, зневажливостю, безхарактерністю, неінтелігентністю, анархізмом, утопійністю, трусливістю і браком творчого ідеалізму — всі ці елементи від української національної ідеології відштовхує. В той спосіб українська «свідомі» інтелігенція оцю — некр репрезентовану українську національну ідеологію — позбаєляє можливості зреалізуватись, здійснитись в формах своєї власної місцевої Української Держави.

6. Коли найслабша і найбільше поражена хворобою не державности група місцевого громадянства (якою єсть «свідома» українська інтелігенція) не тільки репрезентує, але ще й монополізує для себе Україну, то виникає таке трагічне становище: дійсна, реальна, державна Україна може повстати тоді, коли вдасться побороти анархічні та руйнуючі ідеологічні впливи тих, що серед місцевого громадянства власне Україну репрезентують.

Як вище було сказано, держави не може бути без завоюваня влади. Завойованя влади не може бути без ідеалістичного пориву, який моральне піддержує войовників в їх боротьбі за владу, дає їм убагороднююче почуття твореня великого і справедливого діла, і морально оправдує їх боротьбу за владу в очах тих народніх мас, серед яких оце завоюваня, оце здобуваня собі держави відбувається. Такого ідеалістичного пориву не може бути, коли серед місцевого громадянства нема сильної, організованої і високопартної інтелігенції. Бо тільки така інтелігенція може творити ідеологію, може морально піддержувати тих, що своєю матеріальною силою меча та продукції за здійсненя цієї ідеології боряться і може своїм впливом на народні маси викликати серед цих мас любов та пошану до тих войовників-продуцентів, які здійснюють дану ідеологію, які своїм мечем і податками творять, будують — оперту на цій ідеології, на цім «законі» — державу.

Такого ідеалістичного пориву, необхідного для завоюваня влади і збудуваня держави, не може бути серед громадянства України доти:

доки українську національну ідеологію репрезентуватимуть інтелігенція, яка (як і всяка інтелігенція) сама не має матеріальної сили, щоб свою ідеологію зреалізувати, але яка разом з тим не хоче, щоб її реалізували ці не інтелігентські групи місцевого громадянства, що потрібні для цього матеріальну силу меча і продукції посідають;

2. доки українська «свідома» інтелігенція буде вся демократична (демократична, розуміється, в значінню політичного світогляду і методу організації, а не в значінню походження), і революційна, тоб-то доки буде вона вся кормитися з української недержавности: буде жити з того, що вічно бунтуватиме «народ» проти «панів», вічно кусатиме словесно метропольні влади, але так, щоб ці укуси не були смертельні, щоб місцеве громадянство тільки вічно кривавилося, щоб в ньому не прокинулось бажання своєї власної влади, і щоб з цього розкладу могла жити вона, як єдина і монопольна представниця «вічно революційних», ніколи не здійснюваних, «народних» і «національних» змагань;

3. доки ця інтелігенція робитиме вражіння товариства, твердо і уперто перекonanого, що з його «українства» нічого реального вийти ніколи не може, але постановившого неначе тайну між собою умову нікому про це не говорити, зі свого українства жити, за ріжні його політичні утопії між собою гризтися, і тільки однодушно, єдиним «національним фронтом», виступати проти кожного, хто справді поважно хотів-би українство здійснювати і хто має хоч деякі дані для такого здійснюваня;

4. доки всякий, хто в Україні на реальне здійснюваня української державно-національної ідеї пориватиметься, буде одержувати епітети «окаянного», «проклятого», «паниці», «злюдія», «чужинця», «жировийці», «дурня», — епітети, які йому оця «свідома» інтелігенція в творах свого ума і серця надаватиме і цими творами відповідну для нього опінію в очах «народу» вироблятиме;

5. доки всяка метропольна влада, користуючись таким дискредитованям найбільше здатних до зреалізованя України українських людей, зможе їх безкарно і при задоволеню всього українського народу фізично і морально нищити, а одночасно давати потрібну долю «свободи слова» українській інтелігенції, щоб вона могла діло розкладання і руйнування України в межах, нешкідливих для цих влад, далі робити;

6. доки така «свідома» інтелігенція в Україні не переведеться, доти українська ідея, як ідея політично-національна, може бути тільки блефом. Блефом з якого житиме горстка третьорядних літераторів і дрібних розбійників пера. Блефом, яким іноді будуть користуватись для своїх скороминучих політичних цілей якісь чужоземні держави. Блефом врешті, яким в добрій вірі зможуть в хвилинах революції гратись тільки примітивні і полудикі анархічні «отаманчики», здіймаючи собі з такою «національною ідеологією» взаємно голови доти, доки їм якісь сильні метропольні влади оцієї забави, на щастя місцевого громадянства, не припинять.

Який-же вихід з цього дійсно трагічного становища? — Відповіді на це питання присвячена вся моя праця, отже тут підкреслю тільки найголовніше, що стосується до української інтелігенції.

Перш за все треба ясно усвідомити собі оцю страшну хворобу, треба розкрити оцю гниучу рану. Зробити це треба для двох причин. Перша — щоб, пізнавши, цю хворобу вилічити. Друга — щоб знати її наслідки, коли вона не

оуде вилічена. кожний честний інтелігентний українець мусить знати, що коли він приймає участь в політичнім українськїм життї, тоб-то піддержує віру в можливість існування України, а разом з тим не побороє оцього розкладу, який ширить українська »свідома« інтелігенція, то він бере на себе моральну відповідальність перед »малими сими« за діла цієї інтелігенції. Він бере відповідальність за ширеня такої української національної ідеології, яка з такою інтелігенцією не може бути ніколи здійснена, а для якої »малі сі«, приймаючи її безкритично на віру, готові чим можуть жертвувати. Отже, будучи честним, треба »малим сим« сказати: Україна це тільки література; тому по українськи можете співати, танцювати, читати, писати, старину згадувати, поетів величати, але нічим реальним — ані життям, ані майном — для України не жертвуйте і не ризикуйте, бо при такій інтелігенції, яку ми маємо, жертва ваша безцінна і пропадає вона даремнісінько. Або — бажаючи не Провансу, без непотрібних народніх жертв, а України, з необхідними для її реалізації жертвами — треба вийти з »неутральности« і треба енергійно, не гаючи ні хвилини часу, братися за лічення ганґрени.

Основний лік — як вище вже було сказано — це відродження та зміцнення українського консерватизму, в розумінню сильного зорганізованая — честних, сильновольних, розумних, посадаючих традицію та досвід влади і політично здержуючі та організуючі громадські прикмети — українських людей. В данім випадку мова йде про інтелігенцію, тоб-то про відродження та зміцнення української консервативної державницької ідеології і організацію цієї інтелігенції, яка таку ідеологію буде ширити і розвивати. Щоб організація консервативної інтелігенції могла зародитись і розвинутиись, мусить бути підготовлена восприімчивість на таку організацію і на її ідеологію серед цієї української інтелігенції, яка вже єсть. Без цього будуть паралельно, без ніякого на себе впливу, існувати дві — себе взаємно не розуміючі і собі зовсім чужі — українські інтелігенції: одна, з одиниць складена та на безпотомну загибель засуджена, консервативна, і друга, більше численна та більше довговічна, бо до безконечної української руїни і до процесу розкладу, який не вимагає ніякого зусилля, пристосована — революційна.

Щоб не було такого смертельного для України роздвоєня, треба щоб здоровіша частина сучасної української інтелігенції — тоб-то ця частина, яка ще в стані усвідомити собі свою хворобу і яка ще може хотіти з цієї хвороби вилічитись — відділилась від частини безнадійно хворої, нездатної вже до вилічення. Цю здоровішу частину жде дуже тяжка праця перевиховуваня себе — виховуваня в собі волі, розуму, витривалости, здержуючих громадських прикмет, ідейности, здатности до організованости та до спільної праці — і ширеня ясної державницької ідеології української, при страшних нападах фурії з боку хворої більшости української інтелігенції. Проти цих нападів, проти цієї зарази, вона мусить себе імунізувати, тоб-то виробити в собі на них відпорність. Вона мусить себе імунізувати, але не ізолювати. Бо хоч нечитання українських газет і української політичної літератури єсть одним з найпевніших способів, щоб не стратити віри в Україну, але воно не може зарадити лихові: вилічити хворобу. Щоб хворобу вилічити, треба бути з хворими в контактї, але, будучи в контактї, не треба ні в якім разі їхньою хворобою заражатись.

Дві річі потрібні для такої імунізації: любов і спокій. Любов до України та до своїх хворих братів-інтелігентів, і спокій при обсервації хвороби — дадуть змогу здоровішій частині української інтелігенції зрозуміти своє стано-

вище і усвідомити свої завдання. Вона зрозуміє, що люде, які на неї будуть весь час грязюкою і каміннями кидати, це люде, які самі по собі сотворити, з р о б и т и час ось — навіть зло — абсолютно не здатні. Вона зрозуміє, що ці люде страшно небезпечні тільки своєю хворобою, тоб-то тільки тоді, коли мати в самому собі восприймчивість на їх заразу. Отже вони тим більше небезпечні і тим більше вони до роблення зла здатні, чим більше їх безсилі і плягаві лайки до свого серця брати, чим більше їхній фурії самому піддаватись. І навпаки, любов і спокій радикально обезсилюють оцих людей і роблять нешкідливою ширену ними заразу. Небезпека від затровних стріл зникає, коли їх отрута зустрічає в органімі протиотруту. До отруйливих політичних писань та говорень більшости української інтелігенції, бажаючи бути здоровою, її частина повинна ставитись так, як лікар до маячіння хворого, якого він любить і хоче вилічити.

От така зовсім окрема — але не одірвана од реального життя — самоорганізація здоровішої частини української інтелігенції, сполучена з її імунізацією на заразливі впливи частини хворої, зроблять найважливіше для нашого вилічення діло: вони притягнуть до української державно-національної ідеологічної праці елементи зпосеред більше здорових, і менше поражених хворобою недержавности, »не-українських« верств місцевого громадянства. Оцим напливом в ряди української інтелігенції місцевих »не-Українців«, — тоб-то людей не так ще сильно, як вона, заражених злобою, зненавистю, заздростою, злом романтизму і безідейности, — інтелігенція наша буде відроджена і переорганізована. Замість дотеперішньої — по формальним, зовнішнім гаслам, ніби однородно-революційної, а в дійсности взаємно себе пожираючої ріжнородної юрби — народиться сильна однородна організація інтелігенції консервативної, а тоді, по її образу і подобию (як це вище було вияснено), повстане така-ж сильна і однородна організація поступова. В той спосіб відбудеться процес повільного »розсання« огнища нашої хвороби — розсання »свідомої« інтелігенції української цілим нашим українським громадським організмом, і наша хвороба недержавности щезне разом з цим огнищем.

Часи коли у нас Бояни (інтелігенція) Князям (людям меча і продукції, які реалізували ідеології інтелігенції) »славу рокотаху«, а Князі опікувались Боянами; часи козаччини, коли — зорганізована і ублагороднена ділом Петра Могили — інтелігенція піддержувала в народі авторитет козаків, а козаки своїми »фундаціями« на школи та монастирі піддержували інтелігенцію і ставились уважно до формулованих нею потреб народніх — показують, що на Україні можлива перемога ідейности, волі, організованости та інтелігентности серед інтелігенції, тоб-то, що інтелігенція наша може бути вилічена. А раз інтелігенція — мізок нації — може бути вилічена, то може вона дати і той ідейний порив, який робить державними недержавні нації: — порив, що людей меча і продукції на діла підіймає і ділами їхніми ідеології реалізує та будує держави

*

Такий єсть в основних зарисах образ нашої недержавности: огляд цих реальних, одідичених нами по історії і витворених нашою природою, прикмет нашого громадянства, до якого належимо і серед якого політична творчість наша може проявлятися.

З цього огляду ми бачимо, як тяжке завдання жде тих, що хочуть оце громадянство, яке живе на Українській Землі, зорганізувати політично і культурно в реальну окрему державну націю, — що хочуть будувати Українську Державу. Вони мусять знати, що працювати доведеться їм серед людей, позбавлених, основного для будови держав, почуття патріотизму: людей, які від віків були приучувані і призвичаювані себе взаємно ненавидіти, боротись між собою за свою землю і кликати в цій боротьбі між собою на поміч чужоземців, але які не мали ні науки ні звички-традиції боронити спільними силами свою землю від чужоземців. Вони мусять знати, як тяжко зорганізувати завойованя влади, без якого не може бути держави, серед громадянства, що не мало ні доброї організації меча, ні доброї організації продукції, ні доброї організації ідеології; тоб-то мало заслабих войовників-продуцентів, замало вартних войовників-непродуцентів, мільйони безсилих, бо позбавлених проводу, продуцентів-невойовників, і ще слабшу та меншу вартну від них всіх інтелігенцію; іншими словами: серед громадянства, що витворювало заслабий ідейний порив, необхідний для зорганізованя боротьби за державу, і мало заслабу силу матеріяльну, необхідну для реалізації цього ідейного пориву. Знати-ж це все вони мусять тому, бо, не знаючи всієї трудности свого завдання, вони не мають навіть чого братись до його виконання. Неусвідомлюваня собі всієї трудности будови Української Держави було одною з основних причин невдачі всіх сучасних українських політичних починаннь.

Завдання будови Української Держави і перетворюваня нашого громадянства в реальну а не літературну Українську Націю, хоч безмірно трудне, але разом з тим і безмірно велике — власне цією своєю трудностю і цими можливостями, які відкриває його здійсненя і побореня цих труднощів. Крім того воно має за собою силу правди і справедливости.

Збудована на нашому непочатому і буйному »дикому полі«, сильна Держава Українська має дані перейняти від старіючої Західної Європи — може так, як колись Візантія від упадаючого Риму — весь її многовіковий досвід, всі здорові зерна її великої культури і ці зерна на свому родючому ґрунті до ще більшої височини виростити. Тільки Держава Українська мешканцям нашої нещасної Землі — яка досі була »окраїнами« Азії і Європи і полем герців для цих двох світів — має дані забезпечити нарешті людське громадське існування, не »при битій дорозі«, а в свому власному гнізді. Свідомість величї цього завдання, і його правди та справедливості

вості, може захопити людей сміливих та честних — людей, які люблять велике і шанують справедливе

Три тільки способи, три тільки політичні методи здобування та організації влади і організації громадянства, матимуть до вибору ці люде для виконання свого трудного, але великого і справедливого завдання. Крім демократії, охлократії і класократії людство не має і не знає інших політичних методів організації громадського життя. При виборі одного з цих методів будівничі Держави Української муситимуть керуватись доступними для нашого пізнання основами динаміки нації, — основами, однаковими для всіх націй у всіх часах і на кожному місці. Тільки вибравши метод, відповідаючий державним завданням при динаміці нації недержавної, вони можуть мати надію збудувати Українську Державу. І в тяжкій державницькій українській праці муситимуть вони пам'ятати, що навіть найтрудніше завдання може бути виконано, коли єсть стихийне, вроджене хотіння; — ясна ідея, усвідомлююча хотіння; воля та розум, потрібні для здійснення ідеї; — віра в Бога і в те, що дана ідея згідна з Божими законами; — і любов до людей та до землі, серед яких і на якій має здійснюватись дана ідея.

Вже часто в попередніх »Листах« я перестерігав перед містицизмом раціоналізму і перед містицизмом магії. Людина не єсть »богом«, але не єсть і малпою. Ми не в силі творити світа, але той світ, який од Бога Творця маємо, ми можемо досконалити. Політичні методи організації — це не чудотворство і не магічні заклинання — а тільки засоби для такого досконалення. І при їх виборі та їх здійснюваню найбільше нам допоможе віра в Бога і любов до наших українських людей такими, якими вони єсть, а не такими, якими ми хотіли-б, щоб вони були.

Коли кожний сталий мешканець Української Землі — кожний, хто органічно, своєю працею на ній і любовю до неї, з нею звязаний — буде нам близький і любий тому, що ми живем з ним з роду в рід на одній землі, що всі щастя та нещастя цієї землі на всіх нас відбиваються і на всіх нас спільне — навіть при нашій внутрішній боротьбі — п'ятно по собі оставляють, то тоді легше нам буде себе взаємно пізнати, найти ключ до взаємного розуміння себе, промовити собі взаємно до серця, розуму та волі, і розбудити в душах наших одне спільне хотіння України та сотворити одну спільну ідею України — хотіння та ідею, без яких зреалізувати, збудувати Україну неможливо.

І працю над нашим спільним досконаленням, над наближенням себе і земляків наших до нашого спільного ідеалу, уможливить нам і улегчить власне глибока віра в Бога. Не надія на ту чи іншу нагороду в цім земнім життю pomoже нашому поколінню виконувати безмірно тяжкий та гіркий обов'язок громадян України і доробляти те, чого не встигли зробити покоління попередні. Поможє нам в цьому тільки віра, що праця наша єсть виповнюваням нашого життя серед цих людей і на цім місці, де Бог судив нам уродитись, і що вона єсть виконуваням обов'язку, покладеного на нас Божіми законами. Поможє нам в цьому врешті віра, що Бог дав людям для виконуваня добра та уникання зла розум та свобідну волю, і що сотворив Він надії здатними до оздоровленя, що »*sanabiles fecit Deus nationes.*«*)

Покликання „Варягів“, чи організація хліборобів?

Кілька уваг з приводу статті Є. Х. Чикаленка: »Де вихід?«

I.

Є. Х. Чикаленко, видатний і заслужений український діяч старшого покоління, один з хліборобів-меценатів дореволюційного інтелігентського українства, шукаючи виходу з нашої руїни, висловився за монархію, як за єдине відповідаючу сучасним потребам Української Нації форму державного ладу.

Погоджуючись що до самого принципу з Автором статті »Де вихід?« — і вітаючи його авторитетний голос в цій справі — ми одначе ріжнимось з ним, як в самій концепції українського монархічного ладу, так і в методі, яким має бути заведений цей лад. Для читачів, знайомих зі статтею Є. Х. Чикаленка*) і з »Хліборобською Україною«, ясно, в чім Монархія Трудова: класократична і органічна — ріжниться від Монархії, яку має збудувати »з неграмотних хліборобів чужоземний королевич« при помочі »своєї гвардії« — отже монархії охлократичної і механічної. Так само в іншій місці**) я ширше поясняв, чому методом охлократичним: — при помочі одного тільки бюрократично-військового державного апарату, опертого не на осілім, матеріяльно продукуючим і лицарським класі,***) а виключно на »неграмотних« пасивних масах — не можна збудувати на Україні національно-українського, в тім числі і монархічного, державного ладу. Не вертаючи до цих тем, хочу тут зробити кілька уваг про те, який вплив може мати монархічна »варяжська теорія« на організацію та ідейну підготовку цієї першої реальної української національної сили, від якої мусить початись всяке національне державне будівництво на Україні. Бо ж ясно, що ніяка українська державна концепція незалежно від нас сама не зробить ся, і навіть проєкт нового покликання »Варягів« вийшов не від Варягів, а від Українця, Є. Х. Чикаленка.

Зразу зазначую, що об'єктом моїх уваг не будуть суб'єктивні хотіння Автора, які знайшли вираз в його теорії, а тільки сама теорія. В добрій волі і ділами цілого життя ствердженням патріотизмі Є. Х. Чикаленка ніхто з нас — організованих українських монархістів хліборобів — не сумнівається. Але всяка політична теорія, крім виявлення хотіннь її творців, має ще й громадське значіння по тим наслідкам, до яких вона логічно і консеквентно своїми теоретичними предпосил-

*) Вона була надрукована у віденському тижневику »Воля« в р. 1921, потім вийшла окремою книжкою в видавництві »Наша Воля«.

**) »Листи до Братів-Хліборобів« — лист 27-ий, особливо ст. 279—281.

***) Про те, щоб цю »гвардію«, з якою має прийти »чужоземний королевич«, наділити землею напр. старих українських панів і щоб вона таким чином витворила новий осілий військово-лицарський клас землевласників на Україні, в проєкті Є. Х. Чикаленка не говориться і цього очевидно Автор не мав на думці.

ками, своєю внутрішньою логічною структурою доводить. Тому то так часто політичні теорії, що повстають з найкращих хотіннь, доводять на практиці до результатів протилежних намірам їх авторів — тоді, коли вони збудовані на реально невірних предпосилках, або в їх внутрішню логіку вкралась яка небудь непослідовність. Тільки, повторюю, оця об'єктивна сторона «варяжської теорії», і тільки з точки погляду її значіння національного, буде предметом моїх уваг. І коли, при моїй повній і незмінній пошані до особи самого Автора, слово сказане з приводу його теорії буде тверде, то це тому, що і дійсність наша, для якої призначаються всі теорії — не м'ягка.

Оцінюючи різні методи державної організації з погляду національного, кожний український монархіст мусить бажати такого монархічного методу, який — тому, що він є методом монархічним — сприяв би нашому національному розвитку більше, ніж методи демократично-республіканські. Ця вихідна точка розуміється однаково у нас і у Автора «варяжської теорії». В чім же має виявитись більша доцільність для національного розвитку України методу монархічного?

Характерною ознакою т. зв. «свідомого» дореволюційного українства (говорю лише про Велику Україну) була його однокласність і декласованість. Тільки нечисленні одиниці в ньому намагались якось помирити своє українство зі своїм органічним оточенням — перш за все зі своїм власним класом — а не відриватись, власне завдяки своєму українству, від свого класу. Нечисленність таких одиниць і загальна декласованість українства не давали йому органічного опертя в якійсь органічній групі на Українській Землі. Про жадну з цих груп не можна було сказати, що вона є українською і не українською бути не може. В кожній з них — серед поміщиків, селян, робітників, духовенства і т. д. — були «Українці» і «не-українці», при чім перші були в великій меншості і визначались переважно своєю відірваністю від даної групи, своєю революційністю у відношенні до неї та бажанням скинути з себе присущі їй органічні прикмети. Українство в своїй демократичній формі не виявляло повноти стихійних органічних хотіннь не тільки всіх класів Української Нації, але навіть якогось одного її класу в його цілості.

Така неорганічність та однокласність свідомого українства впливала з прикмет, присущих власне демократичному методу його мишлення і організації. Придержуючись цього методу, воно мусіло бути обов'язково поступове: — революційно-бунтарське, або ліберально-розлагательське — і було оперте не на вірі в свої власні сили (про себе самих свідомі Українці були здебільшого досить поганої думки), а на вірі всякої демократії у всевітній поступ, випливаючий з неминучої перемоги вродженого людині добра, і на вірі в автоматичну творчість «народа». Але що демократами поступовцями були на Україні теж і не Українці, то в результаті «свідоме» українство репрезентувало тільки частину одного невеличкого боку реального українського життя: самих тільки українізованих демократів.

Як всяка демократія в колоніальній країні — де громадський лад і порядок спірається на чужому метропольному державному апараті — так і демократія українська, власне завдяки своєму українству і завдяки російськості державного апарату, була зовсім позбавлена обов'язку мишлення про те, якими силами в реальному життю нації будеться і удержується цей порядок і лад. Навпаки вона виспеціалізувалась на придумуванню способів, якими можна нищити лад і порядок: як треба робити або бунт і революцію, або як цей порядок різними мирними способами розкладати та руйнувати. Для неї було зовсім байдуже, чим реально живуть і купи держаться реальні українські люде, бо вся її увага була звернена на будуччину, на фабрикування таких, опертих на вірі в «поступ і народ», утопійних програм, що мали автоматично своєю неминучостю знищити реально існуючу дійсність і так само автоматично сотворити Україну та поробити з людей на Україні Українців, хоча би по звістній формулі, що «соціаліст, який не додумався до українства і Українець, який не додумався до соціалізму — це люде, які ще не додумались до кінця», і т. д. Розуміється таких органічних націй — яких би єдиною національною ознакою, чи так би сказати національною професією, був поступовий демократизм, соціалізм і революція — на світі не буває. Кожна органічна нація, крім елементів, виспеціалізованих на руйнуванню громадського ладу, мусить мати і елементи, виспеціалізовані на будові і удержуванні цього ладу. Особливо нація т. зв. «поневолена», колоніальна, якої буття чи небуття залежить не стільки від її здатности до руйнування, на чужім державнім апараті опертого, громадського ладу чужого, скільки від її уміння збудувати на місці чужого, опертий на своїм державнім апараті, громадський лад свій.

Завдання монархічного методу організації зробити те, чого не встані зробити метод демократично-республіканський: повернути органічну структуру Українській Нації. Кажучи фігурально і вживаючи парламентської термінології: до її гіпертрофованого «лівого» боку додати атрофованій «правий» бік; розпочати будову України від землі а не від повітря, від того що на Україні було і єсть, а не від того, що колись на Україні має бути. Бо всі нації поневолені скрізь і завжди визволялись не «з ліва» тільки «з права»: не тоді, коли вони на місці існуючого чужого ставили проекти утопійного будучого, а тоді, коли вони чуже усували відбудовою в новітніх формах свого колишнього, традиційного, старого; коли вони, борючись за стару традицію національну, за свої старі «права і вольности», вкладали в цю традицію реально можливий новий зміст, а не тоді, коли во імя утопійних новин вони відкидали і поборювали стару традицію національну.

Повернути органічну структуру Українській Нації це значить зміцнити її підстави, її коріні, її позитивну, по минувшині одідичену, стихійну, традиційну національну свідомість і, відповідно до цієї реальної позитивної національної свідомости, відповідно до степені восприїмчивости пасивних мас обмежити негативні, на руйнуванню цієї традиційної національної свідомости побудовані,

більш або менш революційні пориви поступового демократичного українства. Тільки тоді це демократичне українство зможе проявити побіч негативних і свої позитивні реформаторські прикмети; тільки тоді воно перестане лише руйнувати і «творити» як досі: в порожнечу; воно стане тоді поступом од чогось реально існуючого, а не так, як досі: від нуля.

Іншими словами національне завдання творчого українського монархізму зводиться до національного відродження і організації в українських національних формах основних консервативних елементів нації, без яких існування реальної органічної нації неможливе. Під цим треба розуміти: не організацію по демократичному методу якоїсь «правої» ура-патріотичної партії, яка буде дуже права, коли буде при владі і стане крайне ліва, коли треба буде валити чужепартійну і так само патріотичну владу — а організацію консервативних по своїй природі, тоб то посідаючих щось до страчення і не бажаючих цього тратити, матеріально продукуючих, а zarazом здатних до самооборони, войовничих лицарських елементів, якими при сучасних наших умовах можуть бути тільки відповідні елементи класу хліборобського. Крім того: організацію консервуючого і оберігаючого громадський лад та порядок, дисциплінованого державного апарату, якого функції на Україні виконували досі державні апарати чужі і без якого Держава Українська може існувати лише на папері. Отже організація консервативного по своїй природі реально існуючого на Україні хліборобського класу, який своєю класовою організованістю і силою має, в порозумінню з іншими класами, покласти перші реальні закони Української Національної Держави — і організація виконуючого та оберігаючого ці закони понадкласового державного апарату, непохитно, відданого персоніфікуючому Національну Державу Українському Монархові — ось те, що має зробити монархічний метод організації нації і чого не може зробити метод демократично-республіканський.

Щоб консерватизм український міг виконати свою ролю при відбудові органічної структури Української Нації він мусить бути сильний. Бо роля ця безмірно тяжка. Він мусить захистити Україну від сторонніх сил, які толерують фіктивні «України» — совітські чи тарновські — але будуть поборювати всіма силами Україну реальну. Він мусить вгамувати і обмежити занадто поступові та руйнівчі пориви націоналістичної, соціалістичної і всякої іншої «свідомої» української демократії. Він мусить врешті — вгамувати і обмежити такі самі пориви, тільки в протилежний бік, місцевої російської та польської реакції. Бо не забуваймо, що традиційна стихійна українська національна свідомість здержуючих консервативних сил на Україні була дуже слаба. Наша демократична і колоніальна минувшина довела до того, що, не можучи дати собі ради сам з українською анархією, консерватизм на Україні мусів прийняти форми російські та польські. І тому всякий раз при зрості цієї анархії — коли вона під проводом демократії приймає українські національні форми — консерватизм український має все тенденції, при своїй внутрішній українській слабості, опертись на сторонні метропольні сили, перетворитись в російську та польську реакцію. В цім лежить причина факту,

чому через голову слабого консервативного — знищеного українською демократією — українського Гетьманства, Україна докотилась до російської та польської реакції, які вилились знов в їхні старі на Україні форми: російської охлократії та польської демократії. Бо нації, які не здатні возстановити і задержати те, що вони реально по своїй минувшині вже можуть мати, падають не вверх, як думає наївно демократія, а вниз: до того, що вже було, а не до того, що має колись бути.

Демократично-республіканський метод не в стані дати консервативним елементам українським міцної організованої сили. Він розбиває їх органічну класову єдність і перетворює їх в найглупшу — бо в антидемократичну — демократичну партію, що демократичними засобами намагається безнадійно побороти демократію, як цього класичний приклад бачимо хоча б в сучасній Польщі. Тільки монархічний метод, опертий на певних сталих і непорушних принципах та зберігаючий класову органічну єдність консервативних елементів, може дати силу всякому — а тим більше так слабому і незорганізованому, як наш — консерватизмові.

Отже нашим мірилом національної вартости всякої української монархічної теорії єсть: 1. чи сприяє вона возстановленню органічної структури виспеціалізованої досі на руїницітві і демократично-однобокої Української Нації; 2. чи сприяє вона національному відродженню та організації в українських національних формах місцевих консервативних державно творчих елементів; 3. чи дає вона цим елементам необхідну для виконання їх тяжких завданнь міцну — ідейну та організаційну — силу.

З таким мірилом національної вартости підходимо ми і до монархічної »теорії варяжської«.*)

---

*) Щоб уникнути непорозумінь, підкреслюю, що все значіння монархічного ладу не вичерпується тільки оцим одним мірилом його вартости. Отже неправдою буде, коли хтось про нас скаже: вони монархісти тільки тому, що хочуть зорганізувати українські консервативні елементи. Натомість правдою єсть те, що ми монархісти ще й тому, що тільки монархія в формі класократичній може виконати оце необхідне для нашої нації завдання. Про різні форми монархії, про різну вартість цих форм для розвитку духової і матеріяльної культури, зокрема про ту форму монархії — трудову і класократичну — якої ми бажаво і т. д. і т. д., була і буде мова в інших місцях. Повторяти все це при кожній нагоді неможливо. Взагалі треба пам'ятати, що політик письменник не в стані ніколи дати повної картини того, що він хоче представити. Коли наприклад портретист може представити цілу поверхню людського тіла принаймні з одного боку (не можучи одначе представити її одночасно зо всіх боків), то політик чи соціолог, говорячи про безмежно складне громадське життя, все мусить обмежувати себе представленням тільки поодиноких частин цього життя. Здатности і сумлінности читача полишається все пам'ятати при тім про цілість так, як оцю цілість даний політичний світогляд — при розгляді її з різних боків і можливо у всіх її частинах — собі уявляє. Як, розглядаючи в портреті напр. руку, не треба думати, що людина складається тільки з одної руки — так, читаючи про якусь одну частину політичного життя, не треба думати, що воно — в уяві даного письменника, чи репрезентованого ним напрямом — тільки оцю одною частиною все вичерпується. Ці прості річі на жаль у відношенню до громадських справ дуже часто забуваються. Опінуючи тут »варяжську теорію« з погляду національного, я говорю тільки про один бік монархічного ладу: — його відношення до консерватизму — тому, що власне цей бік має для нас з погляду національного дуже велике значіння.

»Українським монархом — пише Є. Х. Чикаленко — не може бути свій, бо на своєму ми, по своїй недисциплінованності, не обєднаємося, не помиримося, а знов тільки якийсь Варяг, як в старовину; якийсь чужоземний королевич, що матиме за собою піддержку якоїсь держави, прийде з своєю гвардією, привезе своїх, а не москоських »фаховців« чи »спеців« і поведе політику понадкласову, понадпартійну і зорганізує державу з неграмотних хліборобів, як це зробили в наші часи чужоземні королевичі в Греції, Румунії, Болгарії, а приклади культурних народів, як Фінляндці, Прибалтійці, Чехи та інші, що зорганізувались в республіки, до нашого неграмотного народу не підходять.»

З погляду возстановлення органічної структури Української Нації ця теорія єсть теорією повної зневіри і розпуки. Бо тільки коли прийняти за доказане, що Українці, по своїй фатальній національній вдачі, на свому Монархові, піддержаному власними українськими консервативними силами — тоб то на своїй власній національній владі — ніколи не помиряться, коли вони самі з себе не в стані ніколи такої влади витворити, можна весь тягар сотворення Української Нації і Держави перенести на »чужоземного королевича і його гвардію«. А що буде, як такий королевич не появиться, або прийшовши не захоче творити України? Бо ж при такій концепції і перше і друге залежить тільки від нього, а не від волі Української Нації.

Безмежна розпука цієї теорії випливає з того, що вона побудована на нашій негативній традиції національній, на тому дійсному історичному факті, що всі позитивні спроби Українців сотворити свою власну національну владу, сотворити власними силами свою державу, звичайно кінчались невдачею. Але ж негативні історичні традиції існують на те, щоб їх не повторяти і вони ніяк не можуть служити підставою для позитивної акції. Коли дотеперішні державно-творчі українські спроби були неудачні, то хто хоче знов повторяти таку спробу мусить, уникаючи старих помилок, розвивати те, що в цих спробах помилкою не було, а не відкидати саму можливість такої нової позитивної спроби тому, що попередні не вдавались. Як же відкинути по прикладу »варяжської теорії«, всю нашу позитивну традицію національну (хоча би за Гетьмана Богдана Хмельницького) і взяти тільки традицію негативну, то і висновки з негативних предпосилок слід робити тільки негативні, а саме, що нації української не було, нема і бути не може.

Бо й справді, як з таких предпосилок зробити висновок, що з нас націю зроблять Варяги? Який розумний Варяг захоче ставати для Українців своїм, захоче українізуватись, коли Українці мають таку основну і незмінливу національну вдачу, що правити ними не може свій, бо на свому вони ніколи не помиряться. І коли б Автор варяжської теорії, вийшовши з негативних історичних предпосилок, був в своїх дальших виводах послідовний, то він би легко побачив, що в нашій історії всякий варяжський метод державного будівництва держався так довго, як довго Варяги не ставали власне Українцями. Бо про »українство« перших варяжських Князів, які по старшинству

кочували собі зі своїми дружинами »гвардіями« з одного княжеського стола на другий, починаючи від стола Муромо-Рязанського до Галицького, можна говорити приблизно в такій самій мірі, як і про українство київських генерал-губернаторів. Коли ж ці Князі перестали бути кочовими адміністраторами земель і племен між Балтійським і Чорним морем, коли вони осіли в своїх землях, коли вони свої князівства зробили дідичними в своїх родах, а не так як досі спільним володінням цілого Рюрикового роду, і коли під впливом оцієї осілості і дідичності стали вони та їхні, осівші так само, дружини дійсно, як в князівстві Галицько-Володимирським, українізуватись — проти них зараз вибухло підняте »татарськими людьми« »народне повстання«. Проти них — Варягів своїх, вже українізованих — покликано Татар: — Варягів чужих, ще не українізованих — тому, . . . що для Українців монархом »не може бути свій, що вони на своєму ніколи не зможуть помиритись« . . .

І мабуть, зі своєї точки погляду, наш новий сучасний Варяг Раковський добре робить, що твердо не піддається всяким спокусам українізації. Приклад нащадків старих Варягів — проти яких він зааранжував національне українське повстання саме тоді, коли вони почали українізуватись — мусить бути для нього поучаючий. Але навряд чи з української національної точки погляду слід пропагувати повторювання варяжського методу і навряд чи, розпочавши нашу казку безконешник від »варяжського початку«, можна дійти з нею до українського кінця.

Без »Варягів«, тоб то без зайшлих більше рухливих і активних елементів, ніяка нація не обходилась і обійтись не може. Коли ми придивимось наприклад до сучасної правлячої верстви в Чехії (де серед самого тільки офіцерства по чеським даним більш 40% Німців) чи Польщі, то бачимо, що велика частина цієї верстви чужоземного і то дуже недавнього походження. Тим більше коли мова про початки, про народження нації. Але ж чи при народженю, чи при дальшій її розвитку нація не робиться самими »Варягами«. Вона єсть завжди результатом взаємовідношеня двох сил: сили зайшлої активнішої і сили місцевої пасивнішої. І нація повстає тільки тоді, коли »Варяги« асимілюються, коли вони зливаються з місцевими, созвучними їм, бажаючими власної влади елементами, коли вони своєю активністю прискорюють процес повстання такої власної місцевої національної влади. Коли ж вони правлять самі »при допомозі своєї гвардії і піддержки чужої держави« — так як це звичайно було на Україні — то вони не мають потреби асимілюватись. Навпаки: вони, опинившись серед маси безголової, позбавленої елементів з інстинктами власногладности, асимілюють цю масу до себе; вони денационалізують все те активне і творче, що виділяє з себе ця маса, вони витягають з неї всі живі соки і оставляють при ній тільки елементи пасивні і всяку здекласовану, до нарікання і руйнування тільки здатну, »демократію«. Варяги в тій формі, якими їх хоче бачити »варяжська теорія«, не возстановлять, а далі руйнуватимуть органічну структуру Української Нації.

Варяжська теорія тільки тоді могла би бути творчою, коли б її почати з першої фази: підготовки місцевого ядра, біля якого може розпочатись асиміляція майбутніх Варягів, а не з фази другої: їх закликування — тим більше, що це друге власне кажучи й непотрібне, бо вони й самі прийдуть так, як віками йшли з усіх усюд на багату чорноземну Україну. З кого ж має скластися оце місцеве ядро? Розуміється з елементів созвучних Варягам, тоб то з елементів, які хочуть робити те саме, для чого потрібні і Варяги, і яким для здійснення цього хотіння потрібне збільшення їх сили притоком сил нових. З нащадків старих вже місцевих Варягів мусить в першій мірі скластися оце ядро. Тільки національна асиміляція оцих нащадків старих Варягів (наших місцевих російських та польських, а поруч них також зросійщених та спольщених елементів) може спричинитись до національної асиміляції Варягів нових. Без цього прибуваючі на Україну нові Варяги будуть, як і досі, приставати до Росіян або до Поляків. Коли Українцями не стануть і як Українці на Україні не вдержаться старі «пани», то напевно не стануть Українцями і «пани» нові. Навіть хоч би їм за це обіцувати престол, як це робить монархічна «варяжська теорія», або пропонувати їм доходи з «дніпровських порогів», як це робить наша «практична» демократія. Бо нація наша не єсть ще в періоді перед-буття. Вона вже була народилась, вона вже мала свою історію, свою традицію, вона вже мала своїх батьків. Розуміється можна цих батьків виріктися, як це робить наша демократія, але перемінити їх і намагатись бути народженням вдруге — неможливо.

Основний проблем дальшого буття або небуття Української Нації полягає в тім, щоби з того матеріялу, який ми вже одідичили по нашій історії сотворити свою власну національну владу, настановити свого Монарха, завершити повну національну асиміляцію нащадків Варягів старих і в той спосіб твердо задовбити в голову всім Варягам новим, що Україною може правити тільки свій. Тільки тоді всі ці майбутні Варяги стануть дійсно Українцями і будуть творити українську державу і українську гвардію, а не правити як досі Україною при помочі чужої держави та чужої гвардії. І тільки тоді розпочатий вже процес народження нашої нації буде завершений і ми перестанемо бути нацією недорозвиненою, яка не може ані зовсім вмерти ані вдруге народитися.

Чужоземні королевичі в Греції, Румунії, Болгарії тільки тому поставали Греками, Румунами, Болгарами, що у всіх цих націй бажання власної національної влади перемогло безсилля цю власну владу сотворити. Чужі династії появились там не тому, що вони були чужі, а тому, що в своїх бажаннях мати як раз свого Монарха, ці невеликі нації мусіли піти на уступки сильним державам; були державно за слабі, щоб настановити собі свою власну династію. Але честь і гордість національна лягла в основу всіх цих монархій. Бо на почуттю чести і гордості — як це вже давно зауважив Монтеस्कьє — власне спіраються монархії. І тільки на позитивній традиції національної самоповаги, національної здатности до правління собою, а не на негативній традиції національного безголов'я і

національного безсилля може бути збудована всяка національна Монархія.

Без своєї власної української консервативної сили, бажаної власної національної держави, власної національної влади, свого а не чужого Монарха — сили лицарської і разом з тим матеріально продуктивної, з високо розвиненим почуттям національної чести, гордості, послуху і дисципліни — не тільки не засимілюються нові Варяги, але навіть і ті нові наші державно творчі активні елементи, які виділятимуться з пасивної української маси, не удержаться при Україні, а будуть асимілюватись консервативними силами чужими. Історія наша буде і далі йти дотеперішнім шляхом. Українство на Україні буде, як сила політична (за винятком одиниць) ділом несерйозним, пайдократією, зайняттям для дітей або дівчакуватих. Кожний, виступаючий на арену історії, новий український клас, пошумівши за днів своєї молодости в українських національних формах, буде денационалізуватись в міру того, як прибуватиме йому розуму, достатків і влади. Так зденационалізувались колись ці наші князі, що були українськими »Байдами« на Запорозжжі і поставали польськими Яремами Вишневецькими, як перестали »байдикувати«. Так зденационалізувалась наша шляхта, що була українською поки козакувала і перестала нею бути, як устатковалась, взялась до хозяйства та до державних справ і як не стало Великого Богдана, що соціальної та політичної »статечности« один умів надати національно українські громадські та державні форми. Так зденационалізувалось і наше козацтво, ставши діловитим дворянством; так само врешті може зденационалізуватись і теперішня надія України: новий, виступаючий саме тепер на арену нашої історії, селянсько-хліборобський клас. Він закине свої романтичні »китиці і оселідці«, свої »звільні козацтва«, свою »отаманщину«, своє опозиційне бунтарство, коли дійде до державного розуму, забажає закріпити за собою здобуту ним »земельку«, захоче взятись до продуктивної праці, присмирить своїх бандитів уголовних і бандитів політичних — одно слово, коли з класу ферментуючого, революційного він стане класом статечним, консервативним і коли одночасно поважного, організованого та дисциплінованого консервативного українства . . . як не було, так і не буде . . . *)

*) Схема цього хронічного у нас історичного процесу така: 1. проти місцевих, репрезентуючих вже якусь чужу державу, консервативних елементів підіймається новий, бажаної влади, революційний і ще не зденационалізований стихійно-український клас. 2. Приймаючи метод організації демократичний і республіканський, він побиває місцеві консервативні елементи при помочі бунту народніх мас. 3. З хвилиною коли його перемога вже наближається, коли він хоче закріпити за собою здобуту владу та землю і створити власну українську державу — проти нього, в ім'я їм же проголошених демократичних соціальних і національних кличів, більше крайні демократи підіймають ці ж самі народні маси. 4. Не посідаючи уміння влади старих консервативістів, розеднаний і розбитий прийнятим ним демократичним методом організації, цей новий український консервативний клас розуміється не може сам впоратись з напором нової, більше крайньої української демократії і, щоб рятувати своє фізичне існування, вступає в сліди своїх попередників: приймає чужу державність і чужі консервативні організаційні форми, які йому дають ним же вигнані, а тепер ним же назад покликані старі консерватисти і разом зі своїм бунтарським демократизмом позбувається він і свого українства. В

Пробним каменем для всякого українського консерватизму буде його здатність впоратись власними силами: 1. з руйницькою діяльністю української демократії, 2. з місцевою російською та польською реакцією, яка все змагатиме до того, щоб разом з українським демократичним руйництвом знищити і саму Україну.

В першій своїй частині це тяжке і складне завдання може бути виконане тільки тоді, коли українські консервативні елементи будуть настільки сильні, щоби вгамувати українську демократію, але одночасно і не винищити її; дати їй змогу проявляти свою поступову і реформаторську національну та соціальну діяльність, але так, щоб діяльність ця не руйнувала нації та держави; щоб демократія українська могла критикувати існуюче і боротись за будуче, але одночасно, щоб шанувала вона авторитет сталої та незмінної — і тому монархічної — української національної влади і твердо знала, що за порушення цього авторитету, за всяке «повстання проти Гетьмана» зустріне її з боку оберігаючих авторитет влади консервативних елементів безпощадна кара. В частині другій завдання українського консерватизму буде виконане тоді, коли він не винищить, а навпаки збереже, національно засимілює і включить в свої ряди місцеві російські та польські (чи русофільські та польонофільські) економічно і політично творчі елементи, а також аналогічні елементи чужоземні, що знов почнуть йти на зруйновану та вилюднену Україну. І коли громадські і матеріально творчим хотінням цих елементів, їх органічній потребі ладу, порядку та праці він дасть вихід в українських національних та державних формах.

Ці два завдання нерозривно сполучені між собою. Бо тільки вгамуванням українськими силами українського демократичного руйництва, тільки авторитетністю власної української національної влади, власного Монарха, можна знищити місцеві реакційні бажання знайти таку авторитетну владу поза Україною, чи то в Росії, чи то в Польщі. І тільки включенням в свої ряди, витворених органічним недорозвитком нашої нації, місцевих русофільських та польонофільських елементів зможуть українські консерватисти зміцнити свої ряди, розвинути бракуючий досі українству консервативний орган та спричинитись тим самим до завершення органічної структури і до

той спосіб демократичне українство було і єсть на Україні переходною стадією від місцевої анархічної примітивності до посідаючої консервативні елементи, а разом з ними і свій традиційний історичний досвід, російської та польської державної і національної культури.

Тільки один Богдан Хмельницький — який сам належав до статечної, переважно тоді шляхецької по своєму походженню, частини козацтва і який перед повстанням не був демократичним розлагателем польської держави а «вірним (як це він сам підкреслював) Маєстатові королівському» старшиною (по теперішньому кажучи: «російським генералом») — зумів дати відпорну силу українським консервативним елементам і в той спосіб покласти фундаменти під Українську Націю і Державу. Класократично-монархічна, а не демократично-республіканська організація нового революційного козацького класу і приєднання до України розумною політикою («віддаючи добром за добро», а не «камінням за хліб або гадюкою за рибу» — як сказано в Гетьманським Забезпеченю, виданім пинській шляхті) останків старих місцевих консервативних шляхецьких елементів, що новому козацькому класові дали свою стару державну культуру — ось основні два пункти Україно-творчої діяльності Великого Гетьмана.

національного дозріння України. Коли ж з демократичним руйництвом — зо всякою отаманщиною, бунтарством та розлагательством — можуть впоратись на Україні лише чужі — перш за все російські та польські — державні сили, то існування Нації Української це літературна утопія, це зайняття для »трьох тисяч варятів, з яких одні будуть писати, а другі читати«, як зовсім слушно схарактеризував в іншій місці таке українство сам Автор варяжської теорії.*)

Оцю нашу українську квадратуру кола варяжська теорія хоче розв'язати при помочі нашої демократії. »Найпростіще і найшвидче — пише Є. Х. Чикаленко — здійснити ідею Української Монархії можна було б тоді, коли б цією думкою перейнявся наш державний центр, тоб-то Рада Республіки та уряд на чолі з С. Петлюрою, до голосу якого прислухаються всі«. Цей уряд мав би, на думку Автора, »захопитись ідеєю Української Монархії«, »поробити відповідні заходи що до кандидата на Гетьмана-Монарха«, »з цим гаслом піти на Україну« і »коли С. Петлюрі доля послужить і йому пощастить вигнати московських гнобителів«, то він »складе владу« перед чужоземним королевичем і його гвардією тому, що ці чотири роки досвіду повинні були його, С. Петлюру, переконати в тім, »що Української Держави ніхто з свій збудувати не може«.

Не буду тут говорити про те, чи наша демократія взагалі в стані »вигнати« з України яких то не було »гнобителів«. Чи власне демократія здатна довести до якогось позитивного результату визвольний рух нації, що не має ані одідиченого по попередніх стадіях розвитку власного державного апарату, який би ця демократія могла опанувати, ані власної, чи матеріально заінтересованої в існуванні української республіки чужої фінансової буржуазії, з якої ця демократія могла би кормитися. Без сотвореного не демократією державного апарату і без своєї чи чужої буржуазії, заінтересованої в нічим необмеженій спекуляції на республіканським устрою даної нації — ніяка демократія перемогти не може. І це власне, а не більша грамотність народу, як підкреслює Є. Х. Чикаленко, відріжняє демократію нашу, що не має на чім сидіти і чим кормитися і тому все мусить бути в приймах то у демократії російської, то у демократії польської, від демократії наприклад чеської, що має за собою власну сильну і багату буржуазію, потребує для необмежености своїх спекуляцій репрезентованого демократією республіканського ладу.**)

*) Американська »Свобода«, ч. 118 за р. 1922.

**) При нагоді, хоч це до теми оцих моїх »уваг« не відноситься, хочу підкреслити велику небезпеку, яка грозить нас від змагань оправдати доцільність для нас республікансько-демократичного методу організації прикладом Чехії. Перебування в Чехії великого числа нашої молоді, яка бачить чеську сучасність і не знає чеської минувшини, та оперування гаслами чеського »політичного реалізму« ще збільшують цю небезпеку, бо »реалізм«, який під цю привабливою фірмою переноситься з чужого ґрунту, не рахуючись з реальними умовами ґрунту місцевого, стає найгіршого ґатунку утопією. Про це маю надію поговорити ширше в іншій місці, тут хочу зазначити тільки головні пункти, що відрізняють нас від Чехії і що роблять для нас нездійсними ті результати, яких досягла при помочі демократичного методу організації чеська республіканська демократія. 1. Україна мусіла б бути перенесена зі степового коридору між Азією та Європою на якому вона лежить і який все вимагатиме від неї сильної мілітарної організації, в захищену горами долину в Центральній Європі, де можна національн

близно стільки же неграмотних що і Україна, а проте має свою республіку, якою править демократія тому, що в необмеженій експлуатації

існуювати, займаючись тільки всякими мирними промислами та не культивуючи, зростаючого лише при монархії, військово-лицарського духу серед нації. Чим для Чехів були, та в інших формах і тепер єсть, пацифістичні міщанські організації, тим для нас була, та в інших формах і тепер мусить бути, хліборобська, але разом з тим військова і лицарська козачина. Дуже шкідливими для нашої нації були б змагання замінити серйозну та можливу у нас лише при монархії готовність до серйозної війни — ерзац-військовими гімнастичними парадами та зправами пацифістичної демократії, добрими тільки для «безкровного» способу здобування власної держави там розуміється, де такий спосіб можливий. 2. Замість все перериваної традиції державно-національної, яка не дала досі остаточно сформувавшись нашій нації, ми мусіли б мати так як Чехи до половини XVII століття свою стаду Монархію, під владою якої вже тоді Чехи органічно сконсолідувались і стали нацією. 3. Після денационалізації нашої старої аристократії, ми мусіли б задержати такий сильний, як в Чехії, міщанський клас, який свої органічні здібності до власної цехової класової організації переніс на організацію національну і який своїм національним консерватизмом весь час надолужував руйніщючі гріхи чеської демократії. 4. Ми б мусіли бути в Росії та Польщі таким самим окремим Коронним Краєм, яким були Чехи в Австрії і політична боротьба за права цього Коронного Краю — як в данім випадку за встановлення державного права Чеського Королівства — мусіла б витворювати серед місцевих неукраїнських, чи аденационалізованих елементів спільну всім мешканцям України правно-державну свідомість і таке почуття територіяльної окремішности, з яких виросла можливість державної самостійности демократичної Чехії. 5. Наше «демократичне національне відродження» мусіло б відбуватися так як чеське в правовій державі і супроти нації, якої державна влада тоді розкладалась і падала і на якій можна було «здобувати позиції» шляхом демократичного розкладу падаючої держави, а не в державах подуправових (як Польща) або неправових (як Росія) і супроти націй, яких сила експанзивна не менша від нашої і які власне нас, а не ми їх, побивають демократичним розкладом; іншими словами, коли б ми від Чехів перейняли їх демократичний метод організації, то супроти Росії та Польщі ми б опинились не в ролі Чехів а в ролі австрійських Німців, або в ролі Словаків, коли б останні задумали при допомозі «чеського демократичного реалізму» визволитись з під теперішньої влади «чеських реалістів». Крім того треба пам'ятати, що таке почуття національної окремішности, яке було супроти Німців у чеських народніх мас і на розвитку якого до степені зненависти виросла чеська демократія — у нас існує тільки в Західній Україні супроти Поляків і його нема на Великій Україні супроти Великоросів. Тому у нас тільки метод класократично-державницький з монархічною персоніфікацією державної і національної окремішности (як колись напр. в Баварії у відношеню до Прусії) — а не метод демократично-націоналістичний зі спекуляцією на національних інстинктах народніх мас (як в Чехії у відношеню до Німців) — може дати позитивні для розвитку нації результати. 6. Наша демократична самостійність мусіла б бути наслідком такої не нами веденої війни, яка б знищила одночасно Росію і Польщу так, як чеська самостійність виникла зі знищення Антантою Австрії та Німеччини, і дуже не «реально» єсть пропонувати метод організації нації, яка виросла з падку сусідніх держав, для нації, яка має і буде мати діло з сусідніми державами в періоді їх зросту та відродження. 7. На час, коли ми будем стосувати у нас чеський реальний метод демократичного відродження, треба щоб хтось забрав нас всіх наших Махнів, бо навряд, чи їх вдасться «зорганізувати»... «демократичним усвідомлюваням» і «шкільними матицями». 8. Врешті наша демократична республіка замість п. Петлюри мусіла б мати Президента Масарика, що зрештою теж би нам нічого не помогло, бо метод політичної організації нації який держиться тільки геніяльністю провідників єсть методом випадковости, методом абсолютною недоладним. Підтвердження цієї істини знаходимо в цій же самій Чехії, де, дуже подібна до сучасної, гуситська демократія опинилась в повній анархії і стала себе вирізувати не сугірше ніж демократія українська після смерти свого геніяльного провідника Яна Жижки.

мексиканської нафти — експлуатації можливої тільки при нікчемнім і безсилім республіканським уряді — заінтересовані чужоземні капіталісти, які тому власне ці демократичні уряди фінансують і тим дають їм можливість купувати »вірних урядові республіканців«. Про це я писав ширше в іншій місці і тут повторяти цього не буду.

Так само не буду зупинятись на певній неясності концепції, чому це С. Петлюра і його центр мають виконувати завдання Варягів: чужоземного королевича і його гвардії. Бо коли ці Варяги дійсно сильні, то вони допомоги п. Петлюри потребуватимуть хіба як української декорації, і не п. Петлюра, а вони »виганятимуть з України гнобителів«. Коли ж ці Варяги безсилі, то п. Петлюра був би божевільний, як би, здобувши владу власною силою, він передав її безсилим Варягам. Зрештою ані такого божевілья, ані »вигнання гнобителів« од п. Петлюри і від демократії сподіватись не можна і тому, поминаючи цю неясність, перехожу до основної думки варяжської теорії.

Над місцевими консервативними державно творчими силами треба поставити хреста, бо вони »чужі«: російські або польські. Їх треба замінити Варягами, а щоб ці Варяги могли стати Українцями, ролю українських консерватистів монархістів мають почати грати демократи республіканці. Республіканська демократія повинна перестати бути республіканцями, соціалістами та революціонерами і повинна перелицюватись в те українське монархічно-консервативне ядро, біля якого має розпочатись асиміляція україно-творчих Варягів — ось основна думка варяжської теорії, висловлена нашою термінологією.

Чи це можливо? Чи може українська демократія, яка не в стані збудувати своєї республіки, якої вона хоче, збудувати монархію, якої вона не хоче і хотіти не може. Власне з цієї невірної — на мою думку — предпосилки, опертої на вірі в монархізм республіканців, випливає ще нова небезпека варяжської теорії для практики реального життя.

Українська демократія не хоче і не може хотіти української монархії перш за все завдяки своєму примітивному імперіалізму: нічим не обмеженому і зажерливому бажанню влади, яке лежить в основі її мишлення, творить всю суть її діяльності та ідеології. Ці люде вірять, що розвиток людства в напрямі демократизації і бажання українського народу, які в цьому розвиткові знайдуть своє завершення, фатально і автоматично приведуть до сотворення »демократичної України«. Вони — українські демократи — власне єсть представниками на Україні цих надприродніх, кермуючих людською сил, і союз з цими силами мусить забезпечити їм остаточну перемогу, довести їх автоматично до влади. Тільки під впливом оцієї віри вони подумались до українства: покинули свої скромні російські посади для призначеної їм »соціалістично-науковим« небом провідної ролі в народній, більше менше соціалістичній Україні. І раптом їм — людям демократичного »провидіння« — пропонують розбити всі свої надії і всю свою віру, вернутись назад до своїх скромних посад і добровільно передати владу чужоземному королевичові. Розуміється висказана кимсь колись думка, що краще бути добрим шляхтичем в монархії,

ніж поганеньким князем в республіці, має велику льогічну рацію, але тільки для тих, хто здатний відчутти свою смішність в становищі такого князя. Загіпнотизована своєю раціоналістичною »науково доказаною« демократичною доктриною, яка вповні відповідає її ірраціональному і примітивно-варварському хотінню влади, українська демократія цієї своєї смішности ані побачити, ані навіть зрозуміти не в силі.

Не проводячи тут розуміється ніяких аналогій: — це нагадувало б трохи обурення дикунів, коли б їм запропоновано, щоб вони, при зустрічі і боротьбі з озброєними в карабіни європейцями, навчилися перш за все самі добре стріляти, замість посилати на європейців своїх заклинателів і магів. Щоб дикун перейняв і навчився використовувати історичний досвід цивілізації мусить пройти якийсь час. Щоб українська демократія переконала, що нація росте і розвивається від того що вуже було і єсть, а не від того, що має колись бути — що держави будуться обмежуваням зажерливости, анархізму і розбещености тих, хто їх будувє, а не прикриванням і оправдуваням всіх цих руйніницьких прикмет ріжною демократичною (націоналістичною, соціалістичною і т. д.) балаканиною та писаниною — вона мусить перед тим добре попектись на здобуванню влади вичерпати до решти всі позички »під будучу Україну«. Крім того вона мусить тоді задержати своє хотіння України, а не »змінити віхи« та не додуматись, чого доброго, до »не українства«, коли українство її бажання влади не задовольнить, коли воно в її очах »себе не оправдає«. У всякому разі: сподіватись, щоб ці люде примітивного необмеженого імперіялізму, знаходячого собі вираз в їх містичній вірі у всякі раціоналістичні доктрини, прийняли добровільно методи імперіялізму обмеженого, культурного, опертого на послуху авторітетам та на історичнім досвіді — і почали замість неможливої української республіки творити можливу українську монархію — це, на мою думку, утопія.

Коли б у демократії був оцей патріотизм, який бачить в ній варяжська теорія і який має примусити її передати владу »чужоземному королевичові« — іншими словами, коли б у неї вже виробилась була під впливом досвіду здатність обмежувати свій необмежений і розперезаний імперіялізм во ім'я загального добра, тоб то здатність задовольнятись таким становищем в державі і нації, яке її реальним здібностям відповідає, — то вона що здатність могла була проявити вже не раз. Хіба знищення зародків української дисциплінованої армії, вже в самих початках революції, не було ділом демократії, що не хотіла поступитись своїми отаманськими посадами перед спеціалістами військового діла та думала що і без армії »революція« забезпечить їй владу на Україні? Хіба повстання проти Гетьмана було викликане дійсно ображеними »самостійницькими« почуваннями тих, що ще в початках революції самостійників називали зрадниками і провокаторами? І хіба не одинокою його причиною було бажання необмеженої влади та вроджена всякій демократії сверблячка скакати вище себе, користуючись слабостю тих, хто має обовязок хворих на таку сверблячку за фалди держати? І невже ці люде, що свою патріо-

тичну кар'єру зробили на валеню зачатків української державної, консервативної, монархічної влади, можуть стати раптом творцями і фундаторами цієї влади?

Оця повна відмінність хотіннь монархічного консерватизму і »свободолюбивої« республіканської та поступової демократії — відмінність, яка »переконуваням« не піддається — мусить зразу викопати провалля між »Варягами« і тими, хто на думку варяжської теорії має їх національно засимілювати.

Асимілюватись до себе, зливатись з собою, можуть тільки елементи созвучні, а не протилежні. Розуміється не можна допустити, щоб варяжська теорія мала на думці Варягів »гохштаплерів« або маніяків самодурів, в уяві яких і для яких одні лиш »дурні хохли« являються відповідним полем їхньої »політичної діяльності«, неможливою у всякої іншої організованої і себе поважаючої нації. Але коли ці Варяги будуть такими, якими їх хоче бачити Є. Х. Чикаленко: людьми серйозними, владоздатними, вихованими в монархічній дисципліні та послухові авторитетам, то їм буде неможливо не то засимілюватись, але навіть знайти спільну мову з нашою анархічною демократією. Відношення Німців, покликаних Центральною Радою, до цієї же самої Центральної Ради, може бути з цього боку раз на завжди поручаючим прикладом.

»Національній асиміляції« при помочі перемальювання вивісок у Києві можуть піддаватись тільки залякані і страшно бажачі торгувати »бакалейщиками«. Але ніякий шануючий себе Варяг за обітницю »доброго гешефту« на Українця себе перемальювати не дозволить. Коли нащадки старих Варягів — місцеві російські та польські, чесні та не гешефтьярські, консервативні елементи — ніколи не асимілювались та не українізувались надіями заробітку на проєктах української демократії (вона навпаки їх відштовхувала і прищеплювала їм до українства органічну огиду), а завжди тільки місцевою традицією національною: українською минувщиною, а не українською будуччиною — то так само тільки відроджена традиція національна і тільки консервативні та класократичні верстви, в яких ця традиція знаходить свою оборону і свій вираз, можуть засимілювати прибуваючих на Україну державно-творчих Варягів нових.

»Чужоземні королевичі« в Греції, Румунії, Болгарії — про яких пише Є. Х. Чикаленко — могли без принижування себе, чесно і достойно, стати Греками, Румунами, Болгарами тільки тому, що престол, на який вони сіли, був оточений пошаною і п'єтизмом відродженої серед нації традиції національної. Але який шануючий себе »чужоземний королевич« захоче сісти при помочі української демократії і серед цієї демократії на український престол Гетьманський (іншого поки що Наддніпрянська Україна по своїй минувшині не одідичила і тому реально до розпорядження не має) — престол, що його сама ж ця демократія весь час осмішати, опаскудити і оплюгавити намагалась. Чи люде, що свою популярність в очах »народу« здобували лайкою українських Гетьманів і ошльбовуваням нашої гетьманської монархічної традиції національної можуть стати раптом відновителями цієї традиції і оборонцями українських Монархів-Гетьманів?

А без відродження нашої власної місцевої монархічної традиції національної, що у нас має тільки форму Гетьманства — монархізм український — це єсть ідея повітряна. Позбавлений оцього свого органічного ґрунту, він стає літературною утопією того самого гатунку, що на будуче «спасення України», під гаслами неґації та руйнування сотвореного вже в минулім, фабрикує в своїх писаннях наша демократія.

Врешті ще про одну рису демократії забула варяжська теорія. Національна асиміляція всяких чуженаціональних, в тім числі варяжських елементів, може відбуватись тільки тоді, коли репрезентанти місцевої національної ідеї по лицарськи служать цій ідеї і тому зі щирою любовю приймають в свої ряди всіх, що їм в цій службі помагає, хто ряди їхні збільшує та зміцнює. В цьому між иншим лежить секрет великої асиміляційної сили нашої козаччини. в лицарському — як я називаю, класократичному — періоді її існування. Але чи може бути асиміляційна здатність у демократії, яка ідею національну монополізує виключно для себе; яка не служить ідеї Нації, а навпаки: ідею Нації повертає на службу собі; яка претендує до влади і проводу тільки тому, що вона одна єсть єдине «народня» і «патріотична», що вона і тільки вона репрезентує «дійсний український народ» і дійсну «любов до України», що вона одна єсть істинно-українська....

І ось цьому підприємству, обрахованому на доходи зі спекуляції українським демократичним патріотизмом — підприємству «єдиного демократичного національного фронту», для якого кожний Українець, не член цього підприємства, єсть «Москаль» або «Поляк» — пропонують раптом не тільки зріктись свого монополю, але й ще всіх доходів од народолюбства і патріотизму. «Була у нас одна добра посада, та й ту Поляк забрав» — казав мені колись про Митрополита Андрея гр. Шептицького один галицький демократ. Не думало, щоб демократія наддніпрянська, далеко більше демократична ніж галицька, згодилась уступити те — що в її мишленю єсть тільки «добрими національними посадами», або як каже п. Винниченко «смачним державним пирогом» — «чужоземному королевичу і його гвардії»

Українська демократія могла б признати реальну владу тих чи инших Варягів тільки тоді, коли б вони заімпонували їй своєю силою; коли б вони її, як розбрикану і пусту дитину, привели до пуття і поставили на місце. Перші наші Варяги, як оповідає літопись, довго вагались, чи йти на заклик Новгородців, бо боялися «їх звіриноного обичаю і нраву». Але раз прийшовши, вони прийнялисе нещадно виновників цього «звіриноного обичаю» — всяких руйників і борохобників — втихомиряти. Не инша доля жде і сучасну демократію, коли б вона прийняла варяжську теорію і згодилась на закликаня серйозних Варягів. Але власне тому варяжська теорія єсть в її серйозному виданню для наших демократів неприємлема.

Отже, чи не краще було б, замість без надії на успіх пропонувати демократії щоб вона покаялась і сама себе висікла, оставити їй спокійно ту роль необхідного для життя нації ферменту — роль для якої од віків Бог її сотворив на світі. Бо біда не в тім, що ми має-

мо демократію, а трагедія наша і нещастя в тім, що ми маємо лише демократію що ми маємо тільки сили поступові і руйнуючі, а не маємо власних національних сил здержуючих та будуючих. І велика небезпека од варяжської теорії для практики нашого життя та, що ця теорія не тільки руйницький монополь репрезентації нації при демократії залишає, але ще й додає їй такі завдання, яких вона по природі своїй виконати не в силі.

Найбільше, чого від нашої демократії во ім'я добра нації можна вимагати — це, щоб вона визнала авторитет українського Гельмана-Монарха і тим дала змогу українському консерватизмові абсорбувати і унешкодливити на Україні (як не потрібну вже по втихомиренню власною владою демократичного руйництва) російську та польську реакцію; іншими словами, щоб вона дала змогу, обмеживши свої бажання суверенної влади, нарешті дозріти і сконсолідуватись Українській Нації. Але ж цього можна вимагати від демократії тоді, коли консерватизм український буде в силі сам свою монархічну ідею здійснити. Перекладати здійснення цієї ідеї на демократію, це тільки збільшувати її зненависть до нас — консерватистів монархістів — та комплікувати її найнебезпечнішу хворобу: манію великості. Бо ж власне з нашої дотеперішньої слабости впливає вся зненависть до нас і все руйницьке завзяття української демократії, маніякально переконаної, що тільки вона одна »репрезентує і спасає Україну«. Чи різні такі демократичні твори, як »Молода кров«, »Голос землі«, »Відродження нації« і т. д. і т. д. — чи всякі »національні повстання« проти власної держави і всякі »виключування« нас з посеред »нації« — були б можливі, коли б ми, яких ці »твори« намагаються осмішити, а ці повстання і »резолуції« в нівець обернути, були дійсно сильні?

Демократія знущається тільки над слабими і безборонними. Така її природня вдача і таке може навіть її покликання: відроджувати знуцанням сили ослаблених. Але чи зможемо ми стати сильними і чи зможемо ми тільки цим єдиним шляхом здобути пошану для себе і авторитет серед демократії, коли свої завдання ми будем перекладати на її плечі?

В однім тільки випадку могла б наша демократія прийняти »варяжську теорію«. А саме, коли б на Україні дійшли знов до влади місцеві державно творчі консервативні елементи і коли б якийсь »чужоземний королевич« дав себе використати в характері руйника українського монархізму: в характері такого фіктивного »монарха«, при помочі якого і при непопулярності вже гасла »соціалізації землі«, чи йому подібного, можна було б »валити« реально існуючу українську монархічну владу. Власне невеличка спроба здійснення »варяжської теорії« вже на еміграції вповні підтверджує оцей прогноз.

Коли по глибокій кризі, яку викликала серед нас катастрофа кінця 1918 р., удалось нам з великим зусиллям відновити і далі продовжувати нашу тяжку працю ідейного та організаційного об'єднання українських консервативно-монархічних хліборобських кол, то весь »патріотичний« порив новоявлених »монархістів« з »Соборної України«

пішов на бажання здискредитувати і знищити оцю нашу працю. Під прапором власне «варяжського монархізму» розпочалось звичайне українське демократичне руйнування хоч невеликого і не ідеального, але посідаючого вже свою традицію і вже реально існуючого, во ім'я «ідеального» і нового, але утопічного і безґрунтового budouчого: повторення в карикатуральних формах «повстання проти Гетьмана і проти панів» — тільки вже не в старих привичних костюмах демократично-республіканських, а в зле допасованих і вульгарних костюмах «демократично-монархічних». Розуміється такого результату своєї теорії напевно не сподівався її Автор, і з цим найновішим (та мабуть найгіршим) способом демократичного (тільки зі спекуляцією не на соціалізмі, а на «монархізмі») будування «Соборної України» — який видумали її редактори — ані він, ані той «чужоземний королевич», під іменем якого оце «будування» відбувалося, судячи по дійшовшим до нас звісткам, вповні і без застережень не солідаризувались.*)

*) Методи боротьби і аргументи редакторів «Соборної України» нічим, хіба тільки більшою хаотичністю і нельогічністю, не різнювались від методів цілої української демократії. Їх боротьба з «лівими» може тільки служити доказом, що не можна побороти ліву демократію демократією правою, бо демократ лівий завжди розумніший від демократа правого, хоч би тому, що він більше консеквентний. Знож же їх боротьба з нами, це повторювання старих і банальних демократичних фраз. Отже «поміщики» українські це розуміється не хлібороби, а «хлібоїди», і сотворені цими «поміщиками» вся інтензивна хліборобська культура, якої розвиток підготовив реальний ґрунт для національного відродження України, це така дурниця, про яку «патріотам» говорити навіть не випадає. Сучасна Гетьманщина, найбільше реально існуюваща форма української державности, це розуміється діло «не українського уряду» і «російського генерала». Єдина надія «Соборної України», це так само як у есерів, «середняк», який тільки придбав собі тут вже не «соціалістичний», а «милий і симпатичний» «дрібно-буржуазний» епітет. Що на цій достойній всякого поважання і дуже потрібній, але по природі своїй інертній та пасивній «середнячій» масі спіралось досі все, що нищило вимагаючу активності і організованості Україну — про це демократи «монархісти» з «Соборної України» так само розуміється мало думали, як і демократи есери з «Нової України». Предки місцеві: «панів» і самі ці «пані» розуміється «зрадники України», хоч навряд чи панам редакторам «Соборної України» вдалось би документально доказати, що їхні предки тільки те й робили, що вірою і правдою служили Україні; історія принаймні останнього століття каже, що вся ріжниця між цими двома категоріями предків була тільки в чинах і жалюваню, а з історії століть попередніх можна лише довідатись що значно менший відсоток «зрадників України» був власне між «панями», як між «не панями». Звичайна ультимативна вимога, ставлена чужими урядами козацьким борцям за Україну: — шляхту, яка єсть між ними, видати, черні розпустити — доказує, що власне не «середняк», не те, що було посередині між шляхтою і черню, було для ворогів України найстрашніше...

Як личить всяким патріотично-демократичним публіцистам послуговався «Соб. Україна» і перекручуваням чужих думок. Аристократією ми скрізь і завжди називали правлячу провідну верству, без огляду на її походження — ці панове підсувають нам поняття аристократії в значінню родовому і сміються з власних догматів, роблених при цій okazji. Демократією ми ніколи і нігде не називаємо «народ» який демократією ніколи і нігде в світі не буває, а тільки таку правлячу провідну верству, якою одною з головних ознак єсть те, що вона править при помочі обдурюваня народу — ці панове підсувають нам поняття демократії власне в неправдивому значінню «народ» і, як всі демократи розуміється, беруть перед нами оце «народ демократичний» в оборону. Врешті характерно, що одним із авторів «Листів від українських хліборобів до української інтелігенції» (їх завданням було спародіювати мої «Листи до Братів-Хліборобів») був п. В. Н. Андрієвський, заслужений педагог з Полтави, який — коли там в 1917 р. закладалась хліборобсько-демокра

Коли якась ідея зі свого природнього ґрунту, на якому вона повсталала, переноситься на ґрунт для неї неприродній і стає власністю зовсім иншого типу людей, то завжди при цьому вона приймає форми потворні і карикатуральні. І варяжська ідея такі несподівані наслідки вже дала, а в будучині ще більше може дати тому, що будову української монархії при помочі Варягів вона хоче оперти не на монархічних по своїй природі і консервативних елементах.

Але негуючи природніх українських монархістів, може варяжська теорія в инший спосіб спричинитися до монархічної організації наших державно і національно творчих сил? Перед відповідю на це питання придивімся, з кого і як можуть скластися ці сили.

Щоб уникнути при такому аналізі убийчого для всякої не фантастичної політики самодурства, треба позбутися перш за все одної, надзвичайно у нас поширеної конвенціональної брехні. Вона каже, що носителем української національної свідомости єсть селянство і що Україна ділиться на два табори: Українців — репрезентантів селянства (при чому йому надаються різні назви: «трудового народу», «дрібно-буржуазного середняка», «революційної маси» і т. д.) і не Українців — репрезентантів не селянства. Від перемоги першого табору має залежати існування України.

Правда натомість нашого реального життя така, що селянство — говорю тут тільки про Велику, Наддніпрянську Україну — в своїй масі ніякої національної свідомости ще не має і не може мати хоч би тому, що воно, як клас, до старої національно свідомої України ніколи не належало. Воно тільки тепер може «українізуватись», може, як свідомий і активний чинник, увійти в склад Української Нації тоді, коли сила, яка дасть йому політичну ідеологію і політичну організацію буде по своїм національним тенденціям українська. І такі національно українські сили, які намагаються селянству цю ідеологію і цю організацію дати — однаково як сили демократичні, так і не демократичні — належать поки що в своїй величезній більшості не до селянства, а до тих верстов, з яких колись складалася Українська Нація і серед яких в покалічених формах останки колишньої національної свідомости заховались. Отже належать вони до шляхти (дворянства), козацтва, духовенства, міщанства, вийшовшого зо всіх цих

тична партія і коли я стояв за те, щоб ця партія була власне хліборобською і щоб їй дати тільки назву «хліборобська» — виступав дуже гостро в характері «всукраїнського націоналіста» проти «класовости» партії та цієї мною пропонованої назви. Зате в «Соб. Україні» він, вже в характері «хлібороба» і «середняка» виступив проти мене, як проти «інтелігента» і поміщика. Поза заразливою пошестю демократичного руйніництва не бачу, як тоді так і тепер, инших причин такої сталої опозиції з різних фронтів і не даючи до неї особисто ніякого приводу, дуже жалую, що п. Андрієвський в той спосіб виладовує свою цінну енергію. Взагалі сумні рефлексії викликає це все. Коли в своїй — по мірі всіх сил і розуміння виконуваний — громадській праці зустрінеш замість поважної критики чи дискусії блазеньські кпини якогось пана Батеровича-Безпалка і йому подібних, то не береш цього дуже до серця, бо знаєш, так би сказати, «природу» цих панів. Але коли подібне до цього зустрічаєш в «правій» і «патріотичній» «Соборній Україні», то треба вже справді великого зусилля, щоб не признати слухним вислів Е. Х. Чикаленка про сучасне демократичне українство, як про зайняття «трьох тисяч варятів...» з тим додатком, що несерйозність єсть тою основною прикметою, по якій відбувається «натуральний добір» оцих «варятів»....

станів, урядництва і врешті до т. зв. інтелігенції, яка уявляє із себе здекласовану мішанину всіх цих різних верств і різних класів.

Не забуваймо, що й Великий Селянський Син Шевченко всю свою духову культуру і національну свідомість одержав не від селянства, а від українського «кающогося дворянства». І що його велич та геніяльність проявились в тому, що він своєю стихійною силою та енергією замінив безсилля та плаксивість, перейнятого ним від цього «кающогося дворянства», українського національного світогляду. Так само і теперішні селянські сини свідомість національну не виносять з дому, а одержують її в тім не селянським оточеню, серед якого вони виховуються і де їх свідомість дозріває. Одно слово: не селянство творить Україну, не воно свідомо виділяє з себе борців за неї, а недобитки старої України, що в масі не належать до селянства, намагаються прищепити селянству українську національну свідомість і хочуть при помочі його великої сили збудувати Україну.

Крім цієї брехні що до якості селянства, треба позбутися й другої брехні, що до кількості. «Сорок мільонів», які своєю масою, своїм числом мають сотворити Україну — це така сама брехня, як і українська національна свідомість цих мільонів. Ніколи і нігде пасивні маси своїм числом ні одної нації та держави не сотворили. Вони можуть тільки дану національну ідеологію і дану державну організацію або восприйняти, або не восприйняти і тоді, при її безсилості, проти неї бунтуватись. Але т в о р и т и ідеологію та організацію вони по природі своїй не здатні. Творчість ця — це завжди діло певної активної меншости, складеної з двох частин: місцевої, яка під впливом різних причин і в різних історичних добах в неоднаковому числі з посеред пасивної маси на даній території виділяється, і зайшлої, яка своєю більшою активністю цей процес диференціації викликає та прискорює і з оцим місцевим активним ядром при сприяючих умовах — залежних від характеру цього ядра та методу організації нації — в одну національну цілість зливається.

Хто покладає надії на національну і державну творчість пасивної селянської більшости, робить — тільки в протилежний бік — ту саму помилку, що і варяська теорія, яка свої надії покладає на національну і державну творчість тільки одної зайшлої частини активної меншости. Всі, хто Україну буде тільки «на народі», муситимуть для здійснення цієї будови завести на Україні «уложеніє» Царя Олексія Михайловича, по якому «бито кнутами і засилано на Лену» кожного, хто себе добровільно запродував другому в рабство. Цей оригінальний спосіб поширюваня свободолюбства був викликаний тим, що люде свобідні мусіли виконувати тоді державні повинности (які в моменти будови держав зовсім не бувають «смачним пирогом» руйнуючої держави демократії) і що тільки запроданя себе другому в холопство од цих тяжких державних повинностей звільняло. Хай же наші «народники», які во ім'я пасивних мільонів «середняків» і «трудового селянства» легковажать і викидають за борт «національного фронту» десятки, сотні і тисячі не середняків і не селянства, готують, коли у них стане на це сили, «кнути і зсилку» для «народу». «Кнути і зсилку» на той дуже правдоподібний случай, що цей «на-

род» волітиме, як і за людей татарських, спокійніше і його пасивній вдачі більше відповідаюче холопство в Росії або Польщі, ніж вимагаючи од нього більших жертв і більшої активності мобілізацію в «народню» українську армію. Або, хай змінять, коли можуть, свій не природний для України метод організації нації.

Який має бути цей метод — вказує нам наша минувшина. За козаччини не тільки не треба було «бити кнучом» людей, щоб вони захотіли бути свободними, а навпаки треба було добре пильнувати реєстрів козацьких, щоб між свободних козаків не залізли ці, які на честь бути свободними ще собі не заслужили. Але бо метод організації козацтва не був «народній»: — ані охлократичний, опертий на використання, а потім муштруванню «кнучом і зсилкою» пасивних мас, ані демократичний, опертий на їх обдурюванню.

Козаччина була класократією, тоб то такою — в українських умовах найбільше до влади здатною — аристократією, яка тому, що вона себе за аристократію уважала, ставила вимоги перш за все до себе, а не до народніх мас. Вона не перекладала своїх державних обов'язків на народ, а давала сама приклад народові, як треба ці обов'язки виконувати. Вона не йшла за народом, а вела народ за собою. Вона не принижувала себе до середняків, чи під-середняків, а тягнула всіх їх на верх — до себе. Вона не покладала надій на народню творчість, а сама творила, сама давала народові свій творчий порив. І врешті, хоч більша її частина була зайшлими «Варягами» по походженню, але ці «Варяги» були вже асимільовані, вже зв'язані органічно — подружжями, володінням землею, звичаями, мовою і т. д. — з місцевою пасивною масою, і тому — не механічно, не страхом, не своїми чужими варяжськими «касками» — а своєю органічною близькістю до пасивної маси вони поривали її за своїми хотіннями, за своїми ідеалами....

Катастрофа прийшла для нас тоді, коли по знищенню козацької аристократії, Україна залишилась з мільонами селянства. Завдяки оцим завеликим мільонам елементів пасивних і пропорціонально до них замалій скількості елементів активних, ми докотились до руїни державної і національної. І власне вся історична вага сучасного моменту лежить в тому, що якраз тепер ця трагічна для нас пропорція починає мінятись. Під впливом передвоєнного колоніяльного насичення України, розвитку матеріальної культури, далі війни, революції і багатьох інших причин, стали знов з посеред розворушеної людської маси на нашій території виділятись в великому числі нові елементи активні. Оця наша нова майбутня аристократія, майбутня провідна і правляча верства — оця активна меншість, а не пасивна більшість — це і єсть єдина реальна, національно і державно творча сила України.

В руках цієї нової сили лежить наша будучина, як нації і держави. Від методу її організації залежить ця будучина. Він мусить цій новій аристократії нашій дати таку силу, щоб вона могла потягнути за собою до України мільони пасивних мас. Коли нова українська аристократія своєю внутрішньою організованою силою не захопить для своєї державної і національної творчости цих пасив-

них мільонів — коли вона як сила українська не здобуде собі морального авторитету і сили матеріальної — її забсорбує знов Росія та Польща, і знов мільони «українського селянства» лишаться мільонами, але України з цими мільонами як не було так і не буде. . .

Кожний хто уважно приглядався до оцієї нашої майбутньої аристократії знає, що з нею, коли вона буде взята в залізні карби дисципліни і організації, можна не тільки Україну збудувати, а, мовляв, і «світ завоювати». Але позбавлена дисципліни і організації ця майбутня аристократія наша це руйнники найгіршого ґатунку. Без »Бога, Батьківщини і Авторитету« вона в масі своїй продасться кому угодно: »чи бити Турків, чи бути на службі турецькій«, і коли б дійшла вона до влади в позбавленій світського (монархічного) і духовного (релігійного) авторитету самостійній Україні, то залле вона цю Україну кровю, грабіжом, злодійствами та злочинами і врешті сама себе переріже, обезсилить і стане здобичею сусідів. А ці сусіди з тих — що могли би бути у нас не отаманами, не президентами, не військовими диктаторами, одно слово не суверенними правителями, а прекрасними офіцерами України — пороблять, як це вже бувало, своїх унтер-офіцерів, своїх найкращих слуг — найкращих, бо сильних та спосібних і взятих одночасно в карби хоч і чужої, але міцної дисципліни та організації.

Так само, як і її історичний прототип: — зародки козаччини в XVII ст., і як взагалі кожна така новонароджена активна верства у всіх націй і у всіх часах — ця майбутня аристократія наша »сильна тілом, але слаба розумом«. Іншими словами: сильна своєю безмірною сліпою енергією і слаба умінням цю енергію організувати, конденсувати, до одної цілі направляти та повертати її на творчість а не на руйнування. Сильна вона своїм стихійним хотінням влади, поширення, здобування і безмежно слаба умінням: як цю владу здобувати, як свій стихійний примітивний імперіялізм відповідним методом організації реалізувати. . .

І ось розум: — методи і форми організації — цим нашим новим активним елементам намагаються надати (крім сил чужих, не українських) дві свідомі, посідаючі свої методи організації, українські сили. 1. Українська демократія, включаючи сюди і її два охлократизуючі крила: ліве — яке думає, що Україну можна збудувати при помочі народа, граючи на почуттю народніх зненавистей соціальних, і праве — яке думає, що »підняти народ за Україну« можна, граючи на почуттю його зненавистей національних. 2. Українська класократія — отже останки старого і зародки нового, першого і основного хліборобського земельного консервативного класу; місцево-українські останки старого російського державного апарату, вояки і урядовці, звиклі до державної дисципліни та організації; далі духовенство, що позбулося старого бюрократизму і врешті найбільше культурна та патріотична, здатна до панування над своїми імперіялістичними інстинктами інтелігенція, яка, замість несерйозного і руйницького »суверенного« отаманства, воліє серйозну, почесну і творчу ролю служебну: ролю освічених і по лицарському вірних, чесних та дисциплінованих слуг Нації і Держави.

На державну організацію — тобто власне на організацію тих нових активних елементів, які єдині можуть українську державу сотворити — а не на спекуляцію емоціональними інстинктами «народних» мас — звернена перш за все увага класократії. Тому до форми держави вона привязує таку велику вагу. Тому, знаючи, що від цієї форми залежить метод організації нової нашої аристократії, вона хоче монархії, бо від монархії починалось існування всіх держав, бо тільки монархія одна зможе зорганізувати і дисциплінувати оцю нашу майбутню національну аристократію. Тому врешті бажаючи шире злитись з цією новою аристократією, українська класократія не може зробити цього, потураючи, як демократія, її руйнінським та анархічним інстинктам, а навпаки: під умовою, що ця нова аристократія признає необхідність дисципліни, організації і послуху авторитетам, без якого ніяка організація неможлива. Класократія по природі своїй може існувати тільки тоді, коли замість старої державности російської буде нова і краща державність українська, а не українське патріотичне самовирізування і в результаті знов широкий степ і дике поле.

Між цими двома реально існуючими свідомими українськими силами мусить вибирати у нас кожний, хто хоче брати участь в нашому політичному життю. Але перш ніж говорити про політичну акцію цих двох сил в їх відношенню до наших нових активних елементів і вплив який на цю акцію — і значить на організацію нашої майбутньої національної аристократії — може мати варяжська теорія, хочу зробити два побічні екскурси.

Помиляється, на мою думку, Вельмишановний Автор варяжської теорії, кажучи, що діло Великого Богдана упало тому, що він був для Українців «свій». Воно держалось, поки він був живий. Держалось тому, що це був єдиний державний муж в нашій новітній історії, який зумів зорганізувати українську здержуючу і кермуючу консервативну силу і при помочі цієї сили опанувати розбурхану українську стихію. Це був єдиний державний муж, який не кланявся «в пояс на всі чотири сторони» глупій і розбещеній юрбі, погорджуючи нею одночасно в душі і тільки бігаючи по неї хитрими очима: чи придбав він собі серед неї оцими поклонами популярність? Це був єдиний і справжній народолобець, який власне тому, що цілим своїм горячим і чесним серцем любив свій нещасний народ, не потурав його глупоті, лінивству і руйнінцтву, а намагався розвинути і зміцнити те, що в цьому народі було розумного, працьовитого, творчого. Тому так радо йшли йому на поміч всі, що так само, як і він, розуму, праці і ладу для України бажали. І він не відштовхував їх, не платив їм «камінням за хліб і гадюкою за рибу», як це робили перед ним і по ньому всі наші «патріотичні» руйніники.

Його діло упало після його смерти тоді, коли його наступники, замість удержати зроблене вже ним, замість задержати дану вже їм для України точку опори — замість затвердити дідичне монархічне Гетьманство, як сталу і незмінну, живу і реальну персоніфікацію України — стали за для «хтивости і заздности уряду», під

покришкою патріотизму, оцю свою власну національну владу руйнувати. Оці нездержані нічим в своєму примітивному імперіялізмі суверенні руйнники, зпочатку видирали цю владу собі взаємно з рук, шукаючи все кращих і більше патріотичних Гетьманів, аж врешті докотились до чужоземного Царя, який своєю силою завів дійсно на Україні лад — але не український.

Організації здержуючих консервативних сил, а разом з тим і існування міцної держави, не можна собі помислити без установа такої одної, твердої і непорушної точки, біля якої всі консервативні, здержуючі сили могли би обєднатись і витворити в той спосіб базу, підставу, для дальшого органічного і ритмічного розвитку держави і нації. Наприклад Англія в своїй монархії має повну свободу всестороннього розвитку, але цієї точки опори — якою єсть в Англії персоніфікуючий її традицію та її єдність (все те, що здобула нація в минувшині і що вона має в сучасности) англійський Монарх — не вільно порушувати нікому, і то не тільки під страхом державних законів, але під моральним примусом громадської опінії: під страхом образи найглибшого національного і громадського почуття англійських горожан.

Без монархічної точки опори всякий консерватизм неминуче розкладається і занепадає. Він вироджується тоді в найгіршу і найглупшу демократичну партію, яка, по законам всякої демократії, починає шукати собі точки опори в «народі» і починає конкурувати з рештою демократії грою, як і вона, на емоціональних вибухових і руйницьких інстинктах мас. Спеціальністю такого демократичного і республіканського консерватизму стає звичайно звірачий націоналізм і ура-патріотизм в формах різних «національних єгоїзмів», а також примітивний і дикий антисемітизм.*) Такий антисемітизм звичайно одержують в республіках Жиди, як відплату історії за те, що вони руйнують завжди такі монархії, що обмежують їх необмежені апетити до необмежених спекуляцій і до влади, опертої не на моральнім авторитеті і реальній силі продукції та меча, а на гешефтьярським сприті та спекулятивній силі гроша....

Оця необхідна для існування органічного і здорового консерватизму монархічна точка опори, мусить відрізнитись від всіх дальших можливих точок руху тим, що вона стала і оперта на історичній традиції та історичній спадковости (преемственности), яка одна тільки не піддається підроблюваням і яка вяже поодинокі покоління, поодинокі точки руху, в одну лінію, в одну націю. Без такої точки опори кожне покоління могло б по своїй охоті розпочинати творити нові нації. У нас, позбавлених такої точки, можемо власне помітити подібний процес. Колись ми були Русею, потім нацією козацькою, далі малоросійською, ще далі українською, завтра можемо прибрати ще якусь нову назву, а проте нацією дозрі-

*) Ці прикмети, які були теж ознакою певного гатунку старих російських монархистів, служили найкращим показником, що дійсний консервативний і дійсно вірний Цареві монархізм в Росії зовсім упав, чога докази зрештою дали ці «монархисти» (із них багато опинилось в чекістах) підчас російської революції.

люю, розвиненою не станемо доти, доки — замість як той »ванька встанька« все ставати на ноги: на підстави з яких ми вийшли — будем все падати на голову, тяжчу од своїх підстав проєктами того, що має колись бути.

Такою опертою на нашій історичній традиції і на нашій історичній спадковості точкою опори для українських державницьких консервативних елементів може бути тільки відновлене наше традиційне історичне Гетьманство. Розуміється з додатком того корективу сталости, який намагались надати йому наші предки за Гетьманів: Хмельницького, Самойловича, Розумовського, а саме: з перетворенням його з Гетьманства доживотного, виборного, в Гетьманство дідичне в однім роді, не виборне. І розуміється з наданням йому в державному устрої тих політичних і соціальних форм, які необхідні для сучасного духового і матеріального розвитку нашої Нації.

Тільки Гетьманство може стати для нас органічною аркою сполучення між нашою прабабкою Русею і бабкою Малоросією, від якої вродилась наша мати Україна, і якої вона не може виріктись, коли хоче жити на землі, а не в царстві повітряних, літературних мрій. І тільки Гетьманство, обданавши біля себе всі здержуючі консервативні елементи, може витворити ту базу, на якій і в межах якої кожний з наших діячів і патріотів зможе проявляти свою творчу, реформаторську діяльність.

Муссоліні наприклад, тільки тому не викликав страшної катастрофи і не зруйнував Італії, що не повалив італійської монархії. Як справжній патріот і політичний творець а не руйнік, він скорився перед символом і персоніфікацією єдності національної, перед репрезентантом національної традиції і сучасности: італійським Монархом. Хоч особисто, як людина, цей Монарх нічим зрештою йому заміняти не міг. Тільки завдяки задержанню монархії Муссоліні задержав для своєї реформаторської діяльності необхідні для неї рами: органічну структуру нації. Він не розвалив дотеперішньої національної будови, а почав її тільки досконалити. І для своїх реформ він придбав необхідні для них, бо посідаючи досвід і традицію влади, чесні і вірні консервативні елементи, які при поваленню монархії були б знищені, розбиті і викинуті за борт нації. Чи ми багатші од Італійців на державно творчі сили, що можемо дозволити собі розпочинати будову держави від винищування і вирізування її попередніх будівничих? І чи всі наші численні кандидати »на чоло нації« не принесуть більше користи власне не »на чолі«, а в характері Муссоліні: як чесні слуги персоніфікованої і репрезентованої Гетьманом-Монархом Нації і Держави, а не як трагікомічні головні і не головні отамани, президенти, військові диктатори, і т. д. і т. д.*) . . . .

*) Підкреслюю, що говорю тут скрізь про Велику Україну і не маю на думці законного для Галичан та єдиного у них Диктаторського Уряду. Цей Уряд різниться від всяких наших незаконних і узурпаторських отаманств тому, що повстав він на зовсім іншому ніж наш — бо посідаючому сильніші консервативні елементи і тому легше видержуючому навіть демократичну дезорганізацію — галицькому ґрунті. Але думаю, що на довший період часу такий уряд, репрезентуючий демократичний і республіканський метод організації нації, буде і для Галичини деструктивний та шкідливий. І думаю, що тільки організація місцевих консервативних державно-

Для реального а не літературного консерватизму і для реального а не літературного монархізму в нашу традиційну форму Гетьманства мусить бути вложений живий конкретний зміст. Нашою трагедією в початках революції було те, що ми — коли відречення від престолу російського Імператора перекреслило Переяславську Умову — бродили по одиці розпоршені, бо позбавлені об'єднуючого живого символу: реальної персоніфікації української монархічної ідеї. Ця трагедія знов руїною і розбиттям звалилася на нас, коли ми, завдяки може найбільшій помилці Гетьманства, були звільнені од присяги пануючому Гетьманові, але розуміється не од вірності персоніфікованій від тепер в його Роді українській монархічній ідеї. Без реальної персоніфікації Гетьманства, ані консерватизм, ані монархізм український, ані само існування Держави Української неможливі.

Заміна монархічної вірності реальному і конкретному Родові, репрезентуючому монархічну державність українську, вірністю абстрактній фікції України — як цього хочуть або надто хитрі або надто романтичні наші політики — до власної держави нас не доведе. Поминаю те, про що я говорив вже ширше в іншому місці, що серед нації, якої пасивні «народні» маси не мають ще національної свідомости, не персоніфікована ідея національна одержати перемоги не може. Не про «народ» зрештою тут йде мова, а про цих усвідомителів народу, які, принаймні досі, власне «безмірною любовю» до такої неперсоніфікованої абстрактної України поясняли всяку свою найбільше руїницьку для України роботу.*)

творчих елементів під гаслами установленя власної монархії, зможе і там, в Галичині, врятувати ці елементи од розкладу та загибелі. Без української монархічної точки опори ці елементи, як старі (переважно духовенство), і особливо нові, що виділяються саме тепер з посеред селянської маси (аналогічні до польських «п'ястовців»), розпоршуться, дезорганізуються і в результаті — по stratі, серед руїни, своїй найактивнішій частині — зденационалізуються, асорбовані польським консерватизмом так само, як це сталося колись з галицьким боярством. До цієї теми маю надію повернути в іншому місці.

*) Для прикладу: навіть ці одпадки галицької демократії, що увійшли до польського союму, поясняють свій крок «любовю до України». «Примусені вибрати між Росією і Польщею — казав в своїй промові п. Ільков — ми волимо вибрати Польщу, бо як республіка демократична і конституційна вона дає нам запоруку свободного національного розвитку». В своє оправданя п. Ільков може навіть сказати, що він тільки реалізує політичну програму, намічену редактором патріотичного журналу, який по словам патріотичної преси, повинен читатись «в кожній українській родині». «Концепція великого і старого конфлікту між Європою та Росією кидає нас, чи ми того хочемо, чи ні, разом з Польщею, по сю сторону демаркаційної лінії, по сю сторону барикади» — читаємо ми в цій програмі («Підстави нашої політики», ст. 97), патріотизму якої ніхто з патріотично-демократичних ворогів п. Ількова не заперечував. Коли відкинути зломаний цими демократами не демократичний принцип вірности, то що з погляду любови до неперсоніфікованої абстрактної України можна закинути п. Ількові? І скільки таких панів Ількових, з яких кожний буде «боротись» за иншу фікцію такої абстрактної «України» появиться у нас, на Україні Великій?!... Тут при нагоді, для характеристики демократії, згадаю, що група п. Ількова зветься і скрізь сама себе називає: «український селянський-галицький клюб». Польська преса в цілях провокаційних, щоб зпочатку скомпромітувати, а потім сповонізувати українську назву, з якою зв'язаний період найбільш реального існування української державности, прозвала цю групу «хлібо-робами». В цьому розуміється нема великої біди, але цікаво, що це саме

Тільки монархічно персоніфікована Україна, так само як такаж Англія чи Італія, може служити мірилом дійсного патріотизму: найвірнішим пробним каменем для того, чи хто хоче од своїх особистих цілей, од своїх зазіхань »на чоло« одмовитись і во ім'я України Україні служити, чи хто хоче во ім'я України над Україною отаманствувати. Тому од обов'язку персоніфікації українського монархізму і української державности не повинні здержувати чесних українських людей ані сичання всякої продажноі каналії, ані крики свідомих або несвідомих руйників, що, мовляв, це єсть служба »особам, не ідеї«. В монархіях класократичних, таких, якої ми хочемо і яка тільки на Україні й можлива, які права і привілеї дає вірність Монархові? Вірність Монархові, як наприклад в Англії, це ж тільки обов'язок, а не кар'єра. — це тільки здержування і обмежування всякого розперезаного бажання влади, а не вільна, під гаслами »ідеї«, дорога до розперезаної і необмеженої влади.

Врешті ще про одну річ не треба забувати нашим аматорам власної суверенности, які хочуть служити »тільки Україні« і яким спати не дають спокійно лаври Кемалія або Леніна. Коли Ленін чи Кемаль, так як колись в незрівняно більшій мірі Наполеон, стали тими щасливими узурпаторами, якими вони єсть, то тільки тому, що за ними стояли легіони їм безмірно вірних прихильників. Зокрема що до правих охлократичних диктатур, про які мріють наші »Наполеони«, то вони не можливі у нації, яка свіжо перед диктатурою не мала своєї власної монархії, і яка під монархією оцю звичку до вірности в собі не виробила і не виховала. Хай би поспробував якийсь Наполеон зробити кар'єру наприклад в сучасній Франції (де вже нема хоч і революційної, але вихованої в монархічній дисципліні »гвардії«) або в сучасній Польщі і стати диктатором в республіці, розуміється без закордонної позички, силами лише власних внутрішніх республіканців. А про наших кандидатів в Наполеони і »народні вожді« можна з певністю сказати, що всі вони, на купу вмісті, не зберуть й пари десятків людей, які би їх вкінці не покинули і не зрадили — во ім'я, розуміється »любви до України«, во ім'я »більше патріотичної ідеї«.

Бо власне завдяки нашому дотеперішньому республіканству і тому, що од смерти Богдана ми фактично не служили персоніфікованій реальній Україні, а тільки вдавали, що служимо Україні абстрактній — зрадництво стало найбільше характерним явищем нашої історії, найбільше характерною ознакою нашої громадської національної вдачі. І тільки протиставивши цьому дотеперішньому культowi зради, культ вірности — довгої, упертої: не

робить і вся без виімку українська демократична преса. Отже супроти цього повстають питання: 1. чи демократія це такий метод організації нації, при якому найлекше приймаються всякі ворожі провокації і наміри розложити дачу націю? 2. Чи галицька демократія не збирається часом, по прикладу п. Ількова, сотворити разом з польською єдиний демократичний фронт, однаково заінтересований в скомпромітуванню недемократичного періоду існування української державности, звязаного з іменем хліборобів? 3. Чи може врешті ця демократія дає п. Ільковим »політично непопулярну« назву »хліборобів« тому, що, знаючи їх демократизм, вона боїться конкуренції цієї народньої і демократичної »селянської української партії«?

місяцями, не роками, а з покоління в покоління, — ми зможемо зроби-ти з себе націю державну, і перестати бути випадковою зби-раниною ріжних, під гаслами українства виступаючих, анархістів.

Вельмишановний Автор варяжської теорії, розуміючи це все певне краще від нас (бо він патріотичну інтелігенцію нашу за довгий вік своєї громадської праці краще ніж ми мав змогу пізнати), питання персоналізації української монархічної ідеї ставить ясно і виразно. Але негуючи свою владу, він тим самим негує свою історичну традицію і свою історичну спадковість. В той спосіб варяжський монархізм не дає Україні тої сталої, твердої і непохитної точки опори, без якої ані консерватизму, ані монархізму українського помислити властиво не можна.

Монархізм тільки тоді щось вартий, коли він єдиний. Нація, де єсть кілька монархізмів, дає доказ, що вона безнадійно і смертельно заражена демократичною гнилю. І перемагає ~~монархізм~~ монархізм серед демократій тільки тоді, коли нації, змученій республіканською розпорошеністю, партійністю, самопожиранням і розбещеністю, він протиставляє дійсно моно-архічну єдність, дисципліну і послух одному Авторітетові.

Але чи можлива оця необхідна для нашої перемоги монархічна єдність — і необхідна для монархічної єдності, єдина, законна, з історичної традиції і спадковости впливаюча точка опори — при концепції «чужоземного королевича», не звязаного ані з землею, ані з традицією, ані з місцевим правлячим чи правившим Родом, ані з історичною спадковістю і прийшовшого зі своєю гвардією от так собі: мовляв, будувати Україну. Сьогодні одним подобається один, а завтра другим сподобається другий, бо як відібрати монархізмові його мірило законности: — традицію та історичну спадковість, коли відібрати йому необхідний для його існування левітимізм — він стає звичайною диктатурою, звичайним законом і правом узурпатора удачника.*)

*) У вищесказанім не маю розуміється на думці особу того «чужоземного королевича», про якого писав Є. Х. Чикаленко. Віримо його опублікованим в пресі заявам і віримо, що він свою любов до України готов віддати її оздоровленю, а не використовувати для себе її сучасного калцтва. Тому не його сподіємось бачити в ролі всяких руїницьких претендентів на Великій Україні, де — крім всього іншого, про що я говорив в цих «увагах» — кандидатура власне цього Роду (посідаючого історичні традиції і права історичної спадковости тільки в Галичині) викликала би дуже небезпечну для України релігійну та політичну реакцію. Мова тут про варяжську теорію і не про тих хто її, як ми, не приймає, а про тих, хто її приймає і захоче реалізувати. Отже навіть її визнаючи не знайдуть в ній ніяких підстав для цього, що тільки той, а не інший «чужоземний королевич» має і може бути українським Монархом. І в тім власне її небезпека. Поставивши хреста над тим реальним нашим Гетьманством, яке вже існувало, вона цю саму зброю дає в руки противників всіх тих «гетьманств», які ще можуть існувати. Монархії не можна так як демократії будувати від кінця, від нищення того, що вже було. Роблячи це, варяжська теорія перестає бути монархічною і консервативною, а стає теорією диктаторською і революційною. І власне як така, вона підризує український консерватизм і тим посередно може спричинитись до перемоги слабшої супроти українського консерватизму, але сильнішої супроти української революційности, російської та польської реакції. Бо без місцевого консервативного і здержуючого — державного — органу, люде на Україні існувати не можуть. Коли він не буде

Знаючи наше надзвичайне багатство на »Наполеонів«, на прокрів »незалежної політичної думки«, на »спасителів Вітчизни« і всяких більше або менше деструктивних еґоцентриків, чи уявляє собі Автор варяжської теорії »чехарду« — яка, без такої сталої і непорушної точки опори і без, опертої на ній, єдності та сили здержуючих консервативних монархічних елементів — почнеться на звільненій од чужої влади Україні: — »чехарду«, де скакаючи один через другого »голови держави« будуть взаємно собі для більшої легкості в скаканню голови здіймати? І чи не пригадуються йому при цьому образі слова одного польського патріота: »я готов кожної хвилини за самостійну Польщу вмерти, але тільки не дай мені Боже в ній жити«

На цьому кінчу оці побічні екскурси і перехожу до перерваного вище викладу моїх думок, в дальшому розвитку яких прийдеться мені ще до питання персоніфікації українського монархізму і реалізації ідеї нашої »точки опори« повернути.

українським — він буде, як і досі, російським або польським, в формах українофобської російської та польської реакції. Тому все, що підрізує український консерватизм, або не спричиняється до його розвитку, тим самим збільшує силу Росії та Польщі на Україні. При чім збільшується ця сила як раз місцевими — сильніше ніж всякі Варяги з Україною звязаними — консервативними елементами, які могли би бути абсорбовані і асимільовані сильним консерватизмом українським: могли би бути вжиті на будову Монархічної Української Держави. І даремне, повторю, варяжська теорія — в своїй неґації власної влади; власних місцевих консервативних елементів і власного Гетьманства, яке вже було і яке треба тільки спільними силами ідейно та організаційно зміцнити та встановити — покладає свої надії на українську демократію. Ці наші »реалісти« папуаського типу зі своїми ідеолоґіями спізняються завжди як раз на стільки часу, скільки було треба на підготовку для реалізації цих ідеолоґій. Так було з самостійністю, так буде і з українським монархізмом. Вони необхідність для України власного монархізму зрозуміють і »додумаються« до нього допіру тоді, коли — по розпорошеню, зацькуванню зо всіх боків і знищеню українських консерватистів монархістів — буде українськими руками збудована на Україні російська монархія.

II.

Оцінка варяжської теорії в зв'язку з двома основними проблемами української політики: Як сотворити єдиний український фронт проти існуючих на Україні чужоземних метропольних влад? Як в хвилину їх упадку установити свою місцеву українську владу?

Omne imperium iis solum artibus retinetur, quibus ab initio partum est (всяка влада удержується тільки такими засобами, при допомозі яких вона почалась).

Римська теза про владу.

Повстання поневоленних може закінчитись їх політичним визволенням тоді, коли до повстання прилучається і в проводі над ним участь бере частина старих панів. Як що поневолені цю, приставшу до них, частину старої правлячої верстви побивають, то їх політичні змагання кінчаються погромом і вони надалі лишаються в залежності од чужої влади.

З історії старинного світу.

В попередній частині була мова переважно про теоретичний бік політичної концепції Є. Х. Чикаленка. Придивімся тепер, яку роль в практиці українських національно-державних змагань може відограти його теорія.

Практичне примінення варяжської теорії було-б можливе, коли-б сучасна влада комуністична на Україні не удержалась і коли-б упадок цієї влади був катастрофічний, сполучений з революцією. Як що сподіватись еволюції большевизму, то в цій еволюції не може бути місця для ніяких національно-державних українських змагань, в тім числі і для теорії варяжської. Не можна установити на Україні ніякої іншої державної влади, поки існує державна влада комуністична. Але ця проста, здавалося-б, аксіома в нашій публіцистиці мусить бути «доказувана». Коли у нас повстання проти Українського Гетьмана називалось «будовою української держави», то чому збудувати українську національну державу не мали-б комуністи з Москви? І дійсно єсть багато Українців, які вірять в українську національно-державну творчість сучасних правителів України.

Оця утопія побудована головним чином на теоретичнім перемішуваню ріжних громадських типів і на сподіванках від людей одного типу таких діл, присущих типові іншому, яких перші, власне тому, що вони єсть такі, а не інші, виконати не в силі. Поняття нації, як певної ідеологічно-культурної окремішности, і поняття національної держави, як матеріального втілення і зреалізованя цієї ідео-

логічно-культурної окремішності — міняються в залежності од типу, до якого належить серед даної нації правляча, чи бажуюча влади, верства, і в залежності од методу, якого ця верства для удержання своєї влади і правління даним громадянством уживає.

Сучасна Україна це реалізація ідеології і фактична перемога на Україні типу охлократичного. Про характерні ознаки цього типу я говорив ширше в інших місцях і тут цих теоретичних понять буду вживати постільки, поскільки вони, як всяка теорія, служать дороговказом в лабіринті фактів реального життя. Як влучно висловився один з французьких публіцистів, на перехрестях шляхів не пишуть: »може бути, що шлях цей веде до села X.« Так само і на перехрестях політичних ці, що хочуть чесно та сумлінно самі пізнати та іншим вказувати політичні шляхи, мусять всім своїм зусиллям, на яке вони здатні, виробити собі ясну теорію про ці шляхи, мусять мати свою ясну політичну ідеологію, без якої не може бути ні для них самих, ні для тих, до кого вони звертаються, ясних політичних дороговказів . .

Панування охлократії характеризується завжди: 1. сполученням матеріальної влади державної і нематеріальної влади ідеологічної в одні руки; 2. диктаторською, самодержавною, централізованою і уніфікаційною формою правління; 3. повним узалежненням нації-громадянства од держави і переслідуванням всіх форм громадської самодіяльності і самоорганізації; 4. необмеженим пануванням елементів кочовничих і матеріально-непродукуючих над елементами осілими і матеріально-продукуючими та державною регламентацією матеріальної продукції так, щоб вона не могла визволитись зпід повної залежності од правлячої державою матеріально-непродукуючої верстви. Які наслідки з погляду національно-державного дає оцей метод панування охлократичного типу на Україні?

Він означає перш за все повне поневолення громадянства державою. Це значить, що комуністична держава зовсім не рахується з національною ідеологією підлеглого їй громадянства і не керується в своїх політичних ділах цією органічною національною ідеологією, а прищеплює механічно свою матеріальну силу цьому громадянству свою державну ідеологію. Іншими словами: державний меч комуністів не служить ідеї нації такій, якою вона єсть серед громадянства, а накидає силоміць громадянству свою державну силу свою ідею. А що панування комуністів сполучене з інтернаціональною ідеєю комунізму, то поняття української нації в сучасній Україні зводиться до пропаганди українською мовою інтернаціональних і протинаціональних комуністичних ідей. Все, що серед українського громадянства не визнає комунізму, отже майже вся сучасна українська нація, при пануванні комуністів засуджена на політичну смерть.

Навіть само поняття національної культури української — як чогось органічного, окремого, індивідуального — зовсім чуже більшовикам. Культура національна єсть завжди продуктом змагання до органічного сполучення організаторів продукції («поміщиків»,

»фабрикантів«, »куркулів«) з організованими («народом») — сполучення, необхідного для організації тієї тяжкої боротьби з природою, якої розвиток продукції вимагає. Кочовник сам особисто продукції не організує і він потреби такого органічного, «національного» сполучення з тими, ким він править, навіть не відчуває — він просто накидає їм силою свого меча свою власну ідеологію. І позаяк вся правляча кочовнича верства живе виключно з державної платні і державних податків, а не з доходів із своєї продуктивної праці, із своїх земель чи своїх фабрик — тоб-то живе з виконування влади во ім'я певної ідеології, то іншої ідеології, крім тієї, яка дає їй прожиток і оправдує її абсолютистичну владу, ця верства не визнає і визнати не може.

Коли-б оця комуністична влада державна була територіяльно-українська і коли-б комуністична ідеологія перемогла не тільки на території Росії, а в цілій принаймні Європі, то можна-б було сподіватись, що згодом оця державна комуністична ідеологія приймала-б все більше місцеві територіяльні ознаки, що з неї виросла-б якась нова окрема українська національна відміна інтернаціонального комунізму і що в той спосіб перемога комуністичної охлократії створила-б на трупі дотеперішньої української нації державні основи для якоїсь української нації нової. Але власне цих двох умов нема і здійснення їх не можна сподіватись.

Не кажучи вже про те, що комунізм, як ідеологія матеріялістична, немає даних на довге існування (про що я писав ширше в іншій місці), він на території старої Росії прийняв такі специфічно-російські ознаки, що його поширення поза межами Росії, не в характері екзотичної і дуже вузької секти, а в характері якоїсь нової інтернаціональної віри »зі Сходу« — неможливе.

Далі, державна комуністична влада на Україні не єсть територіяльно українська. Її центри, її мізки, знаходяться поза межами України. На Україні влада державна спочиває в руках кочовничих, з Україною органічно не зв'язаних елементів, які сьогодні правлять Україною, а завтра, без ніякого над собою насильства, можуть правити напр. Бухарою чи якимсь приамурським краєм. Тому ця влада не має ніяких даних — поза одною мовою, потрібною їй для цілей пропаганди, з якої вона живе — приймати органічні, місцеві, національні ознаки. Навпаки, перемога більшовиків стала можливою лише тому, що проти місцевої, територіяльної української Гетьманської держави, в якій правили місцеві, органічно з Україною зв'язані і тому більше для українізації доступні елементи, вибухло »всенародне« повстання і що в цьому повстанні перемогли в решті решт ці українські охлократичні »вожді народа«, які зовсім виріклись своїх сепаратистичних державно-українських хотіннь і які пішли в повне підданство московському комуністичному центрові.*)

---

*) Деякі ворожі до Гетьманства публіцисти, на підставі проголошеної Гетьманським Урядом »федерації«, утотожують політично Гетьманську Державу з комуністичною. Між тим в 1918 р., правно суверенна і посідаюча свою власну

Московський комуністичний центр, зорганізований московським дворянином Ульяновим-Леніним, включив в себе значну частину старих панів — старої правлячої московської верстви (типу Чічеріна, Брусілова і т. п.) — перейняв від них державний організаційний досвід і тому зміг стати центром державним, правлячим. На Україні навпаки: більшовизм всю стару українську правлячу верству, всіх (без виймку!) старих українських панів — а перш за все тих, що пристали до України і взялись за часів Гетьманства до будови Української Держави — знищив, і тому він довів Україну до повного політичного погрому, він закінчився повним знищенням політичних визвольних українських змагань, він повернув Україну назад до старого рабства колонії. А як поводитьсь всеросійська правляча більшовицька верства з тими своїми колоніальними рабами, які пробують щось проти неї мимрити, показує недавня історія повної ліквідації Української Комуністичної Партії.*) З хвилиною цієї ліквідації зникли останні хаотичні подригання українського соціально-революційного інтелігентського »сепаратизму«. Повалення »панської« Гетьманської Української Держави закінчилось тим, чим воно мусіло закінчитись: повною перемогою всеросійської охлократичної рабівничо-кочовничої матеріально-непродукуючої верстви — єдиної, неподільної, зцентралізованої і недопускаючої ніяких національно-державних (хоч-би і в комуністичну форму прибраних) »сепаратизмів«. Зрештою вступ до неї »балакаючим українською мовою« і покаявшимся в піддержці

правлячу верству, отже фактично існуюча Україна проголошує в своїй столиці Київі »федерацію« з фактично ще неіснуючою протибільшовицькою Росією. В 1919 р., не посідаючи власної комуністичної правлячої верстви, отже фактично неіснуюча комуністична Україна дістає наказ з Москви »сфедеруватись« з фактично існуючою більшовицькою Москвою. Отже в першій випадку політична ініціатива, а з нею і політична перевага, могла була (коли-б не внутрішнє українське повстання) остатись в руках України, в випадку другим ініціатива і перевага опинилась в руках Москви. Для такого політичного розуму і такої політичної честности, якими відзначаються вищезгадані українські публіцисти, це розуміється, »все одно«. Вони і в цій примітці будуть бачити не аналіз даного політичного факту, а »оправдування федерації«, і зовсім безцільно поясняти, що це не так — людям, які живуть з брехні і ширеня політичного хаосу.

*) По офіціальним комуністичним звіткам ця ліквідація виглядала так: »Президія комінтерну, взявши в укастів попередне зобов'язання скоритись перед всякою постановою, яка-б вона не була, винесла 24 XII 1924 р. постанову: 1. Признати програму й тактику У. К. П. некомуністичною; 2. зліквідувати У. К. П., як самостійну партію; 3. зліквідувати також ліву фракцію У. К. П. (вічна українська ліцитація в лівнію і »революційности« вже видко і більшовикам остогидла, коли вони задалегідь спробу такого дальшого лівнія ліквідують); 4. членів розв'язаної У. К. П. приймати до К. П. (б) У. через мішану комісію.« В зовнішній політиці оця ліквідація виявилась в тім, що — як каже уповнов. закорд. комісаріату Радянської України п. Шліхтер (»Укр. Прап.« ч. 5. 1925) — »комісаріат закордонних справ України існує, але тепер він назовні не робить нічого поважного, не спитавши союзного центру В цім лежить ознака того, що він тепер не є незалежним, як попереду.«

Офіціальне признание, що для »комуністичної України« залишено тільки »неповажні справи«, єсть її найкращою політичною самохарактеристикою.

своїх »жовто-блакитних« панів — дозволений, з тим розуміється застереженням, що вони одречуться від українських власнодержавницьких — »панських і проти-народних« — політичних змагань.

Врешті комунізм не є, як дехто думає, початком нової доби, а він є кінцем і смертю доби старої. Він є необхідним завершенням і необхідною реакцією проти тієї демократії, зв'язаної з анонімно-капіталістичним системом господарювання, яку породила французька революція. В Росії, де ця демократія і цей капіталізм були найслабші, розклад для них прийшов найшвидше. Правляча комуністична верства — це не лицарі будівничі нового життя, осяяні пророчим даром любови, творчости, віщування і передбачування — а повні темної злоби та зажерливости шакали, яких призначенням тільки очистити ґрунт для нового життя: пожерти гниючого трупа демократії.

Так само і в історії України комуністи-большовики не починають добу нову, а кінчають стару. Вони є найбільше логічним і справедливим завершенням, а разом з тим повним вичерпаням, цілого того демократичного українства, яке своєю анархією руйнувало колись в XVII і XVIII століттях Гетьманську Українську державу, яке повалило спробу її відновлення в 1918 р., і яке весь час росло і розвивалось під гаслами винищення старих панів, репрезентуючих рештки слабесенької української традиції і культури політичної. Большевики весь той сучасний противопанський український демократичний рух (так само, як колись Царі московські) зуміли прекрасно використати в цілях знищення власно-державних політичних тенденцій українських, довівши його до логічного і справедливого кінця. Вони укоронували і завершили своєю перемогою період українського »національного відродження«, в його демократичних противопанських формах. Можливість реалізації політично-державних змагань українських знищила сама українська інтелігентська демократія, повставши проти тієї горстки старих панів, що до українства пристали і в 1918 р. за часів Гетьманства політично-державну організацію намагались йому дати. Потім большевицькі шакали легко вже пожерли нездатну до політичної самоорганізації українську демократію, давши українським масам, за ціну дальшого удержання їх в політичному рабстві, все те, що демократія в боротьбі зі старими українськими панамі їм обіщувала. Загально кажучи, комуністична Україна виростає з руїни державно-національних українських змагань. Вона є символом української національної недержавности, нездатности Українців до сотворення на своїй території своєї власної національної влади. Думати, що з символу української недержавности і що з пропаганди всеросійсько-інтернаціонального комунізму зрозумілою для мас мовою на те, щоб власне цей всеросійсько-інтернаціональний комунізм і зненависть до українських власно-державницьких політичних змагань їм як найкраще прищепити, може вирости українська національна держава — це, розуміється, абсурд.

Але може опозиція українського громадянства, »української нації«, до комуністичної державної влади вплине на національну еволюцію цієї влади? Може сучасні правителі України дадуть врешті »конституцію«, і може в рамках цього »конституційного закону« знайдуть поле для своєї політичної діяльності і політичної влади інші, не охлократичні типи українські?

Такого сподіватись не можна з двох причин. Перша, — щонайбільше охлократична влада — будь це влада турецьких Султанів, чи »інтернаціональних« комуністів — не може по самому своєму характеру, без заперечення самої себе, давати конституцію, йти на уступки громадянству: кому комуністи будуть давати конституцію, коли інакочесні треба по їхньому винищити, а віруючі комуністи не потребують конституції, бо користають з повноти необмеженої абсолютної влади. Друга, — що від старої влади петербургської, яка завалилась, давши навіть купу конституцію (бо всяка влада удержується тільки такими засобами, при допомозі яких вона повстала і падає, як що вона свій метод правління міняє), сучасна влада большевицька різниться тим, що вона в стократ більше унеможливила всяку опозицію громадянства. Вона позбавила оце підлегле собі громадянство єдиної матеріальної підстави його громадської незалежності супроти держави: позбавила його приватної власності.

На чий кошти будуть сьогоднішні українські революціонери робити революцію проти комуністичної влади, коли ці, що єдині (по своєму органічному противенству) могли-б боротись з цією владою — українські »поміщики, фабриканти і куркулі« — матеріально знищені як раз тими-ж самими пп. Петлюрами, Винниченками, що цю революцію проти »народної влади« тепер, запізно, робити збираються. Може українським соціалізаторам землі допоможе в їх боротьбі з комуністичною владою ними-ж соціалізований український »середняк«, який сьогодні на животі мусить повзати перед державною владою, щоб вона його не покривдила при »чорних переділах«. Або може на видавання сучасних революційних і опозиційних українських газет складуться, так як колишні »поміщики«, сьогоднішні нові багаті оці вигодовані комуністичною владою »непмани«, яких багатство виросло не з »поміщицького визиску«, а з різних »рабоче-крестьянських продналогів« і казньонних милостей державної »народної влади«. Що-ж до піддержки з боку »союзних демократій«, то в концесіях, видаваних комуністичним урядом цим демократіям коштом українського продукуючого громадянства, питання піддержки »української національної опозиції« буде — треба думати — поставлене досить виразно .

»Комуністичний Харків повстане проти комуністичної Москви« — большевики українські стануть сепаратистами у відношеню до большевиків московських — ось що ще можна вичитати в українській демократичній інтелігентській пресі. Коли мова про життя найблизчих поколінь, і коли вірити в тривалість большевицької влади (в що ми не віримо), то марні всі ці сподіванки на »мазепинство« українських большевиків.

Нова правляча верства, яка склалась з самих тільки визволених рабів і яка в себе представників старої правлячої верстви не включила (а власне так — в протилежність до большевиків московських — дійшли до влади большевики українські), не здатна на такі ідеалістичні пориви, що лежать в основі всякого «мазепинства», всякого українського державного сепаратизму. Свіжо визволений раб занадто пожадливо дріжить над подарованою йому переможцями (в даному разі — московськими большевиками) владою, щоб він для мотивів ідеалістичних — для влади незалежної, для честі, для слави, для загального добра — цею владою ризикував. І він не настільки наївний, щоб не бачити всієї небезпеки від такого ризика. Він знає, що боротьба з Москвою його становище на Україні ослабить. Він знає теж, що власне на те існує на світі «націоналістична» і соціально-революційна інтелігенція українська, щоб такі моменти слабости місцевої правлячої верстви для своїх «національних повстань» використати і цю верству, в момент її сепаратистичної боротьби за власну державність українську, во імя «України» знищити. Большевики, які самі дали цій інтелігенції ніж, щоб вона власне в такий момент зарізала — сотворену старою місцевою правлячою верствою — Гетьманську Україну, занадто ще привязані до розкошів життя, щоб тепер таким самим способом дати зарізати самих себе. Щоб такий ідеалізм, така здатність до ризикуваня всіми привабами панування, міг серед них проявитись, мусить пройти що найменше кілька поколінь, для яких панство і багатство не будуть вже чимсь новим, жагуче бажаним і свіжо придбаним. Поміляється українська демократична інтелігенція міряючи нових українських панів — панів большевицьких — мірою однаковою, що й панів старих — Гетьманських

Отже остається пристосовуватись. «Смѣновѣховство» мусить чим раз більше ширитись серед української інтелігенції. Сама матеріально не продукуючи, вона мусить з когось кормитись. Дрібки ще не донищеної української «буржуазії» в Галичині і Америці для прокормлення цих мас не вистачає. І знищивши державу «поміщиків, куркулів і фабрикантів» — державу Гетьманську — яка могла їй давати хліб і захист своїм державним мечем, приймаючи взамін од неї її національну ідеологію, — інтелігенція українська в своїй масі мусить сьогодні йти на удержання до всеросійського кочовника за ціну повного відреченя од своєї суті, своєї честі, своєї одинокої рації існування: відреченя од своєї національної ідеології

Колишня республікансько-демократична козацька старшина, знищивши так само своєю боротьбою зі старими українськими панами і своєю анархічністю козацьку державу, мусіла так само піти «під високу руку московського Царя». Але тоді ця старшина потрафила принаймні забезпечити при цим матеріальну підставу своєї економічної незалежності, потрафила закріпити за собою свою землю у повне приватне посідання. Завдяки цьому супроти уряду царського вона могла виступати весь час як організована сила, як окрема сторона, з якою цей уряд мусів договорюватись і їй багато де в чім

уступати. Ізніще ця приватна земельна власність старшинська послужила матеріальною підставою для українського відродження політичного і національного.

Сьогоднішня інтелігенція оціє підстави незалежності супроти комуністичного уряду не має та й не може мати, бо уряд матеріально-непродукуючих кочовників — доки він панує — на пункті приватної власності, особливо на землю, буде найбільше неуступчивий і нічого з соціалізації та «общинного володіння» нашим соціалізаторам не попустить. Вона мусить проситись до нього поодинці і приймати всі ці вимоги, які їй цей уряд комуністичний ставить. І що найгірше, вимоги ці вона прийматиме не щиро. Її «смѣновѣховство» буде носити характер хитрий, провокаційний, криводушний — такий, з якого виросла колись характеристика «хохла» в старій петербургській Росії. Тому вона все більше озброюватиме проти «української мови» — проти «останньої ознаки українства» — правлячу всеросійську комуністичну верству. І як що тільки ця верства удержиться, то по знищенню політичних, власно-державних українських змагань, прийде черга і на новий указ 1876 р.: на знищення «української мови» і інших «культурно-національних» і «неполітичних» українських ознак. Не на те використали більшовики українську соціально-революційну інтелігенцію і її «українську мову» для повалення української Гетьманської Держави, щоб потім цією мовою єдність своєї верстви, а з нею і силу своєї власної держави, зруйнувати.

Отже в «еволюції більшовизму» на Україні нема місця для національно-державних українських змагань, нема значить місця і для варяжської теорії. Вона призначена для цієї хвилини, коли з тих чи інших причин завалиться у своєму московському центрі пануючий тепер охлократичний комуністичний державний апарат і коли Україна опиниться знов, як в 1917 р., в стані анархії, без влади. В цім власне вага цієї теорії, як і всіх честних теорій емігрантських. Їх завданням заховати до слушного часу в чистоті і ясності ідеологію тих громадських українських типів, що по своїй природі до панування охлократичного комуністичного типу пристосувались не можуть. Ці типи матимуть в свій час змогу себе реально проявити, свою ідеологію здійснювати, але під умовою, що вони оціє своєї ідеології і своєї організації не втратять. Коли-б Орликова еміграція змогла була продержатись і передати при допомозі відповідної організації свої ідеї не до закордонних архівів, а на територію України, і коли-б вона могла була таким чином паралізувати деструктивні впливи тодішніх «хитрих малоросів», що в інтересах свого «смѣновѣховства» і зрадництва погорду та зненависть до еміграції ширили, — історія наша напевно склалася-б инакше. І хай ці, що сьогодні не свідомо цькують честну українську емігрантську ідеологічну та організаційну працю, памятають, що тільки такі зруйновані нації можуть воскресати, а не безсило в своєму гробі борсатись, які духа свого, хоч-би поза межами Батьківщини, поза своїм тілом, живим зуміли заховати.

Варяжська теорія, як і теорія наша, ставить сою практичною реальною ціллю — власну українську національну державу. Що треба розуміти під цим поняттям?

Власна національна держава єсть політичною реалізацією, матеріальним здійсненням даної національно-політичної ідеології. Факт ідеологічний має бути перетворений в факт матеріальний. Це значить, що факт існування української національної окремішности в сфері духовній, ідеологічній, має стати фактом існування української окремішности в сфері реальній, в матеріальних формах окремої української держави.

Хто задовольняється виключно культурно-національною ідеологією; чий темперамент і характер знаходить повне вдоволення в факті існування української преси, літератури, штуки, науки; чий національний почуття можуть бути в цілості виладовані в святкуванню Шевченкових роковин, в українських хорах, театрах, мистецьких виставах і друкованю націоналістичних лайок на місцевих ворогів «української нації»; хто врешті поняття України не в'яже в своїй уяві з поняттям окремої держави на українській території, а з поняттям задоволення культурно-національних чи соціальних хотіннь якоїсь одної групи мешканців України — той не єсть українським державником. І «самостійницька» політика таких типів єсть самодурством, яке незвичайно шкодить реальним українським політичним державницьким змаганням тому, що вносить в сферу правних, матеріальних, виразно окреслених взаємовідносин між реальними речами і реальними людьми поняття розпливчасті і хаотичні, взяті з зовсім іншої сфери відносин культурно-віроісповідних. Отже не тільки на хитрих «см'янов'ховцах», але й на так численних у нас націоналістичних крикунах і романтиках-анархістах, які бажають мати тільки абсолютно досконалу українську державу і разом з тим можуть прекрасно жити на Україні в найгіршій державі чужій — не може базуватись ніяка українська національно-державницька теорія, в тім числі і теорія варяжська. Український державник, який прийняв-би цих крикливих «націоналістів» за реальну українську державно-творчу силу — став-би подібним до Дон Кіхота, що стадо блеючих овець приймав за лицарське військо.

Держава, як факт матеріальний, не може бути тільки продумана чи перечута і висловлена чи виспівана, але мусить бути зроблена. В цьому слові «зроблена» — лежить поняття сили матеріальної і сили моральної. Щоб зробити державу треба завоювати (чи одвоювати згід якоїсь іншої державної влади, або згід анархії) реальну територію з реальними людьми і треба на цій реальній території так упорядкувати взаємовідносини між цими реальними людьми, щоб вони визнали авторитет державної влади, піддержали її матеріально і морально та готові були її існування своїми податками і своєю кровю захищати.

Отже національна українська держава може повстати тоді, коли на Україні осівші, і з Україною органічно зв'язані люде, посідаючі хотіння держави, тоб-то хотіння своєї влади на своїй

Землі, будуть здатні цю владу собі завоювати. Здатність до завоювання влади, тоб-то до сотворення держави, залежить: 1. од знатності людей завойовуючих собі владу до самоорганізації, необхідної для успішного ведення війни; 2. од піддержки або непіддержки місцевим українським громадянством (людьми, що живуть на території України) змагання цих людей до завоювання влади.

Піддержка місцевим українським громадянством людей, бажаючих завоювати собі владу — тоб-то сотворити окрему державу — виявиться: 1. в піддержці матеріяльній, в формі плачених добровільно податків в державну казну; 2. в піддержці моральній, в формі ідейного пориву, який мусять сотворити ці, що творять ідеологію серед даного громадянства. Тільки тоді, коли творці ідеології, тоб-то інтелігенція даного громадянства, здатні сотворити такий ідейний порив до сотворення власної держави, завойовники влади зможуть в процесі боротьби за владу цю місцеву національну ідею прийняти, а місцеве громадянство зможе прийняти і піддержати владу завойовників тому, що вони його національну ідеологію прийняли.

Значить, національний характер державної влади на Україні залежатиме не від того, чи державою українською мають правити націоналістичні «свідомі Українці», або чи прізвища правлячої верстви мають кінчатися на «енко» — а від того, чи місцева завойовницька верства, посідаюча (необхідні для завоювання влади) войовничий темперамент, матеріяльну силу і організацію, шукатиме в процесі боротьби за владу морального опертя в прийняттю за свою національної ідеології місцевого українського громадянства. Іншими словами, держава на Україні може стати національно українською тоді, коли прийняття української національної ідеології морально зміцнить а не ослабить, здатну по своїм прикметам до завоювання собі влади, до сотворення держави, верству.*)

Національної держави української не може бути тоді: 1. коли ці, що посідають хотіння і дані для завоювання влади, для творення держави, не будуть звязані органічно з українською територією і тому, маючи свої центри поза цією територією, не шукатимуть морального опертя для своєї влади в прийняттю місцевої української національної ідеології; 2. коли серед місцевого громадянства не буде української національно-державної ідеології, тоб-то коли інтелігенція, скрізь і завжди витворююча цю ідеологію, буде зле зорганізована, нікчемна, не буде мати ніякого впливу, або дуже слабкий вплив на громадянство, і коли, через свою маловартність, вона не зможе ідеологічною піддержкою місцевих завойовників влади зміцнити їх владу

---

*) Під національною ідеологією тут і скрізь розумію не сучасний крикливий і дезорганізуючий матеріялістичний націоналізм демократичної інтелігенції, а таку ідеологію, яка організовано панує серед даного громадянства, серед даної нації. Такою пануючою ідеологією у націй молодих, здорових і життєздатних єсть звичайно ідеологія релігійна, репрезентована церквою, тоб-то інтелігенцією зорганізованою і дисциплінованою. Власне завдяки такій організованості і дисциплінованості інтелігенції, ідеологія релігійна місцевого громадянства найлегче приймається завойовуючою собі владу на даній території верствою і тому відіграє завжди найбільше рішачу і творчу роль в повстанню національних держав.

та дати їй в очах громадянства моральний авторитет; 3. коли репрезентуюча національну ідеологію матеріально-непродукуюча і до діл меча нездатна інтелігенція, сама не посідаючи матеріальної сили для завойовання влади, буде претендувати на цю владу і тому буде бунтувати національно-ідеологічними гаслами громадянство проти тих, що маючи дані для завойовання влади, могли-б сотворити національну державу, під умовою, що їх морально піддержала-б інтелігенція.

Перше єсть одною з причин неукраїнськості сучасної комуністичної держави на Україні. Друге — єсть одною з причин, чому взагалі дуже тяжко збудувати національну українську державу. Третє врешті стало причиною зруйнування Гетьманської держави в 1918 році — єдиної держави в останніх часах, яка мала всі дані стати поволі українською державою національною.*)

Як бачимо, всяка українська державницька теорія матиме діло з окресленням взаємовідносин на території України між матеріальною силою меча, матеріальною силою продукції і гроша, моральною силою ідеології і силою інертності мас. Тепер ці взаємовідносини на Придніпрянщині уложились так, що матеріальна сила охлократичного всеросійського «комуністичного» меча побила, завдяки українському повстанню, слабесеньку і незорганізовану силу меча українського. Ограбивши старих багатів (та намагаючись «позичити гроші» у багатів чужоземних) і спіраючись на інертності українських мас, вона смокче для свого кочовничого прожитку українського продуцента і своєю власною державною інтернаціонально-всеросійською ідеологією донищує національну ідеологію анархічної, руйнівної, розвалившої Українську Державу, української інтелігенції. В Галичині і на Волині, завдяки зруйнуванню Української Держави українською анархічною інтелігенцією і всеросійськими більшовиками, перемогла польська інтелігентська демократія, яка номінально править Польщею за гроші польських і антантських банкірів і держить під своєю державною владою, при помочі найнятого за ці гроші аполітичного державного апарату, місцеве українське громадянство. Вона намагається його заразити своєю демократично-республіканською отрутою, щоб в той спосіб його приспати і політично засимілювати. Знаходячи велику восприімчивість на цю заразу серед демократичних од природи Українців, вона втягає чим раз більше в своє демократично-республіканське життя українського продуцента, українського інтелігента і українські народні маси. Кожній з цих українських груп пропонується, за ціну одречення від політично-територіальних державницьких змагань,

*) Дотеперішнє ще цькування цієї держави, і тих, що хотіли-б її возстановити, інтелігенцією українською може служити тільки відстрашаючим прикладом для всіх будучих державно-творчих елементів на Україні, які-б хотіли колись, при державнім правлінню Україною, українізуватись. Це цькування може тільки служити доказом, що багато легше правити Україною в характері російського губернатора, чи польського воеводи, ніж в характері українського Гетьмана. Яко таке, воно найкраще характеризує державницьку вартість «самостійництва» української націоналістичної і соціалістичної демократичної інтелігенції.

оборону її »партиїних«, »соціяльних« чи »культурно-національних інтересів« в варшавському парламенті — оборону при допомозі відповідних політичних адвокатів зпосеред поділеної на які хочете: — праві і ліві, за - поміщицькі і проти - поміщицькі, українофільські і українофобські, соціялістичні і проти-соціялістичні — політичні професії правлячої польської демократичної інтелігенції.

Уложеня інших взамовідносин на Україні між українськими людьми меча (войовниками продуцентами і войовниками непродуцентами), людьми продукції і гроша (продуцентами невойовниками), інтелігентами і пасивними масами лежить в основі проблему т. зв. »єдиного національного фронту« перед збудуванням Української Держави і проблему будови Української Держави, тоб-то устанавлення власної місцевої Української Влади в момент упадку чужоземних метропольних влад. Придивімся, який вплив може мати державницька варяжська теорія при практичнім вирішуваню обох цих проблемів.*)

Так званий »єдиний національний фронт« можливий тільки в двох випадках. 1. Коли існує єдиний національний провід і коли регулятором та мірилом національної єдності служить факт визнання цілою організованою і дисциплінованою нацією цього єдиного проводу. 2. Коли, при відсутности такого єдиного проводу, єсть один спільний національний ворог, один спільний обект зненависти, який оцим спільним і єдиним для всіх членів нації почуванням обєднує їх і заміняє спільною емоцією брак спільної організованости, дисципліни, політичного розуму і волі.

Стара військова формація т. зв. четверобоку (каре), при якому громада, обєднуючись дисципліновано біля одного проводу, може свобідно повертатись на всі боки, проти ріжних ворогів, бо о пер т я вона має сама в собі — може служити образом такого позитивного єдиного фронту. Стадо овець, втікаюче без провідників в одному напрямі під впливом спільного страху, або згряя вовків, обєднана хвилево для спільного нападу гід впливом спільного голоду і взаємно себе загризаюча, коли голод минув — може служити образом такого негативного єдиного фронту. Розгляньмо зпочатку умови, при яких був-би у нас можливий єдиний позитивний фронт.

*) Знов на цім місці мушу звернути увагу читачів, що при безмежній складности явищ громадського життя, неможливо в представлюваню цих явищ обняти зразу всієї їх цілости. Коли не хотім оперувати в публіцистиці якимись »кубістичними« карикатурами, або замість можливо точних образів дійсности давати тільки хаотичні настрої, муситься громадські явища розділяти, класифікувати і розглядати їх частинами. Завданням сумлінного читача з цих всіх частин і класифікаційних понять реконструувати в своїй уяві цілість і дійсність, не приймаючи ніколи за цілість одної тільки частини, або за дійсність — класифікаційного символу. Як нема в дійсности »людини« чи »дерева«, а єсть тільки пан чи пані X. Y. Z — ця береза чи цей дуб, так нема в дійсности консервативів, поступовців, охлократів, класократів, демократів, і т. д., а єсть реальні групи людей, в кожній нації трохи инші, які мають одначе спільні, сталі і характерні ознаки, зібрані в одному загальному класифікаційному поняттю.

В концепції єдиного проводу, без якого не може бути позитивного єдиного фронту, треба розрізняти два основні принципи, собі взаємно протилежні, але разом з тим себе взаємно доповнюючі і один без другого реально не існуючі — принципи консерватизму і поступу. Перший — єсть принципом старих панів, старої правлячої верстви, другий — принципом панів нових, кандидатів на правлячу верству нову. Єдиний провід можливий тільки тоді, коли ці два принципи борються між собою в умовах одного, обов'язуючого одних і других закону, і в умовах взаємного себе визнавання та взаємної до себе пошани. Коли такого одного закону і такої взаємної до себе пошани нема, поступ перетворюється в революцію, консерватизм в контрреволюцію і спір між ними в лоні нації може бути вирішений тільки боєм, а в бою одного проводу для обох борючихся сторін бути, розуміється, не може. Як виглядають взаємовідносини між консерватистами і поступовцями в умовах законности і взаємної пошани, тоб-то при єдності національного проводу?

Консерватисти хочуть зберігти ту форму влади, ту форму національного проводу, яку нація одідичила по останній фазі своєї історії — ту форму, яку вона вже реально в своїй національній минувшині собі витворила. З тією формою вжеться вся традиція, весь історичний досвід і все матеріальне добро нації, тоб-то всі ті духові і матеріальні цінності, які нація, в лиці своїх консервативних елементів, собі досі здобула. Поступовці хочуть зреформувати національну владу відповідно до своїх хотіннь, зв'язаних з такими чи іншими представленнями про національну будуччину. Вони хочуть одержати для себе більше пайку в духових і матеріальних добрах нації, вважаючи, що таке збільшення їх стану посідання на рахунок консерватистів буде сполучене з розвитком і добром нації.

Непохитна вірність даних традиційній національній владі, дисциплінованість, відповідальність, честність, здатність до послуху і уміння здержувати свої індивідуалістичні анархічні інстинкти, вироблена відповідним вихованям перевага розуму і волі над почуваннями і уміння керувати своїм темпераментом, прив'язаність до національної історичної традиції і одідичений з нею досвід в правлінню нацією — це основні характерні прикмети консерватистів. Захоплення образами будуччини, більше примітивний і тому більше експанзивний ніж у консерватистів імперіялізм (хотіння влади), перевага емоціональності над розумом в думках та ділах і оптимістична віра в змогу людей здійснювати повністю свої хотіння — це основні характерні прикмети поступовців.

Динаміка — життя, рух — кожної живої нації полягає в обороні сильними консерватистами традиційної існуючої форми національної влади і в постійнім реформуванні цієї влади поступовцями, в міру того, як вони в боротьбі з сильними консерватистами перебірають їхні прикмети: розум, дисциплінованість, організованість, відповідальність за свої діла і слова, уміння панувати над своїм темпераментом та збагачений боротьбою і взаємним намацуванням своїх слабих пунктів історичний досвід в правлінню нацією.

В цій боротьбі одвівається од поступовців все те суспільне шумовиння, яке завжди до кожного поступового руху, до кожного бажання змінити існуючий лад, в надії легчого прожитку пристає.

З хвилиною перемоги, колишні поступовці стають самі консерватистами, і проти них підіймається з глибини нації нова хвиля поступовців. Значить єдність живої нації, живий єдиний позитивний національний фронт, полягає не в тім, щоб всі в ній були консерватистами, або всі були поступовцями — бо це був би знак, що така нація вже змерла — а в тім, щоб в ній були сильні консерватисти, на яких спірається закон, по якому жила досі дана нація, і щоб в боротьбі з ними в межах того закону, гартувались та зміцнялись поступовці, що згодом мають самі стати консерватистами. Тільки в цім випадку може існувати єдиний позитивний національний фронт, бо всі думки і всі діла даної нації обертаються біля одної точки, біля одного національного проводу і даний живий національний організм бється одним ритмом одної боротьби за незмінність чи реформу виконувана влади під цим єдиним проводом.

Смерть консерватизму означає скрізь і завжди смерть нації.*) Натомість сила консерватизму — єсть синонімом сили нації. Цієї сили не може бути, коли консерватисти не об'єднані, коли вони не дисципліновані, коли вони не зорганізовані, коли вони не зв'язані з історичною традицією — тоб-то коли вони втратили всі свої характерні ознаки. І не може бути цієї сили тоді, коли консерватизм втратив свою точку опори — той один, непорушний пункт нації, якого нікому і під ніяким гаслом рушати не вільно; пункт, до меж якого можуть дійти в своїх уступках консерватисти, але за який переступити можна тільки по їх трупах.

Такою точкою опори для нормального консерватизму звичайно буває правова, не абсолютистична (по моїй термінології: класократична, а не охлократична) монархія. В її межах можливі всі реформи, до яких поступовці по своїм реальним здібностям, по своїй проявленій в боротьбі з консерватистами силі, окажуться здатними. Але її самої, цієї точки опори, рушити не вільно доти, доки в нації єсть живий і сильний консерватизм, доки разом з ним існує жива і сильна нація.

Ознакою смертельного процесу в нації єсть те, що в ній всі стають поступовцями. Ніхто не обороняє існуючого ладу і існуючого проводу, а всі борються за програми будучого. А що програми будучого, без оборони реально існуючого, втрачають єдине мірило своєї вартости, свою єдину, коли можна так сказати, спільну мову,

---

*) Власне цей процес бачимо сьогодні в цілій Європі — за винятком (в деякій мірі!) Англії. В добу панування демократичного націоналізму, який виріс на руїнах консерватизму, всі європейські нації втрачають свій єдиний національний фронт. Члени їх, говорячи одною мовою, і кричучи весь час про «єдність нації», перестають себе взаємно розуміти. Між ними починається боротьба не на життя, а на смерть і Європа перетворюється в політичну руїну, яка жде нових «варварів», щоб її завоювали і, як це було по розкладі Римської Імперії, знов до нормального громадянського життя привели.

то національні визнавці всіх тих національних програм, думаючи і говорячи про зовсім різне, перестають вкінці себе взаємно розуміти. В таких умовах твориться вавилонське стовпотворіння, руїна і розклад, а не життя нації.

Коли у нас в останніх часах існував дійсно єдиний національний фронт? Тоді, коли була Влада Гетьмана і була опозиція проти цієї Влади. Тоді дійсно всі думки нації були об'єднані біля одної точки — біля одного національного проводу. Його піддержували гетьманці-консерватисти; на нього нападали, об'єднані тоді дійсно в один Національний Союз, всі українські поступовці. І коли-б українські консерватисти були настільки сильні, щоб цю єдину точку опори для себе і цілої нації удержати, і щоб в боротьбі з поступовцями випробувати їх: хто з них єсть дійсною молодією силою, якій треба дати місце в проводі національному; хто єсть фантастом, якому треба дати викричатись і поектись в дотик до дійсності; хто амбітним нездарою, який сам себе своєю злістю заїсть; хто дурнем, якого самі товариші по зброї висміють, хто врешті злодієм, якого треба замкнути в тюрму — була-б тоді існувала Україна, була-б тоді жива українська нація. А так, перемігши майже без опору, всі ці поступові типи кинулись в прірву юрбою і сьогодні вони розділились самі між собою. «самоопреділитись» не в силі. Всі вони українські «націоналісти» всі вони «за народ», всі вони революціонери демократи, всі мають найкращу програму, але нема ніякої змоги реально перевірити, хто між ними руїник, а хто честний, ідейний творець. Створити-ж єдиний позитивний національний фронт між ідейними творцями і руїниками, розуміється, неможливо. Такий фронт можливий тільки тоді, коли в ньому поступ бореться з сильним консервативним опором і коли в цій боротьбі ясно вирисовуються творці і одпадають та демаскуються руїники.

Всякий поступ, коли він має колись здійснитись, мусить починатись від негатиї реально існуючого. Здатного до реалізації своїх хотіннь національного поступу не може бути без національного консерватизму. Нація, не посідаюча, або принаймні не посідаюча колись свого консерватизму, єсть нацією мертвою, тоб-то єсть такою нацією, якої все існування може полягати в літературі, не приймаючій ніколи матеріяльних форм, ніколи не реалізованій.*) Хто говорить у нас про «єдиний національний фронт», розуміючи під цим тільки його «революційно-демократичну» половину, той тим самим стверджує, що Україна — це тільки література, і що Україна, як держава — як втілена, здійснена, реально існуюча нація — це ідеологічна утопія.

---

*) Сучасне існування живих державних європейських націй пояснюється власне тим, що кожна з них мала колись свій сильний консерватизм. Нагромаджені ним національні духові і матеріяльні капітали сьогодні догризаять всі ці нації. Чи існування напр. польської республіки могло-би бути довше, ніж існування республіки української, коли-б Польща не мала була колись своєї сильно-шляхетської консервативної верстви, якої духову і матеріяльну спадщину діляти в своїх «пактах» і гайнують сьогодні на свої демократично-націоналістичні спекуляції різні «сенатори Гамерлінгі»?

Бо коли українство буде у нас синонімом »революційно-демократичного«, а консерватизм синонімом російського чи польського, то, по закону динаміки всякої живої нації, українство останеться тільки культурно-літературною відміною російського і польського національного поступу на території українській. Все сильне, життєздатне, розумне і дисципліноване з того поступу буде абсорбуватись консерватизмом російським і польським, а при українстві буде залишатись все, що матиме протилежні громадські прикмети. Як уникнути цієї трагедії? Як відродити український консерватизм і разом з ним відродити живий позитивний національний фронт, зробити живою українську націю?

Коли-б пануюча тепер на Україні комуністична влада була територіяльно українською і репрезентувала місцеву традицію державно-національну, справа ця вирішалася-б дуже просто. Консерватистами українськими були-б очевидно ці, що обороняли-б цю владу, а поступовцями ці, що хотіли-б її реформувати. В боротьбі таких консерватистів з поступовцями біля цієї одної влади витворився-б єдиний український національний фронт і стала-б живою українська нація.

Вище сказано, чому ця комуністична влада не єсть і не може бути територіяльною. Крім того вона не єсть і не може бути владою консервативною. Бо консерватизм, хоч і єсть завжди монархічний, але не єсть ніколи самодержавний, диктаторський, охлократичний. Він має точку опори: — монархію, — за яку не уступає, але в межах цієї монархії він дає волю поступовцям боротись за свої ідеали. Крім того консерватизм в боротьбі з поступовцями намагається завжди опертись на свої власні місцеві сили, на свою власну місцеву традиційну державно-національну ідеологію. Бо коли-б його сила спіралась не на традиційній ідеології, то він не був-би консерватизмом місцевим, власно-державним, національним.

Влада комуністична не допускає поступу: вона єсть диктаторськи самодержавна. Ніяких »національних союзів« при ній, як за часів Гетьманства, не може бути, а тим більше не входитьиме вона з ними в переговори що до »міністерських портфелів«. І коли-б якийсь такий »національний союз« задумав підняти проти неї, як проти Гетьмана, повстання, то червоноармейці з Мордві чи »Ленінґраду« промовлятимуть до нього матеріяльними та ідеологічними аргументами, взятими зовсім не з місцевої сили та традиції державно-національної. Тому — об'єднаного одним проводом — позитивного національного фронту біля сучасної комуністичної влади на Україні витворити неможливо.

Остається еміґрація, іншими словами сфера ідеологій: — сумна участь всіх, утративших свою державу, своє тіло, націй. Але власне в цій сфері, в сфері ідеології, лежать, як сказано вище, зародки нашого воскресення реального, державного. І таким основним зародком буде відродження та зорганізованя того, що було у нас досі найслабше: — відродження ідеології українського консерватизму і зорганізованя його недобитків, його »останніх могикинів«. Розуміється в таких

формах, щоб примінення цієї ідеології та організації до реального життя було можливе, щоб вони відповідали в основних лініях майбутньому взаємовідношенню реальних українських сил. Які-ж мають бути оці основні лінії ідеології та організації українського консерватизму?

Відповіді на це питання присвячена — по мірі моїх слабих сил — вся моя літературна і громадськи-організаційна праця. Тут тільки повторю основне, що для даної теми потрібне.

Правно-державним актом, на якому спочивало все реальне державне існування української нації в останній довгій добі її історії на Великій Україні, була Переяславська Умова, та її пізніший відгомін на Правобережжі — Конфедерація Торговицька. Це єсть наша національно-державна (тоб-то з України вийшовша і самими мешканцями України сотворена) ідеологія, яка здійснилась, зреалізувалась. Бо Умова Гадяцька, з розстріляним Польщею Виговським; Конфедерація Барська, з непіддержаним Польщею Савою Чалим, і безрезультатні заклики великого емігранта Пилипа Орлика до Європи, залишились тільки різними формами незреалізованої опозиції до цієї зреалізованої ідеології, залишились нездійсненими формами українського поступу.

Ніякого консерватизму на незреалізованих ідеологіях будувати не можна. Не можна консервувати того, що хотіло бути, але не було. І тому український консерватизм реальний, не літературний, мусить спиратись тільки на цих зреалізованих правно-державних актах, на цім традиційнім досвіді нації, який себе в історії, в реальному життю, оправдав.

Цим не хочу сказати і не кажу, що Переяславська Умова і Конфедерація Торговицька мусять бути нашим державно-політичним ідеалом: тим, до чого має прямувати наша політика державно-національна. Мабуть краще, ніж найзапекліші наші інтелігентські москвофоби, розумію, що обидва ці акти були проявом нашого споконвічного каліцтва: нашої хвороби недержавности. Знаю, що перший з них був зроблений під примусом тяжких внутрішніх і зовнішніх обставин, другий — був ділом не найкращих людей на Україні, вихованих в республіканській сваволі і анархії. І не закриваю очей на всі темні сторони цих актів, памятаючи одначе, що всі крики про »запроданство« Хмельницького і торговичан в такій-же самій мірі неправдиві, як і крики про »запроданство« Виговського, мазепинців і баршан. Переяславська Умова і Конфедерація Торговицька це не ідеал нашої консервативної політики державно-національної, до якого вона повинна прямувати, а факт — здійснений, зреалізований, історичний факт — з якого вона повинна виходити. Це факт, від якого вона повинна починати свій рух вперед, свій поступ, до як найбільшої повноти і незалежності власнодержавного — реально а не літературно-національного — українського життя.

Політична суть цих двох актів, з погляду взаємовідношення українського консерватизму і поступу (про значіння Переяславської Умови в нашій політиці державній я писав в іншій місці), лежала в скріпленю місцевих слабих консервативних українських елементів союзом з найсильнішою точкою опори сусіднього консерватизму — династією Романових. Коли-б були здійснені початкові — з перед 1648 р. — плани статечної козаччини і консервативної української шляхти — плани скріплення польської влади королівської — то можна думати, що такий союз був-би заключений з династією польською, з якою ця козаччина і шляхта по своїй культурі політичній, по свому західно-європейському способу політичного думаня, була значно міцніше, ніж з династією московською зв'язана. Але сильна польська монархія стала, на жаль, політичною утозією мабуть вже з тих часів, коли над цілим духом Польщі запанувала легенда про жметя» (по нашому »середняка») Пяста, збунтованого проти лицарської »панської« династії Попелідів Абрумом Проховником і двома, не сіючими та не орючими, інтелігентськими »народово-демократичними« ангелами.

Шукання точки опори для українського консерватизму в сусідстві, а не у себе, було викликане внутрішньою слабкістю українських консерватистів. Вони власними силами зрівноважити український поступ, побороти в той спосіб українську анархію і сотворити у себе свою власну монархічну точку опори — як цього хотів Великий Гетьман Богдан Хмельницький — тоді не змогли. Отже не в якихось національних »возсоединеніяхъ«, сфабрикованих пізнішими »малоросійськими письменниками« інтелігентами,*) а в скріпленю слабого українського консерватизму тією сильною точкою опори, яку давала йому династія Романових, лежить політична суть цих актів. Позитивним їх наслідком було приборканя на 200 літ на Лівобережжі і на 100 літ на Правобережжі української анархії; величезний, завдяки цьому, фізичний розріст української маси; посунення української колонізації на схід до берегів Чорного моря; збільшення відпородности цієї маси на заході, і закріплення на Україні приватної земельної власности, що лягло в основу пізнішого українського буйного економічного розвитку. Наслідком негативним було втягнення через династію Романових слабого консерватизму українського в московське життя і пізніше його приголомшеня (помимо збройного протесту Хмельничанина Мазепи і повстань спольщеної правобережної шляхти), одночасно з приголомшенням старого консерватизму московського, новою неконсервативною, диктаторською і самодержавною охлократичною петербургською владою. Оце приголомшеня українського консерватизму петербургською всеросійською самодержавною Імперією викликало політичний летарі

---

*) Треба підкреслити, що всі ці фабриканти переяславської легенди про національне »возсоединеніє« і »одина народъ« не виходили зпосеред українських консерватистів, зпосеред шляхетсько-козацької верстви, а майже виключно зпосеред ненавидячої своїх »панів« української інтелігенції того самого типу, що вчора робила повстання проти свого слабого Гетьмана, а сьогодні пішла цілувати руки сильних всеросійських большевиків.

української нації. Воно було причиною того, що часи петербургські стали для неї, рівно як і для нації московської, »пропащим часом«, закінченим у нас демократично-анархічною есерівщиною, там — більшовицькою пугачовщиною і поворотом до полудикого, примітивного стану.

Одречення од престола Імператора Миколи II і його Наслідника перекреслювало всю політичну і правно-державну суть Переяславської Умови. Після упадку цієї точки опори та звільнення од присяги, складеної Царю Олексію Михайловичу і його Наслідникам, українські консерватисти повинні були зараз-же возстановити стан з перед Переяславської Умови: — возстановити свою власну точку опори, возстановити Гетьманство. Паралічем українського консерватизму — тим, що він під самодержавною диктатурою і опікою петербургської бюрократії одучився в своїй масі сам думати і сам власними силами рушатись — пояснюється факт, що Гетьманство не було возстановлено перед приходом Німців і що Центральна Рада, ця експозитора всеросійської революції і »єдиного російського революційного фронту«, не була поставлена на своє місце власними українськими руками. В цім трагічнім факті лежить первопричина нашої сучасної руїни: в хвилину упадку метропольної влади оказалось у нас порожнє місце там, де повинен був бути об'єднуючий центр нації.

Українські революціонери з Центральної Ради напали, при допомозі російських революціонерів, на нас, українських консерватистів: вони безправно одібрали нам підставу нашого існування — землю, і завдали найбільшу образу нашому почуттю привязаности до нашої Батьківщини, виключивши нас, як »не Українців«, зі своєї есдецько-есерівської »нації«. Консерватисти, очунавши трохи від вікового летаргу і возстановивши Гетьманство,*) перемогли революціонерів при допомозі німецького війська, яке зо всіх чужих сил мало для існування Української Держави принаймні той величезний плюс, що було позбавлене заборчих територіяльних супроти України тенденцій. Революціонери, злигавшись з російськими більшовиками і польськими військовими формаціями на Україні, стали готувати проти української консервативної Гетьманської Влади повстання. Консерватисти відповіли на це актом федерації, який був наслідком а не причиною українських революційних протидержавних змагань, який мав забезпечити Українську Державу од піддержки її руйників революціонерів переміжною демократією антанті і який мав дати змогу цій нещасній, посідаючій самих тільки »революційних громадян«, Державі задер-

---

*) Коли Гетьмана, як це робить вся наша демократична преса, авати в часах його Гетьманства »російським генералом«, то панів Винниченка, Петлюру і всю взагалі українську інтелігентську демократію треба звати російськими революціонерами (якими вони всі були) і більшовицькими та польськими свідомими або несвідомими агентами, якими вони підчас повстання проти »російського генерала« поставали. Але де тоді буде »українська нація«? І чому це революціонери, які все своє життя займались руйнуванням держави, мають більше прав до будови української держави ніж генерали, які все своє життя вчилися організувати і берігти державу?

жати, з дозволу антанти, хоч частину німецького війська в своїй службі. Тоді революціонери підняли повстання проти української державної консервативної Влади при допомозі большевиків (Винниченко), опинились в залежності од Польщі (Петлюра), а потім, не маючи вже єдиного Українського Гетьмана, щоб його валити, загубили свій «єдиний революційний національний фронт», поперегризали собі горла за програми та орієнтації і щезли в тій прирві, яку ми сьогодні — щоб будучі українські революціонери мали об що ударитись і задержатись — намагаємось всіма силами загородити.

Нема іншого виходу з цієї нашої національної трагедії і цієї нашої споконвічної руїни, як тільки ідеологічне та організаційне відродження українського консерватизму і возстановлення власними силами його точки опори: Гетьманства.

Іншого консерватизму, не звязаного з возстановленням Гетьманства в його сильній монархічній формі не може на Україні бути. Бо тільки Гетьманство єсть реально вже витвореною, традиційною формою нашої державно-національної влади. Бо власне в формах Гетьманства виявилось сучасне відродження українського консерватизму в 1918 р. Бо тільки в формі Гетьманства наша традиція державно-національна змогла стати фактом, зреалізуватись, що для консерватизму має рішаче значіння. Бо хотіння перетворити Гетьманство з елекційної і досмертної — від Польщі запозиченої форми монархії — в монархію дідичну і не виборну, єсть від часів Богдана Хмельницького, Самойловича і Розумовського традиційним хотінням консерватизму національно-державного, тоб-то такого консерватизму, що точки опори шукає і шукає у себе, а не у сусідів. Бо врешті тільки такий консерватизм зможе в будуччині зреалізуватись, що матиме за собою реальну силу тих елементів, яких само існування, опере на володінню землею, звязане власне з цією традиційною формою української державно-національної влади і української державно-національної ідеології.

Як вже в попередніх моїх статтях було вияснено, возстановлення Гетьманства без його персоніфікації в реальнім Гетьманським Роді неможливе. І коли мова про Гетьманство, як точку опори для відродження основи держави і нації: — українського консерватизму — а не як про диктатуру, потрібну для реалізації якоїсь «найкращої революційної програми», то Гетьманом України може бути тільки нащадок Гетьманського, звязаного з нашою державно-національною традицією Роду. Щоб уникнути врешті, найбільше небезпечної в хвилину такого відродження, анархії серед самих Гетьманців і боротьби між ними за «найкращих кандидатів», вони мусять об'єднатися біля Роду, який вже був Гетьманським і якого представник став знов Гетьманом. Бо найкращим кандидатом при монархії єсть завжди той, хто має за собою найбільше дисциплінованих, найкраще зорганізованих, найбільше шануючих традицію і право, а тому найбільше вартних монархістів. Тільки наш український легітимізм в тих формах, в яких він при нашій слабесенькій

традиції державно-національній єсть можливий, дасть нам змогу цю слабесеньку нашу традицію державно-національну оживити, зміцнити і, самим здисциплінувавшись та зорганізувавшись, фундаменти під будову Держави Української положити.

Вже по написаню цих рядків, прочитав я в філадельфійській «Америці» статтю, в якій псевдонімний (як це і личить українському інтелігентському «націоналістові») автор робить мені провокаційний закид, що я пропагую саму тільки гетьманську ідею, але нігде не згадую про особу, яка має цю ідею персоніфікувати. Читачам «Хліборобської України» не потрібую, розуміється, всієї цієї неправди пояснити. Але позаяк висловлені в моїй відповіді псевдонімному напасникові думки де в чому доповняють вищесказане, то дозволю собі їх тут зачитувати.

Навівши ті місця зі своїх статей в «Хліборобській Україні», в яких я писав про необхідність персоніфікації Гетьманства, кінчу я свою відповідь, друковану в цій-же самій «Америці», так: »Що під цим Родом, біля якого мають обєднуватись і організовуватись українські Гетьманці, я розумів і розумію Рід Скоропадських — це ясно для кожного, хто мої праці читав і хто моєю політичною діяльністю цікавився. Від нашої козацької державности XVII—XVIII в. тільки цей один Гетьманський Рід удержався до сьогоднішнього дня на відповідній висоті; тільки йому одному Бог дав стільки мужности і сили, щоб в 1918 р. нашу державну, і свою Родову, гетьманську традицію відновити. Отже тільки цей один Рід може персоніфікувати українську монархічну традиційну Гетьманську Ідею. Тільки він один може бути точкою опори і організаційним центром для всіх українських Гетьманців легітимістів, то-то для таких Гетьманців, які не хочуть, щоб під словесною маскою »гетьманства« розпочалась нова українська різня за »найкращих кандидатів« і бушувала далі, тепер вже під ріжними »гетьманськими« прапорами, наша споконвічна руїна.

Чому я іменем цього Роду в своїх писаннях і в своїй політичній праці не зловживаю — це зрозуміє кожний дійсний Гетьманець, що державну ідею українську носить в своїм розумі і серці, а не на язиці і не в літературних фантазіях. Не зловживаю цим іменем ще й тому бо нашу традицію державно-національну і Рід, який її персоніфікує, шаную. І тому врешті, бо вважаю, що не можна закликати »всіх« Українців до визнання Гетьмана доти, доки ще нема настільки сильних, зорганізованих і дисциплінованих Гетьманців, на яких реальна Гетьманська Влада могла-б опертись.

Врешті — псевдонімний »Гетьманець« без Гетьмана — питає, чи маємо ми, непсевдонімні Гетьманці, безпеку, що Рід, біля якого ми обєднуємось, і Голова цього Роду, Гетьман Павло Скоропадський, не повторить старих помилок Гетьманства. На це питання замаскованому »Гетьманцеві« відповідати не будем, бо не маємо безпеки що до цілей, для яких він нам в масці такі питання ставить. Але Гетьманцям незамаскованим скажемо: таку безпеку ми маємо в нашій власній вірности нашому Гетьманові.

Історія вчить, що вірність Гетьманів даній державній ідеї єсть завжди наслідком вірности Гетьманців для Гетьманів, які в очах цих Гетьманців даю ідею персоніфікують. Коли-б у нас така вірність Гетьманців для своїх Гетьманів була, то на світанку нашої історії не треба було-б кликати з півночі Варягів. Останній галицький Князь Юрій Болеслав не потрібував-би себе оточувати Німцями. Богдан

Хмельницький обійшовся-б без Тугай Бея і без московського воеводи в Києві. Виговський не потребував-би польських полків, Дорошенко — турецько-татарських сердюків, Мазепа — Шведів, а Гетьман Павло Скоропадський, щоб рятувати від Українців Українську Державу, не потребував-би просити помочі у російських »добровольців«.

Як що у замаскованого »Гетьманця« єсть хоч трошки почуття міри і дійсности в політиці, то хай він запитає самого себе: на кого з Українців — як на вірну, велику і організовану державну силу — мав опертись при будові Української Держави український Гетьман? І коли він сам себе не за найгіршого Українця вважає, то хай чесно пригадає собі, скільки раз він зраджував тих, кого він сам своїми »гетьманами« звав. Зраджував, розуміється, з »любови до України«: бо всі вони були не такі, яких треба було його романтичній, емоціональній і анархічній, літературній фантазії.

Пригадавши собі чесно все це, він напевно не буде ставити питання: чому український Гетьман не був дійсним »Гетьманом всієї України«. Відповідь для нього буде тоді ясна: не може бути »Гетьмана всієї України« доти, доки »вся Україна« — це переважно анархісти, дрібні розбійники пера, розкудкудакані романтики, і до ніякої організованої політичної праці не здатні руйнівники індивідуалісти.

І коли у замаскованого »Гетьманця« єсть розум, совість і честь, і коли він дійсно Гетьманець, то він після такої розмови з самим собою покине може писати злобні та руйнівницькі псевдонімні статті, а власною організованою працею з незамаскованими українськими Гетьманцями постарается дати доказ своєї власної державно-творчої здатности» («Америка», ч. 36 з 31 Марта 1925 р.).

До слів цих вважаю потрібним додати, що під Гетьманським Родом, »який до сьогоднішнього дня удержався на відповідній висоті« треба розуміти Рід, що задержав відповідно високе соціальне становище: звязки, культуру, врешті економічний добробут. Приймаючи на увагу наш примітивізм, треба ще зазначити, що Родом Гетьманським єсть тільки Рід, якого походження спірається не на ad hoc спрепарованій легенді, а на документальних даних, бо мені самому вже доводилось бачити люців, які »себе виводили« од Гетьмана Мазепи, а скільки їх появиться, коли будуть реальні дані для здійснення Гетьманської ідеї. Не фальшивих українських Родів Гетьманських, яких походження може бути документально доказане, і разом з тим Родів, які удержались на відповідній соціальній висоті, було у нас перед революцією тільки два: Скоропадські і Розумовські, при чім останні, зовсім онімечені, на Україні не жили. Фактично значить був у нас тільки один Рід Гетьманський, що зрештою підтвердило життя, бо власне тільки цей один Рід зміг фактично востановити Гетьманство, а тим самим придбав собі для будуччини моральне і законне право на нього.

На прикінці, в звязку з вищесказаним, хочу навести коротку характеристику Гетьмана Івана Скоропадського, яку я подав в листі до одного мого знайомого (шпирше маю надію опрацювати цей період в своїй державній історії України) з приводу лайливих закидів, що робить наша інтелігенція не тільки сучасному Гетьманові, але і його предкові. Властиво ці лайки стверджують тільки повну нездатність більшости української інтелігенції до державного життя: вона нездатна сотворити — овіяного любовю до своєї державної минувшини, і тому здатного творити державну будуччину — пориву, а навпаки здатна всякий такий

державницький порив — всяке змагання до умаєстатизованя, до ублагородненя нації — в самих його зародках своїми глупими і хамськими писаннями оплюгавити

»Коротка схема гетьманування Івана Скоропадського (1708—1722) — писав я свому знайомому — така :

Петро I нищив Україну методом охлократичним : беручи її в залізні кліщі свого центрального, метропольного державного апарату і підіймаючи при помочі своїх українських агентів народ проти панів. Систем був такий : обіцювались пільги народові од панів, як що народ заявитья за безпосередньою залежностю од царської влади. Народ, розуміється, заявлявся. Тоді прислали царських урядників і військо московське, яке дерло з народу три шкури. Все це викликувало обуреня консервативної частини старшини, яка зовсім слушно бачила в цім руїну української державности і нації. Наслідком було «мазенинство» старшини, при чім мабуть найменшим «мазепинцем» був сам Мазепа. Він довгий час Петрові в його революційній діяльності помагав. Запізненам повстання, а головне відісланням головної оружноі української сили на поміч Петрові, який козаків перемішав з московськими військами, він пошкодив справі подібно тому, як гепер наша інтелігенція убила в зародку свої власні державні можливости, проголосивши тільки в четвертім універсалі те, що треба було проголосити в першім (самостійність). По упадку Мазепа старшина мусіла рятувати ситуацію, страшно тяжку, з огляду на терор Петра і на агітацію його численних українських прихильників: що Мазепа (а значить і вся старшина) хочуть завести на Україні унію, закріпостити народ і назад віддати Україну Польщі. При виборі нового Гетьмана боролись дві течії. Течія поступова, як завжди більше на Україні популярна, що хотіла революцію побивати революцією і Петровому «поступові» протиставити ще більший український «поступ». І течія непопулярна, консервативна, яка в найбільше твердім зберіганню місцевої традиції, місцевих «старих прав та вольностей», бачила єдину — з погляду збереження нації і держави — дійсну противовагу петербургському (тепер «ленінградському») — революційному, все-нівелючому та всеобеднучому з Москвою — наповорі на Україну. Кандидатом першої течії був щирий і гарячий реформатор Полуботок ; кандидатом другої, лояльний, розважний, твердий консерватист — Іван Скоропадський. На щастя перемогла тоді друга течія і тому, що вона протиставила Петрові і його «ущасли-влюючим народ» реформам всю силу української традиції і українського консерватизму, Гетьманство продержалось ще 14 літ, до смерти Гетьмана. Продержалось в найтяжчих умовах : в постійній боротьбі з революціонізуючим маси натиском Росії, і в постійній боротьбі з українською соціально-революційною більшостю, яка з Гетьмана робила «Іуду», «зрадника» «нездару» і т. п. Життя одначе показало, що та консервативна політика, яку репрезентував Іван Скоропадський, була єдине доцільноє. Вибраний по його смерти реформатор і поступовець Полуботок потрафив тільки згинуги в московській тюрмі. Хоч це і дало ореол самому Полуботкові, персонально честній і гарній людині, але реальна державність українська на цьому стратила, бо була по смерти Гетьмана Скоропадського зведена майже нінащо. Не міг-же нічого Полуботок зробити для двох причин : 1. ліцитація в соціальной революційности завжди кічнеться на Україні перемогою Москви (чому — про це ширше пишу в своїх «Листах» в «Хліборобській Україні); 2. типом українських соціальных революціонерів (а не винятком, як був Полуботок) був і єсть такий тодішний Галаган, неграмотний і зажерливий «полунтелі-

гента», зпочатку завязаний мазепинець, а пізніше один з найбільше кривавих катів України з рамени Петра. При цих двох, вічно у нас діляючих причинах, соціально-революційний метод української політики єсть методом — з погляду будови Української Держави — безнадійним.»

Отже, коли автор варяжської теорії, називаючи Гетьмана Павла Скоропадського «малоросійським старшиною», думає, що це докір, то ми думаємо навпаки, що це похвала. Бо ми думаємо, що той, хто органічно виріс зі степені свідомости української нації такої, якою вона єсть, і хто репрезентує її реальну, історично витворену дійсність, має більше права і більше даних на провід, ніж горстка, одірваних од органічного розвитку України і буяючих в своїх революційних фантазіях, інтелігентських літераторів.

З самої нації української виріс її єдиний, до дня сьогоднішнього збережений, Гетьманський Рід. Сама нація українська своїми власними ділами його таким, яким він єсть, собі витворила. І від самої цієї нації, а від її мізку — інтелігенції — в першій мірі, буде залежати те, чи разом зі своїм Родом Гетьманським, буде вона на вищій ступені державно-національного розвитку підійматись — чи, осмішивши в ньому сама себе і свою традицію, вона навіки останеться в сфері політичних утопій революційної «свідомої української літератури» і в сфері тих мільонів пасивних і несвідомих мас, якими правитимуть »Роди Гетьманські«, витворені і в силу маєстату приодягнені шануючими себе націями чужими

Процес росту всякої реально існуючої нації може відбуватись тільки органічно, від бувшого до будучого, а не навпаки. І тільки відроджена в Гетьманстві реально буваша Україна може передати реально вже витворену нашу державно-національну культуру Україні новій.

Поза оцим реальним, традиційним українським консерватизмом, звязаним з ідеєю возстановлення свого власного, суверенного і монархічного Гетьманства, персоніфікованого в Роді, який був і знов в 1918 р. став Родом Гетьманським, може тільки бути: 1. українська перманентна і ніколи не реалізована соціяльна революція в її ріжних формах; 2. політичне шарлатанство, що під гаслами псевдоконсерватизму і висування »найкращих кандидатів« буде ловити рибку в мутній воді; 3. або врешті російська реакція — поворот до російської монархії. Остання переможе, коли монархічний консерватизм на Україні в українських формах легітимістичного Гетьманства себе не оправдає і не знайде піддержки серед військових, інтелігентських і матеріяльно продукуючих сил української нації.

Возстановлення Гетьманства в монархічній формі це той пункт, за який живим український консерватизм уступити не може. Але врятувати від смерти себе і свою націю консерватисти українські зможуть тільки такими політичними формами Гетьманства, в яких міг-би бути гармонійно зрівноважений консерватизм і поступ.. Геть-

манство ні в якому разі не може бути абсолютистичною (охлократичною) монархією чи диктатурою, недопускаючою поступу і необхідної для його існування законної політичної свободи. Політична суть Гетьманства власне в цьому, щоб необхідна для руху, для життя, боротьба між консерватизмом і поступом — цими двома принципами і двома типами людей — могла прийняти форми законні, загальнонаціональні і національно творчі. Іншими словами, річ йде про політичний устрій Гетьманства.

Ми устрій цей мислимо в формах правової класократичної — тоб-то на співробітництві всіх самозорганізованих класів і на їх повній політичній рівноправності опертої — Трудової Монархії. І в виробленню цих форм ми готові на як найширше співробітництво і на як найширший обмін думок з нашими поступовцями. Але передумовою для цього єдиного нашого національного фронту мусить бути визнання з їх боку одного, об'єднуючого всіх нас, і непорушного національного проводу: визнання Гетьманства. Без цього ми з ними до одного національного фронту належати не можемо тому, бо без такого єдиного і сталого національного проводу і без персоніфікації в традиційнім Гетьманськім Роді державних українських змагань, ми ані в цей «єдиний національний фронт», ані в саму можливість реального, державного існування України не віримо

Чи для українських поступовців цей пункт єсть дійсно неприємливий так, як-би це можна було по їх ворожому до нас і до ідеї Гетьманства відношенню судити? Чи для них і для України було-б дійсно краще, коли-б ми, Гетманці-консерватисти, повіривши в їх запевнення, що ми «не Українці», пішли туди, куди вони нас силоміць заганяють: — в Росію або Польщу?

Або чи зискала-б на цьому Україна, коли-б ми вступили наприклад в есерівську партію і, за ціну самовідречення політичного, випросили у цих «представників народу» неговорення йому про те, що ми «поміщики», бо-ж ми теж правовірні українські есери? Чи приклад — скажім — сучасної Польщі, де вже зовсім не стало консерватистів, а єсть тільки правіщі і лівіщі республіканські демократи, це ідеал для нашої демократії? А в наших умовах це значило-б, що старі пани українські — останки нашої старої правлячої консервативної верстви — замість дати свій досвід і свою політичну культуру проводові відродженої нації, пристали-б до українства тільки ізза страху, тільки щоб на ньому поспекулювати, і — потураючи всім руїницьким прикметам українства — до як найшвидчої руїни України спричинитись. Чи врешті ушляхотнює кого небудь боротьба з підступним, хитрим, трусливим і одверто не виступаючим противником, і чи може на що небудь придатися комусь «єдиний національний фронт» з такими людьми? І чи не краще мати против себе, але в єдиному національному фронті, честних, одверто виступаючих і твердих консерватистів-монархістів, ніж мати у себе, в своїх демократично-республіканських рядах все, що між консерватистами єсть лицемірного або глупо-романтичного, слизнякуватого

та трусливого? Мати поруч себе хоч-би на те, щоб зберігти консервативний принцип в нації, щоб зберігти тверду і міцну консервативно-монархічну опору для державно-національної влади на той випадок, як-би вона опинилась в руках президента міністрів поступовця, і на те, щоб цей президент міністрів поступовець міг виконувати свої політичні функції в камінню, а не в тому »державному« матеріалі, в яким наприклад бабралась — позбавлена консерватистів — Центральна Рада.

Навіть не ідеалізуючи наших революціонерів, можна з певністю сказати, що чесні між ними не на стільки перозумні, щоб цих всіх питань не розуміти. І коли вони не хочуть прийняти нашої основної вимоги, коли вони не визнають принципу легітимістичного Гетьманства, то тільки тому, що вони не вірять в нашу силу. Вони не вірять в те, що ми їх революційний напір, який вони по природі своїй робити мусять, потрафимо здержувати і корегувати. Тільки власною силою, а не словами, ми їх зможемо переконати. І тільки з погляду збільшування чи зменшування цієї нашої власної української консервативної сили треба оцінювати всяку теорію і практику, що хоче себе протиставлювати українській революційній анархії. Як оцінювати з цього погляду теорію варяжську?

Вона монархічна але не консервативна. Вона пропонує такий монархізм, який не має ніяких традиційних коріннів в Україні — монархізм, з поняттям якого нічого реального в нічій голові на Україні не звязано. І здійснення оцієї революційної ідеології, оцієї програми будучого, вона доручає п. Петлюрі, який не тільки єсть революціонером супроти української консервативної влади Гетьманської, але єсть революціонером супроти своїх-же революціонерів, єсть руїником своєї-ж власної влади Директорії, до якої він сам колись належав. Цей улюблений українською інтелігентсько-демократичною літературою тип »вічного революціонера« має збудувати непорушний престол для чужоземного королевича і дати цьому королевичу тверді консервативні основи влади!

Але трагедія від цієї теорії не в тім. Трагедія в тім, що її творцем єсть козацький син і український землевласник, отже уроджений і природний український консерватист, якого вся родинна традиція і весь верстак творчої продуктивної праці власне з традицією українського консерватизму звязані. І доки такі люде навіть в найкращих намірах та під впливом неопанованої горечі — творять революційні теорії, доки вони не стоять в одній українській консервативній лаві, доти поступовці українські мають слухність, що не хочуть приймати українських консервативних вимог, а вороги України мають слухність, коли їй реальне державне існування вважають утопією романтиків. Бо чи може бути »єдиний національний фронт« між Бог зна звідки взявшимися і один другого не знаючими українськими революціонерами, коли немає єдиного фронту навіть між осівшими з діда прадіда на однім місці, звязаними одним способом праці і старими сусідськими звязками, українськими консерватистами?

Уявім собі, що теорію варяжську, висловлену обережно і тактовно уродженим як не як українським консерватистом, підхопить справді частина поступової та революційної української інтелігенції. Хай вона, конкуруючи з есерами, справді проголосить себе одного ранку українськими «монархістами» в варяжським стилі і для переліцитована своїх есеровських конкурентів підійме ще більший галас проти «Гетьманства» і «хліборобів», як проти «не народніх, пансько-поміщицьких затій». В що тоді взагалі обертається вся політична державно-творча українська праця і чи з неї не треба тоді як найшвидче забіратись кожному, хто хоче залишити по собі принаймні своїм дітям ім'я поважної людини.

Або єсть організована, національна українська творчість — волеве і продумане формування нації — або єсть дике українське поле. Або єсть людська громада, що щось колись думала, творила, і що це продумане та сотворене розвиває, удосконалює і дальшим поколінням передає; або єсть випадкова банда, випадково зібраних людей, в якій вільно кожному робити те, що йому хочеться під гаслами: «валяй, валяй» і «моєму нраву не прелятствуй!» Зокрема, що до монархізму: чи вільно кожному Українцеві шукати та вибрати собі «монарха» по своїй вподобі, — а як ні, то які обов'язуючі всіх норми мають обмежувати цей вибір? Судячи по варяжській теорії — на першу частину цього питання треба відповісти: так; а на другу: обов'язуючою нормою для сотворення української монархії мають бути погляди і хотіння українських республіканців. Іншими словами: фаталістична концепція українського дикого поля, з необмежено і вільно бушуючими на ньому стихійними силами, абсолютно од ніякої логічної збірної думки і послідовної збірної волі незалежними. Силами, які зв'язались в одну націю можуть не ідеологією, не організацією, не спільним проводом, не точкою опори в собі, не працею громадського розуму, організуючого громадські стихійні хотіння, а якоюсь випадковою спільною стихією, якоюсь спільною випадковою емоцією. Варяжська теорія не належить, на жаль, до теорій, з яких міг би вирости позитивний, на одному проводі опертий, організований єдиний національний фронт. Вона належить до теорій національного фронту негативного.

Негативний єдиний національний фронт можливий при двох умовах.

Перша: коли почуття зненависти, яке об'єднує собою позбавлену єдиного проводу неорганізовану націю, звертається тільки проти одного ворога. Ірландії наприклад ніколи-б не мали свого єдиного негативного національного фронту, коли-б його не об'єднувала зненависть до одної Англії.*) Але вже наприклад для Сло-

*) Цим не хочу сказати, що визвольні змагання Ірландії спірались в і к л ю ч н о на одній зненависти до Англії. Ця зненависть відіграла об'єднуючу роллю в змаганнях — так само анархічної, як і наша — ірландської республіканської демократії. Але на щастя Ірландії, поруч націоналістичних, негативних і зненавистницьких, емоцій, посідала вона ще сильніші змагання територіально-

ваків, які мають проти себе Мадярів і Чехів, єдиний негативний національний фронт неможливий. Поучаючий теж приклад Польщі, нації колись державної, значить посідаючої опертя в самій собі, в своїх старих консервативних традиціях, а проте поділеної тепер на два непримиримі табори: — русофобів і германофобів — тому, що консерватизм не зміг виконати там своєї позитивної об'єднуючої ролі від середини нації, від її традиції, її минувшини.

Друга: — коли всенациональний об'єкт зненависти повстає тому, що вся, об'єднана зненавистю, нація була завойована і поневолена другою нацією, яку вона ненавидить. Це значить, що оця поневолена нація мусіла мати колись свою єдину державно-національну владу; що за цєю владою стояли дуже сильні консервативні елементи даної нації, а поруч них, завдяки їх силі, і вся нація; що ця влада державно-національна упала не від внутрішнього бунту, а в озброєній боротьбі з чужою владою; що знищення цієї своєї влади чужою владою вся нація відчула як тяжку кривду, залодіяну цілому національному колективі, і що тому возстановлення цієї власної влади єсть бажанням цілої нації.

Коли на чолі такого всенационального хотіння возстановити свою владу стають консерватисти, тоб-то репрезентанти старої традиційної влади, на яких ця влада колись спіралася, маємо возстановлений знов єдиний провід в нації і значить позитивний національний фронт, опертий на любови нації до своєї старої влади, до своєї старої традиції національної. Коли-ж, при ослабленю консерватистів, провід беруть в свої руки поступовці, які намагаються возстановити не стару форму влади, а сотворити якусь її форму нову, масам нації невідому, то маємо національний фронт негативний, опертий не на любови до своєї влади (бо традиційну лають, а майбутньої ще ніхто не знає), а на зненависти до влади чужої. Оцієї — необхідної для негативного «революційно-демократичного» єдиного національного фронту — зненависти, без вищезазначених передумов, бути у нації не може.

політичні, патріотичні, які лягли в основу ірландського єдиного фронту позитивного. Тільки змову патріотизмові, тільки об'єднуючим всіх мешканців Ірландії гаслам територіяльно-політичним, завдячує Ірландія ці здобутки, які в напрямі державного унезалежнення вдалось їй досягнути. І тільки оця глибоко вкорінена ідеологія патріотична, територіяльно-політична, дозволила Ірландцям залишитись реальною нацією навіть по втраті своєї національної мови і дозволила їм політично засмілювати значну частину місцевої нормано-англійської правлячої верхівки, без чого їхні політичні власно-державні змагання ніколи не могли-б навіть в такій, як сьогодні, формі зреалізуватись. Ось, що читаємо про цей процес в історії Ірландії: «Нормано-англійські колоністи не були на велику користь Англії, бо вони зробилися більшими Ірландцями, ніж самі Ірландці — *Hiberniores Hibernis ipsis*. Повстання в Ірландії зробилися швидче правилом ніж винятком, і англійські барони грали в них найвидатнішу роль» (Irwin Brown «Ireland its Humour and Pathos». Виписку цю прислав мені п. Петро Ковалів, якому складаю за це на цім місці щирю подяку). Розуміється цей державно-творчий асиміляційний процес був-би неможливий, коли-б в Ірландії не було патріотизму, коли-б в ній панував неподільно націоналізм, і коли-б Ірландці жили тільки національною зненавистю, яка-би в першій мірі зверталась проти місцевих Англійців і яка унеможливила-б цим місцевим Англійцям грати в ірландських повстаннях найвидатнішу роль.

Чи можливий у нас такий негативний єдиний національний фронт?

Об'єктів «національної зненависти» маємо (не рахуючи жидів) два: Москва і Польща. Отже (яких би словесних кунштюків не вживали наші націоналістичні поступовці і революціонери) наддніпрянські «фашисти» московофоби, ізза зненависти до Росії, будуть за в ж д и шукати опори в Польщі, а галицькі «фашисти» полонофоби, ізза зненависти до Польщі, будуть за в ж д и шукати опори в Росії. І в цьому революційно-демократичному «єдиному національному фронті» буде «українська нація» під проводом своїх ріжних націоналістичних, соціалістичних, і т. п. революціонерів вирізувати себе взаємно за Росію і за Польщу так, як це було завжди в нашій історії тоді, коли цю історію творили соціалні революціонери. А що фактом всіх таких революціонерів і поступовців єсть нищення історії, то історія їх ніколи нічого навчити не може і під їх проводом ми будем мати її вічне повторюваня.*)

Оружного завоювання Москвою і Польщею України, як нації нацією, як держави державою не було ніколи в минувшині, не було і в останніх часах. Хіба російські більшовики не були союзниками п. Винниченка, а польські «пепеесовці» союзниками п. Петлюри при валеню ними своєї української держави, на чолі якої стояв традиційний Гетьман, репрезентуючий традиційну національну форму влади? І чи народ, що мав і має таких «народніх» провідників, таку усвідомлюючу його інтелігенцію, може мати, не то привязаність, але навіть звичайне поняття про свою власну національну владу? І чи такий народ можна підняти і обєднати в одну націю зненавистю проти влади чужої, коли ця чужа влада була власне покликана народніми представниками для оборони «народу» од влади своєї?

Коли всіми засобами нищиться в народі любов до своєї історичної традиційної влади, і коли нема і не може в ньому бути зненависти до покликаної його-ж «представниками» влади чужої, то панам з нашого «єдиного революційно-демократичного національного фронту» остається тільки одна гіпотеза: народ український кинеться до зброї на другий день по його «усвідомленю», тоб-то по перечитаню в кожнім українськїм селі всього того, що пише українська інтелігенція.

Варяжська теорія, яка престол чужоземного королєвича будеє на популярности п. Петлюри — иншими словами української інтелігенції — серед українського народу, несвідомо приймає за факт

---

*) Коли-б наша поступова націоналістична демократія, не тільки «почувала» і «дуже хотіла», але ще й трохи при тім думала, то вона-б знала що найбільшим ворогом її єдиного національного фронту єсть пропагована нею соборність. І що тільки поставивши на Збручі якийсь непролазний мур, можна обєднувати Галичан зненавистю проти Польщі, а Наддніпрянців зненавистю проти Росії. Соборність для нації, посідаючої два обєкти зненависти, можлива тільки тоді, коли її думки звернені внутр себе, на встановлення своєї старої історичної, традиційної, національної влади. Політичним самодурством було проголошувати соборність власне після знищення «єдиним революційним галицько-наддніпрянським фронтом» такої єдиної, обєднуючої, традиційної національної влади, якою було Гетьманство.

оцю фантастичну гіпотезу. Ні один престол, ні одна держава в світі не були збудовані інтелігенцією. Вона престоли може тільки своїм авторитетом в народі (коли вона цей авторитет має) піддержувати, і в той тільки спосіб в ділі сотвореня держави дійсно велику ролю грати, або може їх точити, нищити, коли державні консервативні сили заслабі, щоб цьому процесові нищення противоділати. Вимагати реалізації, матеріяльного здійсненя державних ідей від людей, не володіючих мечем і не продукуючих матеріяльних цінностей, це те саме, що сподіватись дітей від бажаючих їх мати імпотентів. І реальне значіння у нас всіх цих революційних літературних політичних утопій таке: вони ідеологічно нищать, ідеологічно точать в масах український консерватизм. Тим самим вони у неможливістю сотвореня позитивного національного фронту під єдиним традиційним національним проводом, бо цьому традиційному, історично виробленому проводові вони не дають потрібного йому, морального ідеологічного опертя в масах. А не будучи одночасно в стані сотворити, опертого на одній зненависти (за браком такої одної зненависти) єдиного національного фронту, негативного, вони нездатні навіть підточити та повалити існуючі на Україні чужі влади. Вся їх діяльність зводиться тільки до підготовлюваня нової національної анархії на момент упадку з якихось інших (не українських) причин чужих влад на Україні. Яке може бути практичне значіння варяжської теорії власне в момент цієї майбутньої української анархії?

Як сказано вище, держава українська на Україні може повстати при умові уложеня в українських державних формах взаємовідносин між місцевими силами войовників, продуцентів, інтелігентів і українських народніх мас. Уложеня цих взаємовідносин так, щоб з них могла повстати Українська Держава, єсть завданням всякої будучої української провідної верстви, яка має для цього тільки три, історично витворені, державно-організаційні методи: охлократію, демократію, класократію. Представники всіх цих трьох методів організації, в момент упадку охлократичної влади існуючої (говорю тут тільки про совітську Україну), зараз-же почнуть боротьбу за владу між собою. Що може дати акція кожного з цих трьох типів для України в момент анархії?

По упадку комуністичної охлократії місця для наших охлократів лівих, для наших »полубольшовиків«, на Україні не буде. Всі, щось дійсно варті, ліві охлократичні елементи вже вповні використані більшовиками. Недисципліноване сміття, якого в свої ряди не прийняли більшовики, і яке тому, будучи по свому типу більшовиками, творить до них »опозицію«, опорою для українських »лівих« не зможе бути. В момент упадку більшовицької влади всі ліві-охлократичні елементи будуть власне тими, проти кого звернеться »народній гнів«. Думаю, що говорити про соціалізм в день упадку більшовизму на Україні буде досить небезпечно і їхати туди в цей день »лівій« половині нашого »революційно-демократичного фронту«

прихильники фізичного здоров'я цих панів не повинні радити. Натомість значно ширше поле попису може мати права »демократична« половина цього »фронту«.

Нівелююча все і всіх комуністична каззонно-державна рівність дасться всім добре в знаки і по упадку залізної більшовицької диктатури прийде знов, як і в р. 1917, черга на антидержавну свободу. А хто-ж краще може репрезентувати свободу, як не свободолюбива **демократія?**

Боротьба з державою, боротьба з громадським примусом, послухом, організованістю і дисципліною проходить червоною ниткою через всю нашу історію. Ми одідичили по ній, і по нашій расовій колоніальній мішанині, нахил до вивищування інтересів одиниці над інтересами громади, інтересів хаотичних »партийних« сполук таких одиниць над інтересами держави: одідичили вроджений нам нахил до індивідуалізму та анархії. Всеросійська охлократична гіпертрофія (надмірний розріст) держави — повне приголомшення необхідної свободи громадянства монгольськими державними методами правління — через реакцію ще більше розвинула в нас оці наші антидержавницькі, анархічні, руйницькі прикмети. Толерувати їх і підлещуватись до них, це у нас шлях по лінії найменшого опору, це найлегчий у нас шлях до популярності та »ідейого« впливу на націю. Тому демократія була, єсть і буде методом, найлегче здобуваючим собі численних прихильників на Україні. Але чи методом, найкраще пристосованим до боротьби з державою і до її руйнування, можна збудувати державу? Ось трагічне питання, яке стоїть перед всіма українськими державниками.

В протилежність до необмеженої охлократичної влади войовничого непродуцента над невойовничим продуцентом, в протилежність до влади сильного меча над трусливим золотом, демократія єсть необмеженою владою власне оцього невойовничого, спекулянтського, визнаючого засаду вільної конкуренції, свободолюбивого та індивідуалістичного продуцента і фінансиста (типу, що сьогодні зветься »буржуазією«) над войовником-продуцентом, над войовником-непродуцентом і над народніми масами.

Продуцент-войовник, продуцент класократ, свою владу, обмежену Монархом і співпрацею з іншими класами, завжди виконує сам і сам-же несе за неї повну відповідальність. Продуцент-невойовник, спекулянтський продуцент демократ, необмеженої влади свого золота над цілою нацією ніколи не виконує сам. Цю його анонімну владу по його дорученю і за його гроші виконують республіканські президенти і парламенти, при помочі аполітичного державного апарату і аполітичної армії. Демократична спекулянтська »буржуазія« править не сама, а через демократичних, »репрезентуючих народ«, інтелігентів-політиків, і при помочі кондотієрських непродуцентів бюрократів і таких-же самих войовників. При демократії армія і державний апарат не присягають служити вірою і правдою, персоні-

фікуючому державу і націю, Монархові і тільки йому одному, а присягають служити «республіці», тоб-то служити всякому урядові, який буде потрібний анонімним капіталістичним спекулянтам, який буде «вибраний» ними*) і який армії та державному апаратові платитиме гроші за їх «аполітичність», тоб-то за їх готовність жертвувати свою кров всякому урядові, який за це заплатить. Іншими словами, демократія єсть владою золота над продажною ідеологією, над продажним мечем, над зогнившим консерватизмом і над пасивністю розпорошених та здеморалізованих народних мас.

При пануванні демократії, посідаючий золото і ненавидячий меча, продуцент-фінансист-спекулянт хоче, щоб влада державна, яка йому служить, коштувала його як найменше; знов-же інтелігент-політик, бюрократ і войовник — хочуть за свої політичні функції і за свою службу одержувати як найбільше. Щоб примусити спекулянта платити більше, демократична, фіктивно правляча, інтелігентна має два політичні способи: «інтерес нації» і «народний гнів». «Інтерес нації» репрезентують демократичні інтелігенти праві, а «народний гнів» репрезентують такі-ж самі демократичні інтелігенти ліві. І вся динаміка демократії полягає в т. зв. парламентській грі на оцих двох основних політичних «валютах». Коли спекулянт грає на «інтересі нації» і піддержує праві демократичні партії, він єсть «патріотом», але разом з тим ворогом народа. Коли-ж переляканий цим другим епітетом, він починає піддержувати партії ліві, то стає ворогом нації і національним зрадником. Але ськ чи так, він мусить платити тим чи іншим представникам опінії суверенного демократичного виборця і мусить запобігати їхньої ласки на те, щоб вся оця політика кінчилась тільки з алякуванням і щоб ані «народний гнів», ані «інтерес нації» не були доведені до послідовного кінця. Така перманентна (постійна) небезпека революції зправа і зліва лежить в основі правління демократії і воно може держатись тільки доти, доки ця небезпека не здійснилась, тоб-то доти, доки спекулянта не вхоплять за чуприну в своє монопольне використовування праві чи ліві — «фашистські» чи «комуністичні» — не парламентські, а дійсні, бомбами озброєні і посідаючі сильні грабійницькі інстинкти, революціонери-охлократи.

Демократична республіканська держава і така її шарлатанська парламентська політична гра, ведена іменем «суверенного народу», може існувати тільки при слідуєчих умовах :

---

*) Ілюстрацією до того, як відбуваються вибори цих урядів, може служити недавня (поч. 1925 р.) голосна у Франції історія з вибором барона Ротшільда до парламенту. Від інших виборів цей голосний вибір відрізняється тільки тим, що п. Ротшільд рішив робити одкрито те, що інші роблять тайно. Він просто оголосив, що платить за голоси на себе готівкою і результатом цієї демократично-республіканської щирости було не тільки те, що «суверенний народ» вибрав його майже одноголосно в цій окрузі, де він кандидував, але ще й інші округи прислали до нього депутації, щоб він зволив кандидувати у них. Розуміється для такої високої демократично-республіканської свідомости треба вже довгих літ панування демократії, як це має місце у Франції.

1. Коли в даній нації настає атрофія (заник) держави, тоб-то коли правлячий в попередніх стадіях завойовницький державний апарат вже ослаб настільки, що його вповні опанувало завойоване ним колись громадянство, але коли при тім він ще настільки сильний, що може виконувати свої аполітичні кондотієрські функції для правих і лівих демократичних парламентських урядів;*)

2. коли в цьому перемігшому державу громадянстві існують настільки сильні, в попередніх стадіях розвитку релігією, церквою і класовими та родовими організаціями витворені, внутрішні організаційні сполуки, які своєю громадською єдністю і своїм громадським консерватизмом можуть якийсь час надолужувати атрофію держави та ставити опір деструктивним впливам демократичного способу правління нацією

3. коли в цьому громадянстві існує сильне, теж в попередніх добах витворене, національне почуття, яке держить ще якийсь час при купі розпорошувану на партійних виборців націю, і граючи на якому можна творити парламентську «національну більшість» цькуванням якогось зовнішнього чи внутрішнього ворога нації;

4. коли в даній нації існує рівновага між демократичною лівицею і демократичною правицею, тоб-то коли анонімна грошева сила спекулянтів може спокійно спекулювати то на «соціалізмі», то на «націоналізмі», без небезпеки, що або соціалісти або націоналісти захоплять владу і оцю владу спекулянтів обмежать — іншими словами: коли сили демократичної інтелігенції правої і лівої більш менш рівні так, що не може бути небезпеки здійснення правої чи лівої революції.

Чи існують всі ці умови на Україні?

Атрофії (занику) нашої держави у нас не може бути, раз ми ще власної держави не мали. У нас нема ніякого українського державного апарату і української армії, які могли-б бути опановані демократією і повернуті через українських інтелігентських політиків на «аполітичну» службу українському демократичному спекулянтові. Державу нашу треба не опанувати, а треба її допіру сотворити. Сотворити-ж державний апарат і армію при допомозі республікансько-демократичного парламентського виборчого систему, якого вся суть полягає в опозиції до держави і в боротьбі з державою — розуміється неможливо.

---

*) Всяка держава повстає з завойованя. З боротьби добре зорганізованих завойовників з добре зорганізованими завойованими родяться державні конституції. Коли парламент позбавляє трону Монарха і сам проголошує себе сувереном, тоб-то коли гине в державі консерватизм і настає нічим не обмежене панування перманентної революції — держава, а з нею і нація, завмірає. Демократія, яка єсть проявом цього процесу завмірання, може продержатись так довго, доки витворений старими завойовниками, тепер ослаблений і здеморалізований, державний апарат ще служить новій «народній» владі. Чи могли-б напр., без старого недемократичного державного апарату, сучасні демократичні республіки давати своїм урядам диктаторські повновластя для санації напр. своїх фінансів, тоб-то для стягнення силоміць більше податків з суверенного народу, який цих податків платити не хоче? Про це ширше говорив я в своїх «Листах» — тут ця коротка примітка для тих, хто їх не читав.

Організованого українського громадянства — в розумінню органічних груп родин, об'єднаних спільним походженням, спільними родинними зв'язками, спільною традицією, спільною ідеєю і дисциплінованих одною авторитетною церквою — на Наддніпрянщині нема. Таке громадянство існує у нас тільки в зародках, які виконувати ролю регулятора демократичної анархії не зможуть при правлінні демократії, дезорганізуючої навіть старі і міцно зорганізовані громадянства.

Як виглядає у нас, об'єднуюча спекулянтів з народом, демократична ідея нації найкраще видно з останньої пражської заяви найбільше популярного національного діяча з «революційного демократичного» фронту п. Винниченка, що готов, як він каже, проти власної «української буржуазії», коли-б вона появилася, відновити свій старий союз з російськими більшовиками. Думати, що «народ» український більше свідомий ніж його «провідники», можуть тільки ті, що хочуть себе, при виді таких демократичних політиків, утопіями потішати. Для нашого демократичного парламенту ми маємо поки що тільки його ліву половину, репрезентуючу «народний гнів». Але парламенту з одною тільки лівницею, ще пізде в світі не бувало, не буде його розуміється і на Україні.

Необхідної для панування демократії парламентської рівноваги між суверенною народньою правницею і суверенною народньою лівницею, при такій демократичній національній свідомості, яку репрезентують панове з нашого «революційно-демократичного фронту», бути не може. Де знайдеться той необхідний для існування «української народньої республіки» український спекулянт, який п. Винниченкові дасть гроші на прогнанні більшовиків і на демократичні вибори з тим, щоб по виборах п. Винниченко, при допомозі цих-же самих більшовиків, його зарізає. Коли цей спекулянт захоче асекуруватись од репрезентованого п. Винниченком «народнього гніву», то він буде говорити безпосередно з більшовиками, бо там принаймні єсть з ким і за що торгуватись.

Нема чого теж нашій демократії сподіватись на піддержку «національних меншостей» і поступати по традиціям Центральної Ради так, щоб ненавистного «українського буржуя» міг в динаміці «української народньої республіки» замінити на Україні «буржуї» російський, польський та жидівський. Тепер, по часах Директорії, така національна демократична політика вже неможлива. Наш «революційно-демократичний» мурич з У. Н. Р. вже виконав ролю, яку йому призначили оці наші «національні меншости»: він недопустив до «української реакції», він повалив державно-творчі українські «генеральсько-поміщицькі» елементи, він побив цих старих українських панів, що до України повернули і що Україну одні зпід влади московської, польської і жидівської демократії могли визволити — і тепер цим демократичним меншостям український мурич вже на Україні непотрібний, навіть як-би він весь вписався в масонські ложі, уступив Польщі Україну не по Случ, а по Дніпро, або обіцяв повний послух демократії російській.

Остається для нашої демократії остання і єдина тепер надія, що в динаміці «української народної республіки» спекулянта місцевого замінить спекулянт закордонний, і що він для якихось своїх цілей (звідци потреба «орієнтацій» і формула: «примату політики зовнішньої над політикою внутрішньою») буде її республіканську політику фінансувати. Але-ж на це треба, щоб цей спекулянт побачив силу також правої, а не тільки лівої, української демократії; треба щоб він знав, що йому «за визволення поневоленої української нації» (як напр. за визволення Чехії або Польщі) повністю заплачать, а не скажуть, що ми по своїм лівим переконанням таких буржуазних довгів платити не хочемо.

Всяка-ж права республіканська демократія — це ослаблені, знікчемнілі і здеморалізовані нащадки колишніх монархічних консервативів. Чи можуть бути вони у нас, коли ми розвитку самого оцього монархічного консерватизму ще не мали?

Комедії з переодяганням тут нічого не допоможуть. Бо допустім, що під впливом близького знайомства з «більше культурною» закордонною буржуазією почнуть правити наші ліві. Уявім собі не тільки соціал-демократа п. Петлюру в ролі крайнього правого націоналіста, а напр. п. Микиту Шаловала в ролі оборонця вже не соціальних, а національних інтересів, і допустім, що ці інтереси вимагатимуть відання земель, одібраних від «чужих поміщиків» на Україні, в дешеву оренду «своїм» чеським банкам. Але-ж тоді ці банки, їх дешеві оренди, і взагалі весь цей народній «соціал-революційний» лад і порядок треба буде обороняти. Чи оттакі демократично поправивші соціал-демократи і соціал-революціонери, що нічого іншого крім революції робити не уміють, зможуть самі в своїй республіці, без «панів» яких вони знищили, впоратись зі своєю власною лівою революцією, побиваючою їх цитатами з їх-же власних творів і прикладами їх-же власних діл?

Тільки країна, яка перейшла через добу свого власного монархічного державного життя і яка в цій добі придбала сильні консервативні основи нації, може, по упадку Монархії, витворити з оцих гниючих і уміраючих тоді консервативних основ кадри для правої республіканської демократії. І тільки в такій країні республікансько-демократична правниця може бути настільки сильна, щоб рівноважити лівицю, тоб-то виконувати ту функцію, без якої демократична республіка і пануюча в ній влада спекулянтського золота — неможливі. Україна через добу власно-державного монархічного життя ще не перейшла, консервативних основ свого окремого національного існування вона ще не закріпила, а тому не може вона мати, необхідної для республіки, правої демократії, яка єсть завжди продуктом розкладу і занепаду, а не початком і не «відродженням» нації.

Коли популярність української демократії, яка може прийти по упадку комуністичної влади, не буде в пору припинена, то вона знов (як це вже не раз в нашій історії бувало) доведе Україну — до всенародної різанини і всеукраїнської анархії — а не до безкровних

бійок між правицею і лівицею у власному парламенті, по взірцям сучасної континентальної західно-європейської демократії. І в цій анархії навіть Мексика буде для нас недосяжним ідеалом. Бо Мексика мала одну, а не дві метрополії; один, а не два об'єкти цькування і була од цього об'єкту відділена океаном.

Який-же може бути кінець цієї демократичної анархії? Такий, як завжди: політичний поділ України між Росією та Польщею і зросійщення та спольщення «демократичної української нації».

*

Утопія української демократії збудована на двох фальшивих założенях (пеміссах). Перше — що порушуючі сили нації, в тім числі і «свідомість національна», йдуть знизу вверх («від народу до панів»), а не зверху вниз («від панів до народу»). Друге — що народ український знаходиться в такім самім національнім відношеню до народу московського, як наприклад Чехи до Німців, Поляки до Росіян, або Болгари до Турків, а не в такім, як Бельгійці (Валони) до Французів, Баварці до Прусаків, або Німці австрійські до «німецьких».

Перше фальшиве założення веде в наших реальних умовах до того, що по прийняттю, впливаючого з цього założення, принципу «народньої суверенности», виявляти «волю народу» на Україні почнуть не тільки демократи українські, але перш за все демократи всеросійські і всепольські. Коли на Наддніпрянщині, по упадку большевиків, наші демократи зможуть спекулювати на націоналізмі українським, то демократи всеросійські на цих-же самих основах зможуть спекулювати на націоналізмі всеросійським. І в такій спекуляції з цих двох демократій переможе завжди ця, яка матиме за собою більшу піддержку, пануючого у всіх демократіях, золота. Вище вияснено, чому така піддержка не може бути більшою у демократії української. Не можна також сподіватись вічного повторюваня часів Центральної Ради, коли все котилося вниз і коли в момент розвалу величезної і багатої держави ставали хвилево можливими різні неможливости. Часи ці повинні навчити нашу демократію лиш одного: коли народ український зміг зразу стати «національно свідомим», то ще легше він може повернути до свого природного стану несвідомости.

Активної, порушуючої національної свідомости не посідає ніякий народ, а тим більше народ, що не мав своєї власної держави і що за цю свою державу не боровся. Принцип «народньої суверенности» і «народовластя» в реальних українських умовах мусить довести до перемоги на українській території національної свідомости сильніших демократів всеросійських чи всепольських, тоб-то до знищення можливости реального державного існування української нації.

Друге фальшиве założення веде в наших реальних умовах до того, що наша інтелігенція, замість творити ідеологію патріотичну, тоб-то будити Україно-творчу свідомість територіально-політичну, творить ідеологію націоналі-

стичну, тоб-то будить Україно-руйнуючу свідомість культурно-віроісповідну. Коли-б навіть всі есери поставали по упадку большевизму українськими націоналістами, а всі есдеки, по прикладу о. Чеховського, пішли-б в достойну зрештою найглибшого поважання автокефальну Церкву, то ані під гаслами окремої мови і культури, ані під гаслами окремої віри, народ український у відношеню до народу московського національно не самоозначиться. Не самоозначиться тому, бо власне культурно-віроісповідними ознаками, зачерпнутими зі спільного візантійського джерела і розвинутими спільною історією, народ український як найтісніще з народом московським звязаний. Це зрештою відчуває добре і сама українська демократія, яка свій культурно-віроісповідний націоналізм сполучає завжди з демагогічними обіцянками матеріальними. В той спосіб вона в самих зародках українську ідею національну руйнує. Бо коли Україна в очах мас утотожнюється з незаконним грабіжом чужого, то найкращою »Україною« буде завжди та, яка цей грабіж в найширших розмірах дозволить. На цьому ґрунті стала можливою перемога большевизму і знищення соціяльним большевизмом українського демократичного націоналізму.

Окремішність України у відношеню до Москви творили і творять не так різниці культурно-віроісповідні, як зовсім інші змагання територіяльно-політичні інші, впливаючі з відмінного географічного положення, політичні завдання Української Землі, яких Москва зі свого метропольного центру виконати не в силі, і інші відносини внутрішні, для яких політичні московські охлократичні методи державної і громадської організації не підходять. Тільки в хвилинах, коли власне оці територіяльно-політичні, а не культурно-віроісповідні змагання здійснювались, і в формах окремої української монархічної держави персоніфікувались, виявлялась окремішність України і її культура національна розвивалась. І навпаки Україна свою окремішність тратила всякий раз тоді, коли територіяльно-політичні змагання серед мешканців України падали, а на їх місце якась боротьба за мову чи за віру підіймалась. Як боротьба в XVII ст. за віру православну довела вкінці Україну до »возсоединенія«, як боротьба з власною Гетьманською Державою за мову в 1918 р. довела до єдиного і неподільного комуністичного гниття, так і культурно-віроісповідний націоналізм український, що може вибухнути по упадку комунізму, закінчиться перемогою на Україні націоналізму всеросійського.

Національна окремішність Баварців від Прусаків — це Віттельсбахи і їх держава; Німців австрійських від німецьких — це Габсбурги і їх політика династично-територіяльна; Валонців від Французів — це Бельгія, можлива тільки як монархічна, на основах територіяльно-політичних, а не культурно-віроісповідних, оперта держава.*) Так само і Україна: — колись це Ростиславичі і їх, хоч

---

*) Сьогодні бачимо, в що обертається окремішність Баварців і австрійських Німців при демократичних республіках. Легко теж собі уявити, як довговічною була-б »самостійність« Валонів при республіці бельгійській.

руська і православна, але окрема і не на варяжсько-новгородських купцях, а на галицько-волинських лицарях-землевласниках оперта держава; потім це Гедиминовичі, Коріятовичі, Ольгердовичі, хоч і православні і зрушені, але персоніфікуючі окремі українські територіяльно-політичні тенденції державні; це врешті Гетьмани і їх українська, на зовсім інших ніж Москва — осіло-хліборобських а не кочовничо-добичницьких — підвалинах побудована держава.

Демократія цю територіяльно-політичну основу нашого окремого національного буття, во імя кличів культурно-віроісповідних, нищить. Вона, під гаслами мови і ріжних вір (соціалістичних, націоналістичних, релігійних), нищить, як людей інших мов і вір, своїх місцевих панів, свою місцеву українську стару правлячу верству, в якій єсть єдині зародки власної окремої держави. Але разом з тим вона не в силі своїми »брошурками і метеликами« побити тисячелітній вплив спільної і для Москви і для України візантійської культури. Так само вона не в силі, без власної української держави, щось більшого ніж опю — не вистачаючу для заспокоєня культурних вимог навіть найпримітивніщої нації — літературу сотворити. В результаті, демократія своїм — проти місцевих старих панів, проти єдиного джерела окремої місцевої влади і держави, зверненням — культурно-віроісповідним націоналізмом нищить в самих зародках українську націю. *)

Люде, що хочуть реального існування Української Нації, тобто існування окремої Української Держави, муситимуть в день упадку метропольної комуністичної влади усунути провід, тріумфуючої в цей день, демократії. На ролю цю вже сьогодні претендує наша націоналістична охлократія: прихильники »національної диктатури«, пророки »українського Наполеона« — ці, що націоналізм, який поруйнував нам всі держави, наміряються вирвати з рук »партийної« демократії, наміряються вложити йому в руки меч якогось отамана, і цим мечем отаманським, воюючим під гаслами українського націоналізму, наміряються збудувати Українську Державу. Спосіб збудування національної української держави, здавалося-б, найпростіший. Але — як це часто з найпростішими способами буває — до здійснення в наших реальних умовах неможливий. Чому?

*) Вищесказане не означає, розуміється, того, що народ український нічим по своїй культурі від народу московського не ріжниться. Не зважаючи на спільне візантійське походження культур обох цих народів — ріжниці між ними в дальшому розвитку зарисувались дуже великі. Але вони не мають того характеру не примиримости, який-би дозволив вжити їх, як думає наша демократія, в цілях політичних: на будову держави. Впливаючі з цих ріжниць емоції національні не посідають на Україні у відношеню до Москви такої порушуючої, динамічної сили як наприклад такі-ж самі національні емоції Чехів у відношеню до Німців, Поляків у відношеню до Росіян, Болгар або Сербів у відношеню до Турків. Не під культурно-віроісповідними, не під націоналістичними, а під територіяльно-політичними, патріотичними гаслами може бути збудована Українська Держава. І тільки в своїй державі зможе розвинутиись українська культура національна. Ось, що хотів я сказати читачам »Хліборобської України« і цим дуже нечисленним публіцистам українським, які мають розум, совість і честь і які не роблять собі блазеньської літературної кар'єри на перекривляння, перекручуваню та осмішуваню всіх честних шукань виходу з нашої руйни.

Групи, що репрезентують націоналістичну українську **охлократію**,*) ці самі, що творять і українську охлократію большевицьку. Це — матеріально непродукуючі і бажаючі необмеженої диктаторської влади над всіми іншими елементами нації войовники-непродуценти. Кажучи конкретно: — це ті військові і ті революційні не на словах, а на ділі інтелігенти, які по свому походженю на ле ж а т ь до к а т е г о р і ї н о в и х п а н і в і які, ненавидячи большевиків, так само як большевики ненавидять українських панів старих, консервативних. Тому вони не хочуть Гетьмана. Бо монархічна традиційна влада Гетьманська мусіла-б спіратись не тільки на них — панах нових, революційних — а й на панах старих — консервативних. Вони хочуть »вождя народу« з диктаторською владою. Тоб-то хочуть такого диктатора, якого на верх винесла-б репрезентована ними »народня революція« і який-би правив тільки при помочі них, панів нових, усунувши зовсім од влади і винищивши панів старих . . .

Вся ріжниця між цими нашими націоналістичними і комуністичними охлократами лежить в тім, що охлократи-націоналісти, замість матеріялістичної ідеології соціалізму, вживатимуть, для здійснення тих самих хотіннь необмеженої диктаторської влади, такої самої матеріялістичної ідеології націоналізму. Гасло »бий буржуя« буде замінене гаслом »бий жида, Ляха і Кацапа«. І Україна з країни, призначеної тільки для правовірних комуністів, має під пануванням »національної диктатури« перемінитись в країну, призначену тільки для правовірних Українців, — при умові, розуміється, що цю правовірність буде окреслювати пануюча по диктаторськи якась »істинно українська« військово-інтелігентська — по партійно-комуністичним чи фашистським зразкам**) зорганізована — націоналістична партія. Але власне в тому, що наша націоналістична охлократія хоче мати для себе диктаторську, необмежену владу, і що для здобуття такої диктаторської влади вона мусить послуговуватись ідеологією матеріялістичного націоналізму, лежить причина повної безнадійности її змагань. Розгляньмо зпочатку її націоналізм, а потім її здатність до необмеженої диктаторської влади.

Націоналізм нашої охлократії від націоналізму нашої демократії ріжниться тільки степеню напруження, а не якостю. Націоналізм, який призначений для війни, мусить бути виразніший і яскра-

---

*) Хто читав мої праці, той знає, що слова охлократія я не вживаю в ганьбливому значінню, яке цьому слову надають. Я взяв цей термін, бо він, на мою думку, найкраще означає абсолютистичний метод державного правління войовників-непродуцентів над громадянством, що при цьому методі правління уявляє із себе завжди, позбавлену внутрішньої (тоб-то громадської, а не державної) організації, юрбу (охлос). Значить в моїй термінології охлократія не означає владу юрби (такої влади зрештою ніколи не буває), а означає владу над юрбою при помочі залізної войовничої організації правлячих і при помочі використовування ними інстинктів і емоцій цієї юрби.

**) Згадую про фашизм тому, що наші охлократи дуже люблять вказувати на нього, як на взірець своїх змагань. На жаль вони уперто не хочуть бачити і не хочуть перейняти найбільшої вартости італійського фашизму: його лояльного відношеня до традиційної консервативної Монархії. Всі наші »фашисти« навпаки: не хочуть української Монархії і вихваляють повстання проти Гетьмана.

віщий від націоналізму призначеного для виборів. Крім того, охлократи краще ніж демократи розуміють, що мас українських не можна підняти на боротьбу самими тільки гаслами культурно-віроіспівдними: що ці маси не підуть в бій за «українську мову» і «українську націю». Тому охлократи в стократ більше ніж демократи муситимуть сполучати ці гасла національні з гаслами матеріяльними і будити під прапорами України грабіжницькі інстинкти мас. В цьому тактика наших охлократів-націоналістів мусить бути зовсім та сама, що і тактика большевиків, з тою тільки, як сказано, ріжницею, що там обектом грабіжа був «буржуй», а тут має ним бути «чужинець». Зрештою ріжниця ця дуже невелика, бо на Україні дуже легко з кожного «буржуя» зробити при бажанню «чужинця».

Большовицька тактика на Україні удалась, бо большевики українські одержали допомогу з Москви і за для цієї допомоги пожертвували Україною. Але ця сама тактика, примінена нашими націоналістами, не удасться власне тому, що при її помочі вони хочуть збудувати Україну. На Україні нема стільки грабіжницьких, войовничих і матеріяльно непродукуючих елементів, щоб їх можна було кинути не на місцевих, а на закордонних чужинців, походом на Москву чи на Варшаву визволити Україну від залежности од цих метропольних центрів, і в той спосіб здобути необмежену диктаторську владу для українських націоналістичних охлократів, під проводом яких такий побідний похід мав-би відбутися.

Наш «середняк» — що творить головне ядро тих мас, на яких спертися і якими владу собі здобути хоче наша націоналістична охлократія — міцно сидить на свому південному чорноземі і дуже бажає його побільшити, але не коштом московських чи польських пісків, а коштом свого власного українського пана. Всяку владу він ненавидить тим більше, чим більше вона від нього якогось руху, напруження і зовнішніх завойованнь вимагає. На якісь зовнішні завойовання його можна було досі змобілізувати тільки при помочі московських, латишських, монгольських, інгульських, чи якихось інших — північних, степових або гірських — баталіонів. І нікому ніколи не удасться перетворити оцю, привязану до своєї землі, «середнячку» селянську українську масу в спаяну жадобою завойовань і наскоків на чужі краї, кочову орду. Хай наші націоналістичні охлократи зпосеред військових задумаються добре над цим фактом, що, по всім свідоцтвам історичним, Українці мали завжди прекрасну оборонну, дефензивну піхоту і добру тяжку панцирну кінноту, але дуже слабу та маловартну кінноту легку — офензивну.*)

Найбільший український войовник Богдан Хмельницький ніколи не рушав в похід без татарського кінного війська. І це військо

*) В протилежність до ходячої але невірної легенди, старі наші Запорозжці славились своєю піхотою, а не кіннотою — подібно, як їх чорноморські нащадки вславились пластунами, а не кіннотчиками. Між иншим факт, що наша легка козацька кіннота, за часів Богдана Хмельницького, мала при сидлах лопатки для самоокапування (отже була в дійсности піхотою на конях, що у таких природних кіннотчиків, як тодішні Татари, помислити навіть не дається), зазначив я в своїй монографії про головного військового помічника Великого Богдана, полковника Кривчевського («Z dziejów Ukrainy» Київ 1912 р., ст. 448 і дальші).

офензивне, нападаюче, виконувало свою державно-творчу ролу тільки тоді, коли воно не підіймало селянських мас на грабунок, а служило осілій козацько-хліборобській Україні — Україні войовників-продуцентів — репрезентованій Великим Гетьманом. Воно тоді не диктаторствовало над Україною і не намагалось диктаторствовати над нею при помочі бунтованя українського «середняка» проти місцевого осілого продукуючого войовника, проти того «городового козацтва», яке творило головну міць України, опору її незалежного буття. Про це слід добре пам'ятати тим нашим сучасним духовим татарським нащадкам, що пропагують «український фашизм» без українського Монарха — тим, що хочуть бунтованям українських «селян» проти українських «панів» установити диктатуру українського кочовника над українським осілим хліборобом. Така диктатура, як показав ще раз приклад большевиків, без допомоги закордонних кочовників неможлива. По знищенню місцевих старих панів, український кочовник під гаслами українського націоналізму — тоб-то без допомоги кочовників закордонних — сам власними силами з пасивними селянськими масами не дасть собі ради. Він України не збудує, а тільки її, демократією занархізовану, доруйнує.

Всі руйнуючі прикмети українського націоналізму, виявлені в їх літературній, мовляв, формі нашою миролюбивою і невойовничою демократією, будуть доведені до їх логічного кінця ділами войовничої охлократії. Її національна диктатура в державних формах українських була-б можлива тільки тоді, коли-б вона концентрувала в собі реально існуючі, ясно окреслені і однородні національні емоції мас. Конкретно кажучи коли-б вона стала найбільше яскравим виразником пануючої неподільно в масах якоїсь одної сильної національної зненависти. Але не можна концентрувати того, чого ще нема: не можна розпікти до націоналістичного жару тієї національної свідомости, якої маси українські по попередніх стадіях розвитку ще не одідичили. Націоналізм український, як метод політичного використання емоцій мас, був-би можливий тоді, коли-б перед тим існувала Українська Держава і коли-б в цій державі витворилась українська свідомість національна. Але утопією єсть хотіти будувати державу при помочі націоналізму, для якого в свідомости недержавних українських мас ніякого ґрунту немає. Таке штучне і неприродне підюджування емоцій мас обернеться завжди проти самих підюджувачів: їх неминуча невдача буде завжди во ім'я їхніх-же принципів витолковувана народом яко «зрада».*)

Не можна також оперти політичну владу на розпалюванню одної національної зненависти, коли, при цьому методі здобування влади, таких зненавистей зявиться зразу цілих три і коли відповідно до цього треба ставити масам різні — взаємно себе виключаючі — диктаторські націоналістичні гасла. В якій національній диктатурі і в якому «українському Наполеоні» маси українські мають бачити

---

*) Класичний приклад: популярні обвинувачення галицьких провідників, що вони не хотіли бомбардувати Львова тому, «що там були їх польські родичі». А власне ці провідники весь час націоналізмом українським воювали!

втілення своїх емоцій, коли одні націоналістичні »фашисти« вестимуть їх з »Ляхом« проти »Кацапа«, другі точитимуть разом з »Кацапом« народній гнів на »жида«, а треті врешті будуть проповідувати зненависть тільки до одного »Ляха«?

При таких умовах націоналізм української охлократії скінчиться не боротьбою зовнішньою за визволення України зпід влади метропольної, а споконвічною колоніяльною боротьбою внутрішньою, в формі грабіжа місцевих »чужинців«. І щоб од такого грабіжа себе забезпечити, кожний з цих місцевих »чужинців« буде старатись мати у себе проти других »чужинців« якогось »українського народного вождя«. Така тактика одних місцевих »чужинців«, рятувати своє існування коштом інших, завжди з великим успіхом примінялась на Україні в добах появи якоїсь української націоналістичної охлократії. Приклад п. Юрка Тютюнника, одного з не найгірших типів українських націоналістичних охлократів, і одного не з послідніщих кандидатів в »українські Наполеони« показує, що і тепер така тактика може мати успіх. Цей приклад показує також в що вкінці обертається охлократичний український націоналізм. Раз він служить »Ляхові« проти »Кацапа і жида«, потім інтернаціональному »жидові« проти буржуазного »Ляха і Кацапа«, а скінчиться він певне тим, чим кінчився завжди: службою »Кацапові« проти »жида, Ляха і України« *)

*

Не більше політично вартною ніж націоналізм української охлократії єсть її внутрішня здатність до диктатури, до необмеженої влади. Національну диктатуру може виконувати верства: 1. посідаюча власно-державницькі незалежницькі хотіння в степені значно більший, ніж інші верстви даної нації; 2. посідаюча надзвичайно сильне почуття єдності вродженої, расової, або єдності придбаної довгим, дисциплінуючим і обєднуючим дану верству, вихованям; 3. посідаюча, завдяки цієї єдності, силу, більшу ніж всі інші верстви даної нації; 4. здатна, завдяки своїй силі і завдяки свому методів організації, обернути собі на службу, а не винищити, частину консервативної, репрезентуючої традицію і досвід влади, старої правлячої верстви даної нації. Чи всі ці прикмети має українська націоналістична охлократія?

Як верства войовнича і матеріяльно непродукуюча, отже проживаюча виключно з такого чи іншого виконування влади, наша охлократія має сильно розвинену найціннішу державно-творчу прикмету:

*) В історії нашої українська охлократія показала себе здатною бути тільки знаряддям в руках сильнішої і краще зорганізованої московської охлократії для поборовання польської і української демократії. В слабесеньких спробах боротьби з московською охлократією охлократія українська завжди свою повну безсилість показала. Максимі Залізняка були страшні для польської і української (тоді уніятської) демократії, але московським Кречетниковим вони спокійнесенько давали себе »кнутами бити« і заковувати в кайдани. Як проти Москви так і проти Польщі устояти могла тільки одна українська класократія — українські осілі войовники-продуценти, доки їх українська демократія своєю анархічною ідеологією не розложила, а українська охлократія своїми ножами не дорізала.

імперіялізм, тоб-то хотіння влади. Але на жаль, при повному бракові у неї інстинкту осілости, присущого звязаному з землею продуцентів, вона не має в собі патріотизму, не має свідомости території, не має привязаности до Української Землі і тому не має хотіння здобути собі владу тільки на Українській Землі. Імперіялізм свій тільки дуже невеличка частина української охлократії виявляє в формах українського націоналізму. Більшість її націоналізмом українським не захоплюється, бо розуміє, що цей націоналізм не дасть їй влади. Не маючи в собі українського патріотизму, вона не більше, а власне менше ніж всі інші верстви українські, посідає власно-державницькі, незалежницькі українські хотіння. Для якогось наприклад Волоха (звісного вояки з часів Директорії) однаково, чи бути якимсь начальником на Україні, чи там, де він тепер єсть — на Сибірі. А такий Волох — це власне пересічний тип української охлократії, це той основний елемент, з якого вона в своїй масі — в своїх низах — складається.

Расової єдности у нашої охлократії нема. В протилежність наприклад до колишньої охлократії французької, яка походила від расово усталених франко-германських племен, завоювавших галійського «середняка», наша охлократія від такого одного расово усталеного племені завойовників України не походить, і її походження, як і всіх Українців, єсть найбільше, як тільки можна собі уявити, різнородне. Не перейшла вона також через обєднуюче і дисциплінуюче її виховання в українських національних формах. Тому обєднати свою расову мішанину, позбавлену єдности стихийних хотіння, одною якоюсь охлократичною ідеологією на взірець того, як це зробили напр. італійські фашисти або всеросійські більшовики, наші охлократичні інтелігенти не зможуть. Не зможуть, бо вони не мають за собою такої дисциплінуючої інтелігенційної школи, яку італійським фашистам дав католицизм, а більшовикам цезаро-папистичне самодержавя і культурно-віроісповідна єдність приставших до більшовизму жидів. В результаті, серед наших охлократів націоналістів, кожний отаман захоче мати свого ідеолога, а кожний ідеолог свого отамана. І вся їх націоналістична діяльність вилетється вкінці в авантюри дрібних «Наполеонів» і дрібних «Ленінів» — вилетється в добре всім нам відому військову отаманію рознузданих і недисциплінованих військових, та в отруйливі і руїницькі писання позбавлених пуття, чести і поваги націоналістичних «редакторів».

Власне серед охлократичної інтелігенції української найбільше виявляється повний брак єдности, як расової, так і придбаної відповідним вихованням. Ці, що мали-б витворити ясне і обєднуюче «слово» українського націоналізму, яке силою свого меча мав-би здійснити український диктатор, роблять все, щоб оце «слово» (ідеологія) стало як найбільше хаотичним і розєднуючим. Наші інтелігентські націоналістичні обєдинителі «всієї нації» — по своєму анархічному індивідуалізму — єсть найбільші її розєдинителі і руїники. Всі оці отамани від пера, всі оці гарцівники «незалежної національної думки», в стократ шкідливіші ніж отамани від

шаблі, бо ті щезають безслідно в дрібних авантюрах, а тамті своїми друкованими творами затроюють надовго духа нації. З такою »обеднучою« ідеологією, яку витворюють наші націоналістичні публіцисти, і з такою здатністю до послуху, яку виявляють наші націоналістичні отамани, тяжко говорити про їх диктатуру національну і про того »українського Наполеона«, який-би мусів опертися на таких дисциплінованих »ідеологах« і на такій послушній »гвардії«.

Розуміється нема чого говорити і про те, щоб ця верства, з якої рекрутується українська націоналістична охлократія, могла перемогти всі інші українські верстви та ними необмежено, по диктаторськи, правити. І необхідну для нашого державного буття стару консервативну правлячу верству вона не зможе обернути собі на службу, а зможе тільки народ проти неї під гаслами націоналістичними цькувати і в той спосіб її від України відгоняти. Коли дійсний Наполеон сказав про старих французських панів, що »тільки вони уміють вірно служити« і коли тільки при помочі цих старих панів він обєднав і зорганізував ріжних своїх революційних »мамелюків«, то наші кандидати в Наполеони — власне завдяки їх українському антипанському націоналізмові і їх внутрішній нездатности до влади — цю державно-творчу консервативну верству од України одженуть. Замість будівничих Української Держави вони з неї зроблять нових Ярем Вишневецьких, що під гаслом : — »краще не жити, ніж таким служити« — до існування такої України, опершись на метропольні влади, не допустять.

Бо помиляється наша націоналістична охлократія, вважаючи старих українських панів за гниль, над якою можна безкарно і до схочу знущатися. Розуміється тих зпосеред з них, що пристали до України, і через те позбавили себе опертя в Москві та Польщі, знищити українським націоналістам дуже легко. Щоб зробити »національне українське повстання« проти українського Гетьмана і українських Гетьманців, не треба ні великого ідейного пориву ні великої внутрішньої дисципліни. Так само легко і безпечно можуть українські націоналісти ляяти і плюгавити в своїх писаннях Гетьмана і ту горстку старих українських панів, що, вірна українській державній ідеї, поволі на еміграції вигибає. Але перемогти тих, що себе за Росіян та за Поляків уважають, і в російській та польській нації моральну опору і піддержку мають, українським націоналістам ледве чи удасться.

Інакше бореться той, хто знає, що його смерть в боротьбі не пропаде марно і інакше той, хто бачить, що його страждання надаремні.*) Українські націоналісти, виступаючи в імені »української

---

*) Цим не хочу сказати, що добре роблять ті, які ухиляються од жертв і боротьби тому, що ці жертви не будуть оцінені людьми. Ніяка жертва не пропадає надаремно і всі вони ваяться не людьми, а безконечно справедливим Богом. Мірилом вартости вчинків мусить бути совість, почуття виконаного обовязку і послух Божім законам, а не те, як люде ці вчинки будуть оцінювати. Але до вчинків політичних тільки одиниці можуть прикладати таке мірило вартости. Більшість не може обійтись без піддержки в людях, без моральної піддержки тієї

нації» проти цієї частини старих місцевих панів, що до цієї нації при-стала, тим самим відбірають їй моральний ґрунт для боротьби. Юрії Немиричі, різані тими, за кого вони хотіли життя своє віддати, навіть не пробували боронитись і різні наші колишні і сучасні »директорії« одержували легкі побіди, але власне тільки над цими, до України приставшими, панами. Ці пани, що Польщи та Москви держались, і знали, що їх там морально піддержують і па-мять їх принаймні ушанують, українським націоналістичним баши-бузукам себе безкарно бити не давали. А що з такої української »націоналістичної політики« виходить, бачили ми не тільки в мину-лих, але і в теперішніх часах.

Всі ми бачили націоналістів наддніпрянських, що во ім'я свого націоналізму, не могли стерпіти »панського« українського Гетьмана і »панських« українських Гетьманців, а одночасно умивались слізьми радості, коли такі самі пани українські, тільки в формі офіцерів польської армії, зволили з ними часом в передпокою по-балакати. Бачили ми також різних націоналістичних достойників галицьких, які уміли і досі уміють чудово ляяти »російських гене-ралів«, коли ці генерали стають Українськими Гетьманами, але разом з тим уміли і уміють рачки повзати перед такими самими генералами, коли вони звуться Денікіними, або Брусіловими. Хамство і глупота ще ніколи і нігде ні одної держави не збудували. Не збудується ними і Держава Українська, навіть як що ці прикмети охрестити голосним іменем »українського націоналізму«.

Основний для нашого власно-державного буття проблем ре-асиміляції (прилучення до українського політичного і культурного життя) останків місцевої старої правлячої консервативної верстви не може бути розв'язаний ні методом демократії, ні методом охлократії. Демократія, виділяючи цю верству в »національні меншости«, з од-ного боку відгоняє її тим самим від України, а з другого, на підставі демократичної суверенности цих меншостей, дає їм змогу закріпити своє існування на Україні власне в російських або польських фор-мах, бо ці меншости матимуть в своїх руках рішачою при демократії більшу економічну силу. Знов-же націоналістична охлократія, ви-користовуючи для здобуття влади емоції мас, зверне всю їх знена-ність власне проти українських консервативів, проти останків місце-вої старої правлячої верстви. Вона думатиме, що таким терором знизу їй вдасться примусити »панів« служити Україні. Але для успіху такого терору у неї нема ні політичних ні культурних даних. Військові і літературні отамани можуть старих панів убивати і в своїх писанинах ляяти, але вони не в силі своїм хамством їх політично і культурно засимілювати.

людської громади, серед якої дані політичні вчинки відбуваються. Брак власне такої моральної піддержки з боку українських націоналістів (і взагалі т. зв. »свідомих Українців«) для тієї частини старої місцевої правлячої верстви, що без »каяття« і підлизництва до українського політичного життя пристає, робить неможливим, необхідний для політичного визволення України, процес української реасиміляції цієї верстви.

Притягнення до української політичної і культурної праці останків місцевої старої правлячої верстви може відбутись тільки зверху, а не знизу. Тільки Маєстат української традиції національної, персоналіфікованої в Гетьманській Роді, який сам до старої правлячої верстви по своїм звязкам належить, може в очах цієї верстви убагородити ідею України, нагадати їй її власну українську минувшину і, во ім'я цієї української минувшини, захопити її для творення української будуччини. Але це можливо розуміється тільки тоді, коли цей Маєстат традиції національної знайде пошану серед самих українських націоналістів. Як що націоналісти українські, при охлократичнім методі організації, будуть, во ім'я своїх розперезаних »наполеоновських« амбіцій, цей Маєстат в болото топтати, то не може бути мови про те, щоб така, сама себе пожираюча і сама себе опльовуюча Україна змогла місцеві консервативні державно-вершачі елементи захопити. І рішаючий для буття Української Держави і Нації проблем консерватизму і поступу — проблем рівноваги між владою панів старих і панів нових — буде у нас вирішений тоді при допомозі Москви і Польщі. А такий спосіб вирішування цього проблему, як завжди, так і тепер, мусить закінчитись смертю України. Бо не зможуть ніколи сотворити української влади, тоб-то збудувати Українську Державу, самі ці, що звикли тільки бунтуватись і що присущого старим панам уміння бути переможцями і уміння виконувати владу в собі не мають. Коли вони старих панів українських в Москву і Польщу заженуть, то, поруч вічного українською нереалізованого бунту, буде на Україні завжди тільки московська або польська влада.

*

Одкидаючи потребу консерватизму в нації і бажаючи збудувати Україну »на ново«, шляхом революційним, наша націоналістична охлократія відкидає розуміється принцип легітимізму при проголошеню Голови Держави. Для неї смішним здається законне право на владу, оперте на традиції, на тім, що нація сотворила в минувшині і чого ніхто не може сфальшувати. Вона не хоче бачити, що тільки прийняття цього принципу може врятувати нас од руйнівничкої боротьби за верховну владу. На її думку, на чолі Держави має право стояти тільки той, хто сам собі це право своїми власними заслугами здобуде. Прийняття оцього охлократичного, цезаристичного принципу веде в результаті до тієї самої — рішаючої про »заслуги« і »незаслуги« — »волі народа«, на якій хоче опертись наша демократія. З тою тільки величезною ріжницею, що демократія хоче виявляти цю волю народа шляхом безкровних виборів, а охлократія — для вирішення питання: хто має найбільше заслуг для того, щоб стати верховною владою — хоче дати народові бомби і рушниці, замість виборчих карток. Легко собі уявити, до чого це в реальних умовах нашого колоніяльного хаосу може привести.

Але допустім, що, з цілої маси кандидатів в українські Наполеони або Цезарі, одному вдасться дійсно вирізати решту. Правління його навіть в таким разі, в умовах реального українського

життя, не може бути настільки довге, наскільки це для політичної стабілізації України, як держави, необхідно. Не може воно бути довге — по перше тому, що всяка диктатура у народів, посідаючих так сильно розвинений індивідуалізм, як український, неминуче веде до розеднання, замість до обєднання, бо чим більше по диктаторськи до чогось таких індивідуалістів примушувати, тим більше завзято вони од цього бороняться, як що тільки (а так власне буде в самостійній охлократичній Україні) боронитись мають змогу. По друге тому, що в умовах колоніального хаосу, доки він не уляжеться, всякі влади дуже скоро політично зуживаються. Приклад Польщи з її стріляниною до президентів і змінами кабінетів що кілька місяців — мусить бути і для нас поучаючим. Коли верховну владу зробити у нас політично відповідальною, як це мусить бути при диктатурі, то їй український «вдячний народ» (в лиці розуміється своїх репрезентантів) накопичить в найкоротшім часі на голову стільки болота, що професія Брутів стане у нас найбільше популярним національним спортом.

Такий колоніальний хаос, який уявляє із себе Україна, може бути поволі опанований і зорганізований не диктаторською примусовою уніфікацією, що приведе тільки до ще більшого каламуту, а опущенням в цю каламутну теч твердого тіла. Оцим твердим тілом може бути тільки сильна організація консервативних елементів, обєднаних біля як найменше диктаторського, і тому як найменше персонально відповідального Монарха. Не охлократична персональна диктатура, а класократична правова дідична Монархія може дати Україні сталість влади, необхідну для її внутрішньої політичної консолідації. Тільки тоді, коли відповідальними перед громадянством будуть міністри, а не Голова Держави, можна буде міністрів відповідно часто міняти, а Голову Держави — репрезентуючого сталість української Верховної Влади — од українського мащеня болотом і од українських Брутів врятувати. І тільки тоді, коли Голова Держави сам персонально не виконуватиме влади, наші примітивно реалістичні маси зможуть повірити, що він дійсно презентує і персоніфікує Україну, а не використовує Україну для своїх особистих інтересів. При диктатурі Україна завжди вважатиметься персональним підприємством диктатора (мовляв: «причепився, як Петлюра до України») і доля її, звязана в уяві мас з долею диктатора, буде так само хистка, як і остання.

Класократичний метод організації, допускаючи — в протилежність до методу охлократичного — різнородність організаційних форм, при їх засадничім поділі на дві основні — консервативні і поступові — групи, зможе наших індивідуалістів поволі до сталого і непорушного монархічного державного центру притягати і їх біля нього, з захованям навіть їх опозиційних особливостей, організувати. Метод охлократичний різнородности організаційних форм і легальної опозиції та поступу не допускає. В умовах нашого реального життя, він диктатурою якоїсь тільки одної «фашистської» української партії і примусовою припискою до цієї партії тих, що хочуть,

аби їх за »правдивих Українців« уважали, віджене як раз Українців від України і доведе в швидкім часі до перемоги на Україні чужоземних метропольних влад. Диктатура одної партії була-б у нас можливо тільки тоді, коли-б за нею, подібно як за диктатурою партії комуністів, стояла якась чужа збройна державна сила, тоб-то тоді, коли-б не було Української Держави.

Врешті охлократичним методом організації — прийнявши, що ці охлократи єсть українські націоналісти і що вони хочуть самі без сусідньої допомоги правити Україною — не можна вирішити питання, за чії кошти буде удержуватись Українська Держава, або, як кажуть Чехи: »хто буде за це платити«, щоб міг появитися український диктатор.

Український Гетьман-Монарх, спіраючись на консервативні, войовничі, але разом з тим матеріяльно-продукуючі і здатні платити податки, елементи, матиме — а з ним і Держава — матеріяльну піддержку цих елементів тому, що само існування цих елементів буде звязано тоді з існуванням Української Держави. Але український диктатор-Наполеон зможе опертись тільки на »гвардію« чи »фашистів«, тільки на войовничі, але матеріяльно непродуючі групи, які не тільки свому голові Держави не зможуть платити податків, але, навпаки, вимагатимуть від нього, щоб він їм платив добре жалуваня. Відомо, в який спосіб збирається тепер на Україні це жалуваня для »комуністичної гвардії«. Але чи зможе його збирати в той самий спосіб (а иншого способу при охлократичнім методі нема) диктатор український, як що його влада диктаторська буде дійсно українська, тоб-то як що підставою її буде місцева українська, а не якась чужоземна гвардія?

Продуцент український міг-би визнати над собою диктатуру матеріяльно непродуючих войовників та інтелігенції, одмовитись од своїх політичних прав та від участі у владі, платити їм податки і організувати для них по казньонним приписам матеріяльну продукцію нації тільки тоді, коли-б він стратив всі свої провідні войовничі елементи (тому більшовики так завзято винищили українське земельне дворянство), коли-б він був безсилий, здеморалізований і коли-б ця диктатура уявляла із себе таку сильну державну (військово-поліційну) і духову (ідеологічну) владу, що під її захистом і під її »народніми гаслами«, при помочі стражників і завдяки своїй приналежності до якогось казньонного »союзу українського народу«, цей безсилий і здеморалізований продуцент міг-би примушувати народ до продуктивної праці. Але продуцент український, по більшовицькій науці, таким безсилим і здеморалізованим вже мабуть не буде. Треба сподіватись, що серед продуцентів, випробувавших тепер на своїй шкурі метод правління комуністичної охлократії, відродиться войовничий провід, який до нової диктатури над собою не допустить. Він радо поділиться при українській Монархії владою зі своїм братом войовником-непродуцентом; він радо віддасть в його руки залежний од Українського Монарха державний апарат, але, щоб на чолі того державного апарату стояв диктатор, збираючий самодержавно податки для своєї »гвардії« — на це україн-

ськии воиовник-продуцент не погодиться ніколи. і не погодиться він на це ніколи ще й тому, бо нема, як ми бачили вище, ніяких даних, щоб націоналістична українська охлократія могла об'єднатись дисципліновано під одним гаслом і одним проводом, одим одним гаслом і одним проводом потягнути за собою народні маси і створити в той спосіб сильну диктаторську, на цих масах оперту, охлократичну владу.

Не зможуть також наші націоналісти охлократи, особливо по свіжій історії зі старими російськими боргами, замінити місцевого продуцента чужоземним фінансистом, який-би (так, як колись петербургським всеросійським охлократам) позичав нашим диктаторам гроші під умовами якогось »франко-українського«, на чий небудь погром розрахованого, »аліянсу«. Всесвітній капітал любить певні льокати і на піддержку українських Наполеонів він не піде. Взагалі, найтісніше звязана з питанням організації продукції, справа економічних підстав держави єсть — як я вже не раз підкреслював (але цього, розуміється, ті, кому це треба знати, не читають) ахіллесовою п'ятою всякої, навіть найсильнішої охлократії, і вона буде могилою для слабесенької націоналістичної охлократії української.

Коли у наших націоналістичних охлократів єсть розум, здатний здержувати їх буйний войовничий темперамент, — а у консерватистів продуцентів українських буде досить сил, щоб цьому розумові дати міцну консервативну і монархічну точку опори — то розумні, дисципліновані та честні, матеріяльно непродукуючі войовники та войовничого типу інтелігенти наші зможуть зайняти своє місце у державній владі і здобути собі почесне місце серед нації. Вони зможуть тоді стати не взаємно себе вирізуючими диктаторами і писаками отаманчиками, а об'єднаними біля Верховної Влади дідичного Гетьмана Монарха найкрацями і найвірнішими оборонцями Української Держави — зможуть проявити тоді в українських формах всі великоцінні державно-творчі прикмети свого типу. Даючи своєю зброєю і своєю державницькою ідеологією піддержку українській Верховній Владі Гетьманській, вони тим самим дадуть змогу власне цій українській, а не чужій владі верховній бути державно-українським, а не чуже-державним реґулятором взаємовідносин між ріжними внутрішніми силами українського громадянства.

Для пройдення цього шляху, що єдиний може довести до Української Держави, крім розуму, треба ще трохи покори. Про оцю — одну з основних прикмет всіх державних націй — найбільше забувають наші націоналісти охлократи, які власне, коли вони дійсно думають про державу, повинні-б про цю прикмету найбільше пам'ятати. Для оправданя свого браку покори — для поясненя того, що їм зовсім нема чого коритись перед Маєстатом традиції, репрезентованої Українським Гетьманом Монархом — вони часто вказують на приклад Іосифа Пілсудського — соціяліста, анти-монархіста, націоналіста і разом з тим революціонера-войовника — який єсть для них ідеалом. Поминаючи те, що про Іосифа Пілсудського писав я в іншому місці, не беручи на увагу його »кресове« походження і приймаючи його

за тип справді польського диктатора, думаю, що його приклад повинен бути для наших націоналістів охлократів відстрашаючий. Мені здається, що Пілсудський міг-би був стати загально шанованим начальним вождем польської армії, і міг-би був покласти в той спосіб міцні фундаменти під будову польської держави тільки тоді, коли-б на чолі цієї держави стояв вищий над всі класи і партії Монарх. Як кандидат в диктатори-Наполеони Пілсудський себе в Польщі політично унеможливив і — кажучи по евангельськи — закопав в землю свій державний талан а з ним може і будуччину польської держави. Що-ж думати про Пілсудських у нас, нації недержавної, а не поневоленої, — нації, яка не має і не може мати в собі такої, як польська — на тисячолітній свідомості національній вирощеної — націоналістичної культури.

Прикладом для наших войовників націоналістів мусів-би бути не Пілсудський, а Монк — той англійський войовник-патріот, що по революції Кромвеля відновив в Англії монархію. Не для себе здобував він владу в зруйнованій революцією країні. Його меч служив не його власній амбіції, а реальному символу тієї старої традиції державно-національної, яку репрезентував англійський Монарх. І тому, що все громадянство побачило оцю покору людей меча перед реальним Символом Держави і Нації, змогла серед нього відродитись єдність державно-національна, знищена революційними диктаторами під гаслами добра нації неперсоніфікованого, а тому фіктивного, яке кожний інакше розумів і яким кожний свої інакші честолобні замисли прикривав.

Так само і по «смутному времені» в Москві, московські «служилые люди» (такі самі, по свому громадському типу, як і наша сучасна націоналістична охлократія) ударили покірною чолом перед боярським Родом Романових, хоч цей рід боярський мав тоді за собою одну тільки силу традиції державно-національної, але силу власне єдину, щоб в пореволюційнім хаосі відрізнити тих, хто хоче служити державі, від тих, хто хоче служити собі. Бо власне в цій персоніфікації ідеї державно-національної в конкретнім, реальному — з державно-національною минувшиною звязанім — Роді даної нації, лежить творче значіння Монархії в хвилинах, коли нація, збаламучена тріскучими але порожніми фразами ріжних революційних демагогів, опиняється в повнім внутрішнім розбитті, в повному хаосі. Місце розднуючого націю чванства, порожности і сам-собіпанства свіжо визволених рабів, які під ріжними «партийними» революційними гаслами націю розбивають, займає тоді — обєднуюча знов націю — покора перед її видимим, реальним, історично вже витвореним, Маєстатом, персоніфікованим в реальній особі Монарха. Про цю покору, без якої не будуються держави, слід пам'ятати особливо нації, що всі свої власно-державні змагання не здійснила через розперезане, — нічого, крім своєї власної порожности, не поважаюче — чванство ріжних, мріючих про свою власну диктатуру, отаманчиків

Україна, коли має існувати, мусить пройти через процес сотвореня держави, тоб-то процес завойованя влади найсильнішою

місцевою групою. І не помиляються наші націоналісти охлократи, коли цьому процесові завойованя вони хочуть дати один провід. Але помиляються вони, думаючи, що цей один провід може дати націоналізм і диктатура. Сотвореня Української Держави, тоб-то завойованя влади на українській території найсильнішою місцевою групою, може відбутись тільки під гаслом: — »Українська Держава для всіх, що живуть на Україні« — гаслом, яке власне всякий диктаторський націоналізм засадничо виключає. І це завойованя не може бути зроблено групою диктаторською, тоб-то такою групою, яка-б на взірєць комуністів чи фашистів — складалась з людей тільки одного громадського типу, яка-б перемогла всі групи інших типів і яка-б могла ними необмежено по диктаторськи правити.

Памятаймо, що ні войовники-продуценти, ні войовники-непродуценти, ні продуценти і непродуценти невойовники не настільки сильні на Україні, щоб кожна з цих груп могла сама, без сторонньої допомоги, інші групи завоювати і ними сама, власними місцевими силами, неподільно і самодержавно правити. Україна може бути збудована тільки гармонійною співпрацею цих трьох основних громадських типів. Іншими словами: місцева найсильніша група, здатна до завойованя собі влади на українській території, мусить включити в себе провідні, організаторські елементи всіх цих трьох типів. Тому ані демократія, яка єсть необмеженим пануванням громадянства над державою і необмеженою владою невойовників над войовниками - продуцентами і войовниками - непродуцентами; ані охлократія, яка навпаки: єсть необмеженим пануванням держави над громадянством, і необмеженою владою войовників-непродуцентів над невойовниками і войовниками-продуцентами — для будови Української Держави не надаються. Тільки класократія, яка дає змогу гармонійної політичної співпраці всіх цих типів, і яка допускає їх рівномірно до участі в правлінні державою — тоб-то допускає їх, відповідно їх внутрішнім силам, до правлячої верстви — єсть тим методом, при помочі якого може бути збудована Українська Держава.

Цим методом зрештою і будувалась досі Українська Держава в добах, коли вона дійсно існувала, і з його розкладом та упадком вона неминуче падала. В трагічнім положеню нашим між охлократично-диктаторською споконвіку Москвою і демократично-анархічною споконвіку Польщею, тільки метод класократичний, опертий на рівновазі між державою і громадянством — між державним всеобмежуючим примусом і нахилом громадянства до необмеженої свободи, до анархії — відрізняв нас від цих двох сусідніх і на нашу державну незалежність завжди захиляючих націй. Відріжняючи, він тим самим творив нашу індивідуальність державно-національну. Україно-творчою бувала тільки класократія — в протилежність до демократії, яка нас завжди затиала в Польщу, і в протилежність до охлократії, яка завжди включала нас в Москву. Методом класократичним будувалась споконвіку на Україні всяка місцева, українська, власна влада і цим методом тільки може вона і в будуччині держатись.

Класократія єсть методом правління осілого продуцента-войownika: людини, яка продукує матеріяльні цінности (хліб, товари), а одночасно, завдяки своїй вродженій войовничости та виробленій відповідним вихованям звичці до організації, уміє цій продукції надати не анархічні, спекулянтські, а організовані форми, і уміє цю продукцію від зовнішніх руїників силою меча захистити. При класократії провід в державі належить таким організаторам матеріяльної продукції нації, які, для виконування оцих своїх організаторських функцій, уміють самі зорганізуватись, тоб-то уміють обмежити свої індивідуалістичні інстинкти, уміють підпорядкувати їх одному монархічному прововоді, і мають досить сили, щоб не претендувати на диктатуру, а допустити до голосу в державі і опозиційні до їхньої консервативної державної влади, поступові елементи в нації.

Систем правління класократії засновується на витворюваню гармонії між державою і громадянством — між тими, хто править і тими, ким правлять — так, щоб держава і громадянство себе взаємно доповнювали і творили одну — посідаючу свій національний дух і своє державне тіло — націю. Він єсть гармонійним взаємовідношенням між матеріяльною силою меча, матеріяльною силою продукції і золота, нематеріяльною силою ідеології і силою пасивности мас. Іншими словами: систем класократії спірається на гармонійнім політичнім співробітництві між продуцентом-войовником, консервативною опорою Держави і організатором матеріяльної продукції нації, — між матеріяльно непродукуючим войовником (армія, бюрократія), необхідним для сотвореня постійного і сильного державного апарату, — між матеріяльно непродукуючим інтелігентом, творцем духових цінностей і ідеології нації, — між посередником-фінансистом, необхідним для організації обміну випродукованими цінностями, — і між пасивними масами нації, які треба для продукції організувати відповідно до степені їх восприімчивости, тоб-то відповідно до одіиченій ними по попередніх історичних стадіях їх духовій культурі, їх виробленій звичці до більше чи менше інтензивної праці, і відповідно до їхніх, од їх культури і працездатности залежних, матеріяльних потреб. В класократичному устрої, де нема охлократичної диктатури і де нема рознузданої демократичної анархії, можуть знайти собі місце всі ці охлократичні і демократичні елементи, які визнають над собою — обовязуючий в першій мірі і цю консервативну верству, на якій спірається державна влада — принцип служби нації, а не необмеженого панування над нацією.

Цей принцип служби лежав в основі всіх наших минулих класократій, які од будучої (як це вже було вияснено в иншій місці — пор. »Хліборобська Україна«, кн. IV, ст. 146-7) ріжняться тільки зовнішніми формами, а не внутрішньою організаційною сутю. На принципі прав правлячої верстви, взамін за її обовязок служби державі, були збудовані, як Галицько-Волинська, Литовсько-Руська так і шляхетсько-козацька Гетьманська Держави. Правляча державою верства одержувала тоді права на владу і на володіння землею тільки за те, що вона виконувала служебні державні обовязки. Тому ці права в очах

мас були тоді оправдані і тільки доти були оправдані, доки вони були звязані з обовязками служби Державі. Звільнення од цих обовязків в володіючу землек українську правлячу верству, яке наставало і в охлократичній Росії (де абсолютистична державна влада переходила вся до військово-бюрократичних, матеріально непродукуючих елементів) і в демократичній Польщі (де ця верства, обернувши в ніщо державну владу монарха, звільняла себе од всіх державних обовязків, збільшуючи натомість свої права) позбавляло владу цієї верстви і її володіння землею морального оправдання в очах мас. Тим самим ставала вкінці політично непотрібною як сама ця верства, так і Україна, що на владі і силі такої, володіючої землею, а разом з тим войовничої верстви тільки могла і зможе опіратись.

Державно-організаційні форми класократії в загальних рисах представляються так. На чолі держави стоїть дідичний Монарх, репрезентуючий державно-національну традицію, єдність нації і возглавлюючий державний апарат. Його влада не диктаторська, не самодержавна: вона обмежена законом, який в своїх законодавчих установах творить сама нація. Але ця влада монархічна не фіктивна, як влада республіканського президента тому, що вона володіє не аполітичним, а політичним, їй персонально присягнувшим і їй відданим державним апаратом та армією, і тому, що в самій нації, в самому громадянстві, вона має опору: 1. в консервативних, войовничого духа, здатних до організації і до самооборони продуцентах, організаторах матеріальної продукції нації; 2. в консервативній, зорганізованій в одно тіло, інтелігенції, творцях ідеології нації. Монарх при класократії єсть Першим Слугою Нації, єсть її Першим Лицарем, який силою свого державного меча захищає націю і береже та виконує ті закони, що нація в своїх законодавчих установах сама для себе ухвалила.

Оця законодавча громадсько-творча внутрішня праця нації, яка має своє втілення, свою оборону і свого регулятора в сильній монархічній державі, відбувається в постійній боротьбі між консерватизмом і поступом. Сильні і добре зорганізовані консервативні войовники-продуценти самі персонально в своїх класах організують свою класову (хліборобську, промислову і т. д.) частину продукції цілої нації, рахуючись з тими ідеологічними, моральними принципами, які вже прищепила масам консервативна інтелігенція і рахуючись зі степеню матеріальної восприїмчивості мас, їх вже виробленою звичкою до праці і вже придбаною звичкою заспокоювання своїх матеріальних потреб. Проти них виступають поступовці, які вважають що нація дозріла вже до зміни форм своєї продуктивної праці шляхом більшого розворушення мас, збільшення їх духових та матеріальних потреб і, відповідно до цього, зреформованя влади, шляхом введеня в правлячу верству поступових, реформаторських елементів.

Завдяки тому, що ця боротьба відбувається віч-на-віч між репрезентантами вже здобутого нацією матеріально і духово організаційного досвіду і між репрезентантами поступу, вона не приймає форм демократично-парламентського шарлатанства, де цю боротьбу

ведуть не самі заінтересовані сторони, а — нічого не розуміючі в організації матеріяльного і духового життя нації — посередники «політики», яких вся «умілість» засновується на виборчій демагогії та на обдурюваню «суверенного народу». В боротьбі — веденій в межах, сильною монархічною державою бороненого, закону, — владу, а з нею змогу творити нові закони, одержують зпосеред поступових елементів тільки ці, що не на словах а на ділі свою організаційну здатність доказали. В оцьому постійному абсорбованю поступу сильним і життездатним консерватизмом (і в усунанню від політичного проводу здатних тільки до руйніцтва крикунів, «репрезентуючих інтереси», з якими вони не мають нічого спільного) виявляється динаміка класократії.

Отже суть класократії лежить в істнуванні серед даної нації настільки сильних і настільки здатних до самоорганізації матеріяльно продукуючих войовників і настільки добре зорганізованих і авторитетних серед громадянства його духових провідників інтелігентів, щоб, посідаючи силу матеріяльну войовники і політики продуценти, визнавши духовий авторитет добре зорганізованих інтелігентів, могли придбати для своєї матеріяльно і політично організуючої праці моральний авторитет серед мас. Тоді своєю матеріяльною та моральною силою вони в стані зрівноважити все-нівелеючу силу матеріяльно непродукуючих войовників (недопустивши їх до необмеженої охлократичної диктатури меча над продукцією та ідеологією) і анархічну силу продуцентів та інтелігентів спекулянтів (недопустивши їх до необмеженої демократичної влади золота і інтелігентської ідеологічної спекуляції над мечем і над не спекулянтською продукцією).

Розуміється завести класократію не можна самим тільки «переконуваням» і «агітацією».

Люде не приймають ніколи якогось громадського ладу тому, що він теоретично «найкращий». І наприклад якийсь далекозор, що бачить здалека гору у всіх її деталях тому, що хоче вилізти на неї, не може, хоч би він і надірвався, дати образ цієї гори окружаючим його і не бажаячим лізти вгору короткозорам — з тої простої причини, що вони її не бачать, вона їх не інтересує і що в їх мізку нема відповідних образів для ясного представлення собі понять, які їм далекозор словами тільки може передати. Щоб люде прийняли якийсь громадський лад, ці, що його своїми очима бачать і що його всіма фібрами своєї душі хочять, мусять мати власну силу цей лад зреалізувати. При яких умовах можлива перемога класократичного ладу на Україні, тоб-то хто у нас може цього ладу хотіти і лад цей своєю власною силою здійснити?

•

Для перемоги класократії необхідно :

1. щоб серед даної нації істнував один основний найсильніщий клас, якого організаторські, войовничі елементи в стані не тільки зорганізувати під одним монархічним проводом свій власний клас,

але зорганізувати також і завойованя влади на даній національній території, тоб-то здатні дати провід (не диктатуру!) в процесі твореня на цій території окремої держави; іншими словами: консервативні елементи основного і найсильнішого в даній нації класу повинні бути в стані своєю власною внутрішньою силою дати доказ своєї організаторської здатности не тільки в очах пасивних мас свого власного класу, але й в очах цілої нації, і не повинні, завдяки своїй нездатности, проголошувати себе »народолюбцями« та ховатись за спину демократичних »провідників народу«, або віддавати себе під опіку якоїсь охлократичної — правої чи лівої — диктатури;

2. щоб серед даної нації була така авторитетна — репрезентована дисциплінованою і зорганізованою, але не претендуючою на політичний провід інтелігенцією — духовна сила, якої авторитет могли-б визнати консервативні творці держави, войовники-продуценти; — сила, яка-б поблагословила оцим своїм духовим авторитетом серед нації їх державні діла і яка в той спосіб дала-б цим державним ділам моральне оправдання в очах цілої нації (такою авторитетною духовною силою буває звичайно церква і релігія);

3. щоб, давши своєю власною силою опору державній монархічній владі, оці консервативні продуценти-войовники найсильнішого класу в даній нації могли дати змогу охлократичним матеріяльно-непродукующим войовникам та інтелігентам обєднатись біля Монарха, сотворити армію, державний апарат і державницьку ідеологію, але разом з тим могли недопустити, щоб оці охлократичні елементи проголосили свою диктатуру, тоб-то проголосили Монарха абсолютистичним, самодержавним і стали його іменем необмежено правити над цілою нацією;

4. щоб, сотворивши в той спосіб сильну монархічну владу державну, одну для цілої нації, і сотворивши для цієї влади сильну консервативну опору в самім громадянстві, оці консервативні елементи основного і найсильнішого класу припинили демократичну рознузданість, інтелігентське »народо-репрезентативне« дурисвітство і свободололюбиву анархію, але одночасно допустили до законодавчої національної праці, як організаторські сили інших класів, так і поступові елементи цілої нації. І щоб дали вони змогу оцим поступовим елементам виявляти свою поступову реформаторську діяльність, допускаючи до влади, тоб-то абсорбуючи в свої консервативні ряди все, що між поступовцями дійсно, в боротьбі віч-на-віч з консерватистами, свою організаторську силу та здатність доказало.

Елементів охлократичних, як вище було вияснено, на Україні єсть замало для диктатури і для добичницьких наскоків, але єсть досить для сотвореня сильного монархічного державного апарату, що спинятиме всяку »праву«, чи »ліву« внутрішню анархічну сваволю. Єсть їх теж досить для сформованя сильної сталої армії, яка, опіраючись на тяжкій силі мобілізованих войовників-продуцентів, зробить з України страшний для всіх її ворогів, найжений багнетами і опертий на своїй власній продукції, четверобок.

Відродження церкви і релігійного життя на Україні дає залпоруку, що державно-творча українська класократична сила, поступаючи по

наказам релігії і визнавши авторитет церкви, одержить її благословення і придбає для своїх матеріяльних державних діл, обмежених наказами релігії, моральний авторитет в очах віруючих мас цілої нації. Треба також вірити, що нарешті появиться на Україні і зорганізується в українських національних формах інтелігенція консервативна, тоб-то інтелігенція посідаюча честь, розум, волю і інші здержуючі та організуючі громадські прикмети, які дадуть їй змогу сотворити ідеологічні основи для власної української державної влади.

Врешті, елементів демократичних і поступових, бажаючих як найбільшої свободи, ніколи не бракувало на Україні, не забракне їх напевно і по перемозі консервативної класократії.

Все питання в тому, чи основний і найсильніший на Україні хліборобський клас потрафить стати класом консервативним, тоб-то чи виділить він з себе настільки сильні і добре зорганізовані державно-творчі войовничі елементи, які своєю силою зуміють зорганізувати цей клас і стати в той спосіб опорою, наріжним камінням, для будови Української Держави.

*

Як всякий клас, що зайнятий одним способом продукції, так і клас хліборобський складається з організаторів і організованих. Природними організаторами в класі хліборобському є такі землевласники, які самі займаються хліборобством і які разом з тим мають більше — одержаних од природи і вихованя — даних, щоб стати провідниками і дорадниками для пасивної хліборобської маси в її господарських і політичних справах. Скрізь, де клас хліборобський виявив найбільшу силу (напр. в Пруссії, Угорщині), бачимо, що його організаторами були не матеріяльно-непродукуючі інтелігенти »заступаючі інтереси селянства« (тоб-то здобуваючі собі прожиток з цього »заступництва«), а хлібороби землевласники, які мали в собі більше природної активності, одідишеного войовничого темпераменту, і більше придбаного, завдяки вихованю і традиції, фахового та політичного знання. І наш клас хліборобський міг-би стати сильним та організованим тільки тоді, коли-б його природні організатори були настільки матеріяльно сильні і мали настільки морального авторитету в очах організованих, щоб їх політичний провід і їх здатність організувати хліборобську продукцію були для організованих необхідні.

Сучасна наша державно-національна руїна і большевицьке панування на Україні мають своє джерело в цьому, що, завдяки матеріяльній і моральній слабості дотеперішніх природних організаторів хліборобського класу, большевикам удалось проти них підняти організованих і самим зайняти серед пасивної хліборобської селянської маси місце її колишніх організаторів. Позаяк організовані без організаторів існувати нігде і ніколи не можуть, то місце знищених панів-землевласників — дотеперішніх організаторів хліборобської культури і земського сільського життя — зайняли на Україні

совхози і комбеди. А щоб селянство не могло проти них, як проти панів колишніх, бунтуватись, йому відібрано головну підставу його незалежності: приватну власність на землю. Чи виграло на такій заміні селянство і чи виграла на цьому класова хліборобська продукція? Безрезультатна політична »смічка«, якої ніяк не можуть найти з селянством його нові організатори, голод на Україні і концесії на поміщицькі землі, видавані більшовиками визнавшим їх владу закордонним капіталістам — дають найкращу відповідь на ці питання.

Упадок більшовицької влади в реальній українській політичній мові означає: возстановлення приватної власности на землю, а разом з нею возстановлення прав природних організаторів хліборобського класу. Як аграрна революція була необхідною передумовою для знищення зародків Української Держави, так аграрна контрреволюція єсть необхідною передумовою для возстановлення цієї держави. Але тільки передумовою. Без аграрної контрреволюції не може бути Української Держави, але на цій аграрній контрреволюції можна збудувати на Україні і державу иншу, не українську. Від чого залежить збудування Української Держави?

Залежить від того, яку матеріяльну і моральну силу уявлятимуть із себе в день упадку комуністичної влади природні організатори хліборобського класу: 1. нечисленні останки колишніх дворян землевласників, 2. ці нові активні, здатні до інтензифікації хліборобської культури і до політичного проводу елементи, що — завдяки своїй більшій активності і войовничості — вибились в останніх часах на верх зпосеред пасивної селянської маси.

Можна з певністю сказати, що в перший день по упадку комуністичної влади селянство зустрине оцих своїх природних організаторів хлібом і сіллю. Але вже на другий день вони мусять дати цьому селянству доказ своєї потреби. Вони мусять дати доказ своєї політичної здатности, зорганізувавши сильну державну Гетьмансько-Монархічну владу, яка забезпечила-б Україні спокій та звільнила її від анархії; і мусять дати доказ здатности економічної, пустивши на ново в рух хліборобську продукцію. Конкретно кажучи: природні організатори хліборобського класу — збільшуючи культуру своїх господарств, засновуючи по селах кооперативи, хліборобські банки і т. д. — мусять зараз-же перейти до можливо найбільше в українських умовах інтензивного хліборобства, яке дало-б заробіток і хліб мільонам українського селянства, инакше ці мільони знов будуть підняті проти них. Зробити вони це зможуть, тільки завоювавши собі політичну владу на своїй Землі, тоб-то сотворивши свою власну Українську Державу і забезпечивши цю своєю державою українську хліборобську продукцію (а з нею добробут хліборобів: як організаторів, так і організованих) од визиску її сучасним городом і од визиску її сусідніми промисловими, не хліборобськими державами. Шляхом власне

такого завоювання політичної влади, по лінії найменшого опору, може бути збудована як всяка, так і Українська Держава.*)

Але перед українським продуцентом-войовником, природним організатором хліборобського класу, лежатиме теж інший шлях: шлях пристосовування; шлях по лінії найменшого опору. Він може зроби́ти те, до чого його буде примушувати українська і всяка інша на Україні демократія. За миску сочевиці, за обітницю »справедливої« аграрної реформи і за обітницю залишення йому трохи землі без ніяких прав і ніяких обов'язків — оттак, як кожному демократичному виборцеві »середнякові« — він може одмовитись од свого політичного первородства, од прав і обов'язків войовника-організатора. І, одмовившись од боротьби, од завоювання, од політичного проводу, він, як непотрібний пережиток — знищений демократичною »парцеляцією«, чи охлократичним »совхозом« — загине, а з ним разом, як умерший в лоні матері плід, загине, ненародившись, і Українська Держава.

Городський спекулянт фінансист, батько всякої демократії — це смертельний ворог хлібороба-войовника. Тверда державна монархічна влада, без якої не може існувати організатор хліборобського класу, означає обмеження свободи спекулянта, означає рівновагу між інтересами міста і села, означає припинення сучасної городської експлуатації села. Тільки проти проводу в державі войовничих хліборобських елементів — тільки проти української »реакції« — міг-би фінансувати городський спекулянт українську демократичну інтелігенцію. Знищення природних організаторів селянства шляхом аграрної реформи, заміна їх демократичними інтелігентськими »народними вибранцями«, і переміна пасивної селянської маси в стадо баранів, яких городський демократичний інтелігент і городський демократичний фінансист мають стригти при помочі своєї парламентської »механіки« — це буде на Україні завдання зпочатку української — а по її прогнанню, одночасно зі знищенням »української реакції« — завданням демократії всеросійської, чи всепольської.

*) В цім здобуттю собі політичної влади природними організаторами хліборобського класу і в доводі ними своєї потреби, як організаторів політичного і економічного життя, лежить вся суть т. зв. »аграрної реформи«. В Англії, в якій державна англійська нація не може обійтись без своєї лордів, і де ці лорди хочуть, мають силу і уміють правити, ніхто поважно про »аграрні реформи« не говорить. Всі »аграрні реформи« єсть скрізь і завжди наслідком внутрішньої слабости природних організаторів хліборобського класу і єсть завжди твором — або войовників-непродуцентів (охлократій), або інтелігентів і фінансистів спекулянтів (демократій) — які димовою завісою »оборони інтересів селянства« прикривають своє хотіння неподільної над ним влади і хотіння знищити владу »аграріїв«. Де ці »аграрії« морально і матеріально сильні, і де вони тому потрібні, там народ не відчуває потреби в аграрній реформі, агітація за нею не має серед нього успіху — і навпаки.

Вищесказане відноситься до суті, а не до форми. Зміни в формах землеволодіння, напр. збільшення чи зменшення деяких його категорій, можуть лежати в інтересі цілого класу, як організаторів, так і організованих. Ці зміни не мають нічого спільного з аграрною реформою в розумінню знищення природних організаторів хліборобського класу, тоб-то в такому розумінню, яке скрізь тепер поняттю аграрної реформи надається.

Бо по знищенню оцієї єдиної української державницької, хліборобсько-войовничої сили, українська демократична інтелігенція буде знов викинута за двері так само, як вже її раз викинута по її «удачнім» повстанню проти Гетьмана. Буде викинута тому, що перемога демократії на Україні означає перемогу города і городської поступової культури над консервативним селом. Городська-ж культура, а з нею і поступ, можуть бути національні тільки там, де було, або єсть сильне консервативне войовниче і державницьке село; тільки там, де, завжди інтернаціональний по походженню, городський спекулянт мусів в своїм часі перейняти мову і культуру організуючого село, а через двір Монарший і цілу націю, лицарського і організованого хлібороба-войовника.

Але де село, як в «демократичній Україні», буде — по знищенню хлібороба-войовника — репрезентоване дрібно-зажерливим, продажним, нездатним до організації, бо позбавленим лицарського проводу і прикладу «середняком», там демократичній інтелігенції, репрезентуючій такого рода «націю», городський фінансист спекулянт, пан і правитель всіх на світі демократій, може що найбільше дозволити грати «народні штуки» в якімсь «народнім театрі». Парламентську політику на Україні по перемозі демократії не буде робити український інтелігент. Він в ній буде фігурувати в партіях «української національної меншости» доти, доки політично не порозумніщає і не перейде разом зі своїм «середняком» до тієї чи иншої, російської чи польської, демократичної більшости.

Сучасна українська демократична інтелігенція, виступаючи вся без виїмку, від правих «націоналістів» до крайніх лівих есерів, проти природних організаторів хліборобського класу і намагаючись зайняти у відношенню до пасивних селянських мас їх місце — копає гріб не тільки Українській Державі, але й самій собі. Україна не може народитись зразу перезрілою: вона не може увійти в стадію старечої національно-демократичної городської республіканської культури, не перейшовши через стадію культури молодечої, лицарсько-хліборобської, монархічної, і не витворивши в цій стадії таких консервативних національних основ, на деґенерації і доїданню яких побудовані всі сучасні демократії.*)

*) Що цькування «поміщиків» єсть не тільки українською спеціальністю, а звичайною прикметою всякої демократії, найкращевидко з прикладу сучасної Польщі. Хіба ніхто не скаже, що польський поміщик для польської демократії єсть «чужинець», а проте він сьогодні для правлячої демократичної інтелігенції і буржуазії польської такий самий «ворог нації і держави», як і для нашої демократії поміщик український. «Поміщики саботують польську державу» — такі річі можна читати що дня не тільки в польській пресі і лівій демократичній пресі, а навіть в офіціальних відовах інтелігентських правителів народово-демократичної Річпосполитої (напр. видана «товариством державних урядовців» в Марті 1924 р. відова до віленського повіту, підписана на першім місці віленським старостою!).

Натомість чисто українською спеціальністю єсть обвинуваченя місцевих «поміщиків» в «неукраїнськості» і «чужинстві». Ці обвинуваченя тим більше комічні, що ніхто з панів наддніпрянських інтелігентів, починаючи від найбільше галасливих націоналістів, «свідомим Українцем» не вродився, а допіру десь в гім-

Демократія польська, чеська, і т. д., можуть сьогодні мати республіки і цькувати свого »середняка« проти свого »поміщика«, як проти »ворога народу«, »зрадника нації«, чи по нашому кажучи »чужинця« — тому, що цей »поміщик« виконав вже там в протязі століття свого політичного проводу свою історичну роллю: він, в сотворених ним колись монархіях, знаціоналізував город і навчив тоді городських поступовців говорити й думати по польськи чи по чеськи. Але-ж де ця сила консервативного хліборобського державного меча Української Землі, яка-б могла зукраїнізувати український город і український поступ?

Як в зародках свого першого державного життя, так і тепер, в день його відродження, Україна жде свого Іллю Муромця. І горе їй буде, коли Іллю Муромця побе і недопустить до державної праці городський купець Добриня Никитич (він у нас на Україні називається зовсім инакше) до спілки з інтелігентом Альшою Поповичем . . .

Розуміється не сам »поміщик« український буде цим новітнім українським державно-творчим Іллею Муромцем. Для цього перш за все у нас »поміщиків« замало. Неповних 2% всього — земельного і безземельного — дворянства на цілу Україну*) (додавши, що

назії або університеті ним зробився. Ще більше комічні обвинувачення цих-же самих »поміщиків« в »національним зрадництві«. Коли Росіяне або Поляки обвинувачують Українців в зрадництві, то вони одночасно цих-же самих »Українців« вважають за Росіян або за Поляків і стараються їх всіма силами спольщити або зрусифікувати. Так роблять нації державні.

Інакше поводитись ця недержавна шумовина, якою єсть більшість »свідомої« української націоналістичної і соціалістичної інтелігенції. Вона робить з українських старих панів »чужинців« і одночасно обвинувачує їх в »національним зрадництві«. Коли наприклад Гетьман Павло Скоропадський єсть, як каже ця інтелігенція, »не-Українець« і »московський генерал«, то значить він не »національний зрадник«. Коли-ж обвинувачувати його, як це робить ця сама інтелігенція, в »національним зрадництві«, то треба признати, що він Українець і намагались всіма силами, щоб він Українцем був. Але власне цього останнього найбільше інтелігентські монополізатори України бояться. »Нація українська — кричять вони — це нація селян та інтелігентів, і ніхто, крім нас, не має права претендувати на провід цієї націїю«. Бо й справді: — коли-б останки старої правлячої верстви на Україні, люде посадаючі політичну культуру і досвід влади, почали брати участь в українським політичним життям — то чи змогло-б удержатись тоді монополізованія України »українськими головними отаманами« і »українськими політичними геніями« з недоучених бурсаків, або з »редакторів«, що стільки-ж нахабні і грубі, скільки порожні і брехливі (як слушно схарактеризував одного з цих численних »редакторів« — поважний і честний український публіцист — Василь Панейко в своїй книжці: »Зєдинені держави Східної Європи«). І доки Україна буде моноподем таких бурсаків і »редакторів«, із стану недержавного рабського існування вона не вийде, бо нікого, крім горстки озлоблених писак або наївних романтиків зпосеред інтелігентів, вона до себе в той спосіб не притягне.

*) Точно, по статистиці 1910 р. — 1.31% (розуміється разом з жінками і дітьми). Найбільше в Київщині і Херсонщині (1.85%), найменше в Чернігівщині, Харківщині і Катеринославщині (0.93%). В світлі оцих цифр »перемога« над »дворянським« Гетьманством в 1918 р. не єсть дуже »героїчним« вчинком нашої демократії. І коли-б напр. Польща мала у себе стільки шляхти, скільки Україна — в Варшаві ще швидче ніж в Києві сиділи-б більшовики.

далеко не все воно до упадку большевиків продержиться) — це замала жменька для правління державою, коли згадати, що навіть Мексика в часах свого державного визволення зпід іспанської влади мала 20% — осівших там і взявчих активну участь в державно-визвольному рухові — поміщиків креолів (змериканізованих Іспанців). Крім того, українська демократична інтелігенція на превеликий жаль дуже помиляється, кажучи, що поміщики на Україні «не демократи» і «чужинці». Власне все лихо і трагедія в тому, що вони в своїй більшості і демократи, і найбільше природні Українці. Тільки невеличка горстка зпосеред них, це нащадки войовників місцевих або зайшлих, які своїм мечем здобули собі право на українську землю і тому, як всякі осівші войовники, мають сильніше розвинене хотіння своєї влади на своїй землі і більшу державно-творчу здатність. Цю власне горстку від XVII ст. розстрілювала і депортувала до Мальборгу демократична Польща; четвертувала, засилала в Сібір і розпорошувала по степах «Новороссії» охлократична Росія петербургська; донище сьогодні Росія большевицька. Цю власне горстку цькувала завжди і цькує по нинішній день соціально-революційна — однаково, як соціалістична так і націоналістична — інтелігенція українська, унеможливаючи в той спосіб існування України, як окремої держави і як окремої нації.*)

Більшість українських «поміщиків» це ті, що пристосувались. Ті, що одмовлялись од своєї власної територіальної влади: це власне «демократи», що Україною хотіли правити не своїм мечем, не своїм Гетьманством, не своїм завойованям, а хитрою орієнтацією, демократичним умінням винохувати подиктовані метропольною владою «народні бажання» і держати ніс по вітру цих «бажаннь». А що хитрі лисиці, як відомо, ніколи не ходять купою, тільки промишляють тайком од інших, поодинці, то й серед більшості наших «поміщиків» як і взагалі серед всіх Українців, так розвинутий дух щиро-демократичного і щиро-українського хитрого і руйницького індивідуалізму.

Але слабість і всі численні гріхи старих природних організаторів хліборобського класу, старих панів українських, зовсім не означають того, що їх треба — як думає наша соціально-революційна, однаково як соціалістична так і націоналістична інтелігенція — знищити. Не зважаючи на все своє каліцтво — ці старі пани — це єдиний державно-творчий елемент серед українсь-

---

*) Крім цього, багато українського войовничого елемента згинуло в московсько-польській боротьбі, веденій на Україні українськими силами. З самої тільки Київщини по шляхетсько-польським повстанню 1831 р. було виселено примусово більше 40.000 шляхетських, переважно православних родин. А скільки лицарської войовничої крові виточили тепер з України большевики, скільки загинуло її в польських таборах, загине на еміграції і скільки її само одійшло від України, зараженої трупнім ядом інтелігентського розкладу! Ось в чому біологічне джерело української вродженої демократичности, а разом з тим неадатности цих демократичних, вихолощених з лицарської крові і лицарського духа, «свідомих Українців» до створення власної держави!

кої — взагалі політично калікуваної і недержавної — нації. З них виходили всі визначнічі політики, всі державні мужі України. Бо зо всіх українських активних ґруп вони ще найменше анархічні і тому, рівняючи їх з іншими Українцями, вони ще найбільше здатні до сотвореня окремого незалежного українського державного життя. . або до сотвореня державного життя чужого, коли їх власно-державницькі змагання будуть, як досі, власними українськими руками руйнуватись.*) Для нас це ясно. А пани з »революційно-демократичного фронту« хай-би подумали хоч трохи над українським історичним досвідом, який у цьому відношеню дає дуже проречисту пересторогу.

Не з народньої більшости (тоб-то, репрезентуючих цю більшість, панів нових), а з панської меншости (тоб-то з панів старих) виходили на Україні, як і у всіх націй всего світу, змагання до незалежного державного життя. Знищеня цієї панської меншости при помочі народньої більшости клало завжди кінець оцим змаганням. Петро I засилаючий в Сібір »для добра українського народу« мазепинську козацьку старшину, або Людовик XI, що під таким самим гаслом сажав в клітки провансальських шляхтичів — большевики московські, розстрілюючі »гетьманських поміщиків«, і французські жакобінці, що стинали голови провансальським »шуанам« — знали найкраще, де в українській чи

---

*) Серед численних інтелігентських докорів старим українським панам єсть і такий, що вони, мовляв, до англійських, німецьких, угорських і т. д. панів не подібні. А чи подібні інтелігенти українські до інтелігентів англійських, німецьких і угорських? Не може одна верства в данім громадянстві бути подібна до англійських лордів тоді, коли інші верстви цього самого громадянства стоять на політичнім рівні австралійських папуасів.

Українського інтелігента, коли-б він дбав не тільки про »написаня статті«, а й про долю своєї нації, мусіло-б цікавити питання инше: яка українська верства, рівняючи її з іншими українськими верствами, посідає найбільшу політичну, державно-творчу здатність і при якому взаємовідношеню між ріжними українськими верствами вони можуть всі разом, спільним зусиллям, своє — спільне їм всім — каліцтво недержавности перебороти. Зокрема: чи взагалі можливі українські Пітти, Бісмарки і Тісси при таких »творцях публичної опіїї«, яких — в своїй »свідомій інтелігенції« — посідає сучасна Україна?

Хто сотворив той авторитет Піттам, Бісмаркам і Тіссам, без якого вся їх діяльність була-б абсолютно неможлива? Хто дав Англійцям, Німцям і Уграм той державно-національний патос, на ґрунті якого тільки й могли вирости Пітти, Бісмарки і Тісси? — Може такі інтелігентські »редактори«, що (як п. Донцов наприклад) самі, за часів Гетьманства 1918 р., стоячи на чолі української преси, нічогоісенько тоді для пропаганди (тоб-то власне для патосу!) ідеї гетьманської не зробили, потім, де тільки могли, цій ідеї своїми пасквілями шкодили, а тепер вважають ще себе в праві заявляти, що ідея гетьманська »єсть нежива ідея«, бо вона, мовляв, »не виявила патосу«

Нежива єсть не »ідея гетьманська«, а політично неживою буде ціла Україна доти — доки матиме вона в собі всерозкладаючу ганґрену таких інтелігентів, таких творців духа нації, які уміють виявляти патос і духову творчість тільки в політичнім руйництві, повстаннях проти своєї власної Української Держави і в дрібнім, зажерливім егоцентризмі.

провансальській колонії лежить джерело небезпеки для петербургської чи парижської метропольної влади.

Знищення старих »панів« таке, яке було в 1648 р., можна порівняти хіба тільки зі знищенням сучасним. Одначе в хвилину, коли Великий Гетьман перестав бунтуватись і став творити власну державу, він мусів покликати назад останки цих, все-ж таки недобитих, панів і Держава Українська істнувала доти, доки мала в цих панах, завдяки розумній політиці Гетьмана, свою консервативну опору. Нові, по смерті Великого Богдана, підняті ворохобниками повстання проти »панів« довели до того, що був знищений тільки український консерватизм. Цих панів українських, що віддали себе під опіку Москви і Польщі, українські соціальні революціонери знищити не були в силі. І власне вони — ці москвофільські та полонофільські пани — перемогли на Україні. Україна була поділена не відповідно до бажань антипанських революціонерів, а відповідно до сили москвофільської і полонофільської орієнтації серед панів.

Перемогли-ж ці чужі орієнтації тому, що орієнтація своя, українська, показала себе для старих панів українських самоубийчою. Ніхто з них не захотів більше будувати Україну, коли побачив, що в цій Україні його ждуть тільки прокляття, лайки і ні на що не потрібна смерть від зрадливого власного українського ножа. В той спосіб, на знищення українськими руками тих старих українських панів, що до тодішнього українства пристали, збудовані були Москва та Польща на Україні. Так само і тепер, знищивши нас — горстку сучасних консерватистів українських — і давши тим доказ всім консервативним елементам на Україні, що українізація це для них заріз, панове з революційно-демократичного фронту приготували тільки новий розділ, а з ним і нову руїну України. По упадку українського Гетьманства від рідного українського цькування, запанували на Україні знов ці, що до боротьби з глупотою і руїнництвом української соціально-революційної інтелігенції пристосовані краще, ніж ми

Деякі українські націоналістичні і соціалістичні »редактори« пишуть, що Гетьманство це »видумка українських панів на те, щоб повернути собі маєтки на Україні«. Таке пишеться для »соціального і національного усвідомлення українського народа«. Бо самі »редактори« прекрасно знають, що коли-б »панам« тільки маєтків було треба, то для їх »повернення« вони мають багато легчий і від тисячі літ опатентований на Україні спосіб: покликати на Україну Москву або Польщу за ціну власне відречення од українського Гетьманства, а не його возстановлення.

І наші зусилля, щоб оцей легчий спосіб істнування серед панів українських перебороти — щоб цю їх горстку, яка ще на еміґрації залишилась, під українськими Гетьманськими прапорами при політичнім ділі українським удержати і для майбутньої Держави Української (неможливої без цих старих панів) зберегти — ці самі інтелігенти українські поясняють »лакомством нещастним«: »матеріальними зисками«, які ми, мовляв,

з цієї своєї гетьмансько-монархічної праці української маємо. Продажні душі по собі й других судять — і в цьому врешті нічого дивного нема. Але в данім випадку єсть щось иншого.

Оці інтелігенти українські прекрасно знають, що на пропаганду ідеї українського консервативного монархізму — тепер, в добі всесвітнього панування поступової республіканської демократії — субсидій таких, як наприклад на революційно-демократичні українські видавництва в Чехії, не дають. І вони знають, що як-би нас — так як їх — мучило весь час «лакомство нещастя», то за ціну власне відреченя од нашої державницької української ідеї — за ціну відреченя од монархізму українського — ми могли-б, чи то в Польщі, чи серед російських емігрантських кол, це «лакомство» дуже легко заспокоїти. Коли-ж вони на нас такі брудні наклепи кидають, то не тому, щоб вони самі в ці наклепи вірили (бо тоді напевно вони до нас перші-би прибігли і самі монархістами завзятими-би стали), а тому, щоб — на нашій дражливості граючи — нас од України одігнати, і Україну виключно для свого власного монопольного вжитку заховати.

Провокаціям руїників не будем піддаватись. На втіху цим інтелігентам українським од української політичної праці, поки сил наших стане, не відійдемо, хоч-би навіть такі корифеї їхні, як п. Модест Левицький, побажання: — «о х, як-би то сталося, щоб ви не вертались!» — нам від свого «щирого українського серця» засилали (Подебрадська «Наша Громада» р. 1925, ч. 1. ст. 11). Не відійдемо тому, бо монополі на Україну самих тільки оцих інтелігентів загрожує Батьківщині нашій дальшим недержавним гниттям і дальшою політичною руїною. І не відійдемо ще й тому, що серед здорової та честної частини тієї нової провідної української верстви, яка тепер з народніх українських мас на поверхню життя українського підіймається, праця наша знаходить зрозуміння і активну піддержку — чого доказом власне вихід цієї книжки «Хліборобської України».

До української державної творчости, до покладеня фундаментів під будову Української Держави, здатна тільки ця горстка зі старої дворянсько-шляхетсько-козацької «поміщицької» верстви, яку власне цькує і добиває «свідома» інтелігенція українська. Ця горстка бореться з хамством і рабством не тільки в цілій нації, але перш за все в своїм власнім класі. Вона хоче повернути йому колишню його активність і лицарськість. Вона від своєї державної влади одмовитись не хоче, бо розуміє, що відродження цілої її верстви можливо тільки тоді, коли відродиться Держава Українська, і коли ця Держава вимагатиме од українського хлібороба-войовника напруження всієї його політичної і економічної енергії: синів до української армії і синів до організації інтензивних господарств; особистого проводу та особистої відповідальности в державній політиці, і особистого проводу та особистої відповідальности в економічній організації села. І навпаки: загине ця верства тоді, коли державно-українського мірила вартостей для неї не стане; коли на Україні переможе демократія; коли горстка консервативних Гетьманців, що бореться з демократичною заразою, буде знищена, — коли решта пристосується зпочатку до української демократії, а потім — по її неминучій самопожранню і упадку — до чужої метропольної влади і коли виживати зпосеред цієї верстви на Україні зможуть не

активні, не сміливі, не жертволюбні, а пасивні, трусливі і найхитріше здатні до пристосовування... але теж і до знищення якоюсь новою неминучою революцією... Вона врешті — ця горстка — єдина зпосеред всіх верств на Наддніпрянській Україні (за винятком почасти духовенства) має органічні — товариські і родинні — між собою звязки і товариську культуру,*) і тому вона перша, перемігши в собі розеднуючі її російські та польські державні і культурні пережитки, зможе в одно організоване тіло на ґрунті української державної праці об'єднатись.

Цій горстці зі старої дворянсько-шляхетсько-козацької верстви припаде велика роль передати стару державну українську традицію, основи українського консерватизму, хліборобській войовничій провідній верстві новій. Верстві, що вийшла тепер з убагородненого мечем і боротьбою українського селянства — верстві, що в останніх роках творила всю матеріальну державницьку українську силу і буде її творити особливо тоді, коли скоро минеться, як в цілм світі, так само і у нас, спричинене війною і фізичним винищенням лицарського покоління, сучасне гідке панування золота і хама.

Цій власне новій, сильній, активній хліборобсько-войовничій верстві, яку виділила з себе в процесі революції пасивна селянська українська маса, горстка дворянсько-шляхетсько-козацьких нащадків старої України мусить передати весь одіичений історичний досвід. Треба уберегти оцю нову нашу провідну верству від української історичної демократичної зарази і від охлократичних »наполеоновських« фантазій. Треба просвітити її, що демократична республіка руйнує нації, посідаючи навіть стару, культурну і дуже численну провідну верству і що вона єсть самогубством для нації, де ця провідна верства так молода, так недосвідчена і так страшно нечисленна, як у нас. Треба навчити її, що не в угадуванню настроїв майбутніх »установчих зборів«, не в глупій і смішній наполеоманії, не в напіврозбишацькім і напів-акторськім блазенськім отаманстві, не в партійнім політиканстві і видумуванню »найкращих орієнтацій«, а в об'єднанню в один залізний, твердий і непохитний четверобок, біля одної твердої і непорушної влади дідичного українського Гетьмана-Монарха, лежить вся будуччина цієї верстви, а з нею і будуччина Української Держави.

Коли-б в осені 1918 р. цвіт української нації, ці сини українського войовника-хлібороба, що сьогодні зів'язали в польських, румунських, чеських таборах і на еміґрації, не були заражені ганґреною соціально-революційного інтелігентського спекулянтства: — коли-б вони не нюхали »настроїв«, коли-б не різались взаємно

---

*) Це значить, що вона знайома і споріднена між собою родинами, знає хто і звідки походить і звязана між собою всіма сторонами свого життя, а не творить — як всі т. зв. »свідомі Українці« — випадкову збіранину випадкових людей, зібраних для якоїсь змінливої і скороминучої »демократичної« партійної політики.

іза »наполеоновських« амбіцій ріжних отаманчиків, а всі разом в сердоцьких полках стали стіною біля Українського Гетьмана — то п. Петлюра (тоб-то ця демократична українська інтелігенція і півінтелігенція, яку він собою репрезентує) замість комічним »головним отаманом« став-би був тим, чим йому одиноко личить бути: редактором якоїсь патріотичної української газети, яка-б кликала до піддержки Української Армії в її боротьбі за Українську Державу. І тоді була-б ця держава, бо вона в озброєних хліборобських синах мала-б свою опору матеріальну, а в ідеологічній праці української інтелігенції — свою опору моральну.

І це не єсть — як дехто у нас каже — наука історії по невчасі. Такий самий момент повториться по упадку большевизму і повторяться по упадку всякої метропольної влади в Україні. В такий момент долю Української Держави — а з нею і долю Української Нації — все вирішатиме двобій між соціально-консервативним хліборобом-войовником, природним організатором хліборобського класу, і соціально-революційним українським демократичним та охлократичним інтелігентом, який намагатиметься природних організаторів хліборобського класу (вчора вони звались »панамі«, завтра може зватимуться инакше) від проводу над селянством усунути, самому їх місце зайняти, а для цього владу політичну з їх рук вирвати.

Щоб цей двобій не скінчився знов, як і завжди, неминучою руїною України, мусить бути знайдений компроміс між силами, рішаючими про буття Української Держави. Тільки класократичне Гетьманство-Монархія своїми організаційними формами може такий компроміс цим силам дати. Тільки тоді, коли ці сили одмовляться кожна од своєї необмеженої влади, коли всі вони будуть служити персоніфікованій в особі Гетьмана-Монарха Українській Державі — Держава ця повстане. Хлібороб-войовник дасть їй консервативну опору меча, продукції і податків, — войовник-непродуцент дасть їй сталу фахову армію і державний апарат, а інтелігенція своєю ідеологією і своїм впливом на народ дасть їй моральний авторитет в очах мас. І буде знайдена тоді єдність національна, бо буде один, непорушний, сталий, монархічний національний центр, біля якого будуть зосередковані всі — і консервативні і поступові — думки та напрями в нації.

*

Нарешті в методі класократичному — в вище представленому способі організації нашого внутрішнього політичного життя — можна знайти єдиний вихід для розв'язання основного проблему нашої політики зовнішньої: проблему наших відносин до Москви.

В чім лежить суть цього проблему?

В умінню Українського Півдня зорганізувати своє державне життя с а м о м у, без помочі Московської Півночі.

Іншими словами: споконвічний український двобій між українським соціальним консерватистом і українським соціальним революціонером мусить бути вирішений без участі Москви. Укра-

їнська анархія, яка вибухає і вибухатиме завжди з хвилиною політичного унезалежнення України, і яка єсть наслідком цього двобою, мусить бути опанована власними українськими руками, мусить бути втихомирена місцевою Українською Владою, сотвореною самими мешканцями України без помічі Москви.

Чи цей проблем можна вирішити мілітарним союзом, чи війною?

Не мені — уродженому і вихованому в західній римсько-католицькій культурі, жившому цілий свій вік з землі, а не з казньного жалування, і українському державникові вже тоді, коли майже всі теперішні наддніпрянські москвожери «самостійники» були ще запеклими проти-самостійницькими есдеками, есерами або просто російськими чиновниками — тішитись з того реального факту, що — необхідний для побідної війни з Москвою і для перетягнення України від східно до західно-європейського політичного світу — єдиний український національний протимосковський фронт — це політична утопія. Але занадто болоче переконала мене в цьому сама українська соціально-революційна — як націоналістична, так і соціалістична — інтелігенція, щоб я міг в цю утопію вірити і іншим, незрячим, цю утопію проповідувати.

Коли-б ті чи інші українські соціально-консервативні — єдине до сотворення Держави Української здатні — сили задумали воювати з Москвою, їм завжди — при піддержці Москви — ніж в спину всадять ті чи інші — соціалістичні чи націоналістичні — інтелігентські соціальні революціонери. Почавши од Святополка, прозваного цими інтелігентами «Окаянним», і кінчаючи Мазепою, прозваного цими самими інтелігентами «Проклятим» — ця аксіома української політики доказана і передоказана. Коли за Гетьмана Павла Скоропадського українські соціально-консервативні сили взялись, в як найгострішій суперечности з большевицькою Москвою, до будови реально можливої Української Держави, то анархічні покидьки московської культури, якими в своїй більшости єсть «свідома» соціально-революційна інтелігенція українська, підняли проти них, до спілки з московськими большевиками, під прапором фіктивної «української самостійности» повстання. І коли-б, завдяки цьому повстанню, на Україні знов запанувала на цілі століття Росія, то всі ці противетьманські інтелігентські борзописці, що сьогодні під прапорами «українського націоналізму і самостійництва» гошкують на дикому полі української публіцистики, постають знов смиренними «преподавателями гімназій», редакторами ріжних «Київських Откликов», чиновниками петербургських канцелярій, або всеросійськими якимись новими есдеками чи есерами

Так само доказана та передоказана і друга аксіома української політики: в боротьбі за політичне унезалежнення від Москви українські державно-творчі соціально-консервативні сили не можуть опертись на

Польщу. Не можуть у перше тому, що Польща для цього за слаба, і ні один розумний польський державний муж, який не хоче, щоб Москва сиділа в Варшаві, не буде цю Москву до Варшави через Київ зтягати. У друге тому, що, при своїй хронічній республікансько-демократичній анархічності, Польща своїм впливом буде ослаблювати соціально-консервативні (в тім числі і місцеві спольщені) українські державно-творчі сили і буде збільшувати українську анархію. Неминуча при протимосковському союзі з Польщею перемога української демократії доведе, як і завжди доводила, до того, що ці дві, ріднесенські по свому державному нерозумові, республіканські демократії собі взаємно в свому »протимосковському союзі« поперегризають горла. Ніщо так не сприяє пануванню Москви над Польщею і Україною, — а значить і ніщо так не погрожує державному існуванню України і Польщі — як польсько-українська гризня — неминучий наслідок перебування цих двох націй під одним державним дахом, або в однім, більше чи менше стислім, політичним союзі.

Ці мешканці України, які хочуть бути »кресовими Поляками« (тоб-то ці Українці, які, при всіх своїх польських фанаберіях, нічим іншим, як тільки колоністами на рідній Землі бути не здатні) повинні собі запам'ятати, що дорожочінностями, пограбованими і у »польських кресовців« на Україні, була виплачена на основі Рижського миру большевицька контрибуція переможній польській державі. Поширення польської державности на Українські Землі можливе тільки при зруйнованю цих земель внутрішньою анархією. Лад і порядок на Україні унеможливають експанзію на Схід варшавської держави. »Поляк (в розумінню варшавського правителя, а не місцевого пана = »ляха«) і спокій не можуть існувати разом на Україні« — так сформулював вже давно цю політичну правду Хмельницький. Тільки внутрішня українська різанина давала і дає змогу варшавському державному мечу »щербитись« об київські Золоті Ворота. Коштом »польських кресовців«, вирізуваних тими чи іншими — по нинішньому кажучи — »диверсантами«, може держатись варшавська державність на Україні. Влада Варшави і українська гайдамаччина — це на Україні політичні близнята.

Тільки політичний союз України з Москвою (загально кажучи з Півноччю, тоб-то з тими північними людьми, які державу московську, по упадку комунізму, наново зорганізують) і активна політика України в цьому союзі можуть забезпечити українські державно-творчі соціально-консервативні сили од пагубної анархії в злуці з Польщею і од руйнуючого Українську Державу втручання Москви у внутрішні українські справи. В той тільки спосіб зможуть ці сили сотворити самі місцеву власну Українську Владу.

Таку політику у відношеню до Півночі вели Ростиславичі — творці першої південної української Галицько-Волинської Держави. Такою була політика найрозумніщих зпосеред Гедиміновичів. Так

давав собі раду з Москвою і Польщею — творець сучасної України — Богдан Хмельницький. Тільки така політика у відношенню до Москви, при всіх страшно тяжких внутрішніх і зовнішніх обставинах, дала змогу продержатись більше ніж сто літ лівобічній Гетьманщині — цьому єдиному проявові української державності в останніх століттях. І такою мусить бути політика соціально-консервативних державно-творчих українських сил і на будучину. Особливо тепер, коли, завдяки участі галицької української інтелігенції в поваленню Української Гетьманської Держави, ми втрачаємо довго Галичину, а з нею двері в Західну Європу і змогу опертись на Карпати. Без цих дверей і без запілля, опертого на Карпати, побідна війна України з Москвою і з погляду стратегічного абсолютно неможлива.

Можна з певністю сказати, що 1. коли-б ці галицькі сили, які були вжиті на валення Гетьманської Української Держави (і без яких «національне повстання» проти цієї Держави не могло-б «удатися»), були всі використані на польсько-українському фронті, то кінець польсько-української війни, а з ним і доля як Галичини, так і цілої України, були-б зовсім інші; 2. коли не було-б піддержаного Галичанами повстання проти Гетьманської Держави, то не було-б і цього хаосу, який настав на Наддніпрянщині по перемозі повстання і який, перелившись через Збруч в Галичину, спаралізував всю її оборону проти польського напору.

Взагалі-ж, що до Західно-Українських Земель, то тисячелітній історичний досвід вчить таких політичних істин:

1. незалежність України від Москви тим більша, чим менша залежність Західно-Українських Земель від Польщі і чим більше Україна (посідаючи в тій чи іншій формі політичний вплив на ці Землі) має безпосереднього контакту з Західною Європою;

2. унезалежнення Західно-Українських Земель від Польщі і поширення на них політичного впливу України не може відбутися без, забезпечуючого Україну в часі боротьби за ці Землі, політичного союзу України з Москвою;

3. не може воно відбутись і тоді, коли політичний союз України з Москвою перетворюється в панування Москви на Україні, бо тоді Москва, — не тільки безпосередньо в посіданні Західно-Українських Земель не заінтересована, а навпаки: заінтересована в тім, щоб Українців під її пануванням не було забагато і щоб вони були як найдалше од Західної Європи — завжди готова ці Західно-Українські Землі уступити Польщі;

4. не може воно відбутись і тоді, коли Україна, ще не поширивши політичного впливу на свої Західно-Українські Землі і ще не опершись міцно на Карпати, захотіла-би воювати з Москвою, бо ці сили українські, які таку війну хотіли-б тоді вести, мусіли-б завжди шукати опертя в Польщі, мусіли-б за це уступати Польщі Західно-Українські Землі і мусіли-б в той спосіб програвати свою війну з Москвою.

Галичани, які гасло — «шлях до Львова веде через Київ» — розуміють так, щоб покидати Львів та йти до Києва піддержувати тамешніх соціальних революціонерів і політичних руйніників; — Галичани, які в Києві роблять повстання проти Українського Гетьманського Уряду тому, що він «москвофільський»; — Галичани, які, поваливши такий український «москвофільський» уряд,

шукають союзу з московським урядом Денікіна, або проповідують орієнтацію на московських більшовиків; — Галичане, які братаються з наддніпрянськими політичними хаотиками-галайками, проголошують з ними «соборність», кличуть їх до себе в Галичину, слухають побожно їх теревенів про «похід на Москву», а потім плачуть, коли ці хаотики, або «змінили віхи» і втікли в Москву, або в Варшаві уступили Галичину Полякам, — такі Галичане хай мають принаймні стільки розуму, щоб причини всіх своїх нещастя шукати в саміх собі, а не в «Папі римському», чи «амбасадорах антанті»

Політичний союз з Москвою в нашій політиці зовнішній, це тільки один бік шляху до унезалежнення України від втручання Москви в нашу політику внутрішню. Можна такий союз заключити, а одночасно власну українську державність стратити. Наприклад «союзна» з Москвою Радянська Україна забезпечена, розуміється, од піддержки Москвою повстання якогось «українського національного союзу» проти харківської радянської влади. Але сама ця влада не єсть Українською Владою, — сама Радянська Україна не єсть суверенною Українською Державою. Радянська українська держава — це фіктивна назва фактичної державної влади московської півночі, а харківська влада — це, вповні залежна од московського центру і позбавлена зовсім своєї власної внутрішньої української матеріальної і моральної сили, частина всеросійської правлячої верстви.

Отже політичний союз з Москвою в політиці зовнішній це тільки частина акції, що прямує до політичного унезалежнення України від влади Москви. Щоб таке українське унезалежнення державне могло дійсно статися, рівнобіжно мусить розвиватись і друга частина цієї акції: мусить бути, під прикриттям союзу з Москвою, створена своя власна місцева Українська Влада власними українськими силами без московської допомоги.

Створення такої влади без боротьби з Москвою не обійдеться. Але цю боротьбу ми можемо виграти тільки тоді, коли будем її вести во ім'я наших спільних зовнішніх — як наших так і московських — союзних інтересів: коли українську Гетьманську Армію, обороняючу незалежність України від Москви, Москва не зможе бунтувати проти Гетьмана, бо це буде союзна Армія. Нашу державну незалежність від Москви ми зможемо відстояти — наприклад во ім'я нашої спільної з Москвою оборони перед експлуаторськими у відношеню до нас тенденціями Західної Європи і во ім'я активної політики в напрямі скріплення, у відношеню до інших політичних союзів, союзних сил наших держав. І навпаки: ми нашу незалежність стратимо, коли, отуманені хвиловими пристрастями, дамо себе уживати як знаряддя до розбивання політичної відпорности Сходу Європи і коли оборона політичних інтересів цього Сходу (і інтересів наших в цім числі) перейде неподільно в руки Москви. Розуміється, шлях войовничого кивання на Москву українським пальцем, схованим в чийсь чужім чоботі, вимагав-би од нас меншого напруження всіх сил, ніж шлях одвертої союзної політичної ривалізації з Москвою. Але власне тому,

що це шлях по лінії найменшого опору, він нам власної держави не дасть, а потягне нас, як тягнув і досі, в політичну безодню вічно бунтуючих і вічно битих «хохлов». Союз з Москвою в політиці зовнішній, без московської допомоги в політиці внутрішній, або — політичний союз, з захованням політичної суверенності — ось формула державницької української політики супроти Москви. *)

Пояснити ці річі більшості української інтелігенції дуже трудно. Про «політичні союзи» вона має представлення дуже своєрідні. Під таким союзом вона звичайно розуміє агентурну службу у «союзників» і писання доносів до союзної контррозвідки на своїх українських земляків. Судячи по останнім своїм «союзам» з Чехією, Польщею, Румунією і т. д., вона думає, що і цей союз з майбутньою монархічною Москвою, який ми вважаємо вказаним для успіху української державницької політики, означає «грошебання» від якогось претендента на московський престол і одночасно укладання для його контррозвідки списків всіх инакочинуючих Українців з тим, щоб їх при першій нагоді, при помочі московської поліції, посадити в тюрму. Просимо панів українських націоналістичних і соціалістичних інтелігентів нас по собі не судити. А тих нечисленних зпосеред них, у кого єсть хоч трошки політичного розуму, єсть хоч дрібка політичної порядності і честности і у кого нема способу політичного думання, характерного для інтелігентських українських агентів чужих держав, ще раз просимо зрозуміти, що ми говоримо тут весь час про союз між державами московською і українською во імя скріплення нашої державної суверенности, а не про поміч Москви для здобуття собі влади на Україні, що неминуче привело-б до знищення нашої української державної суверенности. Необхідні передумови для цієї української державницької політики такі: 1. творення під прикриттям зовнішнього союзу з Москвою власної Української Держави, тоб-то власної Української Влади власними силами; 2. визнання суверенности Держави Української Державою Московською, що може статися тільки тоді, коли Українці покажуть себе здатними сотворити свою власну Владу власними силами, без московської допомоги.

Сьогодні була-б незалежна і суверенна комуністична Радянська Українська Держава, коли-б українські комуністичні охлократи були настільки сильні і зорганізовані, щоб, забезпечивши себе союзом з комуністичною Москвою од московських втручань, самим, власними силами, без московської допомоги, здобути собі на Україні політичну владу.

*) Особливо завтрішня побольшовицька Москва буде схильна такий союз з Україною заключити. Сил у неї — щоб возстановити стару, централізовану і охлократичну, петербургську державу — не стане. І власне з цього повинні скористати українські державники, щоб, підчас цієї передишки, яку їм дасть союз із слабою Москвою, сильну Державу Українську збудувати, тоб-то анархію українську власними українськими силами, власною Українською Владою, приборкати. Як що вони, спокушені московською слабостою, захочуть з Москвою воювати, то Москва заключить тоді союз з Варшавою і віддасть Варшаві Україну принаймні по Дніпро. Віддасть, розуміється, з тим, щоб потім, самій окріпши, а польську державу польсько-українською гризнею розсадивши, прийняти під свою «високу руку» — добровільно вже тоді з нею «возсоединенну» — Україну

Завтра ми будемо мати незалежну і суверенну класократичну Гетьманську Монархічну Українську Державу, коли, забезпечивши себе зовнішнім союзом з монархічною Москвою од московських втручань в наші внутрішні справи, ми зможемо власними силами, без московської допомоги, установити на Україні свою власну Гетьманську Владу.

В цьому процесі установлення власними українськими силами своєї власної Української Влади треба розрізняти два зовсім різні політичні чинники :

1. місцевих українських соціально-консервативних москвофілів, які споконвіку творили і сьогодні творять більшість активних державно-творчих сил місцевого українського громадянства і без яких будова Української Держави власними місцевими силами абсолютно неможлива ;

2. дійсну північну Москву, якої в т р у ч а н н я у в н у т р і ш н і українські справи приносило, приносить і буде приносити смерть Українській Державі.

Впливи цих чинників в певні моменти тісно переплітаються, але політик, який до справ українських ставиться поважно і який не живе з ширеня серед українського громадянства політичного хаосу, мусить завжди старанно ці два політичні чинники уміти розрізняти.

Власне на умиснім перемішуваню цих двох політичних чинників і обрїзуваню в той спосіб українського громадянства збудовані всі змагання української демократичної і оклократичної інтелігенції наклепами на Українську Гетьманську Державу оправдати своє повстання проти неї і скласти з себе вину за руїну України, яку це повстання принесло. Українські інтелігенти умисне і свідомо утотожують з дійсною Московю місцевих українських політичних москвофілів, які входили в склад Гетьманських Урядів і в склад цих офіцерських дружин, що, разом з сердюцькими хліборобськими полками, обороняли від українських інтелігентських руйників Українську Державу.

Між тим дійсна реальна тодішня Москва — це були більшовики, з якими в як найгострішій суперечности була Гетьманська Українська Держава і з якими були в союзі власне «самостійницькі» українські інтелігенти. Ця реальна Москва піддержувала всіма силами український «самостійницький» бунт проти місцевої Української Влади, не зважаючи на це, що цю Владу творили місцеві українські москвофіли. А яке-ж було відношеня до цих українських москвофілів, що творили тоді Українську Державу, Москви безтериторіальної, емігрантської, проти-більшовицької? Звістні накази Денкіна проти Гетьманців, — всі злобні бажання як найбільше скомпромітувати Гетьмана Павла Скоропадського, якими повна проти-більшовицька московська преса — дають виразну відповідь на це питання і дозволяють ясно определити : хто був для московської влади на Україні більше небезпечний — чи соціально-консервативні москвофіли, які, паралізуючи Москву своїм політичним москвофільством, зміцняли на Україні свою власну місцеву Українську Владу, тоб-то будували Українську Державу, — чи соціально-революційні «самостійницькі» інтелігенти, які «рідною мовою» українського анархізму, в інтересах Москви, цю Державу Українську руйнували.

Поголовне знищення в сучасній зруйнованій і забитій в кайдани Україні українських москвофільських соціально-консервативних сил, а одночасно покладення більшовицьких милостей на мертвих і живих українських соціально-революційних літературних і громадських діячів — єсть фактом, що каже всім, хто не хоче брехати або бути обріхуваним, які — соціально-консервативні чи соціально-революційні сили — «хлібороби» чи «есери», «куркулі» чи «незаможники» — більше небезпечні для московського панування на Україні.

Сьогодні ці самі інтелігентські «самостійницькі» брехуни і руйнники популяризують старанно в українській пресі всі напади московські на Гетьмана і на Гетьманство. Вони хочуть до решти забити памороки читаючій по українськи публиці (таке задурювання «рідною мовою» зветься «відродженням української нації»!), запевняючи її, що Москалі стараються представити Гетьмана Павла Скоропадського в найгіршому світлі тому, бо він «московський агент», який «хотів піддати Україну Москві»

Колись для історика цієї доби брехні, яку привела з собою перемога світової демократії, брехня інтелігенції української (як що він тільки її зможе по архівам відшукати) буде мабуть найбільше характерна. Найбільше характерна тому, бо, позбавлена всієї тієї здержуючої культури, яку ще має здемократизована Західна Європа, ця українська демократично-інтелігентська брехня виступила на Україні у всій своїй мерзеній примітивній наготі і найшвидче довела найслабшу з всіх європейських здемократизованих націй — націю українську — до загибелі

В чім виявлялась, виявляється і буде виявлятися небезпека для України від втручання Москви у внутрішні українські справи?

В споконвічнім піддержуванню Москвою всякого українського бунту проти власної місцевої Української Влади на те, щоб цим бунтом місцеві соціально-консервативні і державно-творчі сили українські стероризувати, а стероризувавши, примусити їх до відмови од їхніх власно-державницьких змагань і до признання над Україною без всяких застережень московської державної влади.

В чім була, єсть і буде причина москвофільства соціально-консервативних державно-творчих українських сил?

В споконвічній анархічності і споконвічнім політичним руйництві тих соціально-революційних українських елементів, які репрезентують «українство», і у внутрішній немочі українських соціальних консерватистів впоратись власними силами з бунтом оцих, репрезентуючих і монополізуючих для себе «Україну», анархістів.

Тільки усунувши причину зла можна уникнути його шкідливих наслідків.

Ні один з наших консерватистів москвофілів не тому москвофіл, що він «любить Москву» і органічно без неї не може жити. Він москвофіл, бо весь унаслідований ним історичний український досвід каже йому, що він власними силами з українським руйником впоратись не може. Пропорціонально до політичного руйництва і політичної нікчемности тих, що репрезентують ідею України, росте на Україні політичне москвофільство тих, що репрезентують на Україні ідею державного ладу і державної творчости. Не плаксивими заклин-

наннями на »рідну неньку« і »рідну мову«, не смішними обвинуваченнями в »чужинстві«, а доводом — доводом фактами — що Україна це не синонім анархії і політичної глупоти — буде знищена причина українського соціально-консервативного політичного москвофільства і воно раз на завжди щезне на Україні.*)

Возстановлення Гетьманства — але не в колишній формі монархії елекційної, яка себе на Україні політично не оправдала, а в формі монархії невиборної дідичної, яка забезпечує більшу стійкість і більшу силу Верховній Владі — може дати нашим соціально-консервативним силам об'єднуючу їх точку опори і усунути їх »сам-собі-панську« розпорошеність — головну причину їх внутрішньої слабости.

Персоніфікація Гетьманства в Роді Скоропадських, який вже був і став знов Родом Гетьманським, дасть основи українському легітимізму і усуне головну небезпеку для українського монархізму: самознищення в боротьбі за »найкращих кандидатів«.

Піддержка Гетьманства і тієї частини українських соціально-консервативних державно-творчих сил, яка за ним стоїть, представниками »свідомої України« — в першій мірі інтелігенцією українською (творцями ідеології нації), українськими військовими (представниками її збройної сили) і взагалі тією новою провідною організаторською верствою, що зпосеред мас народніх вибивається — переконає всю москвофільську соціально-консервативну українську масу, що Україна це не анархічне — моральне та матеріальне — розби-

---

*) Тут при нагоді звертаю увагу на цей дуже важний факт, що у нас, так само, як і в Польщі, москвофільство політичне (про яке тут мова) зовсім не йде в парі з помосковцям культурним: з органічним перейманням московської (охлократичної і »общерусской«) культури. В Польщі найбільшими політичними москвофілами є соціально-консервативні елементи, які одночасно в собі найбільше національної польської культури по традиції одідичили і заховали. І навпаки: найбільшими політичними москвофобами є елементи соціально-революційні, власне найбільше московською культурою заражені. Так само і у нас. Найбільше традиційної, органічної (а не словесної!) української культури заховали в собі елементи соціально-консервативні, політично москвофільські (згадати хоч-би колишніх Свято-Юрських каноників з одного кінця Української Землі старе Полтавське Земство — з другого). Знов-же найменше органічної, традиційної культури української посідають, і найбільше московською культурою органічно перейняті всі наші елементи соціально-революційні, однаково чи під соусом революційно-ліберальним (в роді напр. »кадетів«) чи під соусом революційно-соціалістичним (в роді п. Винниченка) чи під соусом революційно-націоналістичним (в роді п. Донцова — теж зрештою соціаліста московського толку по походженню, способу думання, культурним навикам і громадському вихованню). В цій боротьбі веденій під прапорами українства тими, що духово і культурно найбільшчі до Москви (»не правіще кадетів« — як себе »свідомі Українці« самі характеризували), проти тих, які єдині на Україні органічну українську культуру національну в собі мають, а разом з тим політичного порятунку од московської зарази в покликанню на Україну московської влади шукають — лежить одна з головних причин величезної трудности сотворення Української Нації і будови Української Держави.

шацтво. Тільки така підтримка Гетьманства «свідомими Українцями» може викресати серед москвофільської соціально-консервативної більшості віру в Україну і може зробити з неї твердий фундамент під будову Української Держави. І тільки тоді, коли Держава Українська знайде собі опору в місцевих — біля свого Гетьманства-Монархії зорганізованих і скріплених — соціально-консервативних і державно-творчих силах, зникне їхнє москвофільство і Україна перестане бути професією пару сотень більше чи менше анархічних інтелігентів літераторів, а перетвориться в розвинену, органічну, реально існуючу державну націю.

Разом з тим усунуто буде і втручання Москви у внутрішні українські справи, зо всіма страшними для України наслідками цього втручання. Коли місцевими спільними силами старих і нових «панів» (нащадками колишньої правлячої верстви і представниками «свідомої», бажаної собі влади, верстви нової) об'єднаними біля традиційного символу Держави і Нації — Гетьманства — буде здавлений перший український бунт проти власної Української Влади — підстава панування Москви на Україні буде знищена. Політичним союзом Гетьманська Українська Держава позбавить Москву законної можливості йти війною на Україну; а фактичної можливості втручання у внутрішні українські справи Москва буде позбавлена внутрішньою державною силою українською, потрібною для здавлення власними українськими руками місцевої української анархії. В той спосіб народилась сучасна Україна за Гетьмана Богдана Хмельницького і тільки в той самий спосіб зможе вона завтра відродитись. Бо як всяка реальна влада — так і реальна Влада Українська — держатись може тільки такими засобами, при помочі яких вона повстала.

*

Отже для перемоги Москви і на погибель Україні працює та інтелігенція українська, що — розігнавши всіх розумніших та честніших зпосеред себе, і опанувавши сьогодні всю періодичну українську пресу — шукає собі легкого прожитку з цькування законного Українського Гетьмана, Гетьманців і Гетьманства.

Коли по упадку большевизму на Україні вибухне приголомшена большевиками українська соціально-консервативна стихія; коли ця стихія не знайде в українстві, зацькованій і заплъованій до того часу його інтелігентськими репрезентантами, української соціально-консервативної монархічної організації та ідеології; коли без власної української монархічної точки опори, в особі законного і дідичного Українського Гетьмана, ця стихія розпорохиться і сама себе, по споконвічному звичаю українському, переріже; і коли врешті Москва по цьому самому споконвічному українському звичаю знов прийде на Україну заводити державний лад і порядок, — то одвічальність за цю нову грядучу українську руїну хай спаде на головну винувницю цієї руїни: на «свідому» інтелігенцію українську, яка, замість піддержувати та скріпляти державно-творчі прояви духа своєї нації, ці прояви своєю духовою інтелігентською діяльністю поборює і

убиває. Одним ударом звалить Москва, при помочі загнаних знов українськими руками в московське підданство українських соціально-консервативних москвофілів, оцю інтелігентську »свідому Україну«. І буде тоді ця сама інтелігенція, що не хоче сьогодні визнати та піддержати свого Українського Гетьмана, прославлити »рідною українською мовою« всеросійського московського Царя

*

Але не тільки на саму інтелігенцію українську спаде вина за нову і вже остаточну руїну України. Як що ця руїна настане, то винні в ній будуть і ці останки старої провідної української верстви — ці старі українські пани — що свою — поборовану українськими руїниками — державно-творчу силу не хочуть скріпити організованою єдністю, а навпаки ослаблюють її своєю пасивністю або розпорошують своїми марними надіями опанувати український хаос кожному зокрема, поодинці. Коли інтелігенція українська відповідатиме перед історією за те, що розперезаною та зажерливою активністю вона державне діло українське зруйнувала, то соціально-консервативні і державно-творчі елементи українські відповідатимуть за те, що, через свою пасивність та надмірний індивідуалізм — через випливаючий звідци брак волі до організації, єдності та дисципліни — вони і себе, і українського діла державного, від руїників не обронили

З маленького, але здорового зерна росте велике дерево. З малої, але сильної організації може вирости могутна держава. І як не буває дерева без зерна, так не буває держави без зачатків. Гетьманська монархічна Українська Держава — як і всяка держава — »готовою« на світ не появиться. Вона може вирости з розвитку сильної і життєздатної політичної організації. Тільки українські »диктатури« і »народні республіки« звільняють своїх визнавців од всякого підготовчого організаційного зусилля. В перших сам все зробить »геній« майбутнього диктатора, в других — »геній« суверенного народа. Реальної, а не фантастичної, Гетьманської монархічної Української Держави не можна помислити без попередньої організації такої сили, на якій ця Держава могла-би опертися.

Не сама тільки ідеологія, як я вже не раз підкреслював, рішає про силу і життєздатність політичних організацій. Як віра без діл — так і політична ідеологія без людей — мертва єсть. Сформулована нашою організацією ще в 1920 р. ідеологія класократична (з якої кпили і кплять собі панове демократичні і охлократичні українські інтелігенти) здійснюється вже сьогодні в Італії,*) і приймається чим раз більше в інших, бажаючих вилізти з демократично-парламент-

*) Комісія, скликана для реформи італійської конституції, виголовила в кінці мая 1925 р. проект про новий устрій держави. Цей проект ділить італійських горожан на три великі класові групи: хліборобську, промислово-торговельну і групу умових та наукових фахів (інтелігентську). Представники цих класових груп мають засідати в сенаті і мають одержати половину посольських місць в парламенті. Пор. нашу відозву з 1920 р. »До українських хліборобів« (§ 11), статут нашого У. С. Х. Д. і програмові статті в »Хліборобській Україні«.

ського болота, європейських країнах. Але що з того, що ми матимем правдиву і життєздатну ідеологію, коли не буде у нас настільки сильної організації, щоб цю нашу ідеологію серед Українців і для Українців реалізувати.

Три найбільші небезпеки загрожують розвиткові нашої організації а разом з тим і майбутній Гетьманській Українській Державі. 1. Зневіра в Україну великої більшості цих соціально-консервативних місцевих українських елементів, на яких тільки і може опертись Українська Держава. 2. Очернююча і дискредитуюча українські Гетьмансько-монархічні державницькі зусилля, діяльність «свідомої» і репрезентуючої Україну української інтелігенції, — діяльність, яка зневіру в Україну серед всіх місцевих державно-творчих сил на Україні збільшує. 3. Врешті неорганізована маса українських Гетьманців-монархістів (в тім числі і зпосеред очернюючих нас сьогодні українських інтелігентів), що появиться на Україні в день упадку большевизму.

Чи самою тільки ідеологією можна ці три найбільші для нас небезпеки побороти?

Українського державно-творчого пориву, необхідного для переборення зневіри в Україну серед місцевих соціально-консервативних сил, не можна помислити, розуміється, без ідеології. Але марна надія самою тільки ідеологією українську соціально-консервативну масу в напрямі українського державно-творчого зусилля зрушити і за собою потягнути.

Так само було-б великою наївністю сподіватись «переконати» самою тільки ідеологією більшість «свідомих» українських інтелігентів. Не можна переконати в потребі організованої боротьби за власну державу і в правдивості єдине можливого способу здобуття Української Держави тих, що живуть власне з хаосу, дезорганізації і недержавного українського гниття. Наша ідеологія, коли вона останеться тільки в сфері ідеології, буде завжди для більшості інтелігентів українських або «утопією», або «гумористикою», або «вигадкою панів», — і лайки та брехні, які сипатимуться на нас зпід їхніх пер, будуть зовсім позбавлені — необхідного для всякої дискусії та переконування, а випливаючого тільки з однаковості хотіннь — зусилля розуму і думки.

Врешті не буде ані часу ані змоги переконувати самими тільки ідеологічними політичними дискусіями цю політично темну, непривичну до політичного думання і од природи анархічну масу, яка в день упадку большевизму, шукаючи виходу для своїх стихійних хотіннь, може кинутись раптом під прапори українського монархізму.

Щоб українська монархічна організація могла в страшних умовах української недержавности, анархії і хаосу, переборити всі перешкоди — вона мусить, крім ясної, правдивої і життєздатної ідеології, мати велику внутрішню силу моральну і силу матеріальну. Про силу матеріальну не пора говорити тут, на еміграції. Але сила моральна мусить виковуватись вже тут. Як що має існувати класократична Гетьманська Українська Держава, то зерно її мусить,

в перший-же день зачаття цієї держави на рідній Українській Землі, мати в собі ту моральну силу авторитетности, яка дозволить йому рости і вирости в могутнє дерево держави.

Без такої внутрішньої моральної сили авторитетности, не можна буде забсорбувати, засиміювати і здисциплінувати всі ті нові активні елементи, які, в міру стверджуваня реальними життєвими фактами правдивости нашої ідеології, почнуть цю ідеологію приймати.*) Не можна буде переконати власним прикладом в життєздатности і правдивости ідеї України тих, найбільше здатних до будови держави, мешканців України, що в Україну не вірять. Не можна буде врешті знайти виходу з нашої найстрашнішої трагедії: придбати серед місцевого громадянства пошану для ідеї Гетьманської Української Держави наперекір інтелігенції українській, що цю пошану нищить, замість її (як це робила в хвилинах народження держав інтелігенція всіх державних націй) — своїм інтелігентським впливом на громадську опінію — творити.

В чім виявиться внутрішня моральна сила авторитетности того організаційного зерна, з якого може вирости Гетьманська монархічна Українська Держава?

Виявиться вона в тім, що українська монархічна організація буде одна. Коли монархізм український буде єдиний, нерозбитий; коли він витворить цю монологічну організаційну єдність, якої досі не могла витворити ні одна політична організація українська; коли він переможе серед своїх визнаців егоцентричну анархію, цей первородний гріх всякого українства — то він дасть доказ своєї внутрішньої моральної сили і в день упадку большевизму він стане цим твердим ядром, біля якого почнеться кристалі-

---

*) Коли дана політична організація не має сили оцей приплив нових активних елементів під прапори її ідеології по своему образу і подобию зорганізувати, її ідеологія вирождається, приймає форми карикатуральні і політичний твір, що мав вирости з цієї організації, гине як рослина, вироста з хирлявого зерна. Всі ми бачили, в що виродилась в руках ріжних «отаманів» правдива і життєздатна сама по собі ідеологія української самостійности. Політична анархія г. зв. «петлюрівщини» появилась тому, що самостійники українські в хвилину російської революції були розпоршені і незорганізовані. Вони не були в стані, при своїй неорганізованости, опанувати стихію, яка стала шукати для себе виходу в самостійности, а з другого боку ця стихія не мала і не могла мати ані виробленого політичного методу організації, ані органів, потрібних для здійсненя її стихийних хотіннь. В результаті «самостійництва» стало гаслом для валеня Української Держави. Це саме буде і з монархізмом українським, коли в день упадку большевиків не буде сильної своєю авторитетністю української монархічної організації, яка-б могла цей стихийний монархізм опанувати і зорганізувати.

Між иншим всі наші — нечисленних тодішніх самостійників — заходи таку самостійницьку організацію ще перед війною скласти — висміювались і поборювались українськими інтелігентами, як «найвні фантастичні утопії» і «пансько-поміщицькі загії». Згадую про це тому, що ці самі інтелігенти, постававши сьогодні з есерів і есдеків-автономістів «самостійниками», тими самими словами стараються осмішувати нашу організацію монархічну . . . до часу поки знов не поставить самі монархістами — стільки-ж вартними, скільки вартне було і їх самостійництво, як що сильна організація монархічна не потрапить їх в карби взяти та їх дезорганізуючий вплив унешкодлити.

заця всіх державно-творчих сил українського громадянства. Як що монархічних організацій українських появиться багато, то діло українського монархізму, а з ним і діло Української Держави і Української Нації, єсть пропаще діло. Це треба твердо знати, власне для того, щоб діло наше українське від остаточної зигибелі урятувати.

Тим більше, що про цю ахіллесову п'яту українського монархізму знають, розуміється, всі, як зовнішні, так і внутрішні, вороги української державности. Висуванням все нових і нових «кандидатів» на український престол займаються щиро, як наші сусіди, що хочуть, аби Україна — сама себе знищивши — залишилась на завжди їх колонією, так і наші власні інтелігентські українські руїники, що тільки при українськiм хаосі і внутрішній анархії можуть вище своєї дійсної вартости скакати і в мутній воді такої «української політики» рибку ловити.

Але поява всіх цих численних українських «монархічних партій» не страшна буде для діла українського монархізму, як що соціально-консервативні монархісти українські, посідаючи більший чи менший персональний авторитет серед українського громадянства, будуть стояти всі в залізних рядах одної організації, об'єднаної біля Роду Скоропадських, що вже був і став знов Українським Родом Гетьманським. Тільки внутрішнє розбиття серед оцих авторитетних українських монархістів може принести смерть українському монархізмові. І власне таку смертельну небезпеку таїть в собі теорія варяжська. Таїть тому, що її Автор — сам хлібороб-землевласник і видатний український діяч старшого покоління — належить власне до авторитетних людей зпосеред цієї горстки, що від старої провідної соціально-консервативної верстви української залишилась.

Чи можна буде соціально-консервативну масу на Україні в рішачий момент до українського державного діла притягнути, коли її українське ядро, біля якого власне могла-б початись політична українізація цієї маси, буде неоднорічне, розбите, неорганізоване і буде своїм безсиллям зневіру цієї маси в державність українську збільшувати? А без політичної українізації цієї маси, ані держава, ані нація українська неможливі. Коли старі пани українські, колишні організатори економічного і політичного життя, своїх москвофільських і полонофільських братів і созвучних їм елементів зпосеред народніх мас до державного діла українського за собою не потягнуть, то «нація українська» останеться навіки в сфері літератури: вона буде іграшкою парусот інтелігентів-письменників, порхаючих в своїх революційних фантазіях біля інертних — і абсолютно до цього порханя байдужих — мільонів «селянства».

Чи можна буде скріпити державно-творче українське соціально-консервативне ядро припливом свіжих активних сил, що виділяються з нашої народньої маси, коли це ядро, через свою внутрішню розеднаність і слабкість, не буде в стані їх при собі удержати і своїм впливом зорганізувати та здисциплінувати? А без сполученя цих

двох сил — того, що ще єсть здорового, непрогнившого і життєздатного між старими українськими панамі, і того, що єсть політично розумного і честного між панамі новими, вийшовшими тепер з народніх мас — нема фундаментів під будову Української Нації і Української Держави. Таким фундаментом не можуть бути самі старі пани, бо їх для цього замало і вони замало активні; не можуть бути і самі пани нові, бо їм для цього бракує політичної культури, традиції і досвіду влади. Без сполученя старої і нової української провідної верстви — перша з них згине безпотошно, а друга, позбавлена здержуючих і організуючих сил першої, витворить, своєю розперзаною тоді пихою і зажерливістю, тільки нову форму руїницької, і засудженої на приборканя чужими державами, української анархії.

Чи буде врешті якась перепона для руїницьких борсаннь більшости української інтелігенції, коли через розеднання і внутрішнє розбиття українських соціально-консервативних елементів зникне єдина — покликуюча до розуму та притомности — здержуюча українська сила? А без такої здержуючої сили, все «свідоме українство» буде, як і досі, пезати в бездонній прирві ніколи не реалізованого поступу вічних українських інтелігентських революціонерів. В цю прирву — як що він одвернется од своїх, замість державну раду з ними радити, і як що здійсненя ідеї монархічної довірять він республіканській інтелігенції в лиці п. Петлюри — Автор варяжської теорії зіпхне і український монархізм.

Свідомість такої смертельної небезпеки від варяжської теорії для українського діла державного і національного подиктувала мені оці рядки. Щоб цю небезпеку одвернути, присвятив я стільки місця і часу розглядові всіх проблемів, звязаних з варяжською теорією. Маю надію, що її Вельмишановний Автор мій неспокій за долю українського монархізму — цієї останньої надії українського Державництва — зрозуміє і гостру може подекуди критику його теорії мені вибачить. Повторяю сказане на вступі: в добрій волі і ділами цілого життя ствердженім патріотизмі Є. Х. Чикаленка не сумніваюсь, але своїм обовязком вважаю перестерігти перед пагубними наслідками його теорії, — наслідками, яких сам Автор напевно не передбачав і не сподівався.

Коли в момент упадку большевицької влади настане нове розбиття основного для будови Української Держави хліборобського класу; коли його провідна частина — замість муром стати біля одного традиційного, вже історично витвореного і одним Родом Гетьманським вже репрезентованого Гетьмансько-монархічного проведу — і замість рахувати тільки на свої власні, в сути величезні, сили — буде держати ніс по вітру, а за пазухою зраду; коли — замість всі свої сили обєднати для тяжкої боротьби з зовнішніми і внутрішніми руїниками України — вона ці сили розпоршить на тисячі орієнтацій і на тисячі ріжнородних «монархічних» партій; коли до всіх українських «отаманій» прибуде ще одна н а й г і р ш а отаманія «монархічна» і кожна група таких, ворожих до українського прав-

ного легітимного Гетьманства, революційних »монархістів« буде шукати собі іншого »Варяга«, що мав-би виконати за неї її власне завдання, — то це буде знак, що варяжська теорія дала такі наслідки, яких її Автор не хотів, але які вона по своїй логічній структурі дати мусіла. А також це буде знак, що опці рядки, які хочуть переконати Автора варяжської теорії і його ідейних спадкоємців вірити в свої власні хліборобські соціально-консервативні сили і не розбивати їхньої — для створення Української Держави необхідної — активності і єдності, пропали, як багато річей в історії України, зовсім марно. Не дай Боже, щоб так сталося! І не дай Боже, щоб брак єдності, організації і дисципліни між самими українськими монархістами привів монархізм український до такого самого гіркого кінця, якого зазнала в нашій історії більшість українських власно-державних починаннь.

Писано 1925 р. в Райхенау.

Друк закінчено 4 Жовтня (Октября) 1926 р.
